ئابدۇراخمان قاھارنىڭ سەرلىرى

4

ئالى دولقۇنلىرى

(رومان)

2 - قىسىم

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب 1
ئىككىنچى باب 20
ئۈچىنچى باب 43
تۆتىنچى باب 79
بەشىنچى باب 103
ئالتىنچى باب 132
يەتتىنچى باب 159
سەككىزىنچى باب 183
توققۇزىنچى باب 209
ئونىنچى باب 237
ئون بىرىنچى باب 253
ئون ئىككىنچى باب 276
ئون ئۈچىنچى باب 310
ئون تۆتىنچى باب 340
ئون بەشىنچى باب 364
ئون ئالتىنچى باب 392
ئون يەتتىنچى باب 408
ئون سەككىزىنچى باب 433
ئون توققۇزىنچى باب 466
يىگىرمىنچى باب 488

بىرىنچى باب

ھەيۋەتلىك تاغلار ئارىسى ، شىپقاپ كېلىۋاتقان دۇشمەن ئالدىدا پولك كوماندىرى نىزامىدىن ئالدىدا تاق تۇرغان ئەنۋەرگە بۇيرۇق قىلدى :

ــ سېنىڭ بىرىنچى ۋەزىپەڭ ، ئۆز باتالىيونىڭنى باشلاپ ، كۆك سالادىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، سايرام بويىغا چۈشۈش ۋە سايرام بويىغا چۈشىدىغان ئېغىزدىن چېكىنگەن دۇشمەنگە توسۇپ زەربە بېرىش ، ئىككىنچى ۋەزىپەڭ ، شۇ ئەتراپنى تىنچلاندۇرۇش ۋە سايرام بويىدىكى ياغاچ ئۆيلەرنى دۇشمەندىن تازىلاش ، قانداق ، چۈشەندىڭمۇ ، يەنە ئىزاھلايمۇ ؟

ــ تولۇق چۈشەندىم ، يولداش پولكوۋنىك !

ــ قايت !

نىزامىدىننىڭ ئىشەنچ ۋە قەتئىيلىك بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى ئەنۋەرنى تېخىمۇ سەگەكلەشتۈرۈپ ، ئۇنى جىددىيراق ھەرىكەت قىلىش تۈيغۇسىغا ئېلىپ كەلدى ـ دە ، ئۇ باتالىيوننى باشلاپ ، كۆك سالا سېيى ئىچىگە ئوقتەك كىرىپ كەتتى . دۇشمەن باتالىيوننىڭ بۇياققا قىلغان يۈرۈشىنى تۈيماسلىقى ۋە باتالىيون بەلگىلىگەن ئورۇنغا تېز يېتىۋېلىشى كېرەك ئىدى . شۇڭا ، تاراسلاپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ ئايىغى چىملىق يەرلەرگە ، يېڭىدىن كۆكەرگەن كۆكاتلار ئۈستىگە تاشلاندى . قىسىم پەم بىلەن شۇنداق ئالدىراش كېتىپ بارسىمۇ ، ئەبىئەت مەنزىرىسى جەڭچىلەرنىڭ گۈزەللىك تۈيغۇلىرىنى ئويغىتىپ ، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى . كۈنگەي يەرلەرنىڭ قارلىرى

پۇتۇنلەي ئېرىپ ، ئاستىدىن ھاياتلىق ـــ كۆن نۇرىغا تەشنالىق يېتىپ كۆتۈرۈلگەن ئوت ـ چۆپلەر ، ساينىڭ ئىككى يېقىدىكى ئاسمانغا بويسۇنغان مەغرۇر قارىغايلار ، تاغ ئۈستىدىن چۈشۈۋاتقان ئاق لېنتىدەك ئوينىاق شارقىراتمىلار ، كۆزلەرنى چاقنىتىپ ، تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ سايدا ئېقىۋاتقان سۈلار ـــ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنىڭ يۈرەك ئارزۇلىرىنى دەمۇدەم دولقۇنلىتاتتى... جەڭچىلەرنىڭ كۆزلىرى مۇشۇ سېھىرلىك تەبىئەتتە بولسىمۇ ، كۆڭۈللىرى مەنزىلدە ئىدى .

نىزامىدىن ئۇچباتالیوننى جىرالار ، قاپتاللار باغرىغا تارقىتىپ شىپقاپ كېلىۋاتقان دۈشمەننىڭ ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىشكە ـ ئۆرلەشكە بۇيرۇق بەردى . جەڭچىلەر بىر تۇپ قارىغاي ياكى بىرەر پارچە تاش يېنىغا يېتىۋېلىشنى ئويلايتتى ، يېتىۋالاتتى ، بىراق توختىماي ئۆرلەيتتى . تىك ماڭاتتى ، ئۆمىلەيتتى ، يەر بېغىرلايتتى... دۈشمەن ئوقلىرى ئۈچۈپ كېلەتتى ، توپلىرى پارتلاپ تۇراتتى .

نىزامىدىننىڭباتالیون ۋە روتا كوماندىرلىرىغا بەرگەن بۇيرۇقى جەڭچىلەرگە يەتكۈزۈلۈپ تۇراتتى :

ـــ ئىككى يانىدىكى قىسىملار شىددەت بىلەن ئالغا بېسىڭلار !...

ـــ مەركىزىي قىسىم ئالدىرىماي ئۆرلەڭلار !...

تاغ ئۈستىگە جايلاشقان گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ زەمبىرەكلىرى توختىماي ئېتىلاتتى ، چۈشۈۋاتقان توپلار دەھشەتلىك پارتلاپ تاغلارنى تىترىتەتتى . قارىغايلار ، تاغ تېرەكلىرى ، قەيىنلار قاراسلاپ سۈناتتى ، ھەتتا بەل ئوتتۇرىسىدىن ، تۈۋىدىن ، ئۈچىدىن چورتلا كېسىپ تاشلىناتتى ، بەزىلىرى يىلتىزلىرى بىلەن قومۇرۇلۇپ بىرنەچچە مېتىر يىراقلىققا ئۈچۈپ چۈشەتتى .

بۇيرۇق ئوخشاشلا جاراڭلاپ تۇراتتى :

ـــ ئىككى يانىدىكى قىسىملار شىددەت بىلەن ئالغا !

ـــ مەركىزىي قىسىم ئالدىرىماي ...

دۇشمەن كۆزى پۈتۈن تاغلار باغرىنىڭ لۆمۈلدەپ كەتكەنلىكىنى كۆردى : بۇ چاغدا ئۇ ئۇچ تەرەپتىن قورشىلىپ بولغاندىدى .

شۇ چاغقىچە پەقەت ئاتماي ئۇرلىگەن قىسمىنىڭ مەرگەنلىرى مانا ئەمدىلا گومىندانڭ زەمبىرەكچىلىرىنى چەنلەشكە باشلىدى . ئۇلار زەمبىرەكلىرىنى تېز ـ تېز يۆتكەيتتى . زەمبىرەكلەر شۇنداق تېز يۆتكىلىۋاتقان چاغدا ، ئەنۇەر ئۆز باتالىيونىنى باشلاپ كۆك سالانى ئايلىنىپ سايرام بويىغا چۈشتى . سايرام بويىدىكى ياغاچ ئۆيلەردە گومىندانڭ قىسىملىرىنىڭ پەقەت ئارقا سەپ خىزمەتچىلىرىلا بارئىدى . ئۇلار شىددەت بىلەن يېتىپ كەلگەن قوشۇنغا قارشىلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىدى . ئەشكىلەرنى ئېچىپ بېرىپ ، قوللىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشتى .

ئەنۇەرباتالىيونىنى سايرام بويىغا چۈشىدىغان تاغ باغرى ئەتراپىغا يوشۇرۇپ ، پايلاپ ياتتى .

ئوق ئاۋازلىرى ، گۈمبۈرلەشلەر ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ـــ يولداش كوماندىر ، ـــ دېدى ئۆمىلەپ يېتىپ كەلگەن باتىرغازى ، ـــ بىز كەينىدىن ھۇجۇم قىلساق ، ئاسان يېڭىلىمەمدۇ ؟

ـــ بولمايدۇ !

ـــ ئۇ چاغدا دۇشمەن قارا باسقاندەك قورقۇپ ، تەمتىرەپ ، قاياققا ئېتىشنى بىلمەي ، قول كۆتۈرەتتى ـ دە .

ـــ بولمايدۇ !

دۇشمەن بىلەن ئېلىشىپ تۇرمىسا ، ئىچى تىتىلداپ تۇرىدىغان باتىرغازى يەنە ئېغىز ئاچتى :

ـــ ئۇ ياقتا چىقىم كۆپ بولىدىغان بولدى ـ دە ...

ـــ بولمايدۇ ! ـــ ئەنۇەرنىڭ چوقۇر يۈزى جىددىي تۈس ئالدى ، ـــ پولكوۋنىك بۇنى ئويلىمىدى دەمسەن ، سەن دېگەن

دەك قىلساق بولاتتى ، بىراق بىز ھۆجۇم قىلساق ، دۈشمەن پىتىراپ كېتىدۇ ، تاغ ئىچى ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرىنى يوشۇرۇپ قالىدۇ ؛ بۇ تەرەپ ھازىر ئوچۇق ، ئاڭلاۋاتامسەن ، زەمبىرەك ئاۋازلىرى بارغانسېرى يېقىنلاۋاتىدۇ ، ئۇلار چېكىنىپ ھازىر ئالدىمىزغا چۈشىدۇ ، زايە قىلماي قىرىپ تاشلالايمىز .

ئەنۋەر مۇھاپىزەتچىسىگە ئېيتتى :

ــ ئۆيلەرنى تەكشۈرۈپ تەييار قىلىڭلار ، پولك بەلكى مۇشۇ يەرگە جايلىشىشى مۇمكىن ، مۇشۇ يەردە ھاردۇق ئالارـ مىز ، تاماقلىنارمىز .

ئېتىشىشلار بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ، پايلاپ ياتقانـ لارمۇ جىددىيلەشمەكتە ئىدى .

جەڭچىلەر غۇلجا ئازاد بولغاندىن كېيىن ، ھازىرغىچە بىرەر ئۇرۇشنى باشتىن كەچۈرگىنى يوق ، شۇڭا ئۇرۇشنى بەك سېـ غىنغان ، ئۆزلىرىنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، تۇنۇگۈندىن باشلاپ زېرىكىشتىن قۇتۇلغاندىدى .

زەمبىرەك ئاۋازلىرى ئاللىقاچان ئۆچكەن بولۇپ ، مىلتىق ، پىلىموت ئاۋازلىرىلا پايلاپ ياتقانلارنىڭ قۇلاق تۇۋىدە ئاڭلىنىشقا باشلىدى . چېكىنۋاتقانلار ئەنە كېلىۋاتىدۇ... كېلىپ قالدى...

بىردىنلا قىقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ، ھېلىراقتا گۈمبۈرلەشلەر تاغلارنى تىترەتكەن بولسا ، ئەمدىلىكتە كۈچلۈك قىقاس ـ چۇقانلار ، جاراڭلىق ھۈررا سادالىرى يەر ـ كۆكـ نى ــ سايرام بويىنى لەرزىگە كەلتۈردى . ئەنە ، چېكىنگەن گومىنداڭ قىسمىلىرى ئۆلە ـ تىرىلىشىگە باقماي ، ئېغىزدىن پاتماي چىقىپ كېلىشكە باشلىدى .باتالیون كوماندىرى ئەنۋەرنىڭ تاپانچىسىدىن ئۇزۇلگەن بىر پاي ئوق ئاسمانغا چىقىپ چاراسلاپ يانىدى . بۇ ئېتىشقا بېرىلگەن بۇيرۇق ئىدى .

ــ ئېتىڭلار !...

ــ قىرىپ تاشلاڭلار !...

بارماقلار هەرىكەتكە كەلدى ، كۆرچۈكلار بىسلدى . خۇددى ئىگىزلىكتىن تاش ـ داڭگال دوملاتقاندەك قىچىپ كېلىۋاتقانلار توختاۋسىز ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئىچىدە تاغ ئاغزىدىن پەسكە دوملاپ چۈشمەكتە ئىدى .

ـــ ئا ـــ هاي !... دەپ ۋارقىراشاتىتى پىلىموتچىلار ، ـــ ئۆلۈكتىن غارام ياسايدىغان بولدۇق !...

قىرىش تاكى گومىنداڭ قىسىملىرى قوراللىرىنى تاشلاپ ، تىترىگەن قوللىرىنى كۆتۈرگۈچە داۋام قىلدى . گويا قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئېتىشىش بىراقلا توختىدى . شۇ-نىڭدىن كېيىن ، قىسمىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىلىرى ئۇچۇن ئەڭ ئېغىر ئىش باشلاندى . ئۇلار ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ يارىلىرىنى تېڭىشقا باشلىدى .

بىر ۋىزۋود جەڭچى بەش يۈزدىن ئوشۇق ئەسىرنى ئالدىغا سېلىپ ، كەڭ سايغا ئېلىپ ماڭغاندىن كېيىن ، ھەمشىرە قىزلار بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ سايرام ياقىسىغا چۈشتى . خۇددى ئاسماننى يەرگە كۆچۈرۈپ قويغاندەك ئاجايىپ چىرايلىق كۆپكۆك سايرام ، ئۇنىڭ دولقۇنلىرى قىرغاقلارغا يېنىك ئۇرۇلاتتى ـ دە ، قايتىپ كېتەتتى . بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىۋاتقان ئۇششاق دولقۇنلارنىڭ گىرۋەككە ئۇرۇلۇشى شۇنچىلىك يېقىملىق ۋە كۆركەم ئىدىكى ، قىزلارنىڭ مەيلىنى ئۆزىگە تېزلا تارتىۋالدى ، قەيەرلەردىدۇ ، خۇددى مۇشۇ دولقۇنلار ساداسىغا تەڭكەش قىلىنغاندەك شارقىراتمىلارنىڭ بىر خىل رىتمىلىك ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . قىزلار ئۇ يەر ـ بۇ يەرلىرىنى ئاق كۆپۈكلەر قاپلىغان كۆپكۆك سايرامغا ، يىراقلاردا ئاقىرىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك تاغلارغا ، قارامتۇل ـ توق يېشىل قارىغايلىق قاپتاللارغا زوقلىنىپ قاراپ ، ھېسسىياتلىرى قوزغىلىپ كەتكەنىدى ۋە دولقۇن كۆچىدە سىلىقلىنىپ كەتكەن كۆل گىرۋىكىدىكى تاشلارنى دەسسەپ قوللىرىنى سۇغا تىقتى . يېنىك تەۋرىنىپ كەل-

گەن دولقۇن ، ئۇلارنىڭ پۇتلىرىنى ئوشۇقىغچە هۆل قىلىۋەتـ
تى . قىزلار ئەندىكىپ كەتتىيۇ ، لېكىن هۇزۇر هېس قىلىشـ
تى .

ئۇلار ياغلىقلىرىنى يۇيۇشۇپ ، نېمىدۇر ، بىرنېمە كەملىك
قىلىۋاتقاندەك نازلىق ۋە شوخلۇق بىلەن بىر ـ بىرىگە سۇ
چېچىشتى ، قى ـ چۇ قىلىشتى...

قىزلارنىڭ بىرسى يېنىدىكى هەجەر ئىسىملىك قىزغا رەيـ
هاننىڭ ئاق ياغلىقىنى شەرەت قىلىپ :

ـــ رەيهان ، سېنىڭ چىرايلىق ياغلىقلىرىڭ كۆرۈنمەيدىـ
غۇ ، ـــ دېدى مەنىلىك كۈلۈپ .

رەيهان بىرنېمە دەي دېگۈچە هەجەر :

ـــ چىرايلىق ياغلىق تۈرامدۇ بۇنىڭدا ، توقۇغانلىرىنى
ئۈدۈللۈق بېرىپ بولىدۇ ـ دە ، ـــ دېدى .

ـــ كىمگە بېرىپ بولاتتىم ؟

ـــ ئىگىسىگىچۇ...

مەن سىلەردەك كۈچۈك چىش چىقىرىپ ياغلىق توقۇيالمـ
سام... نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ...

رەيهان ئەندىككەندەك قىلغان بىلەن ، شۇنداق گەپلەرنىڭ
داۋاملىشىشىنى خالايتتى :

ـــ ئۇنداقتا سىلەر قولۇڭلاردىكى ياغلىقلارنى بىرسىگە
بېرىش ئۈچۈن توقۇپسىلەركەن ـ دە ، ـــ دېدى ئۇ .

ـــ ئەلۋەتتە ، ـــ دېدى بايىقى قىز ئوچۇق كۆڭۈللۈك
بىلەن ، ـــ بىراق بېرىدىغان ئادەمىمىز يوق ، قولىمىزدا تۇرۇپـ
تۇ .

ـــ شۇنىڭ ئۈچۈن تۈتۈۋەتتۇق دېگىنە...

قىزلار دۇنياسىمۇ قىزىق : ئادەتتە يىگىتلەر بىلەن بىللە
تۇرغاندا ، چاقچاق قىلىشسا ياكى ئىشق ـ مۇهەببەتكە دائىر
گەپلەر بولسا ، قىزىرىپ يەرگە قارايدۇ . ئەمما ، كۆڭلىدە يەنە

شۇنداق سۆزلەرنىڭ قىلىنىشىنى كۈتىدۇ ، ئاڭلىغۇسى كېلىدۇ . يەنە شۇنداق سۆز ـ چاقچاقلار قىلىنسا ، «ۋىيەي» دەپ قاچىدۇ ، ئارزۇسىنى ، مەيلىنى ، ھېسسىياتىنى يوشۇرىدۇ . ئاغزىدىن چىقارمىغان بىلەن مۇھەببەتكە بېرىلىشى يىگىتلەردىن كۆچلۈكرەك بولىدۇ . ئەمما ، ئاغزىدا شۇنداق ئىشلارغا ئۆچلۈك قىلىدۇ ، «سەت» ، «تېتىقسىز» دەيدۇ . يىگىتلەرگە باشقا قىزلاردىن خەت ـ خالتا ، ياغلىق كەلسە ، ئىچى تارلىق قىلىدۇ ، راستىنى ئېيتقاندا چىدىمايدۇ . قىزىق يېرى شۇكى ، ھېلىقى قىزىرىپ يەرگە قارىغان گەپلەردىن نەچچە ھەسسە ئېغىر گەپلەرنى يىگىتلەر يوق يەردە بەخۇدۇك قىلىۋېرىدۇ . «سەت» دىگەن ئۇنتۇپ قالىدۇ .

مانا ، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا گەپلىرىگە قۇلاق سېلىڭلارچۇ :

ــ بىزنىڭ يىگىتلىرىمىزنىڭ ھېشىنچۇ ، شەھەردىكى نايىناقلار قايدۇرۇپ بولدى .

ــ تېخى ئىككى ماڭدام ماڭماي تۇرۇپلا خەت ـ خالتىلىرى ، ياغلىقلىرى كەلگىلى تۇردى ئۇ قېلىنلارنىڭ !

ــ يانىدىكى كاسىپنىڭ قەدىرى يوق ، دېگەندەك ، بۇ نېمىلەرگە شۇلارلا ئوت كۆرۈندۇ .

ــ بولدى ھەجەر ، يوشۇرما ، ئاخشام سۇنىڭ ياقىسىدا ئولتۇرۇپ ، ئىلياس بىلەن پىچىرلىشىۋاتاتىڭغۇ ، ــ دېدى رەيھان قول ياغلىقىنى ئېچىپ ـ سىلكىپ شامالدىتىپ .

قىزلارنىڭ بىرسى گەپ قىستۇردى :

ــ تېخى ياغلىق بېرىدىغان ھالغا كەلمەپتۇ ـ دە...

ھەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ، مۇنداق قاتتىق كۈلگەن چاغلاردا رەيھاننىڭ ئوك چېكىسىدىكى تاتۇقى بىلىنمەي قالاتتى .

ــ ۋاي... جان ، ــ دەپ يۈزىنى ئۆرىدى ھەجەر ، ــ ئۇ ئىلياس دېگىنىڭ كەچكىچە ئۇرۇشىنىڭلا گېپىنى قىلىدىكەن . دۇنيادا باشقا گەپ قۇرۇپ كەتكەندەك .

قىزلار يەنە كۈلۈشتى .

ـــ دۇنياغا كىشى ئۇرۇش قىلغىلىلا كەلمەيدۇ ، باشقا ئىشقىمۇ كېلىندۇ دېسەڭ بولىمامدۇ ؟

ـــ ئۇنداق دېسەم ، ئۇ تۇرقىدا ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىپ قالار ئىدى ، ئاران يېنىمدا ئولتۇرغۇزغاندا...

قىزلار تېخىمۇ قاتتىق كۈلدى .

قىزلار گۈزەل سايرام ياقىسىدا تۇرۇشۇپ ، كۈلكىلىك ھەم ئازابلىق گەپلەرنى قىلىشۋاتقاندا ، ئۇلارنى تاماققا چاقىرىپ بىر-سى قولىنى پۇلاڭلاتتى .

× × ×

كۈن تاغ كەينىگە ئۆتۈپ كەتتى .

سايرام بويى تەبىئەتنىڭ كۈن ئولتۇرۇش ئالدىدىكى گۈزەل-لىكىگە چۆمۈلدى . تاغ شامالىرى دەل - دەرەخ ۋە يېڭىدىن كۆكىرىپ چىققان ئوت - چۆپلەرنىڭ سۈس پۇراقلىرىنى دىماغقا ئۇراتتى . قىزغۇچ - ھال رەڭگە كىرگەن بۇلۇتلارنىڭ گىرۋەك-لىرى كۆزلەرنى قاماشتۇرۇپ ئادەمدە ئاجايىپ نازۇك ، يېقىملىق تۇيغۇلارنى ئويغىتاتتى . شارقىراتمىلارنىڭ ئاۋازلىرىمۇ بارغاد-سېرى ئاشكارا ئاڭلىناتتى . بۇ گۈزەل كۆرۈنۈشلەر ، ئېسىل پۇراقلار ، نازۇك ئاۋازلار جەڭچىلەر خاتىرىسىدىن ھېچىلا بولۇپ ئۆتكەن قانلىق ئۇرۇشلارنى ئۇنتۇلدۇراتتى .

جەڭچىلەر تاماقتىن كېيىنلا چاڭ - توزان ، قان داغلىرى بىلەن بۇلغانغان كىيىم - كېچەكلىرىنى قېقىشتى ۋە يۈز - كۆزلىرىنى يۇيۇش ئۈچۈن كۆل بويىغا مېڭىشتى .

ـــ يۇر ۋارىسجان ، كۆل بويىغا ، ـــ دېدى باتىر-غازى ، ـــ ئاشىلىرىڭ بەرگەن ياغلىقلار بولسا ، ئېلىۋال ، پۇرايمىز ، ـــ ئىككىسى تۆۋەنگە ئۆز گەۋدىلىرىنىڭ سالمىقى

بىلەن يۇگۇرۇپ دېگۈدەك چۇشۇپ كەتتى . ۋارىسجاننىڭ مەيدە-سىدىكى «پىدائىي» لىق ، باتىرغازىنىڭ «باتۇرلۇق» ، «پىدا-ئىي» لىق مېداللىرى پۇلاڭلاپ جىرىڭلايتتى ، بىردەمدىلا كۆل بويىنى جەڭچىلەرنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرى قاپلاپ كەتتى ـ دە ، كۆل ياقىسىغا قونغان ياۋا ئۆردەكلەر پۇرۇلداپ قاياقلارغىدۇ ئۇچۇپ كېتىشتى .

كەچ كىرىپ ئەتراپنى نەم ھاۋا قاپلىغان چاغدا ، نىزامىدىن باتالیون كوماندىرلىرىنى باشلاپ ياغاچ ئۆيدىن چىقىپ كەلدى . دىلى قاتتىق بۇ پولك كوماندىرىنىڭ كېلىشكەن قامەتلىك گەۋدە-سى ، سۇرلۇك چىرايى ، راۋان ۋە ئۆتكۈر سۆزلىرى كىشىدە ئۇنىڭغا ئوق تەگمەيدىغاندەك غەلىتىلا بىر تۇيغۇنى پەيدا قىلاتتى . بۇنى دەلىللىگەندەك كۆكسىدىكى «باتۇرلۇق» ، «ساداقەت» مې-داللىرى پارقىراپ تۇراتتى .

ئۇ سالماق قەدەم تاشلاپ ، ئېگىزرەك يەرگە چىقتى ـ دە ، شەرق تەرەپنى كۆرسەتتى :

ـــ دۇشمەننىڭ بىرباتالیونى ئەنە شۇ سايرامغا ئۇسۇپ كىرگەن تاغ ئەتراپىدا ، زەمبىرەكلىرى كۆلنىڭ چېتىدىكى كە-چىك ئارالغا ـــ بۇتخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان . ئۇ يەر ، بۇ يەردىكىدەك ئورمانلىق ئەمەس ، تاقىر تاغ ، شۇڭا ھۇجۇمنى كېچە سائەت 0 دە باشلايمىز .

ئەنۋەر سوردى :

ـــ ھۇجۇم قايسى يۆنىلىشتە بولىدۇ ؟

ـــ ئالدىرىما ، ـــ دېدى پولكوۋنىك ئۇنىڭغا قاراپ ، ـــ «خۇدا» سېنى دېدىم ، تېخى «بەردى» سېنى دېمىدىم ، ھازىر سۆزلەيمەن ، ـــ باشقىلار كۈلۈپ كەتتى ، ـــ ئۇ يەرگە ھۇجۇم قىلىش بۇرۇنقىسىدىن پەقەت ۋاقىت جەھەتتىلا ئوخشىمايدۇ ، قالغىنى ئوخشاش . ئۇچ باتالیونىمىز تاشيول ياقىسى ، تاغ باغرى ۋە ئۇستى بىلەن قاپساپ ئۇ يەرگە يېقىنلىشىپ ھۇجۇمغا ئۆتە-

دۇ ، شەرق تەرەپ دۇشمەننىڭ قېچىشى ئۈچۈن ئوچۇق قالدۇرۇ-
لىدۇ ، قېچىپ چىققان دۇشمەننى بىر باتالیونىمىز لەنسازا ئاغزى-
دا ئوققا تۇتىدۇ . شۇنىڭ بىلەن دۇشمەننىڭ بىر پولك ئەسكىرى
كۈچى تەلتۈكۈس يوقىتىلغان بولىدۇ ـ دە ، ئۇتەيگە توسالغۇسىز
يېتىپ بېرىشىمىز مۇمكىن .

كوماندىرلار تارقىلىپ كەتكەندىن كېيىن ، نىزامىدىن يەنە
شەرق تەرەپكە ـــ بۇگۇن كېچە ھۇجۇم قىلىنىدىغان توچكىغا
نەزەر تاشلىدى . زەمبىرەكلەر جايلاشقان كۆل چېتىدىكى ئارالچە
ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى قارا ـ كۆرە بولۇپ كۆرۈندى . ئارىلىقنى
مۆلچەرلەپ ، يۇرۇش قىلىش ۋاقتىنى ، شۇ يەرنىڭ شارائىتىغا
مۇۋاپىق ھەرىكەت تاكتىكىسىنى ، روتىلار ، ۋزۋودلارنىڭ ئىلگە-
رىلەش يۆنىلىشىنى ئۇزاق ئويلىدى . ئۇنىڭ ئويلىرى بارغانسې-
رى بۇگۇنكى ھۇجۇم توچكىسىدىن ھالقىپ بارماقتا ئىدى : «يۇ-
رۇشكە ئاتلاندۇق ، يۇرۇشىمىزنىڭ جەڭگۋارلىقىنى بىرىنچى غە-
لىبىمىز دەللىدى . سەپىرىمىز ئۇزۇن ، شىمالىي فرونتتا بو-
لامدۇق ، ئوتتۇرا يۆنىلىشتە بولامدۇق ، بۇنى ھازىر بىرنېمە دەپ
بولمايدۇ ، تارىخنىڭ يۈكىلىگەن ۋەزىپىسى ، خەلقنىڭ ئەسىر-
لىك ئارزۇسى بىزنىڭ ھەرىكىتىمىز ـــ ئۇرۇشىمىزدا تو-
لۇق ئادا قىلىنسا ، يۇرۇشىمىز توختىشى مۇمكىن ، يۇرۇشنىڭ
جەڭگۋار يۇرۇش بولۇشىغا كېپىللىك قىلغىلى بولامدۇ ؟ ئۇرۇ-
شىمىزنىڭ ھەممىسى كۆڭۈلدىكىدەك بولىۋەرمەيدۇ ، غەلىبىلىك
ئۇرۇشلارمۇ ، مەغلۇبىيەتلىك ئۇرۇشلارمۇ بولىدۇ ؛ لېكىن ئا-
خىرقى نۇقۇتنە كىمنىڭ يېڭىشى ھەممىنى ھەل قىلىدۇ ، يۇرۇ-
شىمىزنىڭ جەڭگۋارلىقى ياكى جەڭگۋار ئەمەسلىكى شۇ
چاغدا بەلگىلىنىدۇ . ئەمما ، يۇرۇشىمىزنىڭ جەڭگۋار يۇرۇش
بولۇپ ، تارىخنا قېلىشىنى ئىستەيمىز ، بۇ يولدا جان پىدا قىلە-
مىز . كىشى ئاخىر ئۆلىدۇ ، مۇشۇنداق ئۇلۇغ نىيەت يولىدا

ئۆلسەك نىمە ئارمان ؟ !... سىپىمىزگە ئۇيۇشقانلارنىڭ بەزىلىرى بىرنەچچىدىن بالىلىرىنى تاشلاپ ، بەزىلىرى يالغۇز ئوغۇل بولـ-سىمۇ ئانىلىرىنىڭ كۆز يېشىغا قارىماي ، بەزىلىرى مۇھەبـ-بەتلىك يارى ـ جانانلىرىدىن قىيىپ ، مۇشۇ يەرگىچە يۇرۇش قىلىپ كەلدى . يەنە يۇرۇش قىلىدۇ ، بۇنى چۈشىنىش كېرەك ، چوڭقۇر ئويلاش كېرەك ، مىلتىقنى قانداق ئېتىشنى ، قانداق يوشۇرۇشنى ، قانداق يۇگۇرۇشنى ، قانداق يېتىشنى ، ھۇجۇمـ-نى ، مۇداپىئەنى ، قىسقىسى توغرا يۆنىلىشنى كۆرسىتىپ بېـ-رىش كېرەك . بىر جەڭچى خاتا يۆنىلىشتە ھەرىكەت قىلسا ، ئۆزى تۈگەيدۇ . مەن يۆنىلىشنى خاتا كۆرسەتسەم پولك تۈگەيـ-دۇ ، بۇنى ھېسابقا ئالمىسام بولامدۇ ، جەڭچىلەر مىسالى بىر قورۇنى چۈشەنسە ، مەن بىر مەھەللىنى چۈشىنىشىم كېـ-رەك !... » ئۇنىڭ چىرايى بارغانسېرى جىددىيلىشىپ ، قويۇق قاشلىرى تىك ـ تىك بولۇپ ، كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىدا ئۇششاق قورۇقلار كۆپەيمەكتە ئىدى . شۇ ھالدا ئۇ خېلى تۇردى ـ دە ، ئاندىن كۆزىنى جەنۇبتىكى ئاقۇاش تاغلارغا ، غەربتىكى قارىغايـ-لىق قاپتاللارغا تىكتى . شۇ چاغدىلا ئۇ يېنىك نەپەس ئېلىشقا باشلىدى . چىرايىمۇ ئاستا ـ ئاستا ئېچىلدى .

ئەنە ، ياغاچ ئۆينىڭ كەينىدە ، يانتۇلۇقتىكى چىملىق ئۈسـ-تىدە ئۇچ جەڭچى يانپاشلاپ ، قىزىق پاراڭغا چۈشكەن ، ئاق سېرىق يۈزلۈك ، كۆزى قارا ، قىسقا بۇرۇت قويغان ، يىگىرمە ئىككى ـ يىگىرمە ئۇچ ياشلار چامىسىدىكى ئابدۇۋەلى ئىسىملىك يىگىت ئاپتوماتنى يېنىغا قويۇپ ، يېنىدىن تاماكا خالتىسىنى ئالدى . خالتا ناھايىتى چىرايلىق گۈللەپ كەشتىلەنگەنىدى .

ـــ پاھ... بەرگەن تاماكا خالتىسى مۇشۇكەن ـ دە ، ـــ دېدى جامالىدىن كۈلۈمسىرەپ .

ـــ شۇ ، ـــ دېدى ئابدۇۋەلى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ . ئۇلار تاماكا يۈگەشتى ۋە تاماكا خالتىسىنى قولدىن ـ قولغا

ئېلىپ كۆرۈشتى .

ئاراش تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ، ئېغىز ـ بۇرنىدىن قويۇق ئىس چىقىرىپ :

ـــ قېنى ئابدۇۋەلى ، سىرلىرىڭنى تولۇق ئاڭلايلى ، بۇ يالدامىنىڭ تارىخىنى بىزمۇ ئۇقۇپ قالايلى ، ئۆلۈپ كەتسەڭ ، ئارماندا قالمايلى ، سۆزلىگىنە ، ـــ دېدى .

ـــ قويۇڭلار بۇ ئۇزۇن گەپ ... ھېلى تۈگىمەيدۇ ، ئۇ ـ رۇش ۋاقتىدا ...

جامالىدىن دەۋەت قىلدى :

ـــ ئۇرۇشمۇ ئۆز يولى بىلەن بولىۋېرىدۇ ، سېنىڭ ھېكا ـ يەڭنىمۇ ئاڭلاۋېرىمىز .

ـــ ھەربىر ئۇرۇش ئارىلىقى ـــ ھېكايەڭنى سۆزلەش مەزگىلى بولىدۇ ، قېنى ، باشلا ، ـــ ئاراشمۇ ، جامالىدىنمۇ قىستاپ تۇرۇۋالدى .

ئابدۇۋەلى ئاخىر كۆندى ـ دە ، ھەرقاچان ئەسلىسە ھەم لەززەتلىنىدىغان ، ھەم ئازابلىنىدىغان ھېكايىسىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە كىرىشتى :

«مەن 1943 ـ يىلى ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىنى تۈگـ ـتىپ سامىيۇزى[1] گە ئوقۇتقۇچىلىققا چىقتىم .

بۇ يەردە ئالتە سىنىپلىق بىر مەكتەپ بار ئىكەن ، بالا تەربىيىلەش ئۇنىڭ قەدرىگە يەتكەن كىشى ئۇچۇن ناھايىتى كۆ ـ ڭۈللۈك ئىش . مەن ئاۋات شەھەردە چوڭ بولغان ، ئوقۇغان بولساممۇ ، بالا ئوقۇتۇۋاتقانلىقىم ئۇچۇن ، شېغىللىق ، كۆرۈم ـ سىز بۇ يېزىغا مېھرىم چۈشۈپ قالدى . ئەتىگەندىن تارتىپ كېچە بىر ۋاقىتلارغىچە ئوقۇتۇشتىن باش كۆتۈرەلمەيتتىم . كۈندۈزى بالىلارنى ئوقۇتسام ، كېچىسى ياشلارنىڭ ، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ

---

① سامىيۇزى — يېزا ئىسمى .

ساۋاتىنى چىقىراتتىم . تېز ئارىدىلا نامىم چىقىپ ، ھەممىسى مېنى (ئابدۇۋەلى ئەپەندىم ، ۋاي ئابدۇۋەلى ئەپەندىم)··· دەپ تۇرىدىغان بولدى ، توي ـ تۆكۈن ، نەزىر ـ چىراغلارغا چاقىرىلـ ماي قالمايتتىم . قىلغان ئەجرىڭنىڭ قەدىرىگە يېزىنىڭ ساپ دىل ئادەملىرى ئاجايىپ يېتىدىكەن··· قىزىق يېرى شۇكى ، ئوغۇل تەرەپتە خەۋەر يوق ، قىز تەرەپتە دۇمباق چاپتۇ دېگەنـ دەك ، ئۆزۈمنىڭ خەۋىرى يوق ، بەزى ئانىلار مېنى كۆيۈتۈغۇل قىلىۋېلىش كويىغىمۇ چۈشۈپتۇ . شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، بىر تويغا بېرىپ قالدىم . كۆپچىلىك بىلەن تويدىن ئۈزاپ چـ قىپ ، ھويلىدا گەپ بىلەن بىرئاز تۇرۇپ قالدۇق . بىر چاغدا قارا دېگەندەك قىلىپ قالدى . يانغا بۇرۇلۇپ قارىسام ، بىر قىز ماڭا كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇپتۇ . باشقىلاردىن خىجىل بولۇپ كۆزۈمنى دەرھال قاچۇردۇم ··· بىراق يۈرىكىم «جىغ» قىلىپ قالدى ـ دە ، تاپىنىمدىن بىر ئوت كىرىپ ، بېشىمدىن چىقىپ كەتكەندەك ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنىم يېنىپ كەتكەندەك بولدى . پاھ ، قىز ئەمەسمۇ ، نېمىسىنى ئېيتىسىلەر ، ھەرقانچە پەرى بولسا شۇنچىلىك بولار ، چۈشۈممۇ بۇ ، ئوڭۇممۇ بۇ دەپ قالدىم ، چىقىپ كېتىپ بېرىپ كەينىمگە بۇرۇلۇپ باقايمۇ ، دەپ ئويلىـ دىم ، بىراق بۇرۇلۇشتىن خىجىل بولدۇم ، ئاخىر قوزغالغان ھېسلىرىم خىجىللىقىمنى يەڭدى . قايرىلىپ قارىدىم ، قىز تېـ خىچىلا ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ ، ئۇ كۆزۈمگە خۇددى لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرغان بىر پارچە ئوتتەك كۆرۈنۈپ كەتتى . خۇدىنى يوقاتقان ئادەمدەك ، ئۆزۈمنى بىلمىگەن ھالدا ئاستا ياتاققا قايـ تىپ كەلدىم . شۇ كۈنى جۈمە بولۇپ ، مەكتەپ ئىچى جىمجىت ئىدى . قولۇم ئىشقا بارمايتتى ، ئېسى ـ يادىم ھېلىقى ھويلىدىلا ئىدى ··· ئاخىر ئۆزۈمنى جىملەشكە باشلىدىم : (نېمانچە بولۇپ كېتىمەن ، ساراڭ بولۇپ قالدىممۇ ؟ بىر قاراپ قويغانغا شۇنچە بولۇپ كەتسەم ، ئىككى قاراپ قويسا ئۆلىدىغان ئوخشىمامدىم ،

مەن بىر ئوقۇتقۇچى تۇرۇپ ،)... لېكىن بولمىدى ، مۇھەببەت دېگەن مۇشۇ ئوخشايدۇ ، مەن ئاشىق ـ مەشۇقلار يېزىلغان نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇغان ، ھېكايە ـ چۆچەكلەرنى ئاڭلىغان بولساممۇ ، لېكىن مۇھەببەتنىڭ مۇنداق سېھىرلىك ئۇلۇغ كۈچـ كە ئىگە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمىغانىكەنمەن ، مەن سېھىرلىك ئوتنىڭ ئىچىدە قالدىم...

بولمىدى ، مېنى ئەسىر قىلىۋالغان ئاق كۆڭلەكلىك ، قارا كۆزلۈك قىزنى سۈرۈشتۈرۈشكە باشلىدىم . بىلسەم ، ئۇنىڭ ئىسمى ئەختەربۇۋى بولۇپ ، شاڭيۈنىڭ قىزى ئىكەن . ئەمما ، مۇنۇ گەپ يۈرىكىمگە ئوقتەك تەگدى : قىز بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن ئۇ قاتتىكى بىر باينىڭ دەلدۇش ئوغلىغا مەجبۇرىي ياتلىق قىلىنىپ ، نىكاھ كۈنىنىڭ ئەتىسى ئۆيگە قېچىپ كېلىۋالغانـ كەن ، ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى ئۆي تۇتۇشقا زورلىغاندا ، مۇنداق مەجبۇرلىساڭلار ، ئۆزۈمنى قاش دەريا سىغا تاشلايمەن دەپ تۇرۇ ـ ۋېلىپ ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلغانىكەن ، شۇنىڭدىن بېرى تۇل تۇرۇۋۇپ ـ تىپتۇ . بۇ گەپ مېنى ئۇنىڭدىن سوۋۇتتى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزنىڭ دادىسىنى بىلەتتىم ، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن مۇتەئەسسىپ ، بۆرىدەك ياۋۇز ، قارا كۆڭۈل ئادەم ئىدى . مەن ئالىمەن ، ئەخـ تەربۇۋى تېگىمەن دېگەن تەقدىردىمۇ ، دادىسى مېنىڭدەك گادايـ نىڭ ئوغلىغا قىزنى بېرىپ قويمايتتى ، بىراق مۇھەببەتنىڭ كۈچى ئاخىرقى نۆۋەتتە ھەممە سەۋەبلەر ، ئەيبلەرنى بىر تىيىن قىلىۋەتتى ، ئۇنىڭدىن مېھرىمنى پەقەتلا ئۈزەلمىدىم ، كۆزۈمگە ئەختەربۇۋىنىڭ كۈلۈپ تۇرغىنىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيتـ تى . ئاياغلىرىم ھامان مېنى ئۇلارنىڭ بېغىنىڭ كەينىگە ئاپـ رىپ قويۇاتتى . ئەختەربۇۋى كۆرۈنمىسىمۇ تۇرۇپ ـ تۇرۇپ قايتىپ كېلەتتىم . كۆزۈم كىشىلەر ئارىسىدىن ھامان ئۇنى ئىزدەيتتى . شۇنداق چاغلاردا مۇنۇ ناخشا ئېسىمدىن زادىلا كەتـ مەيدىغان بولدى :

كىشىلەر ئاراسىدا ،
بويۇڭنى كۆرۈپ قالدىم .
ئېيتمىغانغا بولمايدۇ ،
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم .

مۇشۇ ناخشىنى چىقارغانلارنىڭ قەدرىگە شۇنچىلىك يېتىپ كېتەتتىمكى ، شۇلارنى تاپسام ، مۇڭداشسام دەيتتىم...

كۈنلىرىم ئازاب بىلەن ئۆتمەكتە ئىدى . بىر كۈنى دەرس ئۆتۈۋاتسام ، ئىشىك چېكىلدى . چىقسام ئەخەتەربىۋۇى تۈرۈپ- تۇ !... »

— مانا خۇدا دىلىغا سالدى دېگەن... — ئابدۇۋەلىنىڭ ھېكايىسى ئىچىگە كىرىپ كەتكەن جامالدىن ھاياجانلىنىپ كەت- كەندى .

— ھېلىمۇ ياخشى قىزنى كۆرۈپ ئوڭداڭغا چۈشمەپسەن ، — دېدى ئاراشمۇ قىزىپ .

« — توختا ، ھېلىمۇ ئاز قالدىم ، — دېدى ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — نېمە قىلارىمنى بىلمەي قال- دىم ، پۇتلىرىم دىرىلداپ ، تىللىرىم كالۋالىشىپ ، تۇزۇك گەپمۇ قىلالمىدىم .

— بۇ مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ ، — دېدى ئۇ ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن ماڭا بېقىپ ، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ يېنىدا مېنىڭ ئوقۇغۇچىم — ئۇنىڭ ئىنىسى تۇرغانلىقىنى بايقىدىم .

— شوخلۇق قىلغان ئوخشايدۇ ، ئەمدى قىلمايدىغان بول- دى ، ئەگەر ماڭا ئىشەنسەڭز ، سىنىپىڭىزغا كىرگۈزۈڭ ، — ئۇنىڭ ئىنىسى سىنىپ بويىچە ئىنتايىن شوخ ، دودەن ، باشقە- لارنى ئانىي تاپىدىغان ، دەرس ئۇقمايدىغان دۆت بالا ئىدى . مەن مەكتەپ تەربىيىسى بىلەن ئائىلە تەربىيىسىنى بىرلەشتۈرۈش

ئۇچۇن بالىنى ئانىسىنى باشلاپ كېلىشنى ، باشلاپ كەلمىسە ، ئوقۇتمايدىغانلىقىمنى ئېيتىپ ، سىنىپتىن چىقىرىۋەتكەندىم . ئەختەربۇۋىنىڭ (ماڭا ئىشەنسىڭىز) دېگەن گەپىنى ئاڭلاپلا ، ھېچقانداق شەرت قويماي :

ــ ماقۇل ، ماقۇل ··· سىنىپقا كىرسۇن ، دەۋېتىپتىمەن .

ئەختەربۇۋۇى مېنىڭ ھودۇقۇپ كەتكىنىمنى سەزدى ئەتىما-لىم ، كۇلۇمسىرەپ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە بىر قاردى ــ دە ، كېـ-تىپ قالدى . ئۇ مەكتەپ قورۇسىدىن چىقىپ كەتكۈچە ، كەيند-دىن قاراپ قاپتىمەن ، ئۇمۇ چىقىپ كېتىدىغان چاغدا ، بۇرۇلۇپ كەينىگە بىر قاردى ، يۈرىكىم تېخىمۇ ئويناپ كەتتى . سىنىپقا يېنىپ كىردىم ، لېكىن دەرس ئۆتكۈدەك ھالىم يوق ئىدى . بالىلارنى كىتاب ئوقۇشقا قويۇپ بەردىم ۋە ئولتۇرۇپ ئۆز ــ ئۆزۈمنى ئەيىبلەشكە باشلىدىم : (مەن نېمىدېگەن دۆت ــ ھە ، مانا مەن دەپ ، ئالدىمغا كەلگەن ئادەمنى ئىككى ئېغىز گەپ بىلەن چېكىپ باقسام بولماسمىدى ؟ ··· مۇنداق پۇرسەت ئاساد-لىقچە قولغا كېلەتتىمۇ ··· توختا ، مۇنداق دۆتلۈك قىلىۋەرمەي ، بىر چارە تاپاي ···)

دەرستىن كېيىن ئۇنىڭ ئىنىسىنى چاقىرتىپ :

ــ بايا ئۇنتۇپ قاپتىمەن ، ماڭ بېرىپ ھەدەڭگە ئېيت ، كېپىللىك خەت يېزىپ بېرىپ كەتسۇن ، كەلمىسە سەنمۇ كەلمە ، دېدىم .

چۈشتىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار كېتىشتى ، ئوقۇتقۇچىلارمۇ بىر ــ بىرلەپ تارقىلىپ ، مەكتەپ ئىچى خۇددى مېنى ئارام خۇدا سۆزلىشىۋالسۇن دېگەندەك بوشلا قالدى . ئامىتىم كېلىۋاتىدۇ ، دەپ خۇشاللىناتتىم··· بىراق ئەختەربۇۋىنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيـ-تى . بۆلۈمگە كىرەتتىم ، قورۇغا چىقاتتىم ، كوچىلاردىكى ئاياغ تۈۋىشلىرىغا قۇلاق سالاتتىم ، تېخىچە كەلمەيۋاتىقىنىغا تىت ــ تىت بولاتتىم ، شۇنداق ئازادە يالغۇز پەيت قولدىن كېتىپ قالار-مۇ دەپ ، ئەنسىرەيتتىم . كەچ كىرىپ كەتسىلا ، مەكتەپ ئىچى

ساۋات چىقىرىدىغانلار بىلەن تولۇپ كېتىدۇ ، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ كەلگىنىنىڭ نېمە پايدىسى ؟ ياق ، ئۇنىڭ ماڭا كۆرسەتكەن قەلىق- خۇلۇقلىرىغا قارىغاندا ، چوقۇم كېلىدۇ ، ئۇمۇ پەيت ئىز- دەۋاتىدۇ ... مەن شۇنداق ئۇمىدلىك ئوي - خىياللار بىلەن ئۆز- ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىپ ، تەشنالىقىمنى باساتتىم . بىراق ، كۆن ئولتۇرۇپ كېتىپ باراتتى ، ئۇمىدلىرىم ئاشۇ ئولتۇرۇپ كېتىپ بارغان كۈندەك يوقىلىشقا باشلىدى . مەن ئۇنىڭ يولىغا قانچە تەلمۈرۈپ ، ئىنتىزار بولسامۇ ، ئۇ بەربىر كەلمىدى . كەچ كۈرسىغا كېلىدىغانلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى . خەپ ، ئىنىسىنى ئەتە سىنىپتىن قوغلاپ چىقارمىسام ، دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە ، جىلىلىكتە قانداق دەرس ئۆتكەنلىكىمنى بىلمەيمەن ، بەزىلەر : ئەپەندىم تاۋۇنىز يوقمۇ ، نېمە ؟ دېگەندىلا ئۆزۈمگە كەلدىم . سا- ۋات چىقىرىدىغانلار كەتتى ، ئەل ياتار چاغ بولدى . ھېچ ئىش خۇشياقمايتتى ، قولۇمغا كىتاب ئالغۇم كەلمەيتتى . ياتقىمغا چىقىپ ، يانداي دەپ تۇرۇشۇمغا تۇيۇقسىز ئىشىك چېكىلدى ! يۈرىكىم قىنىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى ، چۆچۈپمۇ كەت- تىم ، تىترىگەن قولۇم ئىشىكنى ئاچتى . ئەختەربۇۋى خۇددى ئون تۆت كۈنلۈك تولۇنئاي تاغلار كەينىدىن چىقىپ كەلگەندەك ياتقىمغا كۈلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى . »

— ئۇھ ... — دەۋەتتى جامالىدىن ۋە قولىنىڭ ئالىقانلىر- رىنى بىر - بىرىگە سۈركىدى ، — قارا ، بۇ قىزنىڭ پەيت تېپىپ كەلگەن ۋاقتىنى ، ئەقىللىقكەن جۇمۇ ...

ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى :

« — ۋاقتىدا كېلەلمىدىم ، خاپا بولمىغاندىز ئەپەن- دىم ، — دېدى قىز .

ئەختەربۇۋىنى كۆرۈپ بايىقى ئاچچىق - خاپىلىقلىرىم خۇد- دى توزغاقتەك توزۇپ كەتتى .

— كەلمىگىنىڭىزگە قاراپ ، ئۆزۈم بارايىمىكىن دېۋە-

دىم ، — دېدىم ئۆزۈمنى ئارانلا بېسىپ .
— ۋىيەي ··· — دېدى ئۇ ئىلىلىق كۈلۈمسىرەپ ، — دادامنىڭ مىجەزى ئەسكى ، بارغان بولسىڭىز سۈرۈپ چىقاتتى .
— سىزچۇ ؟··· سىزمۇ سۈرۈپ چىقاتتىڭىزما ؟
— مەن ··· مەنغۇ خۇشال بولاتتىم ، — ئۇ مۇلايىم قىياپەتتە يەرگە قارىدى .
مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم ، لېكىن سۆزسىز جىم ئولتۇرۇش ئەپسىز ئىدى :
— بولدى ، خەت يېزىپ بەرمىسىڭىزمۇ بولدى ، ئىنىڭىزنىڭ شوخلۇقى چاغلىق گەپ .
ئەختەربۇۋى مېنى ئىزا تارتقۇزۇپ كۈلۈۋەتتى ، ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشتا هامان مەندىن ئۈستۈن تۇراتتى .
— بىراق ، مەنمۇ ئىنىمدەك شوخ··· — ئۇ يالت قىلىپ كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قارىدى .
ئۇنىڭ مەنىلىك گېپىنى چۈشەندىم :
— مەن هەرقانداق شوخ ئادەمنى تۈزەلەيمەن···
— قانداق قىلىپ ؟···
— مانا مۇنداق قىلىپ ، — ئۇنىڭ يۈمشاق ئاپئاق قولىنى تۇتۇۋالدىم ، يۈرىكىمگە ئوت كەتكەندەك بولدى . »
— يارايسەن ئابدۇۋەلى ! — دېدى ئاراشىمۇ قىزىپ ، — جۈرئەتلىككەنسەن ، هودۇقۇپ كەتكىنىڭ بىلەن ، سەنمۇ پەيتنى قولدىن بەرمەپسەن ···
« — توختا ، جۈرئەت تېخى ئالدىمىزدا ، ئۇ قولىنى تارتىۋىدى ، ئەمدى قانچە جۈرئەتلىك قىلسام بولىدىغاندەك ئىدى ، ئەمما ئەمدىكى جۈرئىتىمگە ئۇ يەنە يول ئاچتى :
— مېنىڭ قولۇمنى ئادەم قىلغىنىڭىز بىلەن ، ئۆزۈمنى ئادەم قىلالمايسىز ـ دە ، — دېدى ئۇ بالىلارچە ئەركىلەپ .

بۇ گەپ بىلەن تەلپۈنۈپ تۇرغان يۈرىكىمنىڭ تەشنالىقى ئېشىپ ، هاياجاندىن تىترەپ كەتكەن قولۇم ، ئۇنىڭ نازۇك بېـ لىنى تۇتتى ... »

ئابدۇۋەلىمۇ ، ئاڭلىغۇچىلارمۇ ، يىل ئۆرۈلگەن بۇ ئىشـ تىن ، گويا هېلى بولۇۋاتقاندەك قانداقتۇر بىر هۇزۇر هېس قىلىشتى . سايرام بويىغا تۇنىنىڭ قارا پەردىسى ئاستا ـ ئاستا يېپىلدى ، يۇلتۇزلار جىمىرلاشقا باشلىدى . ياغاچ ئۆيدىن نادەم چىقىپ كەلدى ـ دە ، جامالىدىننى چاقىردى .

هېكايە شۇ يەردە ئۈزۈلۈپ قالدى .

ـــ قوماندانلىق بىزگە بۇگۈن كېچە بۇتخانا ئەتراپىنى رازۋېدكا قىلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ هازىر ئاتلىنىمىز .

ئون مىنۇتتىن كېيىن ، نادەم باشلىق ئۈچ نەپەر ئاتلىق رازۋېدكىچى تاغ باغرى بويلاپ يولغا چىقتى .

ئىككىنچى باب

قوشۇن يولغا چىقتى .

تاغلار ئارىسىدا بىردەم ئۆرلەپ ، بىردەم پەسلەپ ئىلگىرىلەۋاتقان قوشۇن بۇگۈن ئۇچىنچى كۈنگە قەدەم قويدى . شىددەت بىلەن ئىلگىرىلەش ـــ سايرام ياقىسىدا بولغان ئۇرۇشنى جەڭچىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈۋەتتى . ئەمدى ئۇلارنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىدا ئالغا ئىلگىرىلەش تۇيغۇسى يانغانىدى . ئاياغلاردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان گۈپۈرلىگەن ئاۋاز ، قوشۇننىڭ كەينىدە كېلىۋاتقان ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى خېلى يەرلەرگىچە ئاڭلىناتتى .

پولكنىڭ ھەمشىرە قىزلىرى ئۆز قىسىملىرىدا بىر رەت توزۇپ ، قەدەملىرىنى تەكشى ئېلىپ كېتىپ باراتتى . ئۇلارمۇ باشقا جەڭچىلەرگە ئوخشاش ، ئوق مۇرىسىگە مىلتىق ئاسقان ، بېلىدە سۇ قاچىسى ۋە ئوقدان ، بىراق سول مۇرىسىدە بېغىدىن ئۆتكۈزۈۋالغان دوختۇرلۇق سومكىسى بار . باھار گۈزەللىكىگە پۈركەنگەن تەبىئەت ھۆسنىگە قىزىقىشى ، ھېسسىياتچانلىقى بىلەن ئۇلار باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى . ئىككى ياقتىكى تاغلار ۋە يولنىڭ چەت ـ چۆرىلىرىدىكى ئوت ـ چۆپلەر ھەم دەسلەپ ئېچىلغان كۆرۈمسىز تاغ گۈللىرىگە ئۇلار ھەممىدىن كۆپرەك سەپسالاتتى . ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلانمىسا ، شۇلار ھەققىدە گەپ قىلىشاتتى . رەيھان باھارنىڭ خۇش پۇراقلىرىدىن ، ئىللىق شاماللىرىدىن قوزغالغان تۇيغۇلارغا چۆمۈلگەن ھالدا ، سەپداشلىرىغا ئېيتقىلى بولمايدىغان لەززەتلىك خىيالدا ئىدى : دېرىزىلىرىگە ھاۋارەڭ پەردىلەر تارتىلغان ئۆي بولسا ، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇستەلگە سىرىن گۈل چىلانغان قاچا قويۇلسا ، نادەم

بىلەن ئىشتىن يېنىپ كېلىپ ، شۇ ئۇستەلدە قارىمۇ قارشى ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشسە ، قۇچاقتىكى قىزى گۈلگە تەلپۈنسە ... ئۇنىڭ خىياللىرى تاشقا پۈتلىشىپ كېتىش بىلەن ئۈزۈلدى .

گۈپۈلدەپ يۈرۈۋاتقان قوشۇن يىلان باغرىدەك ئەگرى يولـ دا ، بىر جىرا باغرىدىن پەسلەپ ، كۆزدىن غايىب بولسا ، ئىكـ كىنچى جىرا باغرىدىن ئۆرلەپ چىقىپ پەيدا بولاتتى ، يولنىڭ ئۈچى كۆرۈنمەيتتى .

بۇ يوللار — قەدىم يوللار ، ئەسىرلەردىن بېرى تۆگە كارۋانلىرى ، ئاتلىقلار سەپلىرى بۇ يوللاردىن ئۈزۈلمىگەندۇ ، يوللارنىڭ ئورنى ئۆزگىرىپ تۇرغان بولسىمۇ ، لېكىن ئۆتكۈنچىـ لەر بېسىلىغاندۇ ، تارانچى ھارۋىلىرىنىڭمۇ بۇ يوللارنى بېسـ ۋاتقىنىغا ئۈزاق يىللار بولدى . تاشيول بىنا بولغاندىن بېرى بۇ يوللار جانلاندى ، ئۆتكۈنچىلەر كۆپەيدى . ئەيمەنمەي ھارۋىلارغا ئېسىلىدىغان ئاچ بۆرىلەر ماشىنىلارنىڭ گۈركىرىشىدىن ئالاقزاـ دە بولۇپ ، يىراقلارغا قاچىدىغان بولدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئاخىرى يوقتەك كۆرۈنىدىغان بۇ يولدا ھارۋىلارنىڭ غىچىرلـ شى ، ماشىنىلارنىڭ گۈركىرىشى ، ئادەملەرنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭى كۆپىيىپ ، غەمكىنلىك ، ئۈمچەرەش غايىب بولۇپ كەتتى . ئاچ بۆرىلەر ، توپ ـ توپ يۈرىدىغان ئۇچقۇر كېيىكلەر كۆزگە كەم چېلىقىدىغان بولدى .

بۇ يوللار ، يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى تاغلار ئۆز تارىخىدا قىسما ـ قىسما قىسمەت ، كارامەت ۋە بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدىـ غان روھىي ھالەتلەرنى كۆرۈپ كەلدى . قايسى كۈنىلا غەربكە ماڭغان ماشىنىلار كالوننىي كۆرگەن ، ماشىنىدىكىلەر ئۆپچۈرىـ سىگە ، تاغلار ئارىسىغا ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىشىپ ئەنسىزلىك بىلەن قاراشقان ؛ بەزىلىرى تىترىگەن ، بەزىلىرى كۆزلىرىنى چىڭىدە يۇمۇۋالغان . لېكىن ، ئۇلار قايتىشمىدى ، بۇگۈنچۇ ؟ بۇگۈن باشقىچە بىر سەپنى كۆرۈۋاتىدۇ ، بۇ سەپ پىيادە ، شەرقتە

كېتىپ بارىدۇ ، بۇلار ئالاقزادىلىككە چۈشمىگەن ، ئەتراپىغا ئەنـ
سىزلىك بىلەن باقمايدۇ ، تاغلارنىڭ قىرلىق چوققىلىرىغا ، قاند
داقتۇ بىر نەرسىلەر شەكلىگە كىرىپ قالغان يوغان تاشلارغا ،
قارىيىپ كۆرۈنگەن ئۆڭكۈرلەرگە قىزىقىپ قاراپ ، تەبىئەت ھۇ
نەرلىرىگە ھەيران قېلىپ كېتىپ بارىدۇ . تېخى بۇلار نېمىلەرنـ
دۇ دېيىشىپ كۈلۈشىدۇ... يانلىرىدىن چىرايلىق گۈللەپ تىكىلـ
گەن تاماكا خالتىلىرىنى ، بىر چېتىگە يۈرەك سۈرىتى كەشتىلەنـ
گەن قولياغلىقلارنى بىر ـ بىرىگە كۆرسىتىشىدۇ...

ئىككى سائەت يول يۈرگەندىن كېيىن ، پولك توختاپ دەم ئالدى ، گۈپۈلدىگەن ئاۋاز ، ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى بېسىلدى .

كۈننىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن ، يۈزلەرگە ئۇرۇلۇۋاتقان ئىزغىرىن شامال توختىدى . كۈننىڭ قىزىق تەپتى بىردەمدىلا تاشلارنى قىزىتىشقا باشلىدى . جەڭچىلەر يولنىڭ ئىككى ياقىسىدا ئولتۇرۇشتى ، بەزىلىرى يانپاشلىدى ، بەزىلىرى سۈنايلاپ ياتتى . ھارۋىلارغا بېسىلغان نان ، سايرام ياقىسىدىكى ياغاچ ئۆيلەردە پىشۇرۇۋېلىنغان گۆش ،باتالیون ـ روتىلارغا ، ۋزۋود ـ گۇرۇپـ پىلارغا تارقىتىلىشقا باشلىدى .

ـــ قورساقنى ياخشى تويغۇزۇڭلا ، ـــ ئەنۋەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى ، ـــ بۇگۈن كېچىلەپ بولسىمۇ ئۇتەيگە يېتىمىز ، كەينىمىزدىن ماشىنىلار يېتىپ كەلسە ، شورپىنى شۇ يەردە ئىچىمىز .

ـــ مۇزدەك گۆش بىلەن نان مەززىلىك تاماق ـ دە ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ ھەم قورساقتا ئۇزۇن تۇرىدۇ .

باتىرغازى قېشىنى ئېتىپ :

ـــ نېنىڭنى قوي ، گۆشكە يېتىدىغىنى يوق ، ـــ دېدى ۋە بىردەمدىلا بىر پارچە قوۋۇرغىنىڭ گۆشىنى يەپ ، ئۇستىخىنىنى ياغاچتەك ئاقلاپ قويدى .

ـــ قازاق بالىسىمەن ، دەيسەن ، گۆشنىڭ تەملىك يېرىنى

بىلەمسەن ؟

ـــ بىلمەيچۇ ، باش يانپاش...

ـــ يانپاش ؟ بىلمەيدىكەنسەن ، ئەڭ تاتلىق يېرى يەرگە تەگمەيدىغان بوينى بولىدۇ .

ـــ ھەرقانداق يېرى بولسىمۇ گۆشىگنى ئەكە...

ـــ گۆشىنىمۇ يەپ بولدۇڭ ، قۇرۇق ناننى قانداق يەيسەن ؟ شۇ تۇرقىدا تاش بولسىمۇ ، يەۋېتىدىغاندەك تۇرىمەن ، ئەكە باكالاشكاڭنى ، ئىككى يۇتۇم...

ـــ بىر يۇتۇممۇ بەرمەيمەن .

ـــ سەن بەرمىسەڭ رەيھان بېرىدۇ ، ـــ ئۇ ئېرەنسىزلىك بىلەن گۆش چاپناپ نېرىدا ئولتۇرغان رەيھاننى چاقىردى . رەيھان يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى :

ـــ ئۇسسۇلۇققا مەيلىڭىز بولسا مەيەرگە كېلىڭ .

ۋارىسجان رەيھاندىن شۇنداق سۆزنى ئاڭلاشنى بەكمۇ خالايتىتى . بىر يۇتۇم سۇ سورىماقچى بولدى ، بىراق رەيھاننىڭ كۆڭشولىسىدا پارقىراپ تۇرغان ئوڭ چېكىسىدىكى تاتۇققا كۆزى چۈشتى ـ دە ، دەسلەپتە ئاق سېرىق يۈزى قىزاردى ، كېيىن تاتىرىپ كەتتى . كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلغاندەك بولۇپ ، ئۈمىدى ئۈزۈلدى . ئىككىنچى يېنىپ قىز ئولتۇرغان تەرەپكە قارالىمىدى . بىراق ، باتىرغازىنىڭ : قەندەك سۇ ئىكەن ـ دە ، قەندەك دېگەن سۆزىدىن يۈرىكىنىڭ بىر يېرى ئېچىشقانلىقىنى سەزدى ۋە بىر چىشلەپ نان يەپ ، بىر يۇتۇم سۇ ئىچىپ ، كۆزىنى جەنۇبتىكى تاغلاردىن ئالماي ئولتۇرغان نادەمگە ئالىيىپ قاراپ قويدى .

ـــ بۇرنۇمغا ئۆيۈمنىڭ سۈت ـ قايماقلىرى پۇراۋاتىدۇ ، ـــ ئاراشنىڭ كۆزلىرى سېغىنىش بىلەن يانغاندى .

ـــ بورتالاغا يېقىنلاپ قالدۇق ـ دە ، دېدى نادەم كۈلۈمسىرەپ ، ـــ كۆزۈڭگە تايغانلىرىڭمۇ كۆرۈنۈۋاتقاندۇ تېخى...

— ئۇنى بىر دېمە ، تايغانلارنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇۋغا چىقىش ناھايىتى كۆڭۈللۈك ـ دە ، بىز تەرەپتە قىرغاۋۇل ، ئۇلار كۆپ ، موڭغۇللار ئۇلارنى ئاتقان كىشىنى ناھايىتى يامان كۆرىدۇ . ئۇلارنىڭ گۆشى بەك تاتلىق بولىدۇ . ئوۋغا چىقسام ، ئۇلارنى ئاتمەن ـ دە ، كاۋاپ قىلىپ يەيمەن ، قىرغاۋۇلنى ئۆيگە ئېلىپ كېلىمەن .

— ساڭىغۇ ھارىمى يوق...

— سېنىڭ ھارام دەۋاتقىنىڭمۇ پوق يېگەن توخۇدىن ياخشىراق .

— ئاچ قالغان ئادەملەردەك يەيدىغاننىڭلا گېپىنى قىلىسىلەرغۇ ، — دەپ ئولتۇرغانلارنىڭ يېنىغا كەلدى جامالدىن ، — خوش ، يەنە نېمىنىڭ گۆشى تاتلىق بولىدۇ ؟

— سۆزلىگىنە جامالدىن ، — دەپ گەپكە ئارىلاشتى گايىت ، — ئەتكەن چېيىڭنىڭ تاتلىقلىقىنى ، شاما چايناشنىڭ لەززىتىچۇ تېخى...

— ئەلۋەتتە سۆزلەيمىز ، ئوخشىغان بىر ئاپقۇر ئەتكەن چاي ، بىر تەخسە لەڭمەندىنمۇ قۇۋۋەتلىكرەك بولىدۇ ، شۇنداقمۇ گايىتكا ، يا خاتا گەپ قىلدىممۇ ؟

— بۇگۈنكى تاماقنىڭ قاتتىق ـ قۇرۇق بولۇشى شۇنداق گەپلەرنى قوزغىۋەتتى ـ دە ، گايىتمۇ گەپكە كىرىشتى ، — ئادەم قانچە ئاچ قالسا ، ياخشى تاماق شۇنچە ئېسىگە كېلىدۇ ، بىزمۇ تاماق يېگەنىدۇق دەپ ئويلاپ قالىدۇ ، ئېسىڭلاردىمۇ ، ئۇلاستايدا بىر كۈن ئاچ قالغاندا ، بىر كېچىنى تاماقنىڭ — پولۇنىڭ ، مانتىنىڭ ، شورپىنىڭ گېپىنى قىلىپلا تاڭ ئاتقۇزۇۋەتكىنىمىز .

گەپ تازا قىزىۋاتقان چاغدا ، يۇرۇشكە بۇيرۇق بېرىلىپ قالدى . جەڭچىلەر دەرھال ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ يولغا چىقىپ ئۆز قىسىملىرىنىڭ قاتارىنى تولۇقلاشتى .

قوشۇن يولغا چىقتى .

يەنە ئاياغلاردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان گۈپۈلدىگەن ئاۋاز ، ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى ئاڭلىنىشقا باشلىدى . يۈرۈشتە تەكشىسىزلىك پەيدا قىلىۋاتقان ئېگىز ـ پەس يوللارمۇ تۈگەپ قالدى . ستەيگە چۈشىدىغان يەرگە كەلگەندە غارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى ! بۇ ئاۋاز دۈشمەننىڭ بومباردىمانچى ئايروپىلانلىرىنىڭ ھېلىلا يېتىپ كېلىشىدىن دېرەك بېرەتتى . ھەممىسى ئالىقانلىرىنى پېشانىسىگە قويۇپ ، ئاسمانغا قاراشتى . ئوچۇق ھاۋادا قوش قاناتلىق ئۇچ ئايروپىلان يىراقتىن سادەك چوڭلۇقتا كۆرۈندى .

ـــ تارقىلىڭلار !...

ـــ ئەپلىك جايلارغا مۆكۈنۈپ تەييارلىنىڭلار !...

قۇلاقنى يارغۇدەك قاتتىق ئاۋازلار ، بۇيرۇقلار تەرەپ ـ تەرەپتىن جاراڭلايتتى .

بىردەمنىڭ ئىچىدىلا پۈتۈن بىر پولك تارقىلىپ ، يوللارنى پۈتۈنلەي بوش قالدۇرۇپ قويدى . ئايروپىلانلار غارقىرىشىپ ، پەسلەپ كەلدى ـ دە ، پىلىموتتىن ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى . خۇددى ئېگىزلىكتىن ئۆلۈك قاغىنى تاشلىۋەتكەندەك پۇلاڭلاپ چۈشۈۋاتقان بومبىلار يەرگە چۈشۈشى بىلەنلا گومباڭ ـ گۈمباڭ قىلىپ پارتلاپ تاغلارنى تىترىتەتتى ، توپا ، تاش پارچىلىرىنى ئاسمانغا ئاتاتتى ، گوداڭلارنى پەيدا قىلاتتى . دەل ـ دەرەخسىز تاغ ئىچى ياخشىراق پاناھلىنىشقا ، ئايروپىلان كۆزىنى باغلاشقا مۇمكىنچىلىك بەرمەيتتى . جەڭچىلەر يوغان تاشلارنى ، يوتىلار قىرلىرىنى دالدا قىلىپ ياتاتتى . بۇ قىزىق ـــ يەردىن ئاسمانغا ، ئاسماندىن يەرگە قىلىنىۋاتقان ھۇجۇم ئىدى . ئايروپىلانلار غارقىراپ كېلىپ تاراسلىتىپ ئاتاتتى ، بومبىلارنى تاشلايتتى . جەڭچىلەر تاشلار ، قىرلارنى دالدا قىلىپ ، ئايروپىلان ماتورىنى چەنلەيتتى . ئايروپىلان ئايلىنىپ ، ئەمدى دۈمبىسىدىن ئاتىمەن

دەپ كەلگەندە ، جەڭچىلەر تاشلارنىڭ ، قىرلارنىڭ بۇيىقىغا ئۆتۈ-
ۋېلىپ ، ئۇلارنى يەنە ھۇجۇم بىلەن كۈتۈۋالاتتى ، شۇ ئۈسۈل
بىلەن ئوقلاردىن ، ئاسكولكىلەردىن (توپ پارچىلىرىدىن) ساق-
لىناتتى ۋە ئۇنىڭ بىمالال نىشانلىق ئېتىشىغا ئىمكانىيەت بەر-
مەيتتى .

ھەممىدىنمۇ نادەمنىڭ تاپقان چارىسى ئۇنۇملۇك بولدى .
نىزامىدىن پولكنىڭ شۆھرەتلىك ئىشلىرى قاتارىغا ئۇنىڭ يارات-
قان يېڭىلىقىنى يېزىپ قويدى .

نادەم سايىدىكى ھارۋىلارنىڭ بىرىنىڭ ئوقىنى چىقاردى ،
ئۇنى ئېلىپ كېلىپ ، تاشيول بويىدىكى ئېگىز دۆڭنى كولاپ ،
ئوقنىڭ بىر ئۇچىنى تىكلەپ كۆمدى ، يەنە بىر ئۇچىغا چاقنى
كىيدۈردى ، چاقنىڭ ئۈستىگە ھاۋاغا ئاتقۇچ پىلىموتنى ئورناتـ
تى ، شۇنىڭ بىلەن ھاۋاغا ئاتقۇچ پىلىموتنى چۆرگىلىتىپ يۈ-
رۈپ ئېتىش ماھارىتىنى ياراتتى ۋە غارقىراپ كېلىۋاتقان ئايرو-
پىلانلارغا چاقنى پىرقىرىتىپ ئايلىنىپ يۈرۈپ ، دەللەپ ئوق
ئۇزدى . ئايروپىلانمۇ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىشى كېرەك ـ دە ،
ئۇ ئەمدى تۆۋەنلەپ ئوق ياغدۇرۇشتىن قالدى .

ـــ كۆردۈڭمۇ ، ـــ دېدى گايىت يېنىدا ياتقان ۋارىسجان ـ
غا ، ـــ خىيال سۈرسەڭ نادەمدەك سۈر ، قارا ، ئۇنىڭ تاپقان
ئەقلىنى...

سەن ئۆچ كۆرگەن ئادەمنى باشقا بىرسى كۆزۈڭچە ماختـ
سا ، خۇددى چىشىڭغا مۇشت ئۇرغاندەك ئاڭلانمامدۇ ، نادەمنى
ماختاش ـــ ھەرقاچان ۋارىسجاننىڭ ئوغىسىنى قاينىتاتتى .
بىراق ، ئۇ توغرۇلۇق ماختاشلارنى يوقىقا چىقارغىلىمۇ
بولمايتتى .

ـــ شۇنچىلىك يېڭىلىقنى سەنمۇ يارىتالمىدىڭغۇ گايىت-
كا ، ـــ دېدى ئۇ ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ .

ـــ مەنغۇ يارىتالمىدىم ، سېنىڭ قۇرۇق خىيال سۈرۈشۈڭ-

نى دەۋاتىمەن ـ دە ، ئۇكا ، خاپا بولما ، راست گەپنى ئېيتاي ، قاچانلا قارىسام ، خىيال سۈرگىنىڭ سۈرگەن ، ئۇھ تارتىسەن دەردىمەن كىشىدەك ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكىسەن ، كاللاڭدا نېمە ئوي باردۇ سېنىڭ ؟... جىڭنى ئالغاندا ، ھەمشىرە قىزلار-دىن بىرەرسىنى چېتىپ قويايلىمۇ يا ؟...

ۋارىسجان جاۋاب بەرمىدى ، ئەمما ئىچىدە ئۇنى مىڭبىرنى تىللىدى : بۇ گادايلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ زىتىمغا ئىش قىلىدۇ ، ماڭا تەگكىنى ـ تەگكەن ، سەنلەرنى كۆرىمىز تېخى... بىناتۇرلۇقلىرىڭ ، يىگىلىقلىرىڭنى ئالدىمىزدا كۆرىمىز...

لېكىن ، ئۇنىڭ بىلەن قېرىشقاندەك جەڭچىلەرنىڭ نادەمنىڭ شەنىگە ياڭراتقان ئالقىشلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى :

ـــ ئەقلىڭگە ئاپىرىن !...

ـــ يارايسەن ، نادەم !...

ـــ مانا ، كىتابلارغا يازغۇدەك ئىجادىيەت !...

جەڭچىلەر پەسلىيەلمەي ، ئېگىزدىن بومبا تاشلاۋاتقان ئايروپىلانلارغا كۆلۈپ قارىشۋاتقاندا ، نادەمنىڭ ئۇق ئۇزۇۋاتقان پىلىموتى توختاپ قالدى . ئۇ سول قولىنى تۇتقىنىچە تۇرۇپ قالغاندى .

ـــ نېمە بولدى !

ـــ نادەمگە قاراڭلار !...

ھاۋاغا ئاتقۇچى پىلىموتىنىڭ يېنىغا چۈشۈپ پارتلىغان بومبا ئاسكولكىسى ئۇنىڭ سول قولىنىڭ بىلىكىدىن بىر پارچە گۆشنى بۆلۈپ ئېلىپ كەتكەندى . ئۇ ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنى بىلەن يارىلانغان جاينى بېسىپ تۇرۇۋالسىمۇ ، قان تامچىلاپ چۈشۈۋاتاتتى ، بارماقلىرى قانغا چىلانغاندەك قىپقىزىل بولۇپ كەتكەندى .

تېزلىك بىلەن يېتىپ كەلگەن جامالدىن دەرھال پىلىموتـ
نى قولىغا ئالدى .

رەيھان ئېگىز دۆڭنىڭ نېرىقى تەرىپىدە بىر جەڭچىنىڭ يانپىشىنى تېڭىۋاتاتتى ، نادەمنىڭ خەۋىرى يېتىپ كېلىش بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ شۇ ياققا چاپقىلى تاس قالدى ، بىراق ئالدىدا يانقان يارىدار ئېسىگە كېلىپ ، ئۇنى تېزلىك بىلەن تېڭىپ تۇگەتتى ـ دە ، ئۆڭسىلى ئۆچكەن ھالدا شۇ ياققا يۇگۇردى ، ئۇ يېتىپ كەلگەندە ، ھەجەر ئىسىملىك ھەمشىرە قىز ئۇنىڭ قولىنى تېڭىپ بوينىغا ئېسىپ قويغانىدى .

ـــ ئۇستىخان ساقمۇ ؟ ـــ دېدى رەيھان ئالدىراپ . ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى يانغان ، تەشۋىشلىك ئالامەتلىرى ئەكس ئەتكەن يۈزىگە قارا چاچلىرى يېيىلغانىدى .

نادەم كۈلۈمسىرەپ جاۋاب بەردى :

ـــ قورققۇدەك ئىش يوق ، ناھايىتى بىلىكمىدىن بىر چىشلەم گۆشنى ئېلىپ كېتىپتۇ .

ئايروپىلانلار ئوق ـ بومبىلىرىنى تـۆگىتىپ ، يېنىپ كەتـ
تى ـ دە ، كۆزدىن غايىب بولدى . جەڭچىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ يەنە يولغا چىقتى . دەرھال يۈرۈشكە بۇيرۇق بېرىلدى .

قوشۇن يولغا چىقتى .

بۇ يەرلەرگە «چۆل ئېدىر» دەپ ئۆز ۋاقتىدىكى كارۋانلار ، ھارۋىكەشلەر بىكارغا ئىسىم قويمىغان ، ھەقىقەتەن چۆل ئېدىر ، بىر ـ بىرىدىن خېلىلا يىراقلىقتا تۇرغان تاغلار ئارىسىدىكى ئېدىرلىق ؛ تاش ، شېغىل ، قۇم ۋە تىكەن ، ئارىلاپ يۇلغۇن ؛ باشقا ھېچ نەرسەر يوق . يا ئاشۇ تاغ جىرالىرىدىن ئېقىپ چۈشـ
كەن بىلەكتەك سۇ ، يا كۆز ئاچقان بىرەر بۇلاق ـــ قىسقىسى بىر تامچە سۇمۇ يوق چۆللۈك ، پولك مۇشۇ چۆل باغرىنى بېسىپ ئىلگىرىلەۋاتىدۇ ، ھەممىسىنىڭ بېلىگە چىگىۋالغان باكالاشكـ
لىرى داراڭلاپ قالغان . چۈشتىن كېيىنكى قۇياش بۇ قاقاس

ئېدىرلىقنى ئوبدانلا قىزىتقان . گويا پۈتۈن ھارارىتىنى مۇشۇ يەرگە تۈكۈۋاتقاندەك ، ئون كىلوگرامدىن ئارتۇق يۈك كۆتۈرگەن جەڭچىلەرنىڭ يۈزلىرى ئىسسىقتىن قىزىرىپ كەتكەن ، ئۇلار-نىڭ قۇلاق چۈرىلىرى ، بويۇنلىرى ۋە يۈزلىرىدىن ئاچچىق تەر قۇيۇلماقتا . تەر قۇيۇلغانسېرى ئۇسسۇزلۇق تەشنالىقى شۇنچە قىستايىتتى .

يولدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلۈكلىرى ئۇچراپ تۇ-راتتى ، ئۆلۈك يەپ قورساقلىرى پومپىيىپ ، كۆزلىرى قىزى-رىپ - يېنىپ كەتكەن بۆرىلەر شىددەت بىلەن كېلىۋاتقان قە-سىمنى كۆرۈش بىلەنلا قاچاتتى . بەزىلىرى ئاياغلىرىنى خۇشياق-مىغاندەك يۆتكەپ نېرى كېتەتتى - دە ، قىسمىنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ يەنە كېلەتتى .

بۇنداق يەرلەردە سېسىق پۇراق دەستىدىن نەپەس ئېلىشمۇ قىيىن ئىدى ، جەڭچىلەر بۇرۇنلىرىنى ئېتىشۇۋېلىشتى ۋە ئۆ-لۈكلەرگە نەپرەت كۆزلىرى بىلەن نەزەر تاشلاپ مېڭىشتى . ئاشۇ ئۆلگەن ئادەملەر مۇنداق ئاقىۋەتنى ئويلىغان دەمسىز ؟ ھەتتا قولىغا مىلتىق ئالغان چاغدىمۇ ئويلىمىغان . ئۇنداق بولمىسا ئۇلار ئۆزلىرىنى مۇشۇ تەقدىرگە ئىتتىرىۋاتقانلارغا نېمىشقا مىل-تىقىنىڭ ئۇچىنى قارىتالمىدى ؟ ... ئۇلارنى ئەمدى كىم خاتىر-لەيدۇ ؟ ھېچكىم ! بەلكى ئۇلارنى مۇشۇ قىسمەتكە مۇپتىلا قىل-غانلارمۇ خاتىرلىمەيدۇ ، بەلكى تىللايدۇ ، ئەيىبلەيدۇ . دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق يىرگىنىشلىك ئۆلۈم بولامدۇ ؟ !

كۆز باغلىنىشقا باشلىدى ، ۋېزىلداپ ئاچچىق شامال يېتىپ كەلدى . بىراق ، بۇ شامالىلار يۈزلەرنى ئېچىشتۇرمىدى ، بەلكى جەڭچىلەرگە ئارام بەردى . ئۇسسۇزلۇق بېسىلغاندەك بولدى . يولنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى تاغلار بارغانسېرى قارىيىپ كۆرۈ-نۈشكە باشلىدى . بۇزۇلۇپ ئوڭغۇل - دوڭغۇل بولۇپ كەتكەن تاشيول ئاقىرىپ ، ئۇچى يوقتەك كۆرۈندى . يول بېسىلغانسېرى

ئۇسسۇزلۇق تەشنالىقى يەنە بىلىندى . شۇ چاغدا ئۇسسۇغانغا تالقان بەرگەندەك ، يۇرۇشتىكى جەڭچىلەرگە بىردىن نان تارقىتىلدى . بۇ توختىماسلىقتىن ، ئارام ئالماسلىقتىن دېرەك بېرەتتى .

ئاسمان گۈمبىزى چاراقلاپ يانغان سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلار بىلەن قاپلاندى . كېچە گۈزەللىكى جەڭچىلەرنى بىردىنلا روھلاندۇردى ، تېتىكلەشتۈردى . ھاۋا ھۇجۇملىرىسىز يول يۈرۈش كۆڭۈللۈك ئىدى . ئۇرۇش ئىچىدە كېچە گۈزەللىكىگە بېرىلگەن جەڭچىلەرنىڭ ئوي ـ خىيالى ھەر خىل بولىدۇ ، ۋارىسجاننىڭ ئوي ـ خىيالى شۇ تاپتا باشقىلارغا ئوخشىمايتتى : ئۇ ئۆز ئۆيىنى ، ئاپىسىنى ئويلاپ قالدى : «ئاپاملار مۇشۇ يۇلتۇزلارنى كۆرۈۋاتامدىغاندۇ ؟ تايىنلىق ، ھازىر تاماقلىرىنى يەپ بولۇپ ، ئاچچىق دەملەنگەن چايلىرىنى ئىچىشىپ سوزۇلۇپ ياتقاندۇ ؟ !... »

قىسىم تاڭ ئاتاي دېگەندە ، داخىيەنگە يېتىپ كەلدى ، مەنزىلمۇ مۇشۇ يەر ئىدى . بۇ جاي بىرنەچچە كۈندىن بېرى قاتتىق جەڭ بولغان ، ئەمما ئېلىنمىغان جاي ئىدى . نىزامىدىن بۇ يەرگە بۇرۇن كېلىپ ئابارون تۈتۈپ ، دۈشمەن بىلەن ئۇرۇشۇۋاتقان قىسىملارنىڭ كوماندىرلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ، ئەھۋاللارنى تەپسىلىي ئۇقتى ۋە كېيىنكى ھۇجۇم يۆنىلىشلىرىنى مۇزاكىرىلەشتى .

ئۇ ئۆز پولكىنىڭ باتالیون كوماندىرلىرىنى دۆڭلۇكىنىڭ كەينىگە يىغىپ مۇنداق دېدى :

ـــ دۈشمەن پوتەيلىرى ئېگىزلىككە جايلاشقان ، بىز تۆ ـ ۋەندە ـــ سازلىق ، قومۇشلۇقتا . قومۇشلار قىرقىلىپ تۈگەـ

سه ، ئوچۇقچىلىقتا قالىمىز . هازىر بۇ يەردە بىر دىۋىزىئون[1] ئۆپچۆرىسىدە ئادەمى قالغان بىر پولك ، بورتالادىن كەلگەن ئىككى قىسىم — موتۇغۇل ئىسكادرون[2] بىلەن بارات تۆمۈرچىنىڭ يۈز كىشىلىك پارتىزانلىرى بار .

ئەنۋەر سوئال سورىدى :

— بىر پولكنىڭ قالغان ئادەمى قىرىلىپ تۈگىگەندىمۇ ، ياكى ...

— شۇنداق ، — دەرھال جاۋاب بەردى نىزامىدىن ، — پولك خېلى كۆپ قىسىم كۆچمىنى ئەتراپىنى چارلاشقا تارقىتىۋەتكەن ، قالغان ئاساسىي قىسمىنى ھېسابسىز كەڭ ئارىلىققا يېيىۋەتكەن . دۇشمەن ئىككى پولكتىن كۆپرەك ھەربىي كۆچى بىلەن ھۇجۇمغا چىقىپ ، ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىۋالغان - دە ، قىسىملىرىمىزنى بۆلۈپ - بۆلۈپ قاپسىۋېلىپ قىرىپ تاشلىغان ، — نىزامىدىن ئېغىر تىندى ، پېشانىسى يول - يول بولۇپ ، قېلىن قاشلىرى كۆتۈرۈلدى ، — بورتالادىن ئىككى قىسىم يارىدەمگە كەلسىمۇ كۆچ ئېلىشالمىغان . بىز ئەمدى مۇنداق يۆنىلىشتە ھۇجۇم قىلىمىز : بۇ يەردىكى بار قىسىملار شىمالىي تەرەپتىن ، بىز مەركىزىي قىسىم جەنۇبىي تەرەپتىن پوتەيلەرنى ئوققا تۇتىمىز .

دۇشمەننىڭ ئالدى پوتەيلىرىنى گۇم قىلماي تۇرۇپ ھۇجۇمغا ئۆتۈش — بىزنى ئاۋۋالقى مەغلۇبىيەتكە ئېلىپ بارىدۇ ، شۇڭا بارلىق كۆچىمىز ، زېھنىمىز ، غەيرىتىمىز دۇشمەننىڭ بىرىنچى قاتار پوتەيلىرىنى يىمىرىشكە قارىتىلىشى كېرەك !

— بۇ يەردىكى جەڭ مۇشەققەتلىكرەك بولۇشى مۇمـ

---

① دىۋىزىئون — ئاتلىق پولكتا ئۈچ - تۆت دىۋىزىئون بولىدۇ ، بىر دىۋىزىئون پىيادە قىسمىنىڭ بىر باتالیونغا تەڭ كېلىدۇ .

② ئىسكادرون — پىيادە قىسمىنىڭ بىر روتىسىغا تەڭ .

كىن ، ـــ دېدى‌باتالیون كوماندىرى ئەنۋەر روتا كوماندىرلىرى ـ
غا ، ـــ بىز ئۇرۇشنى مۇنداق ئېلىپ بارىمىز : پوتەيلەرنى
پارتلىتىشقا ئادەم ئەۋەتىش ۋە شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دۇشمەن-
نىڭ ئوت توچكىلىرىنى ئوققا تۇتۇش ، بىرلا پوتەينى گۇم قىلا-
لىساق دەرھال ئىگىلەش ، قانچە قۇربان بەرسەكمۇ مەيلى ...
ـــ چاشقانلار ئۇۋا ياساپ ، يوللىرىنى تۇتاشتۇرۇۋالغان
بولۇشى مۇمكىن ، ـــ دېدى گايىت ئويلانغان ھالدا .
ـــ ئۇنداق بولسا ، تېخى ياخشى ، بىردىنلا ئىگىلىۋالساق ،
ئۇ بىزنىڭمۇ يەنە بىر ھۇجۇم قىلىش يولىمىز بولىدۇ .
جەڭچىلەر ، سېپى قىنسقا ، كىچىك گۇرجەكلىرى بىلەن يەر
قېزىشقا باشلىدى . ئۇلار ئۆرە تۇرۇپ ياكى تىزلىنىپ ئەمەس ،
يېنىچە يېتىپ قازاتتى . ئون گۇرجەك سېلىنسا ، بىر گۇرجەك
توپا ئاران ئېلىناتتى ، تېخى بەزى يەرلەردىن سۇ چىقىپ
كېتەتتى .
پوتەي تۆشۈكلىرىدىن ئوق ئۇچۇپ كېلەتتى ، ئارىلاپ توپلار
چۈشەتتى ، ئىككى ـ ئۈچ باغلام كەلگۈدەك قومۇشلار يىلتىزلە-
رى بىلەن ھاۋادا پۈلاڭلاپ ئۇچاتتى . دەھشەتلىك چىرقىراپ
كەلگەن توپتىن يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالغان باتىرغازى ، ئۈستى-
گە چۈشكەن توپىلارنى سىلكىۋېتىپ ، بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ئۆزى-
دىن ئۈچ ـ تۆت مېتىر يىراقلىقتا گوداك پەيدا بولغانلىقىنى
كۆردى .
ـــ گولنىڭ ئىشىنى خۇدا قىلىدۇ ـ دە ، كۆردۈڭلارمۇ ،
خۇدا بىزنىڭ ھۇجۇمىمىزنىڭ قىيىنلىقىدىن تەسىرلىنىپ ، ئاس-
ماندىن توپ ئاتلىق ئىككى پەرىشتە چۈشۈرۈپ ، پاناھلانسۇن
دەپ ، بۇ يەرنى كولاپ بەردى ، ـــ دېدى باتىرغازى ۋە گوداڭغا
سىيرىلىپ چۈشتى ، ـــ بۇ يەر ئەڭ خاتىرجەم ، ئىشەنچلىك
يەر .
ـــ مەنمۇ پاتامدىم ؟ ـــ دەپ سوردى جامالدىن .

— كه ، پاتسەن ، ئۆلسەك بىلله ئۆلەيلى .
— ئەمدىغۇ بۇ يەرگە توپ چۈشمەيدۇ ، ناۋادا چۈشسە قانداق بولۇپ كېتەرمىز ؟
يېنىچە يېتىپ ، ھەدەپ يەر قېزىۋاتقان ئاراش جاۋاب بەردى :
— قانداق بولاتتىڭلار ، بىر پارچە ئۈستىخىنىڭلارنىمۇ تاپقىلى بولمايدۇ — دە ...
— ھەر ھالدا قىيىن ئۇرۇش بولدى بۇ ، — دېدى باتىرغازى ، — ھازىرغىچە مۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلمىگەنتۇق ، ئەمدىكى ئۇرۇشلار پۈتۈنلەي مۇشۇنداق بولۇشى مۇمكىن .
جامالدىن ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى :
— تاغلاردىكى ئۇرۇشلار بۇنىڭ ئالدىدا ئويۇنكەن .
— بۇنىڭمۇ ئېپىنى ئېلىپ كېتىمىز ، يەر شارائىتىنى ئىگىلەش — قىسىم ئۇچۇن بىرىنچى ۋەزىپە .
ھۇجۇم باشلانغىنى يوق ، جەڭچىلەر يەر قېزىش بىلەن مەشغۇل . ئەمما ، ھۇجۇم قىلىشمۇ تەسكە چۈشۈۋاتاتتى . گومىندانڭ قىسىملىرى مۇداپىئەدە ئۇنىڭ ئۈستىگە تۆت — بەش مېتىر ئېگىزلىكتىكى پوتەيلىرى ئېگىز يەرگە قوپۇرۇلغان . ھۇجۇمچى قىسىملار پەستە . پوتەيلەرنى قومۇشلار توراپ كەتكەن ، قومۇشلۇقنىڭ ھەم پايدىسى ، ھەم زىيىنى تېگىۋاتاتتى .
— بىر بولسا ، بىز بۇ يەردە ئۇزۇن تۇرۇپ قېلىشىمىز مۇمكىن ، — دېدى جامالدىن باتىرغازى بىلەن يانمۇ يان تۇرۇپ ، — بۇ يەرنى ئېلىش ئاسانغا چۈشمەيدۇ ، ئەنۋەركام دەرس ئۆتكەندە ، مۇداپىئەدە تۇرغان دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلغاندا ، ئۇنىڭدىن ئىككى — ئۈچ ھەسسە ، بەلكى تۆت — بەش ھەسسە ئۈستۈن ئەسكىرىي كۈچ بىلەن ھۇجۇم قىلىش كېرەك دېگەنىدى ، بۇ يەردە مۇداپىئەدە تۇرغان دۇشمەن بىزدىن كۆپ تۇرسا ...
— بۇ يەردىكى ئۇرۇشمۇ ھەرەمباغدىكى ئۇرۇشقا ئوخشاپ

كېتەمدۇ ، قانداق ؟ ـــ باتىرغازى ئويلانغان ھالدا ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بەردى ، ـــ دۇشمەن ھەرەمباغدىكىدەك مۇستەھكەم مۇداپىئەدە ھەم ئېگىز ئەپلىك جايدا ، بىزنى كۆرۈپ ئاتىدۇ .

ـــ تېخى ھەرەمباغدىكىدىن تەسرەك بولۇشى مۇمكىن ، ئۇ يەردە بىزگە پاناھلانغۇدەك قورۇلار ، تاملار ، دەل ـ دەرەخلەر ، قەبرىلەر بار ئىدى ، بۇ يەردىچۇ ؟ ھېچنېمە .

ـــ تېخى ئارقا سەپ يېنىممىزدىلا ئىدى ، ئوزۇق ـ تولۇك ، ئوق ـ دورىدىن قىينالمايتتۇق ...

ـــ ئالدىنقى ئۇرۇش قىلغان قىسىملارنىڭ ساۋىقى بويىچە نىزامىدىن ئەپەندى بىر پىلان تۈزەۋاتقاندۇ ...

ـــ جامالىدىن ئابدۇۋەلىنى چاقىرمامسەن ، ـــ دېدى ئاراش ئۇرۇش توغرىسىدىكى مۇلاھىزىدىن چىقىپ .

ـــ نېمە قىلىمىز ؟

ـــ ھېلىقى ھېكايىسىنىڭ داۋامىنى سۆزلىتىمىز ، قاچان بۇيرۇق بېرىلگىچە زېرىكىپمۇ قالارمىز .

باتىرغازى سورىدى :

ـــ نېمە ھېكايىكەن ئۇ ؟

ـــ مۇھەببەت ... سايرام بويىدا باشلىغان .

ـــ تازا قىزىق يېرىگە كېلىپ قالغان .

ـــ قىزىقكەنسىلەر ، ـــ دېدى باتىرغازى ، ـــ ھازىر پەيتىمۇ ؟ ئورنىمىز سايرام بويىدىكىدەك خاتىرجەممۇ ئەمەس ، قويۇقلا ، سۆزلەش مەزگىلى كېلىدۇ .

يېرىم كېچىدىن ئاشقان مەزگىلدە پولك كوماندىرى نىزامىدىننىڭ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى :

ـــ بەلگە ئوقى ئېتىلغاندىن كېيىن ھۇجۇم ئۈچ تەرەپتىن بىرلا ۋاقىتتا باشلىنىدۇ !

ئىككى تەرەپتىن ـــ قومۇشلۇق ئىچىدىن ۋە پوتەيلەردىن ئېتىلىۋاتقان سان ـ سانىقسىز ئوقلار ، توپلار يەر ـ زېمىننى

خىلى يەرلەرگىچە تىترەتمەكتە ، ئەتراپ بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشىپ ، گويا ئوت دېگىزى يالقۇنلاپ يانغاندەك ۋە يەنە ئۆچكەندەك دەھشەتلىك كۆرۈنۈشلەرنى پەيدا قىلماقتا . ئوقلار كۆشۈلدايدۇ ، ۋىژىلدايدۇ ، چىرقىرايدۇ... قومۇشلار قىرقىلىپ يىقىلىدۇ ، بەزىلىرى كېسىلگىنىنى تۇيماي قالغاندەك يېنىغىلا تىك سانجىلىپ قالىدۇ ، قوماچ قورۇغاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلىدۇ . ئۇرۇش ئىچىدە ئايلاپ ، يىللاپ يۈرگەن جەڭچىلەر ئۆچۈن بۇ قانلىق ئۇرۇش ئادەتتىكى ئىشلاردەك بىلىنگىنى بىلەن ، نېرىدىكى دۆڭنىڭ كەينىگە باغلاپ قويۇلغان ئاتلار ئىگىلىرىنى كىنەپ كىشنىشىدۇ ، يەر چاپچىيدۇ ، بىر ئورۇندا تۇرالماي ، ئالدى ئىككى پۇتىنى كۆتۈرىدۇ ، كۆزلىرىدىن ياش تامىدۇ ...

پوتەيلەرنى پارتلىتىشقا روتىلاردىن چىققانلار يەر بېغىرلاپ يۈرۈپ كەتتى . قالغانلار گومىنداڭ قىسمىنىڭ ئوت توچكىلىرىغا ئوق ياغدۇرۇشتى ، ئېتىشىش تېخىمۇ ئەۋج ئالدى .

ئۇلار پوتەيلەرگە ئانچە يېقىنلىشالمىدى . كۆچىنىپ تۇرۇپ ئاتقان بومبىلىرى پوتەيلەرنىڭ ئەتراپىغا چۈشتى ، يىقىلغانلارنىڭ ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ ، قالغانلىرى قايتىپ كېلىشتى ، ئىككىنچى قېتىم بارغانلارمۇ شۇنداق نەتىجىسىز ياندى .

چوقۇر يۈزى جىددىي تۈس ئېلىپ ، كۆزلىرى يېنىپ كەتكەن ئەنۋەر ئۆچىنچى قېتىم يەنە ئادەم ئەۋەتتى ۋە جەڭچىلەرگە ئايىماي ، ئۇزۇلدۇرمەي ئېتىشقا بۇيرۇق بەردى . بۇ قېتىم يەر بېغىرلاپ يۈرگۈچىلەر ئالدىغا بومبا تاشلاپ ، چاڭ ـ توزان پەيدا قىلىپ ، ئۇنىڭ پاناھىدا ئىلگىرىلەش ئۇسۇلىنى قوللاندى . دەرۋەقە ، بۇ ئۇنۇم بەردى . بۇ قېتىم ئېتىلغان بومبىلار بىرنەچچە پوتەيلەرنىڭ ئۈستىگە چۈشتى . ئەنۋەرنىڭ چىرايى ئېچىلىپ ، دەرھال قوزغىلىشنى ئويلىغاندى ، بىراق شۇ پوتەيلەردىن يەنە تاراسلاپ ئۆچۈپ كەلگەن ئوقلار يامغۇردەك چۈشۈشكە باشلىدى .

ئەنۋەرنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى :

ـــ كۆردۈڭلارمۇ ، ـــ دېدى ئۇ ئاچچىقى بىلەن ، ـــ دېمەك ، پوتەيلەر قەۋەتلىك ئىكەن ، بىرىنچى قەۋىتى گۈمۈرۈلۈپ چۈشىمۇ ، قالغان قەۋەتلىرى ئوخشاشلا ئىشلەۋاتىدۇ... دۈشمەن ئۆزىنى ئوڭشىۋالغۇچە يەنە بېرىش كېرەك !

بۇ قېتىم يەنە يەر بېغىرلاپ ماڭغۇچىلارنى پوتەيلەرنىڭ ئەتراپىدىكى ئاكوپكىلاردا پەيدا بولغان قىسىملار يېقىن كەلتۈرىمىدى .

شۇ تەرىقىدە ئۇچ كېچە ھۇجۇم قىلىندى . ئوقلار قومۇشلۇقنى چالغا بىلەن قىرقىپ تاشلىغاندەك تاقىر مەيدانغا ئايلاندۇرۇپ قويدى .

دۆڭلۈكنىڭ كەينىگە يىغىلغان باتالیون كوماندىرلىرىغا نىزامىدىن قەتئىيلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ جانلىق كۆچلىرىمىزنى خورىتىدىغان ، پايدىسى بولمىغان مۇنداق ھۇجۇمنى قىلماسلىق كېرەك ، قىسىملار ئۇچ يۈز مېتىر چېكىنسۇن !

ئاقىلبەگ نىزامىدىننىڭ مەخپىي بۇيرۇقىنى ئېلىپ ئاتلاندى ـ دە ، غەربكە ـــ ئۈتەي ـ سىتەي تەرەپكە ئۈچقاندەك چېپىپ كەتتى .

قىسىملار چېكىندى .

چېكىنىش يۈز مېتىرغا يېتە ـ يەتمەيلا ، بىردىن دۈشمەننىڭ توپلىرى ئېتىلىشقا باشلىدى . توپقا تۈتۈش بىلەن ھۇجۇم قىلىپ چىقىپ كەلگەن دۈشمەنمۇ كۆرۈندى . چاڭ ـ توزانلار ئارىسىدا قورالىلىرىدىن ئوق ئۈزۈپ كېلىۋاتقانلار ھېسابسىز نۇرغۇن ئىدى ، ئاتاتتى ، ۋارقىرىشاتتى ، بومبا تاشلايتىتى ، يۈگۈرۈيتتى ...

ئەنۋەرنىڭ جېنى يايراپ كەتتى :

ـــ مانا پەيت دېگەن ... ئېسىل پەيت... تەييارلىنىڭلار ، گراناتلىرىڭلارنى راسلاڭلار !...

دۇشمەننىڭ شىددەت بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان ئالدىنقى سەپلىرىنى جەڭچىلەرنىڭ كۆچىنىپ تۇرۇپ ئاتقان گراناتلىرى توسۇش ۋە ئوق ياغدۇرۇلدى .

پىلىموتنى سايرىتىۋاتقان جامالىدىن ، باتىرغازىلارنىڭ ئاۋازلىرى ياڭىرىدى :

— كەل خۇمسىلار ، رودۇپايلار !...

— كېلىش !... مۇشۇنداق كېلىشىپ بەرسەڭ ، ئۇچ كۈن ياتاتتۇقمۇ بۇ يەردە !...

ئۇلار ئۇچ كۈندىن بېرى پۈتۈن ئەزايى - بەدىنىنى قاپلىغان غەزەپلىرىنى بىراقلا تۆكمەكتە ئىدى .

جەڭچىلەر شۇ تۇرقىدا ، ئاتاكىغا ئۆتۈش بۇيرۇقىنى كۈتۈكەندەك ئالغا تەلپۈنۈپ تۇراتتى ۋە ئۆزلىرى تۇيىمىغان ھالدا ئالغا سىلجىۋاتاتتى .

ئىس - تۈتەكلەر قاپلانغان مەيدان بىردىنلا جىمىپ ، ئېتىلغان ئوقلارنىڭ بۇرۇنىنى ئېچىشتۇرغۇچى ئاچچىق ھىدى قالدى .

— قاچتى !... قاچتى !... چېكىندى !...

شۇنداق ئاۋاز ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ تۇرۇشىغا ، پوتەيلەرنىڭ تۆشۈكلىرىدىن يەنە ئوت ئۇچقۇنلىرى كۆرۈندى . جىددىي ئېلىشىش يىگىرمە مىنۇتقا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئاخىرلاشتى . باتالىيون - روتىلار ئوخشىمىغان ئارىلىق قالدۇرۇپ ، پوتەيلەردىن تۆت - بەش يۈز مېتىر بېرى چېكىنىپ توختىدى .

تاڭ ئېتىپ ، كۈن چىقتى .

تېخى ئىككى سائەت ئۆتمەيلا ، بۇ چەكسىز كەتكەن قومۇشلۇقلار ، سازلىقلار ، شېغىل - قومۇلۇقلار ۋە شورلۇق توپىلىق يەرلەر قىزىشقا باشلىدى . تېڭىلىپ ئارقا سەپكە يەتكۈزۈلگەن يارىدارلار ئوزۇق - تۈلۈك توشۇيدىغان ھارۋىلارغا سېلىنىپ ، بورتالا ۋە كەڭ سايغا توشۇلماقتا ئىدى . بۇ ئىش كېچىدىن بېرى بېسىلمايتتى . دۇشمەنمۇ مەن بار دېگەندەك قىلىپ ئارىلاپ -

ئارىلاپ ئوق ئۈزۈپ قوياتتى .

جەڭچىلەر كۈن بويى خەندەك قېزىش بىلەن بولدى . ئۇلار-نىڭ ئىچىدە : مۇشۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇپ قالارمىزمۇ ؟ پولكوۋنىك بىزنى چېكىندۈرۈپ نېمە قىلمىدىغاندۇ ؟ دېگەن ۋەھىمە كېزەتتى .

كەچ كىردى . چەكسىز ۋادىنى گۈگۈم قاراڭغۇلۇقى ئاستا - ئاستا قاپلاشقا باشلىدى . ھارۋىلارنىڭ تاراق - تۇرۇقى ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ئۆچتى . بىراق ، قاراڭغۇلۇق قانچە يېيىلغانسېرى دۈشمەن ئوقلىرىنىڭ ئۈچۈپ كېلىشى شۇنچە ئەدەمەكتە ئىدى .

شۇ ئارىلىقتا : «غۇلجىدىن ماشىنا بىلەن ئىككى پولك يارده‌مگە كېلىۋېتىپتۇ ، ئۇلار كېچە سائەت ئون ئىككىدە يېتىپ كېلىدىكەن ، ھۇجۇم شۇ چاغدا بولىدىكەن» دېگەن خەۋەر تارقالدى . بۇنىڭغا كىشىنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى . ئىشەنمەي دېسەڭ ، خەۋەرنى پولك كوماندىرىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى ئاقىلبەك ئۆزى يەتكۈزۈپ يۈرەتتى .

قىزىق ، بۇ خەۋەر جەڭچىلەر ئىچىدە خۇشاللىق ، تەنتەنە قوزغىماي ، خاپىلىق ، نارازىلىق كەيپىياتلارنى قوزغىدى :

— بىزنىڭ پولك ھازىرغىچە يارده‌مگە موھتاج بولمىدىغان ، — دېدى خەندەك ئىچىدە يېنىچە يانقان جامالىدىن ، — بۇ نېمە دېگەن سەتچىلىك ، ئۆزلىرى ئالالماپتۇ دېسە...

باتىرغازىنىڭ كۆزى ئالايدى :

— نىزامىدىنكامغا ئېيتمىدىڭمۇ ، گايىتكا ، پولك كوماندىرىنىڭ شەنگىمۇ ياخشى ئەمەس - دە ، بۇ ...

— ئېيتقىلى بولامدۇ ، ئۇكا ، شۇھرىتىمىزنىڭ يەرگە ئۇرۇلغىنىغۇ ئۇرۇلدى ، ئامال قانچە ...

— ئۆزى تەلەپ قىلدى - دە ...

— ئىككى پولكى يېتىپ كەلگۈچە ھۇجۇم قىلمۇەتسەك بولاتتى ، دەپ باقمامدۇق ؟

ـــ ئەلۋ بولمىسا ، باتالیون كوماندىرىغا دەپ باقايلى .
غۇلغۇلا ، نارازىلىق كىچە سائەت ئون ئىككىلەرگىچە داۋام قىلدى ، سائەت بىر بولغاندا ، ستەي ئېگىزلىكىدىن ماشىنىلار چىرىغى كۆرۈندى .
ـــ ئەنە كېلىۋاتىدۇ .
ھەممىسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراشتى ۋە كۆزلىرىنى ئەلەم بىلەن ئالايتتى . بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كېلىۋاتقان ماشىنىلار چىرىغى يىراقتىن خۇددى لاۋۇلداپ يانغان چوغدەك كۆرۈنەتتى . بىردەمدىن كېيىن چىراغلار كۆرۈنمەي قالاتتى ۋە يەنە پەيدا بولاتتى ، بۇ ماشىنىلارنىڭ تۇركۇم ـ تۇركۇملەپ كېلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى .
ئارىدىن بىر سائەت ئۆتۈپ كەتتى .
چىراغلار كالۇننىسى تېخىچە ئۇزۇلمەيتتى ، مانا ئىككى سائەتمۇ ئۆتتى .
چىراغلار كالۇننىسى تېخىچە ئۆچكىنى يوق .
بىر گۇرۇپپا رازۋېدچىكلار ئۇرۇش سېپىنىڭ جەنۇبىدىكى تېخى قىرقىلىپ تۈگىمىگەن قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى .
تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى .
ماشىنىلارنىڭ ئالدى تېخى ئۇرۇش مەيدانىغا يېتىپ كەلمەيلا ، نىزامىدىننىڭ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى :
ـــ قىسىملار ئاتاكىغا ئۆتسۇن !
ـــ ئالغا !...
ـــ ئالغا ! يولداشلار ، ئالغا !...
ھېلىلا گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان مەيدان جەڭچىلەرنىڭ قىقاس ـ چۇقانلىرى بىلەن جانلىنىپ جۇشقۇنلاندى ... قىسىملار پۈتۈن سەپ بويىچە ئاتاكىغا ئۆتكەندى .
ـــ ھۇررا ! ھۇررا !...
بىراق ، جەڭچىلەرگە قارىتىپ بىر پايمۇ ئوق ئېتىلغىنى

يوق . بۇ نېمە ئىش؟ بىرنەچچە كۈندىن بېرى بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلەشكە ئىمكانىيەت بەرمىگەن دەھشەتلىك توپلار ، توختاۋسىز ئېتىلغان ئوقلار قېنى؟ پوتەيلەر گويا بۇتتەك جىمجىت تۇرىدىغۇ ؟...

قىسىملار پوتەيلەرنىڭ بىرىنچى قاتارىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ كەتتى . ھۇررا توۋلاپ كېتىپ بارغان باتىرغازى ، ئۆزى تۈيمىغان ھالدا ، قانداقتۇر بىر چوڭقۇرلۇققا چۈشۈپ كەتتى . ئۇ تار تۆشۈكتىن سىيرىلىپ تىكلا چۈشكەنىدى . ئۇ بۇنىڭ يەر ئاستى ئۆيى ئىكەنلىكىنى ۋە بىرنەچچە گومىنداڭ ئەسكىرىنىڭ بىر بۇلۇڭدا قىستىلىشىپ تۇرغانلىقىنى بايقىدى ـ دە ، ئۆزىدىكى قورقۇش ھەم ھودۇقۇشنى بېسىپ تۇرۇپ قاتتىق ۋارقىرىدى :

ـــ تاشلا قورالنى ! رودۇپايلار !...

ئۇلارنىڭ بېشىدىن ھالقىتىپ ئاپتوماتىدىن بىرنەچچە پاي ئۇزدى . ئۇستىدىن ھۇررا سادالىرى تېخىمۇ دولقۇنلىنىپ ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ئۇ يەر ئاستى ئۆيىنىڭ پەلەمپەيلىك ئىككىنچى تۆشۈكىدىن يەتتە نەپەر ئەسىرنى ھەيدەپ يۇقىرىغا چىقتى . بۇ چاغدا قىسىملار پۈتۈن پوتەيلارنى ئىشغال قىلىپ بولغانىدى .

تېخىچىلا ھەيرانلىقتا قالغان گايىت شوپۇرلارنىڭ يېنىغا كېلىپ سوريدى :

ـــ قېنى يارەمگە كەلگەن ئىككى پولكىڭلار ؟

ـــ بىز ئادەم ئەكەلمىدۇق ، سىلەرگە ئوزۇقلۇق ئەكەلدۇق .

ـــ نېمە ؟... ئوزۇقلۇق ؟...

ـــ شۇنداق .

ـــ كېچىچە نەچچە يۈز ماشىنىنىڭ چىرىغى كۆرۈنگەنتىغۇ ؟

ـــ پولكوۋنىكنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ، ـــ دېدى شوپۇرلار .

نىڭ بىرى ، بىز سەككىز ماشىننى ئۆرىگە چىققاندا چىرىغنى يانداۋرۇپ ، پەسكە چۈشكەندە ئۆچۈرۈپ ، بىر دۆڭلۈكنى ئايلىنىپ ئۆەردۇق .

ــ سەككىز ماشىنا ساڭىلا شۇنداق نەچچە يۈز بولۇپ كۆرۈنگىنى يوق گايىتكا ، ــ دېدى كۈلۈمسىرەپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلگەن ئەنۋەر ، ــ مۇھىمى گومىنداڭ قىسىملىرىغىمۇ شۇنداق نەچچە يۈز بولۇپ كۆرۈندى ، شۇڭا ئۇلار بەدەر قاچىتى ـ دە .

گايىتىنىڭ يۈزىدە ئەكس ئەتكەن ھەيرانلىق ئالامەتلىرى يىتتى .

ــ ھە ، مۇنداقمۇ ھۇنەرلەر بار دېگىنە ، ئۇكا !

ئەنۋەر كۈلۈمسىرەپ ئېيتتى :

ــ ئۇرۇشنىڭ توققۇزى رەڭ ، بىرى جەڭ دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ !

ــ ئاڭلىغان ، ئاڭلىغان ... نىزامىدىنغا ئاپىرىن ... ئىشلەتكەن رەڭلىرىگە ئاپىرىن !

ئۇ ئۆزىمۇ ، ئەنۋەرمۇ ، شوپۇرلارمۇ كۈلۈپ كەتتى .

ئۈچىنچى باب

ۋارىسجان ئانىسىدىن كەلگەن خالتىغىمۇ قارىماي ، خەت يېزىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلگەنىدى . زىمىلانكا[1] ئىچىدە ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم يوق ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرىمۇ ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى . «شۇنداق ئانا ، ـــ دەيتتى ئۇ خېتىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، ـــ رەيھانئاي ئاشۇ مالايغا بېرىلىپ كەتتى . كۆزۈمچە سەت قىلىقلارنى قىلىپ ، ئۇنىڭغا ناياقلايدۇ ، ئاشۇ تېگى پەسنى بىر دەم كۆرمىسە چىدىمايدۇ ، ماڭا بولسا نەزەر كۆزىنىمۇ سالمايدۇ . بۇنىڭغا ئادەم قانداق چىدايدۇ ؟... مەن ئۆز گۆشۈمنى ئۆزۈم يەپ ، كېچىسىمۇ ، كۈندۈزۈمۇ ، ھەتتا چۈشۈمدىمۇ ئازابلىنىپ چىقىمەن ، گۈلسۈمئاي چوڭ ئانامنىڭ ساڭا بەرگەن ۋەدىسى قېنى ؟ ... ئۇ خوتۇن ئۆز قىزىغا ئىككى ئېغىز گەپنى يېگۈزەلمەسمۇ ؟ ... ئانا ، جېنىم ئانا ، بىر چارە قىل ... » ۋارىسجان ئانىسىغا مۇنچىلىكمۇ يالۋۇرۇپ خەت يازمىغان بولاتتى ، بىراق ئاخشامقى كۆرگەنلىرى ئۇنىڭ جېنىغا پاتتى ، تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى ... ئاخشام ئۇ سالقىنداپ قومۇشلۇقنىڭ يېنىدىكى پاكار دۆڭلۈككە يانپاشلىغانىدى . نادەم بىلەن رەيھان نېرىدىكى قارىياغاچنىڭ تۈۋىگە كېلىپ پاراڭلىشىپ تۇرۇشتى ، بىردەمدىن كېيىن ، كۆتۈرۈلگەن ئاي نۇرى ئىككىسىنى مانا مەن دەپ ئېنىق كۆرسەتتى ، رەيھان نادەمنىڭ بويىغا ئېسىلغان يارىدار قولىنى يەشتى ، يەنە قايتىدىن تاڭدى . ئىككىسى بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ كۈلۈشتى ،

---

① زىمىلانكا ـــ يەر ئاستى ئۆيى (گەمە) .

گەپنىڭ تولىسىنى رەيھان قىلاتتى ، لېكىن ئۇققىلى بولمايتتى ، بىر چاغدا قىز ئەركىلەپ ، بېشىنى نادەمنىڭ مەيدىسىگە قويدى... ژارىسجان ئورنىدا تۇرالماي قالدى . كۆزۈم كۆرمىسۇن دەپ تەتۇر قارىۋالدى . لېكىن ، ئاشۇ بىر جۈپ گەۋدىگە ـــ ئاي نۇرى يورۇتقان چىرايلارغا يەنە قارىغۇسى كەلدى . ئەمما ، قانداقتۇر ، تۇيۇقسىزلا ھالسىزلانغاندەك ماداري كېتىپ ، بېشىنى بۇراشقىمۇ ھالى قالمىدى ، شۇ پەيتتە ئۇ ، ئۆز ۋۇجۇدىنىڭ بىردىنلا ئېغىرلاشقانلىقىنى ، پۇتۇن ئەزايى ـ بەدىنىنىڭ قىزىپ كەتكەنلىكىنى سەزدى . چۈشىدىكىدەك بىر قىسما روھىي ھالەتلەرنى كۆرگەندەك بولدى... شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ، ئاچچىق ئەلەمدە تولغىنىپ ، ئانىسىغا خەت يېزىش قارارىغا كەلگەن .

ئۇ خېتىنى يېزىپ تۈگەتكەندە ، تەرلەپ كەتكەنىدى . زېمىلانكا ئىشىكىدىن بېشىنى ئېچىشتۇرۇپ تالاغا چىقتى . بېشىدىن ئوق ئۇچۇپ ئۆتتى ، كەچ كىرىپ قاپتۇ . «ھەر كۈنى كەچلىكى ئۇلار شۇ يەرگە كېلىدۇ» دەپ ئويلىدى ئۇ . ئاخشامقى يەرگە بېرىپ ئولتۇردى ـ دە ، ئانىسىدىن كەلگەن خالتىنى ئاچتى . دەسلەپتە ئۇنىڭ قولىغا باۋات ، قەنت ، ئۇششاق چىشلىق مەنپەسە ، پەتتازا چىقتى . ئۇ شۇلارنى تۇتقىنىچە بىر قىسما بولۇپ تۇرۇپ قالدى . ئانىسىنىڭ بالىسىنى سېغىنىپ ـ قىسىنىپ ئەۋەتكەنلىكىگە ئەمەس ، رەيھانغا شۇ نېمەتلەرنى بېرەلمىگەنلىكىگە بىر قىسما بولدى . رەيھان ژارىسجاننىڭ كۆڭلىدىكىدەك قىز بولسا ، شۇلارنى ئىككى قوللاپ بەرسە ، نېمىدېگەن ياخشى بولغان بولاتتى ـ ھە !... ئاندىن قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر پارچە پىشقان مايلىق گۆش چىقتى ، بىراق مەڭدىشىپ ـ پۇراپ قاپتۇ . ژارىسجاننىڭ تەرى تۇرۇلدى . كەينىدىن ئۇششاق توقاچلار چىقتى ، ئۇمۇ كۆكىرىپ كېتىپتۇ . ژارىسجاننىڭ ئاچچىقى كەلدى :

ـــ سالغان نېمىسىنى قارىمامدىغان... غىۋدۇڭشىدى ئۇ ، ـــ ماڭا ئەمەس ، چوشقىغا ئەۋەتىشىپسەن ـ دە ، سەھرالىق

دۇتلەر··· ـــ ئۇ تىترەك باسقان بارماقلىرى بىلەن ئاۋۇال گۆشنى ، ئاندىن توقاچلارنى قامالىاپ تۇتۇپ ، قومۇشلۇق ئىچىگە پىرقىرىتىپ ئېتىشقا باشلىدى ، ـــ چوشقىلار يېسۇن بۇ سەسىق نەرسىلىرىڭنى !

ئۇ خالتىنى بېشىغا قويۇپ ياتتى ، يۇلتۇزلارغا كۆز تىكتى ، ئالتۇن كىرپىكلىرىنى چىمچىقلىتىۋاتقان يۇلتۇزلار ئۇنى زاڭلىق قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى ، «نېمە قىلاي شۇلارنى كۆرۈپ ، گېپىنى ئاڭلاپ ، كەتسەم بولمامدۇ··· » ئۇ بېشىنى كۆتۈردى ، بىراق شۇ چاغدا ، نادەم بىلەن رەيھاننىڭ قارىسى كۆرۈنۈپ قالدى ! ئۇ شۇمشەيدى ۋە ئاستا ياتتى . ئۇنىڭ پەرزىنى دەللىلەپ نادەم بىلەن رەيھان تۇنۇگۈنكى يوغان قېرى قارىياغاچ تۇۋىگە كېلىپ توختىدى ، ۋارىسجان تەشۋىشلەندى : يېقىنراق بارايمىكەن··· ئۇ ئورنىدىن تۇرماي ، ئالىقانلىرى بىلەن يەرنى تىرەپ ، شۇ ياققا ئاستا شىپقىدى .

ـــ ئەت ئالغاندىكەن ئەمدى يېشىۋېتىڭ ، دېدى نادەم ، ـــ بولمىسا ئۆزۈم يېشىۋېتىمەن .

قىز قارىياغاچقا يۆلىنىپ دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن يۇلتۇزلارغا تىكىلەتتى ، كۆتۈرەڭگۈ كۆكسىنىڭ تېز ـ تېز يۇقىرى ـ تۆۋەن بولۇشى ئۇنىڭ ھېسسىياتىنىڭ قوزغالغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى .

ـــ نېمىدېگەن چىرايلىق كېچە ، ھە ، ـــ دېدى قىز ھەممىنى ئۇنتۇپ ، ـــ مۇنداق كېچىلەرگە كىم مەھلىيا بولمايدۇ ؟ ··· قاراڭ ، نادەم ، ئاۋۇ يۇلتۇزنىڭ كىرپىكلىرىنى···

ـــ ئاسماندا يۇرەمسىز نېمە ، مەن سىزگە تېڭىقنى يېشىۋېتىڭ دەۋاتىمەن ، ئاڭلاۋاتامسىز ؟

ـــ مۇنداق كېچىلەرنىڭ قەدىرىنى بىلىش كېرەك ، بولمىسا قەرزدار بولۇپ قالىمىز ، ـــ قىز پۇتۇن ئېغىرلىقىنى بىر پۇتىدىن ، ئىككىنچى پۇتىغا يۆتكەپ نادەمگە يېقىنراق تۇردى .

نادەم ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ :

ـــ مەن قەرزگە بوغۇلدۇم ، ـــ دېدى ۋە شۇ سۆز يۈزىنىڭ ئوت ئېلىپ كەتكەنلىكىنى بايقىدى .

ـــ ئىككىمىز بوغۇلدۇق ، سىز جىقراق...

ـــ نادەم رەيھاننىڭ قولىنى تۇتتى ، بۇ ئىش خۇددى چى قېتىم بولغاندەك ، رەيھاننىڭ بەدىنى لاۋۇلداپ يان بولۇپ كەتتى... ئۇنىڭ قولىدىكى قىزىق ھارارەتنى با نادەم نېمە دېيىشنى بىلەلمەي :

ـــ سىز يەشمەيدىغان ئوخشايسىز... ـــ دېدى ۋە تې ئۆزى يېشىشكە تۇتۇندى .

ـــ سىز تېخىچىلا تېگىمقتىمۇ ؟ ... بولدى ، بولدى يېشەي ، ئەجەب ئالدىرىمايدىغان ئىشقا ئالدىراپ كەتتىڭ

رەيھان ئىككى چېگىۋېتىلگەن چېگىكنى چىشى بىلەن لەپ يېشىشكە باشلىدى .

مۇشۇكتەك قۇلىقىنى دىك تۇتۇپ ، ئۇلارنى ماڭىلاپ ۋارىسجاننىڭ يۈرىكىنى كۆنچىلىك ئوتلىرى ياندۇرماقتا :

شۇ كۈنى چىرايىمغا سەپسالغان بولسىڭىز ، قورقۇپ تەتتىڭىز ، ـــ دېدى رەيھان ، ـــ سىزگە ئوق تەگدى مۇ ، تاس قالدى يۈرىكىم ئېتىلىپ كەتكىلى ، ھېلىمۇ ئۇستىخان ساق ئىكەن .

نادەم كۈلۈمسىرىدى :

ـــ نېمە بولاتتى ئوق تەگسە ، ئۇرۇش دېگەندە ئو گىش ، ئۆلۈش ئىشلىرى بولۇپ تۇرىدۇ .

ـــ قاراڭ ، دەۋاتقان گەپىڭىزنى... ـــ قىز راست نى دەۋەتتىي ، ـــ نېمە بولاتتىي ؟... سىزگە ئو گىپ... ـــ ئۇنىڭ بەدىنى شۇركۈندى ، ـــ باشقىچە بىرە يۈز بېرىپ قالسا ، ئۆلىمەن دەڭا !

نادەم يەنە كۈلۈمسىرىدى .

ئىككىسىنىڭ گەپلىرى ژارىسجاننىڭ يۈرىكىگە يىڭنىدەك سانجىلاتتى . «ئىككىسىنى ئاتسام ، ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ تەش. ۋش ئىچىدە ، ـــ ياق ، بىرىنى ئاتسام ، كىم بىلەتتى ، ئۇنىڭ. سىزمۇ ئۇستىمىزدىن ئۆتۈۋاتقان ئوقلار ئازمىدى ؟ ... ھەي قورالىم ئېسىپ قويغان يەردىلا قاپتۇ ـ دە ، تېخىچە ئۆزۈمنىمۇ دادامنىمۇ رازى قىلالمىدىم ، قورقۇنچاقمۇ يا مەن ؟... ھېلىقى چاغدىكىنى ھېچكىم بىلمىدىغۇ ، شۇ چاغدا مۇنۇ گادايغا تېگىپ كەتكەن بولسىغۇ ، پۈتكەن ئىش... » ئۇنىڭ يادىغا غۇلجىدا نادەمنى ئاتىمەن ، دەپ رەيھاننى ئېتىپ قويغىنى كەلدى . ئاندىن نادەممۇ يالغۇز تۈرغان تازا ئەپلىك پەيتلەر كېلىپ قالار ، دېگەن ئۇمىددە ، ئۆزىگە تەسەللى بەردى .

ئىككىسىنىڭ گەپلىرى سۈس ئاڭلىنىپ تۇراتتى :

ـــ سىز مۇنچىلىكمۇ ئويلاپ كەتمەڭ ، ئۇرۇش قانۇنىيىتىنى بىلمەيدىغان ئادەمدەك ، ـــ دېدى نادەم .

ـــ راست ، شۇنداق...

ـــ ئەگەر ئىككىمىزگە ئوق تېگىپ ئۆلۈپ كەتسەكچۇ !

ـــ ئۇ چاغدا نېمە ئارمان...

ـــ ئوقتا كۆز يوق ، ئىككىمىزنىڭ ئارمانلىرىغا قارىمايدۇ ـ دە .

شۇ سۆز بىلەن قىز بىردىنلا جىمىپ كەتتى ۋە قايناۋ جەڭلەر ئىچىدە يۈمىلاپ يۈرگەنلىكىنى ئۇنتۇپ ، ئۆمۈرنىڭ تېخى لەززىتى تېتىلمىغان ، ئەمما دائىم ئويلايدىغان باشقىچە ھېس . تۇيغۇلارغا چۆمۈلدى ، تۇرمۇشتىن ئۆزىگە لەززەت ئىزدىدى . ئۇ نادەم بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن دۇنياغا كەلگىنىگە رازى بولغا نىدى . مانا ھازىر ئۇنىڭ بىلەن يانمۇ يان تۇرۇپتۇ . لېكىن مۇشۇ قەدىرلىك ئادىمىگە ئويلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئېيتقىلى بولمايدۇ ـ دە ! ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا تېز يېتىشنى ئويلايتتى ھەتتا بۇگۈن ـ ئەتىنى ئارزۇلاپ تالاي ـ تالاي كۈنلەرنى ئۆتكۈ

زۇۋەتتى ، ئۇ نادەم بىلەن بەختلىك ئائىلە قۇرۇشنى ، ئىككى قىز ، ئىككى ئوغۇلغا ئاتا ـ ئانا بولۇشنى ، تەڭ قىرىشنى شۇنچە زارىقىپ ئويلىغان ئەمەسمىدى... ئەمما ئەجەل ئوقلىرى ئارىلاپ يۈرگەن ئۇرۇش ئۇنىڭ ئارمانلىرىغا قارامدۇ ؟ ئۇ ياخشى بىلەتتى : ساڭا ئەجەل ئوقلىرى ياغدۇرۇۋاتقانلارنىڭ ئوقلىرىنى جەمىقتۇرمىساڭ ، ئارزۇلىغان بەختلىك ئائىلىنىمۇ قۇرالمايسەن . ئۇنى جىمىقتۇرۇشمۇ ئاسان ئەمەس ، ئارمانلىرىڭ يېرىم يولدا ئۇزۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن . چۈنكى ، نادەم ئېيتقاندەك : ئوقتا كۆز يوق ـ دە !... ھەي ئۆمۈر ، ئارمانلىق ئۆمۈر ، كىشىنىڭ ئويلىغانلىرىغا يەتمىكى نېمانچە تەستۇ...

ـــ قاراڭا نادەم ، مەن ئاجايىپلا ئويلارنى ئويلاپ كەتتىم ، باشقىلار تەرىپىدىن خورلاندۇق ، خورلۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن قولىمىزغا قورال ئالدۇق . نى ـ نى يىگىتلىرىمىز قۇربان بولدى . ئۇلار تېخى ئۆمۈرنىڭ لەززىتىنى تېتىشقا ، ھالاۋىتىنى كۆرۈشكە ئۈلگۈرمىدى ، ئۇلاردىن نېمە نام ـ نىشان قالدى ؟

نادەم خېلى ئۇزاق ئويلاندى ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئاكىسى كەلدى .

ـــ مېنىڭ ئاكام مۇئەللىم ئىدى ، ـــ دېدى ئۇ ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ سۆزلەپ ، ـــ ئۇ تەڭسىزلىككە ، ئادالەتسىزلىككە قارشى كۈرەش قىلىپ ئۆلۈپ كەتتى ، ئۇنى پۈتۈن يۈرت ھازىرغىچە يادلايدۇ .

ـــ بىزنىچۇ ؟

ـــ بىز تېخى ھايات ، ئۆلۈپ كەتسەك ، كۆكسىمىزدىكى ئوردېنلار قالىدۇ .

ـــ ئادەم ئارمانلىرىغا يەتمەي ئۆلۈپ كەتسە ، نېمىدېگەن ئېچىنىشلىق ـ ھە ؟... ئىككىمىزمۇ مۇرادىمىزغا يەتمەي ئۆلۈپ كەتسەك ئەلەم ئەمەسمۇ ... دەھشەت ! دەھشەت !...

نادەم كۈلدى ۋە رەيھاننىڭ ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن قىلغان

گەپلىرىدىن تەسىرلەندى :

ـــ ئەلۋەتتە ئېچىنىشلىق ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ مېنىڭ ئويۇمچە ھايات قانۇنىيىتى ئەنە شۇنداق بولسا كېرەك... قىزنىڭ ئارزۇسى ، كۆتكىنى باشقا ئىدى ، شۇڭا ئۇنىڭ گېپىنى بۇلدى :

ـــ قويۇڭ ، ئەنۋەركامدىن ئۆگىنىۋالغان مۇنداق گەپلىرىڭىزنى ، مەنمۇ مۇنداق گەپلەرنى كىتابتىن كۆپ ئوقۇغان ، ئۇ شۇنداق . لېكىن ، راستىمنى ئېيتسام نادەم ، مەن ھازىر ، كېلەچىكىمىز ، ئارمانلىرىمىز ، تۇرمۇشىمىز ھەققىدىكى گەپلىرىڭىزنى تەشنا ، ـــ قىز شۇنداق دېدى ـ دە ، ئىككى قولىنى نادەمنىڭ بوينىغا گىرەلەشتۈرۈپ سېلىۋالدى .

نادەم خۇددى نۇتۇق سۆزلىگەندەك ئېيتتى :

ـــ ئارمانلىرىمىز قايناق ! كېلەچىكىمىز پارلاق ! تۇرمۇشىمىز ئىناق !

ئىككىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى ۋە تېخىمۇ يېقىنراق تۇرۇشتى .

رەيھاننىڭ شۇ تاپتىكى ھېسسىياتىنى چۈشەنگەن نادەم ، ساق قولى بىلەن قىزنىڭ بېشىنى سىلىدى ۋە چاچلىرىنى بارماقلىرى ئارىسىغا ئېلىپ تاراشقا باشلىدى . ھەر ئىككى بەدەن سىمابتەك تىتىرىدى... نادەم بېشىنى ئېگىشتۈرۈۋېدى ، قىز دە. رەخ شاخلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئايىنى كۆرسەتتى :

ـــ قاراڭ ، ئاي... بىزگە قاراۋاتىدۇ...

ـــ مەسلىكى كېلىۋاتقاندۇ...

ـــ ئۇنداق قىلماڭ... سەت...

رەيھان شۇنداق دېدىيۇ ، بىراق ئىككى ئايىغىنىڭ ئۆكچىسىنى كۆچەپ كۆتۈردى .

ۋارىسجاننىڭ تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى ، ئەگەر يېنىدا قورالى بولغان بولسا ، بېشىغا نېمە كەلسىمۇ ، ئاتقان بولاتتى . ئامال يوق ـ دە ، ھېلىمۇ بولسا ، ئىككىسىنى ئايرىۋېتىش ،

گەپلىرىنى ئۈزۈۋېتىش كېرەك ، نېمە قىلىدۇ يۈرەكنى زېدە قىلىدىغان گەپلەرنى ئاڭلاپ...

ئۇ بۇ يەرگە قانداق كەلگەن بولسا ، يەنە شۇنداق شىپ-قاپ - سۈرۈلۈپ بۇرۇنقى ئولتۇرغان يېرىگە باردى - دە ، ئىككىسىنى ۋارقىرىدى :

— نادەم !... رەيھان !...

ئىككىسى چۆچۈپ كەتتى ، لېكىن ۋارىسجاننى ئۇنىدىن تو-نۇپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى .

— ئۆيدىن خالتا كەپتۇ ، ئېغىز تېگىڭلار !

ئىككىسى ئوڭايسىزلاندى ، بىراق بارماي بولمايتتى .

— يۈرۈك ، مېنىڭ خوجايىنىم ، سىزنىڭ تۇغقىنىڭىز چاقىرىۋاتىدۇ ، خالتىسىغا ئېغىز تېگەيلى .

— بىزنى ماربلاپ ئولتۇرغان نېمىدە ئۇ... كۆرەرگە كۆ-زۈمۈ يوقتى ئۇ نېمىنى...

ئىككىسى ۋارىسجان ئولتۇرغان يەرگە ئەمدىلا كېلىشىگە تۈيۈقسىز ئوقلار ئېتىلىپ كەتتى ۋە ئۇلارنىڭ بېشىدىن ۋىڭلداپ ئۆتۈشكە باشلىدى . ئۇچىلىسى يېتىۋالدى . ئۇلار خېلىغچە ياتـ-تى . لېكىن ، ئېتىشىشلار پەسىيىدىغاندەك ئەمەس ئىدى . ئۇ-رۇش ئالدىنقى سېپىدىن ئىككى - ئۈچ كىلومېتىر يىراق بۇ جايدا ئوپۇر - توپۇر باشلىنىپ كەتتى . ئاسماندا بەلگە ئوقلىرى كۆرۈندى ئۇياقتىن - بۇياققا يۇگۈرۈشلەر ۋە دىجورنى ، رازۋېد-كىچىلەرنىڭ كىملەرنىدۇ ئىزدەپ ۋارقىراشلىرى ئاڭلاندى . ئۇ-چىلىسى زېمىلانكىغا يېتىۋېلىشقا ئالدىراپ ، بەزىدە ئۆمىلەپ ، بەزىدە يەر بېغىرلاپ يۈردى .

× × ×

يىنجۇخۇ ئاجايىپ قېلىن قومۇشلۇقى ، قۇم بارخانلىرىنىڭ

كۆپلۈكى هەم سان ـ ساناقسىز قارىياغاچلىقلىقى بىلەن باشقا يەرلەردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى . داخىيەنزىدىن گومىنداڭ قىـ سىملىرىنى قوغلاپ كەلگەن نىزامىدىن پولكى باجاڭخۇغا كىرىشـ تە قاتتىق قارشىلىققا ئۇچراپ ، يىنجۇخۇدا توختىغان .

بىرنەچچە قېتىملىق قاتتىق ھۇجۇمدىنمۇ ئالغا ئىلگىرىلەشـ كە مۇمكىن بولمىغاندىن كېيىن ، قىسىملار زېمىلانكا كولاشقا چۈشتى . جەڭچىلىك ھايات قىزىق بولاتتى . ھەر ھۇجۇم ئالدىدا : قايسىمىز ئۆلىمىز ، قايسىمىز قالىمىز ، دېيىشىپ بىر ـ بىرىگە ۋەسىيەتلەرنى ئېيتىشىدىغان جەڭچىلەر ، تىنچ يەر قېزىشتىن ـ بىخەتەر يەر ئاستى ئۆيى ، تاماقخانا ، ئاشخانا ، ئىسكىلات ياساشـ تىن چاپسانلا زېرىكىپ قالاتتى . خۇددى ئىككى تەرەپ كېلىشىم ھاسىل قىلغاندەك بىر پايمۇ ئوق ئۇزمىگەن مەزگىللەر ئۆتتى ، نەچچە سائەتلەپ جىددىي تىركىشىپ قالىدىغان باسقۇچلارمۇ ئۆتـ تى ، بىراق ھۇجۇم بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ ئۆگىنىپ قالغان قوشۇن بىر ئورۇندا ئۇزاق تۇرۇپ قېلىشتىن ـــ ھەپتىلەر ، ئايلارنى ئالغا سىلجىتماي ئۆتكۈزۈشتىن ئىچى پۇشۇپ قالاتتى : «بىز زېمىلانكا كولاشقا كەلمىگەن ، دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا كەلگەن··· » دەپ قىسىمدىن كەتكۈچىلەرمۇ بولدى . يېقىندا قىسىمدىن ئۆزلۈكىدىن كېتىپ قالغانلارنىڭ سانىنى ئالغاندا ئەللىكتىن ئوشۇق ئادەم بولۇپ چىقتى .

جەڭ سۈرەلمىلىك بىلەن باراتتى . دۇشمەن ئەپلىك يەرـ دە ـــ ئېگىزدە ، قىسىملىرىمىز تۆۋەندە ـــ قومۇشلۇقتا ، قۇم بارخانلىرىنىڭ ئارىسىدا ئىدى . ئىلگىرىلەش ، نۇرغۇن قان بەدەـ لىگە كېلەتتى .

دىجورنى گايىت قاراۋۇللىرىنى ئارىلاپ كېلىپ ، ئاكوپقا چۈشۈپ ، ئۇنىڭ قىرىغا يۆلىنىپ خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى . ئەتىگەن شارىلداپ ياغقان يامغۇر ئەمدى ئاق يېغىنغا ئايلىنىۋالـ دى . قومۇشلۇق ، قۇملۇق ـــ پۈتۈن دالا ھۆل بولۇپ كەتكەن .

قومۇش غوللىرىدا قېتىپ قالغان قان تامچىلىرى سىيرىلىپ ئېقىپ چۈشمەكتە . ئىنسانلىق ئىككى پۈتلاپ ماڭغۇزۇۋاتقان ، يورۇق دۇنيادا تىك تۇرغۇزۇۋاتقان نەرسىنىڭ مانا ئەمدى ئەھمىيەتسىز نەرسىگە ئايلىنىپ ، يامغۇر سۈلىرىغا قوشۇلۇپ ، ئاددىي ھالدا تامچىۋاتقىنىغا ئۇ ، مەيۈسلۈك ھېس قىلماقتا ئىدى... ئەينەكتەك سۈزۈك تامچىلار ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى ھۆل قىلىۋەتتى . شۇ تاپتا ئۇ ، بوينىغا تامچىۋاتسىمۇ ئەندىكىمەيتتى ، ئىسسىقتىن بەزگەن بەدەنلىرىنىڭ سالقىنلاپ ـ يايراپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمەيتتى .

كەچكە يېقىن سىمىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇر توختىدى ، ئاقۇچ تومانمۇ تارقىلىپ كەتتى . ھەتتىگىنەي ، ھاۋا شۇنداق گۈزەل تۇسكە كىرگەندە ، قاراڭغۇ چۈشۈپ قالدى . ئۇ ئاكوپتىن ئىرغىپ چىقتى ـ دە ، زېمىلانكا ياققا قەدەم باستى ۋە دىجورنى بۇلۇمگە كىرىپ كەتتى .

ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ، تۈيۈقسىز تاراسلىغان ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى ۋە بارغانسېرى كۈچەيىپ كەتتى . بۇرۇتلىرى داردىيىپ كەتكەن گايىت زېمىلانكا ئىشىكىدىن چىقىشىغا ، يۈگۈرۈپ ھاسىراپ كەلگەن جەڭچى :

ـــ يولداش كوماندىر ! دۈشمەن··· دۈشمەن قارشىلىقىمىزغا قارىماي ، كەلكۈندەك بېسىپ كېلىۋاتىدۇ ! ـــ دېدى .

گايىت ئىتتىك يۈلتۈزلارغا قاراپ ئېيتتى

ـــ ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئېشىپ كېتىپتۇ ، ئەبلەخلەر كېچىسى ھۇجۇمغا چىقمايدىغان···

ئۇ رازۋېدكىچىنى چاقىردى ـ دە ، ھايال قىلماي ئۆز روتىسىنى باشلاپ قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى .

دۈشمەن پىلىموتلىرىدىن ئوق ياغماقتا ئىدى . ئالدىنقى قاراۋۇللارنىڭ ئىككىسى ئۆلۈپ ، بىرسى قالغان ۋە ئۇ چېكىنىگەن . دۈشمەن ئىككى يانىدىكى تۆت پىلىموتنىڭ ھىمايىسىدا

ئىتتىكلەپ كېلەتتى... شۇ چاغدا باشقا سەپلەردىنمۇ ئېتىشىش باشلاندى . دۇشمەن شۇنچىلىك يېقىن كېلىپ قالدىكى ، قول گراناتلىرى ئېتىلسا ، ئۇلارغا بەخۇدۇك يېتەتتى .

تېزلىك بىلەن ئېتىلغان قول گراناتلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىنقى سەپلىرىنى مېڭىشتىن توختاتتى .

شىددەت بىلەن بېسىپ كېلىۋاتقان دۇشمەن نېمىشقىدۇ چېكىنىشكە باشلىدى . جەڭچىلەر قوغلاپ ھۇجۇمغا ئۆتتى . گايت نېرىدىكى ئەتراپى قومۇشلۇق قۇم دۆڭنى ئىگىلەيدىغان بولدۇم ، دەپ خۇشال بولدى . ئۇلار چېكىنۋەردى ، جەڭچىلەر قوغلاۋەردى . قومۇشلۇق ئىچىدە قوغلاپ ، ئېگىز دۆڭگە ئاز قالغاندا ، ئەتراپىنى ئۆسكىلەك ، قېلىن قومۇشلۇق قورشىغان كەڭرى ئوچۇقچىلىققا چىقىپ قالدى ۋە شۇ ئان قارشىلىققا ئۇچرىدى . ئالدىدىن ، ئىككى يانىدىن پىلىموت ئوقلىرى ئۇچۇپ كەلدى . كەينىدىنلا مىلتىقلىرىغا ئىتتىك بېكىتىۋالغان نۇرغۇن دۇشمەن كۆرۈندى . ئۇلار توختاۋسىز ئوق ئۇزۇپ ۋارقىرىشىپ كېلەتتى .

گايىت ئۆز روتىسىغا چېكىنىشكە بۇيرۇق بەردى . بىراق ، يەتتە ـ سەككىز قەدەم چېكىنمەي تۇرۇپلا ، ئويلىمىغان ھالدا بۇلارنىڭ كەينىدىن ئوق چىقىپ قالدى . خورىغان روتا بىر باتالیون دۇشمەننىڭ قورشاۋىدا قالغاندا ، گايىت ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى ئەلەم بىلەن ھېس قىلدى .

خۇددى قەدىمكى زامان ئۇرۇشلىرىدەك مۇشتلىشىش ، باش ئېتىش ، پەشۋا ئېتىش ، قۇچاقلىما جەڭ باشلاندى . تەڭ كېلىش قىيىن ئىدى . گايىت : بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كەتسەك ، روتىنىڭ بىر قىسمىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ ، دەپ ئويلايتتى .

قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈۋاتقان مەيدان پاتقاق بولۇپ كەتتى ، گايىت كۆچلۈك قوللىرى بىلەن ئىككى گومىنداڭچىنىڭ يەلكىسىنى قامالاپ تۇتقىنىچە ، بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ يېقىتىۋەتتى .

شۇ چاغدا گايىتىنىڭ دۇمبىسىگە ئىتتىكىنى ئۇرغان دۇشمەننىڭ قولىغا ژاۋىسجان چاققانلىق بىلەن تېپىۋەتتى . يەنە بىرسى ژاۋىسجاننىڭ بېشىغا مىلتىق قوندىقىنى كۆچىنىپ تۇرۇپ ئۇرغاندىدى ، ئۇ ئۆزىنى ئىتتىك يانغا ئالدى ، دۇشمەن ئۆزىنىڭ كۆچ سالمىقىدا پاتقاققا دۇم چۈشتى ، گايىتىنىڭ چىگرىن ئۆتۈكلۈك ئوڭ ئايىغى ئۇنىڭ مېڭىسىنى يانجىۋەتتى... ژاۋىسجان يەردە ياتقان تاپانچىسىنى ئالدى ـ دە ، باش ـ كۆزى قانغا بويالغان بىر جەڭچىگە ئىتتىكىنى ئۇرۇشقا كەلگەن گومىنداڭچىنى ئېتىۋەتتى . مەيداندا «ئۇر ! ، يىقىت ! ، دەسسە ! ، چەيلىۋەت !... » دېگەن ئاۋازلار ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . گايىت يەنە بىرسىنى پاتقاققا بېسىۋېلىپ گېلىنى ئامبۇردەك قىسقاندى ، بېشىغا مىلتىق قوندىقى ئۇرۇلۇپ يىقىلدى ....

تاڭ سۈزۈلمەكتە ئىدى . قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈۋاتقان مەيدان جىمىشقا باشلىدى . مۇئاۋىن روتا كوماندىرى ساق قالغان جەڭچىلەر بىلەن بىر تەرەپتىن بۆسۈپ چىقىپ كەتتى .

تاڭ ئاتتى .

ئۆلۈكلەر بىلەن تولغان مەيدان ـــ قۇمساڭغۇ توپلىق يەرلەر ، پاتقاقلار ، قومۇشلار قان بىلەن بويىلىپ سۈرلۈك تۈسكە كىرىپ قالدى .

ئۆڭسىلى ئۆچكەن ، غەزەپتىن چىشلىرى كىرىشكەن باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەر ئېگىز قۇم دۆڭگە چىقىپ ، دۈربۈن بىلەن شۇ ياققا قارايتتى ، دۈربۈن قانلىق مەيداننى ئېنىق كۆرىسەتتى .

مەيداندا گومىنداڭچىلار پەيدا بولدى . ئۇلار يارىلىنىپ دۇشمەن قولىغا چۈشۈپ كەتكەن يارىدارلىرىمىزنىڭ بۇرنىنى ، قۇلىقىنى كېسىپ كۆزلىرىنى ئويۇپ ، مەيدىلىرىنى يانجىپ مەيدانغا ئەكېلىپ تاشلىدى . بۇ ھالنى بېشى يېرىلىپ يۈز ـ كۆزى قانغا مىلىنىپ يانقان گايىتمۇ ، دۈربۈن بىلەن قاراۋاتقان ئەنۋەر ـ

مۇ كۆردى . گايىت ئۆز قىسمىنىڭ ھايات جەڭچىلىرى چېكىنىۋاتقانلىقىنى بايقىغان ، لېكىن بىرنەچچە جەڭچىسىنىڭ بېشىغا چىقماسلىق ئۈچۈن ، قىمىر قىلماي ياتقان ، مانا ئەمدى گومىنداڭچىلار ئۆلۈكلەرگە نەيزە سانجىپ كېلىۋاتىدۇ ، ھېلى ئۆزىگەمۇ سانجىشى مۇمكىن . ئۇ ئېغىر ئېچىنىش ، ئەلەم ھېس قىلماقتا . بېشىغا ئۆلۈم سايىسى چۈشكەن ئادەملەر كۆپ ھاللاردا ، ئۆلۈم ئالدىدا ئۆز خاتالىقىنى ، سەۋەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىدۇ . گايىت ، گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ چېكىنىپ ، ئۆزلىرىنى قومۇشلۇق ئىچىگە ئەكىرىپ كەتكىنىگە ـــ ئالدانغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىلماقتا .

ئۇ نەيزىنىڭ ئۆزىگە سانجىلىشىغا گۇمان قىلمايتتى ، شۇ ھالدىمۇ يەنە ئېلىشىش مۇمكىن ، بىراق نەتىجە چىقمايدۇ . نىزا-سىدىن ئەپەندى ئۇچ كۈن جەڭ ، ھۇجۇم بىلەن ئېلىنمىغان داخىيەنزىنى ھېيلە بىلەن ئالدىغۇ ، ھېيلە ئىشلىتىپ قۇتۇلۇپ قالغىلى بولماسمۇ ؟...

ئۇ قانغا بويالغان يۈزىنى ئوڭدا قىلىپ ياتتى . ئۆلۈكلەرگە نەيزە سانجىپ كېلىۋاتقانلار ئۇنىڭ قانلار قېتىپ قالغان دەھشەتلىك يۈزىگە بىر قارىدى ـ دە ، بېشىغا تېپىۋېتىپ ئۆتۈپ كەتتى .

گايىتنىڭ تەشۋىشلەنگەن كۆزى ئېچىلدى ۋە دۇم بولۇپ ، غەيرەت قىلىپ يەر بېغىرلاپ ، قومۇشلۇق ئىچىگە كىرىپ كەتتى . ئۇ كۆچىنىپ بىر سائەتتىن ئوشۇقراق يەر بېغىرلاپ ئالدىنقى بىرىنچى قاراۋۇلغا يېقىنلاپ كەلدى .

ـــ ھەي... بىغەملەر ! ماۋۇ يەرگە كېلىش ، مېنى يۆلە !... ـــ ۋارقىرىدى ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ .

قاراۋۇل ئۇنى يۆلەپ ، باتالیون شتابى ئالدىغا كەلگەندە ، جەڭچىلەر كوماندىرىنى ئورىۋېلىشتى . ئۇ يەنىلا روھلۇق بولسىمۇ پۈتلىرى دىرىلدەپ ، دەلدەڭشىپ تۇرالمايتتى .

ـــ خۇداغا شۈكرى ، ئامان ئىكەنسەن...

— مېنى ئاسان ئۆلىدۇ ، دېۋىدىكىمۇ !...
— يۈزلىرىڭ نېمە بوپكەتكەن ؟...
— قورقۇۋاتامسەن ، مېنى ئۆلۈمدىن ساقلاپ قالغان قانلار بۇ !

ئۇنى شەپقەت ھەمشىرىلەر بۆلۈمى جايلاشقان زېمىلانكا ئىچىگە ئەكىرىپ كېتىشتى .

«روتا كوماندىرى گايىت قۇربان بولدى ، ئۆلۈكى دۈشمەن ئىشغالىيىتىدىكى يەردە قالدى» دېگەن خەۋەر تارقىلىپ ، ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەيلا ، ئۇ پولك «بالىنىتسىدا» پەيدا بولغاندا ، ھەممىسىدىن بۇرۇن ئۇنى ژارىسجان يوقلاپ كىردى . گايىتنىڭ بېشى ۋە يۈزلىرىدىكى قان داغلىرى يۇيۇلۇپ ، ئىسپىرت بىلەن تازىلىنىپ ، ئادەم سىياقىغا كەلتۈرۈلگەن ۋە بېشىنىڭ زەخمىلەنگەن يېرى تېڭىلغاندى ، ژارىسجان كىرگەندە ، ئۇ سۈيۈقئاش ئىچىۋاتاتتى .

— ياۋالللا... ھېلىمۇ تىرىك قاپسەن ، ئويلىمىغان ئويىمىز قالمىدى جۇمۇ گايىتكا ، — دېدى ژارىسجان ئولتۇرۇشقا ئىجازەت بېرىلگەندىن كېيىن .

— ھە ، نېمانچە ئەنسىرەپ كەتتىڭ ؟

— نېمىشقا ئەنسىرىمەيمىز ، سەن دېگەن ئادەتتىكى ئادەمۇ ؟ باتۇر كوماندىر تۇرساڭ...

— ئۇنچىلىك ئاشۇرۇۋەتمە ، قېنى ، تاماققا كەلمەمسەن ، ئاش كەلسە ئىمان قېچىپتۇ ، دېگەن راست گەپ — دە... راستىنى ئېيتسام ، دۈشمەن دېگىنىڭگە ھەر ھالدا بوش كەلمەيدىغان جۇمۇئۇكا !

— ئۇنى بىز بىلىمىز .

— سەنمۇ بوش كەلمىدىڭ ، ئەگەر ھېلىقى خۇمپەرنىڭ ماڭا ئۇرغان ئىشتىكىنى تېپىۋەتمىگەن بولساڭ ، مەن دېگەن يوق — دە ! قالتىس جەڭ قىلدىڭ ، جەڭچى بولساڭ شۇنداق

بول .

ـــ هېلىقى تاپانچىنىڭ قولۇمغا چۈشۈپ قالغىنىنى دېمەمـ
سەن ، تازا ئەسقاتتى ئۇ .

ـــ ئۇنىڭغىمۇ چاققانلىق قىلدىڭ ، ماڭا قالتىس يارىدىڭ
ئۇكا . پولكوۋنىككە ئۆزۈم دوكلات قىلىمەن ، بىرىنچى بولمىسـ
مۇ ، ئىككىنچى دەرىجىلىك ئوردېن ئېلىشقا تېگىشلىكسەن ،
مۇشۇنداق چاققانلىقىڭ بولسا ، ئۆزۈمگە كانۇۋي قىلىۋالايمۇ يا
سېنى ؟

ـــ يارىغان بولسام ، مەيلى...

گايىت ئېشىنى ئىچىپ بولۇپ ، ئاغزىنى ئالمقىنى بىلەن
ئېرتتى ـ دە ، سېرىق بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ يېنىدىن تاماكا
خالتىسىنى چىقاردى :

ـــ تاماكا ئورىغىنا ئۇكا .

ۋارىسجان تاماكا يۆگەپ تۇتاشتۇرۇپ بەردى . گايىت تاما-
كىنى خۇمادىن چىققۇدەك قاتتىق شوراپ چېكىشكە باشلىدى .

ۋارىسجاننىڭ روھى كۆتۈرۈلگەن ، گايىتنىڭ ماختاشلىرى
ئۇنىڭ تاۋىنى ئۆستۈرگەندى . ئۇرۇشقا قاتناشقاندىن بۇيان ،
بۇگۈن بىرىنچى قېتىم كوماندىرنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى ، تېخى
ماختاش بىلەن ئىشەنچكىمۇ ئىگە بولۇۋاتىدۇ : ئەگەر ئۇنىڭغا
كانۇۋي بولۇۋالسام ، نادەمدىن ئۆستۈن ئورۇنغا ئىگە بولۇۋال-
سام ، دېگىنىم ـ دېگەن ، ئەتكىنىم ـ ئەتكەن بولا-
تى ـ دە ، ـــ دەپ ئويلاشقا باشلىدى ئۇ ، ـــ نادەمنىڭ ھەدىسـ
لا گەپتانلىق قىلىپ گۈركىرەشلىرى ، رەيھاننىڭ ئادەمگە قىرىـ
چە ـ يېنىچە تېگىشلىرى كوماندىرلارنىڭ ماختاشلىرىدىن ئە-
مەسمۇ... مېنىڭ دۆتلۈكۈمنى ، مىلتىقنىلا ئويلاپتىمەن ... بۇمۇ
بولىدۇ . لېكىن ، ئۇنىڭغا ئېسىلىپلا ئالغۇچە ، نېمىشقا باشقا
ئۇسۇللارنى ئويلاپ باقمىدىم ؟... ئەمدى يول ئېچىلىۋاتىدۇ ،
مۇنۇ كالتە پەمنىڭ كىپتىغا كىرىۋالسام ، ئوشۇقۇم ئالچۇ چۈشىـ

دىغان ئوخشايدۇ... دادام : ئادەم دېگەننى ماختىساڭ خۇش بولىدۇ . ۋاقتى كەلگەندە ماختاپ - ئۇچۇرۇپ بەرسەڭ ، ئەقىل - ھوشىنى يوقىتىپ قويىدۇ ، دەيدىغان شۇنىمۇ چوڭقۇرراق ئويلىماپتىمەنا...

— سېنىڭ باتۇرلۇقلىرىڭ ئازمۇ ئەمەس ، گايىتكا ، — دېدى ئۇ جىددىي قىياپەتتە ، نىزامىدىنكام شۇنچە قۇربانلارنى بېرىپ ئالالمىغان داخىيەنزىنى بىرلا ھىيلە بىلەن ئالدىغۇ ، سەۋەۋۇ ئاشۇ ئەجەل پۇراپ تۇرغان قانلىق مەيداندىن بىرلا ھىيلە بىلەن ساق قاپسەنغۇ...

— ئەزرائىلنى ئازغاشتۇرۇش دېگىنە ، بۇ .

— بۇ قايسى جەھەتتىن كەم ؟ !

گايىت ئويلىنىپ قالدى :

— ئۆلگەنلا ئادەمدە بىز ... شۇ يەردىن ساق قالغىنىم — دۇنياغا قايتا كەلگىنىم بولدى . ئۇكا ، بايا سەن باتۇرلۇقلىرىڭ ئاز ئەمەس دېدىڭ ، راست گەپنى قىلسام ، نىلقا تاغلىرىدىكى ئۇرۇشلاردا — ئۇ چاغدا سەن يوق ، بىلمەيسەن — ئېسىبوسىن سېيىدا بىر كىچىك ئەترىتنىم بىلەن گومىنداڭچىلارنى قىرىپ ، ساينىڭ تېشىدەك يانقۇزۇۋەتتىم ، باش ساقچىنى ئالىدىغان چاغىدىچۇ ، ئالدى دەرۋازىدىن چىققانلارنىڭ بىرىنى قويمىدىم ، لەڭشاڭ ، ھەرەمباغدىكى ئۇرۇشلارنى دەمسەن . ئاچالدىكىنى دەمسەن ، ۋاي - ۋۇي ، سۆزلەپ كەلسەم تۈگىمەيدۇ .

— شۇنچىلىك جەڭلەرنى سەن قىلىسەنۇ ، يەنە گېزىتلەرگە نادەمنى ، رەيھاننىلا يازغىنى نېمىسى ؟

گايىت كەسكىن جاۋاب بەردى :

— باشقىلارنىمۇ يازدى ، ئۇلارنىمۇ يازغىنى توغرا .

— توغرىلىقى توغرا ، لېكىن شۇ چاغدا مەھەللىگە چىقىسام ، كىشىلەر : گايىت ئىككىڭلار نادەمچىلىك بولالمىدىڭلارمۇ ، ئۇنى قالتىس يېزىپ كېتىپتۇ . دېۋىدى ، ئۆلمىدىم ، ئۇنىڭ

بىرىسى بولدۇم دېگىنە ، ـــ ژارىسجاننىڭ گەپلىرى گايىتنى ئويلاندۇرۇشقا باشلىدى ۋە ئۇ جىمىپ كەتتى .

ـــ تاماكىدىن يەنە بىرنى يۇگىگىنە ، ـــ دېدى ئۇ ئۇھ تارتىپ .

ژارىسجان سۆزىنى داۋام قىلدى :

ئۇ چاغدا سەن بىر ئەترەتنىڭ كوماندىرى ، سېنىڭ يازىسا ئەرزىگۈدەك شۇنچە نۇرغۇن باتۇرلۇقلىرىڭ بولغاندىكىن ، ئاۋۋال سېنى ، ئاندىن جەڭچىلىرىڭنى يازسا بولماسمىدى ؟

ـــ مەيلى ئەمەسمۇ...

ـــ ھەممىگە مەيلى ، دەۋەرسەك ، يۈرت ئالدىدا ئادەم ئو- سال بولۇپ قالىدىكەن ، ـــ دېدى ئۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ، ھەرەمباغلار ئېلىنىپ ، ئەنۋەرنى دوختۇرخانىغا يوقلاپ بېرىشقاندا ، مۇخبىرلارنىڭ ئۇنى يازماقچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى ، لېكىن ئەنۋەرنىڭ ئاۋۋال نادەمنى ، رەيھاننى يېزىشنى تاپىلىغانلىقىنى ، گايىتنى تىلىغىمۇ ئېلىپ قويىمىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى .

ـــ بوپتۇ ، ئۇكا ، بىزنىمۇ يازىدىغانلار چىقىپ قالار .

ـــ ئەمدى ھەرقانچە يازسىمۇ ئاشۇلاردىن كېيىن ـ دە ، كېيىن تۇرىدىكەن دەيدۇ ـ دە ...

ئۇرۇش ھەر قىسما قىسمەتلەرگە ، ئادەم ئىشەنمىگۈدەك قىسىلەرگە باي بولىدۇ : ئۆلدى دەپ سانالغان جەڭچىنىڭ قاز- لىق مەيدان ئىچىدىن ھاياتقا كۆز ئېچىپ ئۆملەپ كېلىشى ، تاماق ئېتىشتىن باشقا ھېچ ئىش بىلەن كارى بولمايدىغان ئاش- پەزنىڭ بىر چەيدۇ بىلەن ئىككى قوراللىق دۇشمەننى قول كۆتۈرۈتكۈزۈشى ، رازۋېدكىچىلارنىڭ دۇشمەن ئىچىگە كىرىپ ، شتاب باشلىقىنىڭ خەرىتىسىنى ئوغرىلاپ كېلىشى ـــ كۈندە بولمىسىمۇ ، كۈندە بولۇپ تۇرىدۇ . تىنچ ھايات كەچۈرۈۋاتقانلار ئۈچۈن بۇ ھەيران قالارلىق ئىش بولغان بىلەن ، ئۇرۇش قىلى-

ۋاتقان جەڭچىلەر ئۇچۇن كۈندىلىك تىرىكچىلىكتىكى ئاددىي ، ئادەتتىكى ئىشلاردەك ئۆتۈپ كېتىۋېرىدۇ . بۇ ئىشلار گېزىتلەر-گە بىسىلسا ، ئەلۋەتتە ئاجايىپ چوڭقۇر تەسىر قوزغايدۇ . غۇل-جىدا چىقىدىغان گېزىتلەرنىڭ مۇخبىرلىرى ئاخشام داخىيەنزىگە كەلگەن ، ئۇلار كېچىلەپ يول يۈرۈپ (بۇ چاغدا داخىيەنزى بىلەن يىنجۇخۇ ئارىلىقىدا گومىنداڭنىڭ بومباردىمانچى ئايروپە-لانلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن كېچىسى يول يۈرۈ-لەتتى .) بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەندى . پولك سىياسىي باشقارما باشلىقى مۇخبىرلارنى باشقا زېمىلانكىلاردىن چوڭقۇرراق ياسال-غان «بالىنتسا» دەپ ئاتىلىدىغان ، ھازىر بولسا گايىت يانقان ئازادە ئۆيگە باشلاپ كىردى . بېشى داكا بىلەن تېڭىلغان گايىت ۋارىسجان بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى .

ــ مانا بىزنىڭ گايىت ، ــ دېدى سىياسىي باشقارما باشلىقى مۇخبىرلارغا ئۇنى تونۇشتۇرۇپ ، ــ جەڭچىلىرىنىڭ ھاياتى ئۈچۈن ، ئۆلۈم مەيدانىدا قېلىشقا رازى بولغان ۋە ئۇ يەردىن ھالسىز ھالدا پەم بىلەن سالامەت كەلگەن ، قورقۇمسىز روتا كوماندىرىمىز .

ــ مانا ، ئەمدى ھاياتىمنى ساقلاپ قالغان جەڭچى ، ــ دەپ ۋارىسجاننى كۆرسەتتى گايىتمۇ ، ــ ئەگەر بۇنداق چاق-قان ــ چەبدەسلىكى ، جەسۇرلۇقى بولمىسا ، پېقىر ئۆزىنى ئۇ دۇنيادا كۆرەتتى .

سىياسىي باشقارما باشلىقى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن مۇخ-بىرلار خاتىرە دەپتەرلىرىنى ئېچىشىپ ، گايىت ، ۋارىسجانلار بىلەن سۆھبەتكە كىرىشتى .

× × ×

ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان دۇشمەننىڭ

يېقىندىن بېرى تەھدىدى ، ھۇجۇمى كۆپىيىۋاتقانلىقتىن ئىگىلەن-
گەن گۇمانى دەللىلەرنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن پولك شتابى
جايلاشقان زېمىلانكىغا باتالیون كوماندىرى ئەنۋەر كىرىپ كەل-
دى :

— يولداش كوماندىر ، — دېدى ئۇ ھۆرمەت بىلەن ئوك
قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، — يېڭىدىن يۈز بېرىۋاتقان ئەھۋال-
لارنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن كەلدىم .

— راھەت ، قېنى سۆزلە !

— يېقىندىن بېرى روتىلارغا قوشۇۋېتىلگەن ئەسىرلەرگە
قاراۋۇللۇق نۆۋىتى كەلگەندە ، يوقاپ كېتىدىغان ، باشقىلىرى
ئۇلارنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى يوشۇرىدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىۋا-
تىدۇ...

— يوشۇرىدىغانلار بۇرۇنقىلاردىنمۇ ؟

— ياق ، قوشۇلغانلاردىن .

نىزامىدىن ئويلىنىپ قالدى .

— سۈرۈشتۈرۈلمىدىمۇ ؟

— سۈرۈشتۈرۈلدى ، يولداش پولكوۋنىك ، نەتىجە چىقمايۋا-
تىدۇ .

پولكوۋنىكنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلۈپ ، كۆزلىرى ئەتراپىدا
ئۇششاق قورۇقلار كۆرۈندى . بۇنداق ھالەت ئۇ جىددىيلەشكەندە
پەيدا بولاتتى .

— ئۇلارنى ياخشى تاماق ، ئېسىل ھاراقلار بىلەن مېھمان
قىل .

ئەنۋەر تەئەججۇپلەندى :

— ھە ؟...

— ئاندىن سۈرۈشتۈر ، ھەممىنى ئۆزلىرى سۆزلەيدۇ ،
سەن تېخىچە دۈشمىنىڭنىڭ مىجەز ـ خۇلقىنى بىلمەمسەن ؟

— قايتىشقا رۇخسەت قىلىڭ .

— بۇگۈندىن قالمىسۇن !
— خوپ ، بولىدۇ !
— قايت .
ئەنۋەر بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى ۋە ئۈدۈل خوجىلىق بۆلۈمىگە كىرىپ تاماق زاكاز قىلدى : سەككىز خىل سەيلىك تۆت جوزا ، سەككىز بوتۇلكا ئاق هاراق ، سەككىز بوتۇلكا قىزىل هاراق ، يىگىرمە تۆت قاچا مەنپەر .
ناگان ـ ناگاندا ئېتىلىپ قالىدىغان ئوقلارنى هېسابقا ئالمىغاندا ، يىنجۇخۇدا تىنچ ، جىمجىت جەڭچىلىك هايات يەنە باشلىنىپ قالدى . لېكىن ، بۇ جىمجىتلىقنىڭ ئاقىۋىتى نېمە بولىدىغانلىقىنى هېچكىم ئېيتىپ بېرەلمەيتتى . جەڭچى قەلبى ئەلۋەتتە يەنە بۇ جەڭلەرنىڭ بولۇشىنى سېزەتتىيۇ ، قايسى تەرىقىدە بولىدۇ ؟ بۇنى ئېيتىپ بېرىش قىيىن ئىدى . هازىر جەڭچىلەرنىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىشى ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنى سۆزلەش ئىدى . شۇڭا ، جامالىدىن بىلەن ئاراش ئابدۇۋۇەلىنى ئۇنىمىغانغا قويماي ، ئۇزۇلۇپ قالغان سەرگۈزەشتىسىنى سۆزلەشكە ئېلىپ چىقتى .
— سائەت ئون ئىككىدە ماڭا قاراۋۇللۇق نۆۋىتىگە كېلىدۇ ، — دەيتتى ئابدۇۋۇەلى كەينىگە شوخچۇپ .
ئۇنىڭغا قويامدۇ ، ئىككىسى ئۇنىڭ ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ — تارتىپ زورلايتتى .
— سائەت ئون ئىككىگىچە سۆزلەيسەن ، مۇشۇ يەردىنلا قاراۋۇللۇقىڭغا بارىسەن ...
— تاتلىق ئۇيقۇڭنى بۇزۇشمۇ يوق ...
ئۇلار قارىياغاچ تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇرۇشتى . بۇ يەرگە بۇگۈن نادەم بىلەن رەيهاننىڭ كەلمىگىنىگە هەيران بولغان ۋارىسجان يانپاشلاپ يانقان هېلىقى قومۇشلۇق يېنىدىن كەلدى :
— مەنمۇ ئاڭلاي .

ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنىڭ ئاخىرىنى سۆزلەشكە چۈشتى .

« ـــ شۇنداق قىلىپ ، ئەختەربۇۋى بىلەن كېلىشىپ قالـ
دۇق . مەن ساۋات چىقىرىدىغانلارنى ئوقۇتۇپ بولۇپ ، ئەل ئايـ
غى بېسىلغاندىن كېيىن ، ئۇلارنىڭ ئۆيىنىڭ كەينىدىكى يوغان
باغقا بارىمەن ، ئەختەربۇۋى ئاتا ـ ئانىسى قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن
چاغدا ، ئاستا باغقا چىقىدۇ . شۇ يەردە ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان
بولدۇق . بىز بىر ـ بىرىمىزگە شۇنداق ئىچەكىشىپ كەتتۇقكى ،
بىر ـ ئىككى كۈن كۆرۈشەلمەي قالساق ، تۇرالماي قېلىشاتـ
تۇق . قىش ئايلىرى كەلگەندە ، بىزنىڭ كۆرۈشىشىمىز قىيىنـ
لاشتى . بۇنىڭغا يەنە ئەختەربۇۋى ئامال تاپتى ، ئۇ دادىسىدىن
شۇنچە قورقسىمۇ ، يېرىم كېچىلەر مەزگىلىدە ، دادىسىنىڭ كونا
جۈۋا ، قۇلاقچا ، پىيىملىرىنى كىيىپ ، خۇددى بىر ئەركىشىدەك
سۈرەتتە بىزنىڭ ياتاققا كېلەتتى . مەن كۆيۈك ، ئىشق ـ مۇھەبـ
بەتتە ئەرلەرگە قارىغاندا ، قىزلار چىڭمىكىن دەيمەن ، ئۆز مۇـ
ھەببىتىگە سادىقلىق ، ۋاپادارلىقتا ، ئەگەر بېشىغا مەڭگۈلۈك
جۈدالىق كەلسە ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان قىزلارنى كۆردۈم ،
ئۇلار كۆيۈكتىمۇ شۇنداق ، ۋاپا ـ ئەقىدىدىمۇ شۇنداق ! ئۇ كەلـ
گەندە ، مېنى ئىزا تارتقۇزۇپ قۇرۇق كەلمەيتتى ، تۇخۇم پوشـ
كىلى ، سامسا ، پىشقان گۆشلەرنى ئېلىپ كېلەتتى . تېخى قاراپ
ئولتۇرۇپ ماڭا بېگۈزىگۈچە كۆڭلى تىنمايتتى .

بىر كۈنى ئۇ بېشىنى كۆكسۈمگە قويۇپ تۇرۇپ ، سورىدى :

ـــ ئابدۇۋەلى ، مېنى راست ئالامسىز ؟

ئۇنىڭ سوئالى مېنى تەڭجۈپلەندۈردى .

ـــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

ـــ سوراۋاتىمەن ـ دە ... ـــ ئۇ كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇـ
رۇپ ، كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇراتتى .

ـــ ئالمايچۇ ؟

ـــ راستمۇ ؟

— راست بولمايچۇ ...
ئۇ. هەرقاچان مېنىڭدىن ئۇستۇن تۇراتتى :
— ئەمىسە ، نېمىشقا ئۆيگە كىشى كىرگۈزمەيسىز ؟
راستىمنى ئېيتسام ، مەن بۇ توغرۇلۇق تېخى ئويلاشمىغا-
ندىم ، لېكىن ئويلىماپتىمەن دېگىلى بولامدۇ ؟
— سىز بىلەن مەسلىھەت قىلماقچىدىم ، كىشى كىرگۈز-
سەم ، دادىڭىز ئۇنارمۇ ؟ — دېدىم .
— دادام ئۇنىماي قالسا ، قانداق قىلىسىز ؟
ئۇنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىش تەس ئىدى .
— ئۇنىماي قالسا...
— ئۇنىماي قالسا ، بوپتۇ دەيدىكەنسىز — دە ؟
— ياق ، بىر ئىلاجىنى قىلارمىز ...
— دادام راست ئۇنىماسلىقى مۇمكىن ، ئۇنىمىسا ، قې-
چىشنى ئويلىمىدىڭىزمۇ ؟
مەن چۆچۈپ كەتتىم .
— قېچىش ؟ ...
— بىزنىڭ بۇ يەردە ئېلىپ قاچىمىغان ئەر ئەمەس ، دەيدى-
غان گەپ بار ...
مەن ، مۇنداق گەپنى ئاڭلىغان بولساممۇ ، لېكىن بىر ئۇ-
قۇنقۇچى ئۇچۇن بۇنداق قىلىش نومۇسقۇ ، دەپ ئويلايتتىم .
— ئىش كەينىگە تارتسا ، بەلكى شۇنداقمۇ قىلارمىز ، —
دېدىم .
— تېخى ئەپقېچىپ ئۆيلەنمىسە ، ئۆيلەنگەندەك بولمايدى-
غان ، قېچىپ تەگمىسە ، پۇخادىن چىقمايدىغان ، ئۇنىڭسىز ئۆت-
كەن توينىڭ ئەتىۋارىمۇ بولمايدىغان ئادەتمۇ بار ، — دېدى ئەخ-
تەربۇۋى كۇلۇپ تۇرۇپ .
ئىككىمىزنىڭ مەسلىھىتى شۇ بولدى : باھاردا توي قىلىدى-
غان بولۇپ كېلىشتۇق .

باهار ئايلىرىمۇ كەلدى . يېزىنىڭ بىر ئاقساقىلى بىلەن يەرلىك بىر پېشقەدەم ئوقۇتقۇچىنى ئەلچىلىككە ماڭغۇزدۇم . بىرىنچى قېتىمدا دادىسى مەسلىھەت قىلايلى ، دەپتۇ . ئىككىنچى قېتىمدا : ئۇ مېنىڭ قىزىمنىڭ خىلى ئەمەس ھەم ئۇنداق دەھرە-نىڭ بالىسىغا بېرىدىغان قىزىممۇ يوق ··· دەپتۇ . (خىلى ئە-مەس) دېگىنى ـــ گاداي كۆرۈۋاتقىنى ، (دەھرىنىڭ بالىسى) دېگىنى ـــ دادامنى دىنسىز دېگىنى ئىدى . ئەمدى دادامنى نېمىشقا (دەھرى) دەيدۇ ؟ بۇنى ئازراق سۆزلەي : دادام كەمبە-غەل بولغان بىلەن كىتاب ئوقۇيالايدىغان ، ئەرەب ـ پارىس تىللە-رىدىن ئازراق ساۋاتلىق ، كونا شائىرلارنىڭ شىئىرلىرىنى پىش-شىق بىلىدىغان ، ئۆزىمۇ ئانچە ـ مۇنچە شىئىر يېزىپ قويىدىغان ئادەم ئىدى . دادام دىنسىز ئەمەس ، ئەمما ياخشى ـ يامان ئىشلار پېشانىگە يېزىلغان بولىدۇ ، دەيدىغان خۇراپىي قاراشلارغا قارشى ئادەم ئىدى . بىر كۈنى مەھەللىمىزدىكى نەزىردە ، كاتتا مەس-چىتنىڭ بىر مەشھۇر ئىمامى خەتمىقۇرئان قىپتۇ . تۈگىگەندىن كېيىن ، دادام :

ـــ تەقسىر ، نەزىر ـ چىراغ دېگەندە مۇسىبەت توغرىسىدە-كى ئايەت ئوقۇلۇشى لازىم ، سىلىنىڭ بۇ ئوقۇغانلىرى كۆچەت يېتىشتۈرۈش ـــ ئاسراش توغرىسىدىكى ئايەت ، مۇنداق قىلسىلا بولامدۇ ، دەپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ناھايىتى ئوسال ھالغا چۈشۈپ قالغان ئىمام ، دادامغا كۆڭلىدە ئۆچمەنلىك ساقلاپ يۈرۈپتۇ . يەنە كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، شۇ ئىمامنىڭ خوتۇنى ئۆلۈپ كېتىپ قىرقى توشمايلا ئۆيلىنىشنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ ۋە شۇ مەھەللە-دىكى بىر تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىگە خۇپتەن نامىزىدىن كېيىن كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى ، بامدات نامىزىغا شۇ ئۆيدىن چىقىدە-غانلىقىنى كىشىلەر كۆرۈپ قاپتۇ . خوتىنىغا چىقىۋېلىپ دائىم ئىنساپ ، ئەخلاق ، دىيانەت ، ھايا ، ··· توغرىسىدا تىنماي ۋەز ئېيتىدىغان بۇ ئىمامنىڭ رەسۋاچىلىقلىرىدىن غەزەپلەنگەن دادام

مۇنداق شېئىر يېزىپتۇ :

بار ئىكەن بىر يۇرت ئىمامى يېشى يەتمىش ئىككىدە ،
دەيدىكەن : كۆيگەن زىناخورلار دوزاخنىڭ تەكتىدە .
بىر كۈنى تاسادىپەن قازا يېتىپ خوتۇنىغا ،
قاپتۇ نەۋرە - چەۋرىسى كۆزياش تۆكۈپ مۇڭ ئىلكىدە .
بۇ قازا قىرقى تېخى توشماي تۇرۇپ ، نەپسى تېشىپ ،
ھەريانغا قاتراپتۇ ئىمام ئۆيلىنىشنىڭ قەستىدە .
ئۇچرىتىپ قاپتۇ ئۇنى ئەسلى مەھەللە بىر كۈنى ،
چىققىنىنى بىر تۈل خوتۇننىڭ ئۆيىدىن تۈن - كېچىدە .
ئاغزىدا ھاتەم ، ئەمەلدە ئۇ زىناخور بەدبەشەر ،
بويتۇ راست رەسۋايىئالەم ئەل - جامائەت كۆزىچە ،
بىلمىدىم قادىر خۇدا بەرگەي ئاڭا قانداق جازا ،
خوپ بولار قانداق جازا ھەم بۇ سۈپەت شەرمەندىگە ؟ !

دادامنىڭ بۇ شېئىرى ئەل ئىچىگە تارقىلىپ ، جامائەت ئىچىدە زور قىزىقىش پەيدا قىپتۇ . ھېلىقى ئىمامنىڭ بۇنىڭ بىلەن ئۆچمەنلىكى تېخىمۇ كۈچىيىپ ، دادامنى «ئەھلى ئۆلىما-لار شەنىگە داغ چۈشۈردى» دەپ مەھكىمە شەرئىگە چېقىپتۇ . ئۇنىڭ چاقۇسى بىلەن دادام مەھكىمە شەرئىگە چاقىرىلىپ ، ئاتمىش دەررە ئۇرۇش بۇيرۇلۇپتۇ . شۇ چاغدىكى غۇلجىنىڭ ئىلغار ، خەلقپەرۋەر ئادىمى ئاۋاكرى شىيەنگەن بۇ ئىشقا ئارىلا-شىپ ، دادامنى ئاتمىش دەرىدىن قۇتقۇزۇپ ئاپتۇ . دادامنىڭ ئىچى كۆچلۈك ، ناھەق ئىشلارغا غەزىپىنى يوشۇرالمايدىغان ئا-دەم بولغاچقا ، بىر كۈنى يەنە بىر سورۇندا : (ياخشى - يامان ئىشلار پېشانىگە يېزىلغان ، بەندىنىڭ ئۇنى كۆرمىكى بەر-ھەق)... دېيىلىۋاتقاندا ، دادام غەزىپىنى باسالماي ، ئۆمەر ھەي-يامنىڭ مۇنۇ شېئىرىنى ئوقۇپتۇ :

ئەزەلدىن لىيىمنى ئەتكەنتى خالىق ،
قىلماقچى ئىشىمنى بىلمىش ئۇ ئېنىق .
ھەر گۈناھ قىلساممۇ ھۆكمىدىن قىلدىم ،
مەھشەردە جازالاش ـــ بۇ نىچۈك مەنتىق

شۇنىڭ بىلەن دادام يەنە مەھكىمە شەرئىگە چاقىرىلىپ : ئاۋۋالقى گۈناھلىرىغا توۋا قىلماي ، يەنە ئۈستىلەپ گۈناھ ئۆتۈكۈزدى ، دەپ يۈز دەررىگە بۇيرۇلۇپتۇ . بۇنىڭغا يەنە ئاۋاكرى شىيەنگەن ئارىلىشىپ ، ئەللىك دەررىنى سورىۋالغان بولسىمۇ ، لېكىن دادام قالغان ئەللىك ، دەررىنىڭ زەربىسى بىلەن ئۇچ ئايدىن كېيىن ئالەمدىن ئۆتتى . ئەختەربۇۋۇنىڭ دادىسىنىڭ ، دادامنى «دەھرى» ، مېنى «دەھرىنىڭ بالىسى» دېيىشى مۇشۇ ۋەجىدىن ئىدى .

نۇرغۇن ئادەملەر بىزنىڭ ئىشىمىزغا ئارىلاشتى : بالىلىرىمىزنىڭ ئاغزىغا ئىلىم سېلىۋاتىدۇ ، ئۆزى ياۋاش ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتكەن بالا ، بۇنىڭدىن يېڭىلمىسىلە ، دېيىشتى ، لېكىن ئۇ دېگەن گەپىدىن يانمىدى ۋە ئەختەربۇۋۇنى ئۆيىدىن چىقارمايدىغان بولدى ھەم ئوقۇتۇۋاتقان كىچىك بالىسىنى مەكتەپتىن چىقىرىۋالدى . بىزنىڭ كۆرۈشمىكىمىزمۇ قىيىنلاشتى . ھەتتا قېچىش ئۈچۈن مەسلىھەتمۇ قىلالمايدىغان ھالغا كەلدۇق ، يازغايلىرىمۇ كەلدى ، ۋاقىت بولسا ، چاپقاندەك تېز ئۆتۈۋاتىدۇ ، قانداق قىلىش كېرەك ؟ تەقدىر دېگەن مۇشۇ دەپ يۈرەمدۇق ؟...

بىر كۈنى كېچىدە بېغىغا باردىم ۋە بۆدۈنە بولۇپ سايرىدىم . ئەختەربۇۋۇى ئاۋازىمنى ئاڭلاپ باغقا چىقتى ، چىقتى ـ دە ، مېنى كۆرۈپ ئۆزىنى ئاتتى ، ئۆكسۈپ ـ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى... قانچە بەزلىسەممۇ توختار ئەمەس ئىدى . ئاخىر ئۇ :

— سىز ئۆيدىكى ئىشلارنى بىلمەيسىز ، مېنى ئارا ئۆستەڭدىكى[1] بىر بايغا توقاللىققا بەرمەكچى بولۇۋاتىدۇ ، — دېدى يىغلاپ تۇرۇپ ، — كۆرۈشەلمەيدىغان ئوخشايمىز ، دەپ بەك قورققانتىم...

— ئۇنداق بولسا قاچايلى ، — دېدىم مەن جىددىيلىشىپ ، — سىزمۇ ، مەنمۇ تەييارلىقىمىزنى قىلايلى ، ئۆگۈنلۈككە يېرىم كېچىدە مەھەللىدىن چىقىپ كېتىمىز . ئۇچرىشىدىغان يېرىمىز يالغۇز سۆگەت .

قاچتۇق . ئاڭ سۈزۈلۈشىنىڭ ئالدىدا توقايغا[2] — يىراق تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىگە يېتىپ باردۇق . تۆت كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، بىزنى ئىزدەپ شاڭيۈنىڭ ئىككى ئادىمى توقايغا كەلدى . بۇ يەردىكى ياشلار بىزگە بولۇشقانلىقتىن ، ئۇلار ئەختەربۇۋىنى ئەكىتەلمىدى . بۇنىڭ بىلەن ئۇلار جىمىپ قالمايدۇ ، يەنە كېلىدۇ ، دەپ ئويلاپ ، شەھەرگە قاچماقچى بولۇپ تۇراتتۇق ، ئىككى قوراللىق چېرىك بىلەن ھېلىقى ئىككىسى كېلىپ قالدى... »

ھېكايىگە تازا بېرىلىپ كەتكەن جامالىدىن چىدىيالماي ۋاقىرىتىۋەتتى :

— ئەخمەق دەسلەپتىلا شەھەرگە قاچماي ، نېمە پايدىسى بار يېقىن يەرگە قاچقانىڭ ...

— بىز مۇنداق ئويلاپتۇق ، — دېدى ئابدۇۋەلى ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، — «بولار ئىش بولدى ، ئەمدى ئىككىسىنىڭ نىكاھىنى قىلىپ قويايلى ، دەمدىكىن دەپ قاپتىمىز . خەير ، بىز كېچىكىپ قاپتۇق . شۇنىڭ بىلەن ئەختەربۇۋىنى مۆكتۈرۈۋېتىپ ، مەن ئابرال تېغىغا ياماشتىم . ئۇلار مېنى كۆ-

---

① ئارا ئۆستەڭ — يېزا ئىسمى .
② توقاي — يېزا ئىسمى .

رۇپ قېلىپ ، كەينىمدىن قوغلىدى . دەسلەپ ماڭا يېتىشۋالغان چېرىكنى بىر مۇشت بىلەنلا تاغدىن دومىلىتىۋەتتىم . قالغان ئۈچى ئۈچ تەرىپىمدىن قورشاپ ، مېنى تۇتۇۋالدى ۋە ئۆلگۈدەك ئۇرۇشتى . ئاندىن پۇت ـ قولۇمنى باغلاپ ، شەھەرگە ئېلىپ ماڭدى . ئەختەربۇۋىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلەلمىدىم . مېنى باش ساقچىغا ئەكىرىپ سولاپ قويدى . ئەكىرگەن كۈننىڭ ئەتىسى چېرىكنى ئۇرغىنىم ئۈچۈن ، مېنىمۇ هوشۇمدىن كەتكۈچە ئۇردى ... شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ بىلەن هېچكىمنىڭ كارى بولمىدى . ئىككى ئايدىن كۆپرەك ياتتىم يا سوراق قىلمىدى ، يا چىقىرىۋەتمىدى . ئاخىر سىلەر ساقچى ئىدارىسىنى ئالغان كۈنى ئازاد بولۇپ چىقتىم ـ دە ، قولۇمغا مىلتىق ئالدىم ، ئۇدۇل بېرىپ ئەختەر بۇۋىنىڭ دادىسىنى ئاتماقچى بولدۇم ، لېكىن كوماندىرلار يول قويمىدى ، هازىرقى پەيتتىكى ئاساسىي دۈشمەن مۇستەبىت گومىنداڭ هاكىمىيىتى ئىكەنلىكىنى ، ئۇنى يوقاتمىغۇچە ، ئەركىن ـ ئازاد بولالمايدىغانلىقىمىزنى چۈشەندۈردى . ئۇرۇشقا قاتنىشىپ كەتتىم ، سىلەر بىلەن مانا مۇشۇ يەرگىچە كەلدىم . ئېچىنىشلىق يېرى ، ئۇرۇشقا مېڭىشتىن يېرىم سائەت ئىلگىرى ئەختەربۇۋىنىڭ مېنى ئىزدەپ ، شەھەرگە كىرگەنلىكىنى ئاڭلىدىم ، بىراق مەن گازارمىدىن شەھەرگە چۈشەلمىدىم ، چۈنكى جەڭگىۋار يۇرۇش سىگنالى يول قويمىدى . بۇياققا ئاتلىنىپ كەتتۇق . ئەختەربۇۋۇى مېنىڭ هايات ئىكەنلىكىمنى ئاڭلاپ ، خۇشال بولغاندۇ... ئاجايىپ شېرىن ئۇمىدلەر بىلەن شەھەرگە كىرگەن بولغىيدى... ئازراق كېچىكىپ قالغانلىقىدىن قاتتىق ئۆكۈنگەندۇ ؟... بۇلارنى ئويلىسام ، ئىچىم تىت ـ تىت بولىدۇ ، ئازابلىنىمەن ، ئۇرتىنىمەن... ئامال قانچە ، جەڭگىۋار سەپ شۇنداق بولىدىكەن ، خەت يازاي دېسەم ، دادىسىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالارمىكىن ، دەپ ئەنسىرەيمەن... »

ئاراش بىلەن جامالدىن هېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭلىغاندا ،

خۇددى ئابدۇۋەلىگە ئوخشاش ، ئەختەربۇۋىگە چوڭقۇر ئېچىندى ، قايغۇردى ، ئازابلاندى... ۋارىسجانچۇ ؟ ئۇ ئۆزىگە ئېچىندى . كاشكى ئۇنىڭ ۋەدىلەشكەن شۇنداق يارى بولسىچۇ... ئەگەر رەيھان ئۇنىڭغا يار بولغان بولسا ، ئۇنىڭ يولىدا قانچە ـ قانچە جاپالارنى تارتىپ كەتسە ، ھىجرانلىق ئوتىدا تولغىنىپ كۆيۈسە... ئۇ ئۆزىدىن قانچىلىك رازى بولۇپ كېتەر ئىدى ـ ھە ! بەخت دېگەن شۇ ئەمەسمۇ ، شۇنداق ئاجايىپ قىسمەت نېمىشقا ئۇنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلمىگەندۇ ؟... ئۇ ئاۋۋال ئىچىدە ئۆزىنى تىللىدى ، ئاندىن نادەمنى تىللىدى ؛ رەيھاننىڭ بېشىنى ئايلاندۇرمىغان بولسا ، مۇنداق ئازابقىمۇ قالمىغان بولار ئىدىم...

ئۇلار ئورنىدىن قوزغالغاندا ، سائەتمۇ ئون ئىككى بولاي دەپ قالغانىدى . تولغان ئايىنىڭمۇ تىنىق ئاسمانغا چىققىنىغا خېلى بولدى .

كەيپى ئۇچقان ئابدۇۋەلى قاراۋۇللۇقىغا ئاستا ماڭدى .

× × ×

ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن ، قاپىقى سېلىنغان نىزامىدىن تېلېفونىستىنىڭ يېنىغا كەلدى .

ـــ يولداش پولكوۋنىك ئالاقە ئۈزۈلدى ، ـــ دېدى تېلېفونىست .

تېلېفون سىمىنى ئۇلاش ئۈچۈن ، ئىككى جەڭچى دەرھال ئاتلىق يولغا چىقتى . جىلە بولغان نىزامىدىن پولك شتابى ئالدىدا دەممۇ دەم سائىتىگە قاراپ تۇراتتى .

يېرىم سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ئىككى ئاتلىقنىڭ بىرسى قايتىپ كەلدى .

ـــ ئۇلاش مۇمكىن بولمىدى ، يولداش پولكوۋنىك ! ـــ دېدى ئۇ ھاسىراپ تۇرۇپ ، ـــ ئۇ يەرنىمۇ دۇشمەن ئىگىلەپ

بوپتۇ ، ئەسكى تاملىق بىلەن قارىياغاچلىقنىڭ ئىچى گومىنداڭ-چىلار بىلەن تولۇپتۇ...

شۇ چاغدىلا نىزامىدىن بىردىنلا سەگەكلەشتى :

ــ سەپدىشىڭ قېنى ؟

جەڭچىنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى .

ــ ئۇ ... ئوق تېگىپ ... ئۆلدى .

ئۇچ كۈندىن بېرى ئوق ـ دورا يەتكۈزىدىغان ھارۋىلار كەلمەيۋاتاتتى . تۇنۇگۈن كېلىشى كېرەك ئىدى ، بۇگۈنمۇ يوق . نىزامىدىن : ھەممە يېقىمىز قورشىلىپ بوپتۇ ـ دە ، دەپ ئويلىدى . ئوق ـ دورا بۇ يەرگە ئەللىك كىلومېتىردىن يىراقراق يەردىن ــ داخىيەنزىدىن توشۇلاتتى . ئەسلىدە ھارۋىلار بومبار-دىمانچى ئايروپىلانلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن كېچە-سى ماڭاتتى . تۇنۇگۈن كېچىسى ئۇچ ھارۋا يولغا چىققان ، ئالدىدىكى ھارۋىنىڭ ئادىمى ئۇخلاپ قېلىپ ، ھارۋىنىڭ بىر چاقى يول چېتىدىكى چوڭقۇر پاتقاققا چۈشۈپ كېتىپ ، ئۇنى چىقارغۇچە تاڭ ئېتىپ كەتكەن . ھارۋىنى پاتقاقتىن چىقىرىپ ، ئەمدىلا مېڭىشىغا ئىككى ئايروپىلان پەيدا بولۇپ ، بومباردىمان قىلغان ، نەتىجىدە ئۇچ ھارۋىدىكى ئوق ـ دورا پارتلاپ تۈگە-گەن ، نىزامىدىن بۇ ئەھۋاللاردىن خەۋەرسىز ئىدى .

نىزامىدىن دەرھال باتالیون كوماندىرلىرىنىڭ يىغىنىنى چاقىردى ۋە مۇنداق دېدى :

ــ ئەھۋالىمىز ئېغىر ، يولداشلار ، ئەسىرگە ئېلىنىپ ، قىسىملارغا قوشۇۋېتىلگەنلەر دۈشمەن بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇر-غان ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىزنىڭ كۆپرەك ئوقۇشسىزلىقلارغا ئۇچرىشىمىز ئاشۇلارنىڭ خائىنلىقىدىن ، دۈشمەننىڭ بىزنىڭ ھەربىي پوزىتسىيىمىزنى بىلىپ قالغانلىقىدىن بولغان . ھازىر قورشاۋدا قالدۇق ، ئەڭ ئېغىرى ، ئوقىمىز تۈگەي دەپ قالدى ، بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كېتىشكىمۇ يەتمەيدۇ ، ئەمدى قانداق

قىلىش كېرەك ؟

باتالیون كوماندىرلىرى نىزامىدىننىڭ مەلۇماتىدىن ، ئەندىشىلىك سوئالىدىن سەگەكلىشىپ ، جىددىي ئويغا پېتىشتى . قىسىملار ھەربىكەتلىنىۋاتقان ئەندىشىسىز بۇ ئورۇننى مانا ئەمدى كۆزگە كۆرۈنمەس ، ئەمما ئېغىر بىر خىل ۋەھىمە قاپلىۋالغاندىدى . كوماندىرلار تاماكا يۆگەپ چېكىشتى ۋە كۆكۈچ تاماكا ئىسلىرىنى ئېغىز ـ بۇرنىدىن پۈرقىرىتىشىپ ئېغىر جىملىققا چۆكۈشتى . خېلى ئويلىنىشلاردىن كېيىن ، تەكلىپلەر قويۇلۇشقا باشلىدى : بەزىلەر ، باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ ، بىر تەرەپنى بۆسۈپ چىقىپ كېتىش ، بەزىلەر قىسىمنىڭ يېرىمىنى چېكىندۈرۈپ ، قالغان يېرىمىنى قۇربان بېرىش ، يەنە بەزىلەر ، بىر ئامال قىلىپ داخىيەنزىگە سۈۋەز[1] ئەۋەتىش تەكلىپلىرىنى بەردى . تېخى بەزى كوماندىرلار قىسىم ھازىرغىچە دۇچ كەلمىگەن بۇ ئېغىر ئەھۋالدىن مەڭدەپ ، نېمە دېيىشنى بىلەلمەي سۆزسىز جىم ئولتۇرۇشتى .

ـــ ئالدى بىلەن بىز ئۇنۇملۇكرەك بىر چارە تاپايلى ، ـــ دېدى بىرىنچى باتالیون كوماندىرى ئەنۋەر ، ـــ بولمىغاندا پايدىسى ئاز بولغان چارىنى قوللىنىمىز . مېنىڭچە ، داخىيەنزىگە يوشۇرۇنچە سۈۋەز ئەۋەتىش كېرەك . بۇ يەردە داخىيەنزى تەرەپكە كېتىدىغان بىر كۆتەمە ئېرىق بار . ئۇنىڭ ئىككى ياقىسىنى ئۆسكىلەك ئوت ـ چۆپلەر ، قومۇشلار قاپلاپ تۇرىدۇ . مۇشۇنىڭدىن نېمىشقا پايدىلانغىلى بولمايدىكەن ؟...

جىددىي مۇزاكىرىدىن كېيىن يىغىندىكىلەر مۇنداق قارارغا كېلىشتى : كۆتەمە ئېرىق ئىچى بىلەن داخىيەنزىگە سۈۋەز ماڭغۇزۇش كېرەك ، سۈۋەز پىيادە دەم ئالماي ماڭسا ، ئۇ يەرگە ئون بىر ، ئون ئىككى سائەتتە ئاران يېتىپ بارالايدۇ ، دۈشمەن

---

① سۈۋەز — خەۋەرچى مەنىسىدە .

ئۇنىڭغىمۇ قاراپ تۇرمايدۇ ـ دە ، شۇڭا ھەم قورقۇمسىز ، ھەم پەملىك ، ھەم ئاتقا مىختا بىر جەڭچىنى ئەۋەتىش كېرەك .

نىزامىدىن مۇنداق دېدى :

ـــ سۈەز دەرھال ماڭسۇن ، بىز جىددىي جەڭ تەييارلىقىغا كىرىشەيلى ! نەيزىلىشىش جېڭى ، قۇچاقلىما جەڭ مەشقى ئېلىپ بېرىلسۇن ! قايتىڭلار .

نىزامىدىن ئەنۇەرنى ئېلىپ قالدى :

ـــ كىمنى ئەۋەتىسەن ؟

ـــ باتىرغازىنى ، ئۇ ئاتقا چىڭ ، بايىقى شەرتلەر ئۇنىڭدىن تېپىلىدۇ .

ـــ بولىدۇ ، ئۇنى چاقىر !

ئەنۇەر بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى . ئون مىنۇتتىن كېيىن باتىرغازىنى باشلاپ كىردى .

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! چاقىرتىشىڭىز بويىچە كەلدىم ، ـــ دېدى ئۇ ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ تىك تۇرۇپ .

ـــ راھەت ، ۋەزىپەڭنى ئاڭلىدىڭمۇ ؟

ـــ ئاڭلىدىم .

ـــ بۇ جىددىي ، شۇنداقلا ئۇلۇغ ۋەزىپە ، پۈتۈن بىر پولكىنىڭ ھايات قېلىشى ياكى تارمار بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ۋەزىپە !

ـــ تەييارمەن ، يولداش پولكوۋنىك !

ـــ تەلىپىڭ بارمۇ ؟

ـــ بار .

ـــ خوش ؟

ـــ بىرىنچىدىن ماڭا ئەڭ ياخشى ماۋزىر بېرىلسە ، ئىككىنچىدىن جىرەن قاشقىڭزنى بەرسىڭىز .

نىزامىدىن كۈلۈمسىرىدى :

ـــ ئال ، ئۇنىڭدىن چوڭراقى بولسىمۇ ئال ، قېنى ، ئىنىم ، ئىشىڭغا مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن ، ـــ نىزامىدىن ئۇنىڭ

قولىنى چىك سىقىپ خوشلاشتى .

قومۇش قۇلاقلىق يۇگۇرۇك جىرەن قاشقىنى يېتىلەپ چىقـ قان باتىرغازىنى يولغا سېلىپ قويۇش ئۈچۈن ، نادەم ئۇنىڭ بىلەن كۆتەمە ئېرىق ياقىسىغا بىللە كەلدى . ئۇلار نېرىدىكى دۇشمەن ئىگىلەپ ئالغان ئەسكى تاملىق ۋە قويۇق قارىياغاچلىققا نەزەر تاشلىدى . كۆتەمە ئېرىق ئۇ يەرنىڭ شەرقىدىن يانداپ ئۆتەتتى .

ــ كېچىسى بولسىمىغۇ يىلاندەك تولغىنىپ ئۆتۈپ كېـ تەتتىم ، ــ دېدى باتىرغازى ، ــ ھازىرمۇ ئاشۇ خەتەرلىك جايدىن ئۆتۈۋالسامىلا ئاتنى مىنىمەن ـ دە ، چاپىمەن ، ئۇچقۇر دۇلدۇل مېنى بىر سائەتتىنىڭ ئىچىدە داخىيەنزىگە يەتكۈزىدۇ .

باتىرغازى ئاتنى يېتىلەپ كۆتەمە ئېرىق ئىچىگە چۈشتى . ئاتنى يېتىلەپ ، ئۆزى بېشىنى ئېگىشتۈرۈپ ماڭسا ، ئېرىق ياقىـ سىدىكى ئوت ـ چۆپلەر ، قومۇشلار ئۇنى يوشۇرۇپ قالاتتى . ئىككىسى قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى . ئاغزىدىن چىقىرىشقا جۇرـ ئەت قىلالمىغىنى بىلەن ئۇلار بۇ خوشلىشىش ، بەلكى ئاخىرقى خوشلىشىش بولۇپ قالار ، دېگەننى ئويلىماقتا ئىدى .

ــ ياخشى بايقا ، نېرىدىكى تۈزدىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلـ سە ، مېنى ئۆتۈپ كەتتى دەپ ھېسابلاۋەر ، توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلـ مىسە...

ــ قوي ، مۇنداق سۆزۈڭنى ، ــ دېدى نادەم ، ــ يولۇڭ خەتەرسىز بولسۇن ، مەن شتابقا خۇش خەۋەر ئاپىراي ، قېنى ماڭ .

نادەم باتىرغازىنى ماڭغۇزۇۋېتىپ ، قارىياغاچقا ئېسىلىپ چىقتى ـ دە ، ئۇ كەتكەن تەرەپكە كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇردى . ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ناھايىتى ئاستا بىلىنمەكتە ئىدى ، دەرەختىن تاشلانغان سايىمۇ قىمىرلىماي تۇراتتى . ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىـ دىكى ھاشاراتلارنىڭ چىرىلدىشى ــ ھەممە ياقنىڭ جىمجىتلىـ

قىدىن ، باتىرغازىنىڭ شەپىسىز كېتىپ بارغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى . ئۇ شۇ تاپتا نەگە يېتىپ بارغاندۇ ؟ ئەسكى تاملىقىنىڭ ئۈدۈلىدىن ئۆتۈپ كەتكەنمىدۇ ؟ ياق تېخى ئۇنچىلىك مۇساپە بېسىلمىدى ، بىرەر تىۋىش ئاڭلانمىسلا ، ئۇ ئۆتۈپ كەتكەن ۋە توپا ـ چاڭ توزۇتقان بولىدۇ . ئاڭلانمىغىنى تۇزۇك ...

بىراق ئاڭلاندى ، مىلتىق ، پىلىموت ئاۋازلىرى ئاڭلاندى !... نادەمنىڭ ئىچى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى . بېشى ئايلىنىپ ، تۇتۇپ تۇرغان دەرەخ شېخى قولىدىن چىقىپ كەتكىلى تاسلا قالدى . ئۇ ئۆزىنى بېسىپ ، چىڭىدە يۇمۇۋالغان كۆزىنى ئاچىتى ـ دە ، شۇ ياققا قارىدى . ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ئىچىدە ماۋزېر ئۇنىمۇ بار ئىدى . نادەمنىڭ تەشۋىشلىك يۈزى ئاقىرىپ كەتتى . (ئەگەر ئۆلگەن بولسا ، ئوق ئاۋازلىرى نېمىشقا بېسىلمايدۇ ؟ ـــ دەپ ئويلايتتى ئۇ ، ـــ جېرەن قاشقا قېنى ؟ ئۇنىڭغىمۇ ئوق تەگدىمۇ يا ؟)... نادەمنىڭ كاللىسىنى قالايمىقان خىياللار ئورىۋالغاندى :

ئوق ئاۋازلىرىمۇ جىمىقىپ قالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى ، نادەمنىڭ يانغان كۆزلىرى يىراققا ، ئىككى يانغا تەكشى قادىلاتتى .

نېرىدىكى تۇزدىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلدى .

ـــ ئەنە ، چىقتى ! توپا ـ چاڭ !...

هاياجانلانغان نادەم خۇشاللىقىنى بېسىۋالالماي ۋارقىرىۋەتتى . دەرەخ شاخلىرىنىڭ مىدىرلاپ كەتكەنلىكىنى بايقىغان دۇشمەن ئۇنىڭغا قارىتىپ ئوق ئۇزدى . نادەم دەرەختىن بىراقلا سەكرەپ چۈشتى ـ دە يۈگۈردى .

ـــ يولداش كوماندىر ، ـــ دېدى هاسىراپ كەلگەن نادەم ئەنۋەرگە ، ـــ توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈلدى ! باتىرغازى ئۆتۈپ كەتتى ، بىراق ئېتىشىش بولدى ، ئاڭلىغانسىز ؟... ئۇ يارىدار بولغان بولۇشى مۇمكىن...

ئەنۋەر نادەمدىن ئاڭلىغان خەۋەرنى نىزامىدىنغا تېز يەتكۈزۈش ئۈچۈن پولك شتابىغا يۈگۈردى .

راست ، باتىرغازى ئۆتۈپ كەتكەندى . ئۇ ئېتىنى يېتىلەپ ئەسكى تاملىقنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە ، دۈشمەن قومۇشلار ئارىسىدىن جىرەن قاشقىنى كۆرۈپ قالدى ـ دە ، ئوق ئۈزدى . باتىرغازى ئاتقا چاققانلىق بىلەن مىندى ـ دە ، قارىنغا چۈشۈۋېلىپ ، ئېتىشىپ چاپتى . ئۇلار يوپۇرۇلۇپ كەلگەندە ، باتىرغازى ئۇزاپ كەتكەندى . ئۇ شۇنداق تېز چېپىپ بارغىنىچە ، داخىيەنزىدە تۇرۇشلۇق پولكنىڭ كوماندىرىغا يىنجۇخۇدىكى ئەھۋاللارنى دوكلات قىلدى . پولك كوماندىرى دەرھال بورتالا ، ئارشاڭ ، سىمپىتوزا ۋە كەڭسايدىكى قىسىملارغا جىددىي تېلېفون بېرىۋېتىپ ، ھايال قالماي ئۆز پولكىنى باشلاپ يولغا چىقتى .

نىزامىدىن پولك ئوفىتسېرلىرى ، باتالیون كوماندىرلىرىنى باشلاپ چىقىپ ، ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۇردى . باتىرغازىنىڭ كەتكىنىگە ئىككى سائەت بولغانىدى . ئۇ ھېلىدىن ـ ھېلىغا سائىتىگە قارايتتى ، مانا ئۇچ سائەتمۇ ئۆتتى ، قارىياغاچقا چىقىپ ، شۇ ياقنى كۆزىتىپ تۇرغان جەڭچى چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ نۇرغۇن ئاتلىقلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلىپ كەلدى . ئەسكى تاملىقتا قىسقا ئېتىشىش بولدى . داخىيەنزىدىن چىققان پولك ، بۇ يەرنى قورشاپ كەچ كىرىشىنى كۈتۈپ تۇرغان دۈشمەن سەپلىرىنىڭ بىر تەرىپىنى بۇزۇپ يېتىپ كەلدى .

پولك كوماندىرلىرى بىر ـ بىرىگە ھۆرمەت بىلەن چاس بېرىشىپ كۆرۈشتى . باتىرغازى جىرەن قاشقىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، نىزامىدىننىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە ، دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش پولكونىك ! جىددىي ۋەزىپىنى تولۇق ئادا قىلىپ كەلدىم ! ـــ ئۇنىڭ يارلىنىپ ، داكا بىلەن تېڭىلغان سول قولى بويىغا ئېسىلغانىدى .

ـــ يارايسەن ، باتىرغازى ! سەن قوش «باتۇرلۇق» ئوردىـ

ىنغا مۇناسىپ جەڭچىسەن ! سېنى يەنە «باتۇرلۇق» ئوردىنى بىلەن مۇكاپاتلايمەن !...

نىزامىدىن ئالقىش ـ تەنتەنە ئىچىدە ئۆز كۆكسىدىكى «باتۇرلۇق» ئوردىنىنى ئېلىپ باتىرغازىنىڭ مەيدىسىدىكى «باتۇرلۇق» ئوردىنىنىڭ يېنىغا تاقاپ قويدى .

ئەتىسى ئەتىگەندە پولك كوماندىرى نىزامىدىن باش شتابقا تۆۋەندىكىچە خەت يازدى :

«... يىنجۇخۇدا ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى ھۇجۇم قىلىش ـ ئىلگىرىلىيەلمەسلىك ، تىركىشىش ـ پەسىيىپ قېلىش ؛ يەنە ھۇجۇم قىلىش ـ يەنە ئىلگىرىلىيەلمەسلىك ، ئەمما قۇربان بېرىش ـ جانلىق كۈچلىرىمىزنى خورىتىش بولۇۋاتىدۇ . مېنىڭچە ، بۇ يەردە مەلۇم ھەربىي كۈچ قالدۇرۇلسا ، يەنە بىر قىسىم ھەربىي كۈچ تاغ ئىچى بىلەن شىخوغا يۇرۇش قىلسا ، بۇ دۇشمەنگە ئېغىر ۋەھىمە ھەم تەھلىكە سالىدۇ ، بۇ ۋاقىتتا يىنجۇخۇنىمۇ ، شىخونىمۇ ئېلىش ئاسان بولۇشى مۇمكىن ، بەلكى بىر ۋاقىتتا بولار ، تېزرەك ئويلىشىپ بېقىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن ھەم بۇيرۇق كۈتىمەن .»

تۆتىنچى باب

ئۇيقۇنىڭ قەدرى جەڭچىلەرگە ئەڭ كۆپ ئۆتۈلىدۇ ؛ ئۇيقۇ-سىراپ كەتكەندە ، سەپتە كېتىپ بېرىپ ئۇخلاپ قېلىش — ئادەتتە يۈز بېرىپ تۇرىدىغان ئەھۋال . قاش قارايغاندا بىرلا بۇيرۇق بىلەن يولغا چىققان جەڭچىلەر يېرىم كېچىگىچە توختىماي يۈردى . ئەمدى دەم ئېلىشقا بۇيرۇق بېرىلىدۇ ، دەپ تۇرغاندا ، بىردىنلا يامغۇر يېغىپ قالدى . كۆزنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىۋالىدىغان ۋاقىتمۇ بېرىلمىدى ، راسا تۆتۈپ كېلىۋاتقان تاتلىق ئۇيقۇ خۇمارىمۇ تارقىلىپ كەتتى . ئۇستۈاشمۇ ، تاشلىق يولمۇ چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ ، يۈرۈش قىينىلاشتى . بىراق ، سەپتە تۇرغانلار تېتىكلىشىپ سالقىنداپ قالغاندى .

يامغۇر توختىماي يېغىۋاتاتتى . هېلىلا جەڭچىلەر بىلەن كۆز قىسىشىپ ئوينىغان يۇلتۇزلار يۈزى ، قارا بۇلۇتلار بىلەن قاپلىنىپ ، سەللا نېرىنى كۆرگىلى بولمايتتى . ئەگەر يول سايىلىقنىڭ ئىچى بولمىغاندا ، ئادىشىپ كېتىش مۇمكىنمىدى .

تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى .

يامغۇر سىمىلداپ يېغىپ توختاپ قالدى . بىر كېچىلىك قاتتىق يۈرۈش بىلەن پولك تاڭ ئاتقاندا ، تاقىر تاغلىق — قويتاشقا كەلدى . بۇ يەر قىشلاق ئىدى . تاملىرى تاشتىن قوپۇرۇلغان ، ئۈستى ئەگرى ـ بۇگرى تېرەك ، شاخ ۋە قوي قىغلىرى بىلەن يېپىلغان هاڭقىر ـ قاي ئوچۇق ئەسكى ئۆيلەر ، پاكار تاغ باغرىدا غېرىبسىنىپ تۇراتتى . ئالدىدا يېتىپ كەلگەنلەر بەزى ئۆيلەردە ئۇزۇنلۇقى ئۈچ مېتىر ، تومۇقى بىلەكتەك يىلانلارنى كۆرۈپ قالمىغان بولسا ، جەڭچىلەر مۇشۇ ئۆيلەرگە كىرىپ

ئۇخلاپ كەتكەن بولاتتى ، ئۇنىڭسىزمۇ كوماندىرلار ھۆل كىيىم بىلەن ئۇخلاشقا رۇخسەت قىلمىدى . ھەممىسى چىلىق ـ چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى سېلىپ سىقتى ـ دە ، تاشلارغا يېيىشتى .

پولكنىڭ ھەمشىرە قىزلىرىمۇ ھېلىقى ۋەيرانە ئۆيلەرنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ كىيىملىرىنى سېلىپ سىقتى ۋە شۇ چاغدىلا بىر ـ بىرىگە قارىشىپ كۈلۈشتى .

ـــ قىزلار ، نېمىگە ئوخشاپ قالدۇق ؟ ـــ دېدى ھەجەر ئىچ كىيىمى بىلەن دىرىلدەپ تىترەپ ، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇشقان دوستلىرىغا كۈلۈپ قاراپ ، ئۇنىڭ چىرايىدىن قىزىقچىلىقى بىلىنىپ تۇراتتى .

رەيھان جاۋاب بەردى :

ـــ نېمىگە ئوخشايىتتۇق ، مايمۇنغا ئوخشاپ قالغاندىمىز

ـــ مۇشۇ تۇرقىمىزدا بىزنى يىگىتلەر كۆرسە ، بەدەر قاچىدۇ ، جۈمۈڭلار··· .

ـــ ھەرقانداق سەتلىرى بولسىمۇ دېگىنە···

ـــ ئالۋاستى كۆردۇق دەيدۇ ـ دە .

ـــ ئادەم دېگەن كىيىم بىلەنلا ئادەم ئىكەن ـ دە ، بولمىسا ئاجايىپلا مەخلۇققا ئوخشاپ قالىدىكەنمىز .

ـــ بەزى بىزەڭلەرغۇ ، قاچماق تۇگۈل ، ـــ دېدى بىر سى ، ـــ ھىجاراپ قاراپلا تۇرار···

ـــ چىرايلىرىمۇ بىر قىسما بولۇپ كېتىدۇ ـ دە .

ـــ تېخى بىزنى ماراۋاتقانلار بارمۇ ، كىم بىلىدۇ ، ـــ ھەممىسى تۆت ئەتراپىغا قاراپ كۈلۈپ كېتىشتى . ئۇلارنىڭ كۈلكە سادالىرى تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ جاراڭلاپ ، يېقىر ئەتراپتىكى كەكلىكلەرنى يىراققا قاچۇرۇۋەتتى .

ھەجەر تىنىم تاپماي قىزىق گەپلەرنى قىلاتتى ۋە ئۇلارنىڭ خىيالىغىمۇ كىرمىگەن ئىشلارنى سۆزلەپ كۈلدۈرەتتى :

ـــ ئەگەر كىمدە كىم شۇ تاپتا ئوغۇللارغا قارىيالىسا ، ئۇنى باتۇر دەيمىز ، ـــ دېدى ئۇ رەيھانغا قاراپ ، ـــ قېنى سەن قاراپ باققىنا ، ئۇلار قانداق بولۇپ قالدىكىن ؟

ـــ قارىغىچە كېلىپ كەتكەن بولسا ، ئۆزۈڭلا قاراپ باتۇر بولۇۋالمامسەن ، قېنى ، مەرھەمەت...

ـــ ھېلى بەدەر قاچىدۇ دەۋاتاتتىڭ ، ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ قارىغۇسى كەپتۇ ـ دە...

قىزلار كۈلۈشتى .

رەيھان بىردىنلا چىرايىنى ئۆزگەرتىپ ، ئويچان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك مۇنداق دېدى :

ـــ بىر زامانلار كېلىپ ، بالىلىرىمىزغا بىزمۇ شۇنداق تۇرمۇشلارنى ئۆتكۈزگەن ، دەپ سۆزلىسەك ، بەلكى ئۇلار ھەيران قالار ، ئازادلىق ، تەڭلىك ، باراۋەرلىك ئۈچۈن مۇشۇنداق ئازابلىق سەپەرلەرنى قىلغانلىقىمىزنى ئۇلار نەدىنمۇ بىلسۇن .

ـــ بىز دەيمىزدە ، ـــ دېدى ھەجەر ئۇنىڭغا ئۇلاپ ، ـــ كۆرەڭلىمە ھارىمىلار ، سەنلەرنىڭ خاتىرجەم ياشىشىغا بىز ئاساس سالغان ، ئۇ چاغدا...

ـــ ئۇ چاغدا ، بىز ئاشۇ زېمىلانكىلاردا يېتىپ ـ قوپۇپ ، جەڭ قىلمىغان بولساق ، سىلەر بۇ ئاپئاق ، ئازادە ئۆيلەرگە ئىگە بولالمايتتىڭلار ، بىز ئاشۇ چۆل ـ ئېدىرلاردىن ، تاغ ـ داۋانلاردىن ئاشمىغان بولساق ، سىلەر بۇ رەتلىك ، باراقسان ، چىراغلىق كوچىلارنى كۆرمىگەن بولاتتىڭلار ، دەيمىزدە ، كېيىنكى ئەۋلادلار ئۆز ئاتا ـ بوۋىلىرىنىڭ تارىخىنى بىلمىسە ، خۇددى قارىغۇ ئادەمدەك تەمتىلەپ ماڭالماي قالمامدۇ ؟ !...

رەيھان ھاياجىنىنى بېسىپ ، تاغ شامالىلىرى يۈزىگە يايغان چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ كەينىگە سۈردى .

ئادەملەر ئۆزىگە ئىشەنسە ، قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ ھەقلىقلى-

قىغا كۆزى يەتسە ، ھەرقانچە خەتەرلىك سەپەرلەردىمۇ ، كەلگۈ ـ سىنى ـــ كېلەچەكنى ئويلايدۇ .

ھەمشىرە قىزلار كىيىملىرىنى شامالدىتىپ قۇرۇتۇشتى ۋە پۇرلەشكەن يەرلىرىنى ئۆۋىلاپ ، ئالىقانلىرى بىلەن بېسىپ ، رەتلىك كىيىۋېلىشتى . بېشىغا ئىسپانكا ، ئۇچىسىغا گىمناس ـ تورکا ـــ يوپكا ، ئايىغىغا ئۆتۈك خوپ ياراشقان جەڭگىۋار ھالەت ئەسلىگە كەلدى .

ـــ قېنى جۇرۇڭلار ، ـــ دېدى ھەجەر ، ـــ ئەمدى ئادەم سىياقىغا كەلدۇق .

ئۇلار تاملار كەينىدىن چىقىپ ، تاغ باغرىدىكى كەڭرى سايغا كەلدى . جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى يانپاشلىغان ـ ئۇخلاشقان ، بەزىلىرى ئۆتۈكلىرىنى كىيىشىۋاتقان ۋە بەزىلىرى تۆت ـ بەش ـ تىن بولۇشۇۋېلىپ ، قىزىق پاراڭلارغا چۈشكەنىدى .

باتىرغازى ئەتراپىغا يەتتە ـ سەككىز ئادەمنى يىغىۋېلىپ ، ئالدار كۈسىنىڭ قىزىق ئىشلىرىنى سۆزلەپ ، ئۇلارنى راسا كۈلدۈرۈۋاتاتتى . قىزلار كۈلكە كۆتۈرۈلۈۋاتقان بۇ توپقا كېلىپ قوشۇلدى .

ـــ قېنى باتىرغازى ، قىزلارغا ئاتاپ ، قىزىق گەپلىرىڭنى باشلىغىنا ، ـــ دېدى بىرسى .

ـــ سۆزلىسەم سۆزلەي ، ئەمما قاچمايسىلەر ، ـــ دېدى ئۇ گەپنى باشلاپ ، ـــ بىر يېزىدا بىر بەگ ئۆتكەنىكەن ، بەگ چا ساقاللىق مەزگىلىدە ، خوتۇنىنىڭ ئۈستىگە يەنە بىر خوتۇن ئاپتۇ . ئىككى خوتۇن بىرى ـ بىرىدىن بەگنى كۈنلەيدىغان ، بەگ چوڭ خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە بارسا ، ئۇ : كىچىك خوتۇن بۇنىڭغ ئامراق بولۇپ كەتمىسۇن ، دەپ ساقلىنىڭ قارىسىنى يۇلىدىكەن ؛ كىچىك خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە بارسا ، ئۇ : چوڭ خوتۇن ئۆزىگە قارىتىۋالمىسۇن ، دەپ ساقلىنىڭ ئېقىنى يولىدىكەن شۇنداق قىلىپ ، بۇ بەگ بىر ئايغا بارمايلا كوسا ئادەم بولۇپ

قاپتۇ .

هەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى . قىزلار قىزىرىپ ئورنىدىن تۇردى .

باتىرغازى كۈلمەي :

ـــ توختاڭلار ، توختاڭلار بۇدا ئوغۇللارنى ئوخشىتىمەن... ـــ دېدى .

ھەجەر كەينىگە قايرىلىپ :

ـــ شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى بەگ تازا سەت خوتۇنغا ئايلىنىپ قاپتۇ ، دەڭا ، ـــ دېدى .

جەڭچىلەر تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى :

ـــ ئۆلە . باتىرغازى ، مانا ئوخشاتتى دېگەن...

بۇ چاغدا نىزامىدىن تاغنىڭ بېشىدا ئىدى ، ئۇ شەرق تەرەپكە نەزەر تاشلاپ تۇراتتى . ئۇنىڭ گەۋدىلىك بەستى ، تىك تۇرغان قامىتى شۇنچىلىك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتىكى ، تۆۋەندىن قارىغان ئادەمگە ئۇ تاغ ئاستىدىكى جەڭچىلەرنى ئەمەس ، گويا مۇشۇ تاغلارنى يېتەكلەپ كېتىپ بارغاندەك بىلىنەتتى . ئۇنىڭ مۇرىسىدىكى پاگوندا ئىككى بالداق ، ئۇچ يۈلتۈز ، پېشانىسىدىكى كاكار ، ئۆتكۈر كۆن نۇرىدا ژالىلداپ تۇراتتى : ئۇ گەۋدىسىنى ئاستا بۇراپ ، غەربكە نەزەر تاشلىدى ۋە دۇربۇنىنى كۆزىگە تۇتۇپ ، ئۇزاق قاراپ تۇردى . ئۇ كېچىدىن تارتىپ ھازىرغىچە ـ چۈش بولاي دېگۈچە ئۆز جەڭچىلىرىنىڭ ئاغزىغا بىر چىشلەم نان سالمىغانلىقىنى بىلەتتى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ غەربكە كۆپرەك نەزەر تاشلايتتى ۋە توق كىشىلەردەك غەمسىز ھالدا قىزىق ـ قىزىق گەپلەر ، كۈلكىلەر بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈۋاتقان جەڭچىلەرگە زۇقلىنىپ قارايتتى .

ئەنە ، ھارۋىلار ، تۆگىلەر كارۋىنى كۆرۈندى .

گۈرۈپپا ـ گۈرۈپپا بولۇپ ئولتۇرۇشقان جەڭچىلەر نان بىلەن پىشقان گۆشنى مەززە قىلىپ يېيىشتى .

هارۋىنىڭ يېنىدىن بىر يىگىتنىڭ ئاۋازى جاراڭلىدى :
ـــ ئاغىنىلەر ، خۇش خەۋەر ! ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار ، خۇش خەۋەر ، ئابدۇقادىرنىڭ شېئىرى چىقىپتۇ !...
ئۇنىڭ قولىدا گېزىت پۈلاڭلايتتى ، بىرنەچچىسى ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى . گېزىت قولدىن ـ قولغا ئۆتۈپ ، بىرسى ئەمدىلا ئىككى قۇرنى ئوقۇغىچە ، يەنە بىرسى تارتىپ كېتىپ ، شۇ تەرىقىدە ئايلىنىشقا باشلىدى . ئاخىرى ئۇ ئەنۋەرنىڭ قولىغا تەگكەندىلا ئاندىن توختىدى . جەڭچى ئابدۇقادىر خۇشال بولسىمۇ ، لېكىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتى .
كوماندىر ئەنۋەر «ئويغان» گېزىتىنىڭ شېئىرلار يېيىلغان بىر بېتىگە كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن ، مۇنداق دېدى :
ـــ سىلەر شاۋ ـ شۇ قىلماي ، دىققەت قىلىپ ئاڭلاڭلار ، مەن ئالدىرىماي ئوقۇپ بېرەي ، ـــ ئۇ ئابدۇقادىرنىڭ «كەلـ دۇق» ماۋزۇلۇق شېئىرىنى زۇق بىلەن ئوقۇشقا باشلىدى :

« ـــ بوۋام سادىر دىيارىغا چېلىش بىرلەن يېتىپ كەلـ
دۇق ،
رەقىبلەر كۆكسىنى چەيلەپ ، يۈرەكنى مىجىپ كەلدۇق .

«ئويغان» مەشئىلى بىزنى راسا پەيتىدە ئويغاتقاچ ،
كۈرەشتە ھەمنەپەس بولماق ئۈچۈن جاننى تىكىپ كەلدۇق .

ئۇلۇغ جاي ھەم ئۇلان بۇلاق ئېتەكى كەڭ گۈزەل يايلاق .
ئاشۇ جايلاردىكى جەڭدە نى قۇربانلار بېرىپ كەلدۇق .

رەقىب قۇربانلىرى سانسىز بۇ يولنى توسسىمۇ چەندان ،
مۇشەققەت ، جەبرۇ زۇلمەتنى چېلىش بىلەن يېڭىپ كەلـ
دۇق

ئاسانغا چۈشمىدى مەقسەت شېھىتلەر قەبرىسىز قالدى ، نىجاتلىق ئىشقىدا يانغاچ قىزىل قانلار كېچىپ كەلدۈق .

بۇ يولدا كۆپ خەتەرلىككە يولۇقساقمۇ پىسەنت قىلماي ، ۋەتەن ئازادلىقىنى دەپ داۋانلارنى ئېشىپ كەلدۈق .

مۇبارەك ئەي ئىلى خەلقى ئازادلىق تۇغى ـ ھۆسنىگە ، قىلايلى جەڭ ئارا جەۋلان ، بۇ لەززەتنى تېتىپ كەلدۈق .

شېئىر ئوقۇلۇپ بولغاندا ، جەڭچىلەر ئالقىش ياڭراتتى ۋە ئابدۇقادىرنى تەرىپلەشلەر تەرەپ ـ تەرەپتىن كۆتۈرۈلدى :

ـــ يېتىشكەن شائىر ئىكەنسەن . قورساقتا ھۈنەر تولا دېگىنە...

ـــ ئىنقىلابىمىزنىڭ تارىخىنى يازىدىغان ئادەم تېپىلدى .

ـــ يۈرۈشلىرىمىزنىڭمۇ...

ـــ بۇ شېئىردا يوشۇرۇنغان بىر جەڭگىۋار تاريخ بار ئىكەن ، ـــ دېدى جامالىدىن ، ـــ بۇنى ئېچىپ بەرمىسە بولمايدۇ ـ دە .

ـــ توغرا ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ شائىرنىڭ شېئىرى جەڭچىنىڭ ئوقىدەك بولۇش كېرەك ، ـــ دېگەننى ئاڭلىغاندۇق ، مانا ئابدۇقادىرنىڭ شېئىرىمۇ ، ئۆزىمۇ بىز بىلەن جەڭگە قاتنىشىۋاتىدۇ ـ دە...

ـــ ئابدۇقادىر ئىككى كىشىلىك جەڭ قىلىۋاتىدۇ .

ـــ سۆزلە ، ئاداش ، تارىخىڭنى تولۇقراق ئوقۇپ قالايلى .

ـــ مۇنداق بولسۇن ، ـــ دېدى ئەنۋەر كۈلۈمسىرەپ ، ئابدۇقادىر ھەممىمىزگە ئايان ، مايتاغدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ كەلگەن قىسمىنىڭ جەڭچىسى ، بىز شۇنىلا بىلىمىز ، ئىسيان

كۆتۈرگەن قىسمىنىڭ ئىشلىرىنى تەپسىلىي ئۇقمايمىز ، ئۇخلايدىغانلار ئۇخلىسۇن ، ئاڭلايمىز دەيدىغانلار ، ئاۋۇ دۆڭگە يىغىلىپ ، يۈرۈش باشلانغۇچە ئۇنىڭ تارىخىنى تولۇق ئاڭلايلى ، قانداق ئابدۇقادىر ؟

جەڭچى ئابدۇقادىر مەيلى دەپ بېشىنى لىڭشىتىشىغا ، باشقىلارمۇ چورقىراشتى :

ــ ئاڭلايمىز !... ئۇخلىمايمىز...

ئابدۇقادىر بۇرىغان تاماكىسىنى تۈتاشتۇردى ــ دە ، ئىككى شورىۋېلىپ ، ئۆز قىسىسىنى سۆزلەشكە كىرىشتى :

« ــ مايتاغدا خىزمەت قىلىۋاتقان چاغلىرىم ، شىنجاڭدا گومىنداڭ پىرقىلىرى پەيدا بولغاندىن كېيىن ، پايلاقچىلىق ، چېقىمچىلىق ، تۆھمەت ئەۋج ئېلىپ ، ئادەم تۈتۈش باشلاندى . ئىشپىيونلار شۇنچىلىك كۆپەيىپ كەتتىكى ، ئىككى ئادەمنىڭ بىرسى چوقۇم ئىشپىيون بولۇپ چىقاتتى . تۇنۇگۈن كۆرۈشكەن بۇرادىرىڭنىڭ بۈگۈن تۈتۈلۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلايتتىڭ . ئىشەنچلىك ماڭالمايدىغان ، قاتتىقراق يۆتىلەلمەيدىغان ھالەت شەكىللەندى ، بۇنىڭغا بىر مىسال ئېيتىپ بېرەي . ئاقسۇ ئاۋاتلىق ھېلىم دېگەن ئاشپەز بىر گومىنداڭ ئەمەلدارىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ، قاتتىقراق يۆتىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن «سەن مەقسەتلىك يۆتەلدىڭ» دەپ سولاپ قويغان . قورقۇش ، ۋەھىمە ۋۇجۇدۇمنى چىرمىۋالدى . يۈرتۇمغا قايتىپ كېتەي دېسەم رۇخسەت قىلمايدۇ يا بىرەر ئىشمۇ بەرمەيدۇ . تاتىمانىڭ ئاچقۇسى تارتىۋېلىنغاچقا ، ۋەھىمە ئىچىدە شۇمشەرەپ يۈرۈشكە مەجبۇر ئىدىم ، گويا قەپەسكە چۈشۈپ قالغان قۇشتەك بولۇپ قالدىم . گومىنداڭ نۇرغۇن ئىشچى ــ خىزمەتچىلەرنى ئىشتىن توختىتىپ ، پوتەي ياستىپ ، ئاكوپ كولىتىپ ، ھەر كۈنى ئېغىر مەجبۇرىي ئەمگەككە سالاتتى ، قارشىلىق قىلغانلارنى شۇ يەردىلا ئېتىپ تاشلايتتى ، ھەتتا ئۆلگۈچىنىڭ كاللىسىنى سازايى قىلىپ

قوياتتى ، مىللىيلارنى خورلاش ، كەمىستىش ئەۋج ئالدى . 1944 - يىلنىڭ ئاخىرى ۋە 1945 - يىلنىڭ بېشىغا كەلگەندە خورلاش ، ئىشەنمەسلىك تېخىمۇ چېكىگە يەتتى . كەمىستىش ، ناھەقچىلىق جېنىغا پاتقان ئادەم ، ھەر قانچە ياۋاش ، قورقۇنچاق بولسىمۇ ، ئاخىر غەزەپلەنمەي ، ئويغانماي قالمايدىكەن . گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ فاشىستلىقى ئاشقانسېرى غەزىپىم ئۆرلەپ ئويغىنىشقا باشلىدىم... غەزەپلىرىمنى باشقىلارغا ئېيتقۇم ، كۆڭۈل دەردلىرىمنى تۆككۈم كېلىدىغان بولدى .

مەن ئۆلكىلىك دارىلمۇئەللىمىنده ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدا ئانچە - مۇنچە شېئىر يازاتتىم ۋە ئۇنى لۇتپۇللا مۇتەللىپكە كۆرسىتىپ ، ئۇنىڭ ماختىشىغىمۇ ئىگە بولغانىدىم . شۇنداق ھەسرەتلىنىپ ، غەزەپلىنىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە «تۈكىمەكتىمەن» دېگەن بىر شېئىر يازدىم . شېئىرىمنىڭ ئېسىمدە قالغان قۇرلىرى مۇنداق :

دەرد - ئەلەم سەھراسىدا يۈرمەكتىمەن ،
كۆز يېشىم دەريىاسىدا ئۈزمەكتىمەن .
ۋاھ... ئەجەب جەبرۇ مالامەت ئىلكىدە ،
ئىككى يىغلاپ ، بىر كۈلۈپ ئۆتمەكتىمەن .

بۇ زېمىننى باستى قاپقارا بۇلۇت ،
زۇلمىتى گۈلخانىدا كۆيمەكتىمەن .
شۇم پەلەكنىڭ گەردىشى قىلدى خاراب .
ھەر دەقىق ئۇن مىڭ قېتىم ئۆلمەكتىمەن .

ھەق جامالىنى كۆرەلمەي بىر قېتىم ،
ئەرتە - كەچ شېرىن خىيال سۈرمەكتىمەن .
تا... ئەزەلدىن تەلىيىم كاجمۇ مېنىڭ ،

كۈن ۋە ئاي ، يۇلتۇزلىدىن سورىماقتىمەن .

پاتتى زورلۇق جان ـ جېنىمغا بىھىساب ،
غەزىپىمدە مۇشتۇمۇم تۇرمەكتىمەن ،
تۇر ، ئەي قادىر ، بولما ھەرگىز نا ئۈمىد ،
تەڭلىك ، بەخت نۇرىنى كۈتمەكتىمەن .

شېئىرىمنى ماڭا ئوخشاش گومىنداڭدىن زارلاپ يۈرگەن ئىككى ئادەمگە ئوقۇپ بەرگەندىم ، نەدىن بىلەي ، شۇ كۈنى كېچىسىلا قولغا ئېلىنىپ قالدىم . تۇرمىدە ئۇرۇلدۇم ، سوقۇلدۇم ، بەدەنلىرىم تېلىندى··· كىملەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىسەن ؟ كىملەر بىلەن بىرلەشتىڭ··· دېگەن سوئاللار ھەر كۈنى مېنى قىينايتتى . مەن مۇشۇ بىر گەپنى : گۇناھسىز ھالدا خىزمەتتىن قالغانلىقىمغا نارازى بولۇپ ، مۇشۇ شېئىرنى يازدىم ، دەپلا تۇراتتىم .

تۇرمىدە ياتقانلارنىڭ قۇلىقى ئەڭ ئۈزۈن بولىدۇ . بىر كۈنى تۇرمىگە : ئىلىدا «ئالتە ئوغرى پەيدا بوپتۇ ، ئۇلار قورالىلىق ئىكەن ، خېلى ئىش تەۋرىتىۋېتىپتۇ··· دېگەن خەۋەر تارقالدى . مەھبۇسلار جانلىنىپ كەتتى ، مەن ئاۋۋالقى ساۋاقلارنى ئېسىمگە ئېلىپ ھېچنېمە ئاڭلىمىغاندەك ، خۇشاللىقىمنى بىلىندۈرمەي يۈردۈم . لېكىن ، كېچىلىرى ئۇيقۇم كەلمەيتتى ، ھايا-جانلىناتتىم··· ئىلىدىن كەلگەن خەۋەر يۈرەك ـ باغرىمنى دولقۇنلىتىپ ، يېڭى ـ يېڭى تۈيغۇلارنى قوزغايتتى ، شۇ يەرگە بارغۇم ، قوراللىقلارغا قوشۇلغۇم كېلەتتى . كۆڭلۈم قاناتلىرىغا مۇنداق مىسرالار تىزىلدى :

زۇلۇمنىڭ دەستىدىن پەرياد ، ماڭا ئىسيان كېرەك بولدى .
كەمىنە خەستە ھالىمدۇر ، ماڭا غەمخان كېرەك بولدى .

تۇمان باستى بۇ ئۆلكەمنى قەيەردىن كەلدى بۇ ئاپەت ،
يۇرەرگە كەڭتاشا ئەركىن ، ماڭا دەۋران كېرەك بولدى .

بىزار بولدى خالايىقلار فاشىست قانخور جاڭ[1] خاقاندىن
ئىشىمغا چىن ئادالەتلىك ، ماڭا سۇلتان كېرەك بولدى .

زۇلۇم ـ كۇلپەت كېلىپ باشقا مېنى ۋەيرانە ئەتكەچكە ،
ھەۋەسنىڭ دامىدىن ياندىم ، ماڭا ۋىجدان كېرەك بولدى .

بۇ ياشلىق نەۋ باھارىمنى ئاتاپ قويدۇم كۇرەش ـ جەڭگە ،
ئىلى ئوغلانلىرى يەڭلىغ ، ماڭا پالۋان كېرەك بولدى .

دۇنيا ـ تەگبىر بىلەن ھەرگىز نىجاتلىق تاپقىلى بولماس .
قىلۇرمەن جەڭ ئارا جەۋلان ماڭا پەيكان كېرەك بولدى .

3 ـ ئاينىڭ بېشىدا تۇرمىدىن بوشاپ چىقتىم ، بۇ چاغدا ، گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداش ئۇچۇن ئۇرۇمچىدىكى مۇستەقىل ئالتىنچى باتالىيونىدىن ئۇچ روتا ئەسكىرى مايتاغقا كەلتۇرۇلگەنىكەن . مەن بۇرۇن بىللە ئىشلىگەن لىيۇباجۇن دېگەن ئاغىنەمنىڭ ياردىمى بىلەن بەشىنچى روتىنىڭ ئاشخانىسىغا ئىشقا ئورۇنلاشتىم ، خىزمىتىم : ئوچاققا ئوت قالاش ، قاچا ـ قۇچىلارنى يۇيۇش ئىدى . لىيۇباجۇن ئاشخانىلارنى باشقۇرغۇچى بولۇپ ، گومىنداڭنىڭ ئىشەنچىلىك ئادىمى ئىدى . ئۇ مايتاغقا سىرتتىن چۈننىمۇ ئۇچۇپ كىرەلمەيدىغان ياكى چىقالمايدىغان شارائىتتا شىخۇغا كىرىپ ، ئاشخانىغا كېرەكلىك نەرسىلەرنى

---

① جاڭ — جياڭ جيېشى .

ئېلىپ كېلىپ تۇراتتى .

بۇ مەزگىلدە گومىنداڭچىلار ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ قالغا-نىكەن . ھەممىسىنىڭ بېشى چۈشكەن ، روھسىز - پەرىشان ئىدى . ئىلىندىن كېلىۋاتقان خەۋەرلەر ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنى شۇن-داق سۈندۇرۇۋەتكەنىدى . ئەمما ، بەشىنچى روتا كوماندىرى سايـ-تاخۇن بېشىنى تىك كۆتۈرۈپ ، مەغرۇر يۈرەتتى ، بۇ ھال مېنى ئەجەبلەندۈرەتتى .

گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ تەمىناتى بەك ناچار ، تامىقى ئې-غىزغا ئالغۇسىز ئوسال ئىدى . كۆك ماتادىن تىكىلگەن كىيىم-لىرى جۇل - جۇل بولۇپ كەتكەن ، ئۇلار ئەتىدىن كەچىكىچە تۆت ئوشۇق ، ماجاڭ ، قارتا ئوينايتتى ، جېدەللىشەتتى ، تىللا-شاتتى...

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن ، ئۆزۈم يالغۇز ئاشخانىدا قاچا يۇيۇپ ئولتۇرسام ، سايتاخۇن كىردى . ئۇ بۇرۇنقىدەكلا مەغـ-رۇر ، روھلۇق ئىدى .

— قادىر ، — دېدى ئۇ ، — سېنى شائىر دەپ ئاڭلاي-مەن ، ھېلىقى شېئىرىڭنى ئوقۇپ بەرمەمسەن ، شائىرلىقىڭ قانچىلىككىن ؟

— قويۇڭ كوماندىر ، — دېدىم مەن ، — ئۇ شېئىرىم-نىڭ دەردىنى ئاز تارتمىدىم...

— ئاناڭ سېنى ئوغۇل بالا دەپ تاپقاندۇ ، يېزىشتىن قورقمىغان ئادەم ئوقۇشتىن قورقامسەن - ھە ؟

مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي ، بېشىمنى تۆۋەن سالدىم .

— مېنىڭدىن قورقۇۋاتامسەن ، مەن باشقا كوماندىرلارغا ئوخشامدىم يا ؟ تۇر ، ئورنۇڭدىن قورقۇنچاق ! دەردىڭنى ئادىمىنى تېپىپ ئېيت ، ئوقۇ !

سايتاخۇننىڭ سۆزلىرى ماڭا قورقۇش ، ئەندىشىلىك ئە-مەس ، قانداقتۇ يار - يۆلەك ، ھېسسىداشلىق تۇيۇلدى .

شېئىرىمنى يادلاپ بەردىم .

ـــ ھە ، بارىكاللا ! تاپقان ئاتاڭغا رەھمەت ، تۇگۇلگەن مۇشتنى ئېچىۋەتمەي ، تېخىمۇ چىلاڭ تۇگۇش كېرەك ، ئۇنى ئۇرۇدىغان چاغ كېلىدۇ ، ئەمەسمۇ !

بۇ كۇنلەردە گومىنداڭنىڭ تەشۋىقاتى يۇرۇپ تۇراتتى : غۇلجىدا «ئالتە ئوغرى» پەيدا بولدى ، ئۇلار بۇلاڭچىلىق قىلىپ خەلققە ئازار بەرمەيۋاتىدۇ . خوتۇن ـ قىزلارنىڭ نومۇسىغا تېگىۋاتىدۇ... بىز زەربە بەرگەندىن كېيىن ، تاغقا قېچىپ كەتتى . يەنە چۈشمەيدۇ ، دېگىلى بولمايدۇ ، يامان ئادەملەرنىڭ ، ئوغرىلارنىڭ تەشۋىقاتىغا ئىشەنمەڭلار ، ھەرىكىتىگە دىققەت قىلىڭلار ، دېگەن ئاگاھلاندۇرۇشلار ھەر كۇنى دېگۇدەك بولۇپ تۇراتتى .

بەشىنچى روتا كوماندىرى سايتاخۇننىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە كەچقۇرۇنلۇقى ئۆيىگە كىردىم . ئۇنىڭ ئۆيىدە مۇئاۋىن روتا كوماندىرى نىياز ۋە ۋزۋود كوماندىرلىرى ئولتۇرغانىكەن .

سايتاخۇن گەپ باشلىدى :

ـــ بىز نەچچە ۋاقىتتىن بېرى گومىنداڭ ئۇستىدىن قاقشاپ كېلىۋاتىمىز ، ھەربىي باشلىقلىرىنىڭ زوراۋانلىقىدىن شىكايەت قىلىپ يۇرۇۋاتىمىز ، ئەسكەرلىرىمىزمۇ ناچار تەمىناتىتىن ، خورلاش ـ كەمسىتىشلەردىن بىزار بولۇۋاتىدۇ... بىراق قاقشاش ، شىكايەت بىلەن ئىش تاڭاتمايدۇ ، بىزنىڭ قولىمىزدا قورالىمىز بار ، شۇنداق ئوڭۇشلۇقلارغا ئىگە تۇرۇپ ، ئۇيۇشماي ، بىرلەشمەي يۇرىۋېرەمدۇق ؟ ئەنە غۇلجىدا ھازىر قوزغىلاڭ بوپتۇدەك ، قوزغىلاڭچىلار غۇلجىنى ئىشغال قىلدى دېگەن خەۋەرلەر كېلىۋاتىدۇ ، ھۆكۇمەت : ئۇ ئالتە توك ـ توكنىڭ ئىشى ، دەۋاتىدۇ ، قايسىسى راست ؟ بىز قانداق قىلىشىمىز كېرەك ؟...

سايتاخۇن قورقۇمسىز ، مەرد ، سۆزلىرى ئۆتكۇر ئادەم ئىدى . ئۇنىڭ سۆزلىرى كۆڭلىمىزگە گويا بىر پارچە ئوت بولۇپ چۈشۈپ ، پوتۇن ئەزايى ـ بەدىنىمىزنى قىزىتىۋاتاتتى .

ئۇنىڭ مەردانە ئاۋازى يەنە جاراڭلىدى :

— بىز بۇگۈن بۇ يەردە ئون بەش كىشى باش قوشۇپ يىغىن ئېچىۋاتىمىز ، بۇ ئون بەش كىشىلىك تەشكىلات بولىۋىن ، بۇنىڭ نامىنى «قوزغىلاڭ» دەپ ئاتايلى ، كۆتۈرۈلەيلى ، ھەر-كەت قىلايلى ، نىجاتلىق ئىزدەيلى ، سېپىپ يېتىۋەرمەيلى ، بىز-مۇ ئىنسانىي غۇرۇرىمىزنى كۆرسىتەيلى ، قانداق دەيسىلەر ؟

ھەممىمىز ئۇنىڭ سۆزىنى ماقۇللىدۇق .

سىرتتىن ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ قالدى . ھەممىمىز ئالدى-مىزدىكى ئوشۇق ، ماجاڭ ، قارتىلارنى قولغا ئېلىپ ۋارقىراش-تۇق :

— قولۇڭنى كۆتۈرۈپ ئات !...

— سىيا چۈشتى !...

— ئاتلاتماي ئاچ !...

ئىشىك ئېچىلىپ ، مايتاغنى قوغداش قىسمىنىڭ باش كو-ماندىرى ئىككى مۇھاپىزەتچىسى بىلەن كىرىپ كەلدى ، سايتا-خۇن ئورنىدىن چەبدەسلىك بىلەن تۇرۇپ :

— ھۆرمەت بىلەن دىققەت ! — دەپ ۋارقىرىدى . ھەممە-مىز ئورنىمىزدىن تۇرۇپ ، ئۇنىڭغا چاس بەردۇق .

— ھە ، سا لىيەنجاڭ قىمارغا بەك بېرىلىپ كەتتى-ڭىز ، — دېدى باش كوماندىر ، — خوتۇنىڭىزنى ئۇتتۇرۇپ قويماڭ يەنە...

— بىز مەردانە ئويۇنچى ، ھۆرمەتلىك باش كوماندىر ، — دېدى سايتاخۇن كۈلۈمسىرەپ ، — ئۇتۇۋالسا بېرىۋېتىمىز .

باش كوماندىر قاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە :

— مەيلى ـ مەيلى ، ئوينىڭ ، لېكىن ھوشيارلىقىڭىزنى يوقىتىپ قويماڭ ، ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ھەرىكىتى يامان ، — ئۇنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە يىتكەنىدى ، — بىخودلۇق ئۆلۈ-بىلەن تەڭ ، قانداق دەيسىز ؟

ـــ مېنى ئەۋەتسىڭىز باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ ، ئالتە توك ـ توكنى پاكپاكىز يوقىتىۋېتەتتىم .

ـــ ئۇرۇشتا باتۇرلۇق ياخشى ئامىل ، لېكىن ئەڭ ياخشىسى ، ئېغىر تىپتىكى قورال ، ـــ ئۇ ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ ، بېشىنى لىڭشىتقان ھالدا چىقىپ كەتتى .

ئاياغ تىۋىشلىرى يىتكەندىن كېيىن ، بىز كۈلۈشۈپ كەتتۇق .

سايتاخۇن مۇنداق دېدى :

ـــ تەشكىلاتىمىزنىڭ مەقسىتى : قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ شىخۇ خەلقىنىڭ يارىدىمىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە شىخۇنى ئازاد قىلىپ ئىلى قوزغىلىڭىغا قوشۇلۇش . مېنىڭچە ، ئىلىدىكى ئىش ئالتە توك ـ توكنىڭ ئىشى ئەمەس . ئۇ زور قوزغىلاڭ بولۇشى مۇمكىن ، ئۇنداق بولمىسا ، بۇلار نېمانچە ئەندىشىگە چۈشۈپ كېتىدۇ ؟ ھېلى باش كوماندىرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدۇققۇ ، ھەرىكىتى يامان دەپ ، شۇنچە يىراق يەردە تۇرۇپ ، ئەنسىزلىككە چۈشىدۇ ؟...

ـــ بۇ قىيىن ، ـــ دېدى مۇئاۋىن روتا كوماندىرى ، ـــ شىخۇدا قوشۇن كۆپ...

سايتاخۇن دەرھال ئېيتتى :

ـــ شىخۇغا ئادەم ئەۋەتىشىمىز كېرەك ، ھازىر مايتاغنى بەك قامال قىلىۋاتىدۇ ، ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۇقۇپ باقايلى . تارىختا نۇرغۇن زور قوزغىلاڭلار بولغان ، لېكىن دەسلەپتە ئۇلار بىرنەچچە كىشى بىلەنلا ئىش باشلىغان ، ئاز ـ كۆپلۈكنى ئويلاپ تېڭىرقاپ تۇرمايلى...

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئېيتتىم :

ـــ شىخۇغا مەن كېرەي ، لىيۇباجۇن بىلەن مۇناسىۋىتىم قويۇق ، ئۇ شىخۇغا كىرىشىمگە رۇخسەت بېرىشى مۇمكىن .

ئەتىسى مەن تىك ـ تىڭلاش ئۇچۇن شىخۇغا كىردىم ،

قۇلىقى ئۇزۇن كىشىلەر بىلەن ـــ بىكار تەلەپلەر ، ھارۋىكەش-
لەر ، ساتىراشلار ، قاساپلار بىلەن ئۇچراشتىم . سايتاخۇننىڭ
تاپشۇرمىسى بويىچە مەشھۇر زات ـــ ھېلىنم ھاجىم بىلەن كۆ-
رۈشتۈم . ھەربىي ئەھۋاللارنى ئىگىلەپ ، بۇ يەردە ھەقىقەتەن
گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ كۆپلۈكىنى ئۇقتۇم . شىخۇ بازىرىدا
كېتىپ بارسام ، ئالدىمدىن مەن بۇرۇنلا تونۇيدىغان نىنا ئىسىم-
لىك قىز چىقىپ قالدى . :

ـــ ۋۇي··· قادىر بارمۇسەن ؟ ـــ ئۇ مەن بىلەن خۇشال
ھالدا كۆرۈشتى . بۇ دادىسى خەنزۇ ، ئانىسى ئورۇس پروۋوتكا
قىز بىلەن ئۇرۇمچىدىكى ۋاقتىمدا تونۇشقان ۋە يارۇ دوست
بولۇشقانىدىم . ئۇنىڭغا ئۆيلەنمەكچى بولغىنىمدا ، مېنى ئۇ قاق
تارتىپ ، يېڭىسادىن چىقىپ ، ئۇرۇمچىدە ئاشپەزلىك قىلىۋاتقان
دادام يول قويمىغان ، شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنىڭ بىلەن كۆ-
رۈشمىگەن . ئۇ مېنى بىر قاۋاقخانىغا باشلاپ كىردى . دۇكاننىڭ
كەينىدە ئۆيى بار ئىكەن ، دادىسى مەيپۇرۇشلۇق قىلىدىكەن .
نىنانىڭ ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇ دادىسى بىلەن
شىخۇغا كېلىپ ئورۇنلىشىپ قاپتۇ . نىنا مېنىڭ ئۇستۇېشىم-
نىڭ جۇل ـ جۇللۇقىغا ، جۇدەپ ئورۇقلاپ كەتكىنىمگە ئېچىد-
دى . مەن مايتاغدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تارتىۋاتقان
ئېغىر كۈنلىرىنى ، ئۇلارغا ئىشتىن توختىتىپ تاشيول ، پوتەي-
لەرنى ياستىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم .

ـــ مۇشۇ يەردە قال ، ساڭا ئىش تېپىلىدۇ ، بىز بىللە
ياشايلى ، ـــ دېدى ئۇ مۇلايىملىق بىلەن . ئۇنىڭ كونا ئوتلىرى
تېخى ئۆچمىگەنىكەن ، مېنىڭ بۇ يەردە قېلىشىم ئەلۋەتتە مۇم-
كىن ئەمەس ئىدى . شۇڭا :

ـــ ھازىر بۇ يەردە قالالمايمەن ، ماڭا ئاران توت سائەتلا
رۇخسەت بەرگەن ، قالسام ، سۈرۈشتۈرۈپ كېلىدۇ ، تۇتۇۋالسا ،
ئېتىپ تاشلايدۇ ، مەن كېتىمەن ، ئەمما كۆرۈشۈپ تۇرايلى ، ـــ

دېدىمەن قايتىپ دۇكاننىڭ ئالدىغا چىققاندا :

ـــ خەير ـ خوش ، ننا ، كۆرۈشكىچە ئامان بول ، ـــ دېدىم قولۇمنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ .

ننا كۆزۈمنىڭ ئىچىگە بىر قاراپدى ـ دە ، دۇكاننىڭ ئالدىدا سېتىش ئۈچۈن ئېسىپ قويغان گېزىتلەردىن ئىككىنى ئېلىپ ماڭا سۇندى :

ـــ مە ، تاماكا چېكەرسەن...

ننا بىلەن خوشلىشىپ مېڭىپ ، كېرەم مەنجاڭنىڭ ئاشخانىسىغا كىردىم . تاماق يەپ ئولتۇرۇپ ، گېزىتنى ئېچىپ قاراپ سام ، بىرسى خەنزۇچە «شىنجاڭ گېزىتى» ، يەنە بىرسى غۇلجىدا چىقىدىغان «ئۇيغان» گېزىتى ئىكەن ! شۇئان يۇرىكىم دۇپۇلدەپ ئۇرۇپ كەتتى ، گېزىت ئەمەس ، خۇددى گۆھەر تېپىۋالغان ئادەمدەك خۇشال بولۇپ ، گېلىمدىن تاماق ئۆتمىدى . گېزىتنى دەرھال قوينۇمغا سالدىم ، هاياجانلانغانلىقىمدىن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كېتىپتىمەن . كۆمۈرخانىغا كىرىپ ، ئۇنىڭ باش ماقالىسى ـــ «ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلماسلىق جىنايەت ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق خىيانەت» نى ئوقۇپ چىقتىم . خەيالىمىم جۇشقۇنلىنىپ ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدەنلىرىم يالقۇنلىنىپ يېنىپ كەتتى ۋە بىردىنلا كۆز ئالدىمغا ننا كەلدى : «ئۇ ماڭا تاماكا چېكىش ئۈچۈن قەغەز ئەمەس ، ئىنقىلاب ئوتىنى بېرىپتۇ ، مەشئەل بېرىپتۇ . قايمۇقۇپ قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي يۈرگەنلەرگە نۇرلۇق يول كۆرسىتىپتۇ !... ئۇ ئاڭسىز ، بىلمەي بېرىپ قويغانمىدۇ ؟... كۆزۈمنىڭ ئىچىگە مەنىلىك قارىغىنى بىكار ئەمەسكەن ـ دە ، ئۇنىڭ ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن مۇناسىۋىتى بار ئىكەن ـ دە ، ئىلى ئىنقىلابىنىڭ خەۋەرلىرى مۇشۇ يەردىن تارىلىدىكەن ـ دە ، شىخۇ خەلقىنىڭ ئاغزىدىكى يېڭىلىقلار ئۇنىڭ دۇكىنىدىن چىقىدىكەن ـ دە... ئىسىت ، ئىسىت ، كېتىدىغان ۋاقتىم بولۇپ قالغىنى ، يېنىپ بېرىپ

ئاشكارا سۆزلىشىش كېرەك ئىدى ، بىراق پەيت كېتىپ قالدى ، ماشىنا بېكىتىگە ھازىرلا بېرىش ۋاقتى بولۇپ قالدى . ماشىنا بېكىتىگە تېز يېتىپ باردىم . ئەمما ، گېزىتنى مايتاغقا قانداق يەتكۈزىمەن ؟ ئۇچ قەۋەت پوست بار ، قاتتىق تەكشۈرىدۇ ، گېزىت ئەمەس ، قاغىنىمۇ ئۆتكۈزمەيدۇ . بېشىم قېتىپ تۇرغاندا ليۇباجۇن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم . ئۇنىڭ ئىككى قولىدا ئىككى سېۋەت بولۇپ ، بىرسىدە كۆكتات ، بىرسىدە پىنتوزا بار ئىدى . ماڭا خىزىر يولۇققاندەك خۇشال بولۇپ كەتتىم . چۈنكى ، ئۇ گومىنداڭنىڭ ئىشەنچىلىك ئادىمى ئىدى . (مەن ئۇنىڭغا ئۇرۇمچىدىكى ۋاقتىمدا بىر ئەسقاتقان ، خاڭچىڭ كۆلۈبىنىڭ ئالدىدا قىز تالىشىپ ، بېشىغا ئۆلۈم كەلگەن پەيتتە ، ئۇنى قۇتۇلدۇرۇۋەتكەنىدىم) پىنتوزا بار سېۋەتنى مەن كۆتۈرۈۋالـ دىم ـ دە ، پۇرسەت تېپىپ ، گېزىتنى ئۇنىڭ ئاستىغا تىقىۋەتـ تىم ، ماشىنىدا يۇرۇپ تەكشۈرۈش ئورنىغا كەلدۇق ، يۇرىكىم ئەنسىزلىك بىلەن ئۇرۇپ كېتىپ باراتتى ، تەكشۈرۈلۈپلا قالسا ، بېشىم ئامان قالمايتتى . ئادەملەرنى بىر ـ بىرلەپ تەكشۈرۈپ ماڭا كەلگەندە ، ليۇباجۇن :

ـــ ئۆز ئادەم ، ـــ دەپ قويدى . شۇنىڭ بىلەن تەكشۈـ رۈشتىن قالدىم .

ماشىنىدىن چۈشۈپ ماڭدۇق ، مەن كەينىدە قالغان بولۇپ ، پىنتوزىنىڭ ئاستىدىكى گېزىتنى ئېلىپ قوينۇمغا ئىتتىكلا سېـ لىۋەتتىم .

كېچىسى ئەل ياتار چاغدا ، گېزىتنى ئېلىپ سايتاخۇننىڭ ئۆيىگە كىرسەم ، ئۇلار يەنىلا ئوشۇق ، قارتىلارنى يېيىپ قو- يۇپ ، جىددىي پاراڭ بىلەن ئولتۇرۇشقانىكەن ، مەن كىرىپ ئىشىمدىن مەلۇمات بەردىم :

ـــ شىخودا ھازىر گومىنداڭنىڭ ئىككى پىيادە پولكى ، بىر ئاتلىق دىۋىزىئون ، بىر ئارتىللېرىيە قىسمى (توپچىلار

قىسمى) بار ئىكەن ، ئىلىدىكى «ئوغرى» دېگەنلەر ئوغرى ئەمەس ، رەسمىي ئىنقىلابچىلار ئىكەن ، ئۇلار غۇلجىنى ئازاد قىلىپ ، هازىر بورتالاغىچە كەپتۇ ، ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي هۆكۈمىتىنى قۇرۇپ ، ئۇنىڭ گېزىتىنى چىقىرىپتۇ ، مانا «ئويغان» گېزىتى !

هەممەيلەن جانلىپ كەتتى ، سايتاخۇن قولۇمدىن گېزىتنى ئېلىپ «ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلماسلىق جىنايەت ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق خىيانەت» دېگەن باش ماقالىنى يانداۋرۇپ - يانداۋرۇپ ئوقۇدى . ئۇ ئورنىدىن تۇردى . هاياجانلانغانلىقىدىن قولىدىكى گېزىت تىترەپ تۇراتتى ، يۈزلىرىدە ئىشەنچ ، شادلىق ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى .

ـــ مانا قېرىنداشلا ! ـــ دېدى ئۇ هاياجانلىنىپ ، هۆكۈمەتنىڭ تەشۋىقاتىدىكى بوهتان ، ئالدامچىلىق ، ئويدۇرمىلارنىڭ سىرى ئېچىلدى . ئىلىدىكى ئىش «ئالتە ئوغرى» نىڭ ئىشى بولماستىن ، ئالتە مىڭ ـــ ئالتە يۈزمىڭ ئوغرىنىڭ ئىشى ئىكەن ، ئىنقىلاب ئىكەن ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي هۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بوپتۇ ! خوش ، بىز مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە ، قانداق قىلىشىمىز كېرەك ؟ خۇددى قۇرتتەك مىدىرلاپ يۈرۈپ ، ۋىجدان - نومۇسىمىزنى بۇلغاۋېرەمدۇق ؟ ياكى بىزمۇ ۋەتەن ، خەلىقنىڭ پەرزەنتى ئىكەنلىكىمىزنى ئەمەلدە كۆرسىتەمدۇق ؟...

هەممىمىز ئەمدى ئىككىلىنىشنىڭ ئورنى قالمىغانلىقىنى ، كۆتۈرۈلۈشنىڭ لازىملىقىنى ، پەيتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىقنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئېيتىشتۇق . يىغىندىكىلەرنىڭ يۈزلىرىدە ، كۆزلىرىدە ، لەۋلىرىدە ئاجايىپ روهىي جۇشقۇنلۇق ، يورۇقلۇققا تەلپۈنۈش كەيپىياتى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى ، بەزىلەرنىڭ كىرپىكلىرىگە ياش تامچىلىرى ئېلىنگەن...

سايتاخۇن تەمكىنلىك بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ كىيىمى يېلىڭ ھەم جۇل ـ جۇل ، ھازىر تېخى سوغۇق ، بىرنەچچە كۈن تەخىر قىلايلى ، 4 ـ ئاينى كۆرەيلى ، شۇنىڭغىچە ھەر ـ بىرىمىز ئىككىدىن ئادەم تەربىيەلەيلى . سەگەك يۈرەيلى ، قانداق خەۋەر ئاڭلىساق ، تەشكىلاتىمىزغا يەتكۈزۈپ تۇرايلى...

يىغىندىن كېيىن ، سايتاخۇن مېنى ئايرىپ قېلىپ ، نان قۇرۇتۇپ ، يوشۇرۇن بىر يەرگە قاچىلاپ تۇرۇشنى تاپىلىدى ھەم ليۇباجۇندىن ئاسماقچىلاپ گەپ ئېلىشنى جېكىلىدى .

يىغىندىن قايتىپ چىقىپ ، زادى ئۇيقۇم كەلمىدى . پۈتۈن بەدەنلىرىم ھاياجاندىن يالقۇنلىنىپ يانغاندەك قىلاتتى . خۇددى چۈش كۆرۈۋاتقاندەك ئاجايىپ قىياپەتلەر ـــ ئارغىماق ئۈستىدە قىلىچ ئوينىتىپ ، گومىنداڭچىلارنى چېپىپ كېتىپ بارغان ھالەتلەر ۋە مايتاغدىكى پوتەيلەرنى پارتلىتىپ كۈمپەيكۈم قىلىۋەتكەن كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمدا گەۋدىلىنەتتى . «ئويغان» گېزىتى بىر سانىنىڭ «قوزغىلاڭ» ئىچىدە پەيدا قىلغان كۈچ ـ غەيرىتى ، تېڭىرقاشلارنى بەربات قىلىپ ، مۇستەھكەم تۇرغۇزغان ئىشەنچ ۋە ئېچىپ بەرگەن نۇرلۇق يولى مېنى ئاجايىپ ئىلھاملاندۇرۇۋەتكەندى . قەلبىمدىن ـــ يۈرەك ـ باغرىمدىن مانا مۇنداق مىسرالار خۇددى فونتاندەك ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى :

كىرىپ شىخۇ بازىرىغا ۋىسال جاناننى تاپتىم ،
كۆرەش سىگنالىنى چالغان يۈرەك دەرماننى تاپتىم .

يۈزى گويا تولۇن ئايدۇر ، كۆزى چولپان ، تىلى ئۆتكۈر ،
قېشى قۇندۇز ، چېچى سۈمبۈل ، شېرىن ـ پەرھادىنى تاپتىم .

قاراپ ھۆسن ـ جامالىغا يۈرىكىمگە تۇتاشتى ئوت ،

كۆرۈشكە ئىنتىزار بولغان گۈلى رەيھاننى تاپتىم .

كېچە ـ كۈندۈز ئاسارەتتە ، قارايىتتىم تەلمۈرۈپ ھەريان ، تەسەددۇق جان ، ساۋاۋەتلىك بەخت ئىقبالىنى تاپتىم .

ئۇنىڭ نامى ئىكەن «ئويغان» ، ئازادلىق نۇرىنى چاچقان ، زۇلۇم تەختىنى ئۆرتەرگە جازا گۈلخاننى تاپتىم .

ئوقۇغاندا خۇشاللىقتىن تېنىم تولدى جاسارەتكە ،
ئۆزۈمنى ئاتىدىم جەڭگە ، چىقىپ ھەمراھلىنى تاپتىم .

«ئويغان» بەردى كۈچ ـ ئىدراك ، كۈرەش ـ جەڭ باشـ
لىنىپ كەتتى ،
قۇتۇلدۇق تېڭىرقاشلاردىن باھار ئەييامىنى تاپتىم .

ۋەتەن ئازادلىقىنى دەپ ، ئۆلۈمدىن قورقمىدى مەردلەر ،
شۇ مەردلەرنىڭ قاتارىدا بۇيۇك جەڭگاھىنى تاپتىم .

قادىرمۇ جان پىدا ئەيلەپ ، قوشۇلدى جەڭگۋار سەپكە ،
ئازادلىق تۇغى كۆتۈرگەن ئىلى گۈلزارىنى تاپتىم .»

ھېكايە ئاڭلاپ ئولتۇرغان باتىرغازى ئۆزىنى تـۇتۇۋا-
لالمىدى :

ـــ ئوغۇل بالا... يارايسەن !

ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن ھەقىقەتەن ھاياجانلانغا-
نىدى . ئۆزلىرىنى شۇ ۋەقە ئىچىدە سېزىپ ، ۋاقىتنىڭ قانچىلىك
ئۆتكەنلىكىنى ، كەچ كىرىپ قېلىۋاتقانلىقىنىمۇ تۇيماي قېلىشقا-
نىدى .

ئابدۇقادىر ھىكايىسىگە يەنە چۈشتى :

« ـــ بىراق ئىشىمىز كۆڭۈلدىكىدەك بولمىدى ، 4 ـ ئاي كىرىشى بىلەنلا كۈيتۈك ئايرودرومىنى ساقلاۋاتقان ئابلىز ، ئالـ دىراپ ـ تېنىپ تەشكىلاتنىڭ رۇخسىتىسىزلا چېدىرغا ئوت قو- يۇۋېتىپ ، ئۆز ۋزۋودىنى باشلاپ ، غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقىپ كېتىپتۇ . بۇيرۇق بويىچە سايتاخۇن ئۆز قىسمىدىن ـــ تەشكـ- لات ئەزالىرىدىن بىر گۇرۇپپا تەشكىللەپ ، ئۇنى ئىزدەپ چىقىپ كەتتى ۋە ئۇچ كۈندىن كېيىن ، تاپالمىدىم ، دەپ قايتىپ كەل- دى . ئەسلىدە قوغلاپ يەتكەنىكەن ، لېكىن ئىش پۈتكەن ، ئۇنىڭ رۇخسىتىسىز كېتىشى خاتالىق بولسىمۇ ، «قوزغىلاڭ» كۆتۈرۈ- لۈشىگە بىرمۇنچە قىيىنچىلىقلارنى كەلتۈرسىمۇ ، ئۇنى قويۇپ بەرمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

شۇنىڭ بىلەن ئىش چاتاقلاشقىلى تۇردى . گومىنداڭ سايتا- خۇن قىسمىدىن گۇمانلىنىپ ، يەنىسخەي كۆۋرۈكىنى ساقلاۋات- قان ئۇنىڭ بىر گۇرۇپپا ئادىمىنى مايتاغقا قايتۇرۇپ كەلدى ۋە گومىنداڭنىڭ سايتاخۇن قىسمىغا بولغان نازارىتى كۈچەيتىلدى .

بىزنىڭ تەقدىرىمىز قىلىنىڭ ئۈستىدە تۇرغان شۇ ئېغىر كۈندە ، تۈيۈقسىز لىيۇباجۇن مېنى چەتكە تارتىپ :

ـــ سىلەرنىڭ ئاشخانىدىن تاماق يەۋاتقان بەشىنچى روتا گۇمانلىق بولۇپ ، ئۇلارنى ماناسقا يۆتكەپ ئەكەتمەكچى ھەم ئۇ يەرگە ئاپىرىپ قورالسىزلاندۇرماقچى ، سەن شۇلار بىلەن كې- تەمسەن ياكى سېنى باشقا ئاشخانىغا يۆتكەپ قويايمۇ ؟ ـــ دېدى .

مەن :

ـــ جېنىم ئاداش ، ئاغىنىدارچىلىققا يەتسەڭ ، مەن ئۇياققا كەتمەيمەن ، سېنىڭ بىلەن بىللە قالىمەن ، قىلغان ياخشىلىقىڭـ- نى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن ، مېنى يۆتكەپ قوي ، ـــ دېدىم يېلىـ- غان قىياپەتتە .

ئۇ ماقۇل بولدى ـ دە ، بۇ سۆزنى ئاغزىمدىن چىقارماسلىق-

نى جىكىپ قويۇپ كەتتى .

مەن بۇ سىرنى سايتاخۇنغا يەتكۈزدۈم . ئۇ شۇ كۈنى كەچتە تەشكىلاتنىڭ جىددىي يىغىنىنى ئاچتى :

ــ ئەھۋال ئېغىر ، بۇرادەرلەر ، بۇگۈن قوزغالمىساق ، ئەتە تۈتىلىمىز ، ــ دېدى ئۇ . ئۇنىڭ چىرايى جىددىي تۈس ئالغان ۋە ئۇ ئىنتايىن ھوشيار ، تەدبىرلىك كوماندىر ئىدى . بىر مىنۇتقا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە شۇنچە مۇھىم ، جىددىي ۋەزىپىلەرنى پۈختا ، ئىدىتلىق ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇپ بولـ-دى ، ــ بۇگۈن كېچە جەنۇبىي پوتەيلەرگە پوستا تۈرۈش بىز-نىڭ روتىغا كەلگەن ، ئۇ يەرگە تەشكىلات ئەزالىرىدىن قويۇڭلار ، كېچىدە قوزغىلىمىز ، شۇنىڭغىچە قادىر بىلەن نەجمىدىن مايتاغ-شىخۇ تېلېفون سىمىنى كېسىپ تاشلىسۇن ، پوتەيلەردە پوستا تۇرغانلار كېچە سائەت بىردە باتالىيون شتابىغا قارىتىپ ئوت ئاچسۇن . «ئالتە ئوغرى» كېلىپ قاپتۇ ، دېگەن تۇيغۇ پەيدا قىلىپ ، ھۇجۇم قىلغان بولۇپ ، بىز بۇ يەردىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ كېتىشىمىز كېرەك . يىراقلىۋېلىشىمىز ئۈچۈن ئۈچ كىشى داۋاملىق ئوت ئېچىپ تۇرۇشى ۋە ئۇلارنىڭ كېيىن بىزگە يېتىشـ-ۋېلىشى ئۈچۈن ، ئاشخانىنىڭ ئىككى ئېتى تەق قىلىپ قويۇلۇ-شى كېرەك ، تەييارلىققا كىرىشىڭلار . بۇگۈن ئۇيقۇ يوق !

بۇگۈنكى كېچە سۈرلۈك كېچە بولدى ، ئورغاق شەكىللىك ئاي تېزلا ئولتۇرۇپ كەتتى . كەينىدىنلا يۇلتۇزلار يۈزىنى قارا بۇلۇتلار توسۇپ ، مايتاغ دەھشەتلىك قاراڭغۇلۇق ئاستىدا قالـ-دى . ئەنسىز جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان كېچىدە ، ھەر قايسىمىز تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئادا قىلىشقا كىرىشتۇق . بىرنەچچىسى قۇرۇتۇلغان نانلارنى تەشكىلات ئەزالىرىغا تارقـ-تىشقا ، ئىككىسى ئاشخانىنىڭ ئېتىنى ئوغرىلاشقا ، بىز نەجمـ-دىن ئىككىمىز تېلېفون سىمىنى كېسىشكە ماڭدۇق . سايتاخۇن ئەسكەرلەرنى بۇگۈن كېچە بۇيرۇق كۈتۈپ ، قورالنى مەھكەم

تۇتۇپ ، يېشىنىمەي يېتىشقا بۇيرۇدى .

دەل سائەت بىردە جەنۇبىي پوتەيلەردىن مايتاغ باتالیون شتابىغا قارىتىپ ئوت ئېچىلدى ! سايتاخۇن قىسمى دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ : «ئالتە ئوغرى» كەلدى ! چاپسان تۇرۇڭلار !... » «ئالتە ئوغرى» كەلدى !... دەپ ۋارقىرىشىپ «قايتۇرما ھۇجۇم» غا ئۆتتى . پۇتۇن مايتاغ ئىچى ئەنسىز ۋارقىراشلار ، نالىلار بىلەن پاتىپاراق بولۇپ كەتتى... »

ھېكايە ئۇزۇلدى :

تۇيۇقسىزلا يۇرۇش سىگنالى چېلىنىپ قالدى . ئابدۇقادىر-نىڭ ھېكايىسىگە بېرىلىپ كەتكەن جەڭچىلەر كەچ كىرىپ كۆز باغلىنىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قېلىشقانىدى . شۇنداقتىمۇ ھېچ-قايسىنىڭ ئورنىدىن تۇرغۇسى ، ھېكايىنى ئۇزۇپ قويغۇسى كەل-مەيتتى .

ــ يامان ۋاقىتتا چېلىنىپ قالدى ــ دە ، تازا جىددىي يېرىگە كەلگەندە ، ــ دېدى نادەم ، ــ بۇرۇنراق باشلانغان بولسىغۇ ئۇزۇلۇپ قالمايتتى .

ئەنۋەر ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىرىدى :

ــ قېنى دەرھال سەپكە !

باتىرغازى ئورنىدىن قوزغالماي :

ــ بىز سۆرەلمىلەردىن ئەمەس ، ئاخىرىنى ئاڭلىۋېتەيلى ، سەپكە كۆزنى يۇمۇپ ــ ئاچقۇچە يېتىشىۋالىمىز ، ــ دېدى .

ئەنۋەرنىڭ كۆزى ئالايدى :

ــ نېمە ؟... يۇرۇش سىگنالى ھەرقانداق مۇھىم ئىشنى تاشلاپ ، سەپكە ئېتىلىشنى بۇيرۇيدۇ ، بۇ ئىنتىزام ، بىلەمسەن ، ھەربىي ئىنتىزام قوشۇننىڭ جېنى !

قوشۇن ئاياغ ئاستىدىكى ئۇششاق تاشلارنى شىرىقلىتىپ يۇرۇپ كەتتى . لېكىن ، جەڭچىلەردە ھېكايىنىڭ ئاخىرىنى ئاڭ-لاش تەقەززاسى يېنىپ قالدى .

بەشىنچى باب

ئۇرۇمچى ئاسمىنى كۆمۈردەك قارايغان ، سىرلىق كېچە .
شىنجاڭ گارنىزون شتابى شۇ كۈنلەردە تازا ئەسەبىيلەشكەن ۋە ھەرقانداق تۈشتىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالغانىدى . شۇ-ئا ، كىشىلەر كېچىسى كوچىغا چىقمايتتى ۋە چىراغلىرىنىمۇ ئۇزاقراق ياقالمايتتى . مىللىي قىسىملار شەرققە ئىلگىرىلەپ ، جىڭ ناھىيىسىكى گومىنداڭ قىسىملىرىنى شىددەت بىلەن ئوققا تۇتۇۋاتقانلىقىدىن شەھەر ئەنسىزلىككە چۈشكەن ، كېچىلىرى گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرۈپ ، كوچىلار سۈرلۈك تۈس ئالغان . ئۇرۇمچى دەريا-سىنىڭ بىر خىل ئاۋازدا شارقىرد-شى ۋە قەيەرلەردىدۇ ئىتلارنىڭ زاۋاللىق تىلىگەندەك ئارىلاپ - ئارىلاپ ھوۋلىشى بۇ سىرلىق كېچىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى .

بۇ قاراڭغۇ سۈرلۈك كېچىدە شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ ئازادە ئۆيى يورۇق ئىدى . دېرىزىلەرگە بېغىررەڭ دۇخاۋا پەردە-لەر تارتىلغان ، پولغا يېشىل گىلەم سېلىنغان بولۇپ ، ئۈستىگە ئۇزۇنلۇقى تۆت مېتىر ، كەڭلىكى بىر يېرىم مېتىر ئۈستەل قويۇلغان ؛ تاملارغا خەرىتىلەر ئېسىلىپ ، پەردىلەر بىلەن يېپىل-غان ۋە كۈنچىقىش تەرەپتىكى تامغا يۆلەپ بىرقانچە دىۋانلار قويۇلغان . گارنىزون شتابىنىڭ قومانداني گېنېرال جاڭ بىلەن دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ پاراڭلىشىپ ئولتۇرغىنىغا بىر سائەتتىن ئاشقان . دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرى قوماد-دانىنى بىردە جىددىيلەشتۈرسە ، بىردە روھسىزلاندۇراتتى . ئۇ پۈتۈن جەريانىنى ـــ «ئوغرىلار» پەيدا بولدى دېگەندىن تارتىپ ،

هازىرغىچە ئۆتكەن سەل كەم بىر يىللىق جەريانىنى ئەسلەيتتى . بۇرۇنقى قوللانغان تەدبىرلىرىگە : سىلىق ـ يۇمشاق ، رەھىم ـ دىل ، ئاددىي ، دېگەن گۇناھلارنى ئارتاتتى .

ـــ بىز دەسلەپتىلا ئېغىر خاتالىق سادىر قىلدۇق ، ـــ دېدى گېنېرال جاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ ، ـــ نىلقىدا «ئوغرىلار» پەيدا بولدى ، دېگەندە ، نېمە قىلاتتۇق نەسىھەت قىلىش ئۆمىكى ئەۋەتىپ ، بىرنەچچە پولك ئەسكىرىي كۈچ بىلەن بىراقلا بېسىق ـ تۇرۇۋېتىش ھەتتا «ئوغرىلار» نىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ، بالا ـ چاقىلىرى ، تونۇش ـ بىلىشلىرىنى پۈتۈنلەي قىرىۋېتىش كېرەك ئىدى .

دۇنزىيە كوماندىرى ئۆزىگە قوماندانلىقىغا بىرنەچچە گۇناھ ئارتىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ :

ـــ ئىلى ۋەقەسىنى تىنجىتىش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن لىيۇبىد ـ دىمۇ[1] ھېچ ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقالمىدى ، ـــ دېدى .

ـــ ئۇ قاپاق باش شۇڭا ئۆلدى ، ئۆلگەندىمۇ ، شەرمەندىلەر ـ چە ئۆلدى ، ـــ گېنېرال تېرىكىپ قالدى ۋە ئۆي ئىچىدە ئۇ يۇقىرى ـ بۇ ياققا تېز ـ تېز مېڭىشقا باشلىدى . ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ تىك تۇرغان دۇنزىيە كوماندىرى قوماڭ ـ دانى قاياققا ماڭسا ، شۇ ياققا يۈزلىنىپ ھۆرمەت بىلدۈرمەكتە ئىدى .

ـــ ئاددىيلا بىر تەرجىمان ، خۇشامەتچى ، شۇنچە چوڭ ئەمەلگە ئۈستۈرۈلدى ، كۆردىڭىزمۇ بىزدىكى ئەنئەنە بولۇپ كېـ لىۋاتقان ئادەتنى . ھەرقانداق خۇشامەتكە مەسلىكىمىز كېلىدۇ ، بىلىمچانلىقنى ، ئەقىللىقلىقنى ، تەدبىرچانلىقلىقنى خۇشامەت بېسىپ كېتىدۇ...

---

① لىيۇبىندى ـــ ئۆلكىلىك قورچاق ساقچىنىڭ مۇئاۋىن باشلـ ـقى ، ئۇ ئەسلىدە غۇلجىلىق خۇيزۇ ئىدى .

ئۇ بىردەم جىمىپ كەتكەندىن كېيىن ، يەنە ئىشنىڭ بېشىغا ئەنسىزچىلىكنىڭ تۇغۇلۇش سەۋەبىگە كۆچتى :

ــ كىچىك ئىشقا ھەرگىز سەل قارىماسلىق كېرەك ، ھەممە مەغلۇبىيەت سەل قاراشتىن تۇغۇلدى ، ــ دېدى گېنېرال توختاپ ، ــ ئەۋەتكەن قوشۇنلىرىمىز قايتمىدى ، گېنېرال شى يىڭمۇ يۈزگە يەتمەيدىغان ئادەمى بىلەن ئارانلا قېچىپ كېلەلىدى . قانداق ، مەسىلە كىچىكمىكەن ؟

ــ رەھىمدىللىكنى تاشلىشىمىز كېرەك...

ــ ئەمدى ۋاقتى ئۆتتى ، ئۇچقۇننى ئۆچۈرمەك ئاسان ئىدى ، ھازىر يالقۇنغا ئايلىنىۋالدى .

ــ ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى ۋە باشقا يەرلەردىكى قوشۇنلاردىن بىز قىسمىنى ئالدىنقى سەپكە تېز يۆتكىسەك...

دۇنزىيە كوماندىرىنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ، قومانداندان ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈۋەتتى :

ــ يۆتكەش قىيىن ، بولمىغاندا ئاز يۆتكەش مۇمكىن ، ھازىر جايلارنىڭ ئەھۋالى ياخشى ئەمەس ، قۇتراش ئېغىر... ئۇرۇمچى ، تۇرپان ، پىچان ، توخسۇنلار ، ھەتتا قەشقەرلەردىمۇ «ئوغرىلار» نى قوللاش ، ھەرىكەت قىلىش ، ئۇيۇشۇش ، ئىلىغا قېچىش يۈز بېرىۋاتىدۇ ، مۇنداق شارائىتتا ئۇ يەرلەردىكى قوشۇنلارنى يۆتكىسەك ، بۇزۇقلارغا قۇلايلىق يارىتىپ بەرگەن بولمامدۇق ؟ !...

گېنېرال كۆن قاپلانغان يۈمشاق دىۋانغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە يانچۇقىدىن ناۋات رەڭ تاماكا قۇتىسىنى چىقاردى . دۇنزىيە كوماندىرى سەرەڭگە چاقتى . ئۇ تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى كەينى ــ كەينىدىن بىرنەچچە قېتىم قاتتىق شوراپ چەكتى ــ دە ، مۇنداق دېدى :

ــ ۋەزىيەت ياخشى ئەمەس ، كوماندىر ، مايتاغدىن ، كۆيىتۇك ئايرودرومىدىن ئىسيان كۆتۈرگەن قىسملىرىمىز تۇتۇق

بەرمەي قېچىپ كەتتى ، كەينىدىن قوغلىدۇق ، ئالدىنى توسـ
تۇق ، لېكىن بوي بەرمىدى ، مۇنداق ئەھۋاللار چۆچەك تەرەپلەر-
دىمۇ يۈز بەردى . ئۇرۇمچىدىكى ئوفىتسىرلار مەكتىپىدىنمۇ گۇ-
مانلىق ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئالدۇق ، قەشقەر ، تۇرپانلاردىمۇ
شۇنداق قىلدۇق ، لېكىن بۇزۇقلار ھەركىتى پەسەيمىدى .
«ئوغرىلار» ئۇرۇمچىگە قاراپ يۈرۈش قىلغانسېرى ، ئۇلارنىڭ
ھەركىتى شۇنچە ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، ... قېنى ، ئولتۇرۇڭ ـ
ئولتۇرۇڭ .

گېنېرال قولىنى پۇلاڭلاتتى ، يۈمشاق دىۋانغا كېلىپ ئول-
تۇرغان دىۋىزىيە كوماندىرىغا پۇراقلىق تاماكىسىدىن تۇتتى .
ھەر ئىككىسى سۆزسىز ئولتۇرۇشۇپ كەتتى . ئۇلارنىڭ ئەنسىز
خىياللارغا بېرىلىشىمۇ سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى : ئۇرۇمچىنىڭ
كېچىسى سۈرلۈك ، جىمجىت بولغىنى بىلەن ۋە ھەر كۈنى
كېچىسى ھەربىر كوچىلاردا بەشلەپ ـ ئونلاپ قاراۋۇللار يۈرگـ-
نى بىلەن ، تاڭ ئاتقاندا كىشىلەر كوچىلارنىڭ كۆرۈنەرلىك
يەرلىرىگە يېپىشتۇرۇلغان تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى كۆرۈشۈپ
تۇراتتى . شۇڭا ، قوماندان مۇشۇ سىرلىق كېچىلەردە كىملەرنىڭ
قەيەرلەردىدۇ ئىلى ئىنقىلابىنى قوللاپ تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى
بېسىۋاتقانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ ، چوڭقۇر خىياللارغا
بېرىلىپ كەتكەنىدى . ئۇ ئەلۋەتتە بۇنىغۇ ئۇچقۇن دەپ ھېساب-
لاپ ، يالقۇنغا ئايلىنىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى .

گېنېرال جاڭ خىيالدىن بېشىنى كۆتۈردى ـ دە ، ئورنىدىن
تۇردى ۋە شىنجاڭ خەرىتىسى يېيىلغان ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى
چوڭ ئۈستەل يېنىغا كەلدى . دىۋىزىيە كوماندىرىمۇ ئۈستەل
يېنىغا كېلىپ خەرىتىگە ئىگىشىپ قارىدى . خەرىتىدە شىمالـي
شىنجاڭنىڭ غەربىدىكى يەرلەردىن ئون ئىككى قىرلىق بايراقچـ-
لار ئېلىپ تاشلانغانىدى . شۇڭا ، ئۇلار خەرىتىگە كۆڭۈلسىزلىك
بىلەن قاراشتى . گېنېرالنىڭ كۆزى جىڭ ناھىيىسىگە تىكىلدى ،

ئۇ ئۇزاق قارىغاندىن كېيىن ، خەرىتىدىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ سوئاللارنى ياغدۇرۇشقا باشلىدى :

ــ ھازىر بۇ يەردىكى ئۇرۇش ۋەزىيىتى قانداق بولۇۋاتىدۇ ؟

ــ جىددىي تىركىشىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتىمىز .

ــ «ئوغرىلار» نىڭ ئەسكىرىي كۈچى قانچىلىك ؟

ــ ئىككى پولك ئەتراپىدا ئىدى ...

ــ بۇياققا ئاتلانغىنىچۇ ؟

ــ تەخمىنەن بىر پولك .

ــ ئۇلار جىڭنى ئىشغال قىلماي ، نېمىشقا يەنە بۇ ياققا يۈرۈش قىلىۋاتىدۇ ؟

ــ كەينىمىزگە ئۆتۈۋېلىپ ، تەھلىكە سېلىشنى قەستلەۋاتسا كېرەك .

ــ ياق ! ــ گېنېرال خەرىتىدىن باش كۆتۈردى . ئۇنىڭ پېشانىسى پارقىراپ كەتكەندى ، ــ چۈشىنىۋاتامسىز ، ئۇلار بىزنىڭ كۈچلىرىمىزنى بۆلۈپ ـ بۆلۈپ يوقاتماقچى .

دىۋىزىيە كوماندىرى قوماندانلىقنىڭ دېگىنىنى چۈشەنمىدى ، شۇڭا كۆزلىرىنى پارقىرتىپ ئۇنىڭغا تىكىلدى .

ــ ئۇلار تاغ باغرى بويلاپ كېلىۋاتامدۇ ؟

ــ شۇنداق .

ئۇ خەرىتىگە تىكىلىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ــ ئۇلارنىڭ ھازىرقى يۈرۈش يۆنىلىشى ئوخشىمىغان ھالدا تاش يولدىن بىرقانچە ئون كىلومېتىر يىراقلىقتا ، مۇشۇ يۆنىلىشتە ئۇلار ئاۋۋال چەپەيزىگە كېلىدۇ ، ئاندىن شىخوغا شىمالدىن ھۇجۇم قىلماقچى . دېمەك ، ئىككى ئورۇنغا بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلماقچى . «ئوغرىلار» نىڭ رازۋېدكىسىنى بوش چاغلىغىلى بولمايدۇ ، قاراڭ ، ئۇلار بىزنىڭ ئاجىز يېرىمىزنى بىلىۋالغان . مۇشۇ ئەھۋالدا جىڭغا قوشۇن ئەۋەتىشتىن مەھرۇم

قالىمىز ـ دە ، ئارقا سەپنىڭ قاتنىشى ئۈزۈلىدۇ ...

گېنېرالنىڭ قاتتىق تىكىلىشى ۋە جىددىي سوئالىدىن دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ يۈرىكى تىترەپ كەتتى . لېكىن ، ئۇ كۆزىنى قاچۇرالمايتتى . بىر نېمە دېمەي ، شۇڭ تۈرۈشمۇ ئەپسىز ئىدى :

ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ ، گېنېرال جاناپلىرى !

ـــ بۆلۈپ ـ بۆلۈپ يوقىتىش دېگەن مۇشۇ ، دېمەك چەپەيزىگە مۇستەھكەم قورغان ياساش كېرەك ، مۇستەھكەم قورغان ! چۈشىنىۋاتامسىز ، مۇستەھكەم !

ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى چىڭقىلىپ ۋارقىراپ ئېيتتى . دىۋىزىيە كوماندىرىمۇ قاتتىق ئاۋازدا جاۋاب بەردى :

ـــ تولۇق چۈشەندىم ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !

تەرلەپ كەتكەن گېنېرال باياتىن بېرى تۈتۈپ تۇرغان تاماكىسىنى تۈتاشتۇردى ـ دە ، قەدەملىرىنى ئاستا يۆتكەپ ، دېرىزىنىڭ يېنىغا باردى ۋە ئۇنىڭ قاناتلىرىنى ئېچىۋەتتى . سالقىن شامال ئىسسىپ كەتكەن ئۆي ئىچىگە يېنىك شىۋىرلاپ كىرىشكە باشلىدى . ئۇ كۆكسىنى كۆتۈرۈپ دەم ئالدى ـ دە ، ئۈرۈمچىنىڭ قاراڭغۇ كېچىسىگە سوغ نەزەر تاشلىدى . سىرلىق كېچىنىڭ جىمجىتلىقى ئۇنىڭغا سۈرلۈك تۈيۈلدى ، پەردىلەرنىڭ لەپىلدەشىدىن بەدىنى شۈركۈندى . لېكىن ، تاماكىسى كۆيۈپ تۈگىگۈچە قىمىر قىلماي تۇرۇپ ، ئاندىن دېرىزىنىڭ قاناتلىرىنى ياپتى ـ دە ، كەينىگە بۇرۇلدى .

دىۋىزىيە كوماندىرى ئىستاكانلارغا چاي قۇيۇپ قويغاندى . گېنېرال دىۋانغا كېلىپ ئىككى پۇتىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ ، ئىككى يۇتۇم چاي ئىچتى ، ئاندىن يەنە تاماكا چەكتى .

ـــ شىخۇ بەك مۇھىم ـــ ئىستراتېگىيىلىك جاي ، ئۇرۇمچى ـ ئىلى ـ چۆچەكنىڭ قاتناش تۈگۈنى ، ـــ دېدى ئۇ كوماندىرغا قاراپ بۇيرۇق ئاھاڭىدا ، ـــ بارلىق كۈچ بىلەن شىخۇنى قوغدىشىمىز كېرەك ، قوغداشلا ئەمەس ، بۇ قازاندەك

چوڭقۇرلۇققا ئوغرىلارنى چۈشۈرۈۋېلىپ ، قاپساپ ، قانچىلىك چەـ
قىم تارتساقمۇ ، بىرىنىمۇ قويماي ، پاكپاكىز يوقىتىشىمىز كېـ
رەك : جاننى تىككەندىلا ، جاننى ساقلاپ قالالايمىز ، بولمىسا ،
جەستىمىزنى قويىدىغان يەرمۇ تاپالماي قالىمىز .

ئۇ ئۆزىنىڭ سۆزىدىن ئۆزى قانائەت ھاسىل قىلمايىتتى ،
نېمىدۇ ، بىرنېمە كەملىك قىلىۋاتقاندەك ، ئۇھ تارتىپ قويۇاتتى
ۋە ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكەتتى ، سۆھبەتدىشىدىن يۈرەكنى
تىنچلاندۇرغۇدەك سۆزلەرنى ئاڭلاشنى خالايتتى .

ــ بۇ يەرنى تامامەن قوغداپ قالغىلى بولىدۇ ، ــ دېدى
دۆنزىيە كاماندىرى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ــ ھېلىغۇ
بىر پولك ئىكەن ، ئىككى ـ ئۈچ پولك بولسىمۇ ، سۆزسىز
قوغداپ قالغىلى بولىدۇ ، بىزنىڭ ھازىر ئۇ يەردە ترانسپورت
چوڭ ئەترىتىمىزدىن باشقا ، سەككىز مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىز
بار ، بىرنەچچە تانكا ، چوڭ تىپتىكى زەمبىرەكلىرىمىزمۇ بار ،
بەلكى ...

دۆنزىيە كوماندىرىنىڭ تەنتەنىلىك سۆزى گېنېرالنىڭ ئو ـ
غىسىنى قاينىتىۋەتتى ـ دە ، سۆزىنى بۆلدى :

ــ سىزنىڭ سۆزىڭىزدىن قانائەت ھاسىل قىلغىلى ، خا ـ
تىرجەم بولغىلى بولامدۇ ؟ ــ ئۇ قولىدىكى ئىستاكاننى ئاچچى ـ
قى بىلەن «تاق» قىلىپ قويدى ، ــ قوغداش ـ قوغداش ...
ھازىرقى ئۇرۇشتىكى ئورنىمىزنى قانداق ئالاھىدىلىكتە دەپ بە ـ
لىسىز ؟

سۆزىنىڭ ئاخىرىنى دەپ بولغۇچىلا ئەيىبلەشكە ئۇچرىغان
دۆنزىيە كوماندىرى ، نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي ، مەڭ ـ
دەپ قالدى .

ــ بىر ھەربىي باشلىق ، ــ دېدى ئۇ ئاچچىقى بېسىلمە ـ
غان ھالدا ، ــ يۈز بېرىۋاتقان ئۇرۇشنىڭ ئالاھىدىلىكىنى
بىلىشى شەرت ، ــ ئاندىن ئالدىرىماي سۆزلەشكە باشلىدى ،

ـــ بىزنىڭ ھازىرقى ئالاھىدىلىكىمىز پەقەت مۇداپىئە كۆرۈشىلا بولۇۋاتىدۇ ، ئويلاپ بېقىڭا ، يۇز مىڭ ئەسكىرىي كۆچىمىز تۈ-رۇپ ، مۇداپىئەگە ئۆتۈپ قالساق قانداق بولغىنى ، بۇ يولۇاسنىڭ بۆرىدىن قورققىنىدەك ئىش ئەمەسمۇ ؟ ... بىلىپ قويۇڭ ، بۇ قوشۇننىڭ يېڭىلىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ ، ئوستۇنلۇكنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىدىن بېشارەت بېرىدۇ .

ـــ ئۇلارنى تولۇق يوقىتىش ئۈچۈن ، مېنىڭچە ، ئۇنۇملۇك تەدبىر ، ئاكتىپ چارە كېرەك بولۇۋاتىدۇ ، ھازىرقى مۇھىم ئىش مۇشۇمىكىن دەيمەن ؟

ـــ ھەببەللى ... ـــ گېنېرال جانلاندى ، ـــ دەل مۇشۇ !

بىردەم قىزىرىپ ، بىردەم تاتىرىپ ئۆزىنى ئەيىبلىك ھېس قىلىۋاتقان دىۋىزىيە كوماندىرى ، بىرەر ئاكتىپ چارە كۆرسە-تىپ ، ئۆزىنى قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇشقا ئۇرۇندى :

ـــ ئوغرىلارنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن ئەمدى خىل قوشۇن ئەۋەتىش كېرەك ، بىراق ... ـــ ئۇ ئەلەم بىلەن باشلە-قىغا تىكىلدى .

ـــ خوش ؟

ـــ بەك قىرىلىپ كەتتۇق ...

ـــ قىرىلىش قاچان بولمىغان !... گېنېرالنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۇرۇش جەريانى «لىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى ، ـــ قىرىلدۇق ، «دۇشمىنىمىزنى «ئالتە توك ـ توك» دەپلا قارىدۇق . لېكىن ، «ئالتە توك ـ توك» لا ئەمەسكەن ، ھەربىي تەلىم كۆرگەن ، يېتىشكەن مۇنتىزىم قوشۇن ئىكەن ...

قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلۇۋالغان دىۋىزىيە كوماندىرىنىڭ يۈ-زىگە قان يۈگۈردى :

ـــ بۇمۇ دۇشمىنىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكى ...

ـــ ئەلۋەتتە ، بۇ ئالاھىدىلىكنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك ، دۇشمىنىڭنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ھېسابقا ئالماي ، ئاتقان ئوقۇڭ ،

ئاسمانغا ئاتقان بىلەن باراۋەر !

ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىشىپ سۆزسىز تۇرۇپ قېلىشتى ، ھەر ئىككىسىنىڭ چىرايىدىن جىددىيلىك ئەكس ئېتىپ تۇراتتى . ھەربىي تۇرمۇش ئوق ئاۋازىدىن يىراق يەردىمۇ شۇنداق جىددىي ، ئويچان ئۆتەتتى . گېنېرالنىڭ پېشانىسىدە ، كۆز ئەتراپىدا ئەلەملىك ئۇششاق قورۇقلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى .

ھازىرقى ۋەزىيەتتە شىنجاڭنىڭ ئورنى قانداق ئالاھىدىلىككە ئىگە ؟ ـــ بۇ سوئالنى گېنېرال ئۆزىگە قويدىمۇ ياكى سۆھبەتدىشىغىمۇ ، دۇنزىيە كوماندىرى بىلەلمەي تېڭىرقاپ قالدى ، لېكىن شۇ ھامان يەنە بىر قېيىن ئەھۋالغا دۇچ كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدى . سوقۇشۇشتىن چىققان خورازدەك ھالغا كېلىپ قالغان كوماندىر ، شۇ تاپتا قوماندانلىقنى نېمىلەرنى ئويلاۋاتقىنىنى نەدىنمۇ بىلسۇن ، ئۇ نېمىلەرنى قىياس قىلىشى مۇمكىن ؟...

گېنېرال ئۆز سوئالىغا ئۆزى خۇددى باشقىلار ئاڭلاپ قالماسۇن دېگەندەك ئاستا جاۋاب بەردى :

ـــ بىلەمسىز ، شىنجاڭ ـــ بىر ئالتۇن تاۋاق . بۇ ئالتۇن تاۋاقنى جاننى تىكىپ تۇرۇپ ساقلاش كېرەك ! شۇنداق ئەمەسمۇ ؟

ـــ شۇنداق ، گېنېرال جانابلىرى .

ـــ خوش ، شىنجاڭ قولدىن كەتسە ، نېمە بولىدۇ ؟

ـــ ئالتۇن تاۋاق قولدىن كېتىدۇ .

ـــ ئالتۇن تاۋاق قولدىن كېتىپلا ئىش تىنچلىنىپ قالمايدۇ ، مۇھىمى ، يەنئەن بىلەن مۇنۇ قىزىل ھۆكۈمەتنىڭ[1] تۇتىشىپ كېتىشى ئاسانلىشىدۇ ، يول ئېچىلىدۇ .

دۇنزىيە كوماندىرى قوماندانلىقنى دەللىلىرىگە قايىل بول-

---

① سوۋېت ئىتتىپاقىنى دېمەكچى .

دی ، بىراق چۆچۈپ كەتتى :

ــ مۇلاھىزىڭىزگە قايىلمەن ، گېنېرال جانابلىرى ، ئۇنداقتا ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالىمىز .

ئەلۋەتتە ... شۇنىڭ ئۈچۈن مەيلى جان كەتسە ، كەتسۇنكى ، قۇرۇق تاۋاق بولسىمۇ ساقلاپ قېلىش كېرەك !

دەل شۇ چاغدا چارروسىيىدە ياسالغان سېرىق مىس زەنجىرلىك يوغان تام سائىتى ئۈچنى ئۇردى . سائەتنىڭ داراڭلىغان ئاۋازى خۇددى تۈيۈقسىز ئۇرۇش باشلانغاندەك ياكى بىرەر ئەنسىزچىلىكتىن خەۋەر بەرگەندەك قورقۇنچلۇق ئاڭلاندى ، ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىماسلىققا تىرىشتى . گېنېرال دىۋانغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە ، يەنە تاماكا چەكتى ۋە ئۇنى ئىككى قېتىم قاتتىق شوراپ ئېيتتى :

ــ ھازىرقى ئەڭ ياخشى چارە : يۇرۇشتىكىلەرنى بومبارىمان قىلىپ خورىتىش ، ئاندىن ئوبدان ھالسىرىغان پولكنى چەپەيزىدە كۈچلۈك بىر پولك كۈچ بىلەن كۈتۈۋېلىش... ــ قوماندان دىۋىزىيە كوماندىرىغا قاتتىق تىكىلىپ سورىدى :

ــ ئۇلار ھازىر قەيەرگە يېتىپ كەلدى ؟

ئۇ يەنە دۇدۇقلاپراق جاۋاب بەردى :

ــ تېخى ئۇلگۈرەلمىدۇق...

ــ ئېيتتىمغۇ ، سىزنىڭ بىلىدىغىنىڭىزدىن ، بىلمەيدىغىنىڭىز كۆپ ، ھەرقاچان شۇنداق ! ــ قوماندانىنىڭ تەرى تۇرۇلدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ئۇنىڭ تاماكا تۈتىقان ئوڭ قولى تىترەۋاتاتتى ۋە قاتتىق ۋارقىرىدى :

ــ ئايروپىلان ئەۋەتىش كېرەك ، ئايروپىلان !...

× × ×

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭ تې-

ىرىكىپ ، ئۆز دىۋىزىيە كوماندىرىنى ئەيىبلىگەن كېچىسى ، نىزا-
مىدىن پولكى توختىماي يول يۈرۈپ ئەتىگەنلىكى ئـۇزۇن بۇلاققا
يېتىپ كەلدى .

ئۇزۇن بۇلاق ـــ يايلاق ، ئىككى تەرىپى چىمەنلىك كەڭ
ساي ، قىسما ـ قىسما تاغ گۈللىرى ھۇپپىدە ئېچىلغان ، كۈمۈش
بۇلاقلار قايناپ تۇرغان ۋە سايدا ئانچە چوڭ بولمىغان تاغ سۈيى
تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئېقىپ تۇرغان جاي . سالقىن تاغ
شامالىلىرىنىڭ خۇشبۇي پۇراقلارنى دىماغلارغا ئۇرۇشى ، تۇرلۇك
قۇشلارنىڭ يېقىملىق سايراشلىرى ، سۇلارنىڭ بىر خىل شارقى-
راشلىرى جەڭچىلەرنىڭ يول ئازابلىرىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ، ئۇلار-
نى ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەن ۋە ئۇلارنىڭ ھېسسىياتلىرىنى قوزغى-
ۋەتكەنىدى . ئۇلار ئۇيقۇنى ئۇنتۇدى ، يۈزلىرىنى مۇزدەك ـ ئا-
رامبەخش تاغ سۈيىدە يۇيۇشۇپ ، ئۇزۇن بۇلاقنىڭ گۈزەللىكىگە
مەسلىكى كېلىپ ، ھېسسىياتلىق گەپلەرگە چۈشۈپ كەتتى . تە-
بىئەتنىڭ گۈزەللىكىگە زوقلانمايدىغان كىشى بولمىسا كېرەك ،
ھەممىنىڭ كۆزى گۈللەردە ، يايىپشىل قاپتاللاردا ، ئوينىاق سۈ-
لاردا ، قەلبلەردە ھاياجان ... گۈزەللىكنى تاماشا قىلىش ، جىرا-
لارنى كېزىش ، ئوت ـ چۆپلەر ئۈستىدە ئېغىناش... كۆڭۈللۈك ،
بۇ يەردىكى چارۋىچىلار قوي ـ كالا سويۇپ ، قازان ـ قازانلاردا
گۆش پىشۇرۇۋاتاتتى ، لېكىن شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى
ھېچكىمنىڭ ئاغزىغا سۇ كەلتۈرگىنى يوق ، بولمىسا ، كېچىچە
يول يۈرۈپ ھەممىنىڭ قورسىقى ئاچقان .

ئەنۋەر كۈن چىقىش تەرەپكە گۈل ـ چېچەككە پۈركەنگەن
تاغ قاپتىلىغا چىقىپ يانپاشلاپ ياتتى . تۆۋەندە قى ـ چۇ قىلى-
شىپ يۈرگەن جەڭچىلەرگە قارىدى ، ئەنە ، شوخ ۋە گەپتان
ھەجەر كىمدۇ بىرسىگە سۇ چېچىپ قاچتى . ئەنە نىرىراقتا
رەيھان بىلەن نادەم ئوچۇملاپ سۇ ئىچىشىپ ، نېمىلەرنىدۇ دېيى-
شىپ كۈلۈشمەكتە ، ئەنۋەرنىڭ كۆز ئالدىغا ھامان ھۆرلىقا كەل-

دی . ئۇ گەلەپى شىمىنىڭ يانچۇقىدىن بۇياقتا ماڭىدىغان چاغ
ھۆرلىقا بوللۇق تۇتقان تاماكا خالتىنى ، تۆش يانچۇقىدىن قو
ياغلىقىنى ئالدى ، ياغلىققا بىر جۇپ پورەكلىگەن گۈل كەشت
لەنگەندى ، ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنىگە ئوت كەتكەندەك بولدى .
ياغلىققا تىكىلدى ، ھۆرلىقا قاچۇرۇۋەتكەن ھېلىقى كېچىنى ئو
لىدى ... شۇ ئاندا ياغلىققا تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى بىرسى كۆرۈ
قالغاندەك قىزىرىپ كەتتى ـ دە ، ئۇنى ئىتتىك يانچۇقىغا سېل
ۋالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ يېنىغا ھېچكىممۇ كەلمىگەندى .
ئۆزىنىڭ شۇ ئىشىدىن شۇئان كۈلدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۆزى
بىئارام قىلىدىغان ، قىينايدىغان خىياللار ئۇنى ئىلكىگە ئېلىۋا
دى . ئۇ يىنجۇخۇدا ۋاقتىدا ھۆرلىقادىن خەت تاپشۇرۇۋالغان
خەتتە مۇنداق دېيىلگەن : « قىممەتلىكىم ، مېنى سېغىندىڭ
مۇ ؟ مەن ئۆلگۈدەك سېغىندىم . دۇنيادا مېنىڭ سىزدىن باش
قىممەتلىك ھېچنېمەم يوق ، سىز مېنىڭ بەختىم ، ھاياتىم
دۇنياغا كېلىپ تاپقان بايلىقىم پەقەت سىز... ئۇرۇشلارمۇ ئ
گەر ، سىز بىلەن ياشىسامىلا ، دۇنياغا كەلگىنىمگە مىڭ راز
مەن » ئەنۋەر مەيۇسلەندى ، ئېغىر تىندى : «بىچارە قىز ، .
دەپ پىچىرلىدى ئۇ ، ـــ ماڭا كۆيگەن ، ئىشەنگەن پەرۋانە قىز
كۆزىڭىزدىكى ياشلارنى ئاخىر بىر كۈن قۇرۇتىمەن ، غۇلچىم
كەڭ يېيىپ ، ئالدىڭىزغا غالىپ كوماندىر بولۇپ بارىمەن ، ب
مەڭگۈ بىللە ياشايمىز ! »...

ئەنۋەرنىڭ قىزغا بېرىۋاتقان غايىبانە قەسەملىرى ئۇزۇلدۇ
تاماق يېيىش سىگنالى چېلىنىپ قالدى .

ئۇ تاماقنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن يەپ ئولتۇراتتى ، تۇيۇ
سىز ئايروپىلان ئاۋازى ئاڭلاندى . شەرق تەرەپتىن غارقىر
كېلىۋاتقان ئىككى ئايروپىلان كۆرۈندى .

ـــ مۆكۈنۈڭلا ، يولداشلار !

ـــ دۇشمەننىڭ رازۋېدكا ئايروپىلانلىرى كەلدى !

خۇددى ئوت ـ چۆپلەر رەڭگىدىكى كىيىملىك جەڭچىلەر جىم يېتىۋالدى ، ئىككى ئايروپىلان ئۇلارنىڭ ئۈستىدە ئىككى ئايلىنىپ ، ھېچنېمىنى ئىلغا قىلالمىدى ـ دە ، كەلگەن تەرەپ-كە ـــ شەرق تەرەپكە بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى .

بىر توپ جەڭچىلەر ئابدۇقادىرنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ئۇزۇلۇپ قالغان ھېكايىنىڭ داۋامىنى ئاڭلاش ئۈچۈن سۇ بويىغا كېلىشتى . ئەنۋەرمۇ بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدى .

« ـــ بىز ئون ـ ئون بەش مىنۇت ئىچىدىلا مايتاغدىن ئۇزۇلۇپ چىقىپ كەتتۇق ، ـــ دەپ ئابدۇقادىر ھېكايىسىنى باشلىغاندى ، ـــ شامالدەك تېز ئىلگىرىلەپ كېتىپ بارغان قىسمىغا ئوق ئاۋازلىرى بارغانسېرى سۈس ئاڭلىناتتى . شۇنىڭ بىلەن بىزمۇ خاتىرجەملىنىپ ، كەينىمىزگە قارىماي ، ماڭىدىغان بولدۇق . ئۇنىڭغىچە پوتەيدە ئوق ئۈزۈپ قالغان ئوچ ئادىمىمىز ئىككى ئاتقا مىنگىشىپ يېتىپ كەلدى .

سۇبھى كۆتۈرۈلگەندە تاغ ئېتىكىدىكى بىر جىلغىغا يېتىپ كەلدۇق ، بۇ چاغدا مايتاغدىن ئون كىلومېتىردەك يىراقلاپ كەتكەندۇق . قىسىم ھارغاندى ، دەم ئالدۇق . بەزىلەر ياتتى ، بەزىلەر يانپاشلىدى ، قاتتىق ـ قۇرۇق نانلىرىمىزنى يېيىشتۇق . قىسمىنىڭ كۆپچىلىكى بۇ يەرگە نېمىشقا كېلىپ قالغانلىقىمىز-نى ئۇقمايتتى . ئۇلارنىڭ مۇلدۇرلىگەن كۆزلىرى دەممۇ دەم سايتاخۇنغا تىكىلەتتى . كوماندىر سايتاخۇن خۇشخۇي ، مەغرۇر ئىدى . ئۇنىڭ يۈزلىرىدە غەلىبە شادلىقى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى . «قوزغىلاڭ» نىڭ ئەزالىرىدىمۇ شۇنداق جۇشقۇن ھالەت ئەكس ئېتىپ تۇراتتى .

ئۇ قاتتىق جىگىمىدىن بىرنى يەپ بولۇپ ، ئىككى يۇتۇم سۇ ئىچتى ـ دە ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ :

ـــ بۇرادەرلەر ، قېرىنداشلار ، قوزغىلاڭچىلار ! ـــ دېدى

ئۇ جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق «قوزغىلاڭ-چىلار» دېگەن گەپ چىقمايتتىغۇ ، ئۇ ھەر قېتىم بۇنداق كۆتۈ-رەڭگۇ ، يالغۇنلۇق سادا بىلەن سۆزلىمەيتتىغۇ ، ئۇنى شۇنچە ھاياجانغا ، دولقۇنلۇق يۈرەك ساداسىغا سېلىۋاتقان قانداق كۈچ-تۇ ؟ ئۇ نېمىدىن شۇنچە غۇرۇرلىنىپ كەتكەندۇ ؟ سىرلىق تۈي-غۇدا ئەندىككەن ئەسكەرلەر ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قېلىشتى . سايتاخۇننىڭ جىددىيلىك ، قەيسەرلىك جىلۋىلەنگەن لەۋلىرى ئېچىلدى ، ـــ بىز نىجاتلىق ئىزدەپ يولغا چىقتۇق ، گومىنداڭ-دىن قول ئۈزدۇق ، ئۇنىڭ قانخور ھاكىمىيىتىگە ئوق ئات-تۇق !... ۋىجدانىمىزنى سانتقان ، ئۆز خەلقىمىزگە خائىنلىق قى-لىپ ، شەرمەندىلىكتە قالغان ھاياتىمىز ئاخىرلاشتى ، ئەمدى باشقىچە ھاياتقا كۆچتۇق !

ئالدىدا ، ئىككى يېنىدا ئولتۇرغانلارغا تەكشى قاراپ ، جىد-دي ھەرىكەت بىلەن سۆزلەۋاتقان كوماندىرنىڭ يۈزىدە يېڭىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان كۈننىڭ شولىسى جىلۋە قىلاتتى . ئولتۇر-غانلار ئۆز ھاياتىدا تۇنجى قېتىم ئاڭلاۋاتقان بۇ يېڭى گەپلەردىن ھەيران قېلىشىپ ، قىمىرلىشىپ ئولتۇرالماي قېلىشقان ۋە خۇددى قەپەستىن قۇتۇلغان قۇشلاردەك جانلىنىپ ئەركىن نەپەس ئېلىشماقتا ئىدى . ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيدىغان يېڭى يولغا ئۆزلىرىنى باشلاپ چىققان بۇ ئىدراكلىق كوماندىرىغا قايىل بولۇشۇپ ئېچ ـ ئىچىدىن يانماقتا ئىدى ...

سايتاخۇن سۆزىنى داۋام قىلدى :

ـــ كۈننى ئېتەك بىلەن ياپقىلى بولامدۇ ؟ بىز ئاڭلاپ كېلىۋاتقان «ئىلى ۋەقەسى» ، ھەرگىزمۇ «ئالتە ئوغرى» نىڭ ئىشى ئەمەسكەن ، ئۇ گومىنداڭغا قارشى مەردانىلىك بىلەن باش كۆتۈرۈپ چىققان يۈزمىڭلىغان خەلقنىڭ ئىنقىلابى ئىكەن ، تو سۇۋالغىلى بولمايدىغان بوران ئىكەن ! ... ئۇلار ھازىر ئۆزىنىڭ ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بوپتۇ . مانا پاكىت ، مانا ئۇلارنىڭ گېزىت

تى ، ـــ ئۇ قوينىدىن «ئويغان» گېزىتىنى ئېلىپ پۇلاڭلاتتى :
ئويغان ! ئويغىنىڭلار قېرىنداشلار ! ! !... بۇ جاراڭلىق ، ئۆتكۈر سادا ھەممىنىڭ يۈرەك قاتلاملىرىغا خۇددى نۇردەك قۇيۇلدى ۋە بۇ ئويغاتقۇچى سادا ھەممىنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى دولقۇنلىتىپ ، كۆچلۈك ھاياجانغا سالدى ، ـــ بىز ئويغان بىلەن ئويغاندۇق ، ـــ دېدى سايتاخۇن غەيرەتلىنىپ ، ـــ ئەمدى ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپامدۇق ياكى كەينىمىزگە چېكىنىپ ، گومىنداڭغا شەرمەندىلەرچە تەسلىم بولامدۇق ؟ قېنى ، ئويلاڭلار قېرىنداشلار ! ... كېتىمىز دەيدىغانلار ، كەتسۇن ، يول ئوچۇق ، دەخلى قىلىنمايدۇ !
ھەممىسى ئەسىرلەپ جىم ياتقان بۇ تاغ باغرىنى زىلزىلىگە سېلىپ ، ئۇنلۇك ۋارقىراشتى :
ـــ تاپىمىز ! جەزمەن تاپىمىز ! ...
ـــ گومىنداڭدىن تويدۇق ! ...
ـــ نىجاتلىق ئىزدەيمىز ، چېكىنمەيمىز !...
قىزغۇچ تاغ باغرى تەنتەنىلىك سادالار ، قىزغىن ئالقىشلار بىلەن دولقۇنلاندى ، بۇ سادالارغا تۈمەنمىڭ سادالار جور بولغاندەك يىراق ـ يىراقلاردا ئۇنىڭ ئەكس سادالىرى گۇرۇلدەيتتى .
قىسىم يولغا چىقىپ ، كۈن ئولتۇراي دېگەن مەزگىلىدە گومىنداڭنىڭ ئىككى ئايروپىلانى بىزنى ئىزدەپ كەلدى . بىز يوغان تاشلار ئاستىغا ، كامالارغا ، جىرا ئىچىدىكى چاتقاللىقلارغا يوشۇرۇنۇۋالدۇق . ئايروپىلان ئۈستىمىزدىن ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئايلىنىپ كېتىپ قالدى . ئايروپىلان بىزنى كۆرمىدى دەپ خاتىرجەم بولغانىدۇق ، ئەمما كوماندىر تاغ ئۈستىگە ئابارۇن قۇرۇشقا ـ تاش پارچىلىرىدىن ئىستىھكام ياساشقا ۋە ئۇنىڭغا چاۋا ـ چاتقاللارنى سانجىشقا بۇيرۇق بەردى . يېرىم سائەت ئۆتكەندىن كېيىن بىزگە ئوشۇقچە ھېس قىلىنغان جىددىيلىكنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۇق ، گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ مايتاغدىن

چىققان ئىككى روتىسى بىزنى قوغلاپ ، پو ـ پوغا يۈگۈرۈپ كېلىۋاتاتتى ، كۆز باغلىناي دەپ قالغان چاغ ئىدى .

ـــ مۇداپىئەدە تۇرغان قىسىم ئۇچۇن ئۆزىدىن بىر ھەسسە ئۇستۇن ئەسكىرىي كۈچ ھېچ گەپ ئەمەس ، ـــ دېدى سايتاخۇن دۇربۇننى كۆزىدىن ئېلىپ ، ـــ ئالدى بىلەن ئالدىدا كېلىۋاتقان ئاتلىقلىرىنى ئېتىڭلار ، ـــ ئاتلىقلار كوماندىرلىرى ئىدى .

ئوچۇقچىلىقتا ئالدىڭغا كېلىپ بەرگەن دۇشمەننى ئېتىش ، ئاتقاندىمۇ زايە قىلماي ئېتىش ناھايىتى كۆڭۈللۈك . بىراقلا ئوق ئۈزدۈق ، پىلىموتلىرىمىز سايراپ كەتتى (بىزدە توققۇز دانە پىلىموت بار ئىدى) ئالدىدىكىلىرى يىقىلىشقا باشلاپ ، كەينىدىكىلىرى ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىشقا ئۇلگۈرمەيلا ، سايتاخۇن ئاتاكىغا ئۆتۈشكە بۇيرۇق بەردى . قىقاس ـ چۇقان بىلەن ئابارۇندىن چىقتۇق . ئۇلارنىڭ بىزنى قوغلاپ كېلىۋاتقانلىقى ئۆزىگە ئايان بولسىمۇ ، قايسىدۇ ، بىرىنىڭ «ئوغرىلار ، ئوغرىلار كەپتۇ··· » دېگەن سۆزى بىلەن تەڭلا پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى ، قوغلاپ يۈرۈپ قىردۇق ··· ئۇلار ھۇجۇمدا گال بولغان بىلەن قېچىشتا ئىتتىك ئىكەن ، تىرىك قالغانلىرى قېچىپ ، بىزنى يەتكۈزمەي قويدى .

سايتاخۇن :

ـــ ۋاي ، ئىسىت ··· بىر ۋزۋود ئاتلىق ئەسكىرىم بولسا ، قويماي قىرىپ تاشلايتتىم ـ دە ، دەپ تىت ـ تىت بولۇپ كەتتى .

ئىككى جەڭچى گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداۋاتقان قىسىملىرىنىڭ باش كوماندىرىنى ھەيدەپ كەلدى . بۇ چاغ كۆز باغلىنىپ قالغان چاغ بولغاچقا ، سايتاخۇن تاپانچىسىنىڭ ئۇچى بىلەن ، ئۇنىڭ كۆزىگە چۈشۈرۈۋالغان شەپكىسىنى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ :

ـــ باش كوماندىر مېنى تونۇغانسىز ؟ ـــ دېدى . ئۇ سايتاخۇننى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتتى ، ـــ قەيىرىڭىزگە ئا-

تاي ، ـــ سايتاخۇننىڭ تاپانچىسى ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچىغا تەـ
رەلگەنىدى .

ئۇ قاپىقىنى تۇرۇپ :

ـــ ھەربىي قانۇندا يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسىرلەر ئەـ
سىرگە چۈشسە ، ئاتمايدۇ ، سەن بىلمەيتتىڭمۇ ، ـــ دېدى ئۇ
تېرىكىپ .

ـــ مېنىڭ قانۇنۇمدا ئاتىدۇ ، ـــ دېدى سايتاخۇن ئاچچىق
كۈلۈمسىرەپ ، ـــ مەن «ئوغرىلار» نىڭ بىرى تۇرسام ، ھەر-
بىي قانۇننى بىلەمدىمەن .

باش كوماندىر ئۆز قول ئاستىدىكى قۇلدەك يۇرگەن بىر
ئادەمنىڭ مانا ئەمدى ئۆزىنى ئەخمەق قىلىپ ئوينىتىۋاتقانـ
لىقىدىن تېرىكىپ ، چىچاڭشىپ كەتتى . شۇنىڭ بىلەن تەڭ
سايتاخۇننىڭ تاپانچىسىدىن ئۆزۈلگەن ئىككى پاي ئوق ئۇنى
يەرگە يىقىتتى .

سايتاخۇن دەرھال يۇرۇشكە بۇيرۇق بەردى .

دۇشمەندىن ئولجا ئېلىنغان قورال ، ئوق ـ دورىلارنى ئىكـ
كى ـ ئۈچ ئاتقا ئارتىپ ، كېچىلەپ يۇرۇپ كەتتۇق . ئۇ دەممۇ
ئالمىغان ، قورساققىمۇ بىر نىمە يېمىگەن ئۆز قىسمىنى ئىلدامـ
لىق بىلەن يۇرۇشكە دالالەت قىلىپ ، سەپىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېـ
تىپ باراتتى . پۈتۈن تۈن بويى ئارىلىقتا پەقەت ئون مىنۇتلا
توختاپ دەم ئالغان قىسىم ، شامالدەك تېز ئىلگىرىلەپ تاڭ
بىلەن تەڭ تاغ ئارىسىدىكى بىر موڭغۇل بۇتخانىسىغا يېتىپ
كەلدى .

بۇتخانىنىڭ لامىسى بىزنى قىزغىن قارشى ئالدى . ئۇ بىزـ
نىڭ نىجاتلىق ئىزدەپ ئاتلانغانلىقىمىزدىن تەسىرلىنىپ ، بىزگە
ئەللىك ئات ، ئون ئېگەر ـ توقۇم ، يىگىرمە قوي سوۋغا قىلدى .
بەش ـ ئالتە قوينى سويدۇق ـ دە ، پىشۇرۇشقىمۇ ئۈلگۈرمەي ،
چاراسلاپ يېنىۋاتقان ئوتلارغا قاقلاپ كاۋاپ قىلىپ يېدۇق .

موڭغۇل ياشلىرىدىن ئون نەچچىسى بىزگە ئاتلىرى بىلەن قو-
شۇلدى . شۇنىڭ بىلەن ئوفىتسىرلەر ، بىر قىسىم جەڭچىلەر
ئاتلىق بولۇپ قالدۇق . كوماندىرىمىز ئىككى كۈن ئۇيقۇسىزلى-
قىمىز ، توختىماي يول يۈرگەنلىكىمىزگە قارىماي ، بىزنى يەنە
يۈرۈشكە باشلىدى .

بۇتخانا لامىسى ۋە موڭغۇل چارۋىچىلار ئۇزىتىپ قالدى .

ئۇچ ئاتلىق جەڭچى ئەمدى ئالدىمىزدا ، بىزدىن ئۇزاپ ما-
ڭىدىغان بولدى . ئەللىك ـ ئاتمىش كىشى ئاتلىق بولساقمۇ ،
بەربىر پىيادىلەر بىلەن تەڭ ماڭاتتۇق . شۇ تاپتا بىزگە ئەڭ
ئېغىر كېلىۋاتقىنى ئۇيقۇ ئىدى . كىشى ھېرىپ ـ چارچاشقىمۇ ،
ئاچلىققىمۇ بەرداشلىق بېرەلەيدىكەن ، بىراق ئۇيقۇغا بەرداشلىق
بېرىش ئىنتايىن تەس ئىكەن ، بىر نەچچە كوماندىر ـ جەڭچىلەر
ئۇخلاپ قېلىپ ، ئات ئۈستىدىن يېقىلىپمۇ چۈشتى . مۇنداق
چاغلاردا يىقىلغۇچىنىڭ ئازابىغا قارىماي ، ئۇنىڭ پالاقلاپ يىقى-
لىشى ۋە ئۆندەرىشىگە كىشىنىڭ كۈلگۈسى كېلىدىكەن .

ئالدىمىزدا كەتكەن ئۇچ ئاتلىق جەڭچىمىزنىڭ بىرسى خۇش
خەۋەر ئېلىپ كەلدى :

ـــ جانابىي كوماندىر...

سايتاخۇن كۈلۈۋەتتى :

ـــ تۈز گەپ قىل !

ـــ يولداش كوماندىر ، ـــ دېدى ئۇ ئۆزىمۇ كۈلۈپ ، ـــ
ئالدىمىزدا ئۇلۇغجاي دېگەن قازاقلار ئولتۇراقلاشقان جاي بار
ئىكەن ، ئۇلارنىڭ ئاقساقىلى بىزنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىل-
دۈردى ، بىزنى كۈتۈۋېلىشقا تەييارلىق قىلىپ قويلارنى سويۇۋا-
تىدۇ .

ـــ بۇرۇن بىز بىر يەرگە بارساق خەلق قانداق قارشى
ئالاتتى ؟ ـــ دېدى سايتاخۇن جىددىي ھالدا .

ئۇ ئەمدى چاقماقتەك جاۋاب بەردى :

ـــ خەلق قارشى ئالمايتتى ، بىزدىن قاچاتتى يا نەرسىلىرىنى تىقاتتى ، يولداش كوماندىر .

ـــ هازىرچۇ ؟

ـــ هازىر ... هازىر باسقان يولىمىزنى خەلق ئالقىشلاۋاتىدۇ ، ھەتتا يەۋاتقان نانلىرىنىمۇ بېرىۋاتىدۇ...

ـــ يارايسەن !

ئەتراپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى .

ئۇلۇغجايغا يېتىپ كەلگەندە ، بىزگە ئەڭ دەسلەپ يېقىملىق بولۇپ تۇيۇلغىنى دىماغقا ئۇرۇلغان شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى بولدى ، ئاغزىمىزغا سېرىق سۇ كەلدى . بىرنەچچە چوڭ قازانلاردا گۆش قايناۋاتقانىكەن ، شادلىق يېغىپ تۇرغان كۆزلەر ، تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن يۈزلەر بىزنى قارشى ئالدى . يەرلىكلەرنىڭ ئاقساقىلى قىرىق ـ قىرىق بەش ياشلار چامىسىدىكى قىزىل يۈزلۈك ، قاشلىق ، ئۆتكۈر كۆزلۈك ، گەۋدىلىك نۇرپاي دېگەن كىشى ئىكەن ، نۇرپاي كوماندىر سايتاخۇن ، مۇئاۋىن كوماندىر نىياز ۋە باشقىلار بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى . شۇنچە نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ ، تاۋىدا قىزىرىپ پىشقان نان ، سېرىق ماي ۋە قۇرتلارنى قويدى . ئاۋۋال چاي ئىچتۇق ، ئاندىن مەززە قىلىپ گۆش يېدۇق ، شورپا ئىچتۇق . بۇ بىر نەچچە كۈنلۈك ئېغىر ھەربىي يۈرۈشتىن كېيىنكى ئەركىن ـ بەھۇزۇر تاماقلىنىش ئىدى... بەدەنلىرىمىز بوشاشتى ، كۆزلىرىمىزنى ئۇيقۇ باستى ، كېرىلدۇق ، ئەسنەشكە باشلىدۇق... بۇلارسىزمۇ كوماندىرىمىز ئەلۋەتتە بىزنىڭ ئۇيقۇسىزلىقىمىزنى ئوبدان بىلەتتى . ئۇ بىرنەچچە ئورۇنغا پوستلارنى قويۇپ بولۇپ ، جەڭچىلەرگە ئۇخلاشنى بۇيرۇدى . ئۆزىمۇ ئۇخلاش ئۈچۈن بىر كىگىز ئۆيگە كىرىپ كەتتى . »

ئابدۇقادىر ھېكايىسىنى توختىتىپ تاماكا يۆگىدى ـ دە ، تۇتاشتۇرۇپ ، بىرنەچچە قېتىم كەينى ـ كەينىدىن شورىدى .

ئاڭلىغۇچىلارنىڭمۇ ھازىر ئۇخلاش مەزگىلى ئىدى ، كەچكىرىسىلا يۇرۇش باشلىناتتى ، لېكىن ھېكايە ۋەقەلىكى ئۇلاردىن ئۇيقۇنى تامامەن قاچۇرۇۋەتتى .

ئۇ ھېكايىسىنى داۋام قىلدى :

« ــ بىز ئۇيقۇدىن تۇرساق··· »

ئۇيقۇنىڭ گېپىنى قىلما ، ئاداش ، ــ دېدى ئاڭلىغۇچىلار-دىن بىرسى چاقچاق قىلىپ ، ــ خۇمارى تاتلىق نېمىنى ئادەم-نىڭ ئېسىگە سالىدىكەنسەن···

« ــ ماقۇل ، ــ دېدى ئابدۇقادىر ، ــ ئۇيقۇ كەلتۇر-مەيدىغان يېرىنى سۆزلەي ، ــ شۇنداق قىلىپ قازانلاردا يەنە گۆش قايناۋاتىتۇ . نۇرپاي بىلەن كوماندىرىمىز پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ .

نۇرپاينىڭ بوم ئاۋازى ئاڭلاندى :

ــ شېكىڭ شىسەي ، گومىنداڭ بىلەن كۆپ ئېلىشـ-تىم ، مېنى تۇتۇشقىمۇ كۆپ قېتىم كەلدى ، تۇتۇق بەرمىدىم ، لېكىن چوڭراق ئىش قىلالمىدىم ، ــ ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى يېنىشقا باشلىدى ، ــ مانا ئىلى ئىنقىلابچىلىرى چوڭ ئىش قىلدى ، گومىنداڭنىڭ جاجىسىنى بېرىۋاتىدۇ ، مەن قىلغان ئىشلىرىمنى ئويلىسام ، يىغىپ كەلگەندە ، يالغۇز باتۇرلۇق قى-لىپتىمەن ، مېنىڭچە ، ــ ئۇ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى سايتاخۇنغا تىكىپ ، يوغان قولىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويدى ، ــ سېنىڭ بۇ يۇرۇشۇڭ ــ ئۇلۇغ يۇرۇش ، تاغدا يولۇاسمۇ ياشايدۇ ، توشقانمۇ ياشايدۇ ، توشقاندەك قورقۇپ ياشىغاندىن كۆرە ، يول-ۋاستەك ھۆركىرەپ ئۆلگەن مىڭ ئەلا ! ــ ئۇ سەل توختىۋې-لىپ ، ئاۋازىنى ئۆزگەرتىپ دېدى :

ــ خوش ، سەن قانداق ماڭماقچىسەن ؟

ــ تاغ بىلەن .

ــ ھەي··· بۇ قىيىن .

ـــ مۇنۇ تاغنى ئېشىپ ، قاش بېشىغا چۈشسەك ، ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپىمىز ئەمەسمۇ ؟

ـــ 5 ـ ئايدىن كېيىن بولسا ، بۇ بولاتتىن ھەم يېقىن ، ھەم خەتەرسىز يول ئىدى ، بىراق ھازىر تېخى قار كەتمىدى ، چارۋىچىلارمۇ تاغقا كەلمىدى ..

سايتاخۇن ئويلىغانلىرىنى ئېيتتى :

ـــ بورتۇگگېدە گومىنداڭنىڭ بىر ئىسكادرون ھەربىي كۈچى بار ، بۇ ئىسكادروننىڭ ئاتلىرىمۇ ، ئىگە ـ توقۇملىرىمۇ خىل ، شۇنى قولغا چۈشۈرۈپ تاغ ئېشىشنى ئويلاۋاتىمەن .

ـــ قولغا چۈشۈرگەن تەقدىردىمۇ ، ـــ دېدى نۇرپاي قىيىنچىلىق ، توسالغۇلارنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەپ ، ـــ بىرىنچىدىن قارلىق يول ئۇزۇن ، قار ئاتنىڭ قارنىغا كېلىدۇ ، بەزى يەرلەردە چۆكۈپمۇ كېتىدۇ . ئىككىنچىدىن ، ئېل يوق ، ئۇزۇقلۇقتىن ، يېتىپ ـ قوپۇشتىن قىينىلىپ قالىسىلەر . تېخى جۇدۇن باشلىنىپ قالسا ، پۇتۇنلەي قىرىلىپ كېتىسىلەر . ئۇچىنچىدىن ، ئەگەر ئايروپىلان بىلەن قوغلاپ قالسا ، مۆكۈنۈشكە ئۇلگۈرەلمەي قالىسىلەر...

سايتاخۇن كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىككىنچە ئويلىنىپ قالدى . سوغۇق تاغ شامىلى ئۇنىڭ يۈزىگە يېڭىنىدەك سانجىلاتتى ، لېكىن ئۇ بۇنى تۇيمايتتى ، قىسمىنىڭ ھاياتى ، قايسى يول بىلەن يۈرۈش كېرەكلىكى ئۇنىڭ پۇتۇن ئېس ـ يادىنى چولغىۋالغاندى . ئۇ بىردىنلا ئەقىل تاپقاندەك بىر قارارغا كەلدى ـ دە ، نۇرپايغا ئىتتىك قارىدى :

ـــ خەتەرلىك بولسىمۇ ، ئوي بىلەن ماڭايلى .

ـــ دۇرۇس ، ئەقلى بولۇپ ، دىتى بولمىسا بىكار ، ـــ نۇرپاينىڭ قىزىل يۈزى نۇرلاندى ، ـــ بۇ يول ـــ توغرا يول ، ئەمدى مېڭىش نىشانىڭلارنى كۆرسىتىپ بېرەي : كۈيتۇك بىلەن يەنسىخەي ئارىلىقىنى بۆسۈپ ، ئويغا چۈشۈڭلار ، شىمالنى ياقلا-

لاپ ، چەپەيزىنىڭ ئوڭ تەرىپى بىلەن مېڭىپ ، ئۇلانبۇلاققا يۈز-
لىنىڭلار ، ئەمما چەپەيزىگە يېقىنلاشماڭلار ، كىگەنجىگە چۈشىد-
سىلەر ، ئات يەڭگۈشلەپ ، سوكسۇۋۇللۇق بىلەن ماڭساڭلار بو-
لىدۇ ، ئۇ يەرلەردە ئېل بار...

سايتاخۇن يۈرۈشنىڭ خەرىتىسىنى سىزىۋالدى .

بۇ چاغدا كىچىك تۈزلەڭلىك جانلىنىپ كەتكەندى : سايتا-
خۇننىڭ بۇيرۇقى بىلەن موڭغۇل ، قازاق ياشلىرى ھەربىي تېخ-
نىكا ئۆگىنىۋاتاتتى ، گرانات تاشلاش ، يەر بېغىرلاپ يۈرۈش
چېكىنىش ، ئاتاكىغا ئۆتۈش ، قورال تۈتۈش ، پوستا تۈرۈش
قوراللارنى ئىشلىتىش... مەشقلىرى كۆرسىتىلىۋاتاتتى .

مېڭىشقا ھازىرلاندۇق . نۇرپاينىڭ ئېلىدىن بىزگە ئوتتۇز
دىن ئوشۇقراق ياشلار ئاتلىرى بىلەن قوشۇلغاندى . نۇرپاي
ئوتتۇز ئات تەقدىم قىلدى . بەللىرىمىزگە پىششىق گۆش تۈگۈش
تۇق . ئات يېتىشمىگەنلەر مىنگىشىپ ، ھەممىمىز تولۇق ئاتلان-
دۇق .

ــ خەير نۇرپاي ئاغا ، ــ دېدى سايتاخۇن ، ــ جېنىد-
مىزغا جان قوشۇلدى ، ئەمدى بوزەك بولمايمىز ، بىرىمىز قال-
ساقمۇ ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى تاپىمىز !...

ــ خەير ، خەير ، ــ دېدى نۇرپايمۇ ، ــ يۈرۈ-
شۈڭلار ئوڭۇشلۇق بولسۇن ، غەلىبە سىلەرگە يار بولسۇن .

سايتاخۇن بىلەن نۇرپاي قۇچاقلاشتى .

قاش قارايغاندا يۈرۈش باشلاندى . چوڭ ـ كىچىك ، قې-
رى ـ ياش ، قۇچاقتىكى بالىلارمۇ بىزنى ئۇزىتىپ قالدى .

ئۇزۇن سەپ تۆۋەنلەپ چۈشمەكتە ئىدى . يۇلتۇزلار يۈرۈ-
شىمىزنى ئالقىشلاۋاتقاندەك ، ئالتۇن كىرپىكلىرىنى چىمچىقلا-
تىپ تەبەسسۇم ياغدۇراتتى . كېچە سوغۇقى ، نە يولسىز تاقا-
تاغ ئازابى قىلچىمۇ بىلىنمەيتتى . ئات تۇياقلىرىنىڭ تاشلارغا
تېگىشىدىن چاچراپ چىقىۋاتقان ئوت ئۇچقۇنلىرى توختىماي يا

ناتتى .

تاڭ ئالدىدا تاشيولغا چىقتۇق ، مىلتىق ئىشتىكى بىلەن سىمتاناپ تۇۋرۇكلىرىنىڭ ئاستىنى كولاپ ئون نەچچىسىنى ئۆ-رۇۋەتتۇق . يۇرۇشىمىزنى چاپسانلىتىپ ، كېكەنچىگە كەلدۇق . بۇ يەردىكى ئاھالىلەرمۇ بىزنى قىزغىن كۈتۈۋالدى . بىراق ، «بەش خورجا» دېگەن يەردە قىسقا ئېتىشىش بولدى . گومىنداڭ-چىلار بۇ يەردىكى ئاھالىلەرنى قورالالاندۇرۇپ قويغانىكەن . شۇنـ-داق قىلىپ ، بۇ يەرنى ھۇجۇم بىلەن ئالدۇق . يەيدىغىنىمىز تۈگىگەنىدى ، جەڭچىلەر ئوزۇقلۇق بۇلاشقا كىرىشتى . بىر جەڭـ-چى بىر تاغار گۈرۈچنى بۇلاپ چىققاندا ، ئىگىسى ئۇنىڭغا ئېسىـ-لىۋالغان ، جەڭچى مىلتىقنىڭ قوندىقى بىلەن ھېلىقى دېھقاننى ئۇرۇپ ، بېشىنى يېرىۋەتكەن ، نەق مۇشۇ ئىشنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قالغان سايتاخۇن :

ــ سەن گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ بۇلاڭچىلىق ـ زورلۇ-قىنى تېخىچە ئۆزۈڭدە ساقلاپ يۈرەمسەن ! ــ دېدى ـ دە ، ئۇنى ئېتىپ تاشلىدى . بۇ ھالنى كۆرگەن ئاھالىلەر تەسىرلىنىپ ، ئۆزلۈكىدىن بىزگە ئۇن ، گۈرۈچ تەقدىم قىلدى ۋە بەش خورجا ، كېگەنچىدىن نۇرغۇن ياشلار سېپىمىزگە قوشۇلدى . بىز كېگەنـ-چىدە ئات يەڭگۈشلىدۇق ھەم ھەممىمىز تولۇق ئاتلىق بولدۇق . كېچىسى يولغا چىقتۇق ، بىراق مۇشۇ يەردە مۇئاۋىن كوماندىرد-مىز نىياز ئىككى جەڭچىنى ئازدۇرۇپ ، قېچىپ كەتكەنلىكى مەلۇم بولدى . سايتاخۇن ئىككىلىنىپ تۇرماستىن :

ــ ئۇلارنى قوغلاش خەتەرلىك ، قوغلايمىز دېسەك ، دۇش-مەننىڭ ئىسكەنجىسىگە چۈشۈپ قالىمىز ، مۇھىمى تېز يۈرۈپ كېتىشىمىز كېرەك ، ــ دېدى جىددىي ھالدا .

ئىككى سائەت چامىسى يۈرگەندىن كېيىن ، كەينىمىزدىن نۇرغۇن ئاتلىقلارنىڭ ئوپۇر ـ توپۇرى ئاڭلىنىپ قالدى . بىز ئۆزىمىزنى ئوڭشىغىچە كەينىمىزدىن ، ئىككى يېنىمىزدىن تا-

راسلاپ ئوق چىقتى . بىرنەچچە جەڭچىمىز ئات ئۈستىدىن غۇلاپ چۈشتى .

ـــ بۇ چوقۇم نىيازنىڭ ئىشى ، دېدى سايتاخۇن ، ـــ چەپەيزىدىن قىسىم باشلاپ كەلدى ـ دە ، ـــ ئۇ مۇداپىئەلىنىش كە بۇيرۇق بەردى ، نالىنىشلار ئاڭلاندى :

ـــ ۋاي ـ جان··· قان !···

ـــ پۇتۇم ئۇزۇلۇپ كەتتى···

ـــ ئۇچەي ـ باغرىم چۈۋۈلدى···

ئاتلاردىن چۈشۈپ ئورۇن ئىگىلىدۇق ، ئات ئۈستىدە ئوق ئۇزۇپ كېلىۋاتقانلارغا قارشى بىزمۇ ئاتتۇق ۋە گرانات تاشلاپ ئۇلارنىڭ بېسىپ كېلىشىنى توستۇق ، ئېتىشىش كۈچەيدى .

بىھۇدە ئاتماڭلا ، ئوقنى ئاياڭلار !···

سايتاخۇننىڭ ئاۋازى جاراڭلاپ تۇراتتى . ئۇ قىسىمنى ئۇچۇكە بۆلدى . بىرىنچى بۆلەك ئورنىدا قالدى ، ئىككىنچى بۆلەك ئوق ـ سولغا بۇرۇلۇپ ، بەشىۋۇز مېتىردەك يۇرۇپ ، ئالغا بۇرۇلۇپ ، جەنۇب بىلەن شىمالدىن بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقىنى ئالدى .

سايتاخۇننىڭ يېشىل بەلگە ئوقى ئېتىلدى .

ئۇچ تەرەپتىن تەڭلا ئوت ئاچتۇق ۋە شىپقاپ ئالغا ئىلگىرىلىدۇق ، سەپ بويىچە بىر گرانات تاشلاپ ، بىر ئىلگىرىلەش جېڭى باشلىدۇق ، بۇ جەڭ ئىككى قېتىم قىلىنغاندىن كېيىن ئاتلارنىڭ تاراسلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى ـــ دۈشمەن قاچقاندى قوغلاپ قىرىپ تۈگەتمەكچى بولدۇق ، بىرئاز قوغلىغاندىن كېيىن ، سايتاخۇن يول قويمىدى :

ـــ شۇ تاپتا ، بىر ئىسكادرون ھەتتا بىر دىۋىزىئونىنى قىرىپ تۈگىتىۋەتسەكمۇ ، دۈشمەن ئۈچۈن ھېچقانچە ئىش ئەمەس ، مۇھىمى بىز بۇ يەردىن يىراقلاپ كېتىشىمىز كېرەك

ئۆلگەن يەتتە جەڭچىمىزنى ئايدالاغا تاشلاپ ، ئۈستىنى

سوكسۇۋۇل ، چانقاللار بىلەن يېپىپ قويدۇق ـ دە ، ئون ئىككى ياردارنى ئات ئۈستىگە ئېلىپ يولغا چىقتۇق . تاڭ ئاتقاندا گو-مىنداڭنىڭ ئىككى ئايروپىلانى قوغلاپ كەلدى . دەشت ـ قۇملۇق دالىدا كېتىپ باراتتۇق ، مۆكۈنگۈدەك يەرمۇ يوق ئىدى . ئايرو-پىلانلار غارقىراپ ـ پەسلەپ كېلەتتى ـ دە ، پىلىموتتىن ئوق ياغدۇراتتى ، بومبا تاشلايتتى . يەنە قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى... ئايروپىلانلار كۈن بويى ئارام بەرمىدى ، ئىككىسى كەتسە ، يەنە ئىككىسى كېلەتتى ، ئەتىسىمۇ خۇددى شۇنداق بول-دى . ئەمما ، بىز مىنۇت ـ سېكۇنتىنىمۇ قولدىن بەرمەي ، بۇ سۈسىز دەشتتە ئۇلان بۇلاققا قاراپ ماڭىۋەردۇق . جەڭچىلىرد-مىزنىڭ چىرايلىرى ئاپئاق ئاقىرىپ ، لەۋلىرى قۇرۇپ كەتتى ، ئاتلىرىمىز ئاياغلىرىنى ئاران ـ ئاران ئالاتتى . ياردارلار ئوچۇد-مۇ بىر يۈتۈم سۇ يوق ئىدى . ئوتتۇزغا يېقىن ئۆلگەن ئادەملىرد-مىزنىمۇ ، قانسىراپ ئۆلگەن ياردارلارنىمۇ يول بويى تاشلاپ مېڭىشقا مەجبۇر بولدۇق . قورساقنىڭ ئاچلىقىدىن ، ئۈسسۈز-لۈق يامان ئىكەن ، ئاغزىمىزغا سېلىۋالغان ئۈششاق تاشلارمۇ ئۈسسۈزلۈققا دال بولالمىدى .

ئالدىمىزدا كەتكەن ئىككى جەڭچى قايتىپ كەلدى .

ـــ سۇ !... سۇ !... ـــ ئۇلارنىڭ پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرى يېنىپ كەتكەندى .

ئازگالغا يېغىلىپ قالغان لاي ـ توختام سۈنى ئاتلار بىلەن تالىشىپ ئىچتۇق .

كەينىمىزدىن يەنە ئاتلىق گومىنداڭ قىسىملىرى قوغلاپ كەلدى ، ئۈستىمىزدە ئايروپىلان كۆرۈندى . دۆڭلۇكلەرگە جايـ-لىشىپ ئېتىشتۇق ، ھەممىزدىنمۇ كۆپرەك سىيرىلىپ ، جۇ-دەپ ، ياغاچتەك قېتىپ قالغان سايتاخۇن يەنىلا تېتىك ئىدى ، ئۇ :

ـــ كۆچمە جەڭ قىلىمىز ، ـــ دېدى بۇيرۇق قىلىپ .

بىر قىممىز قوغلاپ كەلگەنلەر بىلەن جەڭ قىلاتتۇق ، يەنە بىر قىممىز يۇرۇش قىلاتتۇق ، شۇ ئۇسۇل بىلەن دۇشمەنـ دىن بارغانسېرى يىراقلايتتۇق .

ئۇلانبۇلاقتا يېقىنلىشىپ قالدۇق ، ھەممىزدە جانلىنىش پەيدا بولدى . بىراق ، ھېرىپ ئايافلىرىنى ئارانلا يۆتكەپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ يۇرۇشى تەكشى ئەمەس ، سەپ رەتسىز ، ئىلگەـ رى ـ كېيىن ، چېچىلاڭغۇ ئىدى . جەڭچىلەرنىڭ چىرايلىرى شۇنداق ئۆزگىرىپ كەتكەنكى ، كىشى قارىسا قورققۇسى كېلەتـ تى ، خۇددى ئادەم ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ روھى كېتىپ بارغانـ دەك قىلاتتى . ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەللىكتىن ئوشۇق يارىدارنى ئېلىپ كېتىپ باراتتۇق ، بەزىلىرى ئاتتا ئولتۇرالمىغاچقا نۆۋەتـ لىشىپ ھاپاش قىلىشقا ياكى ئۆزىمىز توقۇۋالغان زەمبىللەردە ئېلىپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى . يارىدارلارنىڭ : «قىينىلىپ كەتتىڭلار ، بىزنى دەپ پۇتۇن قىسىم ھالاك بولۇپ كەتمىسۇن ، بىزنى ئېتىۋېتىپ ، تېز ئىلگىرىلەڭلار ...» دېگەن سۆزلىرى كۆڭلىمىزنى بۇزاتتى ، كۆزلىرىمىزدىن ئىسىق ياش تامچىلىرى بۇلدۇقلايتتى . بىزنى مۇشۇنچىلىك چىقىمغا ، ئوڭۇشسىزلىققا روھىي ئازابقا سېلىۋاتقان كىشى ئەلۋەتتە ، ئارىمىزدىن چىققان خائىن ـــ مۇئاۋىن كوماندىرىمىز نىياز ئىدى . قورغاننىڭ ئىچىدىن چىققان دۇشمەن ھەقىقەتەن قورغاننىڭ تېشىدىكى دۇشـ مەندىن نەچچە ھەسسە يامان ئىكەن ، كۇنلەرنىڭ بىرىدە نىياز بىلەن ئۇچرىشىپ قالساق ، ئۇنى نېمىمۇ قىلىۋېتەرمىز ، پۇتۇن بەدەنلىرىنى قىيما ـ چىيما قىلىۋەتسەكمۇ دەردىمىز چىقمىدىغانـ دەك ئەمەس ئىدى...

يول ئۇستىدە سايتاخۇن يىغىن چاقىردى ، ھەممىمىز جەـ بولدۇق ، يارىدارلىرىمىزنى قوشقاندا ، بىزنىڭ بارلىق ئادىمىمىز ئىككى يۈز ئەللىك ئىدى . ئۇنىڭدىن ئالتە روتا توزدۇق . جەڭـ چىلىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى ، يول بويى دۇشمەننىڭ بىرقانچ

روتا ، ئىسكادرونلىرىنى تارمار قىلغانلىقىمىز ۋە چېكىنىدۇرگەن-لىكىمىز ئۈچۈن قىسىمىزنى «قوزغىلاڭچىلار پولكى» دەپ ئاتىدۇق ، پولك كوماندىرلىقىغا سايتاخۇننى سايلىدۇق .

يۈرۈشىمىز باشلاندى .

قىسىمنىڭ ئالدىدا يەتتە ئادەم ماڭىدۇق ، ئىككىمىز ئېتىـ-مىزنىڭ تۆش بېغىنى تۇزەپ كەينىدە قالغانىدۇق . ئالدىمىزدىكى بەش ئادىمىمىز بىر كىچىك جىرادىن ئۆرلەپ چىقىشىغا : تا ـ تا ـ تا ـ تات ، تا ـ تا ـ تا ـ تات... قىلىپ پىلىموت ئاۋاز ئاڭلاندى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا بەش ئادىمىمىز يىقىلدى ، ئىكـ-كىمىز دەرھال يېتىۋالدۇق .

جىرا ئىچىدىن :

ـــ مېنىـ ئېتىۋېتىڭلار... ! جېنىم قىينىلىپ كەتـ-تى... ـــ دېگەن ئاۋاز كەلدى . بىز ئۇنى ئاۋازىدىن تونىدۇق ، بۇ غېنىنىڭ ئاۋازى ئىدى . بۇ ئازابلىق ئاۋاز نەچچە قېتىم تەكرارلىنىپ ئۆچتى .

سايتاخۇن بىز يېتىپ كېلەي دەپ قالغان تاغقا نەپرەتلىك كۆزلىرى بىلەن بىر قاريدى ـ دە :

ـــ دېمەك نىياز ئۇلانبۇلاققا دۇشمەن قىسمىنى باشلاپ كەلگەن ، ئۇنىڭ بىز سىزىۋالغان خەرىتىدىن خەۋىرى بار ئىدى ، ـــ ئۇ ئۆز پولكىنى دۆڭلۈكلەر ، قىرلىق يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇردى ، بىزمۇ دۇشمەن قوشۇنى ئورۇنلاشقان تاغنى قورشىۋالدۇق . ئېتىشىش ئەۋج ئالدى ، پەقەت ئىلگىرىلىيەلمە-دۇق ، ئاخىر تەدبىرلىك كوماندىرىمىز بۇيرۇق قىلدى :

ـــ كۆچلىرىمىزنى خوراتماسلىقىمىز كېرەك ، مۇداپىئە تۇرغان دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلىپ ، بۇ تاغنى تارتىۋېلىش قىيىن ، كۆچمە جەڭ ئۈسۈلى بىلەن يۈرۈش باشلانسۇن ، ـــ ئۇنىڭ كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ كەتكەنىدى .

يۈرۈشىمىز كۆچمە جەڭ ئۈسۈلى بىلەن يەنە باشلاندى .

زۇلمەتلىك كېچىلەر ، قانلىق كۈندۈزلەر بىلەن تولغان ئون توققۇز سوتكا ئازابلىق ، ئەمما جەڭگىۋار مۇساپىنى بېسىپ ، مىللىي ئارمىيىنىڭ شۇ چاغدىكى ئالدىنقى قىسمى تۇرغان جاي ـ قىزىل ـــ تۇزغا يېتىپ كەلدۇق !

يول ئازابى ، ئېغىر كۈنلىرىمىز بىردىنلا ئۇنتۇلۇپ ، ھەممىمىز جانلىنىپ كەتتۇق ، ئارانلا يەر دەسسەپ قالغان ئاتلىرىمىزمۇ شۇ ھېسسىياتىمىزنى سەزگەندەك ، قەدەملىرىنى چاققان يۆتكەپ كېتىپ باراتتى . ئىككى يېنىمىزدىكى پاكار قومۇشلۇق ، چاتقاللىقلار ئارىسىدا بىزگە مارىشىپ قاراۋاتقان مىللىي ئارمىيىنىڭ قاراۋۇللىرىنى كۆردۇق ، يۈرەكلەر ئۇرۇشقا باشلىدى...

ھەممىمىز ئاتتىن چۈشتۇق ، سايتاخۇننىڭ ھۈيرۇقى بىلەن قوراللىرىمىزنى كەينىمىزگە ـــ شەرق تەرەپكە قارىتىپ قويدۇق ـ دە ، قورالسىزلىنىپ تىزىلىپ ماڭدۇق .

ئالدىمىزدا كېتىپ بارغان چەبدەس قەدەملىك سايتاخۇن كىچىك دۆڭلۈكتە بىزگە قاراپ تۇرغان كاپىتان ئۇنۇۋانلىق موڭغۇل كوماندىرنىڭ ئالدىغا يېتىپ باردى ـ دە ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش كوماندىر ، بىز ـــ گومىنداڭنىڭ مايتاغنى قوغداۋاتقان قىسمى ئىدۇق ، ۋەتەن ئالدىدا ، خەلق ئالدىدا ۋىجدانى بۇرچىمىزنى تونۇپ ، مۇستەبىت گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈردۇق . نىجاتلىق ئىزدەپ ، ئىلى ئىنقىلابچىلىرىغا تەلپۈنۈپ ، ئون توققۇز كۈن ئازابلىق يول بېسىپ ، كەينىمىزدىن قوغلاپ كەلگەن دۈشمەنلەر بىلەن ئېلىشىپ ، ئىككى يۈز قىرىق تۆت نەپەر جەڭچى ئاخىر بۇ يەرگە ـــ ئازاد رايونىغا غەلىبە بىلەن يېتىپ كەلدۇق ، قوزغىلاڭچىلار كوماندىرى سايتاخۇن !

ـــ مەن ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت ۋە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى نامىدىن سىلەرنى قىزدىن قارشى

ئالىمەن !

شۇ سۆزدىن كېيىنلا ، ئىككى كوماندىر غولىچىنى كەڭ يېيىپ كېلىپ قۇچاقلاشتى ، بىزمۇ مىللىي قىسىم جەڭچىلىرى بىلەن قېرىنداشلارچە قۇچاقلاشتۇق ، ھەممىمىزنىڭ كۆز بۇلاقلىرىدىن ئىسسىق ، مۇھەببەتلىك ياش تامچىلىرى خۇددى يامغۇردەك ئاقتى...

— بىز سىلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىڭلاردىن خەۋەر تېپىپ ، ئوزۇق - تولۇك بىلەن بىر ۋزۋود جەڭچىنى ئالدىڭلارغا ئەۋەتكەنىدۇق ، — دېدى مىللىي قىسىم كوماندىرى مەڭزىگە تېمىپ چۈشكەن ياشلىرىنى ئېرتىۋېتىپ ، — ئۇچرىشالماي قاپ-سىلەر ، لېكىن سىلەرنىڭ بۇ مۇشكۇل سەپىرىڭلار مىللىي ئازاد-لىق ئىنقىلابىي تارىخىمىزنىڭ جەڭگىۋار بىر بېتى بولۇپ قالغۇ-سى !...

ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت قەيسەر كوماندىرىمىز سايـ-تاخۇننى مىللىي ئارمىيە پولكوۋنىكى دەپ تونۇدى ۋە ئۇنىڭغا پولكوۋنىك ئۇنۋانى بىلەن «باتۇرلۇق» ئوردىنى ، قالغانلىرىمىز-غا «پىدائىي» لىق مېدالى بەردى .

خۇددى ئابدۇقادىر بىلەن مەسلىھەت قىلىشۋالغاندەك ، ئۇ-نىڭ ھېكايىسى تۈگىشى بىلەنلا ، يۈرۈش سىگنالى چېلىندى .

ئالتىنچى باب

ـــ كۈندۈزى دەم ئېلىش ـــ ئۈخلاش ئەمەلدىن قالدۇ-
رۇلسۇن ! كېچە ـ كۈندۈز توختىماي يۈرۈش باشلانسۇن !
بۇ پولك كوماندىرى نىزامىدىننىڭ يۈرۈشتىكىلەرگە بەر-
گەن بۇيرۇقى . بۇ بۇيرۇقتىن ئۇنىڭ چەپەيزىگە تېز يېتىشكە
ئالدىراۋاتقانلىقى ، قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى پەيدىنپەي ئاشۇ-
رۇۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى .
كېچىسى يول يۈرۈپ ، تاڭ ئالدىدا ئىككىلا سائەت ئۈخلىغان
قوشۇن ، تېز يۈرۈش بىلەن ئۇلانبۇلاققا يېتىپ كەلدى . ئۇلار -
بۇلاق ـــ قوڭغۇراق تىكەنلىك ، تېۋىلغا ـــ يۇلغۇنلۇق ،
سۆكسۆكلۈك ، جىگدىلىك ، قۇمساڭغۇ توپىلىق ، كەڭ تۈزلەڭ-
لىك يەر . قوشۇن مۇشۇ تۈزلەڭلىكتە كېتىپ بارغاندا شەرق
تەرەپتىن بىر ئايروپىلان كەلدى . پۈتۈن قىسىم جىگدە ، يۇلغۇن-
لارنى دالدا قىلىپ مۆكۈندى ، لېكىن دۈشمەننىڭ بۇ رازۋېدكا
ئايروپىلانى ئارقا سەپتىكى ئات ـ ھارۋىلارنى كۆرۈپ قالدىمۇ ،
تېزلا كەينىگە يېنىپ كەتتى . ئارىدىن ـــ بىرەر سائەت ئۆتە-
ئۆتمەيلا ، دۈشمەننىڭ بىرقانچە ئايروپىلانى غارقىرىتىپ يېتىپ
كەلدى ـ دە ، قىسمىنى بومباردىمان قىلىشقا باشلىدى .
بۇ بىرنەچچە كۈن تىنچ يول يۈرگەن قوشۇننىڭ رەسمىي
جەڭگە كىرگىنى بولدى . لېكىن ، پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى
بۇ قېتىم باشقىچە ، ئايروپىلانلارغا توختاپ قارشىلىق قىلىش
ئەمەس ، توختىماي يۈرۈپ قارشىلىق قىلىش بۇيرۇلدى .
بۇمۇ قىزىق جەڭ ئىدى ، ئايروپىلانلار يىراقتىن شۇڭغۇپ
كېلىدۇ ـ دە بومبا تاشلايدۇ ، جەڭچىلەر ئايروپىلان يېقىنلاپ

كەلگەندە ، ئىككى يانغا تېز چېكىنىپ يېتىۋالىدۇ . ئۇلارنىڭ تاشلىغان بومبىسى نىشانلاپ كەلگەن يەردە ـــ ئادەمسىز بوش ئورۇندا پارتلايدۇ . ئايروپىلانلار يەنە ئايلىنىپ ، يېتىپ كەلگۈچە جەڭچىلەر يۇرىۋېرىدۇ ، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن يۇرۇش داۋاملىشىۋەردى .

جانغا تىكىلىۋاتقان ئۇرۇشتا كۈلكىنىڭ چىقىشى قىزىق ئىش ، دەسلەپ جەڭچىلەر بېشىنى كۆتۈرۈپ بوش ئورۇندا كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزانغا ، ئايروپىلانلارغا قاراپ كۈلۈشتى . كېيىن ئىككى ياققا كۈلكە بىلەن چېكىنەتتى ـ دە ، يېتىۋالغاندا كۈلكە بېسىلاتتى ، بېشىنى كۆتۈرگەندە يەنە بىردىنلا تەرەپ ـ تەرەپتىن كۈلكە كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى . شۇنداق قىلىپ ، بۇ بىر ئويۇنغا ئايلىنىپ قالغان قارشىلىق كۆرسىتىش جېڭى بولدى .

ئايروپىلانلار ئۆز ۋەزىپىسىنى تولۇق ئادا قىلدى ، قاچىلاپ كەلگەن بومبىلىرىنى تاشلاپ بولۇپ كەتتى .

قىسىم نامازدىگەر بىلەن چەپەيزىگە يېقىنلاپ كەلدى .

چەپەيزىنى رازۋېدكا قىلىش ئۈچۈن ئۈچ نەپەر رازۋېدكىچى ماڭغۇزۇلدى . قىسىم توختاپ دەم ئالدى ۋە ئۇزۇقلىنىشقا ئولىتۇردى . چەپەيزىنىڭ يەر تۈزۈلۈشىنى ، دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىش ئەھۋالىنى ، قانچىلىك ئەسكىرىي كۈچىنىڭ بارلىقىنى پولك شتابى بىلمەيتتى . شۇڭا ، ھۇجۇمنىڭ قايسى يۈنىلىشتە بولىدىغانلىقىنى قىياس قىلىشمۇ تەس ئىدى . سىرلىق جىمجىتلىق . ھەممە كىشىدە ئەندىشە قوزغايتتى . جەڭچىلەر بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويدى . رەيھان ئىتتىك قوزغالدى ـ دە ، پارتىلاش ئاۋازى چىققان تەرەپكە مۆلدۈرلەپ قارىدى . بۇ جىمجىتلىقنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى كۈچەيتىپ ، ئاستا ـ ئاستا تۆت ئەتراپنى ئۇنسىز قاراڭغۇلۇق ئوراشقا باشلىدى .

كۆز ئوبدانلا باغلانغان چاغدا ، ئىككى نەپەر رازۋېدكىچى قايتىپ كەلدى ـ دە ، باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەرگە تۆۋەندىكىچە

مەلۇمات بەردى :

— چەپەيزىگە مۇستەھكەم پوتەيلەر ياسالغان ، جەمئىي بەش ، ئوتتۇرىدا گېنېرالنى پوتەي[1] بولۇپ ، تۆت تەرىپىگە ئېتىش تۆشۈكلىرى ئېچىلغان . پوتەينىڭ تۆت ئەتراپىدىكى سۆكسۆك ، يۇلغۇنلار قۇمۇرۇپ تاشلىنىپ ، تەخمىنەن پوتەيدىن بىر كىلومېتىر يىراقلىققىچە تاقىر مەيدان ياسالغان ۋە گېنېرالنى پوتەينىڭ تۆت ئەتراپىغا كەڭ ھەم چوڭقۇر خەندەك كولانغان . يەنە تاقىر مەيداننىڭ تۆت بۇرجىكىگە ئادەتتىكىچە تۆت پوتەي تۇرغۇزۇلغان . ئۇ يەرگە يېقىنلاشقاندا ، سۆكسۆكلارغا يىپ باغلاپ ، ئۇنىڭ بىر ئۇچىنى كۆمۈپ قويغان بومبىلارغا باغلاپ قويغانلىقىنى بىلدۇق . بۇنى بىر رازۋېدچىكىمىز قۇربان بولغاندىلا ، بايقاپ ئالالىدۇق . مانا ئۇ يەرنىڭ مۇداپىئەلىنىشتىن سىزىۋالغان خەرىتىمىز ، — نادەم سىزىپ كەلگەن خەرىتىسىنى ئەنۋەرگە ئۇزاتتى ، خەرىتىدە ھېلى سۆزلەنگەن مەلۇماتلار تېگىشلىك شەرتلىك بەلگىلەر بىلەن كۆرسىتىلگەنىدى . ئەنۋەر خەرىتىگە تېز كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى ـ دە ، مەمنۇنلۇق بىلەن :

— بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇڭلار ، — دەپ خەرىتىنى پولك كوماندىرىغا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئېلىپ ماڭدى ۋە پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىدىن ئانچە ھايال قىلماي ، قايتىپ كېلىپ ، يەنە نادەم باشلىق بەش نەپەر رازۋېدكىچىنى پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە كونا شىخۇغا ماڭغۇزدى .

نادەمنىڭ خەرىتىسىنى كۆرۈپ خېلى ئۇزاق ئويلانغان نىزامىدىن ئالدىدا ھازىر بولغان باتالیون كوماندىرلىرىغا مۇنداق دېدى :

---

① گېنېرالنى پوتەي مىللىي قىسىملار بىرىنچىچە قەۋەتلىك پوتەيلەرگە «گېنېرالنى پوتەي» دەپ ئىسىم قويۇشۇۋالغانىدى . شۇ ۋاقىتلاردىكى ئۇرۇشنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن بۇ ئىسىم ئەينەن ئېلىنىدى .

— چەپەيزىگە ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ئىككىنچى باتالىيون بۇ يەردە قالدۇرۇلىدۇ ، يۇرۇش يۈنىلىشى ئۆزگەرتىلىدۇ ، چەپەيزىگە تۆت تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىنىدۇ . ھۇجۇم بىلەن تەڭ ، قالغان باتالىيونلار كونا شىخۇغا يۇرۇش قىلىدۇ ، دېمەك ھۇجۇمۇ ، يۇرۇشمۇ بىرلا ۋاقىتتا بولىدۇ . ئەمما ، ھۇجۇمدىن بۇرۇن چەپەيزى بىلەن كونا شىخۇنى تۇتاشتۇرغان تېلېفون سىملىرى كېسىپ تاشلىنىشى كېرەك ! قانداق ، قارشى پىكىر بارمۇ ؟

— بار ، رازۋېدكىچىلارنىڭ كۆزىتىشىچە ، — دېدى ئەنۋەر ، — چەپەيزىدە دۇشمەننىڭ كۆچى ئاز ئەمەستەك قىلىدۇ ، مېنىڭچە بىر باتالىيون ئازلىق قىلىدۇ ، پۈتۈن كۈچ بىلەن بىراقلا ھۇجۇم قىلساق...

نىزامىدىن بېشىنى سىلكىدى :

— بولمايدۇ ! ئادەتتىكىچە ياسالغان تۆت پوتەينى ئېلىش ئاسان ، لېكىن بىز ئوتتۇرىدىكى گېنېرالنى پوتەيگە بىر كىلومېتىر تۇزلەڭلىكتىن ھۇجۇمغا ئۆتىمىز ، بۇ ھالدا ئادەم قانچە كۆپ بولسا ، چىقىم شۇنچە زور بولىدۇ . بۇنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك . بەلكى ھۇجۇمغا ئولگۇرۇپ موڭغۇل دىۋىزىئون بىلەن بارات تۆمۈرچىنىڭ پارتىزانلىرى كېلىپ قالار .

— چەپەيزىنى ئىشال قىلماي ، كونا شىخۇغا يۇرۇش قىلساق ، كۈچ بۆلۈنۈپ كەتمەمدۇ ؟

— مۇشۇ ئەھۋالدا كۈچنى بۆلۈش زۆرۈر ، ۋاقىت — پايدا ئالىمىز . گومىنداڭ قىسىملىرى تېخى ئويلاپ ئولگۈرمىگەن چاغدا ، يېڭى شىخۇدا پەيدا بولىمىز . چەپەيزى بىلەن كونا شىخۇدىكى دۇشمەنلەر ئالاقىلىشىشتىن مەھرۇم قىلىنسا ، ھەر ئىككى ئورۇننى ھېچقانچە كۈچ سەرپ قىلمايلا ، ئىگىلەشكە بولىدۇ . بەلكى كونا شىخۇنى قانىسز ئىشغال قىلىشىمىز مۇمكىن .

نىزامىدىن باتالىيون كوماندىرلىرى بىلەن شىخۇ يۇرۇشى

هەققىدە مۇزاكىرىلىشۋاتقاندا ، جەڭچىلەر قوغۇنلۇقتا قوغۇن يەۋاتاتتى .

جەڭچىلەر ئىستىرويغا تىزىلىشتى .

تېلېفون سىملىرى كېسىپ تاشلانغاندىن كېيىن ، چەپەيزىگە ھۇجۇم باشلاندى . شۇنىڭ بىلەن تەڭلا نىزامىدىن قالغان باتالىيونلارنى باشلاپ ، كونا شىخۇغا يۇرۇش قىلدى . شۇ چاغدا نادەمھۇ رازۋېدكىچىلارنى باشلاپ كونا شىخۇدىن بۇياققا ماڭغانىدى .

پايانسىز دەشت ـ دالا جىمجىتلىقىدا شىمال شامىلى چەپەيزىدىكى ئېتىشىش ئاۋازلىرىنى ئۇچۇرۇپ كەلمەكتە ئىدى .

ـــ ئاڭلاۋاتامسەن ، جامالىدىن ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ ھۇجۇم ئەۋجىگە چىقتىمۇ نېمە ، قارا...

ـــ ئاڭلىمايچۇ...

ئۇلار شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا بىردىنلا ھۇررا ، قىقاس ـ چۇقان ئاۋازلىرى ، ئاتلارنىڭ دۇكۇرلەشلىرى ئاڭلاندى .

ـــ ھۇجۇمغا ئۆتتى !... ـــ جامالىدىن جانلىنىپ كەتتى ، ـــ ئاڭلا ، ئاتلىقلارمۇ بارمۇ نېمە...

ـــ موڭغۇل دىۋىزىئون يېتىپ كەلگەن بولۇشى مۇمكىن .

رازۋېدكىچىلار كۆرگەنلىرىنى پولكقا تېز يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئاتلىرىنى ئىلدامىلىتىپ يۈرمەكتە ئىدى . ئۇلار تېز يۈرۈشتە كېتىپ بارغان پولك بىلەن يولدا ئۇچراشتى . نادەم پولك كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە ، تىك تۇرۇپ دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! دۇشمەن كونا شىخۇنى بوشتىپ قويۇپتۇ ، ئۇلار شۇنداق ئالاقزادە بولۇپ قېچىپتۇكى ، جوزا ئۇستىگە كەلتۈرۈلگەن تاماقلىرى ھور چىققان پېتى شۇنداقلا قاپتۇ . بىزنىڭ تەكشۈرۈشىمىزچە ، ئەتراپنى مىنالاشقا ، تۇرلۇك ھىيلىلەرنى ئىشلىتىشكە ئۇلگۈرمەپتۇ .

ئەنۋەر نىزامىدىننىڭ بايا بەرگەن يولىيورۇقلىرىنىڭ مەنىسىنى مانا ئەمدىلا تولۇق چۈشەندى .

نىزامىدىن كەينىدە تۇرغان ئاقىلبەگكە قايرىلىپ قاراپ :

ــ قىسىملارغا ئېيت ، كونا شىخۇغا كىرگەندە ، دۇشمەنـ نىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن تاماق ـ نانلىرىنى يېيىشكە ، سۇلىرىنى ئىچىشكە قەتئىي رۇخسەت قىلىنمايدۇ ! ــ دېدى .

ــ خوپ بولىدۇ !

پولك كونا شىخۇنى ئىشغال قىلدى . تاڭ سۈزۈلگەندە ، چەپەيزىدىن يولغا چىققان ئىككىنچى باتالیون ، ھۇجۇمغا ئۇلگۇـ رۇپ كەلگەن موڭغۇل دىۋىزىئون ، بارات تۆمۈرچىنىڭ پارتىزانـ لىرى يېتىپ كەلدى . تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ، رازۋېدكىچىلار بۇيرۇق بويىچە يېڭى شىخۇغا مېڭىشقا تەييارلاندى .

× × ×

سۆكسۆكلۈك ئارىسىغا يوشۇرۇنغان كوماندىر جەڭچىلەرـ نىڭ گەپلىرى ھەر خىل : بەزىلىرى ئاتا ـ ئانىسىدىن كەلگەن خەتتىن ، بەزىلىرى كۆزلىرى ياشلىنىپ قالغان ئاشنا ـ يارلىرىـ دىن كەلگەن خالتىلاردىن ، بىرلىرى نامەلۇم تېخى ئۆزلىرى كۆرمىگەن قىزلاردىن كەلگەن تېپىشماقتەك مەنزىرىلەر كەشتىـ لەنگەن ياغلىقلاردىن ياكى تاماكا خالتىلىرىدىن ۋە بىرلىرى ئۆتكەن ئۇرۇشلاردىن قىزىق ، سېغىنىش ، مۇھەببەتلىك پاراڭـ لارغا چۈشكەنىدى .

ــ بايا نېمىگە چېچىلىپ كەتتىڭ ، گايىتكا ؟ ــ دەپ سورىدى ۋارىسجان ئۇنىڭدىن .

بېشىنى ئالىقىنىغا قويۇپ ، جەينىكى بىلەن يەرنى تىرەپ ياتقان گايىت بېشىنى سىلكىدى :

ــ قويە ، ئۇكا ، ئۇ ئىشنى ...

ــ شۇ ئەنۋەركام گېپىڭنى ئىلىك ئالمىغاندۇ ؟

ــ شۇ گەپ .

ـــ باتالیون کوماندىرى مەن تۇرسام ، ماۋۇنىڭ مەمەدانلىق قىلىۋاتقىنىنى دەپ ئويلىدى ـ دە ...

ـــ شۇنداقمىكىنتاك ...

ـــ نىزامىدىنكام بەك ئۆستۈرۈۋەتتى ، شۇنىڭلا گەپىنى ھېسابقا ئالمىدۇ ئەمەسمۇ .

ـــ ياق ، ئۇنى يىغىندا نەچچە قېتىم قېقىۋەتكەن .

ۋارىسجان ئەتراپىغا بىر قاراپ قويۇپ ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ شىپقاپ كەلدى ـ دە ، پىچىرلىدى :

ـــ ئۇ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ گەپىنى زادى ئىلىك ئالماس بولۇۋالدى ، بايقاۋاتقانسەن ؟

ـــ مېنى ھېچنېمىنى سەزمەيدىغان كالا دېۋىدىكمۇ ... ئۇغۇ بىر نۆرى ، مۇنۇ نادەم دېگەننىڭ ئاقساقاللىقى جېنىمغا تەگدى .

ـــ سېنىڭ راست دەپ قويسا ، تاپىنى يەرگە تەگمەيدىغان بوپتۇ ئۇنىڭ .

ـــ ماڭا قارا ، ـــ دېدى گايىت بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ـــ شىخۇغا ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن بىرەر ۋۇزۇود جەڭچىنى پۇقرا-چە كىيىندۈرۈپ ، خەلق ئىچىگە كىرگۈزۈۋېتەيلى ، ئۇلار يەرلىك ئادەملەرنى ئويغىتىپ ، ئارقىسىدىن ھەربىكەت قىلسا ، شىخۇنى ئىشغال قىلىشىمىز ئاسانلاشىمىدۇ ، دېسەم ، ئەنۋەر پىكرىمگە قوشۇلمىدى .

ـــ سېنىڭ پىكرىڭ توپتوغرىكەنغۇ !

ـــ توختا ، ئۇ : ئەگەر دۇشمەن تۇيۇپ قالسا ، شىخۇ خەلقىنى بەك پاراكەندە قىلىۋېتىدۇ ، بەلكى چىقىمغا ئۇچرىتىشىمىز مۇمكىن ، دېدى . مايافتىن ، نادەم قويۇپ : ئۇنداق يېنىكلىق بىلەن ئىش قىلساق ، نۇرغۇن ئادەمنىڭ قىرغىن قىلىنىشىغا سەۋەبچى بولۇپ قالىمىز ، دەپ قاراپ تۇرۇپ ئىشنى يوغىنىتىۋاتىدۇ ، شۇنىڭغا ئاچچىقىم كېلىپ چېچىلدىم .

ـــ ھازىر نادەمنىڭ گەپى ـ گەپ .

شۇ كۇنلەردە گايىت ۋارىسجاننىڭ كۆڭلىدىكى گەپلەرنى قىلىپ ، ئۇ سىزغان سىزىقلاردىن چىقماي مېڭىۋاتاتتى . ئۇ گا-يىتنىڭ ئېسىگە ئۇزۇن بۇلاقتا بولغان مۇنۇ گەپنى سالدى :

— ئۇزۇن بۇلاقتا سەن : خوتۇنلارنىڭ كۆڭلىكىمۇ ئادەم-نىڭ كۆزىگە ئوت بولۇپ كۆرۈندىغان بولدى ، بۇگۈن مۇشۇ يەردە بىر كېچە قونساق كېلىنچەكلەرمۇ كۆپكەن دېۋىدىڭغۇ ؟

— ھە ، ھە ...

— نادەم شۇ گېپىڭنى ئەنۋەركامغا يوغىنىتىپ ، دوكلات قىلىۋاتامدۇ ... مەن ئۇزۇندىن بېرى ئۇنىڭ مۇنداق مىجەزىنى بايقىمىغانىكەنمەن .

— ۋاھ ... ئۇ مۇنداقلا دەپ قويغان گەپ تۇرسا ، ئۇنىڭ چاقىدىغان نېمە يولى بار ؟ ... — گايىتنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرى تىكەنلىشىپ ، كۆك كۆزلىرى يېنىپ كەتتى .

— شۇ ئەمەسمۇ ، مەنمۇ ھەيران قالدىم ، ئەسلى ئۆزلىرى رەسۋالىشىپ يۈرسە ، ھېچكىمنىڭ گېپى يوق .

— رەيھان بىلەن ئۆزى خان تاھىر ، خان زۆھرە بولۇپ يۈرىدۇ ، چاتقىمىز يوق ، بىزنىڭ چاقچىقىمىزنى دوكلات قىلغۇ-دەك ئىش بولامدىكەن ؟ ... گايىت ئويلىنىپ قېلىپ دې-دى : — ئۆزىنىڭكىنى يېپىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتامدۇ يا ؟

— تازا ساددا نېمىكەنسەن ، ئۇنىڭ نىيىتى باشقا .

— قانداق دەيسەن ؟

— سېنىڭ روتا كوماندىرلىقىڭغا كۆزى قىزىرىۋاتىدۇ جۇمۇ ئۇنىڭ ، بولمىسا نېمىشقا شۇنچە پاپىاسلايدۇ ؟ ... بىزدەك تىنچ يۈرمەمدۇ ، كىم گەپ قىلسا ئېسىلىپ ...

— نېمە ! ... — گايىت تاس قالدى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتكىلى ، لەۋلىرى تىترەپ كەتتى ، تۇكۇرۇكىنى زورغا يۇتتى ... — مېنىڭ ئالدىمدا قانچىلىك نېمىكەن ئۇ ! ... مەن كىم ، ئۇ كىم !...

— ئۆزۈڭ ئويلاپ باق ، مەن ئاڭلىغىنىمنى دەپ قويدۇم .
سۆكسۆكلۈكنىڭ بىر يىرىدە نادەم بىلەن رەيھانمۇ گەپكە چۈشكەن ، بىراق رەيھاننىڭ گەپلىرىدىن ئەنسىرەش سېزىلىپ تۇراتتى :
مۇنداق چاغدا رازۋېدكىغا چىقىش خەتەرلىك ، كېچىسى چىقساڭلار بولىمامدۇ ؟
— ئەھۋالنى ئۇقمايدىغان ئادەمدەك گەپ قىلىسىزغۇ ؟
— يا ئۇ يەرنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنى بىلمىسەڭلار ...
— يەرلىكلەرنى تاپىمىز .
— كۆپكۈندۈزى ...
— قورقماڭ ، تۇماقنى تەتۇر كىيىمىز ، جۇل ـ جۇل بولۇۋالساق ، كىمنىڭ كۆزى چۈشەتتى بىزگە . بىزنىڭ ھۇنەرلىرىمىزنى ئۇقمايسىز ـ دە . پولك يوشۇرۇنغان ، نادەم باشلىق رازۋېدكىچىلارغا شىخۇنى رازۋېدكا قىلىش تاپشۇرۇلغان ، ئۇلار دۇشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشىنى كۆزىتىپ كەلسە ، پۈتۈن پولك كېچىسى يولغا چىقماقچى .
نادەم بىلەن رەيھان ئالىقانلىرىنى پېشانىسىگە قويۇپ ئاسمانغا قارىدى . جەنۇب تەرەپتىن ئىككى ئايروپىلان غارقىراپ كېلىپ ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئۆتۈپ كەتتى ـ دە ، ھايال قىلماي قايتىپ كەلدى ۋە يەنە ئايلىنىپ غەرب تەرەپكە كەتتى . ئۇنىڭ مىنۇتتىن كېيىن ، ئۇياقتىنمۇ قايتىپ كېلىپ تۆۋەنلەپ يەنە بىر قېتىم ئايلاندى ، ئوق ئۇزدى ، بومبا تاشلىدى ... تىرىكلىكنىڭ ھېچقانداق شەپىسى سېزىلمىگەندىن كېيىن ، كېتىپ قالدى .
— كۆردىڭىزمۇ تېپىرلاۋاتقىنىنى ، — نادەم ئايروپىلاننىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىن ، رەيھانغا قارىدى ، — بىزنىڭ بۇ يەردىلىكىمىزدىن شەپە ئالالىغان بولسا ، ھازىرلا بىر توپ قاغىلىرى ئۇچۇپ كېلىدۇ ، بىراق سېزەلمىدى .
— مۇشۇكەنغۇ زامانىۋى ئۇرۇشلىرى ، ئاتقان پولىرى

پوجاڭزىدەك توزۇپ كېتىدۇ ، كۆردۇققۇ توپ ـ توپ كەلگەن ئايروپىلانلىرىنىڭ كارامىتىنى ... ـــ دېدى رەيھان . ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى نادەمگە تىكىلگەندى .

ـــ بىزنىڭ ئۇرۇشقا كىرگەن كۈنىمىز ـــ بۇلارنىڭ ھالاكەتلىك تەقدىرىگە چۈشكەن كۈنى بولدى ، ھەرقانچە زامانىۋى قوراللىرى بولسىمۇ ، ئەمدى ھالاكەتلىك تەقدىردىن قۇتۇلالمايدۇ ! يەر قاتتىق تەۋرىسە ، ئۇي ئۆرۈلىدۇ ـ دە !

نادەمنىڭ مەنىلىك سۆزلىرىدىن رەيھاننىڭ كۆزلىرى ئوت ئېلىپ ، يېقىملىق ئۇچقۇنلار چاقنىدى ۋە نادەمگە تەلمۈرۈپ قارىدى . بۇ قاراشتىن نادەم ئۇنىڭدا قانداق ھېسسىياتلار قوزغالغانلىقىنى سەزدى ، بىراق ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى :

ـــ ۋاقىت توشتى ، بىز مېڭىشىمىز كېرەك ، ـــ دېدى ئۇ ، بىزگە ئاق يول تىلەڭ .

ـــ قاچان قايتىسىلەر ؟

ـــ كۆز باغلانغاندا .

ـــ چارلىشىڭلار غەلىبىلىك بولسۇن .

رەيھان ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالغاندى ، ئەگەر بايىقىدەك ئولتۇرۇشقان بولسا ، ئۇ ئۆزىنى نادەمنىڭ قۇچىقىغا ئاتقان ، قانغۇدەك خوشلاشقان بولاتتى ، شۇ تاپتا ئەتراپتىكى سۆكسۆك ، يۇلغۇنلۇقلار ئارىسىدىن قانچە ئونلىغان كۆزلەرنىڭ ئۇلارغا تىكىلگەنلىكىنى ھېسابقا ئېلىش كېرەك ـ دە ! يۇرەكلەر تەشنالىقىنى ، ھاياجانلىق تۇيغۇلارنى بېسىپ تۇرۇپ ، ئايرىلماي مۇمكىن ئەمەس ئىدى .

ئاتلىق يولغا چىققان رازۋېدكىچىلار چۈش بولاي دېگەندە ، «مۇسىراخۇننىڭ بېغى» دەپ ئاتىلىدىغان شىخۇ بويىچە داڭلىق باغنىڭ كەينىدىكى چوڭقۇر يارلىققا كەلدى . ئاتلىرىنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ ، ئۆزلىرى بۇ چوڭ باغقا كىردى . شۇ يىلى باغدىكى

شاپتۇل ، ئۇزۇملەر ئوخشىغاندى . رازۇبدكىچىلار قورسقىنى شىرىن مېۋىلەر بىلەن راسا تويدۇرۇپ ، يەنە مۇشۇ باغدا ئۇچرىشىدىغان بولۇپ ، ئەتراپقا تارقىلىشتى .

ھاۋا ئوچۇق ئىدى . ئاۋغۇست قۇياشى بۇ قازاندەك چوڭقۇرلۇقنى ئوبدانلا قىزىتىۋەتكەن ، يارلىق ئىچىدە قاقىلدىشىپ ، ئۇچۇشۇپ يۈرىدىغان توقىنەك قاغىلار شۇ تاپتا سايلىق يەرلەرگە مۆكۈنگەن ، تىكەنلىك ـ شۇۋاقلىق ئېگىز ـ پەس دۆڭلۈكلەردىن چېكەتكىلەرنىڭ چىرىلدىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ ، ئەمما ئاسماندا ئۇچار قاناتلار كۆرۈنمەيدۇ . قىشتا قارا سوغۇقى ، يازدا تونۇردەك قىزىق ئاپتىپى بىلەن مەشھۇر بولغان بۇ يەر بىرنەچچە كۈندىن بېرى قالايمىقانچىلىق ، ئەنسىزلىك ئىچىدە قالدى . قىزىق ئاپتاپتا چۈشلۈكى سۆرۈنلىشىپ قالىدىغان كوچىلاردا چىرقىرىغان ماشىنىلار ئۈزلۈكسىز چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈپ چاپاتتى . شەھەرگە تىنىپ كەتكەن گومىنداڭ قىسىملىرىغا شۇ كۈنلەردە چۈشلۈك ئۈيقۇ ۋاقتى بېرىلمەيدىغان بولدى . ماشىنىلار قانچە كۆپ چىرقىرىغانسېرى شىخۇ خەلقىمۇ كوچىلارغا شۇنچە كۆپ چىقىدىغان بولۇۋالدى... ھاۋانىڭ شۇنچە ئىسسىقىدا بېشىغا ئەسكى تۇماق ، ئۈچىسىغا جۇل ـ جۇل چاپانلارنى كىيىشىپ ، شىخۇ بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يۈرگەن بەش نەپەر رازۇبدكىچى ھېچكىمنىڭ كۆزىگە چېلىقمايتتى .

رازۇبدكىچىلار ئۇچ سائەتلىك كۆزىتىشلىرىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ، باغقا قايتىپ كېلىشتى .

ـــ ئىش ئىزدەپ يۈرگەن ماساپىرلارنىڭ دەل ئۆزى بوپ ـ تىمىز ، ـــ دېدى نادەم كۈلۈمسىرەپ ، ـــ شۇ تۇرقىدا قولىمىزنى كۆتۈرسەك ، كىشىلەر جەزمەن پۇل بېرىدۇ .

ـــ ئىشمۇ تاپتۇق ، ـــ دېدى جامالىدىنمۇ ، ـــ مەن چوڭ پول بويىدىكى بىر ئۆيگە بىر سوملۇق كىرا قىلدىم ، يوغان ساندۇقنى يۈدۈپ ، سېپىل ئىچىگە ئەكىرىپ بەردىم .

ـــ ئاراشنى كۆرگەنلەر نېمە دەپ قالغاندۇ ؟
ـــ دادىسى مانجۇ دىۋانىكەن دېگەندۇ .
ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى ، ئاراش :
ـــ ياق ، ياق ، ماڭا تازا سەپسېلىپ قاراڭلارچۇ ، كۈچالىق-
قا ئوخشامدىم نېمە ؟ بىرسى : ـــ ھەي ، قارىي ، بۇياققا ئۆت ،
ماشىنا كېلىۋاتىدۇ ، ـــ دېدى .
ھەممىسى يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى .
ـــ راست ، يۈزۈڭنىڭ دۆگلەكلىكىگە قارىغاندا ، كۈچالىق-
قا ئوخشاپ كېتىسەن ، ـــ شۇنىڭدىن كېيىن نادەم مۇنداق
دېدى :
ـــ قېنى ، ئاغىنىلەر ، بۇ گەپلەرنى ئەمدى قويايلى ، ئد-
شىمىزغا كېلىپ ، ئۇققانلىرىمىزدىن مەلۇمات بېرەيلى .
ـــ ھازىر شىخۇ خەلقىمۇ ئويغىنىپ كېتىپتۇ ، بىز ئۇياق-
تىن ھۇجۇم باشلىساق ، خەلق دۇشمەن كەينىدىن تاياق ـ توقماق
كۆتۈرىدىغاندەك ، بىراق گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن
خەلق ئەنسىرەيدىكەن ، ـــ دېدى ئاراش سۆزگە كىرىشىپ ، ـــ
پولك كوماندىرى تاپىلىغان پىروۋۇتكا قىز بىلەن كۆرۈشتۇم ،
ئۇ ئىنتايىن تۇيغۇن ، يۈرەكلىك قىز ئىكەن ؛ ئۇنىڭ دېيىشىچە ،
ھازىر شىخۇدا گومىنداڭنىڭ بىر ئاتلىق بىرىگادىسى[1] ، ئۈچ
پىيادە پولكى ، ترانسپورت ئەترىتى ، بەش تانكىسى ، ئون برونې-
ۋىك ، چوڭ تىپتىكى ئون نەچچە زەمبىرەكى بار ئىكەن ، ئۇ
قىزنىڭ مۇلچەرلىشىچە ، سەككىز ، توققۇز مىڭدىن كۆپرەك
ئەسكىرىي كۈچى بولسا كېرەك ، چەپەيزىنى تارتقۇزۇپ قويغاند-
ىن كېيىن ، گومىنداڭ قىسىملىرى تازا ئەنسىزلىككە چۈشۈپ-
تۇ . شۇڭا ، ماناستىن قوشۇن يۆتكىمەكچى بولۇپ ، ھازىر ئو-
رۇن ھازىرلاۋېتىپتۇ .

---

① ئۈچ ئاتلىق پولكتىن تەشكىل تاپقان قىسىم .

نادەم ئاراشنىڭ دېگەنلىرىنى تېز ـ تېز يازاتتى ، سوئال قويۇاتتى ، يەنە يازاتتى ، ئېلىپ كېلىنگەن مەلۇماتلاردىن مەمنۇن بولۇپ ، قولىدىكى قېرىندىشىنى ئادەتتىن تاشقىرى تېز ھەرىكەت لەندۇرمەكتە ئىدى .

گومىنداڭچىلار شەھەردە يامان كەيپىيات پەيدا قىلغان ، ـــ دېدى ئاراش سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، ـــ ئىلى ئوغرىلىرى خەنزۇلارنى قويماي قىرىپ كېلىۋاتىدۇ ، دەپ تەشۋىقات يۈرگۈزگەن ، ئالاقزادىلىككە چۈشكەن خەنزۇ پۇقرالار ھەدەپ سېپىل ئىچىگە كۆچۈۋېتىپتۇ...

نادەمنىڭ يۈزىدە جىلۋىلەنگەن شادلىق تۈيغۇلىرى يىتۈپ ، قوشۇمىسى تۇرۇلدى ـ دە ، قېرىنداش تۇنقان قولى تىترەشكە باشلىدى :

ـــ مۇنداق ئەھۋال غۇلجىدىمۇ يۈز بەرگەن ئەمەسمىدى ، ـــ دېدى نادەم ئاراشنىڭ سۆزىگە ئۇلاپ ، ـــ بىز نىلقىدىن يۈرۈش قىلىپ ، غۇلجىغا يېقىنلاپ قالغان چاغدا ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى : بۇ قوزغىلاڭ خەنزۇلارنى يوقىتىشقا قارىتىلغان ، پۇقرالارمۇ مۇداپىئەلىنىشى كېرەك ، دەپ خەنزۇ پۇقرالارغىمۇ قورال تارقىتىپ ، قوزغىلاڭچىلارنىمۇ ، باشقا مىللەت پۇقرالىرىنىمۇ ئېتىكلار ، دېگەن . ئۇلارنىڭ تەشۋىقاتىغا ئالدانغان بەزى خەنزۇ پۇقرالار ، باشقا مىللەت پۇقرالىرىنىمۇ ئاتقان . بىز شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن ، بۇنداقلارغا قارشى ئوق چىقاردۇق ، زەربە بەردۇق . شۇنىڭ بىلەن ئەكسىيەتچىلەر : خەنزۇ پۇقرالىرىنىمۇ ئوققا تۇتتى ، دېگەن گەپلەرنى چىقاردى ، بۇنى پۈتۈنلەي گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ياساپ چىققان ، تەتۇر تەشۋىقات دېگەن مانا شۇ ، بۇنداق تەشۋىقاتلار بەزىلەرنى ئالداپمۇ كېتەلەيدۇ .

ـــ ئەلۋەتتە ، ـــ دېدى ئورۇق يۈزى جىددىي تۇس ئالغان جامالىدىن ، ـــ بىز ھۇجۇم قىلىشتىن بۇرۇن ، شىخۇ بازىرى ئىچىگە تەشۋىقات ۋەرەقىسى تاشلىشىمىز ، ئىنقىلابىمىزنىڭ تۈپ

مەقسىتىنى چۈشەندۈرۈشىمىز كېرەك .

ـــ بۇ ئىشنى رەھبەرلىككە مەلۇم قىلىمىز ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى نىيىتىنى ئېچىپ تاشلىماي بولمايدۇ . خوش ، مەنمۇ كۆزىتىشلىرىمنى سۆزلەي : ـــ مۇسىراخۇننىڭ بۇ بېغى ناھايىتى چوڭ ، باغنىڭ ئورنى ئىنتايىن مۇھىم يەردە ، شىخۇغا ھۇجۇم قىلىشتا بىز ئۇچۇن تەبىئىي قورغان . چېكىنىشكە توغرا كەلسە ، كەينىدىكى يارلىققا چۈشۈپ تارقىلىپ كېتىشكىمۇ بولىدۇ . دېمەك ، بۇ باغ بىزنىڭ قىسىملار ئورۇنلىشىدىغان مۇھىم جاي . بۇ يەردىن ئىلگىرىلەپ ، كىچىك مەھەللە ـــ قارا دۆڭنى ئىشغال قىلىش ئاسان . قارا دۆڭنىڭ ئورنى بىزگە پايدىلىق ـــ ئېگىزرەك يەر ، ئالدى سازلىق ، دۈشمەن ھۇجۇم قىلىپ چىقسا ، پەسلىكتىن چىقىشقا مەجبۇر بولىدۇ .

ـــ بىز مۇشۇ يۇنىلىشتە ئىلگىرىلىسەك ، ـــ دېدى جامالىدىن نادەمنىڭ كۆزىتىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، ـــ سازلىققا چۈشىمىز ، سازلىقنىڭ ئۇ تەرىپىگە ـــ شىخۇ شەھىرى تەرەپتىكى ئېگىز دۆڭگە سېلىنغان بۇتخانىغا دۇچ كېلىمىز . بۇتخانا گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك ، مۇستەھكەم قورغىنى بولسا كېرەك ، بۇتخانىنى مەركەز قىلغان ھالدا ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا سان ـ ساناقسىز پوتەيلەر تۇرغۇزۇلغان ، بۇتخانىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ـــ بىر تەرىپىدە تۇگمەن ، بىر تەرىپىدە گېنېرالنى پوتەي بار ...

ـــ يەر ئاستى يوللىرىچۇ ؟ ـــ يېزىقتىن باش كۆتۈرمەي سوريدى نادەم ، تاقەتسىزلىك بىلەن .

ئىگىلەشكە مۇمكىن بولمىدى ، ئەلۋەتتە يەر ئاستى يوللىرى ئارقىلىق قورغانلىرى بىر ـ بىرى بىلەن تۇتاشسا كېرەك . چاشقان ئۇۋىسى ياساش گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسىغۇ...

ـــ تۇگمەن ، گومىنداڭنىڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇس-
تەھكەم قورغىنى ، ـــ دېدى ئابدۇۋەلى سۆزىنى باشلاپ ، ئۇنىڭ
نېرىسىدا «شىڭشىڭنىڭ بېغى» دەپ ئاتىلىدىغان بىر جاڭزا بار
ئىكەن ، بىر قىسىم كۈچ شۇ يەرگىمۇ ئورۇنلاشسا بولىدۇ . ئۇ
يەردىن تۇگمەنگە يېقىنلىشىشقىمۇ بولىدۇ ، پەقەت ئالدىدا بىر
پوتەي بار ، ئۇ گۈم قىلىنسا ، تۇگمەنگە يول ئېچىلىدۇ .

رازۇبدكىچىلار ئۆز كۆزىتىشلىرىدىن بىرىنىڭ كەينىدىن
بىرى توختىماي سۆزلەيتتى . ئۇلار دۇشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشى-
دىن يېڭى ، روشەن خەرىتە سىزماقتا ئىدى ، نادەممۇ بىر پارچە
قەغەزنى ھەر خىل بەلگىلەر بىلەن تولدۇرماقتا ئىدى . ئۇ مۇنداق
خەرىتىلەرنى كۆپ سىزغان ، ھەربىي بەلگىلەر قويۇشقىمۇ ماھىر
بولۇپ كەتكەن . شۇ تاپتا شىخۇنىڭ تۆت ئەتىراپى ، مەھەللە ،
دەل ـ دەرەخ ، كوچىلار ، پەسلىك ـ ئېگىزلىكلەر ، سازلىقلار ،
يارلىق ـ چوڭقۇرلۇقلار ، پوتەي ـ ئاكوپكىلار ··· دەل ئورنىنى
تېپىپ ، قەغەز يۈزىگە چۈشمەكتە ئىدى .

نادەم سىزىشنى تۇگىتىپ ، بېشىنى كۆتۈردى :

ـــ ئىشىمىز تۈگىدى ، ۋەزدىپىنى ئادا قىلىپ بول-
دۇق ، ـــ دېدى ئۇ پېشانىسىدىن پۈژۈلداپ چىققان تەرنى يېڭى
بىلەن سۈرتۈپ ، ـــ ئەمدى قايتىمىز ، كىيىملىرىمىزنى ئال-
ماشتۇرايلى .

رازۇبدكىچىلار باغدىن چىقتى ۋە سىيرىلىپ يارلىققا چۈش-
تى . يارلىق ئاستىدا بولدۇقلاپ چىقۋاتقان ، شىرىلداپ ئېقىۋات-
قان بۇلاقلار كۆپ ئىدى . ئۇلار بۇلاق سۈيىدىن ئوچۇملاپ قانغۇ-
دەك ئىچىشتى ، بەزىلىرى تاماكا يۆگەشتى . ئاندىن ھېلىقى
جۇل ـ جۇل كىيىملىرىنى سالدى ، ئىگىلىرىنى خوپلا سېغىنغان
ئاتلىرىنى مىنده ـ دە ، تاراسلاپ يۈرۈپ كەتتى .

× × ×

ئۇلارنىڭ يولىغا قاراپ تۇرغانلار يىراقتىن بەش ئاتلىقنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى . تولۇق بەش ئاتلىق ! يۈرەكلەر تىندى ، ئەنسىرەش پۈتتى . رەيھان ئەك ئالدىدا كېلىۋاتقان نادەمنى تونۇپ ، قولىنى كۆكسىگە قويۇۋالدى . ئۇلار كەلمىگەنسېرى ھەر خىل ئوي ـ خىياللار ئۇلارنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى مۇجىغان ، ھەتتا ئېغىر ، قايغۇلۇق ئاقىۋەتلەرنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندى... ئۇلارنىڭ يىراقتىن بىردىنلا كۆرۈنۈشى ، خۇددى قاپقاراڭغۇ كېچىدە تاغ كەينىدىن تولۇن ئاي ئۆرلەپ چىقىپ ، ئەتراپىنى يورۇتۇپ گۈزەل تۇسكە كىرگۈزۈۋەتكەندەك ، قىز قەلبىدە ئاجايىپ نازۇك تۇيغۇلارنى پەيدا قىلدى . ئۇ خۇشالـلىقىدا ، ئۇلارنىڭ يولىغا تەقەززا بولۇپ تۇرغان پولك كوماندىرىغا خەۋەر ئېلىپ كىرىشنى ئويلىغان بولسىمۇ ، نېمىشقىدۇر ئۇلارنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپ قالدى .

رازۋېدكىچىلار شۇنداق تېز چېپىپ كەلدى ـ دە ، ئاتلىرىدىن ئىرغىپ چۈشۈشتى . نادەم ھۆرمەت قەدەم بىلەن ئەنۋەرنىڭ ئالدىغا كېلىپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ :

ـــ يولداش باتالیون كوماندىرى ! پولك تاپشۇرغان ۋەزىپىنى تولۇق ئادا قىلدۇق ! دۈشمەننىڭ مۇداپىئەلىنىشىدىن خەۋىتىمۇ سىزىپ كەلدۇق ، ـــ دېدى .

ـــ راھەت ! ـــ دېدى ئەنۋەر ھاياجانلىنىپ ، ـــ يارايسىلەر ! سىلەر يۈرۈشىمىزنىڭ يولىنى ئاچتىڭلار ! سىلەر خۇددى قارىغۇنىڭ كۆزىنى ئاچقاندەك ئىش قىلدىڭلار ، شۇڭا سىلەرنى قىسىمىزنىڭ كۆزى دەيمىز ـ دە .

نادەم سىزىپ كەلگەن خەرىتىنى ئەنۋەرگە ئۇزاتتى . ئۇ خەرىتىنى ئېچىپ ، كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدى ، بىرنەچچىسى

یاندىن خەرىتىگە بوينىنى سوزۇپ قاراشتى .
ـــ ۋەزىپىنى ئادا قىلىپ كەلگەنلەرگە قوغۇن ئېلىپ
قويدۇق ، ـــ دېدى رەيھان ھاياجاندىن ئۆزىنى باسالماي ، ـــ
تەلىيىگلار بولسا ، تاتلىق چىقىدۇ .
بىر جەڭچى كۆزىنى قىسىپ :
ـــ سىزنىڭ قولىڭىز تەگكەندىكىن تاتلىق چىقىدۇ
دە ، ـــ دېدى .
ـــ مەن تۇتۇپ قويغانغا تاتلىق بولۇپ قالسىلا ، ھەمە
قوغۇننى تۇتۇپ چىقاي .
ـــ بىزمۇ قۇرۇق كەلمىدۇق ، ـــ دېدى جامالدىن كۆ
لۈمسىرەپ ، ـــ قولىمىزغا قاراپ قالمىسۇن دەپ مانا شاپتۇل
ئۆزۈملەرنى ئېلىپ كەلدۇق ، ـــ ئۇ شاپتۇل ـ ئۆزۈملەرنى
جەڭچىلەرنىڭ ئالدىغا تۆكتى .
ـــ خېلى ئوقەت قىپسىلەر ـ دە...
ـــ ھە ، بىرىمىز ھاممال ، بىرىمىز باققال بولدۇق . ئە
ۋەر نادەمگە قاراپ :
ـــ قېنى ، جۇر ، نىزامىدىنكامىنىڭ ئالدىغا كىرەيلى ، خا
رىتەڭنى چۈشەندۈرۈپ بەرگىن .
قوغۇن تىلىۋاتقان جەڭچى ۋارقىرىدى :
ـــ توختا نادەم ، رەيھاننىڭ قوغۇنىدىن يېمىسەڭ ئارماڭ
قالىسەن ، مانا بىر تىلىم...
ئەنۋەر كۈلدى .
ـــ راست ، نىكەم ساقلىغىلى...
رەيھان قىزىرىپ كەتتى :
ـــ مەن نادەمگىلا ساقلىمىدىم ، ھەممىسىگە ساقلىدىم
مۇنداق گەپلەر ۋارىسجاننىڭ چىشىغا مۇشت ئۇرغاندە
ئاڭلىناتتى ، ئۇ ھازىر رەيھانغا قىلىدىغان سىلىق ـ سىپا
گەپلەردىن كەچكەن ، خېلىدىن بېرى قىزغا قىرىچە ، يېنى

تېگىدىغان بولۇپ قالغان .

ـــ نادەمنىڭ رەيھانغا ئاتاپ ئەكەلگەن شاپتۇللىرىدۇ بۇ ، رەيھاننىڭ تەمەخورلۇقىنى نادەممۇ بىلىدۇ ـ دە...

نادەمنىڭ قارا كۆزلىرى يېنىپ ، قىسقا قاشلىرى تىك ـ تىك بولۇپ كەتتى ، ئۇ بىر نېمە دەي دېگۈچە ، يۈزىگە نەپرەت ئۇچقۇنلىرى يېيىلغان رەيھان :

ـــ تەمە قىلسامۇ نادەمدىن تەمە قىلدىم ، نادەمگە ساقلىـ غان قوغۇنۇمنى يەۋاتقىنىڭىزغا ھەيرانمەن !... ـــ دېدى زەردە بىلەن .

قىزنىڭ نومۇسچانلىقىنى ئاچچىقى كەسكەندى .

ـــ يوغان ئادەمگە ساقلاپسىز ، ـــ دېدى گايىت جۇدۇن بىلەن ، ـــ نومۇستىنمۇ ئازراق ساقلىسىڭىزچۇ !...

ۋارىسجان قولىدىكى شاپاقنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى ـ دە ، نېرى كەتتى .

ـــ ۋىيىەي... ماۋۇ گايىتكامنىڭ گېپىنى... رەيھانمۇ باشقىلارمۇ گايىتنىڭ بوراندەك گۈركىرەپ ئېيتقان سۆزىگە ھەيـ ران بولۇپ قېلىشتى .

ـــ ۋۇي ، نىمانچىلا گۈركىرەيسەن ، گايىتكا ، ـــ دېدى باتىرغازى كۈلۈمسىرەپ .

ـــ مۇشۇنداق گۈركىرەپ ئۇرۇش قىلىۋاتىمەن ، قولۇڭـ دىن كەلسە ، سەنمۇ قىلىشىمامسەن !

ـــ بىزغۇ چىرقىراپ قىلىۋاتىمىز ، ئەمما بۇگۈن سېنىڭ سوغۇقۇڭ ئېشىپ قاپتۇ ـ دە...

ـــ ھە ، ھەممە نېمىم ئېشىۋاتىدۇ ، كۆزۈڭ قىـ زىرىۋاتامدۇ ؟

ـــ جۇر ـ جۇر ، ـــ دېدى باتالیون كوماندىرى ئەنۋەر ، گايىتقا قاراپلا قالغان نادەمگە ، بۇگۈن مىجەزى قوداقشىپ قاپتىـ غۇ بۇنىڭ .

باتالیون کوماندىرى نادەمنى باشلاپ رازۋېدكىچىلارنى تۆت كۆزى بىلەن كۆتۈۋاتقان پولك شتابىغا ماڭدى .

گايىتىنىڭ بۇلۇتلۇق ئاسماندەك بىردەمدىلا ئۆزگەرگەن روھى ھالىتى ، تورۇڭ ـ تورۇڭ گەپلىرى جەڭچىلەرگە غەلىتە تۇيۇلدى . باتىرغازى يەنە كۆلۈمسىرەپ :

ـــ ئۇمسىلا گەپلەرنى قىلمىسەنغۇ ، گايىتكا ، چۈشۈڭ بۇ ـ زۇلمىغاندۇ ؟ ـــ دېدى .

ـــ ھە ، ھەرقايسىڭنىڭ نىيىتى بۇزۇلغاندۇ ، مەن باتۇر ـ لۇق قىلىپ كوماندىر بولغان ، لەڭشاڭنى كىم ئالغان ، ھەرەمـ باغنىچۇ ؟ باش ساقچىدا گومىنداڭچىلارنى ساينىڭ تېشىدەك ياتقۇزۇۋەتكەن كىم ؟ يىنجۇخۇدا دۇشمەن قولىدىن ساق كېلەلـ گەن كىم ؟ شۇ چاغدا قانداق ھالەتتە ئىدىم ؟ ... باتۇر بىز ، شۇھرىتى سەنلەرنىڭ ، ـــ ئۇنىڭ كۆزلىرى يېنىپ ، پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى تىترەپ كەتكەندى .

باتىرغازىنىڭمۇ چىرايىدىكى تەبەسسۇم يىتتى :

ـــ ھەي ، گايىتكا ، سەن غېنى باتۇرمۇ ؟... سەنمۇ باتۇر ، لېكىن قايسى باتۇر يالغۇز شەھەر ئالغان ؟... ئۇنچىلىك كۆپسەپ كەتمە !

ـــ ئەڭ بولمىسا ، مېنىڭ قىسمىم ئالغان !

ـــ جەڭنى جەڭچىلەر قىلىدۇ ، جەڭچىلىرىڭ بىلەن باتۇر ـ سەن ، غېنى باتۇرمۇ بورتالا ، ئارشاڭلارنى پارتىزانلىرى بىلەن ئالغان يا ئۇنداق ئەمەسمۇ ؟... بۇ گەپلەرنى قويغىنا ، جۇرە رەيھاننىڭ قولى تەگكەن قوغۇندىن يەيمىز يا شاپاق يەمسەن...

گايىت بېكمۇخەممەت دېگەن تاتار باينىڭ جاڭزىسىدا يىلقـ چى بولۇپ ئىشلىگەن چېغىدا سىڭىپ قالغان «موزاي» دېگەن لەقەم جەڭچىلەرنىڭ يادىغا كېلىپ پاراقلاپ كۆلۈپ كېتىشتى . ئەمما ، قوپال ، لېكىن ئاق كۆڭۈل دېھقان كوماندىرىنىڭ بۇگۈن نېمىشقا كۆپۈپ كەتكەنلىكى ھەممىنىڭ كۆڭلىدە تېپىشماق بو ـ

لۇپ قالدى .

پولك كوماندىرى نىزامىدىن نادەمنىڭ مەلۇماتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ، سىزىپ كەلگەن خەرىتىسىنى ئۇزاق كۆردى . خەرىتىدىكى بەلگىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئىزاھاتلارنى ئاڭلىدى . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا يېڭى ئۇرۇش مەيدانى گەۋدىلەندى . ئەنۋەر بىلەن نادەم چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، نېمىلەرنىدۇ ئويلاپ ، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭدى ، يەنە خەرىتىگە تىكىلدى . ئۇرۇش ھەققىدىكى كىتابلاردىمۇ ئۇچرىمايدىغان يېڭى ئەھۋال ئۇنى قىينىماقتا ئىدى . ئۇ ئويلايتتى : مۇداپىئەدە تۇرغان دۇشمەنگە ھۇجۇم قىلىش ئۇچۇن ئۇنىڭدىن ئىككى ھەسسە ، ئۇچ ھەسسە ، ھەتتا تۆت ـ بەش ھەسسە ئۇستۇن ئەسكىرىي كۇچنى توپلاش لازىم . قەھرىمانلىققىلا يۇلىنىپ ئۇرۇش قىلغاندا ، پۇتۇن پولكىمىز تۇگەپ كېتىشى مۇمكىن... ھېچبولمىغاندا دۇشمەن ئەسكىرىي كۇچىنىڭ يېرىمىغا تەڭ بولساقمۇ مەيلى ئىدى... تېخى دۇشمەن ئىستراتېگىيىلىك ئورۇندا . بۇنىڭ ئۇچۇن كۇچ يۇتكەش ، ئەڭ كەم بولغاندا ، بىر پولك يۇتكەش كېرەك ئىدى ، بىراق نەدىن يۇتكەش مۇمكىن ؟... شىمالىي فرونتتىنمۇ ؟ جەنۇبىي فرونتتىنمۇ ؟ ئۇ يەرلەردىمۇ جىددىي ئېلىشىشلار بولۇۋاتىدۇ... دۇشمەننىڭ ئارقا سەپ قاتنىشىنى ئۇزۇپ تاشلاش زۆرۇر ئىدى ، ـــ نىزامىدىن ئېغىر تىندى ، ئۇششاق قورۇقلار پەيدا بولغان پېشانىسىدە ، قىزىرىپ كەتكەن قۇلاق چۆرىلىرىدە تەر تامچىلىرى پارقىرىدى . ئۇنىڭ خىياللىرى يەنە داۋاملاشتى : دۇشمەننىڭ يارىدەمگە كېلىدىغان يولىنى ئۇزۇپ تاشلاش كېرەك . بىز ئۇچۇن قانداق پايدىلىق ئامىل بار ؟ ئۇرۇش جىددىيلەشكەندە ، دۇشمەن ئارقىسىدىن خەلقنىڭ قىقاس ـ چۇقانلىرى كۆتۇرۇلۇشى كېرەك ، ھازىرغىچە ئۇلار يېڭىلىپ كېلىۋاتىدۇ ، ئەۋەتكەن قوشۇنلىرى قايتمايۋاتىدۇ ، بۇ ئۇلار ئۇچۇن ئېغىر ۋەھىمە . كەينىدىكى خەلقتىن ئەنسىرەيدۇ ، چۆچۈيـ

ىدۇ ، بىرى ئىككى بولۇپ كۆرۈنىدۇ ، بۇمۇ ئېغىر ۋەھىمە ۋەھىمە ئىچىدە قالغان قوشۇن چىڭ دەسسەپ تۇرالمايدۇ . ھۇ جۇمدىن كۆرە قېچىشنى ئويلايدۇ . چەپەيزىنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا تەسلىم بولۇشى ، كونا شىخۇدىن قىسىملىرىنىڭ ئۇ رۇشمايلا قېچىشى ، بۇ يەرلەرنىڭ يېنىدىلا تۇرغان يېڭى شىخۇ ئۇچۇن تېخىمۇ ئېغىر ۋەھىمە . قىسىملىرىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقى ئۇستۇن ، جەڭگىۋار قوشۇن ئۆلۈمدىن قورقمايدۇ . بىزنىڭ قوشۇننى شىخۇ خەلقى كۇتۇۋاتقانلىقىنى ، ھەتتا دۇشمەنمۇ بىلىدۇ . مۇشۇنداق پايدىلىق ئامىللار بولغانلىقى ئۇچۇن ئەسكىرىي كۇچىمىز يەنە بىر ھەسسە ئېشىپ ، دۇشمەننىڭ يېرىمىغا تەڭلىشەلىسەك ، بىز چوقۇم ئۇستۇنلۇككە ئېرىشەلەيمىز ، غەلىبە قىلالايمىز...

چوڭقۇر خىيالدىن بېشىنى كۆتۇرگەن نىزامىدىن ئاقىلبەكنى چاقىرىپ مۇنداق دېدى :

باش شتابتىن كەلگەن ئالاقچىلارغا ئېيت : قوماندانلىق بىزگە ئىككى پولك ، بولمىغاندا بىر پولك يۆتكەپ بەرسۇن ، ئىككىنچى ، كۇيتۇڭ دەرياسى كۆۋرۈكىنى ئىشغال قىلىپ ، دۇشمەننىڭ يارىدەمگە كېلىدىغان يولىنى ئۇزۇپ تاشلاشقا دەرھال ئايرىم قوشۇن ئەۋەتسۇن !

— خوپ يولداش پولكوۋنىك !

ئاقىلبەك بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى .

ھايال قىلماي ، باش شتابتىن ئەۋەتىلىپ ، بۇ يەرگە تېخى يېتىلا يېتىپ كەلگەن ئالاقچىلار گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ قىزىل پاگۇندا ئىككى بالداق بىر يۇلتۇز چاقناپ تۇراتتى .

— سىزنىڭ تەلىپىڭىزنى باش قوماندانلىق ، يولداش گېنىرال لىيىتىنانت ئىسھاقبېك ئويلاشقان ھەم ئورۇنلاشتۇرغان . سىزگە يارىدەمگە پەقەت بىرلا پولك — تارباغاتاي پولكى كېلىدۇ

دۇ ، ئۇلار ئەتە سەھەر ، كېچىككەندە ، كەچتە يېتىپ كېلىشى مۇمكىن . دۇشمەننىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ، كۈيتۈك دەرياسىنى ئىگىلەشكە راقىمجان پارتىزانلىرى ئەۋەتىلگەن ، ئۇلار بۇگۈن يېتىپ بارغان بولۇشى مۇمكىن .

ــ ئۇنداق بولسا ، ناھايىتى ياخشى ، ــ دېدى نىزامىدىن تېخىمۇ جىددىيلىكتە تۇرۇپ ، ــ شىخۇغا تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى تاشلىنىشى كېرەك ، بۇ ئاتقان ئوقىمىز بىلەن تەڭ قىممىتى ، ئەھمىيىتى بار ئىش .

ــ ئەلۋەتتە ، ــ دېدى مايور ، ــ بىز تەشۋىقات مەزمۇنىنى يېزىپ قويغان ، ھازىر كۆپەيتىشكە كىرىشىمىز .

ــ بۇ يەردە ئۇزاق تۇرۇشقا بولمايدۇ ، يولداش مايور ، دۇشمەن بىزنىڭ ئورنىمىزنى بىلىپ قالسا ، مۆلچەرلىگۈسىز ئېغىر ئاقىۋەت كەلتۈرىدۇ . كەچ كىرىپ قالدى ، قاراڭغۇ چۈشكەندە ، نىشانلانغان ئورۇنلارغا بېرىپ جايلىشىشىمىز كېرەك .

ــ پىكرىڭىزگە قوشۇلىمەن .

نىزامىدىن باتالیون كوماندىرلىرىنىڭ ئون مىنۇتلۇق يىغىنىنى چاقىردى . ھەر بىر باتالیونغا تېگىشلىك ۋەزىپە يۈكلەندى .

يۇرۇش باشلاندى .

× × ×

مۇسىراخۇن بېغىنىڭ غەربىگە پولك شتابى جايلاشتى ، قىسىملار شىخۇنىڭ شىمالىدىن ، ئاز بىر قىسمى غەربىدىن ئىلگىرىلەش ۋەزىپىسىنى ئالدى . شەپىسىز ئىلگىرىلەش ــ مۇشكۈل ۋەزىپە ، كېچە جىمجىتلىقىدا «تىرىق» قىلغان ئاۋازمۇ دەھشەتلىك ئاڭلىنىدۇ . پۈتۈن دىققەت نەزىرىڭنى ئىلگىرىلەشكە قارىتامسەن ياكى باسقان قەدىمىڭدىن تۈتۈش چىقارماسلىقىمۇ ؟

«كۆرمىگەن يەرنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرى تولا» دېگەن گەپ بار ، كىم بىلىدۇ ، بىرەر چوڭقۇرلۇققا پالاقلاپ چۈشۈپ كېتەرسەن ياكى بىرەر نەرسىگە پۈتلىشىپ يىقىلارسەن ، سۈنى شالاپلىتار-سەن ... قىيىن يۈرۈش ـ قىيىن ئىلگىرىلەش ، ئېھتىيات قد-لىشقا ، پۈتۈن دىققىتىڭنى ھەممە ئېھتىماللارغا تەكشى سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ .

جەڭچىلەر ئوقلار ئارىسىدا ئىلگىرىلەشكە قارىغاندا ، شەپە-سىز ئىلگىرىلەشنىڭ قىيىنلىقىنى ھېس قىلىشتى . كۆمۈردەك قارىيىپ تۇرغان جىمجىت كېچە سۈرلۈك كۆرۈنەتتى . نە ئىتلار-نىڭ ھاۋشىغان ئاۋازلىرى نە ئۇچار قۇشلارنىڭ سايراشلىرى ، نە ھاشاراتلارنىڭ چىرىلداشلىرى ئاڭلانمايتتى .

ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمىغاندىن كېيىن ، پوتەيلەرنىڭ تۆ-شۈكلىرىدىن بىرىلىپ تۇرىدىغان ئۆتكۈر پروژېكتور نۇرلىرىمۇ ئۆچۈپ قالغان ، ئېھتىمال ئۇلارنى تۈتۈپ تۇرغانلار ئۇگدەپ قالغاندۇ ... بۇ پايدىلىق شاراىتتىن پايدىلىنىپ تېز ئىلگىر-لەش كېرەك .

پاقىنىڭ كوركىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . قەدەملەرنىڭ ئېلە-نىشى تېزلەشتى .

قارا سۈنى بويلاپ كېلىۋاتقان ئۇچىنچى روتا سۈغا چۈشتى ، سۈنىڭ ئاستى پاتقاق بولۇپ ، پۈتنى يۇلۇپ ئېلىشمۇ ئاسانغا چۈشمەيتتى ، ھەر يۆتكىگەندە سۇ شالاپلايتتى ، ئىلياس ئالدىدىكى جەڭچىنى تۇرتۇپ قويدى . ئۇ يەنە سايرىدى ـــ پاقىنىڭ كوركى-رىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . ئاۋاز خاتىرجەملىكتىن دېرەك بېرەتتى . بۇ قارا سۇ شىخۇنىڭ ئىچىدىن ئېقىپ كېلەتتى ، جەڭچىلەر سۈنىڭ ئىچىدە ، ئۇلار كوركىرىغان سادا بىلەن سۇ ياقىسىدىكى كىچىككىنە مەھەللىگە يېتىپ كەلدى ۋە مېڭىشتىن توختاپ قۇلاق سالدى : جىمجىتچىلىق .

ئىلياسنىڭ پىچىرلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ بۇ يەردىكى ئائىلىلەرنى گومىنداڭچىلار كۆچۈرۈۋەتكەن بولۇشى مۇمكىن ، تىرىكچىلىكتىن ئەسەرمۇ يوق .

ـــ شۇنداق ، ـــ دېدى يەنە بىر جەڭچىمۇ پىچىرلاپ ، ـــ ئەگەر بولمىغاندا ئىتلىرى ھاۋۇشىغان بولاتتى ـ دە ...

مەھەللە گۆرىستاندەك جىمجىتلىققا چۆمگەنىدى ، ئۆيلەر-نىڭ ئىشىكلىرى ھاڭقىرقاي ئوچۇق ، قوتانلىرى بوش ، توخۇ كاتەكلىرى ئۆرۈلگەن ، بەزى ئىشىك ـ دېرىزىلىرى سۇنغان ، ۋەيرانچىلىق...

سۇدىن چىقماي ئىلگىرىلەش يەنە باشلاندى ، سۇنىڭ بەزى يەرلىرى پاقالچاققا كەلسە ، بەزى يەرلىرى يانپاشقىچە كېلەتتى . پوتنى سۇنىڭ ئىچىدە سىيرىپ يۆتكەشكە توغرا كېلەتتى . جەڭ-چىلەر تۇزلەڭ يەرگە يېتىپ كەلگەندە ، نەدىندۇ پەيدا بولغان ئۆتكۈر نۇر ئەتراپنى بىردىنلا يورۇتۇۋەتتى ، يالت ـ يۇلت قىلـ-غان تۇز سىزىقلىق نۇرلاردىن جەڭچىلەر ئۆزلىرىنى قاچۇراتتى . لېكىن ، نەگە قاچۇرغىلى بولسۇن ، سۇدىن چىقساڭ ، يانپاش شەكلىدە تۇزلەڭلىك ، سۇغا چۆكۈۋالاي دېسەڭ تېز ، پاناھلانغۇ-دەك تۇزۇك جايمۇ يوق ، چېكىنىش كېرەكمۇ ؟ ئىككى ياققا تاشلىنىش كېرەكمۇ ؟... سۇلار شالاپلاپ كەتتى ... جەڭچىلەر سەپسېلىپ قاراپ ئالدىدا تۇرغان چوڭ پوتەينى ۋە ئۇنىڭ تۆشۈ-كىدىن ئۆتكۈر نۇر بېرىلىۋاتقانلىقىنى بايقىدى ، پوتەينىڭ تۆ-شۈكلىرىدىن تاراسلاپ ئوق ئۇزۇلدى . شۇنىڭ بىلەن ئۆلۈكتەك سۈرلۈك كېچىنىڭ جىمجىتلىقى بۇزۇلدى . ئالدىدا كېتىپ بار-غان جەڭچىلەردىن بىرنەچچىسى يىقىلدى . ئۇلار مۇمكىنقەدەر سۇغا يىقىلماسلىققا تىرىشاتتى . ۋىژىلدىغان ئوقلار توختىماي ئۇچۇپ كېلەتتى ، كەينىدىن توپلار چۈشۈشكە باشلىدى .

جەڭچىلەر تارقالدى ، دەھشەتلىك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى ، كىچىك گۈرجەكلەر ھەرىكەتكە كەلدى ، ھەممىسى يەر قېزىشقا كىرىشتى . دۈشمەن پوتەيلىرىدىن ئالدىدا نۇر چۈشۈرەلەيتتى ،

ئاندىن ئوقلار ئۇچۇپ كېلەتتى . جەڭچىلەر ئوڭۇشسىز ئۇرۇش ئىچىگە چۈشۈپ قالدى . چېكىنىشكىمۇ ، ئالغا ئىلگىرىلەشكىمۇ بولمايدىغان ۋەزىيەت شەكىللىنىپ ، ئۆلۈكلەر ، يارىدارلار كۆپەيىشكە باشلىدى .

بۇ چاغدا پۈتۈن ئۇرۇش سەپلىرىدە ، يېقىن ـ يىراقلاردىمۇ دەھشەتلىك ئېتىشىش ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندى . بۇ قازاندەك چوڭقۇرلۇقتا ئېتىشىشلار ، ئېلىشىشلار ، ئەسەبىي ۋارقىراشلار ، جان تالىشىشلار ئاسماننىڭ قەرىگە ئۇچاتتى .

شىخۇ خەلقى ئاللىقاچان ئويغىنىپ كەتكەن ، گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ بۇ يەرگە كۆپلەپ يۆتكىلىشى ، كوچىلاردا ھەربىي ماشىنىلارنىڭ ئەنسىز چىرقىراپ ئۇياق ـ بۇياققا چېپىشى ، تۇنقۇن قىلىشلارنىڭ كۆپىيىشى شەھەردە كۆرۈلمىگەن جىددىيلىكلەرنىڭ ئەۋج ئېلىشى ـــ مانا بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ سىرى بۇگۈن ئېچىلدى . كىشىلەر تېخى ئۆزلىرى كۆرمىگەن ، ئىككى يۈز كىلومېتىرغا يېقىن يولنى پىيادە بېسىپ ، بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن جەڭچىلەرگە ئۆيلىرىدىن چىقماي ، نۇسرەت تىلەپ ئولتۇرۇشاتتى...

بىرىنچى باتالیون مۇسىراخۇننىڭ بېغىدىن ئاللىقاچان ھالقىپ ئۆتۈپ ، قارا دۆڭ مەھەللىسىگە يېقىنلاپ كەلدى .

يىنجۇخۇدا يارىدار بولغان قولى ساقايماي ، ئۇرۇشقا كىرەلمەي ، تىت ـ تىت بولۇپ كەتكەن باتىرغازىغا باتالیون كوماندىرى ھېلىراقتا باتالیون بىلەن پولك شتابى ئارىلىقىدا سۈەزلىك قىلىشقا ئاران رۇخسەت قىلدى . ئۇ بىرىنچى قېتىم پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ كەلدى :

ـــ قارا دۆڭنى ئىگىلەپ ، ئابارۇن تۈتۈلسۇن ، ئۇ يەرنىڭ ئېگىزلىكىدىن پايدىلىنىپ ، ئۇستۇنلۇك قولغا كەلتۈرۈلسۇن

ئەنۋەر ۋارقىرىدى :

ـــ ئالغا ! يۈنىلىش بويىچە ئالغا !...

بىرىنچى روتا ئوڭ تەرەپتىن ، ئىككىنچى روتا سول تەرەپ-تىن ، ئۈچىنچى روتا ئوتتۇرىدىن ئالغا سىلجىدى . روتا كوماندىرى گايىت ئەڭ ئالدىدا ئۆمىلەپ باراتتى . ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە ئوقلار ۋىڭىلداپ ئۇچاتتى .

— يولداش كوماندىر ، يەر بىغىرلاش كېرەك !

نادەم چەتتە — يانپاش يەردە بىر يۇگۈرۈپ ، بىر ئۆمىلەپ كېتىپ باراتتى ؛ ئۇنىڭ كەينىدىن ۋارىسجان قالماي ماڭاتتى ۋە ئەتراپىغا ئەنسىزلىك بىلەن قارايتتى . جەڭچىلەر بىردە قويۇقلاپ ، بىردە شالاڭلاپ قالاتتى . ئۇ يوغان دەرەخنىڭ كەينىگە ئۆتتى — دە ، يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالدى . ئوقلار كېچىسى ۋال — ۋۇل يورۇتۇپ ئۆچۈپ قالاتتى . ئۇ كەينىدىن ئېتىشنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى ياخشى بىلەتتى ، شۇڭا جەڭچىلەردىن ئۈزاپ ، ئالدىغا ئۆتۈۋالغاندى . دۈشمەن ئوقلىرى جەڭچىلەرنى توختىتىپ قويدى .

ۋارىسجان ئاپتوماتنى تەڭلەپ ياتاتتى . يەر بىغىرلىغۇچىلار ئۆتۈشكە باشلىدى ، جامالىدىن ئۆتۈپ كەتتى ، يەنە بىر جەڭچى ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭ ئالدىدىن نادەم ئۆتۈشكە باشلىدى «ئەمدى ئېتىش كېرەك ، يامىنىغا كەلسە ، ئۈچىلىسىنى ئاتمامدىم··· » دەپ ئويلىدى ئۇ . پەقەت بىر سېكۇنت ، ئاپتومات نادەمگە توغرىلاندى : بىراق كۈتۈلمىگەندە ، يۇقىرىدىن يۇمىلاپ بىرسى ۋارىسجاننىڭ ئۈستىگە چۈشتى ، بۇ رەيھان ئىدى . ۋارىسجان چۆچۈپ ، ھودۇقۇپ يۇنىلىشىنىمۇ ئۆزگەرتەلمەي قالغاندى .

— سىز قاياققا ئىلگىرىلىمەكچى ؟ — قەھرى بىلەن سوردى رەيھان .

— ئالغا ···

— ئىلگىرىلەش نىشانىڭىز قاياق ؟

— بېشىم تۆرەپ قالغان ئوخشايدۇ···

نادەمنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى :

— ئالغا ! جەڭچىلەر ئالغا ! ...

رەيھان غەزەپ بىلەن خۇددى كوماندىردەك ۋارىسجانغا بۇيرۇق قىلدى :

— قېنى ، بۇرۇلۇپ ئىلگىرىلەڭ !

چاڭ ـ توزان ، ئىس ـ تۈتەكلەر دەستىدىن كۆزلىرىلا پارقىراپ قالغان جەڭچىلەر ھەدەپ ئالغا ئىلگىرىلەيتتى ، يۈمىلايتتى ، يەر بېغىرلايتتى ، بەزىلىرى گوداڭلارغا چۈشۈپ كېتەتتى ، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ چىقاتتى ، بەزىلەر چىقالماي قالاتتى ... ھەممىنىڭ نىشانى قارا دۆڭ ئىدى .

باتالیون قارا دۆڭ ئېگىزلىكىنى ئىگىلىدى .

دۈشمەن ئوقلىرى ۋىزىلداپ ، يامغۇردەك يېغىشقا باشلىدى . ئۇرۇش پادىشاھلىرىنىڭ[1] ئېغىر ئوقلىرى ئېگىزلىككە توختىماي چۈشەتتى . مانا ئەمدى ئالغا ئىلگىرىلەش ئەمەس پاناھلىنىش زۆرۈر بولۇپ قالدى . قىسمىنىڭ شەپقەت ھەمشىلىرى ئۆلۈكلەر ، يارىدارلارنى توشۇپ قارا تەرگە چۆمۈلدى . زەمبىرەك ئوقلىرىنىڭ ئاسكولكىلىرى نۇرغۇن ئادەمنى سەپتىن چىقىرىۋاتاتتى .

يارىدار قولى بوينىغا ئېسىلغان باتىرغازى پولك كوماندىرىنىڭ جاۋابىنى ئېلىپ كەلدى ـ دە ، باتالیون كوماندىرىغا يەتكۈزدى :

— زەمبىرەكلەرنى ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ !

ئەنۋەر تىت ـ تىت بولماقتا ئىدى : پولك كوماندىرى نېمىنى ئويلاۋاتىدىغاندۇ ؟ نېمىشقا رۇخسەت قىلمايدىغاندۇ ؟ ...

قارا دۆڭنى ئىگىلىگەن قىسىم دەھشەتلىك بومباردىمان قىلىشنىڭ ئاستىدا قالدى .

---

① ئۇرۇش پادىشاھى — جەڭچىلەر زەمبىرەكنى ئۇرۇش پادىشاھى دەپ ئاتايتتى .

يەتتىنچى باب

تارباغاتاي پولكى تېخى يېتىپ كەلمىگەن ، ئۆلۈش ، يارىلـ-
نىش كۆپىيىۋاتقان ، قان كېچىپ ئىگىلەنگەن ئورۇنلاردىن چېـ-
كىنمەكتىن ئۆزگە ئامال بولمىغان خەۋپلىك ، ئېغىر پەيت ...
پولك كوماندىرى نىزامىدىن ، نادەم تەرىپىدىن سىزىلىپ ، چو-
ئايتىلغان خەرىتىگە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تىكىلگەندى ، ئۇنىڭ
قولىدا قىزىل قېرىنداش ، شەپكىسى كەينىگە سۈرۈلگەن ، پېشا-
نىسىنى ئەلەملىك قورۇقلار قاپلىغان ، قويۇق قاشلىرى ئاستىدا-
كى كۆزلىرى دەھشەتلىك يانغان ... ئۇ خۇددى ئىچىدىن تۈتۈن
چىقىۋاتقاندەك تولغىناتتى ، لەۋلىرى چۈشىنىكسىز پىچىرلايە-
تتى . قولىدىكى قېرىندىشى خەرىتە ئۈستىدە ئېغىر ھالدا سىيرد-
لاتتى : قارا سۈنى بويلاپ ئىلگىرىلەپ ، پوتەي بەلگىسى قويۇلغان
يەرگە بېرىپ تىرىلەتتى ، تۈگمەننىڭ ئالدىدا توختايتتى ، قارا
دۆڭدىن پەسلەپ ، سازلىققا چۈشەتتى ۋە ئەلەملىك ھالدا
يانىتتى ...

ئاقىلبەك پولك كوماندىرىنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ ، چۆ-
چۈپ قالدى . كوماندىرنىڭ سۈرلۈك ، جىددىي تۈس ئالغان چى-
رايى تاتىرىپ ، چېكە تومۇرلىرى تىنىمسىز لىپىلدايتتى . كو-
ماندىر ئۆزىنىڭ ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكىۋاتقانلىقىنى ، يۈزلى-
رىدە ، قۇلاق چۆرىلىرىدە قوناقتەك ـ قوناقتەك تەر تامچىلىرى
پەيدا بولغانلىقىنى سەزمەيتتى .

ئۇ قولىدىكى قېرىنداشنى خەرىتە ئۈستىگە تاشلاپ چوڭقۇر
تىندى ـ دە ، ئاقىلبەككە قاراپ :

ـــ باتالیون كوماندىرلىرىنى چاقىر ، ـــ دېدى .

ئاقىلىبەگ چىقىپ كەتتى .

ئېتىشىشلار ئەۋج ئېلىۋاتاتتى ، بولۇپمۇ «گۇمباڭ ـ گۇمـ باڭ...» قىلغان زەمبىرەك ئاۋازلىرى قۇلاق ـ مېڭىنى يەيتتى ، ئۇ يەنە تاماكا يۆگەپ چەكتى . ئۇ ئويلايتتى : ئۇرۇش دەھشىتى هازىرقىدەك تۇس ئالمىغان ، مۇنداق شارائىتتا ، خەۋپلىك مەيـ داندا تۇرىۋېرىش ـــ پۈتۈن جانلىق كۈچلىرىمىزدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن دېرەك بېرىدۇ . دۇشمەن مەغلۇبىيەتلىرىدىن ئەقىل تاپقان : ئۇزۇلدۇرمەي ئېتىش ، ئوت توچكىسى كۆرۈنگەن يەرگە زەمبىرەك ئېتىش ، سەل چاغلىماسلىق ، قىرىش ، چېپىش ، كۆيدۈرۈپ تۈگىتىشكە ئۇتتى . تاڭ ئاتسا ، هاۋادىن بومباردىمان قىلىشى مۇمكىن ، هازىرقى پەيتتە ، جانلىق كۈچلىرىمىزنى ساقـ لاپ قېلىش مۇهىم يا باشقا چارە بارمۇ ؟ ...

باتالیون كوماندىرلىرى كىردى ، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى قارد- داپ ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغانىدى .

ـــ ئەهۋال ئېغىر ، يولداشلار ، ـــ دېدى ئۇ تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ، ـــ خەۋپلىك پەيتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى تېپىشىمىز كېرەك ، تاڭ ئاتسا ، تېخىمۇ ئېغىر ئەهۋالدا قالىمىز...

ـــ چېكىنىش كېرەك ، ـــ دېدى بىرىنچى باتالیون كو- ماندىرى ئەنۋەر ، ـــ باشقا چارە يوق .

ـــ چېكىنىسەك ، تېخىمۇ چاتاق ، ـــ دېدى ئۈچىنچى باتالیون كوماندىرى ، ـــ قارشىلىق تېخىمۇ كۈچىيىدۇ ، دۇش- مەن تېخىمۇ ئۈستۈنلۈككە چىقىۋالىدۇ...

ـــ هازىرقى ئەهۋالدا چېكىنمىسەك ، هەممە جانلىق كۈچ- لىرىمىزدىن ئايرىلىپ قالىمىز ، ـــ ئەنۋەرنىڭ ئاۋازى قەتئىي ئىدى . ئۈچىنچى باتالیون كوماندىرى ئېتىراز بىلدۈرەتتى :

ـــ چېكىنسەك ، كەينىمىزدىن قوغلاپ چىقسا ، رەسۋالار- چە مەغلۇپ بولىمامدۇق ؟

— چارىسىنى ئويلىشىمىز .

— هازىرقى ئوزۇنلارنى ئىگىلەش — نۇرغۇن قۇربانلار بەدىلىگە كەلدى .

— قۇربانلار بەدىلىنى ، قۇربان بېرىش بىلەن تۆلەمدۇق ، بۇنداق قىلىش هازىرقى پەيتتە پۈتۈنلەي يوق بولۇشتىن دېرەك بېرىدۇ .

نىزامىدىن ئۆزۈلدۈرمەي تاماكا چەكمەكتە ، باتالیون كومانىرلىرى كىرگەن پېتى ئۆزە تۈرۈشۈپ جىددىي تالاشماقتا ۋە ئۇياق ـ بۇياققا ماڭماقتا ، قىيىن ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلماقتا ئىدى . چېكىنىش ئۇنۇم بېرىدىغان ئىستراتېگىيىلىك تەدبىرمۇ ، قەتئىي قارشىلىق قىلىشمۇ ؟ هەرقايسىسى ئۆزلىرىنىڭ قاراشلىرىنى ، ئۇسۇل ـ چارىلىرىنى ئېيتىشاتتى .

— چېكىنىشنىڭ خەۋپلىك يېرى شۇ يەردىكى ، — دېدى ئۇ ؛ — بۇ يەردىكى دۇشمەننىڭ ئاتلىق پولكلىرى بار ، شۇڭا چېكىنگەندىن كۆرە ، ئېلىشقان تۈزۈك...

— بىزنىڭ هۇجۇمىمىز ئۇرۇش قانۇنىيىتىدىن تاشقىرى بولۇۋاتىدۇ ، بۇ يەردىكى دۇشمەن قاتتىق مۇداپىئەلەنگەن ، ئۇنىڭ ئۇستىگە بىزدىن نەچچە هەسسە كۆپ ، شۇڭا بىز ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كېلىۋاتىمىز . ئەمما ، بىز هازىرغىچە غەلىبە قىلىپ كېلىۋاتىمىز ، دۇشمەن يېڭىلىپ كېلىۋاتىدۇ ، بىزدە غەلىبىگە ئىشەنچ بار ، دۇشمەننىڭ يۇرىكى پوك ـ پوك ، بۇ ئۇرۇشتا مۇهىم ئامىل ، شۇڭا دۇشمەننىڭ قوغلاپ چىقىشى ناتايىن ، چۈنكى ئۇ مۇداپىئەدە تۇرسىلا ، بىز هۇجۇم قىلىپ ، كەلمىسەكلا كۆڭلى تىنىدۇ...

— تاك ئېتىپ كەتسە ، بىز تېخىمۇ ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچىرايمىز ، — دېدى نىزامىدىنمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئۇتكەنكى ئۇرۇشلارنى ئېسىڭلارغا ئېلىڭلار ، هازىرقى مۇهىم ئىش نېمە ؟...

ئەنۋەر پولك كوماندىرىنىڭ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى كۈتمەيلا ، ئىتتىك جاۋاب بەردى :

— جانلىق كۈچىمىزنى ساقلاپ قېلىش !

— توغرا ! — نىزامىدىننىڭ ئاۋازى ئادەتتىن تاشقىرى قاتتىق چىقىپ كەتتى ، — جانلىق كۈچلىرىمىزنى قانداق قىلىغاندا ساقلاپ قالالايمىز ؟ بىز بىلەن بىر يىلدىن بېرى قاتتىق ئۇرۇشۇۋاتقان گومىنداڭچىلارنىڭ : «شخۇ قولدىن كەتسە ، شىنجاڭ قولدىن كېتىدۇ» دەپ پۈتۈن تەقدىرىنى شخۇغا باغلاپ قويۇشى — بۇ يەرگە قاتتىق مۇداپىئەلەنگىنىدىن ئېيتىلغان . بىز قىيىن ئەھۋالدا ، تارباغاتاي پولكى تېخى يېتىپ كەلمىدى ، كۈچ سېلىشتۇرمىسىدا بىز تولىمۇ تۆۋەن ئورۇندا . بۇنداق ئەھۋالدا پۈتۈن پولكىمىز يەم بولۇپ كېتىشى مۇمكىن . شۇڭا ، چېكىنىشتىن ئۆزگە چارە يوق ، كىچىك تېتىكى زەمبىرەكلىرىمىز بولسىمۇ ، بۇ ئەھۋالدا ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ ، دۈشمەن ئۇنىڭ ئورنىنى بىلىپ قالماسلىقى كېرەك ، ئىشلىتىش ۋاقتى تېخى كەلمىدى . چېكىنگەندە ، ھەربىر باتالیون بىردىن ۋزۋود قالدۇرۇشى ، ئۇلار چېچىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ، ھەربىر ۋزۋودتا ئىككىدىن ئىستانكۇۋۇي پىلىموت قالدۇرۇلۇشى كېرەك ، شۇ ھالدىمۇ دۈشمەن بىزنى قوغلاشقا مۇۋەپپەق بولالىسا ، ئېلىشىمىز ، بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز كېرەك !...

باتالیون كوماندىرلىرى ، شتاب خىزمەتچىلىرى ئۇنىڭ سۆزىنى تىك تۇرۇپ ئاڭلىدى .

— تاڭ ئاتقۇچە قىسىملار سەزدۈرمەي چېكىنىپ بولۇشى كېرەك ! — دېدى نىزامىدىن قەتئىي ھالدا ، — باشقا گەپ يوق ، قايتىڭلار !

تۆكۈلگەن قانلار ، دەل ـ دەرەخلەرگە چاچرىغان ، توپىلارغا سىڭگەن ، ئوت ـ چۆپلەرنىڭ رەڭگىنى بېغىررەڭگە كىرگۈزگەن

قانلار ، ئۆي تاملىرى ، قورۇق تاملىرىنى ئالا ـ بۇلماچ قىلىپ بويىغان قانلار ... كۆتۈرۈلگەن كۈن شولىسىدا بۇ يەر مەنزىرىسىنى باشقىچە ـــ قورقۇنچلۇق ، ئېچىنىشلىق تۈسكە كىرگۈزۈپ قويدى . ئۇيۇپ قالغان قانلارنى يەپ دەندىگەن قاغا ـ قۇزغۇنلار بۇ يەر ئاسمىنىدا كۆرۈنمەيدۇ ، ئاشۇلارمۇ چۈشىنىۋاتامدىغاندۇر ، بۇ قانلار ئۆزلىرىنى ئۇلۇغ ئىشقا ئاتىغان ۋە بۇ يولدا مەردلىك بىلەن قۇربان بولغانلارنىڭ قانلىرى ئىكەنلىكىنى شۇلارمۇ بىلىۋاتامدىغاندۇ ؟...

تاڭ ئالدىدا مۇسىراخۇن بېغىنىڭ ئاخىرى ۋە باغنىڭ كەينىدىكى يارلىقتا چېكىنگەن قىسىملار يورۇق چۈشكىچە ، يارلىقنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئىستىھكام ياساپ ئولگۈردى .

گەپ قىلىش خۇددى مەنئى قىلىنغاندەك پۈتۈن جەڭچىلەر جىمجىت ، غەمكىن ھالدا ئولتۇرۇشاتتى . بەزىلەر ئىڭىكىنى ئالىقىنىغا ئېلىشىپ ، بەزىلەر بېشىنى ساڭگىلىتىشىپ ، كۆزلىرىنى بىر نۇقتىدىن ئالماي قېتىپ قالغاندەك تۇرۇشاتتى ، بەزىلەر يانپاشلاپ يېتىپ ، ئۆزى سەزمىگەن ھالدا كوكات غوللىرىنى چاينايتتى ... كۆڭۈل غەملىرىنى ، غەشلىكلەرنى يوقىتىش ئۈچۈن ، تېتىك ھالەت ، جەڭگۈار سەپ كېرەك ئىدى ، لېكىن ھازىر ئۇنىڭدىن گەپ ئاچقىلى بولمايدۇ ـ دە ! قورساق ئاچلىقى ، ھارغىنلىق ئۇنتۇلغان ، ئىشتىھا تۇتۇلغان ، ھەممىنى قانداقتۇ كۆزگە كۆرۈنمەس روھىي ئازاب قىينىماقتا ... بەللىرىگە تۇگۈلگەن نانغا ، تۆۋەندە شىرقىراپ ئېقىۋاتقان سۇزۇك بۇلاق سۈيىگە ، باغدا مەي باغلاپ پىشقان ئۈزۈم ـ شاپتۇللارغا ھېچكىمنىڭ مەيلى يوق ، رايى كېسىلگەن ...

رەيھان پىچىرلىدى :

ـــ ۋارىسجانغا سەگەك بولمىسىڭىز بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ .

نادەم ئۇنسىز ئولتۇراتتى .

— سىزگە دەۋاتىمەن ، — دېدى رەيھان تىكىلىپ .
— قانداق ؟
— سىز تۈيمىدىڭىز ، مەن ئاجايىپ خۇپىيانە بىر ئىشنى بايقاپ قالدىم ، دەڭا .
— ھە...
— ئېرەنسىزلىك قىلماڭ .
— گەپ قىلماڭ .
— ئاخشام قارا دۆڭگە ئىلگىرىلەپ كېتىپ بارغاندا ، ئۇ-نىڭ دەرەخنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ ، ئاپتوماتىنى سىزگە تەڭلا-ۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم ، مەن يۈقىرىدا ئىدىم ، ئۆزۈمنى ئۇ-نىڭغا ئاتتىم...
— قاراڭغۇدا شۇنداق كۆرۈنگەندۇ ؟
نادەم ئۇنىڭ دېگەنلىرىگە پەرۋامۇ قىلماي ، غەمسىز ئولتۇ-راتتى ، رەيھان تېرىكىپ قالدى :
— نېمانداق تۈزلۈك قىلىسىز ؟... كىمگە تەڭلەۋاتىسىز دېسەم ، ھودۇقۇپ قاپتىمەن ، — دەيدۇ .
— سىز ۋارىسجانغا ئۆچ ئەمەسمۇ .
— ئۆچلۈكۈمغۇ ئۆچ...
— شۇڭا ، سىزگە شۇنداق بىلىنىدۇ ـ دە .
— توۋا ، دەۋاتقىنىنى... — رەيھاننىڭ يۈزىدە نارازىلىق ، ھەيرانلىق ئالامەتلەر ئۇچقۇندىدى ، — مەن ۋارىسجانغا ئىشەن-مەيمەن ، ئۇ قارا كۆڭۈل ، مۇنداق تۈزلۈك قىلىۋەرسىڭىز ، ئاخىر بېشىڭىزغا چىقىدۇ ، جۇمۇڭ ، ئاگاھلاندۇرۇپ قويايى : ھەممە ئادەمنىڭ قورالى دۈشمەنگە قارىتىلىۋاتسا ، ئىۋنىڭ سىز-گە ... بۇمۇ ھودۇقۇپ قالغانلىقى بولامدۇ ؟... ھۇجۇم پەيتى — ئەڭ جىددىي ، ئەڭ سەگەك پەيت ئەمەسمۇ ؟... ئىككىمىزنىڭ مۇناسىۋىتى ، ۋارىسجاننىڭ ئوي ـ خىيالى ، ئۆزىنىڭ كىملىكى ، سىزنىڭ كىملىكىڭىز ھەم باشقا ئىشلارنى تازا چوڭقۇرراق ئوي-

لاپ بېقىڭا ؟

نادەمنىڭ ئېرەنسىزلىكى ـــ تۈزلۈكىدىن جىلە بولغان رەيهان دېمەيدىغان گەپلەرنىمۇ دەۋەتتى ، نادەم ئويلىنىپ جىمـ جىت ئولتۇرۇپ كەتتى .

ئالدىنقى سەپتىن ئېتىشىش ئاۋازلىرى ئۈزۈلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى ، هەممىسى شۇ يەردە قالغان جەڭچىلەرنى ئويلىماقتا ئىدى ، ئۇلارمۇ خۇددى بىر پولك جەڭچىدەك دۈشمەن ئوت توچكىلىرىغا توختىماي ئېتىۋاتقاندۇ ، سەپداشلىرىنىڭ يوقلۇقـ نى بىلىندۈرمەيۋاتقاندۇ ؟ ئۇلار ئۈزلىرىنىڭ پۈتۈنلەي قۇربان بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى بىلىدىغاندۇ... ؟ ئېتىشىش بىردە ـ پەسلەپ ، بىردە ئەدەيتتى .

چۈشتىن كېيىن ، گومىنداڭنىڭ بىر تۈركۈم ئايروپىلانى يېتىپ كەلدى . پولك تېز هەربىكەتكە كېلىپ مۆكۈنۈۋالدى . لېكىن ، ئايروپىلانلار بۇياققا كەلمىدى ، كېچىدىن بېرى ئۇرۇش بولۇۋاتقان مەيدانلارنى بومباردىمان قىلىشقا باشلىدى . شەرقتىن غەربكە ، غەربتىن ـ شەرققە ئايلىنىپ يۇرۇپ ئۇزاق بومباردىمان قىلدى ـ دە ، كېتىپ قالدى .

ئېتىشىش توختىمىغان بولسىمۇ ، توپا ـ چاڭ ، ئىس ـ تۈتەكلەر ئارىسىدا قالغان جەڭچىلەرنىڭ ئاتقان ئوقلىرى ئازلاپ كېتىپ باراتتى . گومىنداڭ قىسىملىرىمۇ بۇ ھالنى بايقاپ قالـ دى . بىراق ، هۇجۇم قىلىپ چىقىشقا جۈرئەت قىلالمىدى ، چۈنـ كى كەچ كىرىپ قالغانىدى .

جەڭ مەيدانىدا هايات قالغان جەڭچىلەر هالىدىن كەتكەن چاغدا ، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى .

× × ×

شىخۇ ئۇرۇش مەيدانىغا پولكوۋنىك نىزامىدىننىڭ قوماندا-

لىق قىلىشى توغرىسىدىكى باش شتابنىڭ بۇيرۇقىمۇ تارباغاناي پولكىمۇ يېتىپ كەلدى .

نىزامىدىن ھۇجۇم ئوپىراتسىيىسىنى تۈزۈپ چىقتى : بىر پولك شىمالىي غەربتىن ، يەنە بىر پولك شىمالىي شەرقتىن ، موڭغۇل دىۋىزىئونى مەركىزىي قىسمىدىن ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ ، زەمبىرەكچىلەر ئەترىتى جەڭگىۋار ھالەتتە يوشۇرۇنۇپ تۇرىدۇ .

ــ بىز مۇشۇ يۇنىلىشتە ھۇجۇمغا ئۆتىمىز ، ــ دېدى نىزامىدىن كوماندىرلارغا چۈشەندۈرۈپ ، ــ بىرنەچچە سائەت- لىك ، بەلكى بىر كۈنلۈك ھۇجۇمدا دۈشمەن ئەلۋەتتە ھالسىراي- دۇ ، ئەمدى يارىدەمگە ئېرىشەلمەيدۇ ، چۈنكى كۈيتۈك دەرياسى كۆۋرۈكسىز راقىمجان پارتىزانلىرى ئىشغال قىلىپ بولدى . ئۇلارنىڭ قاتىنىشى ئۈزۈلدى ، دۈشمەن يارىدەمگە موھتاج بولۇپ تۇرغاندا ، زەمبىرەكچىلىرىمىز ئۈزۈلدۈرمەي ئاتىدۇ ، بىز شىد- دەت بىلەن باستۇرۇپ بارىمىز .

پىلان ماقۇللاندى .

ھۇجۇم پۈتۈن سەپ بويىچە بىراقلا باشلاندى ، قوماچ قورۇ- غاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى ، يەرلەر تىتىرىدى ، دېرىزىلەر جالاق- لىدى ، دەل ـ دەرەخلەر قاراسلاپ سۈندى ، ھەتتا قومۇرۇپ تاش- لاندى ، شىخۇ دەرياسى ۋادىسى زىلزىلىگە كەلدى . ئاسمان بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشىپ ، خۇددى سەھنە پەردىسىدەك تۈسكە كىرىپ قالغاندى . غۇلجا ـ ئۇرۇمچى ـ چۆچەككە سو- زۇلغان ئۇچ مۇھىم تاشيولنىڭ تۈگۈنى بولغان بۇ جاي دەھشەت- لىك ئۇرۇش قاينىمىدا قالدى .

ئەنۋەر جەڭچىلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ ، ۋارقىراپ تۇراتتى :

ــ ئازگاللارغا چۈشۈپ پاناھلىنىڭلار !...

دۈشمەن زەمبىرەكلىرىنىڭ ئوقىدىن پەيدا بولغان ئازگاللار جەڭچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشى پاناھلىنىش جايلىرى ئىدى . چۈنكى ، بۇ ئەڭ ئىشەنچلىك جاي ، توپ ئىككىنچى يېنىپ بۇ يەرگە

چۈشمەيدۇ . بىر پارچە چولاق تام ، ئېرىق قىرى ، كىچىككىنە دۈمچەك يەر ياكى ئادەم پاتقۇدەك گوداڭلىق ـــ جەڭچىلەر ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك ، نۆۋىتى كەلگەندە ، كىشىلەر ئېتىبارىمۇ قىلمايدىغان بىر پارچە خام كېسەكنىڭ پۈتۈن سىۋرۇك بىر جاننى ـــ ھاياتنى ساقلاپ قېلىش رولى بولاتتى .

سۆكسۆك ـــ يۇلغۇنلۇق ، تىكەنلىك دالىلاردا ، قانچە ـ قانچە يىللار تىرىكچىلىك بىلەن مىدىرلاپ كەلگەن شەھەردە ، ئۇزاقتىن ـ ئۇزاقلارغا سوزۇلغان ۋادىلاردا ئاجايىپ شاۋقۇن ـ سۈرەنلەر ، كۈشۈلدىغان توپ سادالىرى ، سىكۈنت توختىماي ئۈزلۈكسىز ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى . بۇ دالىلار ئۆز تارىخىدا بىر پارچە ئۈزۈنچاق قىپقىزىل ئوتنىڭ چاقماق تېزلىكىدە ئۇچۇشىنى ، چۈشكەن يېرىدە بىرنەچچە ئادەم پاتقۇدەك گوداڭلار پەيدا قىلىشنى ، ھەتتا بەزىدە ئادەم ، دەل ـ دەرەخلەرنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كېتىشنى كۆرمىگەن بولـ غىيدى ؟ !... كۆرمىگەن ، مانا ئەمدى كۆرۈۋاتىدۇ . بۇ ئالامەتـ لەرنىڭ بىر يېڭى ئۆزگىرىش ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئەمـ دى سېزىۋاتىدۇ .

جەڭچىلەر ئاتاتتى ، يەر بېغىرلايتتى ، ئۆرىگە چىقاتتى . پەسكە چۈشەتتى ، ئوڭدا بولاتتى ، دۇم ياتاتتى...

قارا دۆڭ مەھەللىسىنى ئىگىلىگەن قىسىملار شىددەت بىـ لەن ئالغا سىلجىماقتا ئىدى . ئىس ـ تۈتەكلەر ، كۆيۈندىلەر قونۇپ ، يۈزلىرى قارىدىغان ۋە پۈرۈشكەن ئەنۋەر ۋارقىرىدى :

ـــ كۆۋرۈكنى ئىگىلەڭلار !...

ئۇنىڭ كۆزلىرى خاڭ ئاستىدىن يېڭىلا چىققان كىشىدەك پىلدىرلاپ ، چىشلىرى پارقىراپ قالغانىدى .

جەڭچىلەرنىڭ بىر قىسمى قارا دۆڭ مەھەللىسى بىلەن شىخۇ ئارىلىقىدىكى كۆۋرۈككە ئۆمىلەپ ، بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يۈگۈرۈشتى ، ئۇچىنچى بولۇپ ئابدۇۋەلى يۈگۈردى ، ۋە-

ژىلدىغان ئوقلار ئىچىدە ئۇ ، بىردىنلا مەيدىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالدى ، سەنتۈرۈلۈپ توختىدى ، بولمىدى ··· يىقىلدى ··· رەيھان ھېچنېمىگە قارىماي ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتتى ۋە ئۇنى سۆرەپ كۆۋرۈك ئاستىغا ئېلىپ چۈشتى . ئابدۇۋەلىنىڭ كۆزى يۇمۇلۇغان ، بىراق تىناتتى . قەيەرلەردىندۇ ، بېرىلىۋاتقان ئۆتكۈر نۇر ، ئۇچۇۋاتقان سانسىز توپلارنىڭ قىزغۇچ شوللىرىدا ئۇنىڭ تاتىرىپ كەتكەن يۈزى بىردە يورۇپ ، بىردە ئۆچەتتى . ئۇ بىر تولغىنىپ قولىنى گىمناستوركىسىنىڭ يانچۇقىغا ئەكېلىۋىدى ، بىراق تۈگمىسىنى يەشكىچە قولى سىيرىلىپ چۈشۈپ كەتتى . ئۇنىڭ بېشىغا يېتىپ كەلگەن جامالىدىننىڭ كىرپىكىگە ياش ئېلىندى ··· ئابدۇۋەلىنىڭ تەشنالىققا يەتمىگەن ئارزۇسى ، تېخى ئاخىرلاشماي تۇرۇپ ، ئۇزۇلۇپ قالغان مۇھەببەت قىسسىسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلگەندى . رەيھان ئابدۇۋەلىنىڭ مەيدە يانچۇقىغا قول سېلىپ ، «پىدائىي» لىق مېدالىنى ئالدى . جان ھەلقۇمىغا كەلگەندە ، بىر تۇزۇلۇش بولىدۇ ، دېگەن راستىمىدۇ ، ئابدۇۋەلى كۆزىنى ئېچىپ بېشىدىكىلەرگە سەپسالدى ، جامالىدىننى تونۇپ :

— سەن بىلىسەن ··· مەن ئۆيلەنمىگەن ··· ئەختەربۇۋىگە ئېيت ، ئەرگە تەگسۇن ··· ئوغۇل تۇغۇپ ··· ئىسمىنى ئابدۇۋەلى قويسۇن ··· ئۇنىڭغا ··· مۇشۇ — ··· مېدالىنى تا — قاپ ··· قوي — ··· سۇن ، — دېدى .

جامالىدىننىڭ كىرپىكىدىكى ياش ئابدۇۋەلىنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى ، شۇئان ئابدۇۋەلىدە يەنە قانداقتۇر بىر جانلىنىش — تۇزۇلۇش كۆرۈلدى :

— يىغلىما ، — دېدى ئۇ يەنە ، — خۇشال بول··· تۇرمىدە ئۆلۈپ كەتكەن بولسام ··· يىغلىساڭ بولاتتى ، كۆكسۈمگە «پىدائىي» لىق مېدالى چىققۇچىلىك ئۇرۇشلارنى قىلدىم ··· ئازادلىق تېگىنىڭ ئېتىشىغا مەنمۇ بىرنەچچە پاي

ئوقنى بۇرۇنراق ئاتتىم...
جان ئۇزگەنلەرنى كۆپ كۆرۈپ ، باغرى ئېزىلىشتىن توخ-
تاپ قالغان رەيھاننىڭمۇ نازۇك كىرپىكلىرى نەملەندى...
ـــ مەيلى ... ئارمىنىم ـــ يوق... ئاپامغا سىلەر ـــ...
ئىگە ، ـــ ئۇنىڭ ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ ئۆزگىرىپ باراد-
تى ، ـــ ھۆكۈ ـــ ـــ مەت ... ئۇ ـــ ـــ ـــ گە...
ئۇنىڭ تىنىقى ئاستىلاپ كەتتى ـ دە ، نۇرسىز كۆزلىرى
ئاستا يۇمۇلدى...
بىر دىنلا قىقاس چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ، بېشىنى كۆتۈ-
رۈپ نېرىدىكى پوتەيدىن توزانلار ، ئىس ـ تۈتەكلەر بۇرۇقتۇرما
بولۇپ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن جامالدىن جانلىنىپ :
ـــ ئابدۇۋەلى !... ئابدۇۋەلى !... ئەنە ، ئاۋۇ گېنېرالنى
پوتەي گۇم بولدى ، قارىغىنا... ئابدۇۋەلى !...
ئۇ كۆزىنى يېنىپ ئاچمىدى .
بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن جەڭچىلەر كۆۋرۈكنىڭ ئاستى ۋە
ئۇنىڭ ئەتراپىغا ، ئېرىق قىرلىرىغا يوشۇرۇندى . رەيھان يارىدار-
لارنىڭ يارىسىنى تېڭىشقا كىرىشىپ كەتتى . بەزى يارىدارلارنى
يۇدۇپ ـ ئۆمىلەپ كۆۋرۈك ئاستىغا ئېلىپ چۈشەتتى . ھەجەرمۇ
چوڭ يانپىشىدىن تېڭىلغان يارىدارنى يۇدۇپ ئەكەلدى . كۆۋرۈك
ئاستى ھەمشىرە قىزلارنىڭ يارىدارلارنى ئەملەيدىغان تېببىي پوۋ-
كىتىغا ئايلىنىپ قالدى .
مۇلدۇردەك يېغىۋاتقان ئوقلار ئارىسىدا ئىلگىرىلەش داۋام-
لىشىپ ، جەڭچىلەر سازلىققا چۈشتى . قىرىق ـ ئەللىك مېتىر
كەڭلىكتىكى ، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا كەتكەن ، قومۇش ـ يېكەن-
لەر بىلەن قاپلانغان سازلىق ، قارا سۈغا چىلىشىپ تۇراتتى .
سۈنىڭ چوڭقۇرلۇقى تەكشىسز ، بەزى يەرلىرى ئوشۇققىچە ،
تىزغىچە كەلسە ، بەزى يەرلىرى بەلگىچە ، مەيدىگىچە كېلەتتى .
سازلىقنىڭ دۈشمەنلەر تەرىپىدىكى قىرغىقى ئېگىز ، ئېگىزلىككە

سىلىنغان بۇتخانا گومىنداڭچىلارنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك مۇستەھـ-
كەم قورغىنى . بۇتخاننى ئاساسىي غول قىلىپ ، سانسىزلىغان
پوتەيلەر تۇرغۇزۇلغان ؛ ئاكوپكىلار قېزىلىپ ، يەر ئاستى يوللـ-
رى ئارقىلىق بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان .

ھۇجۇمنىڭ ئوڭۇشسىزلىقى مانا ئەمدى تېخىمۇ بىلىندى .

ۋەزىپە ئېلىپ دۆڭگە ياماشقان جەڭچىلەر (ئۇلارنىڭ قوللـ-
ىرىدا ئۇچتىن - بەشتىن بىر قىلىپ چېگىلگەن گراناتلار بار
ئىدى .) خۇددى يىلاندەك تولغىنىپ ، يەر بېغىرلاپ ئالغا سىـ-
جىيتتى ، لېكىن ئوق تېگىپ دومىلاپ چۈشەتتى ياكى شۇ يەردە
يېتىپ قالاتتى . شۇ تەقلىدتە ئالغا سىلجىش ، ئوق تېگىپ ئۆلۈش
بىرنەچچە قېتىم قايتىلاندى . سازلىقنىڭ ئىچىدىمۇ ئۆلۈش ،
يارىلىنىش كۆپىيىپ كەتتى ، شىددەت بىلەن تۇرتۇپ - شىپقاپ
كېتىۋاتقان قوشۇن بۇ يەردە ئىلگىرىلەشكە پەقەت ئېرىشەلمىدى .
سازلىق سۈيى قان بىلەن بويىلىشقا باشلىدى ... دۈشمەن قىسىـ-
لىرىمىزنى مۇشۇ سازلىققا قاپسۇۋلىپ قىرىپ تۈگىتىشنى
قەستلەيتتى . شۇڭا ، پۈتۈن قوراللىرىنى بىراقلا ئىشقا سېلىپ ،
ئەجەل ئوقلىرىنى ئادەتتىن تاشقىرى ياغدۇرماقتا ئىدى ، شۇنداق
جىددىي توپقا تۇتۇش بىلەن پولك چامىسىدىكى دۈشمەن سەپ
تارتىپ ، جېنىنى تىكىپ ھۇجۇم بىلەن ۋارقىرىشىپ چىقىپ
كەلدى . ئۇلار مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىغا ئىشتىكىلىرىنى بېكىتـ-
شۇۋالغان ، بۇ ئۇلارنىڭ ئىككى كۈندىن بېرى ئۇچىنچى قېتىم
ھۇجۇمغا چىقىشى ئىدى . نىزامىدىننىڭمۇ ، ئەنۋەرنىڭمۇ ، باشقا
كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭمۇ كۆتۈۋاتقىنى مۇشۇ ! ئۇزۇلمەي مۇ-
شۇنداق قىلىپ تۇرسا ، خوپ ياخشى بولار ئىدى -
ھە !... كەلسۇن ، يېقىنراق كەلسۇن !

جەڭچىلەر دۈشمەننى كۆرمەي ئېتىشتىن ، كۆرۈپ ئېتىش-
نى ئەۋزەل كۆرەتتى . پىلىموتلار خۇشاللىقتىن سايراپ كەتتى ،
گراناتلار جۇشقۇنلۇق بىلەن تاشلاندى . تەرەپ - تەرەپتىن ۋارقە-

راشلار كۆتۈرۈلدى :
ـــ ئامەت كەلدى ! ئامەت !...
ـــ ئات ! سايرىتىۋەت !...
ـــ ئوك يانغا قارا ! گىرانات تاشلا !...

دۈشمەننىڭ بىرىنچى قاتارى يىقىلدى ، ئىككىنچى قاتارى يىقىلدى... لېكىن تەن بەرمىدى ، كۆچىنىپ يەنە ھۇجۇم بىلەن كەلدى ، يىقىلدى... بولالمىدى ، چېكىندى... ئېستىھكاملىرىغا چۈشۈپ كەتتى ، جەڭچىلەرنىڭ ئامىتى كەتكەنىدى .. پوتەيلەردىن ئوقلار ئىتتىك ياغقان يامغۇردەك يېغىشقا ، زەمبىرەكلىرىدىن ئېتىلغان توپلار كۈشۈلداپ كېلىپ پارتلاشقا باشلىدى...

تاڭ ئېتىپ قالدى ، ئېتىشىشلار پەسلىدى . قىسىملار قو-مۇش ، يېكەنلەرنىڭ دالىسىدا سۈغا چىلىشىپ ياتاتتى . جەڭچى-لەر تىۋىش چىقارماسلىققا تىرىشاتتى ، ھەتتا جان ئۈزۈۋاتقانلارمۇ شەپىسىز يىقىلىشنى ئىستەيتتى . ئۇلگەن جەڭچىنى ئېلىپ كې-تىشكە ياكى نېرىراق سۈرۈپ قويۇشقا بولمايتتى . سۇ تولۇپ قورسىقى كۆپكەندىن كېيىن ، يېنىڭدا لەيلەپ تۇراتتى ياكى چۆكۈپ كېتەتتى . شۇنداق ئېچىنىشلىق ھاللار كۆرۈلمەكتىكى ، سۈدا جان ئۈزۈۋاتقان سەپدىشىڭنى ئەركىنگىنە يانقۇزۇپ قويالـ-مايسەن ، سۈنى شالاقلىتىۋەتمەسلىكى ئۈچۈن ، ئۇنى خۇددى بو-غۇۋاتقاندەك مەھكەم قۇچاقلاپ تۇتۇۋالسەن ، ئىككى ئېغىز ياخـ-شى گەپنى ـ يۈرىكىڭدە ساقلىنىپ قالغۇدەك سۆزنى ئاڭلـ-يالمايسەن ، ئۇنىڭمۇ ئارمان ، ۋەسىيەتلىرى بار ئىدىغۇ... نېمىدېگەن ئەلەملىك بۇ ! بۇ ھەتتا جان ئاچچىقىدا ۋارقىرىۋەتمـ-سۇن دەپ ئاغزىنى چىڭىدە تۇتۇۋالسەن... ئاھ... نېمىدېگەن ئېغىر مىنۇتلار بۇ ـــ ھە !...

× × ×

قاراڭغۇ چۈشۈش بىلەن ھۇجۇم يەنە باشلاندى .

بىرنەچچە سائەتكىچە بىر قەدەممۇ ئىلگىرىلەش كۆرۈلمەدى . كۆرۈلۈۋاتقىنى جەڭچىلەرنىڭ سەپتىن چىقىۋاتقانلىقىلا ئىدى .

يېرىم كېچىدىن ھالقىغان مەزگىلدە ، نىزاممىدىن قولىمىزدىكى قىزىل قېرىنداشنى خەرىتە ئۈستىگە تاشلىدى . ئۇ قىسمىلىرىمىزغا ئوت ئېچىۋاتقان دۈشمەن توچكىلىرىغا قارشى ھۇجۇم ئىستىرىلكىلىرىنى قويۇپ بولغاندى .

ئۇنىڭ چاقىرىشى بىلەن كىرگەن ھەرقايسى قىسىملارنىڭ كوماندىرلىرى نىزاممىدىنىڭ چىرايىنىڭ سۈرلۈك تۈس ئالغانلىقىنى ، قويۇق قاشلىرى تىكلىشىپ ، كۆزلىرىنىڭ يانغانلىقىنى كۆرۈشتى . ئۇ كوماندىرلارغا مۇنۇلارنى ئۇقتۇردى :

ــ ئېگىزلىكتىكى بۇتخانا دۈشمەننىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك جاھىل قورغىنى ، ئۇياقتىكى تۈگمەن ، بۇياق دوقمۇشتىكى گېنېرالنى پوتەي دۈشمەننىڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك قورغانلىرى ، بىزنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز مۇشۇ جاھىل قورغانلارنى ئېلىشىمىزغا باغلىق .

ئۇنىڭ قوغۇشۇندەك ئېغىر سۆزلىرى كوماندىرلارنىڭ ئۈستىگە مۇشەققەتلىك ۋەزىپىلەرنى يۈكلىمەكتەئىدى ، ئۇ سۆزىنى تېز ـ تېز داۋاملاشتۇردى :

ــ ئەتە ھېيت ، شىخۇ خەلقى ھېيتىنى خۇشال ـ خۇراملىق بىلەن ئازادلىق نۇرى ئاستىدا ئۆتكۈزسۇن ، بۇگۈن ئالىي باش قوماندانلىمىز گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېك يولغا چىقتى ، ئۇمۇ ئەتە مۇشۇ خۇشاللىققا ــ تەنتەنىگە ئۇلگۈرسۇن ، بىز بىلەن ، شىخۇ خەلقى بىلەن ھېيت نامىزىنى بىللە ئوقۇسۇن !...

ئۇنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى جاراڭلاپ ـ جۇشقۇنلىنىپ چىقـ
ماقتا ۋە ئالدىدا تىك تۇرۇشقان كوماندىرلارغا غەلىبە ئىشەنچ
ئاتا قىلماقتا :

ـــ بىرىنچى باتالیون كوماندىرى ئەنۋەر ئەللىك كىشىلىك
قاۋۇل ئاپتوماتلاردىن تەشكىل قىلىنغان زەربىدارلار ئەترىتىنى
باشلاپ بېرىپ بۇتخانىنى كۆمپەيكۇم قىلىدۇ !

ـــ تەييارمەن ! ـــ دېدى ئەنۋەر قەتئىيلىك بىلەن .

ـــ روتا كوماندىرى يولداش گايىت ، يىگىرمە جەڭگىۋار
جەڭچىنى باشلاپ بېرىپ گېنېرالنى پوتەينى گۇم قىلىدۇ !

ـــ تەييارمەن ، يولداش پولكوۋنىك !

ـــ ۋزۋود كوماندىرى يولداش نادەم ، يىگىرمە جەڭچىنى
باشلاپ بېرىپ تۇگمەننى ئالىدۇ !

ـــ تەييارمەن ، يولداش !

ـــ خەلقىمىز نامىدىن ئېيتىمەنكى ، نىشانلانغان ئورۇنلار-
نى سۆزسىز ئېلىشىڭلار كېرەك ، زەمبىرەكچىلىرىمىز ئەمدى
ئۇزۇلمەي ئاتىدۇ ، بۇگۇن ھەممىمىز ـــ پولك رەھبەرلىرى ،
شتاب خىزمەتچىلىرى ، ئارقا سەپ خادىملىرى ـــ ھۇجۇمغا
كىرىمىز ، قىرىلىپ بىرىمىز قالساقمۇ ، تاك ئاتقۇچە شىخۇنى
ئالغىنىمىز ـــ ئالغان !

كوماندىرلار يەر ئاستى گەمە ئۆيىدىن بىر ـ بىرلەپ چىقىپ
كەتتى ، نىزامىدىنمۇ قولىغا ئاپتوماتنى ئېلىپ ماڭدى . كۆزلە-
رىنى پارقىرىتىپ قالغان ئاقىلبەك :

ـــ يولداش پولكوۋنىك... ـــ دەپلا قالدى .

قەدەملىرىنى چوك ئېلىپ ، گەمە ئىشىكىدىن بېشىنى ئې-
گىشتۇرۇپ چىققان نىزامىدىن :

ـــ باشقىلارنىڭ جېنىمۇ مېنىڭكىگە ئوخشاش... ـــ دې-
دى ـ دە ، ئالدىنقى سەپكە يۇرۇپ كەتتى ، ئاقىلبېكمۇ قورالىنى
قولىغا ئېلىپ ، ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى .

زەربىدارلار ئەترەتلىرى تېزلا سەپ بولۇپ ، ھۇجۇمغا ئۆتتى .

گايىتىنىڭ گېنېرالنى پوتەينى پارتلىتىشقا ئەۋەتكەن ئۇچىنچى قېتىملىق جەڭچىلىرىمۇ قۇربان بولدى . ئۇنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرى غەزەپتىن تىترەپ كەتتى ، كۆزلىرى يانىدى ... ئاخىرى غەزىپىگە پايلىماي ، بىرنەچچە جەڭچىنى باشلاپ ئۆزى يەر بېغىرلاپ كەتتى .

گايىتىنىڭ روتىسىغا كېلىپ قوشۇلغان نىزامىدىن دۇشمەن پوتىيىنىڭ ئوت توچكىسىغا ئاپتوماتىدىن ئوق ياغدۇرماقتا ھەم ئېتىش تۆشۈكىنىڭ ئەتراپىغا ئېتىپ ، توپا توزۇتماقتا ئىدى . بۇ چاغدا گايىتىنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككىدىن تۆت نەپەر جەڭچىمۇ يەر بېغىرلاپ كەلمەكتە ئىدى . گايىت يىلاندەك تولغىنىپ ، تېز يۇرۇپ ، پوتەيگە ئوتتۇز مېتىر چامىسى قالغاندا ، يېنىچە يېتىپ تۇرۇپ گراناتنى ئاتتى ، شۇنىڭ بىلەن بىرلا ۋاقىتتا پوتەيدىن بىر بومبا ئۇچۇپ كەلدى . گايىتىنىڭ گراناتى پوتەينىڭ بىر تەرىپىنى گۇمۇرۇپ چۈشتى . ئەمما ، دۇشمەن بومبىسى گايىتىنىڭ يېنىغا چۈشۈپ ، ئۇنىڭ پاقالچىقىنىڭ بۇلجۇڭ گۆشىنى يۇلۇپ كەتتى .

جەڭچىلەر ۋارقىراشتى :

— گېنېرالنى پوتەي گۇمۇرۇلدى !...

— جېنى چىقىپ كەتتى !...

لېكىن ، پوتەيدىن پىلىموت ئوقلىرى قاقشاپ چىقىۋاتاتتى . ھالسىراپ ، ئازابلىنىپ يانقان گايىت كەينىدىكى ھەم ئوڭ يېنىدىكى جەڭچىلەرگە ۋارقىرىدى :

— ئات ، جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالدى !...

ئۇلار قولىدىكى بىر قىلىپ چېگىلگەن ئۇچ گراناتنى كەينى ـ كەينىدىن ئاتتى . دەھشەتلىك چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى .

نىزامىدىن ھاياجانلىنىپ ۋارقىرىۋەتتى :

ــ يارايسەن گايىت ! ئوغۇل ، ئوغۇل !... ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلدى :

ــ ئالغا ! ئالغا !...

ئۇنىڭ قولىدىكى ئاپتومات كۆچلۈك سىلكىنەتتى ، جەڭچىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ يۈگۈرۈشتى .

دەھشەتلىك ئۇرۇش سىپىنىڭ بىر يېقى غەلىبە شادلىقىغا چۆمۈلگەن چاغدا ، ئىككىنچى يېقىدا ــ تۇگمەنگە ھۇجۇم قىلىنۋاتاتتى ، بىراق تېخىچە نەتىجە يوق ، نادەمنىڭ جەڭگىۋار ئەترىتى ئېغىر چىقىمغا ئۇچراپ ، ئوڭۇشسىزلىقتىن باش كۆتۈرەلمەي ياتاتتى . دۈشمەن بارلىق كۈچىنى ئىشقا سالاتتى ، جاھىلىق بىلەن ئاتاتتى... ئون بىر ئادەمدىن ئايرىلىپ قالغان نادەمنىڭ خىياللىرى چىگىش كىرىپ كەتكەن . يۈزلىرى پۈرۈشكەن ۋە قارىدىغان ... پولۇك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى ، خەتەرلىك ئۆزلەشلەردە قۇربان بولغان جەڭچىلىرىنىڭ ئەلەملىك ئاۋازلىرى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلايتتى . ئۇ ئويلايتتى : «توققۇز جەڭچىنى باشلاپ ، بىراقلا يۈرۈش قىلاي ، بىراق بۇ خەتەرلىك... چېچىلىپ سىلجىيلى ، ھېچبولمىغاندا بىرىمىز بولساقمۇ ساق قالارمىز... » ئۇ توققۇز جەڭچىسىنى باشلاپ ، ئاپەت ئۇرۇقى چېچىۋاتقان تۇگمەنگە قاراپ سىلجىشقا باشلىدى . ھەتتىگىنەي... تۇگمەن تەرەپتىن بىر بومبا ئۇچۇپ چىقتى ، ئۇ چاقماق تېزلىكىدە ئويلاپ ئۈلگۈردى : ھەممىمىز تۇگەيدىغان بولدۇق ، ھامىنى بىر ئۆلۈم... ئۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ــ دە ، يېتىپ كەلگەن بومبىنى تۇتۇۋالدى ۋە ياندۇرۇپ ئاتتى ، بومبا تۇگمەننىڭ ئوسىتىگە چۈشۈشكە بىر غېرىچتەك قالغان چاغدا پارتلاپ كەتتى ، تۇگمەننىڭ ئوستى گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى .

ــ ھۇررا ! ھۇررا !...

نادەم توققۇز جەڭچىسىنى باشلاپ جاھىل قورغان ــ تۇگ-

مەننىڭ ئىچىگە ئېتىلىپ كىردى . گومىنداڭ قىسمىنىڭ ئۆل-
مەي قالغان ئىككى پىلىموتچىسى بىلەن كوماندىرى خۇددى توپ-
نىڭ ئاستىدىن لۆمۈلدەپ چىققان چاشقاندەك بېشىنى كۆتۈردى .
شىردەك ئېتىلىپ كىرگەن ئابدۇقادىر تاپانچا تۇتقان نىيازنى
تونۇپ قالدى :

— ھە ، لىيەنجاڭ !...

ئۇ ئابدۇقادىرنى تونۇپ چۆچۈپ كەتتى .

— ئىپلاس ، خائىن !... ئېيتقىنا ، مۇشۇنداق يەردە ئۇچ-
رىشىپ قېلىشنى ئويلىمىغانمىدىڭ ؟

— مەن ئازدىم... — ئۇ ئابدۇقادىرنىڭ ئايىغىغىچە ئۆمە-
لەپ ، بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتتى .

نىيازنىڭ قوزغىلاڭچىلار سېپىدىن يوشۇرۇنچە قېچىپ كە-
تىپ ، قوشۇن باشلاپ كېلىپ ، ئۇلانبۇلاقتا سايتاخۇن قىسمىنى
ئوققا تۇتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ كاساپىتىدىن ئون نەپەر سەپدىشىنىڭ
قۇربان بولغانلىقى ئابدۇقادىرنىڭ كۆز ئالدىغا دەرھال كەلدى :

— قىساس قۇشى قاناتسىزمىكەن ؟... كۆردۈڭمۇ بۇ يەرگە
ئۇچۇپ كەلگىنىنى...

— بەندىچىلىك... بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي...

نىياز بېشىنى كۆتۈرەلمىسىمۇ ، لېكىن كۆزىنىڭ قۇيرۇقى-
دا ئابدۇقادىرنىڭ قولىغا قارايتتى .

ئابدۇقادىرنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى جاراڭلىدى :

— ساڭا جاننىڭ نېمە لازىمى ، يەنە قانچىلىك ئادەمنىڭ
بېشىغا چىقىشنى ئويلاۋاتىسەن ، خائىن ، غېنى ئۇچۇن ! ئەخمەت
ئۇچۇن ! نەمتۇل ئۇچۇن !...

ئۇنىڭ قەھرى ـ غەزىپى ئاپتوماتتىن گويا ئوق بولۇپ
چىقتى ، ئون نەچچە پاي ئوق نىيازنىڭ كۆكرىكىنى تېشىپ
ئۆتۈپ كەتتى .

تۇگمەننىڭ ئېلىنىشى دۇشمەننىڭ مۇھىم ئىستراتېگىيە-

لىك ئورنى بولغان شىخۇغا بىرنەچچە كۈندىن بېرى ھۇجۇم قىلىۋاتقان مىللىي قىسىملارنىڭ ئىككىنچى غەلىبىسى ئىدى .

ئەما ، دۈشمەن تېخىمۇ جاھىللاشتى ، قاننى قان بىلەن يۇيۇشنى ئويلىسا كېرەك . يەنە ۋارقىرىشىپ ، ھۇجۇمغا چىقىپ كەلدى . بۇ قېتىم ئەلپازى يامان ، ھەممىسى قىرىلىپ كەتكۈچە ئېلىشىدىغاندەك قىلاتتى ھەم ھەيۋە بىلەن چىققانىدى : تانكىلىرى خۇددى قارىغۇ ئېيىقتەك بىر ئۈياققا ، بىر بۇياققا تاشلىنىپ ، ھېچنېمىگە پەرۋا قىلماي ۋە ھەممىنى چەيلىۋېتىدىغاندەك كېلەتتى ، برونىۋىكىلىرى بېقىنلىرىدىن ئوت چېچىپ ، خۇددى ئەجدىھادەك ئەلپازدا كېلەتتى .

گومىنداڭ قىسىملىرى مىللىي قىسىملارنى بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئوبدان ھالسىرىدى ، ئەمدى تىرىپىرەن قىلىۋېتىمىز دەپ چىققاندۇ ياكى مۇھىم قورغىنىنى تارتقۇزۇپ قويغىنىغا چىدىماي ، جان ئاچچىقىدا تېپىرلاپ ـ پۇلاڭلاپ كېلىۋاتقاندۇ ، نېمىلا بولسۇن ئۇلارنىڭ ئوچۇقچىلىققا چىقىشى ، جەڭچىلەرنىڭ كۈتكىنىدەك ئىش بولدى .

پۈتۈن فرونت بويلاپ نىزامىدىننىڭ بۇيرۇقى ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا ئۆتۈپ جاراڭلىدى :

ـــ زەمبىرەكلەر ئېتىلسۇن !...

ـــ تانكا ئاتارلار ئېتىلسۇن !...

توپلار دەھشەتلىك پارتلىماقتا ، ئوقلار توختاۋسىز ئېتىلماقتا ، پىلىموتلار سايرىماقتا...

ئەنە تانكىلار ئىرغاڭلاپ يېقىنلاپ كەلمەكتە ، زەنجىر تاپانلىرى شاراقلىماقتا...

ـــ ئات ! ! !

تانكا ئاتارلار ئېتىلدى...

تانكىنىڭ بىرسى قىيسىيىپ توختاپ قالدى ، ئەنە ئىككىنچىسى... ئۇنى يانداپ كېلىۋاتقان برونىۋىككە ئوت تۇتاشتى ،

يالقۇن كۆتۈرۈلدى ، خۇددى زور ئەجدىھا ئىغىز ـ بۇرنىدىن ئو
چىچىۋاتقاندەك يالقۇنلار تۈرۈلۈپ ـ تۈرۈلۈپ ئاسمانغا ئۇچما
ئىدى .

جەڭچىلەرنىڭ تەنتەنە ، قىقاس ـ چۇقانلىرى كۆتۈرۈل
كەتتى...

قالغان تانكىلىرى كەينىگە پىرقىرىدى .

يەنە كۇچلۇك چۇقانلار : ھۇررا ! ھۇررا !...

دۇشمەن چېكىندى ، بىراق ئاتاكىغا ئۆتكىلى بولمايت
جاھىل قورغاندىن قاقشاپ چىقىۋاتقان ئوقلار قۇلاق ـ مېڭ
يەيتتى ، ئورۇندىن تۈرۈشقىمۇ ئىمكانىيەت بەرمەيتتى .

ئەنۋەر گاھ ئوڭدىن ، گاھ سولدىن يەر بېغىرلاپ بارا
ئۇنىڭ يۈزلىرى قارىدىغان ، ئىس ـ تۈتەكلەردىن يۈزلىر
ئېقىپ چۇشۇۋاتقان تەرلىرىمۇ ، تاش تىلىۋەتكەن مەڭزىدىن
چىلاۋاتقان قانلىرىمۇ قاپقارا بولۇپ كەتكەن ، گىمناستۇرك
نىڭ يەڭلىرى تىتىلىپ ، قولىنىڭ جەينىكىدىنمۇ قان ئېق
دۇ ، ئۆتۈكىنىڭ ئۆكچىسىنى ، بېشىدىكى شەپكىسىنى ئو
چۇرۇپ كەتتىمۇ ، نەلەردە قالدى ؟ ئۇ بۇلارنىڭ ھېچقايس
بىلمەيدۇ . ئەمما ، پىللىداپ قالغان كۆزلىرى بىلەن نەگە
نى ، قايافقا يۈزلىنىشنى ياخشى بىلىدۇ ، كۆزىدىن پەقەت
قىلمايۋاتقان پىلىموت تۆشۈكىنى جىمىقتۇرالىسا ، كەي
مىڭلىغان جەڭچىلىرىنىڭ تەقدىرىنىڭ نېمە بولىدىغانلىقى
خىمۇ ياخشى بىلىدۇ . قەدەمدە بىر سۈنايلاپ ياكى ئىككى
نىپ يېتىپ قالغان جەڭچىلىرى ئۇچراۋاتىدۇ ، بەزىل
قولىدا قورالى ، ئېتىشقا ئۇلگۇرەلمىگەن گراناتلىرى شۇ
تۈرۈپتۇ . ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك توختاپ قالغانكى ، د
ئۇلۇم ئاتا قىلىدىغان قوراللىرى ئەھمىيەتسىز نەرسىدەك
دى . جەسەتلەر بارغانسېرى كۆپلەپ يولۇقماقتا ، ئاۋۇ
گەن يەرگە بارالمىغان ئۇلۇغ ئارزۇ ـ ئىستەك ئىگە

چەسەتلىرى ئەمدى ئاددىي ھالدا ئۇنىڭغا پاناھلىنىش قورالى بولۇپ خىزمەت قىلماقتا . ئۇ دۇشمەن ئوقلىرى بىلەن ئوينىشىۋاتقاندەك بىردەم ئۇياققا ، بىردەم بۇياققا تاشلىناتتى ۋە كۆزىنى تۇتۇپ بېرىدىغاندەك ئوت تۆشۈكىگە قارايتتى . كىشى بىر مىنۇت ئىچىدە نۇرغۇن ۋەقەلەرنى ئويلاپ ئۈلگۈرىدۇ ، ئەمما ئۇنىڭ نۇرغۇن مىنۇتلار ئىچىدە ئويلاۋاتقىنى ئاشۇ ئەجەل ئۇرۇقلىرى چېچىۋاتقان ئوت تۆشۈكىگە يېتىپ بېرىش .

باشلاپ كېتىپ بارغان جەڭچىلىرى بارغانسېرى ئازلاپ كېتىپ بارىدۇ ، ئەللىك نەپەر قاۋۇل جەڭچىسىدىن ئارانلا ئون ئۈچى قالدى ۋە ئۇلار تارقالدى .

ئەنۋەر بۇتخانىغا يېقىنلاپ بېرىپ بولغاندى ، كۆزىگە بۇتخانىدىن باشقا ھېچنېمە كۆرۈنمەيتتى . بۇتخانا تۇۋىگە بېرىپ ، سانسىزلىغان ئوقلار چىقىۋاتقان تۆشۈكتىن بىر باغلام قىلىپ چېگىلگەن بەش دانە گراناتنى تاشلىۋەتتى . ئەتراپنى تىترىتىپ ، كۆچلۈك پارتلاش «گۈمباڭ !» قىلغان ئاۋاز كۆتۈرۈلدى ، شۇنىڭ بىلەن تەڭلا پىلىموت ئۈنىمۇ بىراقلا ئۆچتى !

يۈرەكلەر دولقۇنلىدى ، كۆزلەر ياندى ، سۈدا ياتقان جەڭچىلەر ھاياجان ھېسلىرىنى باسالماي ، ئىورنىدىن ئىرغىپ تۇردى ـ دە ، ئاتاكىغا ئۆتتى . يېقىندىن ـــ ياندىن ، يىراقلاردىن ، تەرەپ ـ تەرەپتىن قىقاس ـ چۇقانلار خۇددى گۈلدۈرمامىدەك دەھشەتلىك جاراڭلاشقا باشلىدى...

گومىنداڭچىلار پۈتۈن تەقدىرىنى باغلىغان بۇتخانىغا جەڭچىلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى بېسىپ كىردى .

ـــ جېنىم ئاكىلار بىز مۇسۇلمان...

ـــ بۇتخانا ئىچىدە بارى ـ يوقى گومىنداڭنىڭ ئالتە نەپەر پىلىموتچىسىلا قالغان ، ئۇلار جېنىنى قويىدىغان يەر تاپالماي ، ئەنە شۇنداق يالۋۇرماقتا ئىدى .

ـــ سەنلەر مۇسۇلمانمۇ ، ـــ دېدى جامالىدىن پۈتۈن غەزىپىـ

نى تۆكۈپ ، ـــ سەنلەر ئۆز خەلقىغە مىلتىق ئاتقان ، خەلۋ
ئىنقىلابىغا زەھەر چاچقان ۋەھشىيلەر !... قانچىلىك قېرىندىشىم
مىزنىڭ قېنىنى تۆكۈشتۈڭ ، ئېيتىشە !...
ـــ خۇدا ھەققى...
مۇشۇلارنىڭ ئاتقان پىلىموت ئوقلىرىدىن قانچە يۈزلىگەن
جەڭچىلەر ئۆلگەندۇ ؟... ئاشۇ يالۋۇرۇۋاتقانلار ھېلىلا بۇتخانىغا
بىرىنچى بولۇپ بېسىپ كىرگۈچىلەرنىمۇ ئاتقاندى . شۇ دەھ
شەتلىك مەنزىرىلەر جەڭچىلەرنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرۇپتۇ :
ـــ سەنلەرگە ئوق زايە ئىندى ، خەير...
شۇ سۆز بىلەن تەڭلا بىرنەچچە جەڭچىنىڭ ئاپتوماتلىرى
تاراسلاپ ئېتىلدى .
بۇتخانىنىڭ ئالدىدا پولك كوماندىرى نىزامىدىن ھەم بىر
نەچچە جەڭچى قايغۇلۇق ھالدا ئۆرە تۇرۇشاتتى ، نادەم ، جامالد
دىن ، ئاراش ، ۋارىسجانلارمۇ بۇ يەرگە كېلىشتى ۋ
ۋارقىرىشەتتى :
ـــ ئەنۋەركا !...
ـــ ئاھ... قەدىردان كوماندىر !...
ھايات بىلەن مەڭگۈگە خوشلاشقان ئەنۋەر ھېلىقى پىلىموت
تۆشۈكىنىڭ تۆۋەنىدە قىيسىيىپ ياتاتتى . ئاپتومات قولىدىر
ئاجرىمىغان ، پوتەينىڭ گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن كېسەكلىرى ئۈنۈ
بەلگىچە باسقان ، غەزەپلىك كۆزلىرى ئوچۇق پېتى قېتىپ قالغا
ندى . ھەممىنىڭ بېشى چۈشتى ، ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ ئېچىنىش
ئەلەم بىلەن تولغاندى... رەيھان ئۇنىڭ بېشىنى ئاۋايلاپ تىزىغ
ئالدى ۋە بارمىقى بىلەن ئۇنىڭ قاپىقىنى ئاستا باستى . لېكىن
كۆزلىرى يۇمۇلمىدى ، ئۇ خۇددى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇۋ
كېتىدىغاندەك قىلاتتى . نىزامىدىننىڭ كۆزىدىن ئۇرۇشقا قاتنى
شۇۋاتقان بىر يىلدىن بېرى تۇنجى قېتىم ياش تامدى .
دۇنيادا ئۆلۈش ـ يوقىلىش بولۇپ تۇرىدۇ ، لېكىن ئۆلۈم

نىڭ سەۋەبلىرى ئوخشىمايدۇ ، شۇڭا ئۆلۈككە قاراپ تۇرغۇچە-
لاردا قوزغالغان ھېس ـ تۇيغۇمۇ بىر خىل بولمايدۇ ، پولك
كوماندىرىدىن تارتىپ ، ئاددىي جەڭچىگىچە ئەنۋەرنىڭ جانسىز
گەۋدىسىگە قاراپ تۇرغۇچىلار قايغۇرۇۋاتىدۇ ، ئېچىنىۋاتىدۇ ،
ئۇنىڭغا كەلگەن ئەجەلگە نەپرەتلىنىۋاتىدۇ ، ئۇنىڭ قانداق ياشـ-
غانلىقى ، كۆرەشكەنلىكىنى ئويلاۋاتىدۇ... نىزامىدىن قايسى ئۆ-
لۈمنىڭ بېشىدا شۇنداق ئۇزۇن تۇرۇپ قالغان ؟ ! ئەي رەھىمسىز
ئەجەل ، كىملەرنىڭ بېشىغا چىقتىڭ ، دەپ پىچىرلايتتى ئۇ ، ـــ
سەن بېشىغا چىقساڭ بىزدە خۇشال بولىدىغان ئادەملەر ئازمـ-
دى ، بىزنىڭ قايغۇلىرىمىز ، ئازابلىرىمىزنى ئاز دەپ ئويلـ-
دىڭمۇ... ئەنۋەر ! تەڭسىز جەمئىيەتنى ۋە ئۇنى غۇلىتىشنى ئەڭ
بالدۇر چۈشەنگەن ئوقۇغۇچىم ! مەن سېنى ئۆزۈمنى بىلگەندەك
بىلەتتىم ، مەخپىي خىزمەتتە ھوشيار ئىدىڭ ، نادانلارنى تەربىيـ-
لەش ـ ئويغىتىشتا چىۋەر ئىدىڭ ، جەڭ ـ كۆرەشتە قەيسەر ،
پاراسەتلىك كوماندىر ئىدىڭ . ساڭا ۋەدە بېرىمەنكى ، ساڭا ۋە
ساڭا ئوخشىغانلارغا بىمەھەل كېلىۋاتقان ، كەلگەن رەھىمسىز
ئەجەلنى تۇپ ـ يىلتىزىدىن قومۇزۇۋەتمىگۈچە قالغانلىرىمىزغا
ھاياتلىق يوق ، ياخشىلىق يوق !

ئەمما ، نادەمنىڭ كۆز ياشلىرى ـــ ئۈستازى ـــ كوماندىـ-
رىغا بولغان ئېچىنىش ، مۇھەببىتى ، ھۆرمىتى ـــ توختىماي
تۆكۈلمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ خىياللىرى تېخىمۇ ئېچىنىشلىق :
سېنىڭ پۇتۇڭغا كىرگەن تىكەن ، مېنىڭ كۆزۈمگە كىرسە ، ساڭا
تەگكەن ئوق ماڭا تەگسە بولماسمىدى ، مەن كەتسەم ـــ ئاددىي
بىر جەڭچى كېتىمەن ، سەن كەتتىڭ ـــ بەش ـ ئالتە يۈز
جەڭچىنىڭ كوماندىرى ، يېتەكچىسى كەتتى . ئانامنىڭ ، ئائىلەمـ-
نىڭ قايغۇسى ، ئازابى ، ئەتراپىدا تەمتىلەپ ، ئايلىنىپ ، يۈرگەن
مېنى ، خەلقنىڭ ـــ ۋەتىنىمنىڭ قايغۇسىنى قىلىدىغان ھالغا
كەلتۈرگەن سەن ئەمەسمىدىڭ ، قولۇمغا قورال تۇتقۇزغان ۋە

مۇشۇ قورال ئاناڭنىڭ ، مىليونلىغان جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ غېمىنى قىلىدۇ ، ئارزۇسىنى قاندۇرىدۇ ، بىزنى باشقىلارنىڭ قاپىقىغا قاراپ ياشاشتىن ئازاد قىلىدۇ ، دېمىگەنىمىدىك ، دەل سەن دېگەندەك يېڭىچە دۇنيانى كۆرۈۋاتاتتۇققۇ... مېھرىبان ئو-قۇتقۇچىنم ، قەدىردان كوماندىرىم ، سېنى ئاتقانلارغا خۇددى تۇل-كىنى ئېلىشقا ئېتىلغان بۇركۇتتەك ئېتىلىمەن !

ئەنە كوماندىرنىڭ بېشىنى تىزىغا قويغان رەيھاننىڭ كۆز ياشلىرى ئۇنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشمەكتە . قايغۇنىڭ ، دەھشەت-لىك يوقىتىشنىڭ ئازابىدىن يۈرىكى مۇجۇلغان ھېسسىياتلىق قىز ، ئۇنىڭ قەبرىسىگە گۈلدەستە قويۇشنى ، كەلگۈسى ئەۋلاد-لارمۇ خۇددى ئۇنىڭ قېنىمدەك قىپقىزىل گۈلدەستىلەرنى قويىدى-غانلىقىنى ئارانلا ئويلىيالىدى . قىز ئۇنىڭ كۆكسىدىكى ئوردېن-لارنى سىلىدى ، مەيدە يانچۇقىدىن ئىككى پارچە خەت ئالدى . خەتنىڭ بىرى ، «قەدىرلىك ئەنۋەر ، دۇنيادا مېنىڭ سىزدىن باشقا ھېچنېمەم يوق ، سىز مېنىڭ ھاياتىم ، بايلىقىم...» دەپ يېزىلغان ھۆرلىقانىڭ خېتى ئىدى . يەنە بىرى ئەنۋەرنىڭ : «غە-لىبىلىك كۈنلەر بايرىمىدا ئالدىڭىزغا غالىپ كوماندىر بولۇپ بارىمەن ، سىزنى قۇچاقلايمەن ، كۆز ياشلىرىڭىزنى مەڭگۈ قۇرۇ-تىمەن» دەپ ھۆرلىقاغا يازغان خېتى ئىدى .

بۇ قايغۇلۇق يەرگە ئىس ـ تۈتەكتىن يۈزلىرى قارىداپ ، چىشلىرىلا پارقىراپ قالغان ، يىرتىلغان گىمناستۇركا ، گەلەپى شىملىرىدا قان داغلىرى قاتقان ، ئاچلىق ، ھارغىنلىقى ئەمدىلا بىلىنگەن جەڭچىلەر يىغىلىشقا باشلىدى .

ـــ باتالیون كوماندىرى ئەنۋەرنىڭ ۋە نەچچە يۈزلىگەن كوماندىر ـ جەڭچىلەرنىڭ قېنى بىكار كەتمىدى ، ـــ دېدى پولك كوماندىرى خۇددى بورانداەك گۈركىرەپ سۆزلەپ ، ـــ جاھىل قورغان ئېلىندى ، دۇشمەننىڭ بېلى ئوشتۇلدى . ئەمدى-كى جەڭلىرىمىز مەرد كوماندىر ، شانلىق قۇربان ئەنۋەر ئۈچۈن ، ئەنۋەرنىڭ نامى بىلەن باشلانسۇن !

سەككىزىنچى باب

سىز ئۆمرىڭىزدە قان دەرياسىنى كۆرگەنمىدىڭىز ؟ ئېھتىـ
مال ، بەزى ھېسسىياتلىق شائىرلارنىڭ : «ئېخ... قان دەريا-
سى... » دېگەن مىسرالىرىنى ئوقۇپ ، قىياسىمۇ قىلغان بولغىيىدىـ
ڭىز ، مانا كۆرۈڭ ، ئۇچ كۈندۈز ، تۆت كېچە ئۇرۇش قىلىپ ،
جەڭچىلەرنىڭ ئىسسىق قېنى تۆكۈلگەن ھېلىقى كەڭلىكى قىرىق-
ئەللىك مېتىر كەلگۈدەك قاراسۇ ـ قان دەرياسىغا ئايلانغان !

قىزىرىپ چىققان كۈن نۇرىدا بېغىررەڭ ، قېنىق قىزىل
رەڭگە كىرگەن سۇ ، ئاجايىپ سىرلىق چىمىرلاپ ، كۆڭۈللەردە
ئاللىقانداق ئېچىنىشلىق ، قايغۇلۇق تۇيغۇلارنى قوزغايدۇ... ئاز-
دا ـ ساندا ئۆزە قالغان قومۇش ـ يېكەنلەرمۇ ، كىشىگە گويا
قاندىن قاتۇرۇلغان تاياقچىلاردەك كۆرۈنىدۇ ، ئۇنىڭ يېنىك شا-
مالدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئىرغاڭلىشى ئادەمدە قورقۇنچ ياكى
سەسكىنىش پەيدا قىلىدۇ ، ئۇ ئۆزىدە قانچىلىك ئېغىر قىسمەت-
لەرنى يوشۇرغاندۇ ـ ھە !... سۇلا ئەمەس ، ئۇنىڭ ئىككى يېقىـ
مۇ ، قان بىلەن بويالغان ، شۇ يەرلەرگە قانچىلىك قانلار سىڭگەنـ
دۇ ؟ بەزى يەرلەردە قانلار ئۇيۇپ ـ ئۇيۇپ قاپتۇ ، ئۇ خۇددى
يېنىۋاتقان يالقۇندەك ۋىلىلدايدۇ ، بۇ مەنزىرىنى كۆرگەن ھەر-
قانچە باغرى تاش ئادەممۇ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي بۇقۇلداپ يىغلايـ
دۇ ، غەزەپتىن تىترەيدۇ...

نىزامىدىن بىرقانچە كوماندىرلار بىلەن قان دەرياسىنىڭ
قىرغىقىغا كەلدى . ھەممىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى ، بەزىلەر ئۆپكىـ
دەپ يىغلىدى ، بەزىلەر كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياش تامچىلىرى
قويۇلۇۋاتقانلىقىنىمۇ سەزمەي ، خۇددى ياغاچتەك قېتىپ تۇرۇپ

قالدی . نىزامىدىنچۇ ؟ ئۇنىڭ پۇتۇن ئەزايى ـ بەدىنىنى تىترەك باسقاندى . ئۆسۈپ كەتكەن چاچ ـ ساقاللىرى تىكەنلەشكەن ، ئىختىيارسىز ھالدا مۈشتۈملىرى تۈگۈلگەن... ئۇ قان دەريا سىدىن كۆزىنى ئالماي ، خىيالغا كەتتى .

بۇ قان ـــ تەڭلىك ـ ئازادلىق ئۈچۈن سۈغا چۈشكەن ، ئونقا كىرگەن ، جان پىدا جەڭچىلەرنىڭ قېنى ! ئون گۈلىنىڭ بىرگۈلى ئېچىلمىغان نۆۋەر يىگىتلەرنىڭ قېنى !

بۇ قان ـــ قان تۆكۈلمەيدىغان بەختىيار زامان يارىتىش ئۈچۈن تۆكۈلگەن قان !

ئىسىت... شۇنداق خاسىيەتلىك بۇ قاننى ساقلىغىلى بولسىدى ، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز كۆرگەن بولسا بولماسمىدى ، شۇ چاغدىكى گۈزەل دەۋرنىڭ قەدىرىگە تېخىمۇ چوڭقۇر يەتمەسمىدى...

نىزامىدىننىڭ خىياللىرى بارغانسېرى چوڭقۇرلاشماقتا ئىدى : ئېھتىمال ، شۇ چاغلاردا بۇ قانلار خاسىيىتىنى تەرىپلەشنىڭ ئورنىغا ، ئۇنى قارىلايدىغان ، قاغايدىغانلار چىقىپ قالار ، شۇنداقلار مۇشۇ قاننى ، مۇشۇ مەنزىرىنى كۆرسە ، ئاشۇ ھۆر دەۋر ئۈچۈن قانچىلىك ساپ قانلارنىڭ تۆكۈلگىنىنى كۆرسە ـ ھەي... ئامال قانچە ساقلىغىلى بولمايدۇ ـ دە ، ئەمىسىچۇ ؟ بۇ قانلارنىڭ نېمىشقا ، قانداق قىلىپ تۆكۈلگەنلىكىنى يېزىش كېرەك ، يازايلى ، يازغاننى ئۆچۈرۈۋەتكىلى بولماس ، ئۆچۈرۈۋەتكەن تەقدىردىمۇ ، مىليونلىغان كۆڭۈل قاتلىرىدىن چىقىرىۋەتكىلى بولماس ! ئەمما بۇ قانلارنىڭ قىممىتى ھەر قانداق تەتۈر قۇيۇنلاردىمۇ يىقىلماس مۇنارە بولۇپ تىكلىنىدۇ !...

نىزامىدىن كۆزىنى بىر نۇقتىدىن ئالدى ، ئەتراپتا تۇرغانلار ئۇنىڭ كۆزىدىن مەيۇسلۇق ـ غەمكىنلىك ئۇچقۇنلىرىنى ئەمەس ، بەلكى غەزەپ ئۇچقۇنلىرىنى كۆرۈشتى .

يىراقتىن چاڭ ـ توزان كۆتۈرۈلۈپ كىچىك ماشىنا كۆرۈندى .

دى . ھەممىسى شۇ ياققا قاراشتى . ماشىنا بۇلاردىن يۈز مېتىر-
دەك نېرىدا توختىدى ـ دە ، ئىچىدىن مىللىي ئارمىيە باش
قوماندانى ـــ كۆزلىرى كىچىك ، ئەمما ئۆتكۈر ، ئىنچىكە قارا
بۇرۇتلۇق ، گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېك چۈشتى .
نىزامىدىن ئۇنىڭ ئالدىغا ئىتتىك ماڭدى . گېنېرال بۇياققا
ماڭدى . لېكىن ، يېتىپ بېرىشقا ئون نەچچە قەدەم ئارىلىق
قالغاندا ، نىزامىدىندىن بۇرۇنلا :
ـــ سالام ، يولداش نىزامىدىن ! ئۇلۇغ غەلىبىڭلارنى تەب-
رىكلەيمەن ! ـــ دېدى باش قوماندان كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن .
ـــ رەھمەت ، يولداش گېنېرال لېيتىنانت !
ئىككىسى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ، بۇ كۆرۈشۈش ئىككى-
سىدىن باشقىلارنىڭ كۆز چاناقلىرىغا ئىسسىق ياش تامچىلىرىنى
تىزدى...
ـــ يولداش نىزامىدىن ، كېلىشتۈرۈپ جەڭ قىلدىڭلار ،
غەلىبىلىك جەڭ قىلدىڭلار ، ياش ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت نامىدىن ،
مىللىي ئارمىيە باش شتابى نامىدىن رەھمەت سىلەرگە ، ـــ
دېدى ئىسھاقبېك ھاياجان بىلەن ، ـــ سىلەرنىڭ پولكتا «باتۇر-
لۇق» ئوردېنى بېرىش كېرەك !
ـــ رەھمەت ، يولداش گېنېرال لېيتىنانت !
ـــ شىخۇدىكى ئۇچ سوتكىلىق جەڭ غەلىبىسى ـــ بىر
ئەسىرگە تەڭ غەلىبە ، ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن ، قورال-
لىرى خىل ، مۇداپىئەدە تۇرغان دۈشمەننى يېڭىش ـــ تارىختا
ئاز كۆرۈلگەن ، ئۇلار شىنجاڭدا پۈت تىرەپ تۇرۇش تەقدىرىنى
شىخۇغا باغلىغاندى ، ئەمدى ئومۇرتقىسى ئوشتۇلدى !
باش قوماندانىنىڭ يالقۇنلۇق ، چوڭقۇر مەنىلىك سۆزلىرى
نىزامىدىننىلا ئەمەس ، بۇ يەردە تۇرغان كوماندىر ، جەڭچىلەرنى-
ھۇھايانجانغا سالدى .
ـــ جەڭچىلىرىمىز ئۇلۇمدىنمۇ ، جاپا ـ مۇشەققەتتىنمۇ

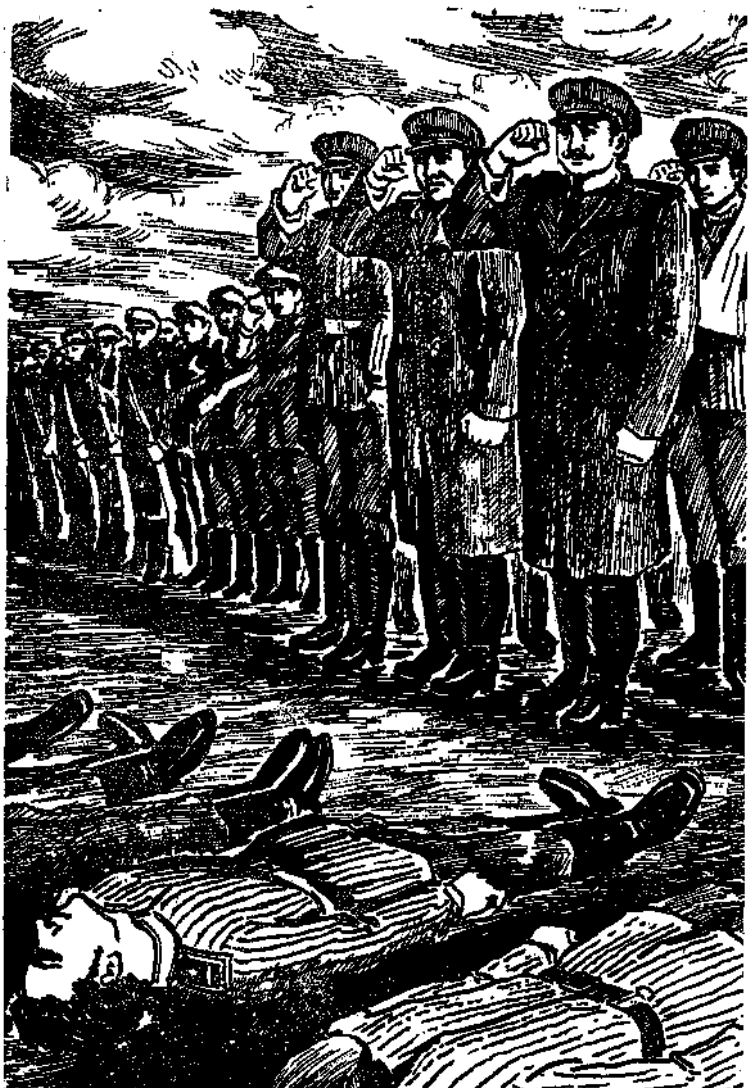

قورقماي جەڭ قىلدى ، ـــ مۇنداق روھمۇ تارىختا ئاز كۆرۈلـ ـ
ـدۇ ، ـــ دېدى نىزامىدىن دوكلات قىلىپ ، ـــ چىقىممۇ ئاز
ئەمەس ، ھەر ھالدا قان بىكار ئاقمىدى .

ـــ ئەلۋەتتە ، ـــ دېدى باش قوماندان ، ـــ ئۇرۇشتا
جەڭچىلەر ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ ، غەلىبە قانىسز قولغا
كەلمەيدۇ ، بىراق ئۇرۇشقا كونكرېتنى رەھبەرلىك قىلغۇچىنىڭ
پىلانى ، تاكتىكىسى توغـرا بـولمىسا ، تۆكۈلـگەن قان بىكار
كېتىدۇ .

ئۇلار ئۇرۇش قۇربانلىرى يانقۇزۇپ قويۇلغان يەرگە كەلـ
دى . مەيداننى بىردىنلا ئېغىر سۈكۈت باستى . سەككىز يۈزگە
يېقىن ئۇرۇش قۇربانلىرى ئوڭدا يانقۇزۇلۇپ ، رەتلىك تىزىپ
قويۇلغان ۋە قۇربانلارنىڭ يۈزىگە شەپكىسى يېپىلغانىدى . يۈزلەر
يېپىلغان بولسىمۇ ، ئۇلارنىڭ كىملىكى ۋە قانداق جەڭلەرنى
قىلغانلىقى ھەممىگە ئايان ، نادەم ئەنۋەرگە يېنىپ ـ يېنىپ
قارايتتى ، ئۇ قۇربانلارنىڭ ئەڭ بېشىدا ياتاتتى . ئاھ ئېغىر
مىنۇتلار ، قارىماي دېدىيۇ ، لېكىن قارىماسلىققا قانداق كۆڭلى
چىدىسۇن ! ؟... نادەمنىڭ كۆز ئالدىدا ئەنۋەرنىڭ يېزىغا چىقىپ
ئۆزىنى ئوقۇتقانلىقى ، ئىنقىلاب يولىغا باشلىغانلىقى «لىپ»
قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى .

ئۇنىڭ ئىككى پارچە خېتىنى ساقلاۋاتقان رەيھان ئۇنىڭغا
قانچە قارىغانسېرى تېخى قۇرۇمىغان كىرپىكلىرىگە ئىسىسىق
ياش تامچىلىرىنىڭ ئېلىنىۋاتقانلىقىنى سەزمەكتە . ئۇ ئۆزىنى
ھۆرلىقا ئالدىدا ئەيىبلىك ھېس قىلماقتا ، ئۇنىڭغا دەيدىغان ،
كۆڭلىنى بەزلەيدىغان ، تىندۇرىدىغان سۆزلەرنى ئويلىماقتا .
ئويلىغان گۈزەل ئويلارنىڭ ، شېرىن خىياللارنىڭ تەتۈرىسى يۈز
بەرسە ـــ ئۇنىڭ ھاياتتا ئەڭ ئېغىر ئېچىنىش ، ئازاب بولىدىغان-
لىقىنى ئۇ بىرىنچى قېتىم بىلىپ يەتمەكتە .

ئاشۇ يانقانلارنىڭ يانچۇقلىرىدا يەنە قانچىلىغان مـۇھەبـ

بەت ـ ئەقىدىگە ، قايناق ۋەدە ـ ئىشەنچىگە ، ۋاپادارلىق ئەھدىسى
گە تولغان خەتلەر باردۇ ؟... بەش دۇشمەننى يەر چىشلەتسىڭىز
مەن سىزنىڭ ، دېگەن خەتلەر كەشتىلەنگەن ياغلىقلار ، بىر تال
چېچىنى ، بىر چېتى چىشلەنگەن ئۇششاق توقاچلار سىلىنغان
خالتىلارنى ئەۋەتكەن قىزلار بۇ يەردىن يىراق ـ يىراق يەرلەردە
ئاجايىپ گۈزەل ئۇمىدلەر بىلەن مۇشۇ جەڭچىلەرگە يول تۈتۈپ
تۇرۇۋاتقاندۇ ؟... مۇشۇ ئۇرۇش قۇربانلىرىنىڭ ئانىلىرى ـــ
ئوغلۇم سادىر پالۋاندەك جەڭلەرنى قىلىۋاتىدۇ ، پات يېقىندا
ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ، ئۆيگە كىرىپ كېلىدۇ ، دەپ تەلمۈر-
گەن مومايلار ـــ شۇ كۈنلەردە نېمىلەر چۈشەۋاتقاندۇ ؟... ئۇمىد
دېگەن يۈز ئاچىدىغان نەرسىمۇ ؟ ئەسىرلەردىن بېرى ئۇمىد قىلى-
نىۋاتقان نەرسىلەر ئەمدى ئاران ـ ئاران يۈز ئېچىۋاتقاندا ،
سېغىنغان يىگىتلەرنىڭ بىرلىرىنىڭ يەتتە ـ سەككىز پاي ئوق
بىلەن قارىغايدەك يىقىلغانلىقىنى ، بىرلىرىنىڭ بەدەنلىرىنىڭ
نەچچە پارچىغا بۆلۈنۈپ كەتكەنلىكىنى ، بىرلىرىنىڭ تاملارنىڭ
ئاستىدا قالغانلىقىنى ياكى ئاسمانغا ئۇچۇپ كەتكەن يوغان دەرەخ-
لەرنىڭ يېنىپ چۈشۈپ باشلىرىنى قانداق يانجىۋەتكەنلىكىنى ،
بىرلىرىنىڭ ئۆزىنى ئەمەس ، ئونلىغان سەپداشلىرىنىڭ جېنىغا
كەلگەن ئۆلۈمنى ئۆزىنى تۈتۈپ بېرىپ قۇربان بولغانلىقىنى ،
ھەتتا بىرلىرىنىڭ ئاۋۇ جاھىل قۇرغاننى ئېلىپ بولۇپ ، ئۇرۇش
غەلىبىسى تەنتەنە قىلىنىۋاتقان چاغدا ، قايسىدۇر بىر ئاكوپكىد
ئۇزۇلگەن ئوق بىلەن خۇشاللىقتا چاقنىغان كۆزى يۇمۇلغانلىقى-
نى شۇ تاپتا ئۇلار نەدىنمۇ بىلسۇن... ئۇرۇشتا ھېچكىم ئۆزىنى
ئويلىمايدۇ ، باشقىلارنى ئويلايدۇ ، بىراق ئۇرۇشقا كىرگەندىن
كېيىن ، گاھ كۆرۈنۈپ ، گاھ كۆرۈنمەيدىغان دۇشمەننى ، ئۇنىڭ
ئوقلىرىنى ئويلايدۇ ، شۇ ئوقلارنىڭ باشقىلاردىن كۆرە ، ئۆزىگە
تېگىشىنى ئويلايدۇ . شۇڭا ، ئۇلارنى باشقىلار ئويلايدۇ ، ئويلاۋا-
تىدۇ... تېخى تارىخ بەتلىرىگە مەردلىك ـ جان پىدالىقنى قانداق

يېزىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، مۇشۇ قۇربانلارنى ئاجايىپ سېغىنىش ، ئىسىق مېھىر بىلەن كۆتۈۋاتقانلارغا قانداق جاۋاب بېرىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، بۇنى ھەممىدىن كۆپرەك گېنېرال لېيتىنانت ئىسـ ھاقبېك بىلەن پولكوۋنىك نىزامىدىن ئويلاۋاتىدۇ .

تىل بىلەن ئىپادە قىلغىلى بولمايدىغان بۇ قايغۇلۇق ، دەھـ شەتلىك مەنزىرىلەر جەڭچىلەردە ، كوماندىرلاردا ـــ ھەممىدە ئېچىنىش ، ئەلەم قوزغىدى ۋە ئۆزلىرى بىلەن ئۈچ كۈندۈز ، تۆت كېچە تىركەشكەن دۈشمەنگە ، دۈشمەن ئەسىرلىرىگە ، ھەتتا ئېنە ، ئاۋۇ نېرىدىكى پەسلىككە دۆۋىلەپ قويۇلغان دۈشمەن ئۆـ لۈكلىرىگە غەزەپ ـ نەپرەت قوزغىدى...

ھەممىنىڭ كۆزى ھايانتىن مەڭگۈ خوشلاشقان سەپداشلىرىـ دا ئىدى ، نىزامىدىن پاراسەتلىك ، چوڭقۇر پىكىرلىك كوماندىـ رىمدىن ئايرىلىپ قالدىم دەپ ئويلاۋاتامدىكىن ، ئۇ پات ـ پات ئەتۋەرگە قارايتتى . جەڭچىلەر شۇ غەلىبىلىك مىنۇتلاردا ئۇلار بىلەن بىللە بولالمىغىنىغا ئېچىناتتى... ئۇرۇشنى ھەممىدىن كۆپرەك كىم قىلىدۇ ؟ جەڭچى قىلىدۇ . مۇشۇ مەنزىرىگە تىكىلـ گەن جەڭچىلەر ئۆمرىنىڭ قىسقىلىقىنى ھېس قىلىشتى... ئۆتكەن ئۆمۈر ئۆتۈپ كەتتى . ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن ياشىغىلى بولمايدۇ ـ دە ، ئۇرۇشنىڭ تۆمۈر تىرناقلىرى ئۇلارنىڭ باغرىنى رەھىمسىزلىك بىلەن تىلماقتا... شۇ ئېغىر مىنۇتتا جەڭچىلەر شۇنداق ئويلاپ قالدىكى ، ھاياتى ئۆچكەن سەپداشلىرىغا شۇنچىـ لىك چىڭ باغلىنىپ قاپتىكەن ، ئەمدى ھايات يوقتەك ، ياشاشـ نىڭ قەدىرى يوقتەك تۇيۇلۇپ كەتتى . بىراق ، تىرىكلىك ، ئۇـ مىدۋارلىقتا باي بولاتتى ، يەنە ياشاشنىڭ لازىملىقى ـــ كۈرەش قىلىشنىڭ ، سەپداشلىرىنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى يارىتىشنىڭ كېرەكلىكى سېزىلەتتى...

سۈرلۈك تۈس ئالغان مەيداندا ، خۇددى ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك ئېغىر ، ئاستا سۆزلىگەن باش قوماندانىنىڭ سۆزى

جاراڭلاپ كەتكەندەك ئاڭلاندى ؛

ـــ خەير يولداشلار... شانلىق قۇربانلار... سىلەر ئارزۇ قىلغان زامانىنى ـــ كەمبەغەللەر ھاكىمىيىتىنى ئاخىرقى نۇقۇەتتە مۇستەھكەم قىلىپ قۇرۇپ چىقالىساق ، يۇزلىرىمىزدىن نۇر ياغقۇسى... ئەگەر قۇرۇپ چىقالمىساق ، سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خەلق ئالدىدا... شەرمەندە ـ قارا يۇز بولىمىز... لېكىن سۆز بېرىمىز : جەزمەن قۇرۇپ چىقىمىز !

باش قوماندانىنىڭ سۆزى ئۇزۇك ـ ئۇزۇك چىقاتتى...

نىزامىدىن قۇربانلاردىن ، يەنە ئاۋۇ باش تەرەپكە يانقۇزۇپ قويۇلغان ئوقۇنقۇچىسى ، ياخشى كوماندىرى ئەنۋەردىن كۆزىنى ئالماي ، مۇنداق دېدى :

ـــ قۇربانلارنى ئىنقىلابىمىزنىڭ بۆشۈكى بولغان ئىلىغا قويۇش كېرەك ئىدى...

گېنېرال ئۇنىڭغا بۇرۇلدى :

ـــ ھېسسىياتىڭىز چۈشىنىشلىك ، يولداش پولكوۋنىك... خوش ، ھازىرچۇ ؟

ـــ ھازىر... تاشيولنىڭ جەنۇبىدىكى دۆڭلۇككە يەرلىك كولىتىۋاتىمىز .

ـــ مەيلى ، ھازىر قويۇپ تۇرايلى ، كەلگۈسىدە بۇيۇك قەھرىمان مۇنارىسى تىكلىنىدۇ !

ئىككىسى جىم بولۇپ قالدى . شۇ چاغدىلا ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا چېلىنىۋاتقان ناغرىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى ئاڭلاندى .

ـــ ئاڭلاۋاتامسىز ؟ ـــ دېدى ئىسھاقبېك .

ـــ ئاڭلاۋاتىمەن ، ھېيت ناغرىسى !

ـــ جۇرۇڭ ، بۇگۈن قوش بايرام ، شىخۇنىڭ ئازادلىقىنى ، ئازادلىققا ئۇلگۇرۇپ كەلگەن ھېيتنى خەلق بىلەن بىللە تەنتەنە قىلايلى .

ئۇلار مەيداندىن چىقىشتى ـ دە ، ماشىنىغا چۈشتى . ماشىنا

تېز بۇرۇلۇپ ، خۇشاللىق ، تەنتەنە ، قاينام ـ تاشقىنلىققا چۆمۈ-
لۈۋاتقان شىخۇ شەھىرى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .
بۇگۈن ھېيت !
بۇگۈنكى ھېيت شىخۇ تارىخىدا كۆرۈلمىگەن ئېيتقۇسىز
خۇشاللىق ئىچىدە ئۆتمەكتە ئىدى . كىشىلەر بىر يىلدىن بېرى
مۇشۇنداق ئازادلىقنى كۈتكەن ، يۈرەكلىرى تېپىچەكلەپ ئۇنىڭ
ئىشقىدا يانغان... مەرھابا ، ئاشۇ كۈن كەلدى ! پەشتاقلاردا ناغ-
را ـ سۈنايلار چېلىنماقتا ، «شادىيانە» كۈيى ياڭرىماقتا ، ئۇنىڭ
ئاستىدا شوخ ئۈسسۈللار ئوينالماقتا... ئەمما شۇنچىلىك خۇشال-
لىق ئىچىدە يىغا ـ زارە قىلىشۋاتقان ئائىلىلەر ، بوينىنى
قىسىپ قالغان بالىلارمۇ يوق ئەمەس ، گومىنداڭچىلار گۇمانلە-
نىپ تۇرمىلەرگە تاشلىغان ، قىيناپ ئۆلتۈرگەن ۋە ئۇلارنىڭ
جەسەتلىرىنى سېپىل ئاستىدىن تېپىپ داد ـ پەريياد كۆتۈرۈۋاتـ
قان كىشىلەر ھەربىر كوچا ، مەھەللىدىن بەشلەپ ـ ئونلاپ
تېپىلاتتى . پاجىئەگە ياكى بىرەر خېيىمخەتەرگە ئۇچرىمىغان
ئائىلىلەرمۇ شىخۇ ئازادلىقى يولىدا جان پىدا قىلغان مەردلەرگە
ئاتاپ ، ژىت ـ قۇيماق سېلىپ قويغان ، شۇڭا ھەربىر ئائىلىلەر-
دىن ئوقۇلۇۋاتقان مۇڭلۇق ئايەتلەر ۋە ھايات قالغانلارنىڭ ئاماد-
لىقى ئۈچۈن ئېيتىلىۋاتقان دۇئا ـ تەلەپلەر ئاڭلىناتتى .

× × ×

سېپىل تۈۋىگە بىر توپ ئادەملەر يىغىلغان ، ئۇ يەردىن
ئېسىدەپ يىغلاۋاتقان ئايالنىڭ ئاۋازى كېلەتتى . ئابدۇقادىر قە-
دەملىرىنى ئىلدامليتىپ ، ئۇ يەرگە يېتىپ باردى ـ دە ، توپنىڭ
ئارىسىنى يېرىپ ئىچىگە كىردى . ئايال ئابدۇقادىرنى كۆرۈپ
تېخىمۇ ئۆپكىدەپ كەتتى .
ئوتتۇرىدا بىر ئۆلۈك ئوڭدا ياتقۇزۇپ قويۇلغان ، ئۇنىڭ

قۇلاق ـ بۇرۇنلىرى كېسىلگەن ، كۆزلىرى ئويۇلغان ، بەدەنلىرى قىيما ـ چىيما قىلىنغان... كىملىكىنى بىلگىلى بولمايتتى. بىراق ئۇ يىغلاۋاتقان ئايالنىڭ ئېرى بولسا كېرەك ، بەلكى كىيىملىرىدىن تونۇۋالغاندۇ ، ئولىشىپ تۇرغانلار ئۇنىڭغا ئېچىنىپ ، قايغۇرۇپ ، تەسەللى بېرەتتى . لېكىن ، ئايال يىغىسىنى توختىتالماس ئىدى :

ـــ كۆردۈڭلارمۇ ئىت ئۆلۈكىدەك قويغىنىنى ، ـــ دەيتتى ئايال مۆلدۈرلەپ يىغلاپ ، ـــ دۇنيادا مۇنداقمۇ ۋەھشىيلىك بولامدۇ ، بۇنىڭغا ئادەم قانداق چىدايدۇ...

جەسەت ھېلىلا سېپىل ئاستىدىن كولاپ ئېلىنغانىدى .

ـــ بۇلارنىڭ قىلمىغىنى قالمىدى ، ـــ دېدى توپ ئىچىدىن بىرسى ، ـــ بۇ ۋەھشىيلىككە سىزلا ئۇچرىغىنىڭىز يوق ئۇچرىمىغان ئادەم ئاز ، تارتقۇلۇقلا بولسا تارتتۇق ، كۆرمىگىلىغان ئادەم بىئەجەل ، بىگۇناھ ئۆلدى ، ئىت غالجىرلاشقاندا كۆرگەنلا ئادەمنى چىشلىگەندەك ئىش بۇ...

ـــ بولدى قويۇڭ ، ـــ دېدى يەنە بىرسى ئابدۇقادىرنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ ، ـــ مانا بۇ ئەزىمەتلەر ئۆچىمىزنى ئېلىپ بەردى ، پۇخادىن چىقتىۇق ، قالغانلار ئامان بولسۇن ئەمدى...

ئايالنىڭ قۇچاقتىكى تېخى يېشىغا تولمىغان بالىسى بىر ئانىسىغا ، بىر يەردە ياتقان دادىسىغا ۋە كىم گەپ قىلسا شۇنىڭغا كىچىك كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ قارايتتى .

ـــ نېمە دەپ ئەكىرىپ كەتكەن ؟ ـــ دەپ سوريدى توپ ئىچىدىن بىرسى ئايالدىن .

ـــ نېمە گۇناھى بارلىقىنى بىلمەيمەن ، ئالدىدا ئىككى چېرىك ئۆيىمىزگە بېسىپ كىرىپ ، قويىمىزنى ، يېرىم خالتا گۇرۇچىمىزنى ، ئازراق ئۇنىمىزنى بۇلاپ چىقىپ كەتتى ، ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، ئون نەچچىسى يەنە بېسىپ كىردى ،

بۇ قېتىم ئۇلار شۇنچىلىك ۋەھشىيلىشىپ كېتىپتۇكى ، چىرايىغا قارىغىلى بولمايدۇ ، ئۆيلەرنى ، قوتان ، ھاجاتخانا ، ھېچ يەرنى قويماي ئاختۇردى ، يونقان ـ كۆرپىلەرنىڭ ئەستە ـ پاختىلىرىنىمۇ ئۆرۈۋەتتى... نېمىنى ئىزدەيتتىكىن ، ھېچ نەرسە تاپالمىدى ، ئاخىر ئېرىمنى باغلاپ ئاچىقىپ كەتتى .

ـــ ئېرىڭىز نېمە ئىش قىلاتتى ؟

ـــ ۋاي... قويدىن ياۋاش ، چۈننىمۇ رەنجىتمەيدىغان ئادەم ئىدى ، مۇئەللىملىك قىلاتتى ، بالىلارنى ئازدۇردۇق دەپ مەكتەپتىن چىقىرۋەتكەن ، شۇنىڭدىن بېرى ئانچە ـ مۇنچە تىجارەت قىلاتتى .

ـــ سىيىت ئەپەندىمۇ يا ؟

ـــ شۇنداق ، خەقلەر «سىيىت ئەپەندى» دېمىسە بىلمەيتتى .

ـــ سىيىت ئەپەندىنى بىلىمىز ، دېدى توپ ئىچىدىن بىرىسى ، ـــ نېمىشقا تۇتۇلغانلىقى ھەم ئۇلتۇرۇۋېتىلگەنلىكى چۈشىنىشلىك ، ياۋاش بولغان بىلەن ئىچى كۈچلۈك ئادەم ئىدى...

ـــ مۇشۇ يېقىندىن بېرى كېچىسى ئىنماي خەت يازىدىغان بولۇۋالغان ، ـــ دېدى ئايال ، ـــ بەزى ـ بەزىدە قوينىغا گېزىت سېلىپ ، چىقىپ كېتەتتى .

شۇ چاغدىلا ئابدۇقادىر سىيىت ئەپەندىنىڭ نېمە سەۋەبتىن ئۇلتۇرۇلگەنلىكىنى چۈشەندى ۋە يۈرىكىدىن ئەلەملىك ئېچىنىشلىق ھېسلار قوزغالدى .

زەمبىل كۆتۈرۈپ ئىككى ياش كەلدى ، ئۇلار جەسەتنى زەمبىلگە ئاۋايلاپ سالدى ـ دە ، ئېلىپ كېتىشتى . ئايال ئۇن سېلىپ يىغلاپ ئۇنىڭ كەينىدىن ماڭدى .

شىخۇ بازىردا كۆرگەن پاجىئەدىن غەزەپلىنىپ كېتىپ بارغان ئابدۇقادىر يان كوچىدىن چىقىپ كەلگەن ھەربىي قىزنى

كۆرۈپ داڭقىتىپ تۇرۇپ قالدى . ھەربىي قىزمۇ ئابدۇقادىرنى كۆرۈپ شۇنداقلا داڭقىتىپ قالغاندى . ئىككىسى تەڭجۈپتە قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيتتى ... ھەيران قېلىشقا سەۋەب بولۇۋاتقان نەرسە ـــ ھەر ئىككىسىنىڭ ھەربىي كىيىمىدە ئىكەنلىكى ، قىز ھەربىي يېگىتكە ھەيران قالسا ، يېگىتمۇ ھەربىي قىزغا ھەيران ئىدى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەر ئىككىلىسى ئوفىتسىر ، ئۇنۇۋان ـ دەرىجىسىمۇ ئوخشاش ، ئوخشىمايدىغان يېرى قىزنىڭ كۆكسىدە «ساداقەت» ، يېگىتنىڭ كۆكسىدە «پىدائىي» ئوردىنلىرى چاقناپ تۇراتتى .

ھەر ئىككىلىسى ھاياجانلىق ھېسلىرىنى باسالماي تەڭلا ۋارقىرىۋەتتى :

قادىرمۇ سىز ؟

ـــ ئىنامۇ سىز ؟

ئىككى ئوفىتسىر قىزغىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى .

ـــ سىز تېخى يېقىندىلا مايتاغدىكى بىر قارا ئىشچى ئىدىڭىز ، قانداق قىلىپ مىللىي ئارمىيىنىڭ پوروپۇرچىكى بولۇپ قالدىڭىز ؟

ـــ سىزمۇ بىر ئائىلە قىزى ئىدىڭىز ، قانداق قىلىپ پوروپۇرچىك بولۇپ قالدىڭىز ؟ مېنىڭ ئۆتكەنكى گۇمانىم توغرا ئىكەن ـ ده !

ئىككىسى بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇشۇپ ، شۇنچىلىك يېقىن ـ كىيىملىرى تېگىشىپ تۇرغان ھالدا ، ھەيرانلىقلىرىنى باسالماي ، سۆزلىشىپ كېتىشتى . كوچىلاردىكى كىشىلەرمۇ ، ئىككىسىنىڭ شۇ ھالىتىگە ھەيران قېلىشىپ ، تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشاتتى .

ـــ جۇرۇڭ ، بىزنىڭ ئۆيگە ، ـــ دېدى ئىنا ، ـــ پاراڭلىشىمىز ، ھەممە گەپلەرنى دېيىشىمىز ، بىر ـ بىرىمىزگە ھەيران قېلىشىمىزنىڭ سىرلىرىنى يېشىمىز .

ئابدۇقادىر نىنا بىلەن بىللە ئۇنىڭ ئۆيىگە ماڭدى ، كىشىلەر ئىككىسىگە زوقلىنىپ قارىشاتتى . تۇرلۇك ئوقەتچىلەرنىڭ بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاۋازلىرى بازارنى بىر ئالغاندى :

— يە ئاغىنە - بالىلار ، ئازادلىققا چىققان ئەكەك قوينىڭ قۇيرۇقىدا ئەتكەن مانتىدىن يە ...

— ماي چاينىۋال ، ئاغىنە - بالىلار ، بىرنى يېسەڭ ، يەنە دەيسەن ، ئىككىنى يېسەڭ تىك تۇرىسەن ، ئۇچنى يېسەڭ شۇڭ تۇرىسەن ...

— ئىلىخۇنىڭ بالىلىرى ئىچىدىغان ناۋاتنىڭ سۈيى بۇ !...

— جەڭچى بالىلار يەيدىغان قوغۇن دېگەن مۇشۇ ! ...

ئىككىسى بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشۈپ قويدى .

ئابدۇقادىر بۇنىڭدىن تۆت ئاي بۇرۇن كىرگەن دۇكانغا يەنە كىردى . نىنانىڭ دادىسى ئۆتكەنكىدەك تەرىنى تۇرۇپ ئەمەس ، خۇشخۇيلۇق بىلەن ئۇنى قارشى ئالدى ۋە ئىچكىرىكى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى .

نىنا داستىخان سېلىپ چاي قىلدى ، ئىككىسى بىر - بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇپ چاي ئىچىشتى . ئابدۇقادىرنىڭ يۈرىكى نېمىشقىدۇ ئۇرۇشقا باشلىدى ... كونا ئوتلىرى قوزغالدىمۇ يا قىزنى شۇ ھالدا كۆرۈپ ھاياجانلاندىمۇ ، ھەر ھالدا تامىقى بوغۇلۇپ نەپەس ئېلىشى قىيىنلاشقاندەك بولدى . بىراق ، نىنانىڭ شۇ تاپتا قانداق ھېسسىياتتا ئىكەنلىكى ئۇنىڭغا قاراڭغۇ ئىدى . قانداقلا بولمىسۇن بۇ ئۇچرىشىش تاسادىپىي يۈز بەردى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككىسىنىڭ بىر سەپتىن چىقىشى — خۇددى چۈچەكلەردىكىدەك خىيالىي ئىشلارنى ئەسلىتەتتى .

— قىسقا ۋاقىت ئىچىدە نېمىدېگەن ئۇلۇغ ئۆزگىرىشلەر بولدى - ھە ، نىنا ؟ — دېدى ئابدۇقادىر گەپ باشلاپ ، نىنا

يېقىملىق كۆلۈمسىرىدى :

بۇ ئۆزگىرىش شۇڭا ئىككىمىزنى يېڭى تۇسكە كىرگۈزۈپ قويدى ـ دە ، ـــ دېدى قىز يېقىملىق كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ ، ـــ شىخۇ قارىماققا تىنچ تۇرغاندەك قىلغان بىلەن ، تىنچ ياتقىنى يوق ، نۇرغۇن ئادەملەر ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ تۇردى ...

ـــ ھە راست ، ـــ دېدى ئابدۇقادىر ، ـــ مەن ھېلى گومىنداڭچىلار ئۆلتۈرۈۋۆتكەن بىر ئادەمنىڭ جەسىتىنى كۆر-دۇم ، ئەھۋالدىن قارىغاندا ، ئۇ يەر ئاستى خىزمىتى بىلەن شۇغۇ-لانغان بولسا كېرەك .

ـــ كىمكەن ئۇ ؟

ـــ سىيىت ئەپەندى دەيدىكەن .

ـــ ھە ، ئۇمۇ مىللىي قىسىم رازۋېدكا بۆلۈمىنىڭ بۇ يەرگە كىرگەن ئادەملىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇراتتى ، ئۆزى تەشۋىقات رەرەقىسى تاشلايتتى ، ئىلىدا چىقىدىغان گېزىتلەرنى خۇپىيانە تارقىتاتتى ، ئەپسۇسكى ، سىلەر ھۇجۇم قىلىشتىن ئۇچ كۈن بۇرۇن ، ئۇنىڭ ئىشىنى پۈر تەرجىمان سېزىپ قېلىپ ، تۇتۇپ بەردى . ھە ، راست سىزمۇ ھېلىقى مەن بەرگەن «ئۇيـ-غان» گېزىتى بىلەن تۇتۇلۇپ قالمىغانسىز !

ـــ سىزنىڭ بەرگەن شۇ گېزىتىڭىز ، ھەقىقەتەن يۇرىكىـ-مىزگە ئىنقىلاب ئوتىنى ياقتى ، ـــ دېدى ئابدۇقادىر شۇ چاغدىـ-كى ئىشلارنى ئەسلەپ ، ـــ بىراق بىز ئۇنىڭدىن بۇرۇنراق ئويغىنىشقا باشلىغان ، لېكىن نېمە قىلارىمىزنى بىلمەي تەمتـ-رەپ تۇرغاندا ، شۇ گېزىتىڭىز بىزگە پارلاق يول كۆرسەتتى ، زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىقنىڭ ، ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلـ-ماسلىقنىڭ ھەربىر ۋەتەن پەرزەنتى ئۈچۈن جىنايەت ئىكەنلىكـ-نى كۆرسەتتى ، ئويغىنىشىمىزغا جۈرئەت قوشتى ، گېزىت چەـ-قىرىۋاتقان ئىنقىلابچىلارنى تېپىش قارارىغا كەلدۇق ھەم مايتاغـ-

دىن قوزغالدۇق ، ـــ ئابدۇقادىر قوزغىلاڭچىلار تەشكىلاتىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ، مايتاغدىن قوزغىلىپ ئون توققۇز كۈنلۈك ئا-زابلىق سەپەر بىلەن ئاخىر ئىلى ئىنقىلابچىلىرى بىلەن غەلىبە-لىك ئۇچراشقانلىقىنى ، مىللىي ئارمىيە تەركىبىگە قوشۇلۇپ ، بۇياقتا يۈرۈش قىلىش جەريانلىرىنى تولۇق سۆزلەپ چىقتى .

ھەر ئىككىمىز بىر سەپتە كىۋرەش قىپىتىمىز ، لېكىن بىر - بىرىمىزنى چۈشەنمەپتىمىز ، ـــ دېدى نىنا ئۇنىڭ كۆزد-ىنىڭ ئىچىگە قاراپ ، ـــ بۇگۈن ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئۇچ-رىشىپ قالدۇق ، بۇ ئىنتايىن مەنىلىك ئۇچرىشىش بولدى ، بۇنىڭ شەرىپىگە ، كېلىڭ ، بىر ئاز ئىچەيلى .

ئەلۋەتتە ئىچىمىز ، ئىچىمىسەك بۇ مەنىلىك ئۇچرىشىشقا قەرزدارمۇ بولۇپ قالارمىز ، ـــ دېدى ئابدۇقادىر ھايا-جانلىنىپ ، ـــ ئۇچرىشىشىمىزنىڭ ئەھمىيىتىنى قەدىرلىشىمىز كې-رەك ـ دە !

نىنا يېنىككىنە ئىرغىپ تۇرۇپ ، بىر تەخسە سوغۇق سەي بىلەن ھاراق ئېلىپ كەلدى ۋە ئىككى رۆمكىغا قۇيدى ـ دە ، بىرىنى ئابدۇقادىرنىڭ ئالدىغا قويدى ، بىرىنى قولىغا ئالدى :

ـــ شىخۇ ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن !

ئابدۇقادىر گەپنىڭ مەنىسىنى بۇرىدى :

ـــ ئىككىمىزنىڭ ئىناقلىقى ۋە مەڭگۈ بىرلىكىمىز ئۈ-چۈن !...

نىنا «يالت» قىلىپ ئۇنىڭغا قارىدى ۋە يۈزلىرى بىردىنلا ئوت ئالدى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ ئۇيغۇرلار ئايالار ھاراق ئىچسە ، يامان كۆرىدىغان ، سىزمۇ مېنى يامان كۆرۈپ قالامسىزكىن ؟ ...

ئۇ نىنانىڭ مەنىلىك سۆزىنى چۈشەندى :

ـــ ياق ، نىنا ، سىزنى ھەرگىز يامان كۆرمەيمەن... ئۇ

كۆنا ئىشلارنى قويۇڭ ... مەن ھازىر باشقىچە ئادەم. مەن ... دېدى ئابدۇقادىر قىزىرىپ .

ئىككىسى كەلگۈسىدىكى ئىشلار توغرىسىدا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى .

× × ×

ئۇرۇمچى ھېچقاچان مۇنداق ۋەھىمە ۋە ئەنسىزلىككە چۈشمىگەن ، كوچىلاردا كىچىك ھەربىي ماشىنىلار چىرقىرىشىپ ئۇچقاندەك چاپاتتى ، كىشىلەر يول بوشاتتىمۇ ، بوشاتمىدىمۇ ، ئۇنىڭغا قارىغۇدەك كىم بار دەيسىز ؟ ئىنساپ ، قاتناش تۈزۈمى دېگەنلەر ئاسماننىڭ قەرىگە چۆرۈۋېتىلگەن . دۇكانلارنىڭ نۇرغۇنلىرى تاقالغان ، بازار ـ رەستىلەردە سودا ـ سېتىق قىلىۋاتقان ئادەمنى كۆرگىلى بولمايدۇ ، نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ ئۆڭىسلى ئۆچكەن ، بىر ـ بىرىگە قاراشمايدۇ ، سېپىل دەرۋازىلىرىنىڭ ئاخشىمى ئېتىلىپ ، ئەتىگىنى ئېچىلىشى ئۆزگىرىپ ، ئەنسىز ماشىنىلارنىڭ ھېلىدىن ـ ھېلى كىرىپ چىقىشىغا قارىماي ، ھەر قېتىمدا ئېچىلىپ ـ يېپىلىپ تۇراتتى . دەرۋازىغا سەللا تىكىلىپ قارىغان ئادەمگە قاراۋۇللارنىڭ مىلتىقلىرى تەڭلىنەتتى .

ھەربىي ، مۇلكىي ئەمەلدارلار كوچىلاردا كەم كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالغان ، چۈنكى ئۇلار ئالدىلىرىغا دۆۋىلەنگەن قەغەز ـ ماتېرىياللارنى رەتلەش بىلەن ئاۋاره ، بەزىلىرىنى يەشىكلەرگە قاچىلايتتى ، بەزىلىرىنى يىرتىپ تاشلايتتى ، بەزىلىرىنى كۆيدۈرەتتى ... بولۇپمۇ ھەربىي ئەمەلدارلار كىچىككىنە ئىشلارغا چېچىلىپ ، قىلدىن ـ قىيىق كەتسىلا ، قوللىرىنى ناگانلىرىغا ئۇزىتىدىغان بولۇپ قالدى ...

ئۆي بىساتلىرىنى ئۆچ ئات قوشقان ھارۋىلارغا ، ماشىنىلارغا بېسىپ ، ئۇرۇمچىدىن كۆچۈۋاتقانلارمۇ نۇرغۇن ، تېخى چەت

ئەللەرگە قېچىشنىڭ كويىغا چۈشكەنلەرمۇ بار ... ھەر كۈنى سەھەردىكى كىشىلەر ئىلى ئىنقىلابىنى قوللايدىغان مىڭلاپ - مىڭلاپ تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنىڭ تاملارغا چاپلىنىپ قالغانلىقى- نى ياكى كوچىلارغا تاشلانغانلىقىنى كۆرۈشۈپ تۇراتتى . گومىن- داڭ ساقچىلىرى ئۇنى يىغىپ - يىرتىپ ھېرىپ قالدىمۇ ، ھازىر ئانچە پەرۋا قىلمايدىغان بولۇپ قالدى . شۇڭا ، ئۇرۇمچى ھاۋاسى- نى ئىلى ئىنقىلابىنى قوللايدىغان سۆزلەر يېرىپ تۇراتتى .

ئەسلىدە بۇ ۋەھىمە ۋە ئەنسىزلىكلەر شىنجاڭ گارنىزون شتابى گېنېراللىرىنىڭ بالا - چاقىلىرىنى ئېچكىرىگە ئالدىراپ يولغا سېلىشىدىن باشلانغان . ھازىر بولسا كېڭىيىپ ، دىۋىزىيە دەرىجىلىك كوماندىرلارنىڭمۇ بالا - چاقىلىرىنى كۆچۈرۈشى ئەۋج ئالدى . تېخى يول تاپقان پولك دەرىجىلىك كوماندىرلارمۇ شۇنداق قىلىشقا ئۇتتى .

ھەممىدىن ئېغىرراق ۋەھىمە شىنجاڭ گارنىزون شتابىنى ئورىۋالدى . تەرەپ - تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئەنسىز ، قورقۇنچلۇق خەۋەرلەر ، تېلېفونىنىڭ ھېلىدىن - ھېلىغا جىرىڭلاشلىرى قۇ- لاق - مېڭىنى يەيتتى ، باش قوماندانلىنىڭ سەپرايىنى ئۇرلىتەت- تى ، ئۇ بارغانسېرى تېرىكىپ ، تېلېفونغا چاقىرماسلىقنى ئۇق- تۇردى . شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ، بىرئاز ئارام ئالغاندەك بولۇپ ، نېمىدۇ ، بىر نېمىنى كۈتۈپ ، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن بۇياققا مېڭىشقا باشلىدى .

گېنېرالنىڭ ئېغىر ۋەھىمىگە چۈشكىنىگە بىرنەچچە كۈن بولدى . ئۇ بىرىنچى كۈنىلا مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋە جياڭ جېيـ- شىغا ئالاقزادىلىك ئىچىدە مۇنداق جىددىي تېلېگراممىا يوللىغان ، «مىللىي قىسىملار ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا شىد- دەت بىلەن يېتىپ كەلدى ، ئۇرۇمچىگە پەقەت يۈز كىلومېتىردىن ئوشۇقراقلا ئارىلىق قالدى . ئەھۋالىمىز ئېغىر ... كىشى ئاخىر ئۆلىدۇ ، مەن ۋەتەن ئۈچۈن شەرەپ بىلەن قۇربان بولۇشقا تەي-

يار .» جياڭ جيپشى دەرھال جاۋاب تېلېگراممـا يوللاپ ، ئىلى
تەرەپ بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ۋەزىيەتنى مۇقىملاش
تۇرۇشنىڭ كېرەكلىكىنى ، سۆھبەتكە بەي چۈڭشىنى ئەۋەتىدى
غانلىقىنى ئۇقتۇرغان . گېنېرال جاڭ بۇ جاۋاب تېلېگراممىنى
كۆرۈپ چۆچۈپ كەتكەن ، تېخىمۇ ئالاقزادىلىككە چۈشكەن ۋ
جياڭ جيپشىغا : بەي چۈڭشىنىڭ مىجەزىنىڭ يېنىكلىكى ، ئ
كەلسە ، ئىشنى بۇزىدىغانلىقى ، تەمكىن ، سالماق باشقا بىرەر
ئادەمنى ئەۋەتىشنىڭ كېرەكلىكى توغرىسىدا يەنە جىددىي تېلېگ
راممـا بەرگەن . شۇ تاپتا ئۇ ئاجايىپ تەقەززالىق ئىچىدە جاۋاب
تېلېگراممـا كۈتمەكتە ئىدى .

قوماندان شىخۇ ئۇرۇشىدا قوشۇنلىرى تارمار قىلىنىپ قېچ
چىپ كەلگەن تاتۇق كوماندىرىنىڭ (ئۇنىڭ ئوڭ قېشىنىڭ قۇي
رۇقىدا تاتۇقى بار ئىدى) بۇ يەردە ـــ يۈمشاق دىۋاندا بېشىنى
ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك ، ئۆزىگە .
ئۆزى پىچىرلاپ ، ئۇياقتىن ـ بۇياققا توختىماي ماڭاتتى .

ئۇ يانچۇقىدىن تاماكا قۇتىسىنى ئالدى ، تاتۇق كوماندى
ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ، سەرەڭگە چاقتى .

ـــ قەيەرگىلا قارىسالا ، كۆرۈنمىدىغىنى ئوت ، ـــ دېدى
قوماندان تاماكىسىنى ئەلەم بىلەن قاتتىق شوراپ ، ـــ دەسسى
گەن يېرىڭ قوقاس ... «ئىلى ۋەقەسى» پەيدا بولغاندا ، ب
شىنجاڭدىكى سوقۇر ئۇچەي بولغان ، مانا ئەمدى زورىيىپ
غەربىي شىمالدىكى سوقۇر ئۇچەيگە ئايلاندى ، جاڭ ۋېيىۋەنجان
بۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەي تۇرالماس ئەمدى...

ـــ گېنېرال جانابلىرى ، ئەھۋال شۇنچىلىك يامانلىشى
كەتتىمۇ ؟ ـــ دېدى تاتۇق كوماندىر كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ ۋ
دېگەن سۆزىدىن ئەنسىرەپ قالدى .

ـــ سىز نەدە يۈرىسىز ! ـــ ئۇ سۆزلىگەنسېرى ئاچچىق
لىناتتى ، ـــ ئىلى ئوغرىلىرى تەرەپتىن خۇددى

يۇگەنسىز ئاتتەك چىپىپ كېلىۋاتسا ، يامان بولماي نېمە بولاتتى ؟...

تاتۇق كوماندىرنىڭ كۆز ئالدىغا مىللىي قوشۇنلارنىڭ شىخۇدا ھۇجۇمغا ئۆتكەن چاغدا ، چىرايلىرى ئاپئاق تاتىرىپ ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالغان ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ ئالاقزادە بولۇپ قاچقان قىياپىتى كەلدى . ئۇ ئېغىر تىندى ـ دە ، گېنېرالغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى . گېنېرال مېڭىشتىن توختاپ ھەسرەتلىك سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ جىڭ ناھىيىسىنى ساقلاۋاتقان بىر دىۋىزىيىمىز پۈتۈنلەي تارمار قىلىندى . سىزنىڭمۇ ئىككى مىڭدەك ئەسكىرىي كۆچىڭىز ساق قالغىنى بىلەن ، ئاساسىي كۆچىڭىز تۈگىتىلدى ، مايتاغ ، يەنسىخەي ، شىخەنزىلەردىمۇ شۇنداق بولدى . ئوتتۇرا يۇنىلىشىنىڭ ئەھۋالى سىزگە ئايان ـــ ئۇ ئۆچۈپ قالغان تاماكىسىنى ياندۇرۇپ چەكتى ـ دە ، داۋام قىلدى ، ـــ جەنۇبقىمۇ ئەندىشە چۈشتى ، ئوغرىلار خەتەرلىك تىيانشان داۋىنىدىن ئېشىپ ئاقسۇ كونا شەھەر ، باي ناھىيىلىرىنى ئىشغال قىلدى ، بۇنىڭ بىلەن قەشقەر ، يەكەن ، خوتەنلەر بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋىتىمىز قىيىنچىلىققا ئۇچراۋاتىدۇ ...

گېنېرالنىڭ پاكىتلىق مىساللىرى تاتۇق كوماندىرنىڭ يۈرىكىگە خەنجەردەك سانجىلسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭدا يېڭىلىۋاتقان مەنلىمىدىم ، دېگەن تۇيغۇلارنىمۇ قوزغايتتى .

ئەمدى شىمالىي لىنىيىگە كېلەيلى ، ـــ دېدى قوماندان سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ ، ـــ ئوغرىلار ئالتايىنىمۇ تارتىۋالدى ، ئۇ يەردە تېخى شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدۇق .

ـــ گېنېرال ۋەننىڭ تەقدىرى نېمە بولغاندۇ ؟ ـــ ئالدىراپ سوريدى تاتۇق كوماندىر .

ـــ سىز ئۇنىڭ تەقدىرىنى ئويلاۋاتامسىز ؟ تۆت مىڭ ئەسكىرىي كۆچىمىزنىمۇ ؟ شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدۇق دېگىنىم

شۇ ئەمەسمۇ ، ئالتاي ۋىلايەتىنىڭ ھەربىي قوماندانى ، ئۆزى گېنېرال تۇرۇقلۇق ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپتۇ ، ئۇ ، توخۇ يۇ-رەك تېخى بىر يۇز ئون بىر ئوفىتسېر ، بىر مىڭ ئالتە يۈز سەكسەن تۆت نەپەر ئەسكىرىمىزنى ئۆزى باش بولۇپ قول كۆ-تۈرگۈزۈپتۇ .

ـــ شۇنداق قىلىپ ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۇگىشىپتۇ ـ دە ؟...

ـــ ھەممە يەردە تۇگىشۋاتىدۇ ... تۇگەشتى ... پەقەت سارسۇمبە پولكىدىن پولك كوماندىرى پەن گوۋۇى ئەللىككە يەت-مىگەن ئادەمى بىلەن گۇچۇڭغا قېچىپ كەپتۇدەك .

ـــ ئۇ ياش ، جۇرئەتلىك كوماندىر ئىدى...

ـــ ياشلىقى قۇرۇسۇن ، ھەممىسى قورقۇنچاق ... گېنېرال ۋەننىڭ غۇرۇرى نەگە كەتتى ـ ھە ! غۇرۇرى يوق ئادەمنى ھايۋان دېسىمۇ بولىدۇ ، قولىنى كۆتۈرگىچە ، بىر پاي ئوق بىلەن ئۆزىنى ئېتىۋالسا بولىمىدۇ...

گېنېرالنىڭ راسا كەلگەن ئاچچىقىدىن تاتۇق كوماندىر ئور-نىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە ئۇ قاياققا ماڭسا ، شۇ ياققا يۈزلىنىپ تىك تۇردى .

گېنېرالنىڭ خىياللىرى چېچىلغان ، شىنجاڭنىڭ ھەرقاي-سى جايلىرىدىكى قوشۇنلىرىنىڭ تەقدىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى-نىڭ نېمە بولۇشى ئۇنى ئەندىشىلىك خىياللارغا سالاتتى ، ئۇ يەرلەردىكى خەلقلەر ھەرىكىتى ئۇنىڭ نەزەرىدە ھامان زورىيىپ بارماقتا ئىدى ... بۇنداق بولۇشىنى كىم ئويلىغان ؟ !

ئىشىك چېكىلدى .

قوماندان سەل تۇرۇۋېلىپ رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن ، ئىشىكتە ئىككىسى ھېلىلا گېپىنى قىلىشقان پەن گوۋۇى پەيدا بولدى ۋە ئۇ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، ئۆزىنىڭ كېلىشىنى دوكلات قىلماقچى بولدى :

ـــ هۆرمەتلىك قوماندان...

گېنېرال قولىنى سىلكىدى ، ئۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيـ
تالماي تەڭقىسلىقتا تۇرۇپ قالدى .

ـــ ھەممەڭ توختۇ يۇرەك !... يا قول كۆتۈرىسەن ، يا
قاچىسەن...

ـــ ھۆرمەتلىك قوماندان ، ـــ دېدى ئۇ سۆزلەشكە جۇر-
ئەت قىلىپ ، ـــ تەسلىم بولغاندىن كۆرە ، قېچىش ـــ قارشـ-
لىق قىلىشقا جۇرئەت قىلغانلىق ئەمەسمۇ...

باش قوماندان ئۇنىڭ بېشىدىن ـ ئايىغىچە قاراپ چىقتى ،
ئۆڭگەن كىيىم ـ كېچەكلىرىگە ، جۇدەپ سارغايغان يۈزىگە سەپـ-
سالدى ۋە ئۇنىڭ «جۇرئەت قىلىش» دېگەن سۆزىنى ئويلاپ
قالدى ـ دە ، چىرايى سەل ئېچىلدى :

ـــ كەل ، ئولتۇر ، ھەر ھالدا سېنىڭ بىرئاز غۇرۇرۇڭ
بار ئىكەن .

پولك كوماندىرى پەن گوۋۋى تاتۇق كوماندىرغىمۇ چاس
بەردى ـ دە ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى ۋە يېنىغا كېلىپ ، كۆن
قاپلىق يۇمشاق دىۋاننىڭ بىر چېتىدە ئولتۇردى . ئۇ قوماندانىنىڭ
پېشانىسىدىكى ھەسرەتلىك قورۇقلارغا سەپسېلىپ ، گۇچۇڭدا
ئاڭلىغاندەك ۋەزىيەتنىڭ ھەقىقەتەن يامان ئىكەنلىكىنى ھېس
قىلدى . ئاندىن تاتۇق كوماندىرىنىڭ چىرايىغا سەپسالدى ، ئۇنىڭ
چىرايىمۇ غەمكىن ۋە مەيۇس ئىدى . ئەمما ، ياش پولك كوماندىـ-
رى شۇنىڭغا قارىماي ئۆزىنى يېنىك سېزىپ ئولتۇراتتى . بۇلۇم
ئىچىدە بىر پەس ئېغىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى .

ـــ سېنىڭ قېچىشىڭنى گېنېرال ۋەن بىلەمدۇ ؟ ـــ دەپ
سوردى قوماندان ئۇنىڭدىن .

پولك كوماندىرى ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بەردى :

ـــ ئەلۋەتتە بىلمەيدۇ ، ھۆرمەتلىك گېنېرال ، بىلسە يول
قويامتىمۇ ، ئېتىپ تاشلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى ... ئۇ تەسلىم

بولۇشقا ئۇندىگەندە ، پۇتۇن قوشۇننىڭ تەڭدىن ـ تولىسىدىن ئايرىلىپ بولغانىدۇق ، باشقا پولك كوماندىرلىرى ماقۇللىدى ، مەنمۇ ماقۇللىغان بولدۇم ، يېرىم كېچىدە قاچتىم ، تەسلىم بولۇشقا ۋىجدانىم يول قويمىدى ...

ـــ شۇنچىلىك ئەھۋالغا دۇچ كەلگەندە ، نېمىشقا تاكتىكا ئۆزگەرتىلمىدى ؟ يۆنىلىشنى بۇرىۋەتسە بولمامتى ؟

ياش پولك كوماندىرى شۇ چاغدا ھېس قىلغانلىرىنى توغرىدىن ـ توغرا ئېيتتى :

ـــ خەلق ئىچىدە «ئوغرىلارنى» قوللايدىغانلار كۆپ ئىكەن ، ئارقا سەپ ئىشەنچلىك بولمىسا ، ئالغا خاتىرجەم قارىغىلى بولمايدۇ ـ دە ، قەيەرگە بارساڭ چۇقان ، ئۇر ـ ئۇر...

تاتۇق كوماندىر باياتىن بېرى ئېيتالمىغان گېپىنى ئەمدى ئېيتىشقا مۇۋەپپەق بولدى :

ـــ خۇددى مۇشۇ ئەھۋال بىزدىمۇ بولدى ، كەينىمىز ئىشەنچلىك بولمىدى ، يەنىسخەي كۆۋرۈكىدە پاراكەندىچىلىك ... تەشۋىقات ۋەرەقىلىرى ئۈزۈلمەي چاپلىنىپ تۇردى . نۇرغۇن ئادەملەرنى تۇتتۇق ، ئىبرەت قىلىپ كاللىسىنى ئاستۇق ، لېكىن بېسىلمىدى... بىز ئاخىرقى تىركىشۇاتقان كۇنىمىز ، كەينىمىزدىن خەلقنىڭ چۇقانلىرى كۆتۈرۈلۈپ تۇردى ، ئالدىمىزغا قارامدۇق ، كەينىمىزگىمۇ... قىسىملار دەككە ـ دۇككىدە قالىسا ، مۇشۇكنىڭ شەپىسىنى سەزگەن چاشقاندەك ، ئۇۋۇسىدىن چىقالمايدىكەن...

ئەمدى قوماندانلىق نېمە دېيىشى كېرەك ، بۇلارغا قايسى گۇناھلارنى ئارتىدۇ ؟ ئۆتكەندە ئۇ ، باي ناھىيىسىدە بىر پولك ئەسكىرىي كۇچى ئاساسەن تارمار قىلىنغاندا : ئۆزىدىن ئون ھەسسە تۆۋەن كۇچتىن يېڭىلگەن ئەدە بار ؟ دەپ تېرىكىپ سەكرەپ كەتكەنىدى . ئۇنىڭغا قارىغاندا بۇ مەغلۇبىيەتلىرى ئورۇنلۇقتەك بىلىندى . شىنجاڭدا پەيدا بولغان سوقۇر ئۇچەيلەرنى

يوشۇرۇشنىڭمۇ ئورنى قالمىدى ـ دە .

ئۇ دۇانغا كىلىپ ئولتۇردى ـ دە ، تۇمشۇقىنىڭ ئاستىغا كىلىپ قالغان خەۋپلەرنى بىر ـ بىرلەپ سۆزلەشكە باشلىدى :

ـــ «ئوغرىلار» نىڭ ئۇچ يول بويلاپ قىلىۋاتقان ھۇجۇملىرىدا ئوشۇقى ئالچۇ چۇشۇۋاتىدۇ ، ئىلى ، ئالتاي ، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇلۇپ ، شۇنچە كەڭ زېمىن بىر پۈتۈن ئۇيۇلتاشقا ئايلىنىۋالدى . بىز ئىگىلەپ تۇرغان رايونلاردىمۇ ئەھۋال ئېغىر ... شەرقىي شىنجاڭمۇ تىنچ ئەمەس ، تۇرپان ، توخسۇن ، پىچانلاردا پارتىزانلار ھەرىكىتى ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، بۇ ئىنتايىن مۇھىم يەر ئىدى ، بىزنىڭ تومۇرىمىزغا قان يەتكۈزۈپ بېرىدىغان يەر ئىدى ، ـــ گېنېرال يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، ـــ تاشقورغاندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلدى ، قوزغىلاڭچى قاراقچىلار تاشقورغاننى پۈتۈنلەي ئىشغال قىلىۋالدى ... ئاقتۇنى ئىگىلىدى ، تېخى تاشقورغان مەمۇرىي مەھكىمىسى قۇرۇشقىمۇ ئۈلگۈردى . بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالغىنى يوق ، قاراقچىلارنىڭ سانى ئىككى مىڭدىن ئېشىپ ، قەشقەر ، يەكەن ، قاغىلىق ، پوسكاملارغا يۇرۇش قىلدى ، ھازىر قەشقەردە كىشىلەر بېشىغا غۇلجىنىڭ قىزىل مانجىستر دوپپىسىنى كىيىشىپ يۈرىدىغان بولۇۋالدى ، بۇ ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى ئاشكارا قوللىغانلىق ... مەن سىلەرگە ئاساسلىقلىرىنى سۆزلەۋاتىمەن ، ئۇ يەر ـ بۇ يەردە يېنىۋاتقان ئۇچقۇنلار تېخىمۇ كۆپ . قوماندانلىق مەركىزىمىز بولغان ئۇرۇمچىدە ئەھۋال تېخىمۇ ئېغىر ...

گېنېرالنىڭ سۆزلىرى ئىككى ئوفىتسېرنىمۇ ئېغىر ۋەھىمىگە سېلىپ قويدى . تاتۇق كوماندىر بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ ، ئېغىر خورسىنىش ئىچىدە مۇنداق دېدى :

ـــ 1945 ـ يىل ـــ بىز ئۇچۇن ئەڭ ئاپەتلىك يىل ـــ بولدى .

ئىشىك ئېچىلىپ قوماندانلىقنىڭ مۇھاپىزەتچىسى كۆرۈندى .

ـــ گېنېرال جانابلىرى ، تاماق ۋاقتى بولدى .
ئۇ مۇھاپىزەتچىسىگە ئىرەنسىزلىك بىلەن قاراپ :
ـــ مۇشۇ يەرگە ئەكىرىڭلار ، ـــ دېدى .
ئۇستەل ئۈستىگە ھەش ـ پەش دېگۈچە زىما سېپىلگەن ئاق نان ، تىلىنىپ تەخسىلەرگە تىزىلغان سانجىنىڭ قوغۇن ـ تاۋۇز ـ لىرى ، نەنسەننىڭ ئاق مېيى ، تۇرپاننىڭ سۈزۈك ئۈزۈمى ، كورلىنىڭ سۈلۈق نەشپۈتى ۋە باشقا سوغۇق يېمەكلىلەر ھەم ئىككى بوتۇلكا چىڭداۋ ۋىنۇسى قويۇلدى . بايانىن بېرى ئىشتىھا ـ سى تۇتۇلۇپ ، ئولتۇرغانلارنىڭ بۇ يېمەكلىكلەرنى كۆرۈپ ، ئاغ ـ زىغا سۇ كەلدى .
ـــ قېنى ئېلىڭلار ، ـــ دېدى قوماندان ئۈزۈمگە قول ئۇزىتىپ ، ـــ يەرلىكلەردەك ئوزۇقلىنىشنىڭ تەمىنى تېتىپ قالدۇق ، قاراڭلار ، ئەڭ پايدىلىق ، قۇۋۋەتلىك نەرسىلەرنى ئا ـ دەتتىكىدەك ئۇچ ۋاقلىق تاماق قىلىدىكەن .
ـــ شۇڭا ، بۇلار قىيىنچىلىققا ، ئاچلىققا بەرداشلىق بېرە ـ لەيدۇ ، ئاتاكىغا ئۇتكەن چاغلاردا ، قۇچاقلىما جەڭلەردە كۆچىگە ھەيران قالدىم ، ـــ ياش پولك كوماندىرى كۆرگەنلىرىنى مە ـ سال كەلتۈرۈپ ، ـــ بىر ئادەمنى كۆتۈرۈپ يەرگە ئۇرۇش ، بۇلارغا ھېچ گەپ ئەمەس .
ئۇنىڭغىچە ئۇچ قاچا گاڭپەن ۋە بىرنەچچە تەخسە ھەر خىل سەيلەر كەلتۈرۈلدى .
گېنېرال قاچىدىكى دانە ـ دانە گۈرۈچلەرگە قاراپ :
ـــ سەندۇبا[1]نىڭ گۈرۈچىمۇ داڭلىق ، مەملىكەتتە كەم تېپىلمىدۇ ، ـــ دېدى .
ـــ شۇنداق ، ـــ دېدى تاتۇق كوماندىر ، ـــ قانداقتۇ تەمى ، قۇۋۋەتىدە بىر ئالاھىدىلىك بار .

---

① سەندۇبا ـــ مىچۇەن ناھىيىسى دېمەكچى .

— مۇشۇ ئېسىل نازۇ نېمەتلەردىن ئايرىلىپ قالامدۇق - قانداق ؟

تاتۇق كوماندىر بىلەن پولك كوماندىرى بىر - بىرىگە قاراشتى ، «ئايرىلمايمىز» دەيلى دېسە ، ھەر ئىككىسى — بىر-سى ئوتتۇرا فرونتتىن ، بىرسى شىمالىي فرونتتىن قېچىپ كەلگەنلەر ، نېمە دېيىش ، قوماندانلىق سوتالىغا قانداق جاۋاب بېرىش ئىككىسىنى تەڭلىكتە قويدى ، بىر - بىرىگە يەنە ھەسرەت-لىنىپ قاراشتى .

— بىز بۇ نازۇ نېمەتلەرگە خوپلا ئۆگىنىپ قالغان-دۇق ، — دېدى تاتۇق كوماندىر ئەلەم بىلەن ، — قىيىن بولۇۋاتىدۇ ، گېنېرال جانابلىرى ...

— ئايرىلماسلىق ئۈچۈن جاننى تىكىپ كۈرەش قىلىش كېرەك !

— بۇنىڭ ئۈچۈن ئىچكىرىدىن كۈچ يۈتكەش كېرەك ، — دېدى پولك كوماندىرى جۈرئەتلىك بىلەن تەكلىپ بېرىپ ، — ھازىر ئۇرۇش بولۇۋاتقان جايلارغا باشقا رايونلاردىن كۈچ يۈت-كەش خەتەرلىك . چۈنكى ، ئۇ يەرلەر تىنچ ئەمەس ، ھازىر شىد-جاڭدا يۈز مىڭ ئەسكىرىي كۈچىمىز بار دېگەن بىلەن ، بىر مىليون ئالتە يۈز مىڭ كۈادرات كىلومېتىر كېلىدىغان بىر پايانسىز زېمىنغا تارقىلىپ كەتكەن ، شۇڭا بۇ چەكلىك ساندىكى ھەربىي كۈچ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . بۇ ھەربىي كۈچ بىپايان چۆللۈك ، قۇملۇق ، تاغلىق يەرلەردىن ئايرىلغان ، بوستانلىقلار ، شەھەرلەر بىر - بىرى بىلەن تۇتاشمايدۇ - دە ، شۇڭا ئىچكىرد-دىن كۈچ يۈتكەلمىسە ، ئۇستۇنلۇكنى ئېگىلىگىلى بولمايدۇ .

بۇ ياش پولك كوماندىرىنىڭ مۇلاھىزىسى قوماندانغا ياقتى :

— سېنىڭ ئېيتقىنىڭ توغرا ، — دېدى ئۇ جانلى-نىپ ، — مەن بۇنى بۇرۇنلا ئويلىغان ھەم مەركىزىي ھۆكۈمەت-كە ئېيتقان ، ئەمما نېمىشقىدۇ ، مەركىزىي ھۆكۈمەت بۇ تەلە-

چىمگە سەل قارىدى ، بۇ قېتىم يەنە جىددىي ئېيتماقچىمەن ئىشىك ئېچىلدى :

ـــ مەركىزىي ھۆكۈمەتتىن جىددىي تېلېگراممىا !

ئۇچىلىسى ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، گېنېرالنىڭ كۈتكەن سائىتى كەلگەندى . ئۇ ئىتتىك بېرىپ تېلېگراممىنى ئالدى ده ، ئوقۇدى . تېلېگراممىا جاڭ جىبىشىدىن كەلگەندى .

ـــ ياخشى ... ئىنتايىن ياخشى ! ... ، ـــ دېدى ئۇ تېخىمو جانلىنىپ ، ـــ ئىلى تەرەپ بىلەن تىنچ سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن جاڭ جۈجۈڭ ئەپەندى كېلىدىكەن . ئۇ ئىنتايىن تەمكىن ، سالماقلىق ، يىراقنى كۆرەر ئادەم ، دىپلوماتىيە ماھىرى ، ئالدى بىلەن ھەربىي ھەرىكەتنى توختىتىش توغرىسىدا ئىلى تەرەپكە گەپ يېگۈزۈشى مۇمكىن ، مانا ئەمدى ئىچكىرىدىن ھەربىي كۈچ يۆتكەشنىمۇ جاڭ جۈجۈڭ ئەپەندى ئارقىلىق ھەل قىلىشىمىز مۇمكىن ...

تاماقلار تاماقلىقتا قالدى ، ئۇچىلىسى بۆلۈمىدىن چىقىپ كېتىشتى . گېنېرالنىڭ تەقەززالىقى ئېشىۋاتقان شۇ كۈنلەردە تىنچ سۆھبەت ئۆتكۈزۈشنىڭ يولىنى ئىزدەپ ، چوڭچىندىن ئايرۇپىلان بىلەن جاڭ جۈجۈڭ كەلدى . يول بويى ئىلى تەرەپ بىلەن بىزنى كىم ياراشتۇرۇپ قويار ، دەپ ئويلاپ كەلگەن جاڭ جۈجۈڭ ، ئۇرۇمچىگە كېلىپلا ھېچنېمىگە قارىماي ، ئالدى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى باش كونسۇلخانىسىغا كىرىپ كەتتى .

توققۇزىنچى باب

ئوتتۇرا يۇنىلىش جەڭ مەيدانىنىڭ مەركىزى ـــ يەنىـ
خەي . بۇ قېلىن قارىياغاچلىق يەرگە سان ـ ساناقسىز زېمىلانـ
كىلار كولانغان . ئۇنىڭ ئالدى چەكسىز كەتكەن ئوچۇق دالا ،
قۇمساڭغۇ ياكى سېرىق توپىلىق ، شېغىللىق ، قـۇمـلۇق يەر ـ
لەر ... ئۇ يەر ـ بۇ يەردە تۇپلەپ ئۆسكەن قىزىل يۇلغۇنلا ،
قېيشىيىپ يانقان سۆكسۆكلار ۋە ئارىلاپ چوقچىيىپ تۇرغان
كىچىك ـ كىچىك قۇم بارخانلىرى كۆزگە چېلىقىدۇ . تۆۋەنلىـ
گەنسېرى تەرەپ ـ تەرەپكە كەتكەن ئوتۇنچىلار ھارۋا يوللىرىنىڭ
ئىزناسى ئۇچراپ تۇرىدۇ . بۇ يەرنىڭ شىمالىي تەرىپى خۇددى
كۇندىن ـ كۇنگە پەسلەۋاتقاندەك ئېگىز ـ پەس ئېدىرلىقلار
بىلەن ئورالغان .

يەردىن ئانچە ئېگىز بولمىغان زېمىلانكىلاردا ئوتتۇرا
فرونتنىڭ ئاساسىي قىسىملىرى تۇرىدۇ ، پولك شتابلىرى ، يا ـ
تاقلار ، كۇلۇبلار ، دوختۇرخانىلار ، خوجىلىق بۆلۈملىرى ، تا ـ
ماقخانىلارغىچە ھەممىسى يەر ئاستىغا جايلىشىپ كەتكەن . ھەر ـ
بىي دەرىسلەر ، ئۇروش تاكتىكىسى ھەققىدىكى لېكسىيىلەر ،
ئاددىي مەشىقلەر ، كۇندىلىك گېزىت خەۋەرلىرىنى ئاڭلاش ،
كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىرى ئۆتكۈزۈش ، ئاڭلىغان گەپ ـ سۆز ـ
لەرنى بىر ـ بىرىگە يەتكۈزۈشلەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ زېمىلانكـ
لاردا بولۇپ تۇرىدۇ .

ئوقسىز ـ تىنچ ھالەتكە كۆچكەن جەڭچىلەر گەپنى ھەدەپلا
غۇلجىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن باشلىغانىدى :

ـــ ھازىر ھۆكۇمىتىمىز كەمبەغەللەرنىڭ غېمىنى قىلىـ

ۋېتىپتۇ ، ـــ دېدى ئېگىز بويلۇق بىر جەڭچى ، ـــ قىشلىق كۆمۈر ، پاختىلىق كىيىم ، كىگىز ـ كېچەكلەرنى تارقىتىپ بېرىپتۇ .

ـــ ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان ئائىلىلەرگە ، ـــ دېدى يەنە بىر جەڭچى ، ـــ ئۆي ، قۇنقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپتۇ .

ـــ بۇلا ئەمەس ، ـــ دېدى يەنە بىرسى ، ـــ يېتىم بالىلارنى تەربىيىلەيدىغان دارىلئېتام ، ئىگە ـ چاقسىز قالغان قېرى ـ چۆرىلەرنى باقىدىغان دارىلئاجىزلارنى قۇرۇشقا تەييارلىق قىلىنىۋېتىپتۇ .

ـــ تېخى ئۆز ئالدىغا دېھقانچىلىق قىلىشقا چامى يەتمەيدىغان دېھقانلارغا قىلىنىۋاتقان يارىدەمچۇ ، ـــ بايىقى ئېگىز بويلۇق جەڭچى يېنىدىن بىر پارچە خەت چىقاردى ، ـــ مانا قاراڭلار ، دادامدىن مۇنداق خەت كەپتۇ .

ھەممىسى ئۇنىڭ قولىدىكى خەتكە قىزىقىپ قاراشتى . ئۇ قاتلانغان خەتنى ئاۋايلاپ ئاچتى ـ دە ، ئوقۇشقا كىرىشتى ، خەتتە مۇنداق دېيىلگەنىدى :

«... بالام ، ئۆمرۇم كىشىلەرگە يالليىپ ئىشلەپ ، بىر پارچە يېرىمنىمۇ تېرىيالمايلا ئۆتكەن . ھۆكۈمەت يېقىندا بىزدەك گادايلارغا ئۆسۈمسىز پۇل تارقاتتى . بىر ئات ـ بىر سوقا سېتىۋالدىم . ئىرگىلو ھارۋىنىڭ سۈنغان ئوقىنى يېڭىلاۋاتىمەن ، ئۇششاق ـ چۈششەك جابدۇقلىرىنى تۈزەۋاتىمەن ، قىشچە خاڭدىن كۆمۈر ئەكىلىپ ساتماقچىمەن . ئەتىيازدا ھاياتىمدا بىرىنچى بولۇپ ئۆز ئالدىمغا دېھقانچىلىق قىلماقچىمەن . قارا ، بىزدەك كەمبەغەللەرنى يۆلەيدىغان ھۆكۈمەتمۇ بولىدىكەن ، مۇنداق ھۆكۈمەتنى ئۆمرۇمدە كۆرمىگەن ، مەنلا ئەمەس ، بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزمۇ كۆرمەپتىكەن . بۇ ھۆكۈمەت ، بالام ، كۆكلەيدۇ ، گۈللەيدۇ . نېمىشقا دېسەڭ ، ئۇ كۆپچىلىكنىڭ ھالىغا يېتىپ ، ئۇنىڭ غېمىنى قىلىۋاتىدۇ ... مانا قارا ، كۆڭلىمىزدىكىدەك

هۆكۈمەتنى بىز ئەمدىلا كۆرۈۋاتىمىز ، تېخى ئالدىمىزدا بۇنىڭ-
دىنمۇ ياخشى كۈنلەر بولغۇدەك ... »
جەڭچىلەر بىردىنلا جىمجىتلىققا چۆكۈپ ئولتۇرۇپ كې-
تىشتى . خەت ئۇلارغا قاتتىق تەسىر قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ كۆز
ئالدىغا قوربان بولغان سەپداشلىرى كەلگەندى .
بۇ جىمجىتلىقنى بىرىنچى بولۇپ باتىرغازى بۇزدى :
ــ ئاغىنىلەر ، بىزنى خۇشال قىلىۋاتقان يەنە بىر ئىش
بار ، ئۇ بولسىمۇ ، ئۇرۇمچىدىكى سۆھبەتتە ۋەكىللىرىمىزنىڭ
ئۈستۈنلۈكتە تۇرۇۋاتقانلىقى . گومىنداڭ ئۇرۇشتا بىزدىن قاز-
داق يېڭىلگەن بولسا ، ھازىر سۆھبەتتىمۇ شۇنداق يېڭىلۈۋېتىپ-
تۇ !
ئەمدى گەپنى ئۇرۇمچىدىكى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمە-
تى ۋەكىللەر ئۆمىكى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى
ۋەكىللىرى ئۆتكۈزۈۋاتقان سۆھبەتكە كۆچتى .
شۇ كۈنلەردە جەڭچىلەر ئىچىدە قانداقتۇر بىر بۇرۇقتۇرمە-
لىق ھۆكۈم سۈرەتتى . شامالدەك تېز ئىلگىرىلىگەن قوشۇننىڭ
ئۇرۇمچىنىڭ بوسۇغىسىغا كەلگەندە ، توختاپ قېلىشى ئۇلارنى
جىلە قىلاتتى ، تىت ــ تىت قىلاتتى ... ئالغا ئىلگىرىلەشكە
تېزرەك بۇيرۇق بېرىشلىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى .
ــ ئەخمەتجان ئەپەندىم : گومىنداڭنىڭ ۋەھشىي سىياسە-
تى بىزنى قوزغىلىپ ئىنقىلاپ قىلىشقا مەجبۇر قىلدى ، دېگەنە-
دى ، شۇڭا ئۇرۇشتا بولسۇن ، تىنچ سۆھبەتتە بولسۇن ، ئەلۋەتتە
بىز ئۈستۈنلۈكتە تۇرىمىز ــ دە ، ــ دېدى جامالىدىن .
ــ ئۇنىڭ ئۈستىگە سۆھبەتكە ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ
بېرىشى بىزنى خاتىرجەم قىلىدۇ ، ــ دېدى نادەممۇ ، شىنجاڭ-
دىن مۇنداق يېتىشكەن ئادەمنىڭ چىققانلىقىغا ئۇلار ھەيران
قالغاندۇ...
ــ ئەلۋەتتە ھەيران قالىدۇ ، ــ رەيھاننىڭ لەۋلىرى

غەزەپتىن تىترىدى ، ـــ قانچىلىغان مەشھۇر ئادەملىرىمىز
ئىنقىلابچىلىرىمىزنى ـــ بىرسىنى ئەمەل بېرىپ ئالداپ ، بە
سىنى ياغلىما سۆزلەر بىلەن ماختاپ ئۇچۇرۇپ ، بەزىلەرنى
ئارىسىغا پىتنە سېلىپ ، ھىجايغاقلىرى تۇلكە بولۇپ ، قاپە
يامانلىرى بۆرە بولۇپ يوقىتىپ بولدى ... ئەمدى شىنجاڭ خەل
ئالدام خالتىغا چۈشمەيدۇ !

ـــ تارىخ كەلمەسكە كەتتى ، دېدى رەيھاننىڭ سۆزىد
تەسىرلەنگەن باتىرغازى ، ـــ ئۇ ئىشلار بىزگە ساۋاق بەردى
ئەقىل بەردى .

زېمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرۇشقان ياكى يانپاشلىغان جەڭچىل
قىزىق پاراڭغا بېرىلگەن . ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلى
تىكى بۇ يەر ئاستى ئۆيى قىزغىن سۆھبەتلەر بىلەن ھەر كۈ
مۇشۇنداق جانلىنىپ تۇراتتى .

ـــ سۆھبەتتە ئۇلار : بىز ئاكا ـ ئۇكا قېرىنداشلار ،
دەپ سۆز باشلاپتىكەن ، ـــ دېدى نادەم . ئەخمەتجان ئەپەندىم
دۇنيادا ئۆز ئىنىسىنى خورلايدىغان ، ئادەم قاتارىدا كۆرمەيد
غان ، بېشىڭدا ياڭاق چاقساممۇ ، ماڭا قاپاق كۆتۈرۈپ قارىمايد
غان مەجبۇرىيىتىڭ بار ، مەنمۇ ئادەمغۇ دەيدىغان ھوقۇقۇ
يوق ، دەيدىغان ئاكا بولامدۇ ؟ ... دەپ ، رەسۋاسىنى چىقىرىپتۇ
باتىرغازى ھاياجىنىنى باسالمىدى :

ـــ پاھ ، پاھ ... تازا دەككىسىنى بېرىپتۇ ـ دە ! ياغلى
گەپلىرىمگە ئېرىپ كېتىدۇ ، دەپ ئويلىغان بولغىيدى...

پاراڭ بارغانسېرى قىزىشقا ئۆتتى ، بولۇپمۇ بىر مەن ، بە
سەن بولۇپ سۆزلەۋاتقان نادەم بىلەن باتىرغازىنىڭ يېنىغا جەڭ
چىلەر شىپقاپ كېلىشكە باشلىدى . پەقەت ۋارىسجانلا ئۈياڭ
قاراپ ، كۆزىنى يۇمۇپ ياتاتتى . كۆزىنى يۇمۇپقۇ ئۇخلاۋاتقىد
يوق ، ئۇ ھەممىنى ئۆزىگە قارىتىپ سۆزلەۋاتقان نادەم توغرىلى
ئويلاپ ياتاتتى . شىخۇ ئۇرۇشىدا نادەمنىڭ شۇنچىلىك خەتەرلى

ۋەزىپىگە بۇيرۇلغاندا ، ئۆلۈم ئاغزىغا بېرىپمۇ ساق قالغانلىقىغا ئىچى يانماتتى . تىت ـ تىت بولاتتى ... ھېچبولمىغاندا ئەنۋەر ئەپەندى ئۆلگىچە ، مۇشۇ مۇناپىق ئۆلسە بولماسمىدى ، دەپ تولـ غىناتتى . ئۆزىنىڭ ئۇنىڭغا قارىتىپ تېخىچە بىر پاي ئوق ئاتالـ مىغىنىغا جىلە بولاتتى : گايىتكام ئىندەككە كېلىپ قالدى ، ئاشۇ زەربە بەرمىسە مەن ھېچنېمە قىلالمايدىغان ئوخشايمەن ، دەپ ئويلايتتى . رەيھاننىچۇ ؟ ئۇنىڭغىمۇ ئۆچلۈكى يانغان ، ئۇ ئىزا تارتماي ، نېمانچىلا : سۆزلەڭا نادەم ، ئاڭلىغانلىرىڭىزنى قويماي دەڭ ، دەپ كېتىدۇ ؟ شۇ تاپتا نادەمگە قانچىلىك تەلمۇـ رۇپ قاراۋاتقاندۇ ؟ قانداق خۇلقلارنى كۆرسىتىۋاتقاندۇ ؟ ... ئۇنىڭ خىياللىرى ئازابلىق ، ھەسرەتلىك ... ئۇ ئۇخلىغاندەك قىمىر قىلماي يانقان بىلەن ئىچىدىن يېنىپ كۆيۈۋاتىدۇ ، ئۆرتـ ىنىۋاتىدۇ ...

ـــ گەپنى سۆھبەتنىڭ بېشىدىن باشلايلى ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ۋەكىللىرى سۆھبەت زالىغا كـ ىرىپ بارغاندا ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللەر ئۆمـ كىنىڭ باشلىقى جاڭ جۇجۇڭ ئۇلارنى چېكىپ ، قانچىلىك ئادەمـ لەر ئىكەنلىكىنى بىلىپ باققۇسى كېلىپ ، دىپلوماتىك ئۇسۇل بىلەن : «ئىتتىپاقلىق» دەپ قولىنى ئۇزىتىپتىكەن ، ئەخمەتجان قاسىمى ئۇنىڭ ھەدىپلا ھىيلە ئىشلىتىشكە ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى سېزىپتۇ ـ دە ، «باراۋەرلىك» دەپ قولىنى بېرىپتۇ . جاڭ جۇجۇڭ تۇيغۇن ئادەم ئىكەن . شۇ ھامان چىرايى تاتىرىپ كېـ تىپتۇ ، لېكىن چاندۇرماي ، كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ يەنە «بىر ـ لىك» دەپتۇ . ئەخمەتجان ئەپەندىمۇ دەرھال «خەلقچىللىق» دەپ ئۇنىڭ قولىنى سىلكىپ قويۇپتۇ . شۇنداق تېز ، جايىدا قايتۇـ رۇلغان ئىككى ئېغىز سۆزدىن جاڭ جۇجۇڭ ئۆزىدە تېخى سۆھـ بەتكە كىرىشمەي تۇرۇپلا ئېغىر ئوڭايسىزلىق ھېس قىپتۇ ، چۈنكى ئۇ پال سالغانىكەن ، كۆڭۈلدىكىدەك چىقماپتۇ ـ دە .

«مەن ـــ دەپتۇ جاڭ جۆجۇڭ مەغرۇر ھالدا ، مەركىزىي ھۆك
مەت نامىدىن ئىلى قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى قوبۇ
قىلغانلىقىم ئۈچۈن ، ئۆزۈمدە بەخت ۋە خۇشاللىق ھېس قىلما
تىمەن» دەپتىكەن ، ئەخمەتجان ئەپەندىممۇ مەغرۇر ھالدا : «گ
ىمىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىلى ئىنقىلابچىلىرىنى «ئۇغرىلار» د
ئاتاشقانىدى ، ئەمدىلىكتە تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالاشنى ئ
دەيدىغانلىقىنى جاكارلاپ «ئۇغرىلار» بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزىۋ
غان بولۇپ قاپتۇ . گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ تىن
لىق كېلىشىمى ئىمزالاش ئۈچۈن بىزنى سۆھبەتكە چاقىرىۋ
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ يەنە بىر غەلىبىسى ، مۇشۇنداق ئە
ۋال ئاستىدا ئىككى تەرەپنىڭ تىنچ سۆھبەت ئۈستىلىگە كېل
شىدىن بىزمۇ خۇشاللىق ھېس قىلماقتىمىز» دەپتۇ .

ـــ ئوغۇل ! ـــ دەۋەتتى بىرسى ھاياجانلىنىپ ،
خەلقنىڭ ھەقىقىي ئوغلى !... ئاشۇ مەردانە سۆزىدىن قانچىل
كۈچلۈك تەسىرات قوزغالغاندۇ ـ ھە ! گومىنداڭنىڭ ھەربىي
مۇلكىي ئەمەلدارلىرى پەرىشان ، ئوڭايسىز ھالغا چۈشۈپ ، ق
چىلىك ئازابلانغاندۇ ؟... بېشىغا بېغىررەك دۇخاۋا دوپپا كىيگ
بۇ ئاددىي ئادەمنىڭ ئۆتكۈر سۆزىدىن يىغىن زالى ئېغىر سۈك
ئىچىدە قالغاندۇ ، بەلكى ...

ـــ بىزنىڭ ئەخمەتجان نېمىدىگەن زېرەك ئادەم ـ ھ
دېدى يەنە بىر جەڭچى .

ـــ ئالدىرىما ، تېخى زېرەكلىكىنى ئەمدى كۆرىسەن ،
دېدى باتىرغازى ماختانغاندەك قىياپەتتە سۆز باشلاپ ، ـــ بى
نىڭ تەرەپ ئۆزئارا ۋەكىللىك سالاھىيەت قەغەزلىرىنى ئالماشت
رۇش ئۈچۈن قائىدە بويىچە ئۆزلىرىنىڭكىنى ئۈلارغا ئۈزىتىپت
شۇ چاغدا ئۆمەك باشلىقى : «ئىككى تەرەپ ئۇرۇمچىدە سۆھبە
ئۆتكۈزۈشكە كېلىشكەن ئەمەسمىدى ، ئىش ئىككى تەرەپكە ئېن
تۇرغان ئەھۋال ئاستىدا ، ئۇنى كۆرۈشنىڭ ھاجىتى بولما

كېرەك ، دەپ ئويلايمەن » دەپتىكەن ، ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق دەپتۇ : «هۆرمەتلىك ئەپەندىلەر ، ـــ بىز ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي هۆكۈمىتىنىڭ تولۇق هوقۇقلۇق ۋەكىللىرى ، ئەنە بىزنىڭ ۋەكىللىك سالاهىيەت قەغەزلىرىمىز قولۇڭلاردا تۇرۇپتۇ ، خوش ، سىلەر كىم ؟... بىز گومىنداڭنىڭ مەشهۇر ئەربابلىرى بىلەن شەخسىي سۆهبەت ئۆتكۈزۈۋاتقىنىمىز يوق ، گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۈمىتى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي هۆكۈمىتىنىڭ سۆهبىتىنى ئۆتكۈزمەكچىمىز ، ئەگەر هۆكۈمىتىڭلار سىلەرگە ۋەكىللىك سالاهىيەت قەغىزى بەرمىگەن بولسا ، بىز سىلەرنىڭ كىملىكىڭلارنى تونۇمايمىز ، بۇ ئاددىي دىپلوماتىيە ساۋاتىغۇ ؟ ! » ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ سۆزى بىلەن سۆهبەت بىرنەچچە كۈن كېچىكىپتۇ . كېيىن رەسمىي باشلانغان چاغدا ، جاڭ جۆجۈڭ ئۇزۇن نۇتۇق سۆزلەپتۇ . ئۇ سۆزىدە تىنچلىقنى كىمنىڭ بۇزغانلىقى ، تىنچلىق ، ئىتتىپاقلىق ـ بىرلىكنىڭ كېرەكلىكى ، هەربىي هەرىكەتنى توختىتىشنىڭ زۆرۈرلۈكى توغرىسىدا توختىلىپتۇ . شۇنىڭدىن كېيىن ئەخمەتجان قاسىمى : «هېلى بەزى ئەپەندىلەر تىنچلىقنى كىم بۇزدى ؟ دېدى . ئەلۋەتتە بىز بۇزدۇق ، بىز بۇزۇشقا ـــ ئىنقىلاب قىلىشقا هەقلىق ئىدۇق ، ـــ دەپتۇ سالماقلىق بىلەن ، ـــ گومىنداڭنىڭ ۋەهشىي سىياسىتى ، بوزەك قىلىشى ، مىللىي كەمسىتىشى بىزنى قوزغىلىپ ئىنقىلاب قىلىشقا چاقىردى ، قوزغىلىش ـــ تارىخ ئالدىدىكى مۇقەددەس ۋەزىپىمىز ئىدى . بىز پەيغەمبەرلەرچە ئېيتالايمىزكى ، ئىنقىلابىمىز چوقۇم ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرىدۇ ! لېكىن ، ئەلۋەتتە بىزگە تىنچلىق كېرەك ، بۇ بارا-ۋەرلىك ، خەلقچىللىق ئاساسىدىكى تىنچلىق بولۇشى كېرەك . شۇڭا ، بىز ئۆلكىمىزدە ئاستىدىن ئوت يېنىپ تۇرىدىغان تىنچلىق ئۈچۈن ئەمەس ، هەقىقىي تىنچلىق ئورنىتىش مەقسىتىدە كەلدۇق . تەنتەنە بىلەن جاكارلايمەنكى ، هۆكۈمىتىمىزنىڭ ئار-

زۇسى مۇشۇ !» شۇ چاغدا جاڭ جژجۇڭ مۇنداق دەپتۇ : «ئەلۋەت
تە تىنچلىقنى سىلەر بۇزدۇڭلار ، بۇ پاكىت . لېكىن ، بىز يە
تىنچلىق ئىزدەپ كەلدۇق ، بىز كەچۈرۈم قىلىمىزكى ، ئاكا
ئۇكىلار ئوتتۇرىسىدا مۇنداق ئىختىلاپ ـ ماجىرالارنىڭ يۇ
بېرىپ تۇرۇشى نورمال ئىش» دەپتۇ . جاڭ جژجۇڭنىڭ ياغلى
سۆزلىرىنى ، ھىيلە ـ مىكىرلىرىنى ئەخمەتجان قاسىمى چۈشە
مەيدىغان ئادەممىدى ، ئەخمەتجان كەسكىن ھالدا مۇنداق دەپتۇ
«كەچۈرىسىز جاڭ جژجۇڭ ئەپەندى ، بۇ يەردە ھازىر ئاكا
ئۇكىلار مۇناسىۋىتى مەسىلىسى مەۋجۇت ئەمەس ، شىنجاڭدى
ئىبارەت بۇ زېمىندا قانداق ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش مەسىلىس
تۇرۇپتۇ ، تىنچلىقنى بۇزۇش ئىشىغا كەلسەك ، بىز ئۆلكىمىزد
ئەبەدىي تىنچلىق ئورنىتىش ئۈچۈن ، تىنچسىزلىق پەيدا قىل
دۇق ، تىنچسىزلىقتىن خەلقىمىزگە تىنچلىق ئىزدەپ كەلدۇق
سىز ئۇ سۆزىڭىز بىلەن ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھەقىقىي تەلەپلىرىن
باشقا ياققا بۇرىۋېتەلمەيسىز ياكى نەزەربەند قىلالمايسىز» شۇنىڭ
دىن كېيىن جاڭ جژجۇڭ : «بىرلىك كېرەك ، ئەخمەتجان
بىرلىك» دەپتىكەن ، ئەخمەتجانمۇ : «ئەلۋەتتە كېرەك ، لېكىن
ئۇنىڭ شەرتى بار» دەپتۇ . جاڭ جژجۇڭ : شەرتىڭىز نېمە ؟
دەپ سورىغاندا ، ئەخمەتجان : «مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي ، ئەمەلدە
كى باراۋەرلىكى ۋە خەلقچىللىق سىياسەت» دەپ جاۋاب بېرىپ
تۇ .

ـــ بۇ جاۋابلار ھىيلىگەرلەرنى قانچىلىك مەڭدەتكەن
دۇ ، ـــ دېدى جامالىدىن ھاياجاندىن يامىشىغا ئۇرۇپ .
رەيھانمۇ ئۆز ھاياجىنىنى باسالمىدى :

ـــ تايىنلىق ، دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەندۇ ئالدامچىلار
نىڭ...

شۇ تاپتا ھەممىدە ھاياجان ھېسلىرى قوزغىلىپ ئەخمەتجا
قاسىمغا نىسبەتەن قايىللىق ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇلىرى يانغا

بولسىمۇ ، ئۇنىڭ تاپانچا ئوقىدەك تاراسلىتىپ ئاتقان سۆزىدىن ، دەل جايىدا بەرگەن جاۋابلىرىدىن ، گومىندانڭ ۋەكىللىرىنىڭ قانداق ھېسسىياتقا كەلگەنلىكىنى بۇ زېمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرغان جەڭچىلەر بىلمەيتتى . سۆھبەت ئۈستىلىگە كەلگەن گومىندانڭ ۋەكىللىرى شۇ چاغدا مۇنداق ئويغا كېلىشكەنىدى ؛ ئۇلار ئەخمەت-جاننىڭ ئاددىي ، سەمىمىي ۋە جۇرئەتلىك ، قابىل ئىكەنلىكىنى ، چارە ـ تەدبىرلىرىنىڭ ئۇنۇم بېرىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى ، ۋە ئۇلار ئۆزلىرى بىلگەن ، كۆرگەن ناتىق ، دىپلوماتلارغا ئۇنى سېلىشتۇرۇپ كۆردى . ئۇلارنىڭ بىلىدىغانلىرى ئىشىدىن بىرەر نەتىجىگە ئېرىشسە ، ئۆز خۇشاللىقىنى ھەرقاچان باشقىلارغا بىلدۈرۈشكە تىرىشاتتى . لېكىن ، بۇ بىرىنچى قېتىم كۆرۈشۈۋاتقان ، مۇشۇ زېمىندىن چىققان ناتىقتا ئۇنداق روھىي ھالەت ـ ئالامەت كۆرۈلمەيتتى . پەقەت دائىملا بىر خىل ، ئادەتتىكىچە شادلىق تۇيغۇلار جىلۋىلىنەتتى .

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بۇ زېمىندا يېقىنقى يۈز يىلدىن بېرى ھېچكىم قىلالمايدىغان سۆزلەر بىلەن ئۆزلىرىنى ئۇزۇلدۇرمەي بومباردىمان قىلىۋاتقان بۇ ئادەمگە قاراپ خىيالغا كەتتى : ئۇزۇن يىللاردىن بېرى بۇ يەردە پۈت دەسسەپ تۇرغان ئادەملىرىمىزنىڭ بۇلارنى باشقۇرۇشتا قولىلىنىپ كەلگەن ئۇسۇل ـ چارىلىرى شۇ زامانغا لايىق ئىكەن ، ئەمدى ئۇ ئاقماس بولۇپ قاپتۇ ، مۆلچەرىمىزدىن باشقىچە ئويلىمىغان ھۇجۇملارغا دۇچ كېلىۋاتىمىز ... شىنجاڭ خەلقى ئەمدى تارىختىكى نادان ، قارام خەلق ئەمەسكەن ، بۇلار ئەمدى ئاپئاق ئۇننى كۆلگە بۇلاپ كۆمەچ قىلىپ ، قوي سويسا پۇتۇن پېتى ئوتقا پۇچىلاپ يەيدىغان دەۋردىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ . بۇلارنىڭ ۋەكىلى مۇنۇ ئەخمەتجان ئاتلىق ئادەمنىڭ ئۇچىسىغا كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ ، بوينىغا گالستۇك تاقىۋالغانلىقى ھەرگىزمۇ بىلىملىك ، مەدەنىيەتلىك ياۋروپالىقلارنى دورىغانلىقى ئەمەسكەن ، ئۇ شۇ-

نىڭغا مۇناسىپ ئەتراپلىق يېتىشكەن ، كاتتا دىپلومات ئىكەن ، كونا ئۇسۇللىرىمىز ئەمدى كارغا كەلمەيدىكەن ۋە بۇلاردىن قېچىپمۇ قۇتۇلغىنى بولمايدىكەن...

— قېنى ، نادەم ، سۆزلەڭا ، ئاڭلىغانلىرىڭىز يەنىمۇ بارمۇ ، — دېدى رەيھان .

— ئەلۋەتتە بار ، — دېدى نادەممۇ ۋە ئاڭلىغانلىرىنى بايان قىلدى :

— ئەخمەتجان ئەپەندىم مۇنداق دەپتۇ : «جاڭ جۆجۇڭ ئەپەندى (ئىتتىپاقلىق) دەيدۇ ، بىز (باراۋەرلىك) دەيمىز ، جاڭ جۆجۇڭ ئەپەندى (بىرلىك) دەيدۇ ، بىز (خەلقچىللىق) دەيمىز ، جاڭ جۆجۇڭ ئەپەندىنىڭ خالايدىغىنى (تىنچلىق) ، بىزنىڭمۇ خالايدىغىنىمىز تىنچلىق ، ئەمما تىنچلىقنىڭ شەرتى خەلقچىللىق ، بىرلىكنىڭمۇ شەرتى خەلقچىللىق ، خەلقىمىزنىڭ ئىزدىگىنىمۇ تىنچلىق ، ئەلۋەتتە بۇ تىنچلىقنىڭ ئاساسىي خەلقچىللىق ، بۇ توغرۇلۇق كېلىشتۇق ، مىللەتلەرنىڭ ھەقىقىي باراۋەرلىكى ۋە خەلقچىللىق سىياسەت تۈرمۇشقا ئاشۇرۇلماقچى دېمەك ، خەلقچىللىق سىياسەت يۈرگۈزۈلىدىكەن ، مەركىزىي ھۆكۈمەت خەلققە مەتبۇئات ، سۆز ، مەجلىسكە ئۈيۈشۈش ، نامايىش قىلىش ئەركىنلىكىنى بېرىش كېرەك .» سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە ، جاڭ جۆجۇڭ : «بۇ مەسىلىسىنى سۆزلىمىسىڭىزمۇ خەلققە ئۇنداق ئەركىنلىك ئاللىقاچان بېرىلگەن» دەپتۇ . ئەخمەتجان ئەپەندىم كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ : «ھۆكۈمىتىڭىزنىڭ پۇقرالارغا كېچىسى چىراغ ياقماسلىق توغرىسىدا پەرمانلارنى چىقارغانلىقىنى سىز تېخىچە بىلمەمسىز !» دەپ ئۇنى ئوڭايسىز ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ .

نادەم سۆزىنى داۋام قىلدى :

— جاڭ جۆجۇڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ پىكىر لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن ، ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق

دەپتۇ : «مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىن ئالتە ئاي ئىچىدە ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى تەشكىل قىلىنىدۇ ، بىر يىل ئىچىدە ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىملارنى سايلاپ چىقىدۇ ، دېگەن تەكلىپنى بېرىدۇ . بىز ۋەقە ھەل بولغاندىن كېيىن ، ناھىيىلىك كېڭەش ھەيئەتلىرى تەشكىل قىلىش ، كېڭەش ھەيئەتلىرى ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىملارنى سايلاشنى ئىككى ئاي ئىچىدە ئورۇنداپ بولۇش تەكلىپىنى بېرىمىز . خەلق ئۆزلىرى ئىشەنگەن يەرلىك خەلقتىن مەمۇرىيەت خادىملىرىنى سايلاپ چىقىشقا نىمانچە ئۇزۇن ۋاقىت تەكلىپ قىلىنىدۇ ؟ ئەگەر بۇنىڭدا باشقىچە مۇددىئا بولمىسا ، بىزچە ئىككى ئاي بەخۇدۇك يېتىدۇ . ئىككىنچى مەسىلە ، مەركەزنىڭ پىكىر لايىھىسىدە : شىنجاڭدا تىنچ ، مۇقىم ۋەزىيەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن مىللىي قىسىملارنى تارقىتىۋېتىش ، ئەگ بولمىغاندا ئىككى پولك ئەتراپىدا ساقلاپ قېلىپ ، ئۇنى دۆلەت ئارمىيىسىگە ئۆزگەرتىش ۋە بىر تۇتاش قوماندانلىققا بويسۇ-نۇش ، دېيىلگەن . مەن سىلەرگە بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرەي : «ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، يولۋاس ، بۆرە ، تۈلكە بىرلىكتە ئوۋغا چىقىپتۇ . ئۇلار بىر ئېشەك ، بىر قوي ۋە بىر توخۇ ئوۋلاپتۇ . ئوۋلىغانلىرىنى بۆلۈشۈپ يېيىش ئۈچۈن ھەممىسى بىر يەرگە جەم بوپتۇ . يولۋاس بۆرىگە :

— سەن تەقسىملەپ باققىنا ، — دەپتۇ . بۆرە :

— سىلى ھەممىزدىن چوڭ بولغاندىكىن ئېشەكنى يې-سىلە ، مەن قوينى يەي ، تۈلكە كىچىك بولغاندىكىن توخۇنى يېسۇن ، — دەپتۇ . يولۋاسنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ، بۆرىنىڭ بېشىغا بىر ئۇرغانىكەن ، ئۇنىڭ كۆزى چاچراپ چىقىپ كېتىپ-تۇ ـ دە ، يىقىلىپتۇ . يولۋاس تۈلكىگە :

— سەن تەقسىم قىلىپ باققىنا ، — دەپتۇ .

— خوش ، تەقسىر ، — دەپ تەقسىم قىلىشقا كىرىشىپتۇ

تۇلكە ، ـــ توخۇ جانابلىرىنىڭ ناشتىلىقلىرى بولسۇن ، قوي چۈشلۈكلىرى بولسۇن ، ئېشەك كەچلىكلىرى بولسۇن ، جانابىلىرىدىن ئاشسا بىز يەيلى ، بولمىسا مەيلى ، يولۇاس بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كېتىپ :

ـــ سەن بۇنداق ئادىل تەقسىماتنى نەدىن ئۆگەندىڭ ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ، تۇلكە :

ـــ بۇرىنىڭ چاچراپ چىققان كۆزىدىن ، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ » .

ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ چۆچىكىدىن كېيىن ، يىغىن زالى بىردىنلا جىمىپ ، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى پەرىشان ھالغا چۈشۈپ ، بىر ـ بىرىگە يەر ئاستىدىن قارىشىپتۇ ، بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرى پارقىراپلا قاپتۇ ، بەزىلىرىنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلۇپتۇ ۋە بەزىلىرىنىڭ ئەسەبىيلىكى تۇتۇپ ، چېكە تومۇرلىرى لىپىلداپ ، يويۇنلىرى كۆپۈپتۇ .

«بىز بۇ چۆچەكنى ئۇنتۇمايمىز ، ساۋاقلارنى ئەستە ساقلايمىز ، ـــ دەپتۇ ئەخمەتجان قاسىمى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ، ـــ ئەلۋەتتە مىللىي قوشۇنلارنى قىسقارتىمىز ، رەتلەيمىز ، لېكىن ئۇنىڭ مىللىي شەكلىنى ساقلاپ قالىمىز . بەزى ئاقسۇ ، قەشقەرگە ئوخشاش ئالاھىدە رايونلاردا مىللىي قىسىملار تەشكىل قىلىش تەكلىپىمىزنى بېرىمىز ··· » ئەخمەتجاننىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ، قاتاردىكىلەردىن بىرى : «شىنجاڭ خەلقى ئۆزىنى بىلمەيۋاتىدۇ ، بەزى ئادەملەر ئۆزىنى تېخىمۇ بىلمەيۋاتىدۇ ، بىزنىڭ ئۆز ئىنىلىرىمىزگە يول قويۇۋاتقانلىقىمىزنى ، تىنچلىق ئارزۇيىمىزنى ئاجىزلىق دەپ چۈشىنىۋاتىدۇ ، چوڭقۇرراق ئويلاپ بېقىشلىرى كېرەك ، بىزنىڭ تۆت مىليون ئارمىيىمىز بار ، بىز مىسالى بىر داشقازان سۇ بولساق ، سىلەر پەقەت بىر تامچە » دەپتىكەن ، ئەخمەتجان شۇنداق تەمكىنلىك بىلەن كۈلۈمسىرىگەن ھالدا : «سىز ئارمىيىڭىزگە پەش قىلـ

ماڭ ، بىز بىلىدىغان ئارمىيە ئۇ ، دوق قىلىش ھەربىي توقۇنۇش-
قا ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن... گېتلىر پۈتۈن دۇنيانى قۇل
قىلىمەن ، دەپ قانداق غالۋارىغان؟ قانداق تەقدىرگە قالدى؟
ياپون باسقۇنچىلىرىچۇ؟ ... بىر قانلىق ئۇرۇشلارنى قىلىپ ،
ئۇرۇمچىگە يۈز يىگىرمە نەچچە كىلومېتىرلا ئارىلىققىچە يېتىپ
كەلدۇق ! بۇمۇ ئۆز ئىنىكىزغا يول قويغانلىقىڭىزدىنمىدى؟ ...
بىر داشقازان سۇ مەسىلىسىگە كەلسەك ، راست ، سىلەر بىر
داشقازان سۇ ، بىز بىر سىقىم تۇز ، بىر سىقىم تۇز ، بىر
داشقازان سۇغا تېتىيدۇ !» دەپتۇ .

— ئاپىرىن ! — دەۋەتتى جەڭچىلەردىن بىرسى ئۆزىنى
باسالماي ، — ئەخمەتجاننىڭ ئەقلىگە ، ئۆتكۈرلۈكىگە ئاپىرىن...

تەرەپ - تەرەپتىن ئەخمەتجاننىڭ شەنىگە ماختاشلار ، ئال-
قىشلار كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى .

— شۇنىڭدىن كېيىن ، — دەپ نادەم سۆزىنى داۋاملاش-
تۇردى ، — زال ئىچىدە گويا دەھشەتلىك بومبا پارتلىغاندەك ،
مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىللىرىنىڭ ئۆڭىسىلى ئۆچۈپ ، خۇددى
يولۋاسىنىڭ ئالدىغا چىقىپ قالغان توشقاندەك شۇمشەرەپ قاپتۇ .
ئەخمەتجان قاسىمى بولسا ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتىنىڭ
پىكىر لايىھىسىنى سۆزلەشكە كىرىشىپتۇ . ئىككى تەرەپ ئۆز
ھۆكۈمەتلىرى نامىدىن پىكىر لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقاندىن
كېيىن ، جىددىي تالاش - تارتىش باشلىنىپ كېتىپتۇ . بۇ
تالاش - تارتىش بىرنەچچە كۈنگە سوزۇلۇپتۇ ، ئاخىرقى كۈنى
ئەخمەتجان پاكىت سۆزلەش ، سۆزلىرىگە دەلىل كەلتۈرۈش ،
سوئال قويۇش ، جاۋاب ئېلىش ، رەددىيە بېرىش بىلەن ئۇلارنى
ئون بىر سائەتكىچە ئارام ئالدۇرماي بومباردىمان قىپتۇ . جاڭ
جۇجۇڭ بېشىدىن شەپكىسىنى ئېلىپ ، تەرلەپ كەتكەن پېشانە-
سىنى ئاپئاق ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپتۇ - دە ، چوڭقۇر تىنىپ :
«سىز بىزگە ئارام بەرمەي ، قىستاپ تۇرۇۋېلىۋاتىسىز ، مەن

مۇنداق سۆھبەتكە بەرداشلىق بېرەلمەيمەن ، سىز ئوتتۇز — ئوتتۇز بىر ياشلىق بالىسىز ، مەن ئەللىكتىن ئاشقان قېرى ئادەممەن ، ياخشىسى ، مەن ئەنجىگگە قايتىپ كېتىپ ، سىزگە ئوخشاش ياشراق بىر ئادەم ئەۋەتەي» دەپتۇ .

شۇ سۆزدىن كېيىن زېمىلانكا ئىچىدە كۆچلۈك مەسخىرە-لىك كۆلكە كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . كۆلكە ساداسى بېسىلماي تۇ-رۇپلا زېمىلانكىغا بىرىنچى باتالیون كوماندىرى پوروچىك گايىت كىرىپ كەلدى . ھەممىسى قوزغىلىپ ، دىققەتتە تۇرۇشۇپ ئۇ-نىڭغا ھۆرمەت بىلدۈردى .

— راھەت ، راھەت ، قېنى ئولتۇرۇڭلار ، — دېدى گا-يىت ، ئۆزىمۇ ئولتۇردى ، — گېپىڭلار قىزىپتۇ - دە .

— ئۇرۇمچىدىكى سۆھبەتنىڭ گېپى .

— يولداش كوماندىر ، سۆھبەت ، سۆھبەت دەپ يېتىۋېرد-مىزمۇ ، ئىككى ئايدىن ئاشتى ، بۇيرۇق بېرىلىشىنى شۇنچە تەلەپ قىلساقمۇ ، نېمىشقا قۇلاق يوپۇرۇپ يۈرىۋېرىسىلەر ؟

ئاران تۇرغان جامالىدىن :

— خۇددى دەريانىڭ ئاپىرىپ ، — سۇغارماي ئەكەلگەندەكلا بىر ئىش بولۇۋاتىدۇ ، يولداش كوماندىر ، — دېدى .

پوروچىك كۆلۈمسىرەپ ئېيتتى :

— قۇلاق يوپۇرۇۋالىدىغان ئىش يوق ، سۆھبەتكە قارايـ-مىز ، ئەگەر كۆڭلىمىزدىكىدەك كېلىشىم ھاسىل قىلالىساق ، ئەلۋەتتە قورال ئىشلەتمەيمىز ، ئۇنداق بولمىسا ، ئاخىرىغىچە ئېلىشىمىز ، بىز ئېلىشمىغان خۇمپەرلەرمۇ بۇ...

— بىز ئاز قان تۆكمىدۇق ، يولداش كوماندىر ، — جامالىدىننىڭ ئورۇق يۈزى جىددىي تۇس ئېلىپ تاتاردى ، — نى - نى يىگىتلىرىمىزنى قۇربان بەردۇق ، ئۇلار دەشتە - چۆللەردە قەبرىسىز قالدى ، ئۇلارنىڭ ئارمانلىرى نېمىدى ؟ ... بىز خۇددى ئېتى ھېرىپ قالغان يولۇچىدەك يېرىم يولدا توختاپ

قالساق ، شۇ قۇربانلىرىمىزغا قانداق يۈز كېلەلەيمىز ، ئۇلار گۆرىدە تىنچ ياتالامدۇ ، بىزنىڭ مەقسىتىمىز شۇمىدى ؟ ...

ـــ «يولۇاس ئىزىدىن ، يىگىت سۆزىدىن قايتماس» دېگەن گەپ بار ، ـــ كەم سۆزلۈك نادەممۇ قايناپ كەتتى ، ـــ نەنجىن ھۆكۈمىتى بىزنى نېمىشقا تىنچ سۆھبەتكە چاقىرىدۇ ؟ نۇرغۇن قان تۆكتۈڭلار ، سىلەرگە ئۇۋال بولدى ، دەپ ئويلاۋاتامدۇ ؟ ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس ، شىنجاڭدا پۈت تىرەپ تۇرۇشقا كۆزى يەتمەي قالدى ، بىراقلا گۈم بولۇش گىردابىغا كېلىپ قالدى ، ئارام ئېلىشنى ، ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىشنى ئويلاۋاتىدۇ ، قوراللىق توقۇنۇشتا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ، تىنچ-لىق ، سۆھبەت نەيرىڭىنى ئىشقا سېلىۋاتىدۇ . ھازىر ئۇرۇمچىدە قاچ ـ قاچ بولۇۋاتىدۇ ، شىنجاڭنىڭ شۇنچە كەڭرى زېمىنىغا ئوت تۇتاشتى ، گومىنداڭنىڭ نېمىسى قالدى ؟ ئۇر ـ ئۇرغا قالغان چاشقاندەك ھالى قالدى ! ... بىز ھازىر گويا ئېتىلىشقا تەييار تۇرغان شىر ، دۈشمەن ئالدىمىزدا تىترەپ تۇرغان توشـ-قان . بىراق ، شىرنىڭ پۈت ـ قولى باغلاقلىق ، مانا شۇنداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتىمىز ...

نادەمنىڭ سۆزىدىن تەسىرلەنگەن رەيھاننىڭ قوي كۆزلىرى يېنىپ غەزەپلىرى تۆكۈلدى :

ـــ بىز نېمىشقا ئاتلىنىپ چىقتۇق ، نېمىشقا تىنچ سۆھبەت جوزىسىغا كېلىمىز ؟ گومىنداڭ بۇرە ئىدى . ھازىر تۈلكە بولۇ-ۋالدى ، سۆھبەت ، بىزنىڭ كۆڭلىمىزدىكىدەك ئىمزالانغان تەق-دىردىمۇ ، ئۇ شۇنى ئىجرا قىلارمۇ ؟ بىز دەم ئېلىۋېلىشنى ئويلا-ۋاتىمىزمۇ ، گومىنداڭ ئويلاۋاتامدۇ ؟ بىز ئىلگىرىلەۋاتاتتۇققۇ ، گومىنداڭمۇ ؟ ... ئۇنىڭ تىنچ سۆھبەت ئالدامچىلىقىنى رەھىم-سىزلىك بىلەن پاش قىلىش كېرەكمۇ ، ياكى باش ئېگىش ، نەيرەڭلىرىنى ماختاش كېرەكمۇ ؟... بىزنىڭ تىنچ سۆھبەت جو-زىسىغا كېلىشىمىز ـــ مەغلۇبىيىتىمىز ! بۇ تەسلىم بولۇش

بىلەن باراۋەر !...

زېمىلانكا ئىچى سۈرلۈك جىمجىتلىققا چۆكۈپ كەتتى ، ھەممىسى چوڭقۇر خىيالدا ئىدى ، نادەمنىڭ ، جامالىدىننىڭ ، باتىرغازىنىڭ ، رەيھاننىڭ يۈرەكتىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىققان سۆزلىرى جەڭچىلەرنىمۇ ، باتالیون كوماندىرى گايىتىنىمۇ ئويلاندۇرماقتا ۋە ھاياجانلاندۇرماقتا ئىدى . قايسى كۈنى ئۇ بۇ ھەقتە نىزامىدىن بىلەن جىددىي سۆزلەشكەن ، ھەتتا تىركەشكەن ... ھازىرچۇ ؟ ئۇنىڭ يادىغا مۇنۇ ناخشا كەلدى :

ئاڭلا ئەي ۋەتەن بالىلىرى ،
شامالىلاردىن خەۋەر بارىدۇ .
قەھرىلىك ، كۈچلۈك باتۇر ئەرلەر ،
شىر ۋە يولۋاسلار بارىدۇ .

ئۇ بۇ ناخشىنى تالاي ـ تالاي قېتىم ئېيتقان ، ئۇنلىرى بوغۇلۇپ كەتكۈچە ئېيتقان ، مەيدانلارنى جانلاندۇرۇپ ، پۈتۈن خەلقنى ئۈمىدلەندۈرۈپ ئېيتقان ... ھازىر ئېيتالامدۇ ؟ ... ئۇ ئۇنچىقمىدى ، شۇ ناخشىنى تەڭ ئېيتقان جەڭچىلىرىنىڭ يۈزىگەمۇ قارىيالمىدى ، قولىنى بىر سىلكىپ زېمىلانكىدىن چىقىپ كەتتى .

كۈزنىڭ سالقىن ساپ ھاۋاسى ئۇنىڭ دېمىغىغا ئۇرۇلدى . ئۇ چوڭقۇر بىر تىندى ـ دە ، نېرىدىكى بىلىنداژلارغا[1] قارىدى . قارىياغاچلار ئاستىدىكى بىلىنداژلار ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى .

---

① بىلىنداژ — يەردىن قوپۇرۇپ ياسالغان لەمپە ، لەمپىنىڭ قېلىنلىقى بىر يېرىم مېتىر چامىسىدا بولۇپ ، ھاۋادىن بولىدىغان ھۇجۇمغا— بومباردىمانغا مۇداپىئەلىنىپ ياسىلىدۇ . بۇ يەرگە زەمبىرەك ياكى چوڭ تىپتىكى پىلىموتلار ئورنىتىلغان بولىدۇ ۋەماسكاروپكا («نىقاب») قىلىنىدۇ .

شەرققە قارىتىپ تىكلەپ قويۇلغان زەمبىرەكلەر ، ھاۋاغا ئانقۇچ پىلىموتلار ئۇنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرگەندەك قىلىسمۇ ، زېمىلانكا ئىچىدە ھېلىلا بولۇنغان گەپ ـ سۆزلەر ئۇنى يەنە مەيۇسلەندۇ-رەتتى .

ئۇ نەگە ، نېمە مەقسەت بىلەن ماڭغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى . شۇ بىلمەسلىكى بىلەن بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ئاس-مانغا قارىتىپ بىرنەچچە پاي ئوق ئېتىۋەتتى . بۇنداق قىلىشنىڭ ھازىرقى پەيتتە خاتالىق ئىكەنلىكىنى ئويلاپمۇ قويمىدى . يەردىن مۇشتۇمدەك بىرنەچچە تال تاشنى ئېلىپ گويا بىسىپ كېلىۋاتقان دۇشمەنگە گرانات تاشلىغاندەك ، تاشلارنى بىرمۇ بىر كۆچىنىپ ئاتتى . ئاخىر ئۇنىڭ يادىغا يەنە پولك كوماندىرى نىزامىدىن كەلدى ـ دە ، قايرىلىپ پولك شتابىغا كەتتى .

ئۇ كىرگەندە پولك كوماندىرى يالغۇز ئولتۇرۇپ خەت يېزى-ۋاتاتتى . ئۇ ئولۇك قولىنى چېكىسىگە ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! سىزدىن سوئال سوراشقا كىر-دىم ـــ دېدى . ئۇنىڭ ئاۋازى بورانداك گۈركىرەپ چىقتى .

نىزامىدىن خېتىنى توختىتىپ گايىتقا قارىدى : ئۇنىڭ سې-رىق بۇرۇتلىرىنىڭ دىرديىپ ، كۆزلىرىنىڭ يېنىپ كەتكەنلى-كىنى كۆردى ـ دە ، قولى بىلەن ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى .

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! بىز ئالدام خالتىغا چۈشۈۋاتى-سىزغۇ ! تىنچ سۆھبەت دېگەن بىزنىڭ بېشىمىزغا سېلىنغان نۇختا ئەمەسمۇ ؟...

نىزامىدىن بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۇنتۇشقا تىرىشۋاتقان بۇ ئىشنى گايىت ئۇنىڭ يادىغا يەنە سالدى . ئۇ يەنە ئازابلىنىشقا ، ئىچىدىن يېنىشقا باشلىدى . بۇ سوئال پەقەت گايىت تەرىپىدىنلا قويۇلۇۋاتقىنى يوقتۇ . نەچچە قېتىم جەڭچىلەر ، باشقا كوماندىر-لار ئۇنىڭ ئالدىنى تورىۋېلىپ ، غەزەپلىنىپ تۇرۇپ ، خۇددى مۇشۇنداق سوئاللارنى سوراشقان ... ئۇ نېمە دېيىش كېرەك ؟

نىزامىدىن ئۇنچىقمىدى ، لېكىن خىيالغا كەتتى : كېلىشىم قىلىنغان تەقدىردىمۇ ، يېزىلغانلىقى قارىسى — سىياھ ، ئېقى — قەغەز . گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى — قۇۋ ، ھىيلىگەر ، ئالدامچىلىقتا ئۇچىغا چىققان نېمىلەر ، مۇرىتى كەلسە ، ئۆزىنى تۇغۇپ چوڭ قىلغان ئاتا - ئاناسىنىمۇ ئالداپ ئاچىقىپ سېتىۋېتىشتىن ياكى ئورىغا ئىتتىرىۋېتىشتىن يانمايدىغان نېمىلەر ... ئۇلار بىزنىڭ ئىنقىلاب قىلىپ قۇربان بېرىپ ، قولغا كەلتۈرگەن ئازغىنە ھوقۇقىمىزنىمۇ تارتىۋېلىش ئۈچۈن ھەركەت قىلدى ، ئۇتۇپ چىقىشقا كۆزى يەتمىگەندىن كېيىن ، ھىيلە - نەيرەڭ ئىشلىتىپ ، ھارۋىدا توشقان ئوۋلىغىلى چىقتى . بۇ بېتىمدىن ئىبارەت ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ئەسكى نۇقتىسىنى ياماپ ، يېڭىلاپ ، پەرداز بېرىپ ئېلىپ كېلىپ ، بېشىمىزغا سالماقچى بولۇۋاتىدۇ . بۇ نۇقتىنى ئالداپ ، سىلاپ بېشىمىزغا سالغۇچە تېنىۋالمىسۇن دەپ جىق قۇرۇق ، ئىچى كاۋاك پالغان ۋەدىلەرنى بېرىدۇ ، كېلىشىمگە قول قويىدۇ ، لېكىن ئۆزىنى ئوڭشىۋالغاندىن كېيىن ، ۋەدىسىنىڭ بىرسىگىمۇ تۇرمايدۇ . ئەسىت تۆكۈلگەن قانلار ، بىز ئاز قۇربان بەرمىدۇق ، بۇلارنىڭ ھەممىسى يەنە بىكار كېتەرمۇ ... بىرىنچى باسقۇچلۇق سۆھبەتتىن كېيىن ، ئەخمەتجان ئەپەندىمگە بەزىلەر مۇشۇنداق دەپتۇ . لېكىن ، ئەپەندىم كېلىشىم ھاسىل قىلىپ باقايلى ، ئىجرا قىلىنىشىغا قاراپ باقايلى ، خىلاپلىق قىلسا ، بىزنىڭمۇ ئۇلارنىڭ يۇرىكىنى يېرىپ كۆرىدىغان ئامالىز پىچىقىمىز بار ئەمەسمۇ ، دەپتۇدەك . لېكىن ، بەربىر ۋەدىسىدە تۇرمايدۇ ...

ئۇ سۇرلۇك تۇستە خىيال سۈرۈپلا ئولتۇرغان نىزامىدىنىڭ ئالدىدىن قايتىپ چىقتى . قايىسىدۇر بىر زېمىلانكا ئىچىدە ئېيتىلىۋاتقان ناخشا ئاۋازى ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى :

مەيلى ئوق ـ يامغۇر ياغسۇن ،
دۇنيا زىلزىلىگە كەلسۇن ،
يۇرىكىمگە ئوق تەگسۇن ،
ھېچ يانمايمەن ئارقامغا .
...

بۇ ناخشا ئۇنىڭ كەيپىنى تېخىمۇ ئۇچۇرۇۋەتتى . ئۇ قولىنى ىىر سىلكىدى ـ دە ، تۆۋەنلەپ ماڭدى .

شۇ كۈنلەردە قوراللار دەم ئېلىۋاتاتتى ، قولغا ئېلىنىمۇ ئېتىلمايتتى . شۇڭا ، جەڭچىلەر ھەربىي مەشىق ، دەرس ئاڭلاش ، كۆڭۈل ئېچىش ئىشلىرى بىلەن كۈن ئۆتكۈزەتتى . بولۇپمۇ بەزى كۈنلىرى چۈشتىن كېيىن ياكى ئاخشاملىرى زېمىلانكا ئىچى نەغمە ـ ناۋا ، بەزمە بىلەن جانلىنىپ كېتەتتى . ئۇرۇش قىلىش ، ئالغا ئىلگىرىلەش توغرىسىدىكى تەلەپلەر بىرئاز ئۇنتۇلاتتى ، بېسىلاتتى ... جەڭچىلەر ئىچىدە دۇتار ، تەمبۇر ، ئىسكىرىپكا ، داپلارنى خېلى ئوبدانلا چالالايدىغان سازەندىلەر ، يېقىملىق ئاۋازغا ئىگە ناخشىچىلار ، چىرايلىق ھەرىكەتچان ئۇسسۇلچىلار كۆپ ئىدى . مۇنداق سازەندىلەر ، ناخشىچىلار كوماندىرلار ئىچىدىنمۇ تېپىلاتتى . يەر ئاستى كۆلۈبلىرىدا جەڭچى ـ كوماندىرلار ئۆزلىرى يازغان «ئازاد جەڭچى» دراماسىنى ، يىگىرمە ـ ئوتتۇز نومۇرلۇق كونسېرتلارنى كۆرسىتەتتى . ھەتتا بىرەر مۇقامنى باشلىۋالسا ، ئۇنىڭ مەشرىپى ، داستانلىرى ، مەرغۇللىرىغىچە رەتلىك ئېيتىلاتتى ، بولۇپمۇ پاكار بويلۇق ، كۆرۈمسىز جەڭچى سازەندە ـــ ھوشۇر روزىنىڭ چالغان ئىسكىرىپكىسى ھەممىگە ياقاتتى ، ئۇ ئىسكىرىپكا چالغاندا ، كوماندىر ـ جەڭچىلەر خۇددىدى ئىستىرويدا تۇرغاندەك جىمجىت بولۇشۇپ ھەۋەس بىلەن تىڭشايتتى . مۇڭلىناتتى ، ئىچىدىن ياناتتى ، تولغىناتتى ... ئۇ ئىسكىرىپكىنىڭ سېھىرلىك تىلى بىلەن جەڭچىلەرنىڭ

ئاتا ـ ئانىسىنى ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنى ، گۈزەل يارلىرىنى يادىغا كەلتۈرەتتى . بەزى جەڭچىلەر ئۇنىڭ مۇڭىغا بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن ، ئۆزى تۇيمىغان ھالدا يىراقتا قالغان يارلىرى تەرىپىدىن يادىكار قىلىنغان تاماكا خالتىلىرىنى ، قول ياغلىقلىرىنى ئىختىيارسىز قوللىرىغا ئالاتتى ...

ئاياغلىرىنى ئېغىر يۆتكەپ كېتىپ بارغان گايىت ئىلى ناخشىلىرى ئېيتىلۇاتقان زېمىلانكا ئالدىدا ئىختىيارسىز توختاپ قالدى ـ دە ، جەڭچىلەر سورۇن تۈزۈپ ئولتۇرغان زېمىلانكا ئىچىگە كىردى . ئۇ سورۇننىڭ كەيپىنى بۇزۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن ، قول ئىشارىسىنى قىلىپ ، جەڭچىلەرنى قوزغىماسلىققا دەۋەت قىلىپ ساز چېلىۋاتقانلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردى ، كۈچلۈك ، ئەۋجلىك كوچا ناخشىلىرى ئېيتىلۇاتاتتى :

يارىم ياتمىدۇ غەمدە ،
گۈلنىڭ تۈۋىدە نەمدە .
مەن بۇ ياقتا ناخشا ئېيتسام ،
يار كۆيمەمدۇ ئەلەمدۇ .
...

ئاخشىمى قاراڭغۇدا ،
خويما كۆيىدۇ چىراغ .
ناخشا ئېيتسام ئۇنۇم يەتمەس ،
يارنىڭ ئۆيلىرى يىراق .
...

مانا ئەمدى ساز ئۈسسۈل پەدىلىرىگە چېلىندى . شوخ ـ شوخ پەدىلەر ، يېنىك ناخشىلار ، جەڭچىلەرنىڭ مۇڭلۇق خىيالـ لىرىنى ئاللىقاياقلارغا قاچۇرۇۋەتتى . ئىككى جەڭچى ئۈسسۈلغا

چۈشتى ، دوست تارتىشلار كۆتۈرۈلدى :

بىز فرونتقا ماڭغاندا ،
يار ئىشىكىدە قالغان .
قاچان كېلىسەن يار دەپ ،
قارا كۆزىگە ياش ئالغان .

ماناس دەرياسى دەيدۇ ،
تاشقىنلايدۇ ، ئازلايدۇ .
بىزنىڭ يارنىڭ ئوتلىرى
يالقۇنلايدۇ ئۆچمەيدۇ .

قولۇمدىدۇر مىلتىقىم ،
كەلسە دۈشمەن ئاتىمەن .
پىغانىم ئۆرلىگەن چاغدا ،
دۈتار قىلىپ چالىمەن .

يەنىخەينىڭ يەرلىرى ،
قۇم ـ شېغىلى كۆپ ئىكەن .
ئاشنىسىز دېمەك ھەرگىز ،
ھەممە جەڭچى جۈپ ئىكەن .
...

ـــ دوست ، دوست ، ئاتاڭ ، ئايلانسۇن !...
ـــ قولۇڭغا دەرد بەرمىسۇن !... ـــ

ناخشىغا سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قوشۇلۇپ كەتتى ، ئۇسسۇلچىلار تۆتكە ، ئالتىگە يەتتى . مانا ئەمدى مەخەت ئىسىملىك ۋۇجۇد كوماندىرى ئۇسسۇلغا چۈشتى . ئۇ ئۇسسۇلنى

خۇددى قىزلاردەك يېنىك ، نازلىق ئويناپتتى ، كۆزلىرىنى قىسايتتى ، قاشلىرىنى ئۇچۇراتتى ، بېقىشىپ ئويناۋاتقان ئادەمگە قاراپ ، مۇرىلىرىنى چايقاپ ئاتاتتى . ئۇ ئېيتىلىۋاتقان قوشاقلارغا قاناەت قىلماي ، ئۆزى ناخشا باشلاپ ؛ تېخىمۇ نازلىق ئويناشنى باشلىدى :

مېنىڭ يارىم شۇ تاپتا ،
جىگدىگە يۆلەنگەندۇ .
يۈرىكىمنى كۆيدۈرۈپ ،
نېمىشقا تۆرەلگەندۇ .

بېشىڭدىكى دوپپاڭنىڭ ،
قىرىنى بۇزۇۋۇتمە ،
مەن بارىمەن يېقىندا ،
ئۇمىدنى ئۇزۇۋۇتمە .

كۈلكىلەر ، چاقچاقلار ، دوست ـ تارتىشلار ، چاۋاكلار تېخىمۇ كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى . مەخەت كۆزلىرىنى خۇمالاشتۇرۇپ شۇنچىلىك كۈلۈپ ئويناۋاتاتتىكى ، ئۇنىڭ بىر تال ئالتۇن چىشى ئۇسسۇلغا چۈشكەندىن تارتىپ ، ھازىرغىچە پارقىراپلا تۇردى .

شۇنىڭدىن كېيىن باتالىيون كوماندىرى گايىت ھوشۇر روزىنىڭ يالغۇز ئىسكىرىپكا چېلىپ بېرىشىنى ئۆتۈندى . ئىسكىرىپكىنىڭ يۈرەكنى تىترەتكۈچى يېقىملىق ساداسى ھەممىنى تەرتىپكە چاقىرىپ ، بىر خىل تىنچلىقنى يارىتتى . بىراق ، گايىتنىڭ كۆڭلىدىكى تۇتەپ يېنىۋاتقان ئازاب تېخىمۇ ئۇلغىيىپ كەتتى .

زېمىلانكىدىكى كۆڭۈللۈك بەزمە تاكى كەچكى تاماق سىگنا-

لى چېلىنغۇچە داۋاملاشتى .

× × ×

ھەربىي تۈرمۈش ئىچىدىكى تىنچ چاغلار ، غەلىبىدىن كېيىنكى ئوقسىز كۈنلەر ئادەمنى ھەر خىل ئويلارغا سالىدۇ ، كۆزلەر قارا چاچلىق ، قارا كۆزلۈك قىزلارنى ئىزدەيدۇ ، قاچاندۇ بىر چاغلاردا ئۇلاردىن گۈپۈلدەپ كەلگەن بىر خىل پۇراق قايتا پۇرالغاندەك زېرىككەن جەڭچىنىڭ نېمىگىدۇ ، بىر نېمىگە ئىنتىلىۋاتقان نەپسىنى غىدىقلايدۇ ، ئۇ شېرىن تۈيغۇلارغا چۆمۈلىدۇ... مەخەتتە بۇگۈن يەنە شۇنداق ھېس ـ تۈيغۇلار قوزغالدى . زېمىلانكا ئىچىدە ئولتۇرالماي ، سىرتقا چىقتى . قارىياغاچلىق ئىچى جىمجىت ۋە كۆڭۈلسىز تۈيۈلدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ يادىغا چالا ـ پۇچۇق كۆرگەن يەڭگىسىنىڭ سىڭلىسى كەلدى . دادىسىنىڭ ئۆيلەپ قويماي دېسە ، ئۇنىمىغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى . ئۇرۇش باشلىنىپ قېلىپ ، بۇ يەرلەرگە كېلىپ قالغانلىقىغا ، يىگىتلىك قۇرامىنىڭ ئايالسىز ئۆتۈۋاتقانلىقىغا ئۆكۈندى . بىراق ، ئۇنىڭ ئويىچە ، بۇ يەردىمۇ تەشنالىقنى قاندۇرغىلى بولاتتى . ئۇرۇشتا باتۇر بولغىلى بولىدىكەنۇ ، بۇ ئىشنىڭ نېمىشقا ئېپىنى قىلغىلى بولمايدىكەن ؟ !...

ئۇ شۇنداق ئارزۇلۇق ، تاتلىق خىياللار ئىلكىدە تولغىنىپ تۇرغان چېغىدا ، تۆۋەن تەرەپتىن ـــ باتالیون شتابى تەرەپتىن رەيھان چىقىپ كەلدى .

ـــ جۇرۇك ، ئەتراپنى ئايلىنىپ كېلىمىز ، ـــ دېدى ئۇ رەيھان يېقىن كەلگەندە .

رەيھان توختىدى :

ـــ قەيەرنى ئايلانغىنىز كېلىۋاتىدۇ ، بۇگۈن پەيزىڭىزگە كېلىپ قالغان ئوخشىمامسىز ؟

ـــ هەممە ۋاق پەيزىمىز بار بىزنىڭ ، كۆڭلىمىز خالىغان يەرنى جۇرۇڭ...

ـــ كۆڭلىڭىز كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ ـ دە .

ـــ ھەئە ، ئاشۇ دۆڭلۈكلەرگە كۆتۈرۈلۈۋاتىدۇ ، ـــ ئۇ قولى بىلەن قارىياغاچلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان پاكار ـ پاكار دۆڭلۈكلەرنى كۆرسەتتى .

ـــ ئېگىزلىكتە نېمە قىلىمىز مانا مەن مەيەردە دېگەندەك ، ئوينىساق يەر جىققۇ ؟

مەخەت ئۇممىدلەندى :

ـــ ئەمىسە ، سىز باشلاڭ ، مەن تەييار .

ـــ زېمىلانكىغا كىرىمىز... يا باتالیون شتابىغا ، ئۇ يەرنى ئاددىي كۆرسىڭىز پولك شتابىغا كىرىمىز ، سىز ناخشا ئېيتىسىز ، مەن چاۋاك چالىمەن ، گايىتكام ئۈسسۈلغا چۈشىدۇ...

مەخەت ئۆزىنى رەيھاننىڭ مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىنى تۇيۇپ قالدى ـ دە ، تەنە بىلەن :

ـــ سىز چاۋاك چېلىپ تۇرۇڭ ، مەن ھېلىى كىرىمەن ، ـــ دەپ يۈزىنى ئۆرىدى .

مەخەتتە قوزغالغان ھېسسىيات ئۇنى تىنچ قويمىدى ، ئاخىرى قىزلار زېمىلانكىسىغا ئېلىپ كىردى . زېمىلانكا ئىچىدە ھەجەر يالغۇز ئولتۇرۇپ ، ياغلىق توقۇۋاتاتتى . ئۇ مەخەتنى كۆرۈپ قىزىرىپ كەتتى ۋە ياغلىقىنى يوشۇردى . مەخەت بىر ئىككى ئېغىز چاقچاق قىلىپ ، ھەجەرنى كۈلدۈردى ، ئۇنى سىرتقا ئېلىپ چىقتى .

ـــ زېرىكمىدىڭىزمۇ ؟

ـــ شۇنداق زېرىكتىم .

ـــ جۇرۇڭ ئوينىپ كېلىمىز ، مەنمۇ ئىتتەك زېرىكتىم .

ـــ نەگە بارىمىز ؟

ـــ ئاۋۇ دۆڭلۈكنىڭ كەينى شۇنداق قېلىن قارىياغاچلىق ،

ئاجايىپ چىرايلىق دەڭا...

ـــ مېنى جىنلىققا ئاپارماڭ يەنە ؟

ـــ چىملىققا ئاپىرىمەن ، ئىتنىڭ ئۆلۈكىدەك سېسىپ يۇرىۋېرەمدۇق بۇ يەردە ، كۆڭلىمىز نەگە كەتتى ، بىزمۇ ياشلىقىمىزنى يارىتايلى ـ دە ، كۆڭلىمىز ياشلىقنى رازى قىلىمەن دەيدۇ ، بىز بولساق ، توختاپ تۇر ، ئاز قالدى ، دەپ ئۆزىمىزنى ئالدايمىز ، ياشلىق توختاپ تۇرمايدۇ ـ دە ، گۈل دېگەن ئېچىلىدۇ ، توزۇيدۇ ، كېيىن پۇشايمان قىلساق ئورنىغا كەلمەيدۇ . ھېلىمۇ نوۋەر چېغىمىز ئىس ـ تۇتەكلەر ئىچىدە ئۆتۈۋاتىدىغۇ ، كۆڭلىمىز يايرىغۇدەك ئىشنى نېمىشقا قىلالمايمىز ، ئاشۇ گۈزەل يەرلەرگىمۇ بارالمامدۇق ...

ھەجەرنىڭ ھېسسىياتى قوزغىلىپ قالدى ، مەخەتنىڭ ھېسسىياتلىق گەپلىرىدىن كۆڭلى ئېرىپ ، ئۇنىڭ كەينىدىن كېتىۋەردى ۋە بوك قارىياغاچلىق ئىچىگە يېتىپ كەلدى .

ـــ ئۇھ ... دېدى قىز قارىياغاچقا يۆلىنىپ ، ـــ نېمىدېگەن چىرايلىق يەر ـ ھە ؟... ئۇنىڭدا شېرىن ھېس ـ تۇيغۇلار قوزغىلىپ ، كۆزلىرى خۇمالاشتى...

ـــ قاراڭ ، مانا مۇشۇنداق يەرنىڭ پەيزىنى سۈرەلمەيمىز ، بىز ياغاچ ئادەممۇ ، ـــ مەخەت ھەجەرنىڭ قولىنى تۇتتى ـ دە ، ئۆزىنى يوقىتىپ قويۇشقا تاس قالدى... قىز قولىنى تارتىۋالماقچى بولغاندى ، بىراق مەخەت بىردىنلا ئۇنى چىڭىدە قۇچاقلىۋالغاندى .

ـــ ۋىييەي... بۇ نېمە قىلغىنىڭىز...

قىز ئۆزىنىڭمۇ نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى دەررۇ بىلەلمەي قالدى . مەخەت : قىز ئەمدى يېرىم بىھۇش بولۇپ ، بېشىنى كۆكسۈمگە قويىدۇ ، دەپ ئويلاپ ، لېۋىنى ئۇنىڭ لېۋىگە ئاپارغاندى ، قىز ئىتتىكلا يۈزىنى ئۆرىدى ، مەخەتنىڭ ئوتتەك قىزىق لېۋى ھەجەرنىڭ بوينىنى سۆيۈۋالدى ، شۇھامان ئۇنىڭ يۈزلىرى ـ

گه ، كۆزلىرىگە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى ئوقچۇپ چىقتى ـ دە ، قانقان قوللىرى بىلەن مەخەتنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋەتتى .

ـــ ئاينىپ قالدىڭىزمۇ !... مېنى شۇنىڭغا باشلاپ چىققاندىڭىز ؟ ئۇياتسىز !... كوماندىرغا ئېيتمىغىنىمنى كۆرۈڭ...

ھەجەر ئالدى ـ كەينىگە قارىماي ئىتتىك ماڭدى .

مەخەت خۇددى تاياق يېگەن ئىتتەك ياۋاشلاپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ يوگۇرۇپ كېتىپ بارغان قىزغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ تۇرۇپ قالدى ۋە ئاستا لەۋلىرىنى يالىدى . گەرچە ئۇ ھەجەرنىڭ بوينىنى سۆيۈپ قالغان بولسىمۇ ، لېۋىدە شۇ سۆيۈشۈنىڭ لەززىتى قالغاندى . بىراق ، تەشنالىقنىڭ قىلچە قانمىغانلىقىغا ئىچى ياندى... ئۇ قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئۇزاق ئولتۇردى ھەم ئۆزىنى جىملەشكە باشلىدى : ھە ، مېنىڭ ئالدىراقسانلىقىم ، نەپسىمنىڭ ئىتتىكلىكى... ئۇ دۇشمەنىمدى قېچىپ كېتىدىغان... قۇرغۇيدەك بالىنى قولدىن چىقىرىپ قويدۇم ـ دە ، يەنە ئازراق ئەركىلەتكەن بولسام ، سېغىنغان قىز مەست بولماسمىدى ، ئۇ چاغدا... ـــ ئۇ ھۇرۇنلۇق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ، يېڭىلا تۇتاشتۇرغان تاماكىسىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى ـ دە ، ئۇتتۇرۇۋەتكەن قىمارۋازدەك غەمكىن ماڭدى . زېمىلانكىسىغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن ، بىردىنلا جالاقلاپ تىترەپ كەتتى : كوماندىرغا چاققان بولسا نېمە دەرمەن ؟ كوماندىرنىڭ كۆك كۆزلىرى يېنىپ كەتسە ، ئۇ تومبالقىغا بەرداشلىق بەرگىنى بولامدۇ ؟... ئۇ قورقۇپ قالدى ، شۇنداق قورقۇش ، ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۇچ كۈننى ئۆتكۈزۈۋەتتى . لېكىن ، ئۇنى ھېچكىم باتالىيون شتابىغا چاقىرتمىدى ، دېمەك چاقماپتۇ ـ دە ، ئۇنى يەنە چېكىپ باقاي دېسە ، بىراق ئۇنىڭ قاپىقىدىن قار ياغقاندەك تۇتۇلۇپ يۇرىدۇ . مەخەت تۆتىنچى كۈنى ئۇ كۆڭۈلسىز ئىشنى ئۇنتۇپ كەتتى . بىراق ، شېرىن خىياللار ، ئارزۇلار ئۇنتۇلمىـ

دی ، شىخۇغا يەنە كىرىپ چىقىشنى ئويلىۋېدى ، ئۆتكەندە كىـ
رىپ ئويناپ تۆت سائەت كېچىكىپ چىققانلىقى ئۈچۈن يىگىرمە
تۆت سائەت قاماقتا ياتقانلىقى ئېسىگە كېلىپ ، ئۇنىڭدىن يالتاي-
دى . يالتايمىسىمۇ ئەمدى رۇخسەت بەرمەيتتى .

مەخەت ھەمشىرە قىزلارنى ئىسكەپ بىرنەچچە كۈننى ئۆتكۈ-
زۈۋەتتى ، تاقەت قىلغۇچىلىكى قالمىدى . بىر كۈنى مەش مەيدا-
نىدا نادەمگە مۇنداق دېدى :

— ئاڭلامسەن بىر گەپنىم بار ؟

— نېمە گەپ ؟

— كۆڭۈلنى يايرىتىدىغان گەپ .

— يايرىتايلى .

ئۇ نادەمگە يېقىن كېلىپ پىچىرلىدى :

— تۆۋەندە يالغۇز جاڭزىدا بىر قىز بار ، ئايجامال دېگىنە ، ئويناپ كېلىمىز...

— يەنە ئاۋاقتىدا ياتقۇك كەلدىمۇ ؟

— كىم كۆرەتتى ، ئەخمەق .

— بۇرنۇڭغا سۇ كىرمەيدىغان نېمىكەنسەن .

— مەيلىك تارتىسا مەيلى ، ئۆزۈم بارىمەن ، — ئۇ ئالىقانلىرىنى بىر ـ بىرىگە سۈركىدى .

نادەم يۇقىرىلاپ كەتتى . نېرىدا قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئولـ
تۇرغان ژارىسجان ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە ، مەخەتنىڭ ئويناپ
كەتكەن كۆزلىرىگە قارىدى :

— نادەمگە نېمە دېدىڭ ، ئاڭلاپ قالدىمغۇ ؟

— قويە ، ئۇ قورقۇنچاقنى ، ئويناپ كېلىمىز دېسەم شەلـ
لە ـ پەلەلە دەيدۇ .

— قەيەردە ئوينايمىز ؟ — سورىدى ژارىسجان .

— سەنمۇ بىر ئۆپكەڭ يوق نېمە... قېرىپ قېلىۋاتامسەن ؟

— نادەمگە دېگىنىڭنى دەپ باقمامسەن ؟

مەخەت چارلاشقا چىققاندا ، يالغۇز جاڭزىدا زىلۋا بويلۇق ، قارا كۆزلۈك بىر قىزنى كۆرۈپ قالغانلىقىنى ، قىز ئۇنىڭغا پىشقان ئىككى دانە تۇخۇم بەرگەنلىكىنى ، قىزنىڭ ئاتا ـ ئانىسـ نىڭ ئۆلەمەن قېرىلار ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى .

ـــ شۇنىڭ بىلەن ئويناپ كېلىمىز ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ يامىنىغا كەلسە ، بىز ئىككى ...

ۋارىسجانمۇ داجىدى :

ـــ بولمايدۇ ، ھەربىي ئىنتىزام تۇرسا...

ـــ ئىنتىزامىڭ نېمە قىلىدۇ ؟

ـــ ئاتىدۇ !

ـــ كۆرسە ئاتىدۇ ، كۆرمىسە ، نېمىنى ئاتىدۇ ، بۇ يەردىن يىراق ، ئازادە يەر تۇرسا !

ـــ مۇنداق ئىشقا سايە قىلما ، مەخەت .

ـــ گومىنداڭدىن قورقمىغان ، كىچىككىنە ئىشتىن قور- قۇۋاتقىنىنى... ـــ دېدى مەخەت غودۇڭشىپ .

ئاخىر ئۇ جاڭزىغا ئۆزى يالغۇز بېرىشقا قارار قىلدى .

ئونىنچى باب

ـــ جانابىي ئوفىتسىرلەر ، مەن ئۆلكىمىزنىڭ يېقىنقى سىياسىي ، ھەربىي ئەھۋالىدىن ھەر بىرىڭلارنى خەۋەردار قىلماقچىمەن ، يېڭى ۋەزىيەتتىكى ۋەزىپىلەرنى مۇھاكىمە قىلماقچىمەن ، بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن ، ئافۇجۇشى (مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان) قاتارلىق كىشىلەر ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ ، ھەدەپ ئەدىگىلى تۇردى . ئۇلار ئۇرۇمچىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنى ئۆزلىرىنىڭ نىيەتلىرىنى ئاشكارا سۆزلەيدىغان مەكتەپكە ۋە شۇ رەزىل نىيەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان ، تارقىتىدىغان مۇھىم ئورۇنغا ئايلاندۇرۇۋالدى . ئۇلار ھەمىشە بىر توپ ئادەمنى نامايىش قىلىشقا ، بىتىم روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇشنى باھانە قىلىپ ، يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە تەلەپ قويۇشقا ئۇيۇشتۇرۇۋاتىدۇ ... كىشىگە ئەلەم قىلىدىغىنى شۇكى ، جاڭ جۇشى (رەئىس جاڭ جژجۇڭ) تىنچلىق ئارزۇسىنى چىقىش قىلىپ ، ئەخمەتجاننىڭ بەزى يولسىز تەلەپلىرىنى ماقۇل كۆردى ، ئۇنىڭ قەشقەرنىڭ ۋالىيلىقلىقىغا ، تۇرپاننىڭ ھاكىملىقىغا كۆرسەتكەن نامزاتىغا قوشۇلدى . ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ، ئۇنى تالانتلىق ئادەم ئىكەن دەپتۇدەك ، تېخى لىيۇ مېشۇجاڭغا[1] : راستچىللىق قىلغاندا ، مېنىڭ ئورنۇم يۇقىرىدىن بەرگەن ، ھوقۇق بىلەن ئىمتىياز بىلەن كەلگەن ئورۇن ، ئەخمەتجان شۇنچىلىك تالانتلىق ئادەم-

---

① لىيۇ مىشۇ جاڭ — لىيۇ مىڭچۇەن — غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باش كاتىپى ، قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى بولغان .

كى ، مېنىڭ ئورنۇم ئۇنىڭغا بوشلۇق قىلاتتى دەپتۇ . بۇ نېمىدېگەن بىمەنىلىك !...

— بۇ تەسلىمچىلىك !...

— ئۆزىنى - ئۆزى كاچاتلاش !...

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ ئازادە زالىدا ئېچىلىۋاتقان يىغىندا قوماندان گېنېرال جاڭنىڭ سۆزلىگەن بۇ سۆزى ئۆزۈن ئۈستەلنىڭ ئىككى يېقىدا ئولتۇرغان دىۋىزىيە ، بريگادا كوماندىرلىرى باش شتابىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى ئارىسىدا زور غۇلغۇلا قوزغىۋەتتى ، ئۆزئارا پاراڭ ، ژاڭ - چۇڭ ، قايناشلار كۆتۈرۈلدى . گېنېرالنىڭ كۆتكىنى شۇ ئىدى .

قوماندان ئۇلارنى تىنچلىنىشقا چاقىرىپ ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— بىز سەگەكلىك بىلەن شۇنى كۆرۈشىمىز كېرەككى ، ئەخمەتجان قاتارلىقلار بىزنىڭ قارىمىقىمىزدا تۇرۇۋاتقان يەتتە ۋىلايەتنىڭ ژالىيىلىرىنى ، ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرىنى قايتا سايلاش باھانىسى بىلەن ، ئۆز ئادەملىرىنى قويۇشنى ، تېخى قەشقەر ، ئاقسۇلاردا مىللىي قىسىم تۇرغۇزۇشنى قەستلەۋاتىدۇ...

— ھۆرمەتلىك گېنېرال ، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ گېنېرال ۋەن ، — يەتتە ۋىلايەتنىڭ ژالىيىلىرى ، ھاكىملىرىنى ئۆزگەرتىپ سايلاش بىتىم روھىغا ئۇيغۇنغۇ ؟

قوماندان ئۇنىڭغا شۇنداق دەھشەتلىك ئالايدىكى ، سوئال سورىغۇچى كۆزىنى دەرھال ئۇنىڭدىن ئېلىپ پەسكە قارىدى ۋە تىترەپ كەتتى . ئۇ ئالتايدا مىللىي قىسىمغا تەسلىم بولغان گېنېرال بولۇپ ، بىتىم ئىمزالانغاندىن كېيىن ، ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندى ، ئۇ ، قوماندان ئاشۇ كۆڭۈلسىز ئىشنى پېشانىسىگە قويارمۇ ، دەپ قورقۇپ ئەنسىرىدى ، بىراق ئاچالدىكى ئۇرۇشتا قىسىملىرى تارمار قىلىنىپ ئۆزى ئارانلا قېچىپ كەلگەن گېنې-

رال شى پىك ۋە تاتۇق كوماندىرلارنىڭ شۇ ئۇستەلدە ئولتۇرغان-لىقىغا كۆزى چۈشۈپ ، كۆڭلى بىرئاز ئىمىن تاپتى .

ـــ ئولتۇرۇڭ ، ئولتۇرۇڭ ، ـــ دېدى قوماندان قولىنى قاتتىق سىلكىپ ، ـــ بۇنىڭغا يول قويساق ، بىز بۇ يەردە قانداق پۈت تىرەپ تۇرالايمىز ؟... گۆرىمىزنى كولاپ قويامدۇق يا ؟ ـــ ئۇ قاپىقىنى تۇرگىنىچە ھەممىسگە بىر قۇر نەزەر تاشلاپ ، ئاندىن سۆزىگە كۆچتى ، ـــ ئافۇجۇشى تۇرپانغا ھاكىم قىلىپ قويغان ئابدۇراخمان مۇھىتى ھەدەپلا ئەدىگىلى تۇردى . بىز ئىگىلىگەن ئەھۋاللارغا قارىغاندا ، ئۇ خۇددى ئىلىدىكىدەك قوراللىق توپىلاڭ ھەرىكىتىگە ئۆتكەن ، ئۇ ئىلىدىن شۇنچە يىراق يەردە تۇرۇپ نېمانچىلا جورئەتلىك بولۇپ كېتىدۇ ؟ كىم كۈچ بېرىۋاتىدۇ ؟ ئۇنىڭ كەينىدە كىم بار ؟ ... ـــ گېنېرالنىڭ ئاچچىقى بىلەن قويغان سوئالىدىن يىغىن ۋەھىمىلىك تۈس ئالدى ، ئۇ خۇددى ئولتۇرغانلار بىلەن ئېلىشۋاتقاندەك كۆزلىرىنى ئالايتىپ ، يەنە ھەممىسگە بىر قۇر قاراپ چىقتى ، ئۇنىڭ گۈرەنلىرى كۆپكەندى ، قاتاردىكىلەرنىڭ بىرسى ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ ئىلى تەرەپتىن ھۆكۈمەت تەركىبىگە كىرگۈچىلەر ، تىنچ يانقىنى يوق !

ـــ ئەلۋەتتە ، ـــ دېدى گېنېرال دەرھاللا ، ـــ ئۇنىڭ كەينىدە ئادەم بار ، ئەخمەتجاننى قورال بەرمىدى ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟ ئۇ كۆزدىن كەچۈرۈش باھانىسى بىلەن تۇرپانلارغا بېرىپ ، نېمە شۇملۇقلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى كىم بىلمەيدۇ ؟ !... ماناس دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا يانقان قىسىملارنىڭ رازۋېدكىچىكلىرىنى ئۇرۇمچىگە كىرمىدى ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟ تۇرپانغان بارمىدى دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟...

قوماندانىنىڭ بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرى يىغىندىكىلەرنى گويا ئالدىدىكى ئۇزۇنچاق ئۇستەلنىڭ ئاستىغا ھېلىلا پارتلايدىغان بومبا كۆمۈپ قويغاندەك قورقۇنچ ۋە ئەندىشىگە سالدى ، ئۇلار

چەكچەيگەن كۆزلىرى بىلەن بىر ـ بىرىگە بېقىشتى...
ـــ شۇڭا ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ قۇترىتىشىـ
نى تارمار قىلىش ، رەزىل نىيەتلىرىنى يىمىرىپ تاشلاش كېـ
رەك ! بۇ ئىشتا بىزنىڭ ئۇسۇلىمىز ـــ ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىـ
نى قورۇش ، بۆلۈپ ـ پارچىلاپ تۆگىتىش ئۇسۇلى بولۇشى
كېرەك ، بۇ بۇرۇندىن تارتىپ ئۇنۇم بېرىۋاتقان ئۇسۇل ! شۇ
چاغدىلا بىز بۇ يەردە بامبۇكتەك ياشىرىپ تۇرالايمىز .
شۇنىڭدىن كېيىن گېنېرال ، ئۇرۇمچىدە ئىسلى تەرەپنى
قوللاپ ، ئۆزلىرىنى تىللاپ ـ قارغاۋاتقان مەخپىي تەشكىلاتلارـ
نىڭ بارلىقى ، ئۇلارنى تېخىچە قولغا چۈشۈرەلمەيۋاتقانلىقى ۋە
ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى دېگۈدەك نۇرغۇنلىغان تەشۋىقات ۋەرەقلىرىـ
نىڭ تارقىلىپ تۇرۇۋاتقانلىقى ، بۇ تەشۋىقاتنىڭ پۇقرالارنى ھەتتا
بەزى ھۆكۈمەت ئادەملىرىنى ، ئەمەلدارلىرىنى ئازدۇرۇۋاتقانـ
لىقى ، ئەخمەتجان قاتارلىقلارنىڭ بۇنى ئاستىرتىن قوللاپ ـ
ئالقىشلاۋاتقانلىقىنى بايان قىلىپ ئۆتتى ۋە مۇنداق دېدى :
ـــ خوش ، بىتىم ـ بىتىم دەپ بۇ شۇملۇققا يول قويىساڭ
بولامدۇ ؟ قۇتراش جەنۇبىي شىنجاڭ ، بولۇپمۇ قەشقەردە كۆچـ
لۈك ، ئابدۇكېرىمخان مەخسۇممۇ ئەدەۋاتىدۇ ، كىشىلەر قىزىل
دوپپىلارنى كىيىشىپ ئاشكارا ھالدا ئىللىقلارنى قوللاۋاتىدۇ .
بىز ئۇ يەرلەردىن خاتىرجەم ئەمەس ، ئۇ يەرلەردىن كەلگەن
كوماندىرلار مۇنداق قۇتراشلارنى نۇرغۇن پاكىتلار بىلەن ئىسپاتـ
لالايدۇ . دېمەك ، تاقابىل تۇرۇشمۇ تەس . چۈنكى ، سىلەرنىڭ
خەۋىرىڭلار بار ، مەركەزدىن يارەدەم سوربىدۇق ، تانكا پولكلىرى ،
زەمبىرەكچىلەر قىسىملىرى ئەۋەتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلـ
دۇق ، بەرمىدى . ئۆزىمىزنىڭ بولسا ، بەدىنىمىزنىڭ بىر قىسمى
يارا بولدى ، پالەچ بولدى ، قالغان يەرلىرى تېخى قىچىشۋاتـ
دۇ... ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ئۆتكەندە ئېيتقىنىدەك ، ھازىر بۇ كەڭرى
زېمىننىڭ ھەممە يېرىگە ئوت تۇتىشىپ كەتتى ، نېمە قىلماق

كېرەك ؟

سوئال جىددىي قويۇلدى ، ھەممىنى ئويلاندۇرۇشقا ، جاۋاب ئىزدەشكە مەجبۇر قىلدى ، ئەلۋەتتە ئويلىماي بولمايتتى . دۇچ كېلىۋاتقان بۇ قىيىن چىگىشلىكلەردىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئىزدىمەي بولمايتتى . ئۇلار بېشىنى سالدى .

ــ مېنىڭچە بىرلا يول بار ، ــ دېدى گېنېرال ھەممىنىڭ كۆڭلىدىكى ئېغىر تۇمانلارنى تارقىتىپ ، ــ ئۇ بولسىمۇ غۇلجا تەرەپنى ئاساسەن ئوسمان ئارقىلىق پارچىلاش . «سپارتاك» نى ھەممىمىز ئوقۇغان ، ئىنوماي ــ سپارتاكنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ئەڭ جەڭگىۋار لەشكەر باشلىقلىرىنىڭ بىرى ئىدى . ئۇتىبىدا ئۇنى قولغا كەلتۈرۈپ سپارتاكنىڭ شۇنچە قۇدرەتلىك قوشۇنلىرىنى ئىچىدىن پارچىلاپ ـ بۆلۈپ تۈگىتىۋەتتىغۇ ، شۇنچىلىك ئىش بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەمدۇ !...

گېنېرالنىڭ سۆزىدىن كېيىن يەنە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . بۇ سۆزلەر يېڭىلىق ئىدى . شۇڭا ، كوماندىرلاردا ئالاھىدە قىزىقىش پەيدا قىلدى ، ئۇلار ھاياجانلىنىپ ئورۇنلىرىدا ئولتۇرالماي قالدى ، بىر ـ بىرىگە بىر نېمىلەرنى دېيىشىپ گۇدۇڭلاشتى ... ئوسمان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ، غۇلجا تەرەپتىن ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىغا قويۇلغان ئادەم تۇرسا ، يەنە شۇ ئارقىلىق قانداق پارچىلاپ تۈگىتىدىغاندۇ ؟ بەزى ئاڭلىغان ىش ـ ىيش گەپلەر راستمۇ يا ؟ ئۇرۇش مەزگىلىدە «ھاپ» نى «قاپ» قىلىدىغان خەۋەرلەر نۇرغۇن بولىدىغان ، بۇمۇ شۇنداق ئەپقاچتى گەپمىكىن ياكى بىرەر ئاساسى بارمۇ ؟... كوماندىرلاردا ھاياجان ، جانلىنىش كەيپىياتى كۆتۈرۈلۈشكە باشلىدى ، ئۇلار يا پىكىر بايان قىلىشنى ، يا جىمجىت ئولتۇرۇشنى بىلەلمەي قالدى ، بۇ قۇلاققا خۇش ياققۇدەك يېڭىلىق بولسىمۇ ، ئۇز كۆز قاراشلىرىنى سۆزلەشكە ئاساسسىز ئىدى . شۇڭا ، قوماندان جاڭنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرۇشاتتى .

مەجلىس زالىدا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى . جىمجىتلىق بۇ مەجلىس زالىدىلا ھۆكۈم سۈرۈۋاتقىنى يوق ، پۈتۈن ئۈرۈمچى شەھىرىدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرمەكتە ئىدى ، شەھەر قاتتىق ئۇيقۇدا ، پەقەت ناگان ـ ناگاندا ئاڭلىنىپ قالغان ئوق ئاۋازلىرى ، قەيەرلەردىدۇ ـ ھاۋشۇاتقان ئىتلارنىڭ ئاچچىق ئۈنى بۇ جىمجىتلىققا چۆككەن كېچىگە سىرلىق تۈس بېرىپ تۇراتتى ، بۇنداق سىرلىق كېچىلەرنىڭ زەھەردەك ئاچچىق تەمىنى تالاي قېتىم تېتىيدىغان كوماندىرلار ، شۇ تاپتا ، ئۇ كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۈنتۈپ ، گېنېرالنىڭ سىزلىق گېپىنىڭ مەنىسىنى تېزرەك ئېچىپ بېرىشنى كۈتمەكتە ئىدى .

گېنېرال ئىستاكاندىكى سوۋۇپ قالغان چېيىدىن ئىككى يۇتۇم ئىچتى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى :

ـــ بۇنداق دېيىشكە ئاساسىمىز بار ، ـــ دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ، ـــ سىلەرنىڭ خەۋىرىڭلار بولماسلىقى مۇمكىن بىتىم ئىمزالىنىپ ، كۆپ ئۆتمەي ئوسمان گۈچۈڭ ئارقىلىق رەئىس جاڭ جۈجۈڭ بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە ۋەكىل ئەۋەتتى . ئوسماننىڭ ۋەكىلى ئۇنىڭ بىر پارچە خېتىنىمۇ ئالغاچ كەلگەن ، رەئىس جاڭ جۈجۈڭ ئېھتىيات قىلىپ ، ئوسماننىڭ ۋەكىلىنى ئەخمەتجان ، بۇرھانلار بىلەن بىرلىكتە قوبۇل قىلدى .

قاتاردىكى كوماندىرلارنىڭ بىرسى غودۇڭشىدى :

ـــ نېمانچە ئېھتىيات قىلىدىغاندۇ··· شۇنچىمۇ يول قويغان بارمۇ ؟··· مۇنداق يول قويىۋەرسە ، ئاخىرقى نۇقۇتتە ئۆزىمىز بەربات بولىمىزدۇق·····

ـــ شۇنداق ، ئېيتقىنىڭىز توغرا ، ئۇلار توغرۇلۇق خام خىيالدا بولۇش بەربات بولۇش دېگەن گەپ ، ـــ گېنېرال ئۇ سۆزىگە كۆچتى ، ـــ خەتتە مۇنداق دېيىلگەن : «قازاقلارنىڭ ئۈرۈمچىدىكى نوپۇزلۇق ئادەملىرى ئالتايغا قايتۇرۇپ بېرىلسە

ئىقتىسادىي جەھەتتىن يارەدەم قىلىنسا ھەم چېگرىدا تۇرۇشقا قوشۇن ئەۋەتىپ بېرىلسە...» بىز بۇنىڭدىن ئىلى تەرەپ بىلەن ئوسمان ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپ بارلىقىنى سېزىۋالدۇق.

كوماندىرلار جانلاندى ۋە خەتنىڭ مەزمۇنىنى تەھلىل قىلىشىپ تەرەپ - تەرەپتىن سۆزلەپ كېتىشتى:

— ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىختىلاپلا ئەمەس، ئۇلار ھازىر تامامەن قارىمۇ قارشى مەيدانغا ئۆتۈشۈپ بوپتۇ.

— نوپۇزلۇق ئادەملەرنى سورىشى ئىلى تەرەپكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن كۈچ توپلاشنىڭ كويىغا چۈشكەنلىكى...

— بىزدىن مەدەت تىلەشنىڭ ئۆزى — ئۇلاردىن چەك - چېگرىنى ئاللىقاچان ئايرىۋالغانلىقى.

— ئۇلارنىڭ ھاكىمىيەت ئاساسى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئەلۋەتتە ئىقتىسادىي تەرەپتىن كەڭ قوللۇق بىلەن يۆلەش كېرەكتە!...

— بىز قىلالمىغان ئىشلارنى ئەمدى ئۇلارنىڭ قولى ئارقىلىق قىلىغىلى بولىدۇ، «ئۇغرىلار» بىزنىڭ ئوتتۇز مىڭغا يېقىن ئەسكىرىي كۈچىمىزنى يوقىتىۋەتتى. مېنىڭچە بولغاندا ئوسمانغا قانچىلىك بولسىمۇ، يارەدەم بېرىش كېرەك، ئىلھام بېرىش كېرەك. چۈنكى، ئۇ بىز قىلالمىغان ئىشنى قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ، ئۇ قىلالايدۇ. ئۇنىڭغا پۈتۈن ئالتايدىكى كىشىلەر ئەگىشىدۇ، ئۇ جۇرئەتلىك، قەھرىمانلىق بىلەن ئۇرۇش قىلىدىغان ئادەم، شۇڭا ئۇ «باتۇر» ئاتالغان، زىيانلىرىمىزنى ئۇ ئارقىلىق تۆلىتىۋېلىشىمىز مۇمكىن، — دېدى گېنېرال ۋە كوماندىرلىرىنىڭ كەيپىياتىغا — ئۆز سۆزىنىڭ، بېرىۋاتقان مەلۇماتلىرىنىڭ ئۇلارغا قانداق تەسىر قىلىۋاتقانلىقىغا سەپسالىدى، — ئوسماننىڭ ۋەكىللىرى قوبۇل قىلىشتا ئېيتالمىغان سۆزىنى، قوبۇل قىلىشتىن كېيىن، ئايرىم، ئاغزاكى ئېيتتى: بىزدىن قورال - ياراغ سوريدى، — دېمەك، ئەمدى ئوسمانغا

تامامەن ئىشىنىشكە بولىدىكەن ، ـــ دېدى كوماندىرلاردىن بىر-
سى ئىشەنچ بىلەن .
ـــ لېكىن ، باشقىچە قاراشمۇ بار ، ـــ قوماندان ئەمدى
ئازادە ئولتۇرۇپ جىددىيلەشمەي سۆزلىدى ، ـــ بىز ئۇلارنىڭ
زىددىيىتىدىن تولۇق پايدىلىنىپ ، ئۇلارنى تامامەن بۆلۈپ پارچە-
لاشنى ، ئوسماننىڭ قورال ـ ياراغلىرىنى ۋە باشقا لازىمەتلىكلە-
رىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تولۇقلاپ بېرىشنى ئوتتۇرىغا قوي-
دۇق...
ـــ ئەلۋەتتە شۇنداق قىلىش كېرەك !
ـــ ئايانماي زامانىۋى قوراللارنى بېرىش ، ھەربىي مەسلە-
ھەتچىلەرنى ئەۋەتىش ، بەلكى قوشۇن يۆتكەپ بېرىش كېرەك !
ـــ مۇنداق پايدىلىق ئامىلنى بىز قانچە كۆچەپمۇ تۇرغۇزال-
مايمىز ، بۇنى غەنىيمەت بىلىپ ، دېگەنلىرىدىن ئوشۇق بېرىش
كېرەك !...
گېنېرالنىڭ سۆزى ماقۇللىنىپ ، ئالقىشلىنىپ تۇردى .
ـــ بىراق ، رەئىس جاڭ جۆجۇڭ بەك ئېھتىياتچان ئادەم ،
ئۇ : بىتىم يېڭىلا ئىمزالاندى ، ئىلى تەرەپ بىلىپ قالسا ، سۈر-
كىلىش بولۇپ قالارمىكىن ، دەپ ئەنسىرەپ تۇرۇۋالدى .
ـــ بۇگۈنكى يىغىنغا رەئىس جاڭ جۆجۇڭ قاتناشقان بول-
سا ، يۈخشى بولاتتىكەن ، ـــ دېدى كوماندىرلاردىن بىرسى .
ـــ ئۇمۇ ھەربىي ئادەم ، «بولمايدۇ !» دەپ بىرلا بۇيرۇق
بىلەن توختىتىپ قويسا ، قانداق قىلىسىز ؟ بۇيرۇقتىن يېنىش
قىيىن ـ دە ، بىراق بىزمۇ نۇرغۇن دەللىلەرنى كۆرسەتتۇق
پۇتۇن شىنجاڭدا ۋەزىيەتنىڭ نېمە ئۈچۈن پايدىسىز بولۇۋاتقانلى-
قىنى ، ھەتتا قورقۇنچلۇق بولۇۋاتقانلىقىنى ، بۇ پايدىلىق ئامىل-
دىن پايدىلىنىشنىڭ ئىستىقبالىمىز ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىلىق
ئىكەنلىكىنى سۆزلىدۇق...
تاتۇق كوماندىر گېنېرالنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ چىقتى

ـــ ئۇلارنى ئۆزئارا ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇپ ، پۇختا تەييار-لىق قىلىشىمىز ، ئوبدان ھالسىزلىنىدا ، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈ-سەك ، ئۇلارنى جىمجىت قىلىۋەتكىلى بولىدۇ ، مۇشۇ يۆتكىلىشلا بىزنىڭ ئىستىقبالىمىزنى جەزمەن يورۇتىدۇ ، ـــ دېدى ئۇ .

ـــ ئاخىر رەئىس جاڭ جۇجۇڭ دېگەنلىرىمىزگە مۇۋاپىق دەرىجىدە كۆندى : ئازراق قورال ـ ياراغ ، ئوق ـ دورا ، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىدىن بېرىشىمىزنى ئېيتتى . بىراق ، بۇ خىزمەتنى قەتئىي مەخپىي ئىشلەش ، ئەخمەتجان قاتارلىقلارنىڭ بىلىپ قال-ماسلىقىنى قاتتىق تاپىلىدى .

يىغىندىكىلەرنىڭ بۇ خۇپىيانە ئىشلىنىۋاتقان ئىشلاردىن ھەر ھالدا كۆڭلى ئىمىن تاپتى ۋە ئەكىرىپ قويغىلى خېلى بولغان تەخسە ـ تەخسىلەردىكى گۆشلۈك سانجى قوغۇنىنى ئىشـ-تىھا بىلەن يېيىشكە تۇتۇندى . بۇ چاغ كېچە سائەت ئۈچ بولغان بولۇپ ، ئۇرۇمچى شەھىرى تېخىمۇ جىمجىتلىققا چۆككەنىدى .

ـــ چەت ئەللەردە بولسا ، ـــ دېدى بىرسى ئىككى جاۋغىـ-يىدىن تېمىپ چۈشۈۋاتقان قوغۇن شىرنىسىنى ئېرتىپ ، ـــ مۇشۇنداق بىر دانە قوغۇن خېلىلا پۇلغا يارايدىكەن ، بۇ يەردە چوپلىغا توختىمايدىغان پۇلغىلا بىر نەچچىنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ .

ـــ بۇ گۆھەردەك ئېسىل يەر ، بايلىقى خۇددى دۆلەتمەن ئادەمنىڭ پۇلىدەك تۈگىمەيدۇ .

ـــ باينىڭ پۇلىمۇ تۈگەيدۇ ، لېكىن بۇ يەرنىڭ بايلىقى سېھىرلىك خەزىنىدەك تۈگىمەس... ئىسىت ، مۇشۇنداق يەرنى «ئالتە ئوغرى» غا تارتقۇزۇپ قويساق ، ئەڭ ئاددىيىسى نومۇسقىـ-مۇ قالارمىز ـ ھە ؟ تۈگىمەس ئەلەمدە قالمامدۇق...

ـــ ھېلىمۇ بايلىقى ئەڭ مول بولغان ئۈچ ۋىلايەتنى تارتقۇـ-زۇپ بولىدىكىز ، ـــ دېدى قوماندان ئاچچىق تەنە ئارىلاش ، ـــ مۇشۇنداقلا ئۇرۇش قىلساق ، نومۇسقا ئەمەس ، شان ـ شۆھرەتكە

ئىگە بولىمىزغۇ... غادىيىپ قايتارمىز... بىزدە غەيرەت ، جاسا-
رەت ، ئىرادە يوق .
شىمالىي فرونت كوماندىرلىرىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ،
باش كۆتۈرەلمەي قالدى . لېكىن ، ئۇنىڭ تەنىسى باشقا يەرلەر-
دىن كەلگەن كوماندىرلارغىمۇ تەگمەي قالمىدى .
— قېنى ، قۇلىقىڭلار بۇياقتا بولسۇن ، — دېدى
ئۇ ، — سۆزۈمنى داۋاملاشتۇرىمەن . ئارىدىن بىر ئاي ئۆتكەن-
دىن كېيىن ، ئوسماننىڭ لاتىپ باشلىق بىر تۈركۈم ۋەكىللىرى
يەنە كەلدى . ئۇلار ئوسماننىڭ خېتىنىمۇ ئېلىپ كەپتۇ .
خەتتە ئۆتكەنكى سورالغان ئەرسىلەردىن باشقا يەنە ئالتايدا دائىم
تۇرىدىغان ۋەكىل ۋە تېلېگراف ئاپپاراتى ئەۋەتىپ بېرىش ، ھۆ-
كۈمەت ئالتاينىڭ راسخوتىنى بىۋاسىتە ئاجرىتىپ بېرىش سورال-
غان . خەتنىڭ ئاخىرىدا ئوسمان مۇنداق دېگەن : «ئالتاي قىزىل-
لىشىپ كەتتى ، خەلق دىنىي ئېتىقادتىن مەھرۇم قىلىندى ،
مېنىڭ سىنالغان ، قابىل ئادەملىرىمگە يۇقىرى ھوقۇق ـ مەنپە-
ئەت بەرمىدى ، مېنى چەتكە قېقىپ ، ئورنۇمغا دەلىلقان دېگەن
ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئۇنتۇغان بىر دۆتنى دەسسەتمەكچى بولۇۋا-
تىدۇ... مەن چوقۇم ئۇلار بىلەن ئاخىرىغىچە ئېلىشىمەن . شۇڭا ،
مەن سىلەردىن يارەدەم سورىدىم» رەئىس جاڭ جۈجۈڭ بۇنى
بىلگەندىن كېيىن مۇنداق يولىيورۇق بەردى : ئالتاي ۋالىي مەھ-
كىمىسىنىڭ مەمۇرىي خىراجىتىنى ئەمدى ئىلى تەرەپ ئارقىلىق
ئەمەس ، بىۋاسىتە ئاجرىتىپ بېرىش ، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسى-
نىڭ ۋالىيلىق تامغىسىنى ۋەكىل لاتىپتىن ئەۋەتىپ بېرىش ،
ئوسماننىڭ ئەسكەرلىرىگە ھازىرغىچە بەش يۈز دانە مىلتىق ،
ئوتتۇز دانە ھەر خىل پىلىموت ، يېتەرلىك ئوق يەتكۈزۈپ بې-
رىش ، ئوسماننىڭ يېنىدا ئىشلەيدىغان ئۈچ كىشىلىك بىر گۇ-
رۇپپا ، تېلېگراف ئاپپاراتى ئەۋەتىشنى ، ئۈچ كىشى ئەھۋاللارنى
ۋاقتى ـ ۋاقتىدا مەلۇم قىلىپ تۇرۇشنى ئۇقتۇردى ، ئوسمانغا

ۋە كەلگەن ۋەكىللەرگە ئايرىم ـ ئايرىم سوۋغا ھەدىيە قىلىشنى تاپىلىدى . ئاخىرىدا جاڭ جۇجۇڭ يەنە بۇ خىزمەتلەرنى ئىلى تەرەپتىن قەتئىي مەخپىي تۇتۇشنى جىكىلىدى . ۋەكىللەر ھازىر جانىمقاننىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتىدۇ ، ئۇلار ئەتە يولغا چىقىدۇ ، جانىمقان بۇ ئىشتا كۆپ كۈچ چىقاردى . ئەمەلىيەتتە ئۇ ئوسماننىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ۋەكىلى بولۇپ قالدى .

ـــ جانىمقاننىڭ خىزمىتىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك ، ـــ دېدى يىغىندىكىلەرنىڭ بىرسى ، ـــ ئۇنىڭ خىزمىتى بىزنىڭ ئىستىقبالىمىزغا مۇناسىۋەتلىك خىزمەت ئىكەن .

ـــ بىز ئۇنىڭ تۆھپىسىنى ئۇنتۇپ قالغىنىمىز يوق ، باققان ئىتىڭ ئوۋلىغان ئولجاڭنى خەتەرلىك جايدىن ئەكىلىپ بېرەلىسە ، ئۇنى ئەتىۋارلايسەن ـ دە ، ئولجاڭنىڭ بىر قىسمىنى ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا بېرىسەن . شۇڭا ، بىز ئۇنى باج ئىشلار ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىدىن مالىيە نازارىتىگە نازىر قىلماقچى بولۇۋاتىمىز .

قوماندانلىقنىڭ يەتكۈزۈۋاتقان يېڭىلىقلىرى يىغىندا ئولتۇرغانلاردا روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك قوزغىدى ، لېكىن ئۇ ئانچە ئۇزاققا بارمىدى : شىمالىي فرونتنىڭ ھەرقايسى سەپلىرىدە ئۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلغان كوماندىرلارنىڭ روھىي كەيپىياتىغا ھېسسىياتىغا تازا دىققەت قىلغاندا ، ئۇلاردا بىر خىل چۈشكۈنلۈكنىڭ چىقىپ تۇرغانلىقىنى بىلىۋېلىش تەس ئەمەس ئىدى ، ئۇلارنىڭ يادىغا قوماندانلىققا بەرگەن ۋەدىسى ، ئىشەنچ بىلەن ئېيتقان سۆزلىرى كېلەتتى ۋە ئاشۇ ۋەدىلەرنىڭ دەھشەتلىك قىقاس ـ چۇقانلار ئىچىدە ، شىرەدەك ھۆركىرەپ كەلگەن كۈچلۈك ئاياغلار ئاستىدا يانچىلىپ ئۆچكەنلىكىنى دەممۇ دەم ئەسلەيتتى . كىشىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى ئەلەم بىلەن يانسا ، ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ئازاب بولامدۇ ؟... ئۇلار ئۆز تارىخلىرىنى مەغلۇبىيەت ، ئەلەم ، ئازاب بىلەن يازىمەن دەپ ئويلىمىغان ـ دە ،

ئالته توك ـ توكنىڭ قولىدىن نىمە كېلىدۇ ، دەپ غالۋارىغان ، بىراق ئاشۇ ئالته توك ـ توكنىڭ غەزىپىدىن ئۆمچىيىپ ، خۇددى پۇتى كۆيگەن توخۇدەك دىڭگاكلاپ قېلىش ـــ ئېيتقۇسىز ئازاب ئەمەسمۇ ... بۇنداق ئېغىر ئازابنىڭ ئىپادىلەنمەسلىكى مۇمكىنمۇ ؟ !...

بۇنداق ئەھۋالغا تېخى پۇتۇنلەي دۇچ كەلمىگەن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەم شەرقىي شىنجاڭدىن كەلگەن كوماندىرلارنىڭمۇ روھىي كەيپىياتىنى ئۇستۇن دېگىلى بولمايدۇ . ئۇلارنىڭمۇ ئەترايىدا پەيدا بولغان ئۇچقۇنلار ، يالقۇنلۇق ئاۋازلار ئۇلارنىمۇ دەككە ـ دۇككىگە سېلىپ قويغان . ئوت ئۇلغايسا ، ئۆچۈرمەك تەس ، بەلكى ئۆچۈرىمەن دەپ كۆيۈپ كېتىشىڭمۇ مۇمكىن ... شىمالىي فرونت كوماندىرلىرىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىر ئازابنى ، ئۇلارنىڭ بېشىغا كەلمەيدۇ دەپ كىم ئېيتالايدۇ ؟...

شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى خۇددى بۇيرۇق بېرىدىغاندەك سۇرلۇك تۇستە ئورنىدىن تۇردى . باشقىلار خىيالىلىرىنى ئۇزۇپ ، ئۇنىڭغا قاراشتى .

ـــ مىللىي قىسىملار ئۇچ فرونت تەشكىل قىلغان ، بىرىنچى شىمالىي فرونت ، ئىككىنچى ئوتتۇرا فرونت ، ئۈچىنچى جەنۇبىي فرونت ، بىز بۇنىڭغا قارشى ئۇلارنىڭ ئۆز ئىچىدىن ئۇچ فرونت تەشكىل قىلماقچىمىز ، گېنېرال ئەمدى كونكرېتنى مەسىلىلەرگە ئۆتتى ، ـــ بىز شىمالىي فرونتتىن خاتىرجەم ئوسماننى ئاساسەن قوراللاندۇرۇپ بولدۇق ، كۆرۈپ تۇرۇپسىلەركى ، ئۇ ئۆزىمۇ ئاخىرغىچە ئېلىشماقچى . ئۇنىڭ ھازىر قوراللىق ئىككى مىڭدەك ئادىمى بار ، قورالسىزلىرى ئۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ، ـــ ئۇ ئاۋازىنى كۈچەيتىپ ۋارقىرىدى : ـــ گۇچۇڭ ئاتلىق دىۋىزىيە كوماندىرى !

گومىنداڭنىڭ گۇچۇڭدا تۇرۇشلۇق ئاتلىق دىۋىزىيە كوماندىرى ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى .

ـــ بۇنىڭدىن كېيىن ئوسمان بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەت سىز ئارقىلىق بولىدۇ !

ـــ خوپ !

ـــ ئوسمانىنىڭ ۋەكىللىرىنى ياخشى كۈتۈڭ ، سوۋغا ـ سالاملارنى ئايىماي ئەۋەتىپ تۇرۇڭ ، ھازىرغىچە بىرەر روتا ئەتراپىدا قوشۇن ئەۋەتىڭىزمۇ بولىدۇ ، كېيىنرەك بىرەر باتالـ يون ئەۋەتىشىمىز مۇمكىن ، ئالاقىنى ئۈزۈلدۈرمەڭ ، بىزگە ۋاقتى ـ ۋاقتىدا ئەھۋاللارنى مەلۇم قىلىپ تۇرۇڭ ، پەقەت قورال ـ ياراغ ئەۋەتىشىلا بىز بىلەن مەسلىھەت قىلىشىڭىز بولدى .

ـــ خوپ ، بولىدۇ ، گېنېرال جانابلىرى !

ـــ ئوتتۇرا فرونت مەسىلىسىنى مۇنداق قىلىمىز : ساۋەنـ نىڭ ھاكىمى قالىبەك ، ساقچى باشلىقى تاكامانلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدىن قارىغاندا ، ئۇلارنىڭ ئىلى تەرەپكە نارازىلىقى بار ئىكەن ، ھەتتا ئۇلار مىللىي ئارمىيىنىڭ ساۋەندە تۇرۇشلۇق ئىسكادرونىنى ئۆزلىرىگە مايىل قىلىۋاپتۇ ، بۇلارنى قولغا كەلـ تۈرۈش كېرەك ، ـــ ئۇ يەنە قاتتىق ۋارقىرىدى ، ـــ قۇتۇپىدا تۇرۇشلۇق دىۋىزىيە كوماندىرى !

گومىنداڭنىڭ قۇتۇپىدا تۇرۇشلۇق دىۋىزىيىسىنىڭ كوماندىرى ئورنىدىن چاچراپ تاق تۇردى .

ـــ سىزنىڭ قول ئاستىڭىزدىكى سەككىزىنچى پولكنىڭ كوماندىرى ئورازقانغۇ دەيمەن ؟

ـــ شۇنداق ھۆرمەتلىك گېنېرال !

ـــ بۇ پولكنى ئەسلىدە جانىمقان ، خادىۋاڭلار قۇرغان ، شۇنداقمۇ ؟

ـــ شۇنداق جانابىي گېنېرال !

ـــ ئورازقان بىلەن قالىبەك ئەسلىدە ، دوست ـ ئاغىنە ئىدى ، ئىلى توپىلىڭى كۆتۈرۈلگەندە ، ئورازقان بۇياقتا ، قالـ

بەك ئۇياقتا ئىدى ، خەيرىيەت ، قالىبەك ئۇ توپىلاڭغا قاتناشتى ۋە ساۋەنگە ھاكىم قىلىپ قويۇلدى . بىراق ، ئۇ چوڭراق ئەمەل ئويلىغان ، ئىش كۆتكىنىدەك بولمىغاندىن كېيىن ، ھۆكۈمىتىدىن نارازى بولۇپ ، تاغقا چىقىپ يېتىۋالدى . چاقىرسىمۇ كەلمىگەن ، بۇ بىز ئىگىلىگەن ئىشەنچلىك مەلۇمات . شۇنداق پەيتتىن پايدىلىنىپ ، ئورازقان ئۇنى قولغا كەلتۈرۈشى كېرەك ، ئۇنىڭ ئارقا تېرىكى سەككىزىنچى پولك بولىدۇ . ئۇنىڭغا كەلگۈسىدە شىنجاڭدا ئوسماندىن كېيىنكى باشلىق بولىدىغانلىقىنى ، بۇنى ھۆكۈمەت ئويلاشقانلىقىنى ئېيتىسۇن .

— خوپ !

— پەيتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق كېرەك . قانچە تېز بولسا شۇنچە ياخشى .

— جەزمەن ئورۇندايمەن ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !

ئۇزۇلدۇرمەي پۇراقلىق تاماكا چېكىشىپ ئولتۇرغان كوماندىرلارنىڭ ئەندىشىسى ئاستا ـ ئاستا تارقالماقتا ئىدى .

— ئاقسۇ — مۇزاتتىن فرونت ئېچىش تەس بولۇۋاتىدۇ ، — دېدى قوماندان ئاخىرقى پىلانغا ئۆتۈپ ، — ئۇ يەردىكى بىزنىڭ قىسىملىرىمىز بىر ئاز زەربە يېدى . ئۇ يەردىكى پۇقرالارمۇ ئىلىدىن ئۇمىدلىنىپ قالدى . قارا شەھەر تاغلىرى غەربتە ئىلى بىلەن تۇتىشىدۇ ، ئۇ يەر ھەربىكەتلىنىشكە قۇلايلىق ، ئۇ يەردىكى موڭغۇل ئەسكەرلىرىدىن ھەم موڭغۇل ژاڭنىڭ يەرلىك ئەسكەرلىرىدىن قوغدىنىش نامى بىلەن بىر ئەترەت تۈزۈش ۋە قوغدىنىش ئەترىتىنىڭ باشلىقلىقىغا ئۇرۇمچى ئوفىتسىرلار مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن داجىتنى بەلگىلەش كېرەك . ئۇلار بىزنىڭ ساماندا تۇرۇۋاتقان قىسىملىرىمىزنى ئارقا تەرەك قىلىپ ، بىر تەرەپتىن مىللىي قىسىم ئىچىدىكى موڭغۇللار بىلەن يوشۇرۇن ئالاقە قىلىشى ، يەنە بىر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىشى كېرەك .

— ھۆرمەتلىك گېنېرال ، — دېدى ئورنىدىن تۇرۇپ

قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق دۆنزىيە كوماندىرى ، ـــ موڭغۇل ۋاڭ ۋە موڭغۇللار بىزنىڭ گېپىمىزنى ئاڭلىماسلىقى مۇمكىن .

ـــ نېمە ئۈچۈن ؟

گېنېرال تەئەججۇپلەندى .

ـــ قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق بەشىنچى پولك ، بولۇپمۇ خېجىڭدا تۇرۇشلۇق بىرىنچى باتالیونىمىزدا ھەربىي ئىنتىزام بوشاشقان ، بۇلاڭچىلىق ، ئوغرىلىق ، باسقۇنچىلىق قىلىش بىلەن پۇقرالارنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويغان...

ـــ نېمە ... مۇشۇنداق جىددىي پەيتتىما ؟... ئۇنداقلار جازالانمىدىمۇ ؟...

گېنېرال ئۆڭدى .

ـــ جازالاندى ، ئۇلار بۇتخانىدىكى مىس بۇتلارنى ئوغرىلاپ ، موڭغۇللارنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتلىرىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغان ، موڭغۇللارنىڭ نارازىلىقى كۈچلۈك ، نارازىلىقنى قانداق يوقىتىش مۇمكىن ؟

گېنېرال خۇددى ئاۋۋال ئويلىنىۋالغاندەك دەرھال جاۋاب بەردى :

ـــ ھال سوراش ، ئاقساقاللىرىغا سوۋغا تەقدىم قىلىش ئارقىلىق ھەرقانداق قاتتىق نارازىلىقنى يۇمشاتقىلى بولىدۇ . بىز بۇ يەردىن موڭغۇللارنىڭ تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى بىلەن ھال سوراش ، كەچۈرۈم سوراش ئۈمىكى ئەۋەتىمىز ، سىلەرمۇ بىر ئۈمەك تەشكىل قىلىڭلار ، سىز بېرىك ، كەچۈرۈم سوراڭ ، يېلىنىڭ ، ئايىغىغا يىقىلىڭ... قاپىقى ئېچىلمىغىنىنى مەن كۆرەي ، ھەرقانداق يامان ئىتنىڭمۇ بېشىنى سىلىسىڭىز ئەركىلەيدىغۇ... سوۋغا ـ سالامنىڭ سىزدىن چوڭراق يۈزى بولىدۇ .

ـــ جەزمەن شۇنداق قىلىمىز ، ھۆرمەتلىك گېنېرال !

گېنېرال ئۈزۈن سۆزىنى ـــ ئورۇنلاشتۇرۇشلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن ، يۇمشاق ئورۇندۇققا ئولتۇردى ، ئۇ تەرلەپ ،

قىزىرىپ كەتكەنىدى ، ئىستاكاندىكى سوۋۇپ قالغان چەينىنى بىراقلا ئىچىۋەتتى ، قول ياغلىقى بىلەن يۈزلىرىنى سۈرتتى ـ دە ، تاماكىسىنى ئالدىرىماي تۈتاشتۇرۇپ چېكىشكە باشلىدى .

ھەرقايسى سەپلەردىن كەلگەن كوماندىرلارنىڭ يۈزلىرىدە ، كۆزلىرىدە ئەكس ئەتكەن بايىقى چۈشكۈنلۈك ، ئەلەم ئالامەتلىرى تارقاپ ، ئۇلار خېلىلا خاتىرجەملىنىپ قالدى ۋە ئۆزئارا گۈدۈڭ-لىشىشقا باشلىدى .

قوماندان قولىدىكى تاماكىسىنى تېخى چېكىپ تۈگەتمەس-تىنلا ئەڭ ئاخىرقى سۆزىنى ئېيتتى :

ـــ بۇنىڭدىن كېيىن مىللىي ماجىرالاردىن قەتئىي ساقلى-نىڭلار ، ئۇچ ۋىلايەتكە چېتىشلىقى بولغان سىياسىي گۇمانلىق ئادەملەرنى دەرھال قويۇپ بېرىڭلار ، بىلىشىڭلار كېرەككى ، بۇ بىزنىڭ يۇقىرىدا سۆزلىگەن مۇددىئا ـ پىلانىمىزنى ئىشقا ئاشۇ-رۇشتا كەم بولسا بولمايدىغان مۇھىم ئامىل ! قېنى تارقىلىڭلار ، تاڭ ئېتىپ قالدى .

ئون بىرىنچى باب

بۇ سېھىرگەرنىڭ ئالىقىنىدەك ئاجايىپ سىرلىق يەر ، بىر قارىساڭ ، جىمجىت ، ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمەيدۇ ، قويۇق قارىياغاچ جاڭگاللىقى . ھەممە نەرسە ـــ پولۇك شتابلىرىدىن تارتىپ ، ئات ئېغىللىرىغىچە يەر ئاستىغا جايلاشقان . بۇ يەر ئاستى ئۆيلىرىگە نەچچە پولكنىڭ جايلىشىپ كەتكەنلىكىنى كىمۇ بىلىۋۇن ، تېخى مەخپىي پوستلارنىڭلا ئەمەس ، ئاشكارا پوستلارنىڭمۇ ، قەيەردە ، قانداق ھالەتتە تۇرغانلىقىنى ھېچكىممۇ بىلمەيدۇ . بىر قارىساڭ ، شۇنچىلىك ئاۋات ـــ ھەربىي مەشقىلەر شىددەت بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ، نۇتۇق ـ لېكسىيىلەر سۆزلىنىۋاتقان ، كۇندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك ھۇنەرلەر ئۆگىنىلىۋاتقان جۇشقۇن يەر ، روتىلار ، ۋزۋودلار ئايرىم ـ ئايرىم ئوخشىمىغان پائالىيەتتە .

ئەنە قارىياغاچلارغا يۆلىنىپ بىر تۇركۇم جەڭچىلەر ئولتۇرۇشىدۇ ، ئۆرە تۇرۇشىدۇ ، بەلكى رازۋېدكىچىلار بولسا كېرەك ، سۆزلىگۈچىنىڭ سۆزىدىن خاتىرىمۇ يېزىۋاتىدۇ .

ـــ دۇشمەننىڭ ئارقا سېپىگە ئۆتۈشنىڭ ئەڭ ياخشى ۋاقتى بورانلىق قار شۇرغانلىق ، جۇدۇن ـ چاپقۇنلۇق مەزگىل... رازۋېدكىچى ھەر خىل پۇراقلارنى سېزىشكە ، ماھىر ، ھەر خىل قۇشلار جان ـ جانىۋارلاردەك سايىراشقا ئۇستا بولۇشى كېرەك...

ئۇنىڭ نېرىسىدا بىر روتا جەڭچىگە قوراللارنى ئېتىش ـ ئىشلىتىش ، رېمونت قىلىش ، چۇۋۇش ، تازىلاپ تۇرۇش ، پاكىز تۇتۇش توغرىسىدا لېكسىيە قىلىنىۋاتىدۇ :

ـــ قورال ـــ جەڭچىنىڭ جېنى . جەڭدە جەڭچىنىڭ قورالىنى ئىشلىتەلمەي قېلىشى ـــ يۇرىكىنىڭ توختاپ قالغاندىلىقى بىلەن باراۋەر ... شۇڭا قورالنى داۋاملىق ئاسراپ ، پاكىز تۇتۇش لازىم...

ئۇنىڭ نېرىسىدا يەنە بىر توپ جەڭچىگە ھەربىي ئۇستاپىتىن - بۇيرۇقلارنى ئىجرا قىلىش ، ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش ۋە ئۇنى ساقلاش توغرىسىدا دەرس ئۆتۈلۈۋاتىدۇ .

ـــ ئۇرۇش قىلغاندا دۇشمەنگە رەھىم قىلماسلىق ، دۇشمەن تەسلىم بولغاندا قان تۆكمەسلىك ۋە ئەسىرلەرنى قوغداش بۇ ـــ ھەربىي ئىنتىزام !...

ھەر خىل ھەربىي مەشقلەرمۇ ئىنتايىن جىددىي ئېلىپ بېرىلماقتا :

بىر ۋزۋود جەڭچى يەر بېغىرلاپ يۇرمەكتە ، شېغىللىق ، تاشلىق يەردىن ئاۋاز چىقارماسلىققا تىرىشىپ ، خۇددى كەپتەرنى مارىلاپ يۇرگەن مۇشۇكتەك يەرگە چاپلىشىپ ھەرىكەت قىلماقتا ، ئازگالغا چۇشمەكتە ، ئۆرىگە چىقماقتا ، بىر نۇقتىنى كۆزدىن قاچۇرۇۋۇتمەسلىككە تىرىشماقتا .

ۋزۋود كوماندىرى قولىدىكى تاياقچە بىلەن جەڭچىنىڭ تاپىنىغا نوقۇدى :

ـــ يەنە كۆتۈرۈۋالدىڭ ، تاپانىڭ سوڭىنى يەرگە چاپلاپ يۇرۇشۇڭ كېرەك .

شىمالدىكى تاغقا بىر روتا جەڭچى يۇرۇش قىلدى ، ئۇلارغا ئېغىر ۋەزىپە يۈكلەنگەن : تۇيدۇرماي يۇرۇش قىلىپ ، ئۇ يەردىكى «دۇشمەن» نى قان تۆكمەي تەسلىم قىلدۇرۇشى ۋە ئۇ ئىستراتېگىيىلىك ئورۇننى ئىشغال قىلىشى كېرەك .

ئەنە ، قارىياغاچلىقنىڭ چېتىدە گرانات تاشلاش ، قۇچاقلىما جەڭ مەشقى ئېلىپ بېرىلماقتا ، جەڭچىلەر «دۇشمەنلەر» گە ئىتتىك نەيزە ئۇرماقتا . ئاتاكىغا ئۆتكەن جەڭچىنىڭ تۇز سىزىق

بويىچە يۇگۇرمەي ، يىلان باغرى ـــ ئەگرى ـ توقاي يۇگۇرۇشى كۆرستىلمەكتە .

ئويناقلاپ تۇرغان ئاتلار ئۇستىدىكى جەڭچىلەرنىڭ چىرايى جىددىي تۇس ئالغان ، قىلىچلىرىنى قىنىدىن چىقارغان . بىر ئورۇندا تۇرالماي تېپىچەكلەپ تۇرغان ئاتلار قويۇپ بېرىلدى ۋە بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇزۇلمەي ، يالقۇنلىنىپ يېنىۋاتقان ئوت چەمبىرىكىدىن شۇڭغۇپ ئۆتۈشكە باشلىدى . ئېگىزلىكى بىر مېتىر ، بىر مېتىر يېگىرمە سانتىمېتىر توسالغۇ تاملاردىن تاپىنى قىزىغان ئاتلار ئىرغىپ ـ ئىرغىپ سەكرىمەكتە . كەڭلىكى ئۇچ مېتىر ھەتتا تۆت مېتىر خەندەكلەردىن «غۇي ـ غۇي» ئاتلاپ ئۆتمەكتە ، خۇددى دۇلدۇلدەك ـــ ئايىغى يەرگە تەگمەيۋاتقاندەك چاپماقتا ، ئۇچماقتا... يالىڭاچ قىلىچلىق جەڭچىلەر ئالدىدا قېچىپ بارغان «دۇشمەنلەر» گە غەزەپ بىلەن قىلىچ ئۇرماقتا ، «دۇشمەن» باشلىرى يەرگە پۇلاڭلاپ چۈشمەكتە . ئەنە ، «دۇشمەن» قورشاۋىنى بۇزۇپ چىققان ئاتلىق جەڭچىلەر ، ئۇلار پۈتۈن گەۋدىسىنى ئاتنىڭ بىر تەرىپىگە چۈشۈرۈۋېلىپ ، بىر قولى بىلەن ئاتنىڭ بوينىدىن قۇچاقلاپ ، يەنە بىر قولى بىلەن كەينىدىن قوغلاپ كەلگەن «دۇشمەنلەر» گە قايرىلىپ ئوق ئۇزمەكتە ۋە ئۇلارنى دومىلاتماقتا .

ئورۇندىلىۋاتقان ھەربىي مەشىقلەر جەڭچىلەرنىڭ جەڭگۋارلىقى ئېشىپ ، بۇ يەر ھەر كۈنى مەلۇم ۋاقىت جانلىنىپ كېتەتتى . بىراق ، بىرلا بۇيرۇق ـــ سىگنال چېلىنىشى بىلەن بۇ يەردە ھېچكىم قالمايتتى . ھەممىسى باشقا مەشغۇلاتلارغا كۆچۈپ كېتەتتى يا زېمىلانكىلاردا ناخشا ـ ساز ، يا قىزىقچىلىق ـ چاقچاقلار باشلىناتتى ، يا بولمىسا گېزىت ئوقۇش ئېلىپ بېرىلاتتى .

شۇ تاپتا ئىككىنچى روتىنىڭ زېمىلانكىلىرىنىڭ بىرىدە يىغىلغانلار ئىچىدە ھېۋىز لاپچى بىلەن داۋۇتجان قىزىق ، راسا

قىزىق گەپكە چۈشكەنىدى .

ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقى — ھۈنىزلاپچى بىر لاپ ئېتىپ ، ھەممىنى كۈلدۈرۈۋېتەتتى - دە ، ئۆزى ھېچ نەرسە دېمىگەندەك ، ھۈزۈرلانمىغاندەك پەقەتلا كۈلمەيتتى . داۋۇتجان قىزىق بولسا ، بىر قىزىق گەپنى قىلاتتى - دە ، ھەممىدىن بۇرۇن ئۆزى كۈلۈپ كېتەتتى . زېمىلانكا ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئاغىزىغا قاراپ ئولتۇرغان جەڭچىلەر قىزىقچىلىقلاردىن ھۈزۈرلىنىپ تېلىقىپ - تېلىقىپ كۈلەتتى . بەزىلىرى ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي دومىلاپ كېتەتتى . بۇمۇ شۇ تىنچ چەكسىز ئۆتۈۋاتقان كۈنلەردە جەڭچىلەرنىڭ ئالاھىدە قاتارغا قوشۇلغان كۆڭۈل ئېچىشلىرىنىڭ بىرسى ئىدى . نۇرغۇن جەڭچىلەر ناخشا - ساز ياڭراۋاتقان زېمىلانكىلاردىن چىقىپ ، قىزىقچىلىق بولۇۋاتقان زېمىلانكىلارغا كىرىۋالىدىغان بولدى . نېمىشقا دېسىڭىز ، ناخشا - ساز بەربىر كۆڭۈلنى يېرىم قىلىدۇ ، ئاتا - ئانىڭىزنى ئەسكە سالىدۇ ، يىراقتا يولىڭىزغا تەلمۈرۈپ تۇرغان گۈزەل يارىڭىزنى كۆز ئالدىڭىزغا كەلتۈرىدۇ ، ئازابلايدۇ... قىزىق گەپلەر كىشىنى كۈلدۈرىدۇ ، ھۈزۈرلاندۇرىدۇ ، ھەممە ئازابلىق خىياللارنى يىراققا قاچۇرىدۇ ، شۇڭا جەڭچىلەر ھەربىي دەرسىلىكىسىيە ياكى جاپالىق مەشىقتىن چۈشۈپلا ھۈنىزلاپچى بىلەن داۋۇتجان قىزىقنى ئىزدەيدىغان بولۇپ قالدى .

— بىر كۈنى جىگدىكى قومۇشلۇقتا تازا قاتتىق جەڭ قىلىۋاتاتتۇق ، — دېدى داۋۇتجان قىزىق يەنە گەپ باشلاپ ، — گومىنداڭچىلار ئۇچ تەرىپىمىزنى قورشىۋالدى . ئوق دېگىنىڭ مۆلدۈردەك ياغىدۇ . بومبا دېگىنىڭ ئاسماندىن تاش يېغىۋاتقاندەك چۈشۈۋاتىدۇ... ئاخىر ھېچ بولالماي ، ھاشىر كاپىتان ئىككىمىز : «غۇلجا نەدىسەن ؟» دەپ كەينىمىزگە چېكىنىدۇق . بىر چاغدا گومىنداڭنىڭ بىر كۈرەشچى ئايروپىلانى ئىككىمىزنى قوغلاپ كەلدى . بىز يەر بېغىرلاپ قاچاتتۇق ، ئۇ

فارقىراپ كېلەتتى ـ دە ، دۇمبىمىزنى سىلاپلا ئۆتۈپ كېتەتتى ، يەنە ئايلىنىپ كېلىپ سىلاپلا ئۆتۈپ كېتەتتى . بىزدە جان قالـ سۇنمۇ ، ئايروپىلان كېچىچە قوغلىدى ، بىزمۇ قېچىۋەردۇق ، ئەتىسى ئەتىگەندە ، شىخۇدىن چىقىپ قاپتىمىز...

جەڭچىلەر پاراققىدە كۈلۈپ كەتتى ۋە ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىن شىپقىدى .

ـــ پاھوي... بىر يۈز يەتمىش كىلومېتىر يولنى بىر كېچىدە كەينىچىلەپ ئۆملەپ بېسىپسىلەردە...

ـــ توختاڭلار ، ئاخىرى تېخى بار ، ـــ دېدى داۋۇتجان قىزىق ۋە سۆزىنى داۋاملاشتۇردى ، ـــ ئەتىگەندە قارىساق ، ئايروپىلان يەنە كېلىۋاتامدۇ ، ئاچچىقىم نەدىن كەلدى ، بىلىمـ دىكى ئارغامچىنى يېشىپ ، بىر سالما تاشلاپتىكەنمەن ، سالمام ئايروپىلاننىڭ بوينىغىلا چۈشۈپتۇ ، ھاشىر كاپىتان ئىككىمىز كۈچەپ تۇرۇپ راسا تارتىۋىدۇق ، ئايروپىلان ئالدىمىزغىلا ئۆـ لۈك سادەك پوكلا چۈشتى . ھاشىر كاپىتان :

ـــ چىق ، داۋۇت ، سەن كونا لىيۇتچىكقۇ ، ـــ دېدى . مەنمۇ ئىككىلەنمەيلا ، ئايروپىلانغا ئىرغىپلا چىقتىم ـ دە ، ھەيـ دىدىم ، ئايروپىلان ئاسمانغا قۇشتەك يېنىكلا چىقىپ كەتتى ، ئاسمانغا چىقىۋالغاندىن كېيىن ، بىزمۇ بوش كەلمەيمىز ـ دە ، شىخۇدىكى ، چەپەيزىدىكى گومىنداڭنىڭ سان ـ ساناقسىز پوتەيـ لىرىنى ئوققا تۇتۇپ كۈلىنى كۆككە سوروۋەتتۇق...

ـــ شۇمۇ قىزىق گەپ بوپتىمىش ، قىزىقچى بولىساڭ ، ئادەمنى كۈلدۈرۈپ ، ئۇچىيىنى ئۇزۇۋەت ، ـــ دېدى ھۇنزلاپـ چى نۇۋەت ئېلىپ .

ـــ ئۇچىيىمىزنى ئۇزۇۋېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويۇشما بىزنى يەنە ، ـــ دېدى جەڭچىلەردىن بىرسى .

ـــ قورقما ، يەنە بىر قىزىق گەپ بىلەن ئۇلاپ قـويـ مىز ، ـــ ھۇنزلاپچى گېپىنى باشلىدى ، ـــ غۇلجىدا لەڭشاڭـ

نى ئالالمايۋاتقان كۆنلەرنىڭ بىرى ، ئالدىمىزدىكى چوڭ پوتەي ئەجدىھادەك ئوت چېچىپ تۇرىدۇ . پوتەينى پارتلىتىمەن دەپ ، نى ـ نى يىگىتلەر ئۇ دۇنياغا كەتتى . ئىچىم تىتىلداپ كېتىپ بارىدۇ يا كوماندىر ماڭا رۇخسەت قىلمايدۇ ، ئاخىر ئۇ :

ـــ ھۆۋز ، سەن بارمىساڭ بولمىدى ، ـــ دېدى ئۇمىد-لىك كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ تۇرۇپ ، ـــ تۆت بومبىنى قول ياغلىقىم بىلەن چىگىپ ماڭدىم . پوتەيگە يېقىن باردىم ـ دە ، كەلتۈرۈپ كىپ بىر ئېتىپتىكەنمەن ، پوتەي دېگىنىڭ كۆلدەك توزۇپ كەتتى . بىر چاغدا قارىسام ، ئىككى گومىندانچى ئەسكىرى ئاسمانغا ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپ بارىدۇ . بىرسى ئورۇق ، بىرسى سېمىز ، سېمىز ئۇستىدە ، ئورۇقى ئاستىدا...

ـــ پاھ ... سېمىزى يېنىك ئىكەن ـ دە...

ـــ يېنىك بولمىغان بىلەن ـــ دېدى ھۆۋزلاپچى چىرايى-نى ئۆزگەرتىمەي ، ئۇ قوش قاناتلىق ئىكەن . ئۇستىدىكى سېمى-زى ئورۇقىدىن سورىدى :

ـــ ھەي ، بۇ كىمنىڭ بومبىسىدۇ ؟

ئورۇقى جاۋاب بەردى :

ـــ سەن تېخىچە بىلمىدىڭما ، بۇ ھېلىقى ھۆۋز باتۇرنىڭ ئاتقان بومبىسى ئەمەسمۇ ؟ !

ـــ شۇ... مەنمۇ ھۆۋزنىڭكىمىكىن دېۋىدىم ، ئۇنىڭلا بول-سا ، بىز مۇشۇنداق بولاتتۇق .

جەڭچىلەر تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى ، سۆز ئارىلىقلىرىدىمۇ كۈلۈشتى ، بەزىلەرنىڭ كۈلۈۋېرىپ ، مەيدىسى ئاغرىپ كەتتى ، بەزىلەر تېلىقىپمۇ قالدى . كۈلكە ئاۋازىنى ئاڭلاپ ، سىرتتىن كىرگۈچىلەر كۆپەيدى . بىر ۋۇزۇود يېتىپ قوپىدىغان زېمىلانكا ئىچى يۈزدىن ئوشۇق ئادەم بىلەن تولۇپ كەتتى .

سەن تاۋۇز تىلىپ ساتىدىغان باققالدەك ، پارچە ـ پۈرات ئوقەتچى بولۇپ قاپسەن .

— قېنى ، سېنىڭ توپلاپ ساتىدىغان مالىلىرىڭنى كۆرۈپ باقايلى ، — دېدى ھۇنزلاپچى .

— بىر كۈنى غۇلجىدىن تېلېگراممىا كېلىپ قالدى ، — دېدى داۋۇتجان قىزىق ، — ئوقۇسام ، مېنى قۇربان ھېيت نامىزىغا ئىمامەتچىلىك قىلىپ بەرسۇن ، دەپ چاقىرتقان تېلېگراممىا ئىكەن ، بوپتۇ ، بارسام باراي ، دېدىم ـ دە ، ھېيت كۈنى تاڭ سەھەردە ئايروپىلان بىلەن باردىم . ئايرودرومدا ئابدۇكېرىم ئاباباسۇف ئالدىمغا چىقىپ تۇرۇۋېتىپتۇ :

— سېنى يېتىپ كېلەلمەسمۇ دەپ ئەنسىرىدۇق ، ھەر ھالدا ۋاقتىدا كەلدىڭ ، ماڭايلى ، پۇتۇن جامائەت ساڭىلا قاراپ تۇرىدۇ ، — دېدى ئاباباسۇف خۇشال بولۇپ . مەدرىسىنىڭ ئالدىغا كەلسەك ، راست دېگەندەكلا جامائەت مېنىڭ يولۇمغا تەلمۇرۇپ قارىشىپلا تۇرۇۋېتىكەن . مېنى كۆرۈپ چاۋاك چېلىشىپ كەتتى . مېنىڭ ئىمامەتچىلىكىمدە نامىز باشلاندى... ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم رەخمىتۇللا ، دەپ ئوڭ يېنىمغا قارىسام ، ئەخمەتجان ئەپەندىم ، ئىسھاقبېك ، رەخىمجانلار ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ ، ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم رەخمىتۇللا ، دەپ سول يېنىمغا قارىسام ، موڭغۇل دۇنزىئون ، شۇۋە ئىسكادرونىڭ كوماندىرلىرى سەللىلەرنى ئوراپ ئولتۇرۇشۇپتۇ...

زېمىلانكا ئىچى كۆچلۈك كۈلكە ـ قىقاسىتىن تىترەپ كەتتى .

— بوپتۇ ، قىستاپ تۇرۇۋالدىڭلار ، ئۇچىيىڭلارنى ئۇلاپ قويسام قويماي ، — دېدى ھۇنزلاپچى ، — ئەمما يەنە ئۇزۇلۇپ كەتسە مەن تۆلىمەيمەن .

— بولدى ، بىزگە ھېساب .

— بىر كۈنى پولكوۋنىك نىزامىدىننىڭ ئېتىنى سۇغارغىلى ماناس دەريىسى بويىغا چۈشتۈم ، ئات ئاچ كۆزلۈك بىلەن راسا سۇ ئىچىۋاتاتتى . بىردىنلا ئۇ قاتتىن گومىنداڭ ئەسكەرلى-

رىنىڭ پىلىموتتىن ماڭا قارىتىپ ئاتقان ئوقلىرى ئۇچۇپ كې-
لىشكە باشلىدى . قولۇمدىكى قامچىنىڭ دەستىسى ئىرغايدىن
ئىدى ، كەلگەن ئوقلارنى قامچا دەستىسى بىلەن بىرمۇ بىر توك ،
توك ، توك ، توك ، توك··· ئۇرۇپ چۈشۈرۈۋەتتىم . ئاتنى خاتىر-
جەم سۈغىرىپ قىرغاققا چىقىپ كېتىپ بارسام ، گومىنداڭ
ئەسكەرلىرى يەنە ماڭا قارىتىپ پىلىموتنى قويۇۋەتتى ···
شۇنداق قارىغۇدەك بولسام ، بىر كىچىك بالا ئەپكەشتە سۇ ئېلىپ
كېتىپ بېرىپتۇ ، ئاتتىن ئېگىشىپلا بىر چېلىكنى ئېلىپ ،
سۈيىنى تۆكۈۋېتىپ ، بېشىمغا كىيىۋالدىم . ئۇچۇپ كەلگەن
ئوقلار چېلەككە داراڭلاپ تېگىپ ، توكۇرلاپ يەرگە چۈشۈپ
كەتتى .

لاپچىلىق ـ قىزىقچىلىقلار راسا قىزىپ ، ئەۋجىگە كۆتۈرۈ-
لۈۋاتقان چاغدا ، بۇ يەردىن خېلىلا نېرىدىكى زېمىلانكىدا ـــ
باتالیون شتابىدا ـــ گايىتىنىڭ ئالدىدا بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلە-
تىپ ۋزۋود كوماندىرى مەخەت تۇراتتى . گايىت قاتتىق چېچىلا-
غان ، ئۆسكەن ساقال ـ بۇرۇتلىرى تىترەپ كەتكەن··· ئۇ ئۆزد-
نى بىلمىگەن ھالدا ئۇياق ـ بۇياققا ماڭاتتى ، مەخەتنىڭ ياقىسى-
دىن ئالاتتى ، قولىنى كۆتۈرەتتى ، بىراق قۇلىقىنىڭ تۈۋىدىكى
تاتۇققا كۆزى چۈشەتتى ـ دە ، قول تەگكۈزۈشتىن يالتىياتتى .

ـــ سەن ئادەم ئەمەسسەن !··· ئېشەكسەن ، ئېشەكتىنمۇ
بەتەرسەن··· ـــ گايىتىنىڭ كۆك كۆزلىرى دەھشەتلىك يانغان ،
تىكەنلەشكەن سىرىق ساقال ـ بۇرۇتلىرى تىترەيتتى .

مەخەت ئۆز ئىقراسىنى يەنە دۇدۇقلاپ سۆزلەپ چىقتى .

ـــ شۇنچىلىك بولۇپ كەتكەن بولساڭ ، ماڭا دېسەڭ بولا-
مامدۇ ، ھەي بۇقا ! ··· مەن ساڭا نى ـ نى چوكانلارنى تېپىپ
بەرمەيتتىممۇ ···

مەخەتنىڭ كەينىدە مىلتىق تەڭلەپ تۇرغان جەڭچى كولۇۋۇ-
تىشكە تاس قالدى .

ـــ راست ، مەن جەزمەن تېپىپ بېرەتتىم ، ـــ دېدى گايىت كۆزلىرىنى ئالايتىپ .

ـــ مەخەتنىڭ لەۋلىرى ئاران مىدىرلىدى :

ـــ مەن يېڭىلدىم ، تۇگەشتىم ... يولداش كوماندىر .

ـــ يېڭىلدىم . تۇگەشتىم ؟ ... نېمە دەۋاتىسەن ؟ ئەمدى پۇتۇنلەي بەربات بولدۇڭ ...

راسۇايى گۇناھ ئۇنىڭ بېشىدىكى كۆتۈرگۈسىز ساڭگىلاتقاندى .

ـــ قانداق ، كۆڭۈلىڭ كەينىگە كىرسەڭ ، ئاپىرىپ چۆلـ لەرگە تاشلامدىكەن ؟ ـــ ئۇ مەخەتكە مىلتىق تەڭلەپ تۇرغان جەڭچىگە قاتتىق ۋارقىرىدى :

ـــ ھەيدە ! قاماپ قوي بۇ شەرمەندىنى !...

ئۇنى ھەيدەپ چىقىپ كەتتى ، باتالیون كوماندىرى تىترەپ كەتكەن قوللىرى بىلەن بىر ئورام تاماكىنى تەسلىكتە يۇگىدى . ئۇنى تۇتاشتۇرۇپ ، قاتتىق ـ قاتتىق شوراپ چەكتى ۋە بىر مىنۇتتىلا كىچىككىنە قالغان قالدۇقىنى يەرگە تاشلاپ ، دەسسەپ ئۇچۇردى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ بېشى قاياتتى ، كۆزـ لىرى ئىمىر ـ چىمىر قىلاتتى ، سەل تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، پولك شتابىغا قاراپ ، قەدىمىنى يوغان ـ يوغان ئېلىپ يۇرۇپ كەتتى .

ئۇ پولك شتابىغا كىرىپ ، يۇز بەرگەن ۋەقەنى بايان قىلغانـ دا ، پولك كوماندىرى نىزامىدىن ئۆزىگە ئوخشاش جىددىيلىككـ مۇ چۈشمەي ، غەزەپلەنمىگەندەك ، تەمكىن ئولتۇرۇپ ، سوئال سوراشقا باشلىدى :

ـــ ئۇ خەنزۇ قىزى قەيەردە تۇرىدىكەن ؟

ـــ بىزنىڭ ئايىغىمىزدىكى جاڭزىدا ، بىر ئائىلىنىڭ يالـ غۇز قىزىكەن .

ـــ قىز ئۆيدە يالغۇزمىكەن ؟

ـــ ياق ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئۆيدە قىزنىڭ دادىسى ، ئانىسى بار ئىكەن .

ـــ خوش ؟

ۋەقەنى تەپسىلىيرەك سۆزلەشكە باشلىدى ئۇ :

ـــ مەخەت بارغاندا ، ئۇ ئائىلىدىكىلەر ئۇنى قىزغىن قارىشى ئاپتۇ ، مېھمان قىپتۇ . قىزى ئۇيغۇرچىنى ياخشى سۆزلىگىنى ئۈچۈن ، دادىسى بىلەن ئانىسى قىزنى يالغۇز قالدۇرۇپ ، دالان ئۆيگە چىقىپ كېتىپتۇ . جىننىڭ قەستى شاپتۇلدا دېگەندەك ، بۇ مەخەتكە ياخشى پۇرسەت بوپتۇ . مەخەت پوخۇرلۇق قىلىپ ، قىزنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىنى تۇتۇشقا باشلاپتۇ . قىز ئۇنىڭ نىيىتىنى بىلىپ ، نېرىراق ئولتۇرۇپتۇ . ئۇ ئاخىر قىزنى مەجبۇرىي كارىۋاتقا بېسىپتۇ ... قىز تېپىچەكلەپ ۋارقىراپ كەتكەندىن كېيىن ، دادىسى بىلەن ئانىسى ئالاقزادە بولۇشۇپ يۈگۈرۈشۈپ كىرىپتۇ . بۇنى كۆرگەن مەخەت ئىككىسىگە تاپاۋچىسىنى تەڭلەپ ، دالان ئۆيگە ھەيدەپ چىقىپتۇ ـ دە ، قىزنى قاچۇرۇۋەتمەسلىك ئۈچۈن ، دادىسىنىڭ يانپىشىدىن ئېتىپ ، ئۇنى ئورنىدىن قوپالماس قىلىپ قويۇپتۇ ، ئانىسى بۇ ھالنى كۆرۈپ ھوشىدىن كېتىپتۇ . سارايدىن ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ چىققان قىزنى مەخەت خۇددى سا چۆجىنى ئالغاندەك بىر قولى بىلەن كۆتۈرۈۋېلىپ ، ساراي ئۆيگە ئەكىرىپتۇ ـ دە ، مەقسىتىگە يېتىپتۇ ...

ـــ ئۆزى ئىقرارمۇ ؟

ـــ ئىقرار .

ـــ ھەممىنى بوينىغا ئالدىمۇ ؟

ـــ مېنىڭ ئېيتقانلىرىم ئۇنىڭ ئەينەن ئۆز سۆزى ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى گايىت دەرھاللا ، ـــ ئۇرۇشلاردا باتۇرلۇق كۆرسىتىپ جىنايىتىمنى يۇسام ، دەيدۇ .

نىزامىدىن ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى :

— ئۇنداق جىنايەت ئۆتكۈزمەيمۇ ھەممە جەڭچى باتۇرلۇق كۆرسىتىۋاتىدۇ ، — دېدى نىزامىدىن ۋە ئۇنىڭ چىرايى بىر-دىنلا جىددىي تۈس ئالدى ، — بىز ئىنقىلابىمىزنى ساغلام ئېلىپ بېرىشىمىز كېرەك !

— ئۇ ئۆزىمۇ قوش ئوردىنلىق — «باتۇرلۇق» ، «پىدا-ئى» لىق ئوردىنلىرى ئالغان ... ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ھەممە قىلمىشلىرىنى راستچىللىق بىلەن تولۇق بايان قىلدى .

نىزامىدىن يېنىپ كەتكەن سۈرلۈك كۆزلىرىنى گايىتقا تىكىپ تۇرۇپ :

— نېمە دېمەكچى بولىسىز ؟ كەچۈرۈم قىلىش كېرەك ، دېمەكچىمۇسىز ، — دېدى .

— كەچۈرۈم قىلىمىغان تەقدىردىمۇ ، ھەر ھالدا ... — گايىتنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى .

نىزامىدىن كېسىپ ئېيتتى :

— بىھۇدە ئۇرۇنماڭ ، بىزنىڭ ئارمىيىمىزنىڭ شەنىگە ھېچكىم داغ تەگكۈزمەسلىكى كېرەك ھەم تەگكۈزەلمەيدۇ ! ئار-مىيىمىزنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ، ساپلىقىنى قوغدىشىمىز كې-رەك ! بىلىشىڭىز كېرەككى ، ئارمىيە ئىنتىزامى ، كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئۇلۇغلىقى ئەخلاقىي - پەزىلىتى ئۇنى مەڭگۈ ئۇرە تۇرغۇزالايدۇ ۋە ياشىتالايدۇ ، كۆكسى — ئوردىن - مېداللار بىلەن تولغان بولسىمۇ ، ئۇ ئۇلۇمگە مەھكۇم !

— يولداش پولكوۋنىك يەنە بىر ئىش بار .

— خوش ؟

— بۇ ئىشنى نادەممۇ بىلەتتىكەن ...

— نېمە ! ... — نىزامىدىن بېشىنى ھەرە چاققان ئادەم-دەك ئىتتىك كۆتۈردى ، — مەسىلە ئۆتۈشتىن ئالدىنمۇ ؟

— شۇنداق ، يولداش پولكوۋنىك ، — گايىت ۋارىسجان-دىن ئاڭلىغانلىرىنى ئېيتتى ، — مەخەت بۇ ئىشقا نادەمنى سايى

قىلغان ، بىللە بىرىپ ئوينايلى ، دېگەن .
نىزامىددىن تېز ـ تېز سوئال قويۇپ تۇراتتى :
ـــ نادەمچۇ ؟
ـــ نادەم دەسلەپتە ماقۇل دېگەن ...
ـــ خوش ؟
ـــ كېيىن يېنىۋالغان ، مەخەت : سەن بارمىساڭ مەيلى ، ئۆزۈم بىرىۋىرىمەن دېگەن ، نادەم قۇلاق يوپۇرۇپ يۈرگەن ، سۈكۈت قىلغان .
ـــ نادەم ئۆزى ئىقرارمۇ ؟
ـــ مەن ئۇنى بارماس دەپ ئويلاپتىمەن ، دەيدۇ .
ـــ سىزنىڭ پىكىرىڭىز قانداق ؟
ـــ مېنىڭچە ، ئەگەر نادەم ئۇنىڭ شەرمەندە نىيىتىنى شتابقا ۋاقتىدىلا مەلۇم قىلغان بولسا ، ئۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولاتتى .
ـــ ئېھتىمال .
ـــ مېنىڭچە ، نادەمنىمۇ جازالاش كېرەك .
ـــ شۇنداق ، لېكىن نادەمنى جازالىغاندىمۇ ، بەربىرى ئۇنىڭ جىنايىتى يېنىكلەپ قالمايدۇ .
ـــ شۇنداق ، يولداش پولكوۋنىك .
ـــ لېكىن ، نادەمنىڭ بىپەرۋالىقى ، سەپداشلىرىغا مەسئۇل بولماسلىقى جازالىنىشى كېرەك ، ئۇنىڭغا بىر ئايلىق قاماق جازاسى بۇيرۇڭ ! باشقا گەپ يوق ، قايتىڭ !
ـــ خوپ بولىدۇ ، يولداش پولكوۋنىك !
ئەتىسى پۈتۈن پولك سەپكە تىزىلدى . پولك شتاب باشلىقى مەخەتنىڭ قىلمىشىنى ئوقۇشقا باشلىدى . مەخەت سەپ ئالدىدىكى مەيداندا كاكىرى ، پوروپۇرچىك ئۇنۇۋانى ۋە مەيدىسىدىكى ئوردېنلىرى يۇلۇۋېلىنغان هالدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۆرە تۇراتتى ، مىڭلىغان كۆزلەردىن چاچرىغان غەزەپ ، ئېچىنىش ئۇچقۇنلىرى

ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تەگمەكتە ئىدى . ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمايتتى : ھەربىي ـ سىياسىي جەھەتتىن جىنايەت ئۆتكۈزسەمچۇ كاشكى ... دەپ ئۆزىگە ـ ئۆزى ئېچىناتتى ، پۈت ـ قوللىرى بارغانسېرى دەرمانسىزلىنىپ باراتتى . نۇرسىز كۆزلىرىگە دەھشەتلىك قاراڭغۇلۇق تىقىلغاندەك بولاتتى ...

جەڭچىلەردە بارغانسېرى ئېچىنىش تۇيغۇلىرى يېنىشقا باشلىدى : قانلىق جەڭلەردە بىرنەچچە يىل بىللە بولغان ، ئۇرۇش بورانلىرى ئۈنى ئۈچۈرۈپ كېتەلمىگەن ، تالاي ـ تالاي كۈنلەرنى ئاچ ـ توق ئۆتكۈزگەن ، ئۇيقۇسىزغان ، ئوتقا كىرگەن ، سۇغا چۈشكەن ، يارىلانغان ... لېكىن جەڭگۋار سەپتىن قالمىغان ، بەلكى سەپنىڭ ئالدىدا ماڭغان ، «باتۇرلۇق» ئوردىنى ئۈنىڭ كۆكسىگە ئاسانلىقچە ئېسىلمىغان ، ئۇ بىر قېتىم دۈشمەن قولىغا تىرىك چۈشۈپ كېتىپ ، پۈتۈن قىسىم ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ تۈرغاندا ، ئىككى دۈشمەننى ئۆلتۈرۈپ ، بىر مىلتىق ، بىر تاپانچىنى غەنىيمەت ئېلىپ سەپكە يېنىپ كەلگەن ، جېڭدىكى ئۇرۇشتا يالغۇز ئۆزى گومىنداڭنىڭ چوڭ پوتىينى پارتلىتىپ ، قىسمىنىڭ ئىلگىرىلىشىگە يول ئاچقان . شىخۇ ئۇرۇشىدا ئۇچ يېرىگە ئوق تېگىپ ئېغىر يارىلانغان ، ساقايغاندا ، دوختۇرلار ، كوماندىرلار ئارقا سەپتە ئىشلەشنى تاپشۇرسىمۇ ، ئۇنىماي ، جەڭگۋار سەپكە ـــ ئۇرۇش ئىچىگە يېنىپ كەلگەن ... تېخى ئۇ داڭلىق ناخشىچى ، ئۇسسۇلچى ، خۇش چاقچاق ـ دورامچى ئىدى ، نۇرغۇن قۇشلار ئاۋازىدا سايراپ ، تالاي قېتىم رازۋېدكىغا چىققان ... جەڭچىلەر قەلبىدە ئۆچمىگۈدەك قىزىقچىلىقلىرى بىلەنمۇ ھەممە ئۈنى «مەخدەم ـ مەخدەم» دېيىشەتتى . مانا بۇ ئىشلار كوماندىرلارغىمۇ ، جەڭچىلەرگىمۇ بەش قولدەك ئايان ، شۇ ئىشلار ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىغانىدى .

شۇنچە ياخشى جەڭلەرنى قىلغان بىر جەڭچىنىڭ كۆڭۈلنىڭ

كەينىگە كىرىپ ، بىر دەملىك ، قىزىل لاتا كۆرۈنگەندەك قوز-غالغان ھېسسىياتنى باسالماي ، ئۆزىنى بەربات قىلىش دەرىجىسىگە بېرىپ يېتىشىگە سەپداشلىرى قانچە قايغۇرسىمۇ ، ئېچىنسىمۇ لېكىن بۇ ئېچىنىش - قايغۇرۇش ئۇنى ئاقلىيالمايتتى ، قۇتقۇزالمايتتى ۋە ئىنسانلارنىڭ ئىپپەت - نومۇسىنى ھىمايە قىلىدىغان ، قوغدايدىغان قانۇندىن ئۈستۈن تۇرالمايتتى .

پۇتۇن مەيدان ئاجايىپ سۈرلۈك تۈس ئېلىپ ، ئېغىر سۈكۈتتە تۇراتتى . ئادەملەر نەپرەتلىنىۋاتسىمۇ ، قايغۇرۇۋاتسىمۇ ، ئېچىنىۋاتسىمۇ ، شۇ تاپتا ئۇنىڭ ئەھمىيىتى يوقتەك قىلاتتى . راسۋايى جىنايەتنىڭ ئۆلۈمگە مەھكۇم ئىكەنلىكىنى ھەممە بىلەتتى ۋە شۇنداق ھۆكۈمنى ھەممىسىمۇ ھىمايە قىلاتتى ! ھۆكۈمنى ھىمايە قىلىسەن ، ئەمما كۆزۈڭدىن ياش قۇيۇلىدۇ ، قۇيۇلغاندىمۇ ، ئوتتەك قىزىق ياشلار قويۇلىدۇ ! ...

راستىنلا مەخەت ئۆلۈمگە بۇيرۇلدى .

ئۆز باتالىيونىنىڭ ئالدىدا تۇرغان گايىتىنىڭ كۆزلىرىگە لىقىدە ياش كەلدى ... بۇلار ئەمەس ، كۆزلىرىگە ياش كەلگەنلەر كۆپ ، لېكىن كۆز ياشلىرىنى يوشۇرۇپ قالغىلى بولمايتتى ، بۇلدۇقلاپ چىقىپ تۇرسا قانداق قىلىسەن ؟ تېخى ئەنە شۇ دەھشەتلىك ھۆكۈمنى ئوقۇغان مايۇرمۇ كۆز ياشلىرىنى توختىۋالالماي ، يۈزىنى تەتۇر ئۆرۈپ تۇرۇۋالدىغۇ ، ئۇ مەخەتنى نەچچە قېتىم مۇكاپاتلىغان ، ماختىغان ، ئالقىشلىغان ، ئوردىن تەقدىم قىلغان بۇيرۇقلارنى ئۆز قولى بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ ئوقۇغان ئەمەسمىدى ...

شۇنداق قاتتىق ئىنتىزام گايىتنى ۋە ئۇنىڭ كەينىدە تۇرغان جەڭچىلىرىنى تىك تۇرغۇزۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئۇ بىلىپ تۇرسىمۇ ، ئەمما مەخەتنىڭ تاتارغان يۈزىنى كۆپرەك كۆرۈۋېلىشنى ئىستەيتتى .

مەخەت بېشىنى كۆتۈرۈپ سەپداشلىرىغا ئاخىرقى قېتىم بىر

قاريدى ... ئۇ مېنىڭدىن ئىبرەت ئېلىڭلار دەپ سۆزلىمەكچىدى ، ئەمما سەپداشلىرىنىڭ كۆزلىرىدىكى مۆلدۈرلەپ تۇرغان ياشلارنى كۆرۈپ ، سۆزلەشتىن يالتايدى . ئۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ ، قەدەملىرىنى خۇددى ئىسترويدىكىدەك تەكشى ، رەتلىك يۆتكەپ ماڭدى . ئەنە ئۇ كېتىپ باريدۇ ، ئۇنىڭ ئۆمرى بارغانسېرى قىسقارماقتا ، جەڭچىلەر ئۇنىڭ كەينىگە بىر قايرىلىشىنى شۇنچە كۈتمەكتە ... ياق ، ئۇ قايرىلىپمۇ قويمىدى .

ئارىدىن ئون بەش مىنۇت ئۆتكەندە ، تارقىلىشىپ ئۆز زېمىـ لانكىلىرىغا ئون ـ توقسان كىرىپ كېتىپ بارغان جەڭچىلەر كەينى ـ كەينىدىن ئېتىلغان ئۇچ پاي ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىدى .

× × ×

ئۇستى چېدىرچە يېپىلىپ ، قاڭالتىر بىلەن قاپلانغان ئۆيگە ئوتتۇرا يۆنىلىش قوماندانلىق شتابىغا كىرىپ كەلگەن پولكوۋۋـ نىك بوسۇغا ئاتلاپلا ھۆرمەتتە تۇرۇپ چاس بەردى :

ـــ سالام يولداش گېنېرال لېيتىنانت ، چاقىرتىشىڭىز بويىچە كەلدىم !

مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقـ بېكمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ چاس بەردى :

ـــ سالام ، يولداش نىزامىدىن !

ئىككىسى قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ۋە قىزغىنلىق بىلەن ئۇزاققىچە بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى سىلكىشتى . نىزامىدىن ئاندىن باش قوماندان بىلەن بىللە كەلگەن باش شتاب خىزمەتچىـ لىرى ، ئوتتۇرا يۆنىلىش شتابىدىكىلەر بىلەن كۆرۈشتى . ئىسـ ھاقبېك يەنىسخەيدە تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ تۇرمۇشى ، ھەربىي دەرس ، ھەر خىل مەشقلەر ، جەڭچىلەرنىڭ دەم ئېلىش ـ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرى توغرىسىدا سوريدى ، نىزامىدىن

تەپسلىي جاۋاب بەرگەندىن كېيىن ، ئىسھاقبېك :
ـــ دەرس سائىتىنى كۆپەيتىڭلار ، مۇزاكىرىنى جەڭچىلەر-
مۇ ، كوماندىرلارمۇ ئۆز ئەمەلىيىتى بىلەن ، ھەرقايسى جايلاردا
قىلىنغان ئۇرۇش ـ ھۇجۇملاردا بارلىققا كەلگەن تەجرىبىلەر ،
ئاچچىق ساۋاقلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ مۇزاكىرە قىلىڭلار . تىنچ-
لىق بىتىمى ئىمزالانغىنى بىلەن شىنجاڭ ھازىر تىنچ ئەمەس ،
گومىنداڭ تىنچ ياتقىنى يوق ، بىزگە قارشى قۇتراۋاتىدۇ ، سۈيد-
قەستلىك پىلانلارنى تۈزۈپ ھەركەت قىلىۋاتىدۇ ... بۇ ئىشتا
ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت رەئىسى ئاق يۈزلۈك رولدا ، يەنى
سەھنە كەينىدىكى ئادەم رولىدا ، شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ
قوماندانى قارا يۈزلۈك رولدا ئويۇن كۆرسىتىۋاتىدۇ ، ـــ
دېدى .
ئىسھاقبېكنىڭ سۆزى ئۈزۈلۈپ قالدى ، كۈتكۈچىلەر تاماق
ئېلىپ كىرىشتى . ئۈستەل ئۈستىگە سۈيۇقئاش ، ھورى كۆتۈرۈ-
لۈپ تۈرغان ئىككى تاۋاق گۆش ۋە سەيلەر قويۇلدى . گېنېرال
لېيتىنانت دېرىزىگە قويۇپ قويغان يوغان سومكىسىدىن ئىككى
بوتۇلكا قىزىل ھاراق ئالدى .
ـــ مەن سىلەرگە ئاران ئىككى بوتۇلكا ئېلىپ كەل-
دىم ، ـــ دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ، ـــ ياخشى ۋىنو ، ئادەمنىڭ
كۆڭلىنى ئاچىدۇ ، كەيپىنى كۆتۈرىدۇ ، ئاز ـ ئازدىن بولسىمۇ
ئىچەيلى .
رومكىلار كۆتۈرۈلدى ، ئىسھاقبېك يەڭلىرىنى تۈرۈۋېتىپ ،
ئىشتىھا بىلەن گۆش يېيىشكە تۇتۇندى .
ـــ سۈيۇقئاش قىلغۇچە ، چۆپنىلا ئېلىپ كىرگەن بولساڭ-
لار تېخىمۇ ياخشى تاماق بولاتتىكەن...
ـــ قىرغىز نارىنى بولسا ، سىزنىڭ جېنىڭىز يايراپ كې-
تەر ئىدى ...
ـــ ئۇغۇ شۇنداق ، بىراق قىرغىز نارىنىغا ۋاقىت كۆپ

كېتىدۇ ، قازاق نارىنى ئېتىش ئوڭايراق .
نىزامىدىن سەيدىن ئىككى چوكا ئالدى ـ دە ، ئۆزى ياخشى كۆرىدىغان تاماق ـــ سۈيۈقئاشنى ئىچىشكە باشلىدى .
تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ، بۆلۈمدە ئىسھاقبېك بىلەن نىزامىدىن يالغۇز قالدى . باش قوماندان قولىنى ئېرتىپ بولۇپ ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتىنى ئىككى بارمىقى بىلەن بىرنەچچە قېتىم سىلاپ قويدى ـ دە :
ـــ خوش ، گېپىمىزگە كېلەيلى ، ـــ دېدى ئۇ ئۇستەلگە يېقىن ئولتۇرۇپ ، ـــ دېمەك ، گومىنداڭ يوشۇرۇن ھەرىكەتكە ئۆتتى ، بىزنى پارچىلاشنى ، ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىزنى ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇشنى قەستلەۋاتىدۇ . دەرۋەقە ، ئۇنىڭ شۇنداق قىلىشىغا بەزى ئاساسلارمۇ بار ، ئوسمان ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىنى ئىشلىمەي ، كۆكتوقايغا بېرىپ يېتىۋالدى...
ـــ ئادەم ئەۋەتىلگەن ئەمەسمىدى ؟ ـــ دەپ سوريدى نىزامىدىن .
ـــ ئەۋەتىلگەن ، نەتىجە چىقمىدى ، ئۇ يەنىلا كەلمەيۋاتىدۇ ، دېمەك ئۇ ئاينىدى ، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىدە ھەم باشقا ئىدارىلەردە ئىشلەۋاتقان خىزمەتچىلىرىمىزدىن ئۇنىڭ يېنىغا قېچىپ كېتىۋاتقانلارمۇ خېلى بار .
ـــ ئۇنداقتا ئۇ ئاستىرتىن ئادەم توپلاۋاتسا كېرەك ؟
ـــ شۇنداق ، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا ، ئۇ : گېپىم گەپ بولىدىغان بىردىنبىر ئادەم مەن بولىمەن ، دەپ ئويلاپتىكەن ، لېكىن ئۇنىڭ ئويى دېگەن يەردىن چىقمىغاندىن كېيىن ، دۈشمەنلەشكىلى تۇردى . ھازىر ئۇ ئۇمىدىنى گومىنداڭغا باغلاپ ، ئۇنىڭدىن مەدەت كۈتۈۋاتىدۇ ... ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، ئۇ ئىككى قېتىم ئۆز ۋەكىللىرىنى يوشۇرۇنچە ئۇرۇمچىگە ئەۋەتكەن ۋە ئۇلار جاڭ جۆڭ بىلەن كۆرۈشكەن . بۇ ئىشتا جانىمقان ، خادىۋاڭلار پايپاسلاپ يۈرۈپ خېلىلا

خىزمەت كۆرسىتىپتۇ ھەم ئوسمانغا شەخسىي سوۋغىلارنىمۇ ئە-
ۋەتىپتۇ .

— دېمەك ، گومىنداڭچىلار بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇشۇپ-
تۇ - دە .

— شۇنداق .

ئىككىنچى بىردەم جىم بولۇشۇپ قالدى . باش قوماندانىنىڭ
قارچىغىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرى ئويچانلىق بىلەن بىر نۇقتە-
غا تىكىلدى . نىزامىدىننىڭ چىرايى تېخىمۇ سۈرلۈك تۈس ئالـ
دى .

— ئالدىنقى سەپتە ئەھۋال قانداق ، غەيرىي ئىشلار يۈز
بېرىۋاتامدۇ ؟

— ھازىر ئالدىنقى سەپلەردىمۇ گومىنداڭنىڭ قۇترىشى ،
بىتىمگە خىلاپلىق قىلىش ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ ، — دېدى نىزامى-
دىن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، — ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈۋاتقان
ئىشپىيونلىرى كۆپەيىۋاتىدۇ ، دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىن ئۆ-
تۈپ بۇ تەرەپتىكى چارۋا ماللارنى بۇلاپ كېتىش ۋەقەلىرىمۇ
كۆرۈلدى ، ئالدىنقى كۈنى شىخەنزىدىن بىر تۈركۈم ئىشپىيون-
لارنىمۇ قولغا چۈشۈردۇق . يېقىندا دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمى
بويىدىكى بىر كىچىك مەھەللىنى قوراللاندۇرغانلىقىنى بايقاپ
قالدۇق ... مەن بۇ ئەھۋاللارنى باش شتابقا تېخى ئاخشام دوكلات
يازغانىدىم .

— ئۇ يەردە قىسىم يوقمۇ ؟

— ئۇ يەر بىزدىن ئوتتۇز كىلومېتىر يىراقلىقتا ، ئەمما
ھەر كۈنى بىر چارلاش ئەترىتى بېرىپ تۇرىدۇ .

— ئۇنداقتا يوشۇرۇن ھەرىكەت قىلالايدىكەن ، ئۇ يەرگە
قىسىم ئەۋەتىڭلار ھەم دەرھال تېلېفون سىملىرى تارتىڭلار .

— مەن باش شتابقا يازغان دوكلاتىمغا مۇشۇنداق تەلەپلەر-
دىن بىر نەچچىنى يازدىم .

ـــ ئوسماننىڭ بىزدىن ئايرىلىشى ئېغىر مەسىلە ، شۇنداق دەپ ئېيتىشقىمۇ بولىدۇكى ، ئۇ گومىنداڭدىنمۇ يامانراق ، خەۋپلىكرەك دۈشمەن بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ، ـــ دېدى گېنېرال لېيتىنانت جىددىي تۇردە ، ـــ ئۇ ئۇزاق يىل گومىنداڭغا مۇ ، شېك شىسەيگىمۇ تۇتۇق بەرمىگەن ئادەم ، چۈنكى تاغلىق رايونلاردا ھەربىكەت قىلىشنىڭ ئېپىنى بىلىدۇ ، يەر شارائىتى بىلەن پىششىق تونۇش ، ئۇنىڭ ئۇستىگە قاپباس مۇپتى ئىسىملىك تەشۋىقاتچىسىنىڭ رولىنىمۇ سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ . ئۇ ئەسلىدە ئالاش ـ ئوردىچىلارنىڭ ئوقۇغۇچىسى بولۇپ ، ئوسماننىڭ يېنىغا قېچىپ كېلىۋالغان ، تەشۋىقات بىلەن خەلقنى ئازدۇرۇپ ، ئۇنىڭغا ئەگەشتۈرۈپ بېرەلەيدۇ . ئوسمان بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنى قوللىغان ھەم قاتناشقان ، بىز ئىتتىپاقلىق ـــ بىرلىكنى كۆزدە تۇتۇپ ، ئۇنىڭغا ئالتاينىڭ ۋالىيلىقىنى بەرگەن ، دەلىلقان مۇئاۋىن ۋالىي بولغان ، بولمىسا بىرىنچى ۋالىيلىق ھەقىقىي ئىنقىلابچى دەلىلقاننىڭ ئورنى ئىدى . ئۇ بۇنى بىلمىدى ، ئازادلىق ، دېموكراتىيىنى ، خەلقنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى ئويلىماي ، ئۆزىنىلا ئويلىدى ... مۇنداق ئادەمنى قانداقمۇ ھەقىقىي ئىنقىلابچى دېگىلى بولسۇن ؟ ! بەزىلەر ئۇنى ئۇزاق يىل ئۇرۇش قىلغان ، دەيدۇ ، شېك شىسەي ۋە گومىنداڭغا قارشى كۆپ يىل ئۇرۇش قىلغىنى راست ، لېكىن ئۇ دېموكراتىك ، كەڭ خەلق مەنپەئىتى كېپىللەندۈرۈلگەن ھاكىمىيەت قۇرۇش ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلغانمۇ ؟ دۇنيادا ئۆز خەلقىنى بۇلايدىغان ، ئاياغ ئاستى قىلىدىغان ئىنقىلابچى بولامدۇ ؟ !... ھازىر ئۇ ئۆز ماھىيىتىنى ئاشكارىلىدى .

گېنېرال لېيتىنانتنىڭ كىچىك كۆزلىرى ياندى ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتى غەزەپتىن تىترەپ ، تولۇق كەلگەن يۈزى جىددىي تۈس ئالدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە تامغا ئېسىلغان خەرىتىگە قاراپ تۇرۇپ قالدى . بېشىدىكى شەپكىسىنى ھېسابقا

ئالمىغاندا ، ئۇنى ھېچكىم ھەربىي ئادەم دەپ ئويلىمايتتى . ئۇ-
چىسىدا ئىشچى كىيىمى ، پۇتىدا ئوۋچىلار كىيىدىغان ئۆزۈن
قونچىلىق ئۆتۈك ، نىزامىدىن قومانداننىڭ شۇ تۇرقىغا سەپسې-
لىپ تۇرۇپ قالدى ۋە مۇنداق دېدى :
ـــ ساۋەتنىڭ ھاكىمىدىنمۇ چاتاق چىقىۋاتىدۇ دەپ
ئاڭلىدىم ؟
ـــ شۇنداق ، بۇ يۇز بېرىۋاتقان ئىككىنچى ئېغىر مەسىلە ،
ساۋەتنىڭ ھاكىمى قالىبەكمۇ ، ئۇلىجان تېغىغا چىقىپ يېتىۋال-
دى ، ئۇنىڭغىمۇ ئادەم ئەۋەتتۇق ، چۈشمەيۋاتىدۇ ، ئۇنىڭدىمۇ
ئوسماندىكى نىيەتلەرنى يوق دېگىلى بولمايدۇ ، ئۇنىڭ كۆچى
چاغلىق دېگەن تەقدىردىمۇ ، خۇددى چاشقان كىتىرلاۋەرسە ، ئۇيۇ-
قۇدا مەززە بولمىغىنىدەك ، ھامان خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلى-
دۇ ، بۇمۇ دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان مەسىلە بولۇپ قالدى .
تولۇقسىز خەۋەرلەرگە قارىغاندا ، گومىنداڭنىڭ قۇتۇپىدا تۇ-
رۇشلۇق سەككىزىنچى پولكى بىلەن قالىبەكنىڭ مۇناسىۋەتتە
بولۇۋاتقانلىقى سېزىلىۋاتىدۇ . يەنە قارا شەھەر تاغلىرىنىڭ ئىلى
بىلەن تۇتىشىدىغان تاغ ئاغزىدا مۇنداق ۋەقە بولۇپ ئۆتتى :
پۇتۇنلەي موڭغۇللاردىن تۇزۇلگەن ئۈچ يۈز كىشىلىك بىر ئەت-
رەت بىزنىڭ ئۇ يەردىكى قىسىملىرىمىزغا ھۇجۇم قىلىپ كەل-
گەن ، بىزنىڭ قىسىملىرىمىز بىرلا ھەيۋە بىلەن ئۇلارنى پۇتۇن-
لەي تەسلىم قىلدۇرغان ، ئۇلارنىڭ ئىقرار قىلىشچە ، بۇ ھۇ-
جۇمنى گومىنداڭ تەشكىللىگەن بولۇپ ، ئىلىدا قىزىل پاچاقلار
بۇتلىرىڭلارنى چېقىۋاتىدۇ ، موڭغۇللارنى دىندىن چىقىشقا زور-
لاپ قىيىن ـ قىستاققا ئېلىۋاتىدۇ ، ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇش ھەق-
قىڭلار يوقمۇ ... دەپ ئەۋەتكەن .
ـــ مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىپ ، پاراكەندىچىلىك
سېلىش ، مىللەتلەرنى پارچىلاشنى قەستلەۋېتىپتۇ ـ دە ، ـــ
دېدى نىزامىدىن .

ـــ ئۇرۇشتا تاقابىل تۇرالمىغاندىن كېيىن ، شۇنداق قىـ
لمۇاتىدۇ ، بۇ كوندىن قالغان ئۇسۇل ، تارىختا ئەكسىيەتچىلەر
ئاز سانلىق مىللەتلەرنى باشقۇرۇشتا «ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى
قورۇش» ئۇسۇلىنى قوللانغانىدى ، شۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلمۇاتىـ
دۇ ـ دە...

ـــ سەگەك بولۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ ، ـــ دېدى نىزا ـ
مىدىن ، ـــ ھەربىي مەشغۇلاتنى كۇچەيتىشتىن سىرت ، سىيا ـ
سىي خىزمەت ۋە كومىسسارلار خىزمىتىنى كۇچەيتمەي بولمىغۇـ
دەك ، ئومۇمىي تەلىم ـ تەربىيە نۇقتىسىنى سىياسىي خىزمەتكە
يۆتكىمەي بولمايدۇ .

گېنېرال ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ بولۇپمۇ شىمالىي فرونت رەھبەرلىكىنى كۇچەيتىش
كېرەك ، بۇ ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ تەلىپى . بىز باش شتابتا
مۇزاكىرە قىلىپ ، ئەخمەتجاننىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ ، سىزنى
شىمالىي فرونت ئۇچىنچى پولكقا يۆتكىدۇق ، مانا سىزگە چۇشۇـ
رۇلگەن بۇيرۇق !

نىزامىدىن ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ :

ـــ تەييارمەن ، يولداش گېنېرال ! ـــ دېدى .

ـــ رەھمەت ، ئولتۇرۇڭ ، ئولتۇرۇڭ .

نىزامىدىن ئورنىدا ئولتۇردى ـ دە ، ئىسھاقبېك سۇنغان
كونۇپرتنىڭ ئاغزىنى ئاچماي ، ئۇنىڭ ئاغزىغا قارىدى . باش
قوماندان ، ئوسمان رەسمىي قوراللىق قارشىلىشىشقا ئۆتسە ،
ئۇچىنچى ئاتلىق پولكنىڭ ئۇنىڭغا قارشى ئاساسىي كۇچ بولۇپ
قالىدىغانلىقىنى ، بىراق ھازىر ئۇچىنچى ئاتلىق پولكتا ئىتتىپاق ـ
لىقنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى ، ھەربىي تۈزۈم ـ ئىنتىزامنىڭ
كۆرۈنەرلىك بوشاشقانلىقىنى ، قورال ـ يارىغ ، ئات ـ ئۇلاغلار
ۋە ئىقتىسادىي ھېساباتنىڭ يوقلۇقىنى ، قىسمىدا باشباشتاقلىق ـ
نىڭ ، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇق ـ يولىيورۇقلىرىنى ئاڭلىماسلىقنىڭ

باش كۆتۈرۈلۈۋاتقانلىقىنى ، ئۇ يەرگە بېرىپ جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەپ ، قىسمىنىڭ جەڭگۋارلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنىڭ لازىملىقىنى ۋە ئاخىرىدا مۇشۇ خىزمەتلەرنى ئىشلەشنىڭ دۇشمەننى يوقىتىشتىنمۇ ئەھمىيەتلىك خىزمەت ئىكەنلىكىنى بىرمۇبىر چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى ھەم ئۇ يەرگە تېز يېتىپ بېرىشنىڭ ، ئۇچ كۈنلۈك تەييارلىقتىن كېيىن يۈرۈپ كېتىشنىڭ كېرەكلىكىنى ئېيتتى .

نىزامىدىن پولك شتابىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، نىمىشقىدۇ مەيۇسلەنگەندەك بولدى ، پولكتىكى ئەللىكتىن ئوشۇق كوماندىرنىڭ مىجەز ـ خۇلقى ، ئۇرۇش قىلىش سەنئىتى ئۇنىڭغا بەش قولدەك ئايان . ھەتتا ھەربىر جەڭچىنىڭ دېگۈدەك قانداق ئېسىل خىسلەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكى ۋە قانداق نۇقسانلىرى بارلىقىمۇ ئۇنىڭغا روشەن . ئۇ نىلقا تاغلىرىدا ھەربىكەتلىنىپ يۈرگەن چاغلىرىدا مۇشۇ پولكنىڭ ئاساسىي پەقەت ئەللىكلا پارتىزان ئىدى . كېيىن بۇلاق ئېقىنلىرى دەريالارغا قوشۇلغاندەك ئىككى يۈزگە ، ئۈچ يۈزگە ، بەش يۈزگە يېتىپ بارغانسېرى كۆپىيىپ ئۇلغايغان··· دەھشەتلىك ئۇرۇش بورانلىرى ئەنۋەردەك پاراسەتلىك ، چەبدەس كوماندىرلىرىنى ، كېۋىردەك مەرد جەڭچىلىرىنى ئۇچۇرۇپ كەتتى . ھازىر ھايات قالغان گايىت ، نادەم ، باتىرغازى ، رەيھانغا ئوخشاش ئاددىي جەڭچىلەر پارتىزانلىقتىن ، تارتىپ ھازىرغىچە ـــ پاگونلىرىغا چاقناپ تۇرغان بالداق يۇلتۇزلار ، كۆكسىگە «باتۇرلۇق» ، «ساداقەت» ، «پىدائىي» لىق ئوردېنلىرى چىققۇچە ئۇنىڭ بىلەن مۇرىنى ـ مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلغان ، سۇغا چۈشكەن . ئوتقا كىرگەن ، قان كەچكەن ، ھودۇقماي ئۆلۈمگە تىكىلىپ قاراپ جەڭگۋارلاشقان··· ئۇرۇش ئىچىدىكى دوستلۇق ـ ئىناقلىق ئىسىق جاننى بەدەل قىلالايدۇ ، ئۇ تاغدەك بۇيۇك ، دېڭىزدەك چوڭقۇر ، ئاشىق ـ مەشۇق قەلبىدەك سەممىي ۋە شەبنەمدەك

تـازا بولـدۇ !... خۇددى بىر ئاتىنىڭ بالىلىرىدەك بولۇپ كەتـ
كەن قېرىنداشلاردىن ئايرىلىش ئەلۋەتتە ئېغىر ـ دە...

«مەن نېمانچىلا ئويلاپ كېتىمەن ، ـــ دېدى نىزامىدىن ئۆز ـ ئۆزىگە ، ـــ مەن خۇددى مۇشۇنىڭغا ئوخشاشلا خەلق پەرزەنتلىرى بىلەن بىللە بولىمەنغۇ ، ۋەتەن ، خەلق ، قوماندانـ لىقنىڭ ماڭا زۆرۈر ئېھتىياجى چۈشۈۋاتسا ، مەيۇسلەنسەم ، قـ يالماسلىق ئىلكىدە تولغانسام ، قېنى مېنىڭ شېھىتلار بېشىدا ، غازىلار ئالدىدا بەرگەن قەسىمىم !... ماڭا چۈشۈۋاتقان بۇيرۇق ئازادلىق ـ ئەركىنلىك ئىشىدا يېنىۋاتقان خەلقىمنىڭ بۇيرۇ- قى ! بۇ يولدا نەگە بۇيرۇلسام مەيلى ، بارىمەن ، تېخىمۇ ئازابلىق سەپەرلەرنى كېزىمەن ، ئوتقا كىرىمەن ، سۇغا چۈشىمەن ۋە بۇنى خۇشاللىق دەپ بىلىمەن... »

ئۇچ كۈندىن كېيىن ، ئۆز ۋاقتىدا تۆگە كارۋانلىرى چەپەيـ زىدىن تارباغاتاي ، ئالتايغا ماڭىدىغان يولنى بىرىنچى بولۇپ نىزامىدىن ماشىنا بىلەن ماڭىدىغان يول قىلىپ ئاچتى ۋە ئۆز پولكىدىن پەقەت باتىرغازى باشچىلىقىدىكى بىر ۋزۋود جەڭچىنى ئېلىپ ، شۇ يول بىلەن يۈرۈپ كەتتى .

ئون ئىككىنچى باب

نىزامىدىن قوبۇقسارغا كەلگەندىن كېيىن ، پولكتىكى ئىنتىزامسىزلىق ـــ باشباشتاقلىقنىڭ باش قوماندان ئىسھاق ببېك ئېيتقاندىنمۇ ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى . ھىرنەچچا ئايلىق ھەربىي تەلىم ، سىياسىي تەربىيىلەردىن نەتىجە چىقمىدى . شۇنداق ئېغىر ئەھۋال ئاستىدا پولكنىڭ بۇرۇلتوقايغا يۇرۇشى توغرىسىدا شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن بۇيرۇق كېلىپ قالدى .

ھىرنەچچە ئاي ئېغىر چامدىلىپ ئۆتكەن ، نىزامىدىننىڭ كۆڭلىمۇ غەشلىككە تولۇپ ، ئۇنىڭ سۇرلۇك چىرايى پەرىشان ، غەمكىن ھالغا چۈشۈپ قالغان ، ئۆز پولكىدىن ئايرىلىش ـــ ئۇنى قاناتسىز قۇشقا ئوخشىتىپ قويغان... لېكىن بۇ پولكتىن قول ئۈزۈپ كېتىش كېرەكمۇ ؟... ئۇنداق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئۇ ياخشى بىلىدۇ ، بۇ مۇنتىزىم ھەربىي قىسىم ، ئۇنى پولاتتەك ئىنتىزامچانلىققا باشلاش ، ئۇنىڭغا توغرا يېتەكچىلىك قىلىش ۋە قورغان ئىچىدىن چىققان دۈشمەننى يوق قىلىش ـــ ئۇنىڭغا تاپشۇرۇلغان مۇقەددەس ۋەزىپە ! بۇ سودىگەرنىڭ دۈكىنىدىن پەش قىلىپ چىقىپ كېتىشكە ئوخشىمايدۇ ـ دە !

قوشۇننى باشلاپ يۇرۇشكە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان نىزامىدىننىڭ قىيىن ـ چىگىش مەسىلىلەر ئۆز سايىسىنى چۈشۈرۈپ تۇراتتى . قول ئاستىدىكى دىۋىزىئون ، ئىسكادرون كوماندىرلىرىنىڭ كۆپچىلىككە ئىشىنىشىمۇ قىيىن بولۇپ قالغان ، شۇ ئەھۋالدا ئۇ كىم بىلەن يۇرۇش يۈنىلىشىنى مۇزاكىرە قىلىشى مۇمكىن ؟ !...

ئۇ باتىرغازى ۋە مۇھاپىزەتچىسى ئاقىلبەكتىن باشقىلارغا ئىشىنەلمەي قالدى ، ھېچقاچان دۇچ كەلمىگەن ، ئېغىر ئەھۋال ئۇنى قىيناشقا باشلىدى .

ئورغاق شەكىللىك ئاي ئولتۇرۇپ كەتكەندە نىزامىدىن پولك شتابىغا باتىرغازىنى چاقىرىپ كىردى ۋە ئاقىلبەك ئىككىسىگە مۇنداق دېدى :

ــ ئەھۋال ئېغىر يولداشلار ، ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا ، ئوسمان گومىندانچىنىڭ گۇچىڭدا تۇرۇشلۇق دىۋىزىيىسى بىلەن داۋاملىق ئالاقە قىلىۋاتىدۇ ، ئۇ بىر پولكنى گومىندانچىلار بەرگەن يېڭى قوراللار بىلەن قوراللاندۇرۇپ بولغان ، تېخى بىزنىڭ سار ـ سۇمبە پولكىمىزنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتكەن ، ھازىر ئۇنىڭ ئەسكىرىي كۈچى تۆت مىڭغا يېتىپ قالدى . ئېغىر يېرى شۇكى خەلقنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتكەن . باندىتلار بىلەن ئالدانغان خەلقنى پەرقلەندۇرۇش قىيىن ، ھەممىسىنىڭ كىيىمى پۇقراچە ، ئۇلار مەن باندىت دەپ پېشانىسىگە يېزىۋالمايدۇ ـ دە ، يەنە بىر ئېغىر ئەھۋال ، بىزنىڭ پولكىنىڭ كۆپچىلىك كوماندىرلىرىغا ئىشەنچ قىلىپ بولمايۋاتىدۇ ، خەۋىرىڭلار بار ، ئاتلارغا پولك تامغىسىنى باسمىز دېسەك ، بىرىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى : ھۆكۈمەت بىزگە ئات بەرگىنى يوق ، ئۆزىمىزنىڭ ئاتلىرىنى مىنىپ قىسمىغا قوشۇلغانمىز ، دەپ تۇرۇۋالدى ۋە ئەسكەرلىرىنى قۇتراتتى··· قورال ـ ياراغلارنىڭ تىزىمىنى ئالمىز دېسەك ، ئىككىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى : بىز قورال ـ ياراغنى گومىندانچىدىن تارتىۋالغان ، قوماندانلىق بىزگە قورال بەرگىنى يوق ، دەپ بىز بىلەن تىركەشتى . پولكنىڭ مالىيىسى قالايمىقان ، دەپتەر يوق ، ئۇنى ئېنىقلاشنى ، ئېدىتلىق سان بولۇشنى يولغا قويماقچى بولساق ، ئارقا سەپ تەمىنات باشلىقى : بىز بىر كۈن ئاچ ، بىر كۈن توق ھالدا تۇرۇپ ئۇرۇش قىلىۋاتىمىز ، ھېساباتنى ئېنىق

لىسا ، ھۆكۈمەت بىرنەچچە قورۇ قوينىنى تەييارلاپ قويۇپ ئې-
شىقلىسۇن ، دەپ توسقۇنلۇق قىلدى ، مۇنداق مىساللار كۆپ .
قىسقىسى ، كوماندىرلىرىمىزدىن ئازچىلىق بىزنىڭ يولغا قويۇ-
ماقچى بولغان تەدبىرلىرىمىزنى قوللايدۇ ، كۆپچىلىكى
قوللىمايدۇ...

ــ مېنىڭ بىلىشىمچە ، ــ دېدى ئاقىلبەك ئورنىدىن
تۇرۇپ ، نىزامىدىن قول ئىشارىسى بىلەن ئۇنى ئولتۇرۇشقا
بۇيرۇدى ، ــ كۆپچىلىك جەڭچىلەر بۇيرۇققا بويسۇندۇ ، جەڭ-
چىلەردىن يۇقىرىقى كوماندىرلارغا ئەگىشىۋاتقانلار ئاز...

ــ مېنىڭچە ئېتىش كېرەك ، ــ باتىرغازى غەزەپلەن-
دى ، ــ بۇيرۇققا بويسۇنمايدىغانلارغا ، مەيلى جەڭچى بولسۇن ،
مەيلى كوماندىر بولسۇن ، قەتئىي جازا بەرمەي ، ئىنتىزامچانلىق-
نى يولغا قويغىلى بولمايدۇ ، ساۋەندىن ، ئالتايدىن قوشۇلغان
بىر قىسىم جەڭچىلىرىمىزدە باشباشتاقلىق نېمىدېگەن ئې-
غىر...

ــ ھەي ، بۇ ئادەتتىكى ئىنتىزامسىزلىق ئەمەستەك قى-
لىدۇ ، ــ دەپ نىزامىدىن ئۆزى سەزمىگەن ھالدا ئورنىدىن
تۇرۇپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى پەرىشانلىق
ئالامەتلىرى قاپلىغان يۈزى ، سۈرلۈك تۈس ئالدى ، قوشۇماقاش-
لىرى بىر ـ بىرىگە تۈتىشىپ تىكلەشتى . شۇ ئاردا ئاقىلبەك
سۆز باشلاپ قالدى ، ئۇ ئورنىغا كېلىپ ئولتۇردى ـ دە ، گىمە-
ناستوركىسىنىڭ يانچۇقىدىن كىچىك خاتىرە دەپتىرىنى ئالدى .

ــ بەزى كوماندىرلارنى يۆتكەش ، ئالماشتۇرۇش
كېرەك...

ئۇنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا باتىرغازى كۆزلىرىنى
ئالايتىپ ۋارقىرىۋەتتى :

ــ قورالسىزلاندۇرۇش ، قوغلاش ... قىسىمدىن قوغلاش
كېرەك !...

ـــ هېسسىياتىڭنى چۈشىنىشكە بولىدۇ ، بىراق قولىدا قورالى بار ئادەملەرگە يېنىكلىك بىلەن ئىش كۆرۈشكە بولمايدۇ ، مۇھىمى پولك بۆلۈنۈپ كەتمەسلىكى كېرەك ، ـــ دېدى نىزامىدىن .

ـــ ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى بۆلۈنۈش ئەمەسمۇ...

ـــ بۇنى چوڭقۇرراق ئويلاش كېرەك ، قورال تۇتقان ئادەملەردە ، ئاسانلا باشباشتاقلىق باش كۆتۈرىدۇ ، قولىدىكى قورال ئۇلارنى ئۆزىنى بىلەلمەس دەرىجىگە ئاپىرىپمۇ قويىدۇ . مۇھىمى ئۇلارنى يېتىم قالدۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك ، شۇ چاغدىلا پولك بۆلۈنۈپ كېتىشتىن ساقلىنىپ قالىدۇ . مېنىڭچە ، ئۇچىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى تۈرسۇنبېك ياخشى يىگىت ، ئۇنىڭ ئىسكادرون كوماندىرلىرىدىمۇ يۇقىرىقى ئىللەتلەر يوق .

ـــ ئۇنداقتا ، ـــ دېدى ئاقىلبېك ، ـــ ئاشۇ ئىسكادرون كوماندىرلىرىنى دىۋىزىئون كوماندىرلىقىغا كۆتۈرسەك...

ـــ مەن مۇشۇ ئەھۋاللاردىن شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىغا خەت يازدىم ، بىر قىسىم دىۋىزىئون كوماندىرلىرىنى شتابنىڭ ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېتىشنى ئوتتۇرىغا قويدۇم . لېكىن ، گېنېرال شتابى بۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمىدى ، تەرىبىلەشنى ئاساس قىلىڭلار دەپتۇ . شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ، بىزنىڭ پولكىنىڭ بۇرۇلتوقايغا يۇرۇش قىلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق كەلدى . بۇ ئەلۋەتتە ئۇرۇشقا كىرىشىمىز بولىدۇ .

ـــ ئۇنداق بولسا ، بىزنىڭ يۇرۇشىمىز سىراج كۆۋرۈكىنى ئۆتۈشتەك يۇرۇش بولىدىكەن ـ دە ، ـــ دېدى باتىرغازى ئاچچىقى بىلەن بېشىنى سىلكىپ .

ـــ شۇنداق ، ئېغىر يۇرۇش بولىدۇ ، ئوسمان ۋە ئۇنىڭ قىسىملىرى بۇ ئەتراپتىكى تاغ ـ تاش ، دەشت ـ بايۋانلارنى كۆپ كەزگەن ، يېقىن ـ يىراق يوللار ، خەتەرلىك داۋان ۋە ئىستراتېگىيىلىك جايلار ئۇنىڭغا ئۆزىدەك ئايان .

ـــ بىزمۇ نۇرغۇن خەتەرلىك تاغ ـ داۋانلارنى باسقان چىدام ـ غەيرەت ئاخىر ئۇستۇنلۇكنى ياراتتىغۇ !... ـــ باتىرغا زىنىك ئۇرۇش بورانلىرى تاۋلىغان يۈزىدە ھاياجان ئۇچقۇنلىرى ياندى...

ـــ ئۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان كوماندىر ئۆز دۇشمىنىنى چۈشىنىشى كېرەك ، شۇ چاغدىلا ئۇ غەلىبە قىلىشنىڭ مۇھىم ئامىلىغا ئىگە بولالايدۇ ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن ئوسمان باندىتلىرى نۇرغۇن جەھەتلەردىن بىر ـ بىرىگە ئوخشىمايدۇ ، شېڭ شىسەي نېمە ئۈچۈن ئۇنى يوقىتالمىدى ؟ ـــ نىزامىدىن يېرىم مىنۇتتەك جىم تۇرۇپ قالدى باتىرغازى بىلەن ئاقىلبېك ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇراتتى ، ـــ نۇرغۇن سەۋەبلەر ئىچىدە مۇھىم بىر سەۋەب ، ئۇنىڭ مۇشۇ يەرلىك بولۇشى ، يەر شارائىتىنى پۇختا بىلىشىدە ، گېتىلىر رۇسىيىنىڭ قىرىق گرادۇسلۇق سوغۇقلىرىنىڭ ئۆز ئارمىيىسىگە بېرىدىغان يامان تەسىرىنى ياخشى چۈشەنمىدى ، مانا بۇ شارائىت گېتىلىر ئارمىيىسى ئۈچۈن ئوڭۇشسىزلىق پەيدا قىلدى ، قىزىل ئارمىيە ئۈچۈن پايدىلىق پەيت يارالدى . بۇنداق ئەھۋاللارنى ھېسابقا ئالمىساق بولمايدۇ .

باتىرغازى نىزامىدىننى بىرىنچى قېتىم كۆرۈپ سۆزلىرىگە ئىختىيارسىز قايىل بولغان ئادەمدەك ، ئۇنىڭ چىرايىغا تىكىلىپ قاراپ كەتتى ۋە بۇ قەدىناس پولك كوماندىرىنىڭ پېشانىسىدىكى قورۇقلارنىڭ كۆپىيىپ كەتكەنلىكى ھەم بۇ يەرگە كەلگەندىن بېرى جۇدەپ ، كۆزلىرىنىڭ پىلدىرلاپ قالغانلىقىغا ئېچىندى كوماندىرىغا تۈيدۈرماستىن ئۇھ تارتتى .

نىزامىدىن كونا ئىككى جەڭچىسى بىلەن قىلغان بۇ سۆھبەتتىن ئىچى ـ قارنى بوشاپ ، كۆڭلىدىكى بۇرۇقتۇرمىلىق غەشلىكلەر تارقىلىپ كەتكەندەك ئۆزىنى يېنىك سەزدى . نېمىلەرنىدۇ يېزىۋاتقان خاتىرە دەپتىرىنى يېپىپ ئورنىدىن تۇردى

ـــ ئىككى ئىشنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك ، بىرى : ھوشيار-
لىقنى ساقلاش ، يەنە بىرى يەرلىكلەردىن يەر شارائىتىنى ئىگـ-
لەش ، قېنى تارقىلايلى ، ئۇخلاڭلار .
نىزامىدىن ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ چوڭايتىپ سىزىلغان ھەر-
بىي خەرىتىسىنى ئۇستەل ئۈستىگە يايدى .
بىر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ چىرىغىمۇ ئۆچتى .
ئەتىسى ئەتىگەندە نىزامىدىن پولكى بۇرۇلتوقايغا قاراپ
يولغا چىقتى . پولك ئۆزى بىلەن توقسان تۆگىگە يۈك ـ تاق ،
ئوزۇقلۇق ، ئىككى قورا قوي ، ئىككى ئۈيرە يىلقىنى بىللە
ئېلىپ ماڭدى .
ھاۋا ئىسسىپ كەتكەن ، تاغ ـ تاش قىزىغان ، قۇياش قې-
رىشقاندەك تىكلىشىپ تۇرۇۋالغاندى . ئاتلىق قىسىم ئاستىلى-
رىدىكى ئاتلىرىنى يۈرۈتۈپ ماڭسا بولماسمىدى ؟ بولمايتتى .
قوينىڭ ئۈششاق قەدەملىرىگە بويسۇنۇپ ، گويا ئۇۋۇلىرىغا ئو-
زۇقلۇق توشۇۋاتقان چۆمۈلىلەردەك ئاستا ئۆمۈلىمەكتە ئىدى .
چىۋىن ، كۆكۈيۈنلەر ئات ئۇلاغلارغا ئارام بەرمەيتتى ، دالىنىڭ
پۈتۈن ھاشاراتلىرى سەپكە ئولىشىۋالغاندەك قىلاتتى . گاژىلدايد-
تى . كۈن قىزىغانسېرى ئات ـ ئۇلاغلارغا ھايت ـ ھۇيت دەپ
ۋارقىرىغۇچىلارنىڭمۇ دېمىغىدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتقۇچىلارنىڭمۇ
ئاۋازلىرى كۈن نۇرىدا ئېرىپ كەتكەندەك يوقاپ كەتتى . ئاتلار-
نىڭ تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئاۋازدا پۈتۈن جەڭچىلەر ئەل-
لەيلىنىۋاتقاندەك تەۋرىنىپ كېتىپ باراتتى .
بۇ ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن بىسلىۋاتقان قەدەمدىن نىزامىدىن-
نىڭ ئىچى پۇشتى ، ئەتىمالىم . ناخشا ئېيتىشقا بۇيرۇق بەردى .
كىمدۇ بىرى ناخشا باشلىدى ، ناخشىغا پۈتۈن پولك قوشۇلدى .
ئۆلۈكتەك ياتقان جىمجىت دالا بىردىنلا جانلاندى ، ئاتلار ، تۆگـ-
لەر ، قويلارمۇ سەگەكلىشىپ ، سالپايغان قۇلاقلىرىنى كۆتۈرۈ-
شۈپ قەدەملىرىنى ئىلدامىلاتتى .

جەڭگىۋار يۇرۇش بىلەن .
چۆللەردە قالدى ئىزىمىز .
گۈل ـ چېچەككە پۈركىنەر ،
ئىزىمىزدىن ئەتىمىز .

ئەل ـ ۋەتەن ئىشقىدا يانغان ،
جەڭچى بىز ، مەردانە بىز .
قەست قىلغاننى پەست قىلارمىز ،
غالىب بىز ، پالۋانە بىز .

يۇرۇشتە شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن ئىككى قېتىم سۈۋەز كەلدى ، دەيدىغىنى : تېز مېڭىڭلار ، باندىتلار يېقىنلاپ قالدى ، بىراق يېقىنلاپ قالدى دېگەن بىلەن باندىتلارنىڭ ئۆزى تۈرماق سايىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى . ئاندىن رازۋېدكىچىلاردىنمۇ يول بىخەتەر ، دەپ خەۋەر كېلىپ تۇراتتى .

پولك ئۆلۈڭگۈر دەريا سىنىڭ قىلى دېگەن كېچىكىدىن ئۆتۈپ ، قۇملۇققا چىقتى . قىسىملار دەم ئالدى ، ئەتراپقا قاراۋۇللار قويۇلدى ، قويلار سويۇلدى ، ئوتلار يېقىلىپ ، چاراسلاپ يېنىشقا باشلىدى . بىر دەمدىلا پۈرۈقلاپ قايناۋاتقان قازانلاردىن قوي گۆشىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى دىماغلارغا ئۇرۇلدى . تەرەپ ـ تەرەپكە كەتكەن رازۋېدكىچىلاردىن خەۋەرلەرمۇ كېلىشكە باشلىدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! يولىمىز بىخەتەر !

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! باندىتلاردىن دېرەك يوق !

قىسىم تۆت كۈن يول يۈرۈپ بۇرۇلتوقايغا يېتىپ باردى . بىراق ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن يەنە كەلگەن سىۋەز ، نىزامىدىن پولكىنىڭ تېزلىك بىلەن سارسۇمبىگە يېتىپ

كېلىشى توغرىسىدا بۇيرۇق ئېلىپ كەلدى . جاپالىق تۆت كۈن-
لۈك يۈرۈشمۇ بىكار بولدى . نىزامىدىنمۇ ، پولكنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرىمۇ بۇ ئىشلارغا ھەيران ئىدى : «گېنېرال شتابى نېمە قىلىۋاتىدۇ ، نېمىسە ئويلاۋاتىدۇ - ھە ! — دەپ تىت - تىت بولاتتى نىزامىدىن ، — قېنى باندىت ؟... بىز بۇرۇلتوقايغا نېمىشقا كەلدۇق ؟... گېنېرال شتابىنىڭ رازۋېدكىسى نېمىنى بايقاۋاتىدۇ ؟ نېمىدىن خەۋەر بېرىۋاتىدۇ ؟ بۇنداق بىھۇدە بۇيرۇقلار پولكىمىزنى ئاز خورىتامدۇ ؟ !... »

ئامال قانچە ، بۇيرۇقنى ئىجرا قىلماي مۇمكىنمۇ ، ئاچچىقىدا ساقال - بۇرۇتلىرى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك تىكەنلىشىپ كەتكەن نىزامىدىن بۇرۇلتوقايدا بىر ئىسكادرون جەڭچىنى قالدۇردى - دە ، قالغان قىسمىنىڭ شىمالغا قايرىلىپ ، ئېرتىشقا قاراپ مېڭىشىغا بۇيرۇق بەردى .

پولك ھۇرۇنلۇق بىلەن يۈرمەكتە ئىدى . خۇددى چۆلدە سۈسىز قالغان كارۋاندەك جەڭچىلەرنىڭ روھى چۈشكەن ، ئۇلار قانداقتۇر بىرەر ئېزىتقۇ ئاداشتۇرۇپ كېتىپ بارغاندەك قەدەملىرىنى ئىشەنچسىز باساتتى . ھېلى بىرەر بۇيرۇق كېلىپ ، يەنە كەينىگە يانىدىغاندەك ئىككىلىنىش روھىي ھالىتى ھەممىنىڭ يۈزلىرىدە ئەكس ئېتەتتى . ئېنىقكى ، بۇرۇنقى يۈرۈشلەرگە ئوخشىمايدىغان روھىي ھالەت يۈز بېرىۋاتاتتى . جەڭچى قەلبى ھەممىنى سېزىدۇ ، ئۇلارنىڭ ئويلىغانلىرى كۆپ چاغلاردا توغرا چىقىدۇ . راست دېگەندەك يەنە بۇيرۇق كەلدى ، بۇيرۇقتا : خىپىتىغا بېرىڭلار ، شۇ يەردىن دۈشمەن ئالدىنى توراڭلار دېيىلگەن .

نىزامىدىن رازۋېدكىچىلار ۋۇزۇدىنىنىڭ ئالدىنى ماڭغۇزۇپ ، يۈرۈش يۈنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇشىغا ، بىر ئىسكادرون جەڭچىنىڭ ساربۇلاققا يېتىپ بېرىشى توغرىسىدا بۇيرۇق كەلدى . ئۇ ئالتۇنبېك باشچىلىقىدىكى ئىسكادروننى يولغا سالدى .

پولك تېز يۈرۈپ ، ئېرتىش بويىغا كەلدى ـ دە ، كېچىك-
لەردىن ئۆتۈپ ، چۈشتىن كېيىن قاراجالغا يېتىپ باردى . كۆز
باغلىنىشقا ئاز قالغاندا ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىدىن
كېلىۋاتقان قەتئىي بۇيرۇقلار كۆپەيىپ كەتتى :
ـــ ساربۇلاققا دەرھال بىر ئىسكادرون يارداەمگە ئەۋەتىل-
سۇن !
ـــ بىر ئىسكادرون چىڭگىلگە قاراپ تېز يولغا چىقسۇن !
ـــ ...
پىلىموتنىڭ ئوقىدەك كۆپلەپ كېلىۋاتقان بۇ بۇيرۇقلاردىن
نىزامىدىننىڭ پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى جالاقلاپ تىترەپ كەتتى
ۋە شۇنداق كەيپى بۇزۇلغان ھالدا ، ئاخىرقى قېتىم بارتىرغازى
باشچىلىقىدىكى بىر ئىسكادروننى ساربۇلاققا يولغا سالماقچى
بولدى :
ـــ بار ، ئىنىم ، ـــ دېدى ئۇ باتىرغازى مىنگەن ئاتنىڭ
ئېگىرىگە قولىنى قويۇپ ، ـــ ئامال يوق ، فرونت شتابىنىڭ
بېشى ئايلىنىپ قالغان ئوخشايدۇ ، ھەممىنى مۇشۇنداق يارداەمگە
دەپ ئەكىتىۋەرسە ، مەن كىم بىلەن قالىمەن ، قۇرۇق ئۆستەڭگە
مىراپ بولامدىم... فرونت شتابى نېمىشقا ئويلىمايدۇ ، باندىتلارغا
قارشى قايسى كۈچۈم بىلەن ئۇرۇش قىلىمەن ، بۇگۈن كېچىدە
ھېلىقى بىرىنچى دىۋىزىئون كوماندىرى پۈتۈن قىسمى بىلەن
يوقاپ كەتتى . ئۇلار قېچىپ كەتتىمۇ ياكى باندىتلارغا قوشۇلۇپ
كەتتىمۇ ، بەلگىسىز...
ـــ ئۇنىڭ ئۆتكەنكى چاتاق چىقىرىشلىرىغا قارىغاندا ، بان-
دىتلارغا قوشۇلۇپ كەتكەنلىكى ئېنىق ، ـــ دېدى باتىرغازى
ھۆكۈم قىلىپ ، ـــ بىرىنچى دىۋىزىئوننىڭ جەڭچىلىرى ئال-
تاي ، ساۋەن ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىن قوشۇلغانلار...
ـــ ھەممىنى ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ .
ـــ ھەرھالدا بۇ مەسىلىنى چوڭقۇرراق ئويلاش كېرەك ،

يولداش پولكوۋنىك ! ـــ كەيپى قانتىق بۇزۇلغان نىزامىدىننىڭ چىرايىغا باتىرغازى مېھرىبانلىق بىلەن تىكىلدى .

ـــ بىلمەن ، شىمالىي فرونتنىڭ ئەڭ ئاجىزلىقى ھازىر نەق مۇشۇ مەسىلىدە كۆرۈلۈۋاتىدۇ··· خەير ، ئىنىم ، دۇشمەنـ نىڭ بۆكتۈرمىسىگە چۈشۈپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىڭلار !

باتىرغازىنىڭ ئىسكادرونى تاراسلاپ يۈرۈپ كەتتى . نىزامـ دىن توپا ـ چاڭ كۆتۈرۈپ كېتىپ بارغان قىسمىغا قاراپ ، نېمىلەرنىدۇ ئويلاپ تۇرۇپ قالدى . راستىنمۇ ئۇنىڭ خىياللىرى قالايمىقانلىشىپ كەتكەن ، شۇ تاپتا ئۇ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى جايلاشقان سارسۇمبىنىڭ قانداق ئەھۋالدا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى . يۈز بېرىۋاتقان غەلىتە ئىشلاردىن ئۇ دەررۇ بىرەر خۇلاسىگە كېلەتتى ، يەنە ئويلىنىپ ئۇنىڭدىن ياناتتى ياكى ئىكـ كىلىنىپ تۇرۇپ قالاتتى . يېنىك مىجەزلىك ، ئەتراپلىق ئويلاشـ تىن خالىي كوماندىرلار ھەر قاچان قىسمىنى ئېيتقۇسىز ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىتىدۇ . غۇلجىدىن ـــ ماناس دەريا سىغچە بولغان يۈرۈشلەردە مۇنداق ئاچچىق ساۋاقلار كۆپ كۆرۈلمىدىـ مۇ ، بۇنى ئۇنتۇشقا بولمايدۇ ، بىراق ھازىرغىچە قوبۇقساردىن ئاتلىنىپ چىققان پولكنىڭ ئازلاپ ، قىسقا سەپلىك بولۇپ قېلىـ شى ۋە بۇنىڭ ھەقىقىي سەۋەبىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدىغان بىرەر بەلگىنىڭ سېزىلمەيۋاتقانلىقى ئۇنى قىينايتتى ، ئازابلايتـ تى··· شۇ تاپتا گېنېرال شتابى جەڭگىۋار ، مۇقىم ھالەتتە ياكى ئۇمۇ ئەنسىزلىك ، ۋەھىمە ئىچىدە تېپىرلاۋاتامدىغاندۇ ۋە ياكى سارسۇمبىدە تەتۇر قۇيۇنلار چىقىپ ، ئۇنىڭ كۆزىنى ئاچالماس قىلىپ قويدىمۇ يا ؟··· نىزامىدىننىڭ خىياللىرىنىڭ توگۈنى مۇـ شۇ ئىدى . نىزامىدىننىڭ كېينىكى خىياللىرىنى دەللىلەيدىغان ئالامەتلەر راست دېگەندە سارسۇمبىـ كوچىلىرىنى كەزمەكتە ئىدى .

ئەنە ، كوچىلاردا كىشىلەر توپ ـ توپ بولۇشۇپ ، بىر

ئۇياققا ، بىر بۇياققا تاشلىنىپ ، دۇكۇرلۇشۇپ يۇرۇشەتتى ، بەزە-
لىرى ئەسەيلەرچە ۋارقىراپ ـ جارقىرىشاتتى ، قوللىرىنى
پۇلاڭلىتاتتى . بىر توپ بىلەن يەنە بىر توپ بىر ـ بىرىگە كۆز
ئالايتىشاتتى ، دېۋەيلىشەتتى ، تىللىشاتتى ، قامچا تەڭلىشەتتى ۋە
سىلىشاتتى... توپلىشىپ يۇرگەنلەرنىڭ بەزىلىرى ئاتلىق ، بەزە-
لىرى پىيادە ئىدى . ئاۋات كوچىلار سۆرۈنلەشكەن ، دۇكانلار
تاقالغان ، ئۆز ماللىرىنى ماختاپ ۋارقىرىشىدىغانلار يوقالغان ،
ئۇششاق ئوقەتچىلەرنىڭ تەنزىلىرى پاچاقلىنىپ تاشلانغان ، پىۋا ،
لىمۇنات ، كۆۋاس ساتىدىغان ئۇرۇس خوتۇنلىرىنىڭ بوتۇلكىلە-
رى چېقىلغان...

ئەنە ، قىران دەريا سىنىڭ تاللار قاپلىغان بويىدا بىر ياش
يىگىت چىقىپ ۋارقىرىدى :

ــ ھەي... خالايىقلار ! ئۆت بۇياققا ، بايىرىقىمىزنى نېمە
ئۈچۈن تاشلايمىز... ئىنقىلاب قۇربانلىرىنى ئۇنتۇپ قالدۇقمۇ ؟
ئالتاينى ئاسان ئازاد قىلدۇقمۇ ! تەتۇر قۇيۇن چىقىرىۋاتقانلارنى
نېمىشقا توسۇمايمىز !...

تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇنى ئەيىبلەشلەر ئاڭلاندى :

ــ ھەي... قىل تاماق ، چۈش كاپشىماي !

ــ ئاغزىدىن تەگكەننى تارتىپ چۈشۈرۈڭلار !

بىرسى ئېتىنى دېۋىتىپ كېلىپ ، ئۇنىڭ دۈمبىسىگە قام-
چىسى بىلەن بىرنەچچىنى سالدى . لېكىن ، ئۇ تاش ئۈستىدىن
چۈشمىدى ، كۆزلىرىنى ئالايتىپ تېخىمۇ قاتتىق ۋارقىرىدى :

ــ ياشىسۇن ئەخمەتجان ! ياشىسۇن دەللىقان !...

ــ ئاغزىغا ئۇر !...

ــ ئۆلتۈر مۇناپىقنى !...

ــ ئۇنىڭغىچە بىرنەچچىسى كېلىپ ياش يىگىتنى تاش
ئۈستىدىن تارتىپ چۈشۈرۈۋەتتى ـ دە ، ئۇرۇپ كېتىشتى ۋە
ئۇنىڭ يۈزىگە تۈكۈرۈشتى . تاش ئۈستىگە قارا ساقاللىق بىر

ئادەم چىقىپ بويۇن تومۇرلىرىنى كۆپتۈرۈپ ۋارقىرىدى :
ـــ ياشىسۇن ئوسمان ! بىز ئوسماننىڭ بەندىسى !...
سىرتىق ئىتلار ئىزىدىن ماڭغان كاپىرلارنى ئۆلتۈرۈۋىلار !...
توپ ئىچىدىن كۈچلۈك سادالار كۆتۈرۈلدى :
ـــ ئاغزىغا قۇم تىق !
ـــ ھەي... قارا ئىبلىس ؛ سەن خۇدانىڭ بەندىسىمۇ ، ئوسماننىڭمۇ ؟
قارا ساقاللىقنى سىرتىق ساقاللىق بىر كىشى ئىتتەردى ، ئۇنىڭ كۆزلىرى چانقىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى ، قوللىرى ئىترەيتتى...
ـــ دىندىن چىققان كاپىر ئۆزۈڭ بولدۇڭ !
تاش ئۇستىگە پاكار ، دىقماق بىرسى چىقتى :
ـــ خالايىقلار ، ئاڭلاۋاتامسىلەر ئوق ئاۋازلىرىنى ، قىزىل پاچاق كاپىرلار قېچىۋاتىدۇ ! ئوسماننىڭ پالۋانلىرى قىستاپ كېلىۋاتىدۇ ! خۇدا ئۇنىڭغا مەدەت بەردى ، ياشىسۇن ئوسمان !...
توپ ئىچىدىن بىرسى ئۇنى تەكرارلىدى :
ـــ ياشىسۇن ئوسمان !...
توپ ئىچىدىن يەنە بىرسى :
ـــ ياشىسۇن دەلىلقان !... ـــ دېدى مۇشتۇمىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ .
گالاچ ـ گۇلۇچ مۇشتلىشىشلار ، بېقىنداشلار ، تارسىلدىغان قامچا ئاۋازلىرى بىردىنلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . ئۇ توپ ، بۇ توپ بىلەن ئېلىشماقتا ، باشلار يېرىلماقتا ، قانلار تۆكۈلمەكتە... نەچچىسى كوچىلاردا ھوشسىزلاندى ، نەچچىسى دەسسەلىپ ئۆلدى ، خىرقىرىدى... كىملەردۇ يىغلىشاتتى ، كىملەردۇ كۈلۈشەتتى... چىرايلار دەھشەتلىك تۇس ئالغان ، تاتارغان ، كۆزلەر ئالايغان ياكى پارقىرىشىپلا قالغان ، تاماشا كۆرگۈچىلەرمۇ يوق ئەمەس ، لېكىن ئۇلارمۇ ياۋا تاياقلاردىن خالىي قالمىدى

غان ، ئاجايىپ مەنزىرە : ھېلى جانلىنىپ نۇتۇق سۆزلىگەنگە قارا ، ئەنە ئۆمىلەپ قاچماقتا ، يەنە بىرسى ئىگىراپ ياتماقتا ؛ ھېلى ئات ئۈستىدە تۇرۇپ غادايغان قامچىسى بىلەن باشقىلارنى ساۋىغانغا قارا ، ئېتىدىن ئايرىلىپ يەرگە دۇم چۈشكەن ، جېنى بارمۇ ؟ بەلگىسىز .

ـــ ئەنە كېلىۋاتىدۇ ، مۇپتى كېلىۋاتىدۇ !... مۇپتى !... كۆپچىلىك دۇررىدە قىلىپ ، كوچىنىڭ بېشىغا قاراشتى .

راست ، ئوسماننىڭ مۇپتىسى ـــ قاببىاس مۇپتى كەلمەكتە ئىدى ، كەينىگە بىر تۈركۈم ھىمايىچىلىرىنى ئەگەشتۈرۈش ئۈزۈن پەرىجىلىك مۇپتى كوچىنىڭ بېشىدا ھەيۋەتلىك تۇستە كۆرۈندى .

كىمدۇ بىرسى قاتتىق ۋارقىرىدى :

ـــ خالايىق ، خۇدانىڭ ئاۋازىنى بىزگە يەتكۈزىدىغان ئەلچى كېلىۋاتىدۇ ، ئوسمان باتۇرنىڭ ئوۋ قانىتى ، قارلىغىچى كېلىۋاتىدۇ... سۆزىنى ئاڭلاڭلار... تىنچلىنىڭلار !...

قاببىاس مۇپتى كوچىدىكى ئۆلگەنلەرگە ، ئىگىراپ ياتقانلارغا پەرۋامۇ قىلماي ، ئالىقانلىرىنى ئېچىپ ، ئۈنلۈك دۇئا قىلىپ تۆۋەنلەپ كەلمەكتە ئىدى :

ـــ سارسۇمبە نىجاسەتتىن تازىلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ ، ئامىن ! خۇدا باتۇرلۇقنى بەخشەندە قىلغان ئوسمان يېقىنلاپ كەلمەكتە ، ئۇنىڭ قەدەملىرىگە مۇبارەك ، ئامىن ! بىزنىڭ ئاتىمىز ، غەمخۇرچىمىز ، شەپقەتچىمىز ئوسمان كەلمەكتە ، ئامىن ! قىزىل پاچاقلار قاچماقتا ، كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماي باش ئەگمەكتە ، ئۇلار يەر بىلەن يەكسان بولسۇن ، ئامىن ! ئالدىنىپ قىزىل جاھانگىرلارغا قوشۇلغانلار توۋا قىلىپ ، بىزگە قوشۇلماقتا ، قارشى ئالايلى ، ئامىن ! دىنىمىزنى دەپسەندە قىلغانلار خوتۇن ـ قىزلىرىمىزنى ئاياغ ـ ئاستى قىلغانلار جازىسىنى تارتماقتا ، ئامىن !...

توپ ئىچىدىن بىرسىنىڭ بوم ـ گۇدۇكتەك ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ يوقال ئالاش ـــ ئوردىچى ! سېنى كىم بىلمەيدۇ ، سېنىڭ قىزىل سوۋېت ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرماقچى بولغان باندىت ئىكەنلىكىڭنى ، جېنىڭنى ئاران ئېلىپ بۇياققا قېچىپ كەلگەنلىكىڭنى ھەممە بىلىدۇ !...

ـــ ھەي ، ماۋۇ بۇقىدەك ھۆركىرىگەنلەرنىڭ ئاغزىغا ئۇرۇڭلار ! ئۆلتۈرۈڭلار ئۇلارنى !...

توپ ئىچىدىن بىرسىنىڭ چاڭىلدىغان ئۈنى چىقتى :

ـــ بىز گومىنداڭدىن ئاز ئازار يېدۇقمۇ... بىزنى گومىنداڭدىن ئازاد قىلغان كىم ؟ ئوسمانمۇ ؟ دەلىلقانمۇ ؟ ئوسمانىنىڭ بۇلاڭچىلىقىغا ئۇچرىمىغان ئېل بۇ ئەتراپتا ئازمۇ ؟... ئاشۇ قاذخور گومىنداڭ بىلەن بىرلەشكەن ئادەم قانداق قىلىپ ، بىزنىڭ ئاتىمىز ، شەپقەتچىمىز بولالايدۇ ! يالغان ، بۇ شەرمەندىلىك !

قاباباس مۇپتى قوللىرىنى پۇلاڭلاتتى :

ـــ تۇتۇپ كېلىڭلار ئۇنى ، خۇدا يولىدا تېرىسىنى تەتۇر سويۇڭلار ئۇنىڭ !

توپ ئىچىدە قالايمىقان ۋارقىراشلار ئەۋج ئالدى :

ـــ ھەي... خالايىقلار ! قىزىل جاھانگىرلارنىڭ سۆزىنى ئېيتىۋاتقانلارنى نېمىشقا تۇتمايمىز ، نېمىشقا دارغا ئاسمايمىز ، نېمىشقا ئات قۇيرۇقىغا باغلىمايمىز ؟...

ـــ ھەي... خالايىقلار ! خەلقنى ئازدۇرۇۋاتقان باندىتلارنى يالاۋاتقانلارنى نېمىشقا تاش بوران قىلمايمىز !...

ـــ بىزگە ئەركىنلىك ، ئازادلىق يولىنى ئېچىپ بەرگەن ئەخمەتجاننىڭ قىسمىلىرى ئەمەسمۇ...

يەنە مۇشتلىشىشلار ، قامچىلاشلار ئەۋج ئالدى ، لېكىن ھېچكىم قاباباس مۇپتىغا قول تەگكۈزەلمىدى . ئۇ شۇنچىلىك ئالىتوپىلاك ، ماجىرا ، قان تۆكۈلۈشلەر ئىچىدىمۇ ئۆز سۆزىنى

تەكرارلاپ كېتىۋەردى .

سارسۇمبە كوچىلىرىدا يۈز بېرىۋاتقان بۇ ئالامەتلەرگە ئۇچ كۈن بولدى ، بۇگۈن راسا ئەۋجىگە چىقتى . قاراڭغۇ چۈشكەندە بىسىلىپ قالغان بولسىمۇ ، ئوق ئاۋازلىرىنىڭ ئۈلغىيىشى ، ئۇ-نىڭ ئورنىنى ئالدى .

× × ×

تۈنۈگۈندىن بېرى ئاغزىغا بىر چىشلەم نانمۇ سالمىغان جەڭچىلەر ئەمدى ئوزۇقلىنىشقا ئولىشىۋردى . ئوزۇقلىنىپمۇ تۈ-زۈككىنە ئوزۇقلانغىنى يوق ، بەللىرىگە تۈگۈۋالغان قاتتىق نان ، باكالاشكىلىرىدىكى مۇزدەك سۇ بىلەن ئوزۇقلىنىشقا باشلىدى .

قىسىمدىن ئىككى يۈز مېتىر نېرىسىدىكى دۆڭگە چىقىپ ، ئەتراپقا كۆز تىكىپ تۇرغان نىزامىدىنىڭ يېنىغا ئاقىلبەك بىر-نان ۋە باكالاشكىدا سۇ ئېلىپ كەلدى :

ــ يولداش پولكوۋنىك ، تاماقلىنىڭ ، ــ ئۇ قولىدىكى نانىنى نىزامىدىنغا ئۇزاتتى . نىزامىدىن ئاقىلبەككە قارىمايلا نانىنى ئالدى ـ دە ، بىر چېتىنى چىشلىدى ، ئۇ ناندىن ئەمدىلا ئىككى چىشلەم يەپ تۇرۇشىغا يىراقتىن چېپىپ كېلىۋاتقان بىر ئاتلىق كۆرۈندى ۋە ئۇ بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلگەندە ، نىزامىدىن ئۇ-نىڭ باتىرغازى ئىكەنلىكىنى تونۇدى .

ئېتىدىن سەكرەپ چۈشكەن باتىرغازى تاق تۇرۇپ پولك كوماندىرىغا دوكلات بەردى :

ــ يولداش پولكوۋنىك ! بىز دۈشمەننىڭ كۈچلۈك بۆك-تۈرمىسىگە ئۇچراپ ۋەيران بولدۇق .

نىزامىدىن باتىرغازىنىڭ جۈل ـ جۈل بولۇپ كەتكەن كە-يىملىرىگە ، سۇرۇلۇپ زەخمىلەنگەن يۈزلىرىگە ، پىلدىرلاپ قال-غان كۆزلىرىگە سەپسېلىپ قارىدى ، ئۇ باتىرغازىنىڭ قانداق

قىلىپ سالامەت كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەندى .

باتىرغازى قىسمى ھېسابسىز نۇرغۇن دۈشمەن بىلەن ئېلىشىپ ، ئاخىر ئۆزى يالغۇز قالغاندا ، پەيت تېپىپ قاچقان ، باندىتلار كەينىدىن قوغلاپ يېقىنلاپ كەلگەندە ، ئەقىللىق ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشۈپ ئۇنى «يات» دەپ يانقۇزغاندا ، ئۇنىڭ پاناھىدا دۈشمەننى ئاپتومات ئوقلىرى بىلەن چېكىندۈرگەن . (بۇلارنىڭ ئاتلىرى تىزگىنىنىڭ قايسى تەرىپىنى تارتسا شۇياققا يېتىشقا ئۆگىتىلگەن) يەنە قاچقان ، باندىتلار يەنە قوغلاپ كەلسە ، يەنە شۇنداق قىلغان ، شۇ ئۇسۇل بىلەن بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەن .

ــ خوش ؟ ــ دېدى نىزامىدىن ئۇنىڭغا قاراپ .

ــ بىر ئىسكادرون تۈگەشتى ، يولداش پولكوۋنىك ، بۇ نېمىدېگەن ئېغىر مەغلۇبىيەت ، ئارىمىزدىن خائىنلارمۇ كۆپ چىقتى . ھەتتا بىز بىلەن غۇلجىدىن تارتىپ بىللە كەلگۈچىلەردىنمۇ چىقتى ! ــ دەپ باتىرغازى مەيۇس ، نۇرسىز كۆزلىرىنى يەرگە تىكتى ۋە يىغلىۋېتىشكە ئاز قالدى ھەم ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىگەندەك دېدى :

ــ باندىتلارغا قوشۇلغانلار ئاز ئەمەس...

ــ ناھايىتى ياخشى بوپتۇ .

باتىرغازى بېشىنى ئىتتىك كۆتۈرۈپ پولكوۋنىكقا قارىدى .

ــ ئۇلار ئۆزىنى قانچە كېيىن ئاشكارىلىسا ، زىيان ، چىقىم شۇنچە كۆپ بولاتتى... سەن بىر ئىسكادرون تۈگەشتى دەۋاتامسەن ، شۇ تاپتا بىر پولك ئاساسەن تۈگەشتى ، ئەمما چىڭ دەسسەپ تۇرۇۋاتىمىز ، تۇرىمىز !...

ــ ئېغىر ئەھۋالدا قالدۇق...

ــ ياق ، بېشىڭنى كۆتۈر ، پولك بايرىقى تېخى قولىمىزدا ، ئۇنى ھەرگىز يىقىتمايمىز !

ــ قايمۇقتۇق ، ئالداندۇق... بىزنى باشلاپ ماڭغان سۈەز

بىزنى نەق دۇشمەننىڭ ئۇۋىسىغا ئاپىرىپتۇ . قورشاۋدا قالدۇق بۆسۈپ چىقىپ كېتىشكە بولمىدى ، ئېلىشتۇق ، توگەشتۇق .

نىزامىدىن بىردىنلا سەگەكلەشتى ، «سۈۋەز بىزنى دۇشمەنلىڭ ئۇۋىسىغا باشلاپ بېرىپتۇ» دېگەن گەپ ئۇنىڭ كاللىسىدا خۇددى چاقماقتەك چاراسلاپ يېنىپ كەتتى ۋە ئۇ دۆگدىن سەكرەپ ـ سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، ھېلىلا يەنە بىر ئىسكادروننى يۆتكەش توغرىسىدا بۇيرۇق ئېلىپ كەلگەن ئىككى سۈۋەزنىڭ ئالدىغا باردى . نىزامىدىننىڭ چىرايى دەھشەتلىك تۇس ئالغان ، كۆزلىرى ئوتتەك يانغان ، قوشۇماقاشلىرى تىكەنلەشكەن ، لەۋلىرى تاتىرىپ ، تىترەپ كەتكەندى .

ـــ ئېيت ، ئېپلاسلار ، سەنلەر كىمنىڭ قىسمىدىن ؟

ئىككى سۈۋەز بىر ـ بىرىگە قاراشتى ، بىرسى :

ـــ دەلىلقاننىڭ... ـــ دېدى .

ـــ نېمە !

ـــ سارسۇمبە پولكىدىن .

ـــ سەنلەرنى كىم ئەۋەتتى ؟

ـــ گېنېرال شتابى .

ـــ گېنېرال شتابى بىزنىڭ قانچە ئىسكادرونىمىزنى يۆتكەپ كەتكەنلىكىنى بىلەمسەن ؟

ـــ بىز بىلمەيمىز .

ـــ سەنلەرنى ئەۋەتكەن گېنېرال شتابى بىزنىڭ بىرلا ئىسكادرونىمىز قالغانلىقىنى بىلەمدا !...

ئىككىسىم جىم تۇرۇشتى .

ـــ سەنلەر قايسى دىۋىزىئوننىڭ ، قايسى رازۋېدكا ۋزۋودىدىن ؟ گېنېرال شتابى ھازىر قەيەردە ؟ گەپ قىل ، ئېپلاسلار ! سەنلەرگە ۋەزىپە بەرگەن گېنېرال شتابىنىڭ قەيەردىلىكىنى بىلىشەمسەن ؟

كەينى ـ كەينىدىن بېرىلگەن نەيزىدەك ئۆتكۈر سوئاللار

ئىككى سۆەزنى گاڭگىرىتىپ قويدى ، ئۇلار نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالدى ۋە چىرايلىرى تاتىرىشقا باشلىدى . نىزامىدىن ئاچچىقىدا ئېگىز بويلۇق سۆەزنىڭ گىمناستوركىسىنىڭ ياقىسىنى بىرلا تارتقاندى ، گىمناستوركا ياقىسى ئۇنىڭ قورسىقىغچە يىرتىلىپ چۈشتى . ئۇنىڭ ئىچكى كۆڭلىكى مىللىي قىسىملارنىڭ باش تەرىپىگە قىزىل جىيەك تۈتۈلغان مايكىسى بولماستىن ، تىك ياقىلىق نوغايچە كۆڭلەك (جىيدە) بولۇپ چىقتى .

نىزامىدىن قاتتىق ۋارقىرىدى :

— ئىپلاس !... باندىت !... ئېيت ، پولك كوماندىرىڭ كىم ؟ — ئۇ يېنىدىن تاپانچىسىنى سۈغۇرۇۋالدى .

— قابان[1]... دېدى بىرسى .

— ئىش ئايان بولدى ! ھەممە ئىش ئايان بولدى ، — نىزامىدىننىڭ غەزىپى تېخىمۇ ئۇرلىگەندى ، — دېمەك گېنېرال شتابى ئەۋەتكەن بىرىنچى قېتىملىق سۆەزنى ، سۆەزنىڭ يېنىدىكى بۇيرۇقنى باندىتلار قولغا چۈشۈرۈۋالغان ، ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگەن سۆەزلەر باندىتلارنىڭ ، ئۇلار بىزنىڭ ئىسكاۋروتىلىرىمىزنى ئالداپ ئېلىپ كەتكەن ۋە ھالاك قىلغان ، ئېتىپ تاشلاڭلار بۇلارنى !

نىزامىدىن ئىككى باندىتنى ئاتقۇزۇۋەتكەنلىكىگە شۇ ھامان ئۆكۈندى . ئۇ ئۇرۇش جەريانىدا بۇگۈن بىرىنچى قېتىم يېنىكلىك بىلەن ئىش قىلغانلىقىنىمۇ شۇ ھامان ھېس قىلدى .

— پولك سەپكە !

نىزامىدىن پولكنى كۆزدىن كەچۈردى ، ئاران يۈزگە يېقىن ئادەمى قالغان پولك ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتمەكتە ئىدى :

— بىز ھازىرمۇ جەڭگۋار قىسىم ، ئەمدى تۆۋەنلەپ ماڭ .

---

① قابان — ئوسماننىڭ پولك كوماندىرى .

مىز ، گېنېرال شتابىنى تاپمىز ، ـــ دېدى نىزامىدىن ۋە ئېتىغا ئىرغىپ مىندى ـ دە ، سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ماڭدى .

نىزامىدىن خىيال بىلەن كېتىپ باراتتى : گېنېرال شتابى نېمە قىلىۋاتاندۇ ؟ نېمىشقا ئېنىق يۆنىلىش كۆرسىتىپ بېرەلمەيدىغاندۇ ؟ شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ بېشىغا چۈشۈۋاتقان كۈن ، بىز نىڭكىدىنمۇ ئېغىرمۇ يا ؟... قانداق ئىش بولدى ـ هە ! بۇگۈنكى سەپدىشىڭ ، ئەتىكى دۈشمىنىڭ ... يەنىسىخەيدە قالغان مېنىڭ پولكىم ساۋەندىن چىققان قالىبەك ، تاكامانلار بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتامدىكىن ، قايسى تەرىقىدە ئۇرۇشۇاتاندۇ ... ئىشەنچلىككىنە قەدەم يۆتكىيەلمەيدىغان ئەندىشىلىك يۈرۈش ئۇلارنىڭمۇ بېشىغا چۈشۈۋاتاندۇ ، بەلكى نېمىلا بولمىسۇن ئۇلار سىنالغان جەڭچىلەر ئىدى ، يانمۇ يان تۇرغان ئادەمنىڭگە ئىشەنچ قىلالمىساڭ ، جەڭ ئەمەس ، ئادەتتىكى سەپەرمۇ خەتەرلىك ـ دە ... قىيىن ، ئىنتايىن قىيىن بولدى ، سىنالغان جەڭچىلەرنى نەلەردە قالدى ـ هە ...

ئۇنىڭ قەلبى سېغىنىش بىلەن ياندى ۋە ئۇ ئۆزىدە قانداقتۇر ئېغىر مەيۇسلۇك هېس قىلدى .

قىسىم قىران دەريا سىنىڭ ئەگمىسىگە كەلگەندە ، ئۇچ تە رەپتىن ـــ ئىككى ياقتىكى تاغدىن ۋە ئالدىدىكى توقايدىن تۇيۇقسىزلا ئوق چىقىپ كەتتى . جەڭچىلەر ئاتلىرىدىن تېزلىكتە ئىرغىپ چۈشۈشۈپ ئاباروۋن تۇتۇپ يېتىشتى . نىزامىدىن قولىغا ئاپتوماتنى ئالدى ـ دە ، سايدىن يوپۇرۇلۇپ چىقىۋاتقان باندىتلارنى ئوققا تۇتتى ۋە ئۇلانى چېكىندۈردى .

قىسىم تۆپلىككە ياماشتى .

نىزامىدىن شۇ چاغدىلا ئەتراپقا زەن قويدى ، باتىر غازى ئاقىلبەك ، باشقىلارمۇ زەن قويدى . هەممىسى چۈشەندى ، ئۇزلىرىنىڭ باندىتلار قورشاۋىدا قالغانلىقىنى چۈشەندى . ئىككى ياقتىكى تاغ باغرى باندىتلار بىلەن لۆمۈلدەپ كەتكەنىدى . باندىت

لار هەدەپ : «يا مۇھەممەت ! مـۇلـقـا ، چـاقـابـاي ، ئالغـا باس ... » دەپ ھۇجۇم بىلەن كېلەتتى ، چېكىنىۋۇرۇلەتتى ، لېـكىن قىسىم بۇ يەردىن ئۇزۇلۇپ چىقىپ كېتىشكە ئامالسىز ئىدى . قانداق قىلىش كېرەك ؟ بۇ سوئالنى ھەممىدىن كۆپرەك نىزامىدىن ئۆزىگە قويياتتى . ئۇ ئويلىدى : ئىككى يول بار ، بىرى ، ئاخىرىغىچە ئېلىشىش يولى . بۇ يول بىلەن ماڭغاندا ، پۈتۈن قىسىم قىرىلىپ تۈگەيدۇ ، پولك بايرىقى يىقىلىدۇ ، ئەمما دۈشمەن ئاز چىقىم تارتمايدۇ . يەنە بىرى ، بۆسۈپ چىقىپ كېـتىش يولى ، بۇ يول بىلەن ماڭغاندا ، كۆپ قۇربان بېرىشكە توغرا كېلىدۇ ، دۈشمەن ئاز چىقىم تارتىدۇ ، ئەمما پولك بايرىقى يىقىلمايدۇ .

نىزامىدىن كېيىنكى يولنى تاللىدى ، سايىدىكى باندىتلارغا پۈتۈن قىسمى بىلەن شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ ۋە ئۇ يەردىن ئۆرلەپ ، ئىككى يان ـ تاغ باغىرلىرىدىكى باندىتلارغا ئۇزۇلدۇرمەي ئوق ئېتىپ تۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ ئالدىدىن چاقماق تېزلىكىدە ئۇزۇلۇپ چىقىپ كېتىشنى پىلانلىدى . ئىككى ئىـسـكادرون نامىدا قالغان يۈزگە يېقىن جەڭچىنىڭ كوماندىرلىرىنى چاقىرىپ ، ئۆز پىلانىنى ئۇقتۇردى .

جەڭچىلەر كۆز يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بولغان ئارىلىقتا ، ئاتلىـرىغا مىندى ـ دە ، دەھشەتلىك ھۇجۇم باشلىدى . قوراللىرىدىن بىراقلا ئوق ئۇزۇپ ، ھۇررا توۋلاپ ، ھۇجۇمغا كىردى . كۆچـىـپ ئاتقان گىراناتلار دەھشەتلىك پارتلاپ تاغلارنى تىترەتتى . قىسىمغا تاغ باغىرىدىكى باندىتلارمۇ تاراسلىتىپ ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى ... قىسىم بەش مىنۇتقا يەتـمىگـەن ۋاقـىـت ئىچىدە ساي ـ توقايلىقتىن بۆسۈپ ئۆتۈپ ، ئېگىزلىككە ئات سالدۇرۇپ ياماشتى ، شىددەتلىك ئېتىشىشلار باشلاندى ... كۆتۈرۈلگەن چاڭ ـ توزان ، ئىس ـ تۈتەكلەردىن ئەتراپ قاراڭغۇلىشىپ كەتـ تى . چاراسلىغان ئۇچقۇنلار ، لاۋۇلدىغان يالقۇنلار تەرەپ ـ

تەرەپتىن كۆتۈرۈلەتتى ...

ـــ بايراق يىقىلىۋاتىدۇ ! بايراقنى ئېلىڭلار ! ـــ نىزامىدىننىڭ ئاۋازى گۈلدۈرمامىدەك ئاڭلاندى .

بىر جەڭچى ۋىژىلدىغان ئوقلار ئىچىدە ئات سالدۇرۇپ كېلىپ ، جان ئۈزۈۋاتقان جەڭچىنىڭ قولىدىكى قىيسىيىپ قالغان باراقنى يۇلۇۋالدى ـ دە ، ئېگىز كۆتۈردى !

قىسىم يانغا ئوق ئۈزۈپ گىرانات تاشلاپ باندىتلار ئالدىدىن ئۆتمەكتە ئىدى .

ئەنە ، بايراق يەنە يىقىلىشقا باشلىدى ، يەنە بىر جەڭچى تېزلىك بىلەن ئۇنى كۆتۈرۈۋالدى ، يەنە يىقىلىشقا باشلىدى ... بولمىدى ، يىقىلدى ، بايراق ئاتنىڭ يالىدا تۇرۇپ قالدى . شۇ ئەسنادا تېزلىك بىلەن يانداپ يېتىپ كەلگەن نىزامىدىن بايراقنى ئالدى ۋە كۆتۈردى !

ـــ ھۇررا ! ھۇررا ! ...

قىسىم باندىتلار قورشاۋىدىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ كەتتى . ئەترابنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى . لېكىن ، بىرنەچچە جەڭچىنىڭ جانپىدالىقى بىلەن پولۇك بايرىقى لەپىلدەپ ، نىزامىدىن پولكنىڭ تېخى ھايات ۋە جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى . پولۇك بايراقنى شۇنداق لەپىلدىتىپ ، بىرنەچچە بەل ئاشقاندىن كېيىن ، ئۆستەڭ بويىدا توختىدى . ئۆستەڭ بويى سازلىق ئىدى . ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى . نىزامىدىن ئېتىدىن چۈشمىگەنىدى . ئۇنىڭ قولىدىكى بايراق ئاسمان بوشلۇقىدا چاقنىغان سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلار نۇرىدا ھۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ھايات قالغان جەڭچىلەر بايراققا قاراشتى . تاش شامىلىدا لەپىلدەۋاتقان بايراق ، بۇ خەتەرلىك يۈرۈشتىن جەڭچىلەرنى قۇتقۇزۇۋالغاندەك ، ھەممىگە ئۈمىد بېغىشلايتتى .

نىزامىدىن كوماندىر جەڭچىلىرىنىڭ نامىنى چاقىرىشقا باشلىدى :

— باتىر غازى !
— بار .
— سېتىۋالدى !
— بار .
— ئاقىلبەك !
— بار .
— ئەخمەتغەلى !
— ...
— يۇنۇس !
— ...
— كۇشەر باي !
— بار .
— تۇرسۇن !
— ...

نىزامىدىن ئۆزىدىن باشقا يىگىرمە ئۈچ نەپەر جەڭچىنىڭ ھايات قالغانلىقىنى بىلدى .

— بىزنىڭ پولك تېخى ھايات ، شۇنداقلا يەنە جەڭگىۋار ھالەتتە ، — دېدى نىزامىدىن كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ، — بىز سارسۇمبىگە كىرىپ كېتىمىز ، يارىدارلىرىمىزنى ھازىرچە ئەملىيەلمەيمىز ، قېنى ، يۈرۈش باشلانسۇن ، باتىرغازى ، بايراق-نى قولۇڭغا ئال ! جەڭگىۋار يۈرۈش باشلاندى .

× × ×

كىمدۇ ، بىرى غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى ، بۇ ناخشىنى ھەمە-مىسىنىڭ ، يارىدارلارنىڭمۇ ئېيتقۇسى ، ۋارقىراپ ياڭراتقۇسى ، كۆتۈرۈۋەتكۈسى كەلدى ، بىراق ، پولك كوماندىرى رۇخسەت قىلمايدۇ — دە... ئەمما باشقىلار ناخشىنىڭ سۆزلىرىنى كۆڭلى-دىن بىرمۇ بىر ئۆتكۈزمەكتە ئىدى :

ئال قولۇڭغا قىزىل تۇغنى ،
بەرمە دۇشمەنگە ھېچ ئۇنى .
دۇشمەن سوزسا بىزگە قولىنى
يانجىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !

. . .

. . .

بۇ ناخشا جەڭچىلەر تالاي قېتىم ئېيتقان ، زوقلىنىپ ئېيتقان ، ئەڭ ئېغىر پەيتلەردە روھلىنىپ ئېيتقان ··· ناخشىسىز ياشىيالمايدىغان ئادەملەر ھەر قاچان كۆڭۈل كۆيلىرىنى ، دەردھەسرەتلىرىنى ، ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ، كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچلىرىنى ئىزھار قىلىپ ناخشا ئېيتىدۇ ، ئۇلار ناخشىسىز ياشىيالمايدۇ ، ناخشىسىز ھاياتنى قاناتسىز قۇش دەپ بىلىدۇ ، ئېغىر كۈنلەرنى ، ئازابلىق يۇرۇشلەرنى ، ھەتتا رەھىمسىز ئۆلۈمنى ئۈمىدلىك ناخشا بىلىدۇ !

ئۈمىدلىك ناخشىلارنىڭ روھىي قۇۋۋىتىدە ، يېرىم كېچە مەزگىلىدە جەڭچىلەر سارسۇمبە بۇسۇغىسىغا يېتىپ كەلدى . سارسۇمبە ئىچىدىن ھاۋشىۋاتقان ئىتلارنىڭ ئەنسىز ئاۋازىدىن باشقا ، ھېچقانداق تىۋىش ئاڭلانمايتتى . نىزامىدىن جەڭچىلىرىنى ئۆستەڭ ياقىسىدىكى چاتقاللىقلار ئارىسىغا يوشۇرۇپ ، ئۆزى يالغۇز كۆۋرۈكتىن ئۆتتى ـ دە ، تۆت ئەتراپقا زەن قويۇپ قارىدى . ھەممە يان جىمجىت ۋە سۈرلۈك ئىدى . ئۇ قويۇق تاللار ئارىسىدىن پىلدىرلاپ يېنىۋاتقان چىراغ شولىسىنى كۆرۈپ قالدى . شۇ يافقا شەپىسىز مېڭىپ ، يورۇق دېرىزە يېنىغا بارىدى ـ دە ، ئۈياق ـ بۇياققا قاراپ قويۇپ ، ئۆي ئىچىگە قارىدى . ئۆي ئىچىدىن ئون سەككىز ـ ئون توققۇز ياشلار چامىسىدىكى زىلۋا بويلۇق بىر قىز ئاق خالاتلارنى دەستىلەپ تىزىۋاتاتتى .

ئۇنىڭ ئۇچىسىدا ئاق خالات ، بېشىدا ئاق بۆك بار ئىدى . نىزامىدىن بۇ يەرنىڭ دوختۇرخانا ئىكەنلىكىنى بىلدى ـ دە ، ئايلىنىپ كېلىپ ئىشىكنى چەكتى . ئۆي ئىچىدىن : «ھە ، كىرىڭ» دېگەن ئاۋاز چىققاندىن كېيىن ، ئۇ ئۆيگە كىردى .

قىز نىزامىدىننى كۆرۈپ داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى :

ــ كىم سىز ، بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالدىڭىز ؟

قىز تېز ـ تېز سۆزلەيتتى .

ــ مەن شىمالىي فرونت ئۇچىنچى ئاتلىق پولك كوماندىرى نىزامىدىن بولىمەن .

ــ ھە ، نىزامىدىن دېگەن سىزمىدىڭىز... پېشانىڭىزدىكى كاكارنى ئېلىڭ ، مۆرىڭىزدىكى پاگونلىرىڭىزنى يوقىتىڭ ، بولۇڭ ، دەرھال !

قىز ھودۇقۇپ كەتكەندى .

ــ نېمە بولدى قىزچاق ، نېمە گەپ بۇ ، نېمانچە ھودۇقىسىز ؟

ــ تېخىچە بىلمەمسىز ؟

ــ نېمىنى ؟

ــ شەھەرنى ئوسمان باندىتلىرى ئىشغال قىلىۋالدى .

ــ نېمە ؟...

ــ بۇگۈن ئىككى كۈن بولدى .

نىزامىدىنمۇ داڭ قېتىپ تۇرۇپ قالدى .

ــ ھە... مۇنداق دەڭ... ــ ئورۇندۇققا كېلىپ ئولىتۇردى ، ــ گېنېرالىلار نەدە ؟

ــ چېكىنىپ چىقىپ كەتكەن ، بۇرچىنغا چېكىنگەن ، بۇگۈن ئۇ يەردىن كەتكەن بولۇشى مۇمكىن .

نىزامىدىن يۈز بەرگەن ئالامەتلەرنىڭ سىرىنى ئەمدى تولۇق چۈشەندى . پېشانىسىگە ئۆرلەپ چىققان سوغۇق تەرنى يېڭى بىلەن ئېرىتتى .

— ئېتىكىز نېمە؟ قىزچاق؟
— شەمشەرقان.
— خوش، شەمشەرقان، ئۇلار قاياققا چېكىنمەكچى؟
— مېنىڭ بىلىشىمچە، بىراقلا تارباغاتايغا چېكىنىسە كېرەك.
— ھازىر قاياق خەتەرسىز؟
— شىمالىي تەرەپ بولۇشى مۇمكىن.
— ئىشىم پۈتتى، رەھمەت سىزگە، — نىزامىدىن چەقىپ كېتىشكە تەرەددۇتلەندى.
— توختاڭ، يولداش پولكوۋنىك، — دېدى قىز ھويلىدىكى ئايغ تۇنشىنى ئاڭلاپ، — ئەمدى چىقىپ كېتەلمەيسىز، باندىتلار ھويلىغا كىرىپ قالدى. مۇنۇ ئۆيگە كىرىپ كارىۋاتتا يېتىۋېلىڭ مېڭىڭ، كىيىملىرىڭىزنى تېز يېشىپ، كارىۋات ئاستىغا جايلاڭ...
قىز نىزامىدىننىڭ بېشىدىكى شەپكىسىنى ئېلىپ ئىشكاپنىڭ كەينىگە تاشلىدى — دە، يانداكى ئىشكىنى ئېچىپ ئۇنى كىرگۈزۈۋەتتى ۋە ئىشىكتىن بېشىنى تىقىپ پىچىرلىدى:
— سۈرۈشتۈرۈپ قالسا، سوۋېتنىڭ سارسۇمبە كونسۇلخانىسىدىكى خادىممەن دەڭ، قازاقچە سۆزلەڭ.
ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي، بېشىغا لۆڭگە ئورىۋالغان ئىككى باندىت كىردى. ئۇلار شەمشەرقانغا، دورا ئىشكاپلىرىغا سەپسەلىپ قاراپ، يان ئىشىكنى ئېچىپ، نىزامىدىن يانقان ئۆيگە كىردى. قىزنىڭ يۈرەكلىرى ئۇرۇپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىغاندەك بولدى. بۇ ئۆيدە يوتقاننىڭ ئىچىگە كىرىپ كۆزىنى يۇمۇپ، چىرايىنى بىر قىسما پۈرۈشتۈرۈپ ئېغىر كېسەلدەك يانقان نىزامىدىندىن باشقا، يەنە بىر ھوشنى بىلمەيدىغان ئېغىر يارىدار ياتاتتى. باندىتلار ئۇلارغا بىر قۇر قاراپ قويدى — دە ئۇلارنىڭ كىملىكىنىمۇ سۈرۈشتۈرمەي چىقىپ كەتتى.

ـــ يارايسىز ، يولداش پولكوۋنىك ، خۇددى ئېغىر كېسەل-
دەك ياتتىڭىز ، ـــ دېدى قىز كۈلۈمسىرەپ .
ـــ شۇ تاپتا ھەرقانداق ئېغىر كېسەلنىڭ چىرايىمۇ بىزدىن
ياخشىراقتۇ ، ـــ نىزامىدىن ئۇلۇغ كىچىك تىندى .
ـــ خوش ، شەمشەرقان ، سىزگە بىر ئىلتىماسىم بار ؟
ـــ دەڭ .
ـــ مېنىڭ سەككىز يارىدارىم بار ، ئۇلارنىڭ ئىككىسىنىڭ
ئەھۋالى ئېغىر ، يوشۇرۇپ قالالامسىز ؟
قىز ئىنچىكە سۈس قاشلىرىنى ھىمىرىپ ، ئويلاپ تۇرۇپ
قالدى .
ـــ قانداق ؟
ـــ ئىككى بولسا تامامەن مۇمكىن .
ـــ ئۇنداق بولسا رەھمەت سىزگە ، مەن كەتتىم ، ئىككى
يارىدارنى ھازىر جەڭچىلىرىم ئەكىرىدۇ .
ـــ توختاڭ ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى ۋە ئىشكاپ-
نىڭ تارتمىسىنى ئېچىپ ، مارلا ، پاختا ۋە بوتۇلكىلىق دورىلارنى
ئېلىپ نىزامىدىنغا سۇندى :
ـــ قالغان يارىدارلىرىڭىزغا زۆرۈر نەرسىلەر بۇ .
نىزامىدىن دورىلارنى ئالدى ـ دە ، يەنە بىر رەھمەت ئېيـ-
تىپ بۆلۈمدىن چىقىپ كەتتى . يىراقتىن ھاۋشۇاتقان ئىتلار-
نىڭ ئەنسىز ئاۋازلىرى ئاڭلاندى . پۇتۇن ئەتراپ ئۇنىڭغا سۈر-
لۈك تۈيۈلدى ۋە تېنى ئەيمەندى . ئۇ تال ئارىلىرىغا قاتتىق
دىققەت قىلىپ قاراپ ماڭدى . سارسۇمبىگە شۇنچە زور ئۇمىد
باغلىغىنى بىكار بولغانىدى .
نىزامىدىن جەڭچىلىرىنى باشلاپ يۈرۈشكە ئاتلاندى ، ئۇنى
ئېغىر ۋەھىمە ۋە سۈر باسقان ، جەڭچىلىرىنىمۇ سۈر باسقان ،
ئۇلار گويا نىشاندىن ئادىشىپ ، دەھشەتلىك دېڭىزدا كېتىپ بار-
غان يەلكەندەك ، زۇلمەتلىك كېچىدە تاغ باغرىنى بويلاپ يۈرمەك-

ته ئىدى . تاشلىق يولدا ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن «تاراق ـ تۇ-
رۇق» قىلغان ئاۋازلار كۆتۈرۈلسە ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ يالت ـ
يۇلت قىلىپ ئوت ئۇچقۇنلىرىمۇ چاچرايتتى . غەربتىن ئۇرۇۋاتـ
قان شامال ھارغان جەڭچىلەرگە شۇنچىلىك ئارام بېرەتتىكى ،
ئۇلار شامالنىڭ يەنىمۇ قاتتىقراق چىقىشىنى تىلەيتتى . لېكىن ،
ھەممىنىڭ كاللىسىدا ۋەھىمىلىك خىياللار ... بارى ـ يوقى
يىگىرمە ئىككى ئادەم ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنىڭ ئالتىسى ياردار ،
تۈيۈقسىز ھۇجۇمغا ئۇچرىسا ، ئايىغى ئاستىدىكى تاشلاردەك ،
يەرگە دومىلاپ چۈشمەسمۇ ؟... تېخى بۇ ئەندىشىلىك يۈرۈش
قانچە كۈن داۋاملىشار ؟ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنى
نەدىن تاپار ، سەن ئۇچۇن ، ئىشەنچلىك يول باشلىغۇچى تېپىلار-
مۇ ؟...

ـــ ناۋادا ھۇجۇمغا ئۇچراپ قالساق ، ھەرگىز قايتۇرما
ھۇجۇمغا ئۆتمەسلىك كېرەك ، ـــ دېدى نىزامىدىن يانمۇ يان
كېتىپ بارغان باتىرغازىغا ، ـــ قانداق قىلىپ بولمىسۇن باندىت-
لارنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەسلىككە تىرىشىشىمىز كېرەك .

ـــ بىز بۇ يەرنىڭ شارائىتىنى ـــ ئوي ـ چوڭقۇرىنى
بىلمەيمىز ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى باتىرغازى ، ـــ
قەيەرگە چېكىنىش ، قەيەرگە مۆكۈنۈش بىز ئۈچۈن قاراڭغۇ ،
ئۇنداقتا...

ـــ ئۇنداقتا ، سەنچە قانداق قىلساق بولار ؟

ـــ ئېلىشقان تۈزۈكمىكىن دەيمەن .

ـــ ئېلىشىشقا بەرداشلىق بەرگىلى بولارمۇ ياكى ئېلىشىپ
ئۈستۈنلۈككە ئېرىشكىلى بولارمۇ ؟

ـــ مەن راست ئويۇمنى ئېيتاي ، يولداش پولكوۋنىك ،
مېنىڭ بۇ يۈرۈشتە ھايات قېلىشتىن ، شىمالىي فرونت گېنېرال
شتابىنى تېپىشتىن ئۈمىدىم يوق ، ھازىر بىر قەيەردە ، گېنېرال
شتابى قەيەردە كىم بىلىدۇ ؟...

— شۇڭلاشقا ...

— شۇڭلاشقا ، باندىتلار ئۇچرىسا ئېلىشىپ قۇربان بولغان تۇزۇك ، بولمىسا ، ئەگە بولمىغاندا بىز بۇ دەشت ـ بايا ئۇنلاردا تېنەپ يۇرۇپمۇ تۇگەيمىز .

نىزامىدىن بىر مىنۇتتەك جىمجىت ماڭدى ـ دە ، سالماقلىق بىلەن مۇنداق دېدى :

— راست ، باتىرغازى ، يۇرۇشىمىز ئەندىشىلىك بولۇۋاتىدۇ ، بىراق ئەندىشە قىلىپ ، ئۈمىدسىزلىنىش يارىمايدۇ ، ھەربىي يۇرۇش — كۆپ ھاللاردا ئەندىشىلىك ، ئېھتىياتلىق بولىدۇ ، ئەمما ئۈمىد ـ ئارزۇ يەنە كۆپ ھاللاردا ئەندىشىنى يېڭىدۇ ، ئۈمىد — بىزنىڭ يىقىلماس بايرىقىمىز ! ئۈمىد بولمىسا ، راستىنلا ئەندىشە ، ئېھتىيات قىلىپ يۇرۇپ بەربات بولىمىز .

— ئۈمىد بىلەن يۇرۇپمۇ ئۆلۈپ كېتىشىمىز مۇمكىنغۇ ؟...

— ئەگە بولمىغاندا ، ئادەمنى ئۈمىد ياشىتىپ ، ئەندىشە قاقشىتىدۇ ئەمەسمۇ ، قايىسىسى ئەۋزەل ؟

باتىرغازى دۇدۇقلاپ‌راق دېدى :

— مەن مۇشۇ ئايرىم ئەھۋالنى دەۋاتىمەن .

— مۇشۇ ئايرىملىقتىن نېمىشقا ئومۇمىيلىقنى كۆرگىلى بولمايدىكەن ؟ ئېيتايلى ، مۇشۇ يۇرۇشتە ، بىزنىڭ بىر ئادىمىمىز ساق قېلىپ ، شتابقا پولك بايرىقىنى تاپشۇرسا ، بۇ بىزنىڭ شۇنداقلا پۈتۈن قىسمىمىزنىڭ زور غەلىبىسى ئەمەسمۇ ؟ !... بىز ئۇچراشقانلا باندىتلار بىلەن ئېلىشىپ ، ئۆزىمىز قۇربان بولۇپ تۇگىسەك ، پولك بايرىقى يىقىلسا ، قانچە كۆپ دۇشمەننى يوقاتقىنىمىز بىلەن قانچىلىك ئەۋزەللىكى بولار ؟

قايىل بولغان باتىرغازى كۈلۈپ كەتتى ـ دە : — باتۇرلۇق ئەۋزەل ، يولداش پولكوۋنىك ، — دېدى .

— يەنە ئېيتىمەن ، فرونت شتابىنى چوقۇم تاپىمىز ...

باتۇرلۇق بىلەن ئېلىشىدىغان پەيت ھازىر ئەمەس ، بۇ يۇرۇشتە باتۇرلۇق دەپىلىدىغان بولسا ، چېكىنىش مۇغەمبەرلىك قىلىپ ، دۇشمەن كۆزىدىن غايىب بولۇپ كېتىش ـــ قالتىس زور باتۇر-لۇق بولىدۇ .

باتىرغازى جىم بولۇپ قالدى .

ئاتلار ئاياغلىرىدىن بىر خىل تاۋۇش چىقىرىپ ، ئېغىر چامداپ يۇرمەكتە ئىدى .

قىسىم ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەنلىكى كەك ، ئۆسكىلەك چۆپلۈك بىر سايغا كىرىپ كەلدى . بىر ئۆستەك سۈنىك ئېقىۋاتـ-قانلىقى ۋە ئۇ يەر بۇ يەردە ئات ـ كالا تېزەكلىرىنىك كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغانلىقىدىن بۇ كەڭرى ، چىرايلىق سايدا ئادەم بارلىقى بىلىنىپ تۇراتتى . ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈپ دەم ئالدى ، ئەك ئاخىرقى نانلىرىنى سۈغا چىلاپ يېيىشتى .

ـــ بۇ سايدا ئادەمنىك بارلىقى بىز ئۈچۈن ياخشىلىق ئەمەس ، ـــ دېدى ئاقىلبەك ـــ قوراللىقلار بولمىغان تەقدىر-دىمۇ ، ئىشەنچ قىلىپ بولمايدۇ .

ـــ ئەلۋەتتە ، دېدى نىزامىدىن سەگەكلىشىپ ، ـــ مۇھەـ-مى پولك بايرىقىنى يوشۇرۇش كېرەك ، قېنى يولداشلار ، مۇـ-رەئلەردىكى پاگون ، كۆكسىكلاردىكى ئوردىن ، پېشانەكلاردىكى كاكارلارنى ئېلىۋېتىكلار ، قوينۇكلارغا تىقىكلار .

ـــ ئېگەرنىك ئاستىغا جايلىساق قانداق ؟ ـــ دېدى ئاقىلـ-بەك .

ـــ بولمايدۇ ، قويۇندىن باشقىسى بىكار ، ـــ ئۇ ئۆزىنى گىمناستوركىسىنى يېشىپ ، پولك بايرىقىنى بېلىگە ئورىدى ـ-دە ، ئۇستىدىن گىمناستوركىسىنى يەنە كىيىۋالدى . بىردەمدىلا ئۇلار خۇددى قىسىمدىن ھەيدۇۋېتىلگەن جەكچىلەردەك ھالغا كېـ-لىپ قالدى .

بىر سائەت دەم ئالغاندىن كېيىن ، يېگىدىن ئۆرلەپ چىققان

كۆن ئۇلاردا بىر خىل ئېزىلىش قوزغاپ ، ئىستىقان چاغدا قىسىم يەنە ئاتلىنىپ يولغا چىقتى . دېگەندەك بىرەر سائەت مۇ-ئا ـ ماڭمايلا ئىككى يانىدىكى تاغ باغرىدىن ، ئالدىدىن نەچچە يۈزلىگەن ئادەملەر ئۇلارنىڭ ئالدىنى توراپ چىقىپ كەلدى . بىرنەچچىسىنىڭ قارا مىلتىقلار بار ئىدى . ئۇلار ئۇچ تەرەپلەپ يوپۇرۇلۇپ كەلمەكتە ئىدى .

ـــ ھەرگىز ئوق چىقارماڭلار ، قارشىلىق قىلماڭلار ، ـــ دېدى نىزامىدىن ، ـــ ھەممىسى بۇيرۇققا بويسۇنۇپ قوراللىرى-نى مۇرىسىدىن ئالماي ماڭىۋەردى .

ـــ ھە ... دەلىلقانىنىڭ ئىتلىرى ، سۇدىن چىققان مۇشۇكتە بولۇشۇپ قاپسەن ، نەگە مېڭىشتىڭ ، ـــ دېدى ئالدىدىكى قو-رالنىڭ بىرسى .

ـــ ئاقىلىبەك ئالدىغا چىقتى :

ـــ ئوسماندىن يېڭىلگەنلەرمىز ، ھەممە نېمىمىزدىن ئاي-رىلدۇق ، يۇرتىمىزغا كېتىپ بارىمىز .

ـــ ئەلۋەتتە يېڭىلىسەن ، تۇرقۇڭ كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇ ، قارا قاش قەبىلىسىدىنمۇ سەنلەر ؟

ـــ ياق نايمان .

ـــ ۋۇي ئۇلگۇرلەر ، ئاتتىن چۈشۈش ، قورالنى تاشلا ، كىيىملىرىڭنى يېشىش...

بەزىلىرىنىڭ ئاتقا ، بەزىلىرىنىڭ قورالغا ، بەزىلىرىنىڭ چىگرىن ئۆتۈكلەرگە كۆزى چۈشكەنىدى .

ـــ بولۇش ، چاقا بايدىن ئامان قالىمەن دەپ ئويلاش-ما !...

ئالدىدىكى قارا ساقاللىقى ھەدەپ ۋارقىراپ ـــ دۈۋىلەپ كەلمەكتە ئىدى ، ھەممىسى تۆت تەرەپتىن ئۇلارنى قورشاپ يې-قىنلاپ كېلىشكە باشلىدى . ئەڭ دەسلەپ قارا ساقاللىقى ، يەنە بىر توغرىلىق پاكار بىرسى نىزامىدىننىڭ تاپانچىسىغا قول ئۇ-

زاتتى ، توپ ئىچىدىن ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراشلار كۆتۈرۈلدى :

ــ ئۇر... سوق ... ! تارت !...

جەڭچىلەر قوراللىرىنى بەتلەشكەنىدى ، نىزامىدىن كۆز ئۈ-شارىسى بىلەن ئۇلارنى توختاتتى . نەچچىسى كېلىپ قوراللارغا ئېسىلدى ، گىمناستوركىلارنى يىرتىشنى ، ئۆتۈكلەرنى سالدۇ-رۇشقا كىرىشتى .

باتىرغازى كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ۋارقىرىدى :

ــ باشقا نەرسىلىرىمىزنى ئالساڭ ئېلىش ... كىيىملىرىمىزگە تېگىشمە !... بىز ھايۋان ئەمەس ، قىيىالىڭاچ يۈرىدىغان !...

ئۇلار سالدۇرۇپ ئالغان ئۆتۈكلەرنى ، تارتىۋالغان قورال-ئاتلارنى بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىشىپ تالىشىشقا چۈشتى . نىزا-مىدىن قورالسىز ، ئاتسىز ، يالىڭاچ قالغان جەڭچىلىرىنى كۆز ئىشارىسى بىلەن يۈرۈشكە بۇيرۇدى .

جەڭچىلەر خاپچىلىقتا كەينىگىمۇ قارىماي ماڭۋەردى ، خېلى يەرگىچە باشقىلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى . بىراق ، كۆكۈل مەيدانلىق كەڭرى ساي ، يېشىل تاغلار ھېچكىمنىڭمۇ مەيلىنى تارتالمىدى ، ھەممە ئۇنسىز ، كۆڭۈلسىز يۈرمەكتە ئىدى ، ئۇلار نىزامىدىننىڭ ئاتلار ، قوراللارنى قارشى-لىقسىزلا بېرىۋەتكەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشىنىپ تۇرسىمۇ ، يەنە نېمىشقىدۇ ، ئۇنىڭدىن خاپا ئىدى .

جەڭچىلەر شۇنداق جىمجىتلىق ، ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە يۈرۈپ ، كەچكە يېقىن ، يەنە بىر ھەيۋەتلىك تاغ باغرىدىكى يالغۇز قوشنىڭ ئالدىغا كەلدى . كىگىزلىرى ئۆتمىتۈشۈك بولۇپ كەت-كەن قوش ئىچىدىن ئاغزىدا چىشى قالمىغان ، يۈزلىرى كونا مەسىنىڭ قونچىدەك پۈرلەشكەن بىر مومايي چىقتى . مومايي بىر كۈنلۈك يول ئازابىنى تارتقان كىيىم ـ كېچەكلىرى يىرتىلغان ، يالاڭ ئاياق ، ئاچ جەڭچىلەرنى كۆرۈپ ئىچى سىيرىلدى ئەتما-

لىم :

— كېلىڭلار ، بالىلىرىم ، دەلىلقاننىڭ ئادەملىرى ئوخ-شايسىلەر ، ئاچ قاپسىلەر ، بىلىمەن سىلەر ھازىر شۇ كۈنگە قالدىڭلار ... — دېدى .

— شۇنداق ، ئانا ... سىز قايسى قەبىلىدىن ؟ — دەپ سوريدى باشىرغازى .

— چاقاباي !

— چاقاباي ؟...

— چاقاباي دەپ قورقما بالام ، چاقابايلىقلاردىن بۇلانغان ئوخشايسىلەر ، ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ ، ھەي ... بالام ، ئۆمۈر دېگەندە ، بىر يانچۇقىغا ياخشىلىق ، ئىنساپنى ، بىر يانچۇقىغا يامانلىق ، ئىنساپسىزلىقنى سېلىپ يۈرىدىغانلارمۇ ، ئىككىلا يا-چۇقىغا ياخشىلىق ، ئىنساپلىقنى سېلىپ يۈرىدىغانلارمۇ ، ئۆمۈر بويى يامانلىق ، ئىنساپسىزلىق تېخى ۋەھشىيلىكنى سېلىپ يۈرى-دىغانلارمۇ بولىدۇ . سىلەر چاقابايلىقلارنىڭ يامانلىرىغا ئۇچراپ قاپسىلەر ، يامانلىرى ئاز ئىدى ، ھازىر كۆپىيىپ قالدى ، مەيلى دەڭلار ، بۇ ئۆمۈر شۇنداق ياخشى ـ يامانلىق ئارىسىدا كېتىپ بارغان ئۆمۈر ، قېنى كېلىڭلار ، ئولتۇرۇڭلار ، دەم ئېلىڭلار...

كۆپنى كۆرگەن مومايى ، جەڭچىلەرنىڭ روھىي ھالىتىگە ، شۇ تۇرقىغا قاراپ ، ھەممىنى چۈشەنگەندى ھەم ئۆزىنىڭمۇ بۆكۈلۈشكە تەييار تۇرغان دەردلىرى نۇرغۇن ئىدى .

جەڭچىلەر قوشنىڭ سىرتىدا ، چۆپلۈكتە ئولتۇرۇشتى .

— نېنىم يوق ، بالىلىرىم ، قېتىقىم بار ، تىقىپ قويغاندىم ، سىلەرگە بىر چىنىدىن بېتىدۇ ، — مومايى ئۆھ تارتتى ، — ئوسماننىڭ ئادەملىرى ئادەم ئەمەس ، ھايۋان دېسەكمۇ كەملىك قىلىدۇ ، مەن بىر تۈل خوتۇنغا كۆرمىگەن ئازاب سالدى ، سىلەرنى ھەر نېمە قىلىدۇ ، زارلىغىنىمغا قارىمايى ، ئىككى قوي ، سېغىپ ئىچىۋاتقان بىر ئۆشكەمنى بۇلاپ كەتتى . ئىككى-

ئۇچ نېنىمنىمۇ ، چالىمدىن قالغان ئەسكى چاپاننىمۇ قويمىدى. ئۇلارغا ئېل كېرەك ئەمەس ، كۇنىمىز شۇنداق ئادەمگە قالسا قانداق بولۇپ كېتەرمىز ، بۇرە بار يەردە قوي قالامدۇ ؟ ... ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ بالىلىرىم ، كالىنىڭمۇ سۇتلۇكى ، سۇتى سىزى ، ئاتىنىڭمۇ تەپكەك ـ چىشلەيدىغىنى ، ياۋاش ـ مۇمىنى بولىدۇ ئەمەسمۇ ... سىلەرنىڭ رىسقىڭلار ئىكەن ، قايران ئۇش كەم يېرىم كۇندىن كېيىن ، قېچىپ كەلدى ، شۇنىڭ سۇتىدىن قېنى قېتىق ئىچىڭلار ...

موماي تىنماي سۇزلەيتتى . باندىتلاردىن بۇلانغان بولسىمۇ روھلۇق ـ تېتىك ئىدى . شۇ ئىشلار ئۇنىڭغا قىلچىمۇ تەسىر قىلمىغاندەك ، تۇرمۇشتا مۇنداق ئىشلارنىڭ يۇز بېرىشى مۇقەر رەردەك سۇزلەيتتى ۋە جەڭچىلەرگە تەسەللى بېرەتتى .

ـــ بۇ ئىشلارمۇ ئۇتۇپ كېتىدۇ ، ئاپا ، دەلىلقانىنىڭ ئادەم لىرى يەنە قايتىپ كېلىدۇ ، ـــ دېدى باتىرغازى بىر چىنە قېتىقنى بىراقلا سۇمۇرۇۋېتىپ ، ـــ يامانلىق ، بۇلاڭچىلىق قىلغانلار ، ئىنقىلابقا قەست قىلغانلار ئۇزىگە قىلىدۇ ، ئاز كۇندە كۇرىمىز تېخى...

ـــ شۇنداق دەلىلقان ، ئەخمەتجانلار ياشىسۇن ، ئۇلار بىزنى گومىنداڭ دېگەن ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرغانىدى ، ئوسمانمۇ ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇشقان ، كۇڭلىگە نېمە جىن كىردىكىن ، ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشۋېلىپ ، ئۇزىمۇ بىر ئاپەتكە ئايلاندى ، ئۇنىڭ بىلەن بىرلەشكەندىكىن ، ئاپەت بولماي نېمە بولماق ، ئۇنىڭغا چۇشەنمەي ئەگىشۋاتقانلارمۇ كۇپ ...

جەڭچىلەر بىر چىنىدىن قېتىق ئىچىشىپ ، مېڭىشقا تەرەددۇتلەندى . ئۇلارنىڭ كۇزلىرىدىن نۇر ئۇچكەن ، ئەتراپقا بېقىشلىرىدا ئۇمىدسىزلىك ئەكس ئېتەتتى .

ئاشۇ كۇرۇنگەن ئېگىز تاغدىن قايرىلىپ ، يەنە بىر كۇن ماڭساڭلار ، ـــ دېدى موماي قولى بىلەن كۇرسىتىپ ، ـــ

دەلىلقاننىڭ ئېلىگە يېتىسىلەر ، ئۇلار سىلەرنى تارباغاتايغا يەت-
كۈزۈپ قويار ، غەيرەت قىلىڭلار ، بالىلىرىم ، غەيرەت دېگەن
ئەرگە قانات...

ــ رەھمەت ، ئاپا ــ دېدى نىزامىدىن ، ــ سىزنىڭ
بۇ ياخشىلىقىڭىزنى ئۇنتۇمايمىز ، دەلىلقاننىڭ جەڭچىلىرى ئۇد-
تۇمايدۇ ، سىزنىڭ يانچۇقلىرىڭىز پۇتۇنلەي ياخشىلىق ، ئىنساپ
بىلەن تولغانىكەن...

جەڭچىلەرمۇ ، مومايمۇ كۈلۈشتى .

قىسىم يولغا چىقتى .

ئون ئۈچىنچى باب

ئون ئىككى كۈندە نىزامىدىن پولكىدىن ھايات قالغان ئون ئىككى ئادەم تارباغاتايغا ـــ شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى چېكىنىپ كەلگەن جايغا يېتىپ كەلدى . ئازابلىق سەپەر ئۇلارنى پۈدىسە ئۈچۈپ كەتكۈدەك ھالغا كەلتۈرۈپ قويغان : كۆزلەر چوڭقۇر چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغان ، لەۋلەر قۇرۇپ گەز باغلىغان ، مەڭىزلەر ئىچىگە كىرگەن ، چىرايلار ئۇششۇك تەگـ كەن كەچكۈز يوپۇرمىقىدەك قاريىغان ، تاپانلار تېشىلىپ ئويۇلـ غان... قىسقىسى ئۇلار بىر تېرە ، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان ھالدا ، ئۇرۇشنىڭ ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىق چۆلىدىن يېتىپ كەلگەنىدى . شەھەر سىرتىدىكى قاراۋۇللۇق پونكىتىغا يېتىپ كەلگەندە ، ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان جەڭـ چىلەر ئۇلارنى كۆرۈپ يىغلىۋەتتى . ھەممىدىنمۇ ئۇلارنىڭ تاغ ـ تاشلىق شۇنچە ئۇزۇن سەپەرنى يالاڭ ئاياغ بېسىشى ھەرقانـ داق ئادەمنىڭ ئىچىنى ياندۇراتتى...

ئۇلار گېنېرال شتابىنىڭ دەرۋازىسىدا تۇرغان پوستلارغا ئۆزلىرىنىڭ كىملىكىنى مەلۇم قىلىۋاتقاندا ، شتاب ئىچىدىن گېنېرال مايۇر دەلىلقان ۋە باشقا شتاب خىزمەتلىرى ئوقتەك ئېتىلىپ چىقتى :

ـــ يولداش نىزامىدىن !...

نىزامىدىن گېنېرالنى كۆردى ـ دە ، تاق تۇرۇپ دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش گېنېرال مايۇر ، شىمالىي فرونت ئۈچىنچى ئاتلىق پولكى يېتىپ كەلدى !

گېنېرال ئۇنىڭ سۆزىگىمۇ قۇلاق سالماستىن ، غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ كەلگىنىچە نىزامىدىننى قۇچاقلىۋالدى .

ــ قەدىردان نىزامىدىن ، هايات ئىكەنسىز ، كۆپ ئەنسىرىگەنىدۇق··· خۇشاللىق ! خۇشاللىق··· هەممە ئەھۋاللارنى ئۇقتۇق ، سىلەرنى هايات قالدى دەپ ئويلىمىغانىدۇق···

گېنېرال مايۇر گەۋدىلىك ــ زور ئادەم ئىدى ، نىزامىدىنىمۇ شۇنداقلا زور ئادەم بولسىمۇ ، شۇ تاپتا ئۇ كىچىككىنە ئادەمدەك ئۇنىڭ غۇلىچىنىڭ ئىچىدە قالدى . ئاندىن گېنېرال ئاقىلىبەك ، باتىرغازى ۋە باشقىلار بىلەن بىر ـ بىرلەپ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .

ــ قېنى ، شتاب ئىچىگە كىرىڭلار ، خاتالىق مەندىن ئۆتتى ، مېنى كەچۈرۈڭلار···

هەممىسى زالدەك يوغان بىر ئۆيگە كىردى . ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا تۈرغان ئۈستەلگە ئالتاينىڭ هەربىي خەرىتىسى يېيىلغاندى . نىزامىدىن پولك بايرىقىنى ئېلىپ ، ئۈستەل ئۈستىگە قويدى··· دەلىلقانمۇ ، شتاب خىزمەتچىلىرىمۇ ۋە ئاشۇ بايراقنى كۆز قارىچۇغىدەك ئاسراپ كەلگەن جەڭچىلەرمۇ بايراققا چوڭقۇر هۆرمەت ۋە بىردىنلا قوزغالغان قىزىق هېسسىياتلار ئىچىدە تىكىلىپ قاراپ تۇرۇشتى .

نىزامىدىن هاياجان بىلەن مۇنداق دېدى :

ــ بايراقنى هەرقانچە خەتەرلىك پەيتلەردىمۇ جاندىن ئارتۇق بىلىپ ساقلاپ قالدۇق ، مىڭلىغان جەڭچىلىرىمىز قىرىلىپ تۈگىدى ، لېكىن بايرىقىمىز يىقىلمىدى ، دېمەك ئۇچىنچى ئاتلىق پولك هايات !

گېنېرال مايۇر هېچنېمە دېيەلمىدى ، ئۇنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلگەندى . پەقەت نىزامىدىننىڭ سۆزىنى ماقۇللاپ بېشىنى لىڭشىتتى··· كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياشلار قۇيۇلدى :

ــ گومىندانڭ بىزدىن نەچچە هەسسە كۆپ ئەسكىرى

كۆچى ئالدىدىمۇ ، بىز مۇنداق ئېغىر ئەھۋالغا دۇچ كەلمىگەن ، بەلكى ئۇستۇنلۇكتە تۇرغان ، ـــ دېدى دەلىلقـان ئەلـەم بىـ لەن ، ـــ دېمەك قورغان ئىچىدىن چىققان دۇشمەن ، قورغان تېشىدىكى دۇشمەندىن يامان بولىدۇ ، دېگەن ھەربىي كىتابلاردە- كى گەپ ، ئۆز ئەمەلىيىتىمىزدە ئىسپاتلاندى .

ـــ بۇ كۆرۈلمىگەن ئۇرۇش بولدى ، ـــ دېدى نىزامىد - دىنمۇ ، ـــ باندىت قايسى ، خەلق قايسى ، ئۆز قىسىملىرىمىز قايسى ئايرىۋېلىش تەس بولدى ، بەلكى ھوشيارلىقىمىز يېتەرسىز بولغاندۇ...

باتىرغازىمۇ سۆز قىستۇردى :

ـــ ئېغىر يېرى شۇكى ، بەزى قىسىملىرىمىز تەركىبى بىلەن باندىتلارغا قوشۇلۇپ كەتتى .

ـــ بۇنداق ئەھۋال باشقا پولكلاردىمۇ كۆرۈلدى ، ئەسلى بىخۇدلۇق بىزدىن ئۆتتى ، ـــ گېنېرال سەممىيلىك بىلەن سۆزلىمەكتە ئىدى ، ـــ قىسىملىرىمىزدا كومىسسارلار خىزمە- تى ياخشى ئىشلەنمىدى ، جەڭچىلەردە كۆرۈلگەن ئىنتىزامسىز- لىقلار ، باشباشتاقلىقلارغا بۇ غەلىبىدىن كېيىن كۆرۈلىدىغان ئەھۋال ، دەپ سەل قارىدۇق ، بۇ بىر ئاچچىق ساۋاق بولدى . باندىتلارنىڭ ھازىرقى غەلىبىسى قىسمەنلىك ، ۋاقىتلىق . ئومۇ- مىيلىقتا بىز يەنىلا ئۇستۇن ئورۇندا ، ئەلۋەتتە ! كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ ، ئومۇمىيۈزلۈك قايتۇرما ھۇجۇمغا ئەمدى ئۆتىمىز ، خوش ، نىزامىدىن ، سىزنىڭ نېمە تەلىپىڭىز بار ؟

نىزامىدىن نۇرسىز كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىكىپ تۇرۇپ قالدى . گېنېرال مايۇر يېنىدىكى پودپولكوۋنىكقا بۇرۇلۇپ مۇنـ داق دېدى :

ـــ قالغانلار دەم ئالسۇن ، سىز يولداش نىزامىدىننى دوختۇرخانىغا باشلاپ بېرىڭ ، شتاب نامىدىن ياخشى ئورۇنلاشتۇ- رۇڭ ، ياخشى داۋالىسۇن ، ياخشى ئوزۇقلانسۇن ، ياخشى كۆتۈل-

سۇن !

پودپولكوۋنىك نىزامىدىندىن باشقىلىرىنى باشلاپ چىقىپ كەتتى .

ـــ ئەمدى ئېلىشىمەن ، مەغلۇبىيەتنى غەلىبىگە ئايلاندۇرىمەن ، باندىتلار هامان ئۆلۈمگە مەهكۇم !... ئىسىسىق ـ سوغۇق ئەمدىلا بېشىمدىن ئۆتتى ، مەغلۇبىيەت ماڭا ئەقىل بەردى .

ـــ بولىدۇ ، تەلىپىڭىزنى ئالقىشلايمەن ، سىز هازىرچە دەم ئېلىڭ ، بالىنىتسىدا يېتىپ داۋالىنىڭ ، سىزگە يېڭىدىن چوقۇم بىر پولك تەشكىل قىلىپ بېرىمىز .

ـــ ياق ، مېنىڭ تەلىپىم باشقىچە ، يولداش گېنېرال مايۇر ، باندىتلارغا قارشى ئۇرۇشقا ئوتتۇرا يۇنىلىشتە قالغان ئۆز پولكىم بىلەن قاتناشماقچىمەن ، مېنىڭ قەتئىي تەلىپىم مۇشۇ !

ـــ بۇنى ئەلۋەتتە ، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى بىلەن ، بولۇپمۇ سىزنى بۇياققا ئەۋەتكەن باش قوماندانىمىز يولداش ئىسماقبېك بىلەن سۆزلىشىشكە توغرا كېلىدۇ ، ئەمما مەن سىزنىڭ پىكىرىڭىزگە پۈتۈنلەي قوشۇلىمەن ، هازىرچە داۋالىنىڭ ، ئەسلىڭىزگە كېلىڭ . قېنى يۈرۈڭ ، سىزنى داۋالاشنى ئۆزۈم ئورۇنلاشتۇرىمەن .

گېنېرال مايۇر دەلىلقان نىزامىدىننى ئۆزىنىڭ كىچىك ماشىنىسىغا سېلىپ ، دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەتتى .

نىزامىدىن ۋە ئۇنىڭ ئارانلا پۈت دەسسەپ قالغان جەڭچىلىرىنى گېنېرالنىڭ بۇيرۇقى بويىچە دوختۇرلار جىددىي داۋالاشقا كىرىشتى . مەخسۇس كۆتكۈچىلەر ـــ نىزامىدىننىڭ ئۆزىگىلا مەخسۇس بىر سېستىرا ، باشقا هەر ئۈچ ئادەمگە بىردىن سېستىرا قويۇلدى ، كېچە ـ كۈندۈز ئۈزۈلدۈرمەي تېببىي يارەدەم بېرىلدى . شۇنداق داۋالاش بىلەن بىر ئاي ئۆتكەندە ، ئۇلار ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى . لېكىن ، دوختۇرلار ئۇلارنىڭ بالىنىتسىدىن چىقىشىغا رۇخسەت قىلمىدى . يەنە ئىككى هەپتىدىن كېيىن ،

Altun Oq

ئومۇمىيۈزلۈك بىر قېتىم تەكشۈرۈلۈپ ، ئۇنىڭ نەتىجىسىگە قا-
رايدىغانلىقىنى ئېيتتى .

ۋاقىت ئۆتكەنسېرى نىزامىدىننىڭ يادىغا كونا پولكى ـــ
قەدىناس جەڭچىلىرى پات ـ پات كېلىدىغان بولدى . بەزىدە
ئاقىلىبەك ، باتىرغازىلار بىلەن ئۇلارنىڭ گېپىنى قىلىپ ، كۆز
كېچىلىرىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزۈشەتتى . سېغىنىش ـــ لەززەت-
لىك ئىش ، سېغىنىشنى ئۆزئارا ئىزھار قىلىشىش ، تېخىمۇ
لەززەتلىك ئىش . سېغىنىش كىشىنى بەزىدە بىئارام قىلىسىمۇ ،
لېكىن ئۆزئارا پاراڭ كۆڭۈلدە قاپلىشىپ تۇرغان تۇمانلارنى
تارقىتىدۇ . ئۇلار گايىتىنىڭ ، نادەمنىڭ ، رەيھاننىڭ ، ئاراش-
نىڭ ، جامالىدىننىڭ ۋە ۋارىسجاننىڭ ھەم باشقىلارنىڭ گەپلىرى-
نى زوقلىنىپ قىلىشاتتى ، يادىغا ئېلىشاتتى ، سېغىنىشاتتى ،
ئۇلار شۇ كۈنلەردە نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقاندۇ
دەپ ئويلىشاتتى...

قەدىرلىك كىتابخانلار ، نىزامىدىن ، ئاقىلىبەك ، باتىرغازى-
لار ئۆزلىرىنىڭ قەدىناس سەپداشلىرىنى ئويلاۋاتىدۇ ، ئەسلەۋا-
تىدۇ ، ئۇلارنىڭ نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگۈسى كېلى-
ۋاتىدۇ ؛ سىلەرمۇ ئۇلارنى ئويلاۋاتقانسىلەر ، ئۇلارنىڭ شۇ كۈن-
لەردە نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى سىلەرنىڭمۇ بىلگىڭلار
كېلىۋاتىدىغاندۇ ، مەن سىلەرگە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرا فرونتتا قالد-
بەك ، تاكامانلار باشچىلىقىدىكى باندىتلار بىلەن قانداق كۈرەش-
لەرنى قىلىۋاتقانلىقىدىن ئازراق سۆزلەپ بېرەي :

× × ×

ئۇ ئۆز زېمىلانكىسىدا قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەن چاغدا ، ئۇنى
بىرسى ئويغاتتى . ئۇ كۆزنى قانداق تېز ئاچقان بولسا ، ئورنى-
دىنمۇ شۇنداق تېز تۇرۇپ كەتتى ، ئالدىدا تېلېفونىست ھەربى

قىز تۇراتتى :

ـــ يولداش باتالیون كوماندىرى ، ـــ دېدى قىز ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ، ـــ سىزنى گېنېرال شتابىدىن كەلگەنلەر چاقىرىۋاتىدۇ ، دەرھال كەلسۇن ، دەيدۇ .

كوماندىر سائىتىگە قارىدى ، سائەتنىڭ ئىستىرىلكىسى دەل ئون ئىككىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى .

ـــ ئۇلار قەيەردە ؟ ـــ دەپ سوردى ئۇ ئالدىراشلىق بىلەن رېمىننى باغلاۋېتىپ .

ـــ پولك شتابىدا ، يولداش كوماندىر . .

پولك شتابى بۇ يەردىن ئۈچ كىلومېتىر يىراقلىقتا ئىدى .

ـــ مۇھاپىزەتچىلىرىمنى ئويغىتىۋېتىڭ .

ھايال قىلماي باتالیون كوماندىرى ئىككى مۇھاپىزەتچىسى بىلەن ئاتلىق يولغا چىقتى . ئون بىرىنچى ئاينىڭ سوغۇق كېچىسى ئىدى ، قاراڭغۇدا يول خىرە ئاقىرىپ كۆرۈنەتتى . بۇ يوللاردا كۆپ قېتىم ماڭغان ئاتلار ئۆز ئىگىلىرىنىڭ باشقۇرۇشسىز پولك شتابى جايلاشقان ئورۇنغا قاراپ ئىلدام يۈرۈپ كەتتى . تىزگىن سىيرىپ ـ تاراسلاپ كېتىپ بارغان ئاتلارنىڭ تۇياقلىرىدىن ۋالىلداپ ئۇچقۇن چاچرايتتى .

ئاتلار پولك شتابى جايلاشقان زېمىلانكا ئالدىغا كېلىپ توختىدى ، ئۇلار ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى .

زېمىلانكا ئىشىكىدە تۇرغان قاراۋۇل جىددىي ھالدا تەڭلا ۋارقىرىدى :

ـــ پۇرۇپوسكا ؟

ئۇ دەرھال جاۋاب بەردى :

ـــ گرانات !

قاراۋۇللار ئىشىك ئالدىنى بوشاتتى . ئۇ مۇھاپىزەتچىلىرىنى سىرتتا قالدۇرۇپ ، ئۆزى زېمىلانكا ئىچىگە كىردى . تېلې-

غوننىڭ يېنىدا ئولتۇرغان ھەربىي قىز ئورنىدىن تۇرۇپ چاس بەردى ـ دە ، ئىچكىرىكى ئۆينىڭ ئىشىكىنى كۆرسەتتى :

ـــ مەرھەمەت .

ئۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىردى ـ دە ، ئولۇق قولىنى چېكىسىگە ئېلىپ ھۆرمەت بىلەن ئېيتتى :

ـــ يولداش گېنېرال لېيتىنانت ، بۇيرۇقىڭىز بويىچە بىرىنچى باتالیون كوماندىرى كاپىتان گايىت سۈلايمانۇپ يېتىپ كەلدىم !

ـــ راھەت ! ـــ دېدى گېنېرال .

ئۇستى بىر يېرىم مېتىر قېلىنلىقتا لىم ياغاچ ، تاش ، توپا ، قۇم بىلەن مۇستەھكەم قىلىپ ياسالغان بۇ يەر ئاستى ئازادە ئۆيدە ، غۇلجىدىن بۇگۈن چۈشتىن كېيىن كەلگەن مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېك ، قىزىل پاگونلۇق ، ئېگىز بويلۇق بىر پولكوۋنىك ، يەنە بىر ئوتتۇرا بويلۇق پودپولكوۋنىك ، گايىتىنىڭ ئۆز كوماندىرى يېشىل پاگونلۇق پولكوۋنىك ئولتۇراتتى . زېمىلانكا ئىچىنى ئونىنچى لامپا يورۇتۇپ تۇراتتى . باتالیون كوماندىرىنىڭ دوكلاتىدىن كېيىن ، زېمىلانكا ئىچى بىردىنلا جىمىپ كەتتى . سىرتتىنمۇ ھېچقانداق تەۋش ئاڭلانمايتتى . گېنېرال لېيتىنانت ئىسھاقبېك گايىتنىڭ غوللۇق بەستىگە ، سېرىق بۇرۇتىغا سەپسېلىپ قارىغاندىن كېيىن ، قىزىل پاگونلۇق پودپولكوۋنىككە قاراپ قويدى . بۇ قاراشتىن مەلۇم مەنىنى چۈشەنگەن پودپولكوۋنىك ئورنىدىن تۇرىدى ـ دە ، يېنىدىن بىر پارچە قەغەزنى چىقىرىپ ، ئوقۇشقا تەمشەلدى . بۇ باتالیون كوماندىرى ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلانغان يازما بۇيرۇق ئىدى .

ـــ بۇيرۇق ! ـــ دېدى ئۇ ، شۇ سۆز بىلەن تەڭلا زېمىلانكا ئىچىدىكى ھەممىسى قوزغالدى ۋە ھۆرمەت بىلەن تىك تۇرۇشتى ، باتالیون كوماندىرىنىڭ قەلبى شۇ نەرسىنى سېزىپ چۈشەن-

دىكى ، بۇيرۇق ئۆزىگە بېرىلەتتى ، شۇڭا ئۇ بۇيرۇقنى ئىنتايىن زېرەكلىك بىلەن تىڭشۇپلىشقا تەييارلاندى .

ئۇ ئوقۇدى :

«شىخۇ بىرىنچى پولك بىرىنچى باتالىيون كوماندىرى كاپىتان گايىت سۇلايمانۇپ ، سىز ئۆز باتالىيونىڭىزنى باشلاپ ، 16 - نويابىر كۈنى ئۈندۈرىخان ئاۋۇلىنى (جاڭزىسىنى) ئىشغال قىلىسىز ، 18 - نويابىر كۈنى شەيتان كۆۋرۈكىنى ئالىسىز . سىزنىڭ ئوڭ تەرىپىڭىزدە ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولك ، سول تەرىپىڭىزدە ساۋەن بەشىنچى ئىسكادرونى ھەرىكەت قىلىدۇ ، مۇناسىۋەتنە بولىسىز ۋە شۇ يەردە قالىبەك باندىتلىرىنىڭ ھۇجۇم قىلىش يولىنى توسۇپ ياتىسىز ، بۇيرۇق چۈشمىگۈچە شەيتان كۆۋرۈكتىن قوزغالمايسىز !

مىللىي ئارمىيە گېنېرال شتابى

1947 - يىل ، 41 - نويابىر .»

— بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىشقا تەييارمەن ! — دېدى باتالىيون كوماندىرى كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن تاق تۇرۇپ .

— قايتىلاڭ !

باتالىيون كوماندىرى ھېلى ئوقۇلغان بۇيرۇقنى ئەينەن — بىرەر سۆزىنىمۇ قالدۇرماي ، تولۇق قايتىلاپ بەردى .

— يارايسىز ! — دېدى گېنېرال لېيتىنانت ۋە ئۇنىڭ يۈزىدە تەبەسسۇم جىلۋىلەندى :

— قىيىنچىلىقلىرىڭىز بارمۇ ؟

— يوق .

— تەلىپىڭىز بارمۇ ؟

— يوق ، يولداش گېنېرال لېيتىنانت !

— ئۇنداق بولسا ، پولك كوماندىرىڭىز بىلەن كونكرېتنى ئىشلارنى مۇزاكىرە قىلىڭلار ، قايتىڭ .

گايىت سۇلايمانۇپ بۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى . ئون مىنۇتقا

يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە باتالىيون كوماندىرى ئۆز ئۈستىگە ئېغىر ۋەزىپىلەرنى ئېلىپ چىقتى . شۇ كېچىسىلا پولك كوماندىرى ئۇنى يېڭى مەلۇماتلار بىلەن ئاگاھلاندۇردى ۋە يەنە ئۇنى قەيسەر بولۇشقا ، ئىرادىلىك بولۇشقا ، سەزگۈر بولۇشقا چاقىردى . ئېـ لىنغان مەلۇماتلارنى بايان قىلدى : رازۋېدكىچىلارنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا ، تاكامان بىر بۆلۈك باندىتلار بىلەن بىزنىڭ مايتاغنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرغان بىر ۋزۋود ئادىمىمىزگە ھۇجۇم قوزـ غىغان . قالىبەك يەنە بىر بۆلۈك باندىتلار بىلەن شەيتان كۆۋۈـ رۈكتىن ئۆتۈپ ، ئۇندۇرخان جاڭزىسىغا كېلىپ جايلاشقان ، ئۇـ نىڭ ئادەملىرى بىردەم ئۇچ يۈز ئۆپچۈرىسىدە ، بىردەم بەش يۈز ئۆپچۈرىسىدە كۆرۈندىكەن . بۇلارنىڭ مەقسىتى يەنىسخەي كۆۋۈـ رۈكىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ ، بىزنىڭ پولكقا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىش ، شۇنداق قىلىپ ، ئوتتۇرا فرونتنى ئېغىر چىقىمغا ئۇچـ رىتىش ياكى بىتچىت قىلىشنى قەستلىگەن ، بۇلار نېمانچىلا غالۋاراپ ، كۆرەڭلىك بىلەن ئوتتۇرىغا سەكرەپ چىقالايدۇ ؟ مەـ لۇماتلارغا قارىغاندا ، بۇلارنىڭ ئارقا تېرىكى ئورازقان باشچىلىـ قىدىكى گومىنداڭنىڭ قۇتۇبىدا تۇرۇشلۇق سەككىزىنچى ئاتلىق پولكى ئىكەن . سەككىزىنچى ئاتلىق پولك قۇتۇبىدا ـ شەھەر ئىچىدىلا ئەمەس ، ھازىر ماناس تاغلىرىغا يېيىلغان . شۇڭا ، مۇناسىۋەتتە بولۇۋېتىپتۇ .

ـــ ئىگىلەنگەن ئەھۋال شۇ ، دېدى پولك كوماندىرى ، ـــ روتا كوماندىرلىرىغا ئەتە ئۇقتۇرۇپ ، پۇختا تەييارلىقتىن كېـ يىن ، كېچىسى پىيادە يولغا چىقىڭلار . ئون سەككىزىنچى نويا- بىر كۈنى مەنمۇ شەيتان كۆۋۈرۈككە يېتىپ بارىمەن .

ئۇنىڭ سۆزلىرى ئىشەنچلىك ھەم قەتئىي ئىدى .

گايىت سۇلايمانۇپ ئۆز باتالىيونىنى باشلاپ كېچىسى يولغا چىقتى . ئۇ ھەربىر روتىنى ئىككى يۈز ـ ئىككى يۈز ئەللىك مېتىر ئارلىق تاشلاپ مېڭىشقا بۇيرۇق بەرگەنىدى . شۇڭا ،

ئىككىدىن بولۇپ كېتىپ بارغان تۆت روتا بىر يېرىم كىلومېـ
تىردەك ئۇزۇنلۇقتا ئالغا ئىلگىرىلەيتتى . باتالیون كوماندىرى
بۇ يەرلەرنى ياخشى بىلىدۇ : ئۇندۇرخان دېگەن يەر بىر كونا
جاڭزا ۋە بۇ يەردە ئون بەش ـ ئون ئالتە ئۆيلۈك مالچىلار بار .
بەش يۈز ئادەم ياكى ئۆچ يۈز ئادەم سىققۇدەكمۇ ئورۇن يوق .
ئەگەر دۇشمەن بۇ يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان بولسا ، مۇقىم
تۇرالمايدۇ ، پەقەت بىزنىڭ يۇنىلىشىمىز ، تۇرار جايىمىزنى بايـ
قاش ئۇچۇن ۋاقىتلىق تۇرۇۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ... لېكىن
ئابارون تۇتۇپ تۇرالمايدۇ .

باتالیون ئۇندۇرخانغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . گايىت
تۆت روتىسىنى تۆت تەرەپكە قاپساپ كېلىپ ئۇندۇرخاننى ئىسـ
كەنجىگە ئېلىشقا بۇيرۇق بەردى . بىراق ، ئۇلار قانچە يېقىنلاشـ
قانسىرى ، ئۇندۇرخان شۇنچە تىنچ ـ جىمجىت ئىدى . باتالیون
كوماندىرى ئەجەبلىنىشكە باشلىدى : نېمىشقا شۇنداق ، گويا ھا-
ياتلىق يوقتەك جىمجىت . ئەگە بولمىغاندا مالچىلار ئىتلىرىنىڭ
ئاۋازىمۇ ئۆچكەن ؟ ... ياكى باندىتلار بۇ يەرنى ئىگىلىگەن چاغدا ،
ئىتلارنى ئېتىۋەتكەنمىدى ؟ ياق ئۇلار ئىتنىڭ رولىنى ئەگە قە-
دىرلەيدۇ ، بۇ مۇمكىن ئەمەس .

باتالیون بارغانسىرى يېقىنلاپ كەلدى . پەقەت جاڭزىغا ئۇچ
يۈز مېتىردەك ئارىلىق قالغاندا ، گايىت ئالدىن چارلىغۇچىلار
گۇرۇپپىسىنى ئەۋەتتى ، ئۇلار ئانچە كېچىكمەي ، شۇنداق خاتىر-
جەم ھالدا گودۇڭلىشىپ قايتىپ كەلدى :

ـــ جاڭزىدا ھېچكىم يوق ، ـــ دېدى ئۇلار ، ـــ پەقەت
بۇلۇڭدىكى بىر كىچىك ئەسكى ئۆيدە يالغۇزلا بىر موماي قاپتۇ .

قوشۇن جىددىي ھالدىن ئادەتتىكى ھالىغا كېلىپ ، ئىشىكـ
لىرى ھاڭقىرقاي ئوچۇق قالغان جاڭزىغا كىرىپ كەلدى . راست
دېگەندەك قوي قىغلىرى بىلەن تىنىپ كەتكەن يوغان قورۇ ئىچى
بوران ئۇچۇرۇپ كەتكەندەك ھاڭقىرقاي ئىدى . ھېچ ئويلىمىغان

هالدا ئۇندۇرخان ئۇروۇشسىزلا ئىشغال قىلىندى . گايىت موماي-
نىڭ جىن چىرىغىنى ياندۇرۇپ ئۇنىڭدىن هال - ئەهۋال سورى-
دى . موماي ، قالىبەك ئۇچ يۈزدىن كۆپرەك ئادىمى بىلەن ئۇچ
كۈندىن بېرى مۇشۇ قورۇدا تۇرغانلىقىنى ، هەر كۈنى كېچە -
كۈندۈز دېمەي ، بىرنەچچە ئادەملىرىنى نەلەرگىدۇ ئەۋەتكەنلىكى-
نى ، بۇگۈن قانداقتۇ ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، كۈن ئولتۇرماس-
تىن ئالدىراپ - تېنەپ ئاتلىنىپ ، بۇ يەردىكى ئون ئالتە ئۆيلۈك
مالچىلارنى ماللىرى بىلەن قوشۇپ هەيدەپ كەتكەنلىكىنى سۆز-
لەپ بەردى - دە ، ئاخىرىدا :

— بايا سىلەرنىڭ بۇ يەرگە كېلىدىغانلىقىڭلارنى ئۇ بىلىپ
قالغان ئىكەن - دە ، — دېدى .

ئانا ، — دېدى كوماندىر ، — بىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىدى-
غانلىقىمىزنى ئۇنىڭ قانداق ئۇقۇپ قالغانلىقىنى بايقىيالىدىڭىز-
مۇ ؟

— ۋاي ... بالام ، بايقاي - بايقىماي ، قالىبەك دېگەن
يەرنىڭ ئاستىدا يىلان كۆشىگەننى بىلىدىغان نەرسە ، ئۇنىڭ
ئاتلانغان ئادەملىرى كېيىكتەك ئۇچقۇر ، تۈلكىدەك قۇۋ ، بۆرىدە
ۋەهشىي تۇرسا ، بىلمەي قالامدۇ ، — دېدى موماي ۋە ئوغلى
بىلەن كېلىنىمۇ هەيدەپ كەتكەنلىكىنى كۆز يېشى قىلىپ
سۆزلەپ بەردى .

باتالیون دەرهال يولغا چىقتى .

ئۇلار تاغقا يېقىنلاشقانسېرى تۇزلەڭلىكتىكى ئىزغىرىن شا-
مال ئاستا - ئاستا يۇتمەكتە ئىدى . ئاسمان بوشلۇقىدىكى چە-
مىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار ئۇلارنىڭ يولىغا سۈس يورۇقلۇق
تۆكۈپ تۇراتتى ۋە ئۇلار ئۆزلىرىنى بارغانسېرى سۈرلۈك ، قا-
راڭغۇلۇق ئىچىگە كىرىپ كېتىپ بارغاندەك هېس قىلاتتى .
بىراق ، بۇ يوللار قانچە خەتەرلىك بولسىمۇ ، جەڭچىلەر ئۇچۇن
ئاسماندىن بومباردىمان قىلىش ، ئەتراپتىن ئوقلار ئۇچۇپ تۇر-

غان يوللارغا قارىغاندا بۇ يوللار هامان خاتىرجەم ، ئەندىشىسىز بىلىنەتتى . شۇڭا ، يۇلتۇزلار ئالىمىنىڭ گۈزەللىكىدىن ھۇزۇر-لىنىپ ۋە ئاجايىپ ھېس ـ تۇيغۇلارغا چۆمۈلۈپ مېڭىشاتتى . ئۇرۇش ئىچىدىكى ھايات قىزىق بولاتتى ، ئۇرۇش ئىچىدىكى ھايات ـــ قىلىنىڭ ئۇستىدە تۇرغان ھايات ، ئەجەل بىلەن ئېيتىـ-شىدىغان ھايات ، ئەمما جەڭچىلەر ئۇچۇن تىنچ يەرلەردە ياشاۋاتـ-قان ئادەملەردەك خاتىرجەم ھايات ! ھۇجۇمغا ئۆتەلمەيۋاتقان جەڭچى ئېرىقنىڭ قىرىنى دالدا قىلىپ ياكى چولاق تامنىڭ كەينىدە پاناھلىنىپ ۋە ياكى ئازگىال ئىچىگە چۈشۈپ ئوڭدا يېتىۋېلىپ ، ئۇستىدىن ۋىژىلداپ ئەجەل ئوقلىرى ئۆتۈپ تۇرسىـ-مۇ ، خۇددى تىنچ ـ خەۋپسىز كۈنلەردىكىدەك يۇلتۇزلارغا قا-راپ ، يارىنى سېغىنىدۇ ، كەشتىلىك ياغلىققا قارايدۇ . تېخى ئۇرۇشنى تۇگىتىپلا توي قىلىشنى ئويلايدۇ ... ئۇلارغا دەھشەتـ-لىك ئۇرۇشلارمۇ ئادەتتىكى خاتىرجەم تۇرمۇشتەك بىلىنىدۇ . ئۇرۇش ئىچىدىكى ھاياتنى قانچىلىك خەۋپ ئورىۋالغان بولسىـ-مۇ ، تىرىكلىك ـــ ئۇمىدۋارلىققا باي بولىدۇ .

تاغ باغرىدا قويۇق ئورمانلىق كۆرۈندى ، بىرئاز ئىلگىرىلىـ-گەندىن كېيىن ، ئۇنىڭ يېنىدا بىر جاڭزا ۋە جاڭزىدىن ئىس چىقىۋاتقانلىقى بىلىندى .

كوماندىر ئالدىدا كېتىپ بارغان ئىككىنچى روتىنىڭ خە-ۋەرچىسىدىن بۇ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن ، قەدىمىنى ئىلدام-لىتىپ يۇرۇپ ئېگىزرەك يەرگە چىقىپ ، جاڭزا ئىچىگە قارىدى ۋە قورۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى موما ياغاچقا بەش ئاتنىڭ باغلاپ قويۇلغانلىقىنى ئىلغا قىلدى . قوشۇن ئىلداملىق بىلەن يۇرۇش قىلدى . جاڭزىغا ئىككى يۈز مېتىردەك قالغاندا ، قوشۇننىڭ كەينىدىكى ئوزۇق ـ تۇلۇك ھەم ئېغىر قوراللار ئارتىلغان ئاتلارنىڭ ئايىغىدىن چىققان تاۋۇشلار ئاڭلىنىپ قالدىمۇ ياكى قوشۇننىڭ ئالدىراپ ماڭغانلىق شەپىسى سېزىلىپ قالدىمۇ ، ھېچ

ئويلىمىغان ھالدا ، جاڭزىنىڭ ئۇياقتىكى دەرۋازىسىدىن بەش ئاتلىق تاراسلىتىپ چېپىپ چىقىپ كەتتى .

كوماندىر جىددىيلىشىپ ۋارقىرىدى :

ــ ۋاي ، ئىسىت ... ئىسىت ... ئىسىت ... بىخۇدلۇقدىمىز ... ھەپ باندىتلار ! ... ئېتىمنى ئەكېلىڭلار !...

ئۇنىڭ كۆزلىرى دەھشەتلىك ياندى ـ دە ، ئېتىغا سەكرەپلا مىندى ، ئىككى مۇھاپىزەتچىسى بىلەن ھېچنېمىگە قارىماي ، ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدا ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كەتتى . ئاڭلىغانلىرىدىن قارىغاندا ، ئۇلارغا يېتىۋېلىش قىيىن ، شۇنداق بولسىمۇ ، غەزەپ بىلەن ئېتىغا قامچا سالاتتى . راست دېگەندەك ئۇلار بارغانسېرى ئۇزاقلاپ كېتىپ باراتتى . ئۇ كەينىدىكى مۇھاپىزەتچىسىنىڭ مىلتىقىنى ئالدى ـ دە ، چەنلەپ تۇرۇپ ئاتتى . بىرسىنىڭ قۇلاقچىسى ئۆچۈپ چۈشۈپ كەتتى . ئۇ قۇلاقچىغا يېتىپ بېرىپ ، ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشتى ـ دە ، قۇلاقچىنى قولىغا ئالدى . قاچقانلار خۇددى شەيتاندەك بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كەتتى .

باتالىيون كوماندىرى سۈلتىيىپ كەينىگە ياندى .

ئۇ جاڭزىغا قايتىپ كەلگەندە ، جەڭچىلەر ئۇنىڭ سېرىق بۇرۇتلىرىنىڭ تىك ـ تىك بولۇپ كەتكەنلىكىنى بايقاشتى . مۇداق چاغلاردا گەپ قىلسا ، سوئال سورىسا ، ئۇنىڭدىن قوپاللىق بىلەن دەككە يەيدىغانلىقىنى جەڭچىلەر ياخشى بىلەتتى .

ــ تۇتۇق بەرمىدى ، تۇتۇق بېرەتتىمۇ ... ــ دېدى جەڭچىلىرىگە گۇلىيىپ ، ــ مانا مەغلۇبىيىتىمىزنىڭ نىشانى ، ــ ئۇ قۇلاقچىنى يەرگە تاشلىدى . جەڭچىلەر قۇلاقچىنى قولدىن ـ قولغا ئېلىشىپ ، يورۇققا يېقىن تۇتۇپ كۆرۈشتى . قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا تۇلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن بولۇپ ، يېشىل دۇخاۋدا تاشلانغاندى . ئوق ئۇنىڭ ئوستىنى تېشىپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ .

ـــ ئىككى ـ ئۈچ سانتىمېتىر تۆۋەنرەك تەگكەن بولسىـ
غۇ ، جېنىنى جەھەننەمدە كۆرەتتىكەن خۇمپەر ، ـــ دېدى جەڭـ
چىلەردىن بىرسى .
ـــ ئارىلىق يىراق بولۇپ قالغان ـ دە ، ئەگەر سەل
بۇرۇنراق ئېتىلغان بولسا ئات ئۈستىدىن موللاق ئېتىپ چۈشۈپ
كەتكەن بولار ئىدى ، ـــ دېدى يەنە بىر جەڭچى .
ـــ بولدى قويۇڭلار ، ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىدىغان
نەدىكى گەپلەرنى قىلىشىپ ، ـــ دېدى باتالىيون كوماندىرى
قوپاللىق بىلەن .
ئىشىكنىڭ يېنىغا ئېسىلغان يوغان قازاندا گۆش قايناۋاتاتـ
تى ، شورپىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى دىماغقا ئۇرۇلماقتا ، ئۇچاقتا
چاراسلاپ قارىغاي ئوتۇن يانماقتا ئىدى .
ـــ بىز ئۇچۇنلا ئېسىلغان گۆشكەن بۇ ، بىچارىلەرنىڭ بىر
كۆزى كەينىدە كېتىپتۇ ـ دە ...
ـــ بىزگە بۇيرۇغان دېگىنە ...
ـــ دېمەك ، ئىش ئايان بولدىكى ـــ دېدى باتالىيون كو ـ
ماندىرى ، ـــ باندىتلار ئۇندۇرخاندىن قوزغىلىپ بۇ يەرگە كەلـ
گەن ، بۇ يەردە ئاز توختىغاندىن كېيىن ، يەنە قوزغالغان ، بۇ
بەش نەپەر ئاتلىق ئۇلارنى يولغا سېلىۋېتىپ ، ئۆزلىرى قورسـ
قىنى تويغۇزۇپ ماڭماقچى بولغان ، شۇنىڭغا قارىغاندا بۇلار
باندىتلار باشلىقلىرى بولۇشى مۇمكىن ، ـــ ئۇ ئاخىرقى جۈملـ
ىنى ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ئەلەم بىلەن ئېيتتى .
تاڭمۇ ئاتتى ، كۈندۈزى يولغا چىقىشقا بولمايتتى . ئەتراپـ
قا ـــ بىرنەچچە ئورۇنلارغا پوستلار قويۇلغاندىن كېيىن ، باتالـ
يون كوماندىرى باندىتلار ھەيدەپ ماڭغان ماللاردىن قەپقالغانلىـ
رىنى تۈتۈپ كېلىشكە بۇيرۇدى . جەڭچىلەر بىردەمدىلا يەتتە
سەككىز قوي ۋە بىر كالىنى تۈتۈپ كېلىپ سويۇشتى .
ئىككى قازاندا كۈن بويى گۆش قاينىدى . كېچىچە يول

يۇرۇپ ھاردۇق يېتىپ كەتكەن جەڭچىلەر نۆۋەتلىشىپ گۆش يېدى ، شورپا ئىچىشتى ۋە جاڭزىنىڭ ھاڭقىرقاي ئوچۇق قالغان ئۆيلىرىدە ، قىغلىق ھويلىدا ئۇخلاشتى . ئون بىرىنچى ئاينىڭ يېرىمىدا ئالاقارنى بېسىپ يولغا چىققان قىسىم ئۇچۇن بۇگۇنكىسى ئەڭ ئىسسىق ، ئەڭ راھەت ئۇيقۇ بولدى .

× × ×

يۇرۇشكە بۇيرۇق بېرىلدى .

باتالیون كېچىدە يولغا چىقتى .

ئىزغىرىن شاماللىق كېچە ئىدى ، يېرىلغان يۇزلەرگە سوغۇق يىڭنىدەك سانچىلىپ ئۆتەتتى . نىشان شەيتان كۆۋرۈك ئىدى . قىسىم ئېغىر يۇرمەكتە ، تاشلارغا پۇتلىشىپ سەنتۇرۇلۇپ كېتىش ياكى «گۇپلا» قىلىپ يىقىلىپ چۇشۇش يۇز بېرىپ تۇراتتى . ئوزۇق ـ تۇلۇك ۋە ئېغىر قوراللار ئارتىلغان ئاتلارنىڭ تاقىلىق تۇياقلىرىنىڭ تاشلارغا تېگىشىدىن چىققان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى ۋە بەزىدە چاچرىغان ئۇچقۇنلار ۋال ـ ۋۇل قىلىپ كۆرۈنۈپ قالاتتى .

چىچاڭغا[1] يېقىنلاشقاندا ، سوغۇق تاغ شامىلى نۇرغۇن ئاتلارنىڭ ئوپۇر ـ توپۇر ۋە ئادەملەرنىڭ ۋاڭ ـ چۇڭلىرىنى ئېلىپ كەلدى . قىسىم يۇرۇشتىن توختاپ ، ئاۋازنىڭ قاياقتىن كېلىۋاتقانلىقىغا قۇلاق سالدى . ئاۋازلار تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى . باتالیون كوماندىرى روتىلارنى پاناھلىق جايلاردىن ئابارون تۇتۇشقا بۇيرۇپ ، ئۆزى ئەڭ ئالدىغا ئۆتتى . قىسىم شەپە چىقارماسلىققا تىرىشىپ ، ئاياغلىرىنى ئېھتىيات بىلەن يۆتكەپ ئەتراپقا يېيىلدى . ئالدىن كەتكەن رازۋېدكىچىلار قايتىپ كېلىپ

---

① يەر ئىسمى .

كوماندىرغا دوكلات قىلدى :

ـــ چىچاڭغا يان تەرەپتىن ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولك يېتىپ كەپتۇ ، پولك كوماندىرى بىزگە بۇ يەرنىڭ شارائىتىنى ئوبدان بىلىدىغان مانا بۇ كىشىنى قوشتى .

ئۇچىسىغا ئۇزۇن تاشلانمىغان جۇۋا ، بېشىغا تولكە قۇلاقچا كىيگەن يەرلىك قازاق مالچى رازۋېدكىچىلارغا قوشۇلۇپ كەلگەنىدى . ئۇ باتالیون كوماندىرىنىڭ سوئاللىرىغا تولۇق جاۋاب بېرەتتى :

ـــ قالىبەكنىڭ ئادەملىرىنى تۆت يۈز ، بەش يۈز ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ دەپ مۇقىملاشتۇرۇشقا بولمايدۇ ، ھېلى قارىساڭ ، بەش يۈز ، بىردەمدىلا ئۇچ يۈز ، چۈنكى ئۇ مالچىلارنى ئۆز قىسمىغا مەجبۇرىي قوشۇۋالىدۇ ، قوشۇلغانلار پەيت تېپىپ قېچىپ كېتىدۇ ، ـــ دېدى ئۇ بىلگەنلىرىنى بايان قىلىپ ، ـــ ئۇ دائىم ئېل بىلەن بىللە يۈرىدۇ ، ئەگەشتۈرۈۋالىدۇ ، ھېلى سىلەرگە مىلتىق ئاتقانلار ، بېسىپ بارساڭلار ، مال باقىدىغان مالچى...

باتالیون كوماندىرى گايىت مالچىدىن شەيتان كۆۋرۈكنىڭ ئورنى ، ئەتراپى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى تەپسىلىي سوراپ ئۇققاندىن كېيىن ، روتا كوماندىرلىرىنى يىغدى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ ئىككىنچى جەڭگىۋار روتا قىزىل ساي بىلەن يۇقىرىلايدۇ ، تىك چوققىنىڭ ئاستىدىن ئوڭغا بۇرۇلۇپ ، ياندىن ئۆرلەپ چىقىپ ، شەيتان كۆۋرۈككە يان تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ ، قالغان ئۇچ روتا شەيتان كۆۋرۈك سايىدىن داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەيدۇ ، مەنزىلگە يېقىنلاشقاندا ئۇچىنچى روتا غەربكە بۇرۇلۇپ ، شەيتان كۆۋرۈككە غەرب تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ ، ھۇجۇم بەلگە بېرىلگەندىن كېيىن ، ئۇچ تەرەپتىن بىراقلا باشلىنىدۇ . ئۇقتۇڭلارمۇ ؟

باتالیون ئىككى ساي ئىچى بىلەن ئېگىز قارلىق تاغقا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى . قىزىل سايدا ئىلگىرىلەۋاتقان ئىككىنچى جەڭگىۋار روتا تىك چوققىنىڭ ئاستىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن بۇرۇلدى . روتا ئىنتايىن تىك خەتەرلىك يالدىن چىقىشى كېرەك ئىدى ، چىقىش ئۇچۇن ئۆمىلەشكە ، يەر تاتىلاشقا توغرا كېلەتتى . بۇ خەتەرلىك ئۇرلەش ھەممىنىڭ كۆڭلىگە ئېغىر ئەندىشە سېلىپ قويدى . چوڭقۇر ھاڭ گىرۋەكىگە تۇيۇقسىز كېلىپ توختاپ قالغاندەك ، جەڭچىلەر بىر ـ بىرىگە ئەلەملىك بېقىشىپ تۇرۇپ قېلىشتى . جەڭچىلەر ئۇچۇن بۇ تىرىك دۇشمەندىن يامان-راق دۇشمەن بولۇپ سېزىلمەكتە ئىدى . لېكىن ، چىقماي بولماي-تى ، ھەممىسى روتا كوماندىرىنىڭ ئاغزىغا قاراشتى .

ـــ بۇ خەتەرلىك ئۆتكەلنى دۇشمەننى يەڭگەندەك يېڭەيلى ، قېنى يالغا ھۇجۇم باشلايلى ، ـــ دېدى روتا كوماندىرى .

جەڭچىلەر يالغا يېپىشتى . ئەڭ ئالدىدا يەتمىش بەش كى-لوگرام ئېغىرلىقتىكى ئىستانكوۋۇي پىلىموتنى دۇمبىسىگە ئارتقان ئاراش تۆت پۇتلۇق بولۇپ شىددەت بىلەن ئۆرىگە چىقىپ كېتىپ باراتتى . ئۇنىڭ غەيرىتىگە ، پەمىگە ، چاققانلىقىغا ئاپە-رىن ئېيتىشىپ ، پۇتۇن جەڭچىلەر ئۇنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ ئۆرلىمەكتە ئىدى .

شەيتان كۆۋرۈك سايدىن ئۆرلەۋاتقانلار تۇيۇقسىزلا باندىت-لارنىڭ ئەۋەتكەن تۆت ئاتلىق چارلىغۇچىلىرى بىلەن دوقۇرۇ-شۇپ قالدى . ئۇلار بىر كىچىك توغرا بەلدىن ئېشىپ چۇشۇپ ، ئالدىدا كېتىپ بارغان بىرىنچى روتىنىڭ ئالدىغىلا چىقىپ قالغا-نىدى . باتالیوننىڭ ساي بىلەن ئۇدۇل كەتكەن رازۋېدكىچىلىرى ئۇلار بىلەن ئۇچرىشالماي قالغان . باندىت چارلىغۇچىلار ھودۇ-قۇپ قالدى ـ دە ، بىرنەچچە پاي ئوق ئۇزۇپ ، كەينىگە بۇرۇلۇپ قاچتى . كەينىدىن ۋىڭىلداپ ئۇچۇپ بارغان ئوقلار تۆت نەپەر باندىتنىڭ ئىككىسىنى ئاتتىن ئۇچۇرۇۋەتتى . باتالیون كوماندىـ

ری ئۇچىنچى روتىنى تېزلىك بىلەن شەيتان كۆۋرۈككە غەربتىن هۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇپ ، ئۆزى بىر گۇرۇپپا ئادەم بىلەن قاچقاندىلارنىڭ كەينىدىن قوغلىدى . لېكىن ، ئانچە يۇرۇش قىلمايلا باندىتلارنىڭ تاراسلاپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقان ئوقلىرى ، ئۇلارنى مېڭىشتىن توختىتىپ قويدى . جەڭچىلەر ياتتى ۋە يەر بېغىرلاپ ئالغا ئىلگىرىلىدى . بۇ باتالىيوننىڭ هۇجۇمغا ئۇتكىنى بولدى . كۆۋرۈككە يېقىنلىشىش زۆرۈر ئىدى . بۇ تەرەپتىن بىر پايمۇ ئوقنىڭ چىقماسلىقى ئۇلارنى كۆپرەك ئاتقۇزۇۋاتاتتى .

ــ مەيلى ، كۆپ ئاتسۇن ، ئاتقىنى ياخشى ، ــ دەيتتى ئادەم ، ــ ئۇلارنىڭ كۆپ ئوق ئۇزۇشى ــ جايلاشقان ئورنىنى ئاشكارىلايدۇ...

ــ بۇ بولۇپمۇ ئىككى يانىدىكى روتىلار ئۇچۇن ، هۇجۇمنى دەل قىلىشنىڭ شارائىتىنى يارىتىدۇ ، ــ دېدى رەيهان ئادەمنىڭ يېنىدا ئىلگىرىلەپ كېتىپ بېرىپ .

بىراق ، هۇجۇم بەلگىسى تېخىچە بېرىلگىنى يوق ، يۇرەكلەرنىڭ ئۇرۇشى بارغانسېرى ئىتتىكلەپ بارماقتا ئىدى . ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى نېمىدېگەن ئاستا ... بىر مىنۇت ، بەش مىنۇت ، ئون مىنۇت شۇنچىلىك قىسقا سۈرئەت ، ئون مىنۇتتەك ، ئەللىك مىنۇتتەك ، يۈز مىنۇتتەك ئېغىر چامداپ ئۆتمەكتە ئىدى .

ئەنە بەلگە ئوقى ئېتىلدى . ئېتىلغان ئوق ئاسمانغا ئۇرلەپ چىقىپ چاراسلاپ يانىدى !

ئۇچ تەرەپتىن تەڭلا هۇجۇم باشلاندى .

باندىتلار دەسلىپىدە ۋەهىمىگە چۈشۈپ ، ئېغىر ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالدى . بولۇپمۇ ئىككى ياقتىن تاشلىنىۋاتقان گرانىتلار ئۇلارنى گاڭگىرىتىپ قويغانىدى . شۇڭا ، هەدەپلا ئوتتۇزغا يېقىن ئادەمدىن ئايرىلىپ قالدى . لېكىن ، ئوت توچكىلىرى ئاشكارىلانغاندىن كېيىن ، ئۇزلىرىنى ئوڭشاپ ، نىشانلىق ئېتىشقا باشلىدى . ئىككى تەرەپتىكى تىك تاغدىن ئوق تېگىپ ،

ئالدىغا دومىلاپ چۈشۈۋاتقانلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى . ئۇلارنىڭ مەرگەنلىرىمۇ كۆپ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەرلەر ئۇلار ئۈچۈن بەش قولدەك ئايان ، ئوي ـ چوڭقۇرى ئېنىق ئىدى .

ئەنە ، نادەم ، جامالدىن يوغان تاشنىڭ يېنىدىن چىقتى ، ئاپتوماتلىرىنى سايرىتىپ ، تۆۋەنگە سىيرىلدى ۋە يەنە بىر تاشنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپ ، كەينى ـ كەينىدىن ئىككىدىن تۆت گرانات تاشلاپ ، يەنە سىيرىلدى ... مۇشۇ يول بويلاپ ۋارىسجان ، رەيھان يەنە بىرنەچچە جەڭچى سىيرىلدى ، بىراق بىر جەڭچىگە ئوق تېگىپ ، رەيھان ئۇنى ھېلىقى يوغان تاشنىڭ دالدىسىغا سۆرۈپ ئېلىپ كەلدى .

روتىلار ئارا خەۋەرچىلەر ئۆزۈلمەي كېلىپ كېتىپ تۇراتتى ، گايىت ئۇلارغا ئېيتتى :

ـــ جەڭچىلەر تېزلىك بىلەن ئىككى ياقتىن يېقىنلاپ كەلسۇن ۋە شىددەتلىك ئوققا تۇتسۇن ! ... مەن بەلگە ئوقى ئاتقاندىن كېيىن ، ئاتاكىغا ئۆتىمىز ، ئاتاكا قىقاس ـ چۇقان بىلەن باشلانسۇن !

باندىتلار ئېتىلىۋاتقان ئوقلار ، تاشلىنىۋاتقان گراناتلارنىڭ يېقىنلا جايلاردىن بولۇۋاتقانلىقىنى تۇيدى ـ دە ، بەلگە ئوقى تېخى ئېتىلماستىنلا چېكىنىشكە باشلىدى . قانداقتۇ تۇيۇقسىز ۋاڭ ـ چۇڭ قىلىشىپ ، ئاتلىرى باغلانغان جايلارغا يۈگۈرۈشتى .

ـــ ئېتىڭلار !...

پارتلاشلار ، گۈمبۈرلەشلەر تاغلارنى تىترىتىپ ، قارىغاي شاخلىرىدىن قارلارنى توزۇتۇۋەتتى . دەھشەتلىك ئاۋازلاردىن كامارلار ، ئۆڭكۈرلەرگە يوشۇرۇنغان بۆرىلەرنىڭ كۆزلىرى چاندىقىدىن چىقىپ كېتىشكە ئاز قالدى . نەلەردىندۇ ئۇلارنىڭمۇ غىڭشىغان ئاۋازلىرى سۈس ئاڭلاندى .

باندىتلار ئاتلىرىغا مىنىپ قاچتى .

ـــ ئېتىڭلار !...

ـــ توختىماي ئېتىڭلار !...

بۇ قاچقان باندىتلارنى چەنلەپ ئېتىۋاتقان رەيھاننىڭ ئاۋازى ئىدى . ئۇنىڭ پۇتۇن بەدىنى قىزىپ كەتكەن ، كۆزلىرىدىن ئوت چاچرايتتى...

باندىتلار ئاتلىرىنىڭ قارنىغا ئۆز گەۋدىسىنى ئەپچىللىك بىلەن چۈشۈرۈپ قېچىشاتتى ۋە ئۇياق ـ بۇياققا تېز ئالمىشالايدىتى .

باتالیون كوماندىرى گايىت شۇ چاغدىلا ئۆز خاتاسىنى چۈشەندى : بىر روتىنى دۈشمەننىڭ ئارقا سېپىگە نېمىشقا ئورۇنلاشتۇرمىغىنىغا پۇشايمان قىلدى . بىراق ، دۈشمەن قاچقان تەرەپتىن ئون مىنۇت ئۆتە ـ ئۆتمەيلا ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى . بۇ ئىككىنچى ئازاد نىشانلىق پولكىنىڭ ئالدىنى توسۇپ بېرىۋاتقان زەربىسى بولۇشى مۇمكىن .

شەيتان كۆۋرۈك ئىشغال قىلىندى .

تاڭ ئاتتى .

پاكار بويلۇق پودپورۇچىك ئۆلگەنلەرنىڭ ، يارىدارلارنىڭ تىزىمىنى ئېلىپ يۈرەتتى . روتا ، ۋزۋود كوماندىرلىرىدىن جەڭچىلەرنىڭ ئۇرۇشتىكى قەھرىمانلىقلىرىنى سۈرۈشتۈرەتتى .

جىددىي ھەربىكەتتىن توختىغان باتالیون مۇزلاشقا باشلىدى . جەڭچىلەر قۇرۇق نانلىرىنى ، بەزىلەر بەللىرىگە تۇگۇۋېلىشقان مۇزدەك گۆشلىرىنى يېيىشكە كىرىشتى ۋە بەزىلەر بولسا ئوت قالاشنىڭ كويىدا يۈرەتتى .

گايىت كۆۋرۈكنى ساقلاشقا بىر ۋزۋود جەڭچى ئورۇنلاشتۇردى ـ دە ، ئۆزى كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ ، تۆۋەنگە قارىدى . كۆۋرۈكتىن يۈز مېتىردەك چوڭقۇرلۇقتا ساي سۈيى ، تاشتىن ـ تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاقاتتى ۋە ئۇنىڭدىن قويۇق ھور كۆتۈرۈلەتتى . كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپى تىك يارلىق بولۇپ ، تۆۋەنگە قارىغان ئادەمنىڭ بېشى قايناتتى . بۇ دەھشەتلىك ـــ

قورقۇنچلۇق تىك يارلىق ئۇستىگە ياغاچتىن ياسالغان كۆۋرۈك لىكشىپ تۇراتتى ۋە ئۇنىڭغا ئىككى ئادەم ئاران پاتاتتى . شۇڭا ، كىشىلەر بۇنى «شەيتان كۆۋرۈك» دەپ ئاتاشقان .

شەيتان كۆۋرۈككە پولك كوماندىرى بىرنەچچە كىشى بىلەن يېتىپ كەلدى . بۇلار : پولك شتاب باشلىقى ، سىياسىي باشقارما باشلىقى ۋە ئۇچ نەپەر مۇھاپىزەتچى ئىدى . پولك كوماندىرىنىڭ ئېتى تېپىچەكلەپ ـ ئۇيناپ تۇراتتى . باتالىيون كوماندىرى گا- يىت ئۇنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە ، چاس بەردى ۋە دوكلات قىلدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! گېنېرال شتابنىڭ بۇيرۇقى بو- يىچە ، شەيتان كۆۋرۈك ئۇرۇش بىلەن ئىشغال قىلىندى ! ... بىزدىن توققۇز كىشى چىقىم بولدى ، ئېغىر ـ يېنىك يارىدارلار ئون يەتتە نەپەر . باندىتلارنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇلۇك- لىرى ئاتمىش يەتتە نەپەر ، ئەللىك ئىككى دانە مىلتىق ، ئىككى پىلىموت ، ئىككى تاپانچا ، ھازىرچە قىرىقتىن ئوشۇق ئېتىنى قولغا چۈشۈردۇق .

ـــ ياخشى ، بېرىلگەن ۋاقىت ئىچىدە شەيتان كۆۋرۈك ئىگىلىنىپتۇ .

پولك كوماندىر ئاتتىن چۈشتى :

ـــ جەڭچىلەر ئوزۇقلاندىمۇ ؟

ـــ قۇرۇق نان يەۋاتىدۇ .

ـــ پوستلارنىڭ قويۇلۇش ئەھۋالى قانداق ؟

ـــ يەتتە ئورۇنغا پوست قويۇلدى ، پوستلارنىڭ ئالدى بۇ يەردىن بىر كىلومېتىر يىراقلىقتا .

ـــ جەڭچىلەرگە ئىسسىق تاماق ئېتىپ بېرىلسۇن .

ـــ تەييارلىنىۋاتىمىز .

ھەممىسى ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە مېڭىشتى . ئۇياق ـ بۇياق- تىن ھۇرۇنلۇق بىلەن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئىسلار كۆرۈندى . ئالتە يۈزگە يېقىن جەڭچى شەيتان كۆۋرۈكنى جانلاندۇرۇۋەتكەندى .

ـــ يۇرۇك ، مۇنۇ ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ، ئەتراپ-
نى كۆرۈپ كېلەيلى ، ـــ دېدى پولك كوماندىرى .
ئۇلار يىل بويى قار كەتمەيدىغان تاغنىڭ تۆۋەندىكى ئۇزۇن-
غا سوزۇلغان تاقىر تاغنىڭ ئۈستىگە چىقتى . شەيتان كۆۋرۈك
ساي ، قىزىل ساي ، ساندۇق ساي ۋە ساي ـ جىرالاردىن ھور
كۆتۈرۈلۈۋاتاتتى . قارىغايلىق قاپتاللا ھادىس گۈزەل تۈسكە كىر-
گەن ، يېڭىلا ئۇرلىگەن كۈن ئۆزىنىڭ ئالتۇن شولىلىرىنى ئەت-
راپقا سېخىلىق بىلەن تۆكمەكتە ۋە غەلىبە شادلىقى چاقنىغان
يۈزلەردە جىلۋىلىنىپ ئوينىماقتا ئىدى .
ـــ قاراڭلار ! ـــ دېدى گايىت جىددىيلىشىپ ، ـــ
تۆۋەندە ئىككى ئاتلىقنى كۆرگەندەك قىلدىم .
ھەممىسى ئۈستى تەرىپى قاپىرىپ چىققان ، ئاستى تەرىپى
ئىچىگە پۈكۈلۈپ كىرگەن تاغ ئۈستىدىن ئېگىشىپ تۆۋەنگە قا-
راشتى ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا كىيىپ يەلكىسىدىكى مىل-
تىقنىڭ ئۇچىغا ئاچا ياغاچ ، بەللىرىدە ئوقدان ئىككى ئاتلىق
ئاشكارا كۆرۈندى .
ـــ باندىتلار !...
گايىت مۇھاپىزەتچىسىنىڭ مىلتىقىنى ئالدى ، ئېگىشىپ
تۇرۇپ كەينىدىكى قارا ئاتلىقنى ئاتتى . ئۇ ئېتىدىن سىيرىلىپ
چۈشۈپ كەتتى ۋە يەنە ئېسىلىپ مىنۋالدى . گايىت ئىككىنچى
ئوقنى ئاتقۇچە ، ئىككىسى يېنىدىكى قويۇق ئورمانلىق ئىچىگە
كىرىپ كەتتى .
ـــ دەرھال تۈتۈش كېرەك ، تۈتقاندىمۇ تىرىك تۈتۈش
كېرەك ، ـــ پولك كوماندىرىنىڭ ئاۋازى جاراڭلىق ھەم قاتتىق
چىقتى . شۇ سۆزدىن كېيىن گايىتنىڭ چىرايى جىددي تۈس
ئالدى .
ھەممىسى پەسكە تېزلىك بىلەن چۈشۈپ كەتتى .
گايىتنىڭ بىر روتىسى دەرھال بايىقى ئورمانلىققا ماڭدى .

باتالیون کوماندىرى پولك باشلىقلىرى بىلەن شورپا ئىچىۋاتقان چاغدا ، ئىككى باندىتنىڭ ئورمان ئىچىدىن قېچىپ ، تىك تاغ باغرىدا قاپسىلىپ قالغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى . ئۇ شور-پىسىنى گۈپۈلدىتىپ ئىچىۋەتتى ـ دە ، تاماقلىنىپ بولغان بىر گۇرۇپپىنى باشلاپ شۇ ياققا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ يېتىپ بېرىپ باشقا جەڭچىلەرنى قايتۇرۇۋېتىپ ، باشلاپ بارغان بىر گۇرۇپپا جەڭچى بىلەن ئۆزى قالدى .

قىزىق ، خۇددى ئاتايىن ياساپ قويغاندەك ، يۇقىرىدىن ئۆۋ-دەك يوغان بىر پارچە تاش غۇلاپ ، تىك تاغ باغرىدا قانداقتۇر يانتۇ تۇرۇپ قالغان ، يانتۇ تاغ باغرى بىلەن ئاشۇ تاش ئارىلىقىدىن ئۇچ ـ تۆت ئادەم پاتقۇدەك بوشلۇق پەيدا بولغان ، ئىككى باندىت ئەنە شۇ كامارغا كىرىۋېلىپ پاناھلانغان . كامارنىڭ ئىككى تەرەپتىن ئىككى مىلتىقنىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇراتتى ، يەر ئاستىدىن يا ئۈستىدىن بېرىش قىيىن ، بىرنەچچە گراناتنى تاش-لاي دېسە ، ئۇلار پۇتۇنلەي ھالاك بولۇپ كېتىشى مۇمكىن ، ئەمىسە قانداق قىلىش كېرەك ؟ ... قاراڭغۇ چۈشتى ، پايلاپ يېتىۋېرىش كېرەكمۇ ؟ بىرنەچچە كۈن ياتسىغۇ ئاچتىنمۇ ئۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن ، بىراق ئۇلارنىڭ كېرىكى بار ، تىرىك تۇتۇش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلدى ـ دە !

باتالیون كوماندىرى ئىككىسىنى تەسلىم قىلىشقا ئىككى تۈرلۈك ئۇسۇل قوللانماقچى بولدى . دەسلەپ بىرىنچىسىنى ـــ نەسىھەت قىلىش ئۇسۇلىنى قوللاندى . ئۇ ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە چىقتى ـ دە ، ۋارقىراپ مۇنداق دېدى :

ـــ ھەي ... قالىبەكنىڭ ئادەملىرى ! قورالىڭلارنى تاشلاپ بۇ ياققا چىقىڭلار ، ھاياتىڭلارغا كاپالەتلىك قىلىمىز ، بىكار ئۆلۈپ كەتمەڭلار ! قورال تاشلىغانلارغا كەڭچىلىك...

باندىتلار ئوقى گايىتىنىڭ قۇلاق تۈۋىدىن ئۆتۈپ كەتتى ، ئۇنىڭ كۆك كۆزلىرى غەزەپتىن ياندى . قايتىپ چۈشتى ـ دە ،

ئىككىنچى ئۇسۇلىنى ـــ تەسلىم بولۇشقا مەجبۇرلاش ئۇسۇلىنى قوللانماقچى بولدى :

ـــ كىم بارىدۇ ؟

ـــ مەن !

ـــ مەن ـ مەن ، ـــ دېيىشتى جەڭچىلەر .

نادەم بىلەن جامالىدىن يەر بېغىرلاپ ئۆرىگە ماڭدى .

ـــ ئىككىمىز ئىككى ياقتىن گىرانات تاشلاپ ، شىددەتلىك ئوققا تۇتىمىز ، ـــ دېدى نادەم ، ـــ لېكىن گىراناتنى كاما ئاغزىدىن بېرىراق ئېتىشىمىز كېرەك .

ـــ ئىككى ئېتىنى بوشىتىۋېتىڭلار ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى جامالىدىن تۆۋەنگە قايرىلىپ .

توختاۋسىز ئوت ئېچىلدى ، ئاپتومات ، مىلتىقلارنىڭ ئوق-لىرى تاشلارغا تېگىپ چاقنىلداپ قوش ئاۋازلار ئۇزلۇكسىز كۆ-تۇرۇلدى . تۆۋەندىكىلەر كامارلارنىڭ ئاغزىغا توختىماي ئوق ئات-ماقتا ئىدى . نادەم بىلەن جامالىدىن قانچە ئۆرلىگەنسېرى رەيھا-نىڭ ئەرۋاھى شۇنچە ئۇچماقتا ئىدى . قىز قەھرىمانلىقنى ياخشى كۆرەتتى ، ئەمما نادەم قەھرىمانلىق كۆرسىتىشكە ماڭسا جېنى چىقاتتى ، ئۇنى توسۇۋالغۇسى كېلەتتى .

نادەم بىلەن جامالىدىن ئۆرلەپ بېرىپ ، ئىككى ياقتىن ئىككىدىن تۆت گىرانات تاشلىدى ـ دە ، ئاپتوماتلىرىدىن ئوق ياغدۇرۇۋەتتى . سانسىزلىغان ئوقلار ، دەھشەتلىك گۇمبۇرلەش-لەر ئاستىدا قالغان باندىتلارنىڭ يالۋۇرغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ جېنىم ئاكىلار ، بىر قوشۇق قېنىمىزنى تىلەيمىز...

ئوققا تۇتۇش توختىدى . يەنە شۇلارنىڭ يالۋۇرغان ئاۋازى :

ـــ بىر قوشۇق قېنىمىزنى تىلەيمىز ، تەسلىم بولىمىز...

ـــ تاشلا قورالنى !

تاراققىدە قىلىپ ئىككى مىلتىق سىرتقا تاشلاندى . يەر بېغىرلاپ ياتقان جەڭچىلەر بېرىپ مىلتىقنى ئالدى .

— چىقىڭلار بۇ ياققا !

ئىككىسى قولىنى كۆتۈرۈپ كامارىدىن چىقتى ، كەينىدىكىسى بىر قولىنى كۆتۈرەلمەيتتى . ئىككىسىنىڭ قولىنى باغلىمايلا پولك باشلىقلىرى يانقان ئورۇنغا ھەيدەپ كېلىشتى . پولك باشلىقلىرى ئايدالادا يوغان تاش شامالغا دالدا بولغان ، قارلىرى سۈپۈرۈلگەن يەردە ئۇخلىشۋاتاتتى .

ئاي تېخى ئولتۇرۇپ كەتمىگەن ، ئۇ گويا قولىنى سوزسىلا يەتكۈدەك يەردە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى .

پولك باشلىقلىرى ئۇيقۇدىن تۇردى ، سانتاركا پاكار بويلۇق باندىتنىڭ ئوق تەگكەن سول قولىنى (ئۇ كۆڭلىكىنىڭ پىشى بىلەن تېڭۋالغاندى) دورىلاپ ، مارلىنىڭ ئارىسىغا پاختا قويۇپ ، ياخشىلاپ تېڭىپ قويدى . ئۇنىڭ قولىغا گايىت تاغ ئۇستىدە تۇرۇپ ئاتقان ئوق تەگكەندى . ئىنتايىن چارچىغان گايىت بولسا ، پولك كوماندىرى يېپىپ قويغان ئىسسىق جۇۋىنىڭ ئاستىدا تېزلا ئۇيقۇغا كەتتى .

سوراق باشلاندى :

— ئەسىرلەر راست گەپنى قىلسا قەدىرلەيمىز ، ھاياتىنى قوغدايمىز ، بىز ئەزەلدىن ئەسىرلەرنى خارلىغان ئەمەس ، ئۆز جەڭچىلىرىمىز بىلەن ئوخشاش كۆرىمىز . كېتىمەن دېسە ، يولغا سېلىپ قويىمىز ، مۇھىمى راست گەپ قىلىش كېرەك ، — دېدى شتاب باشلىقى .

ئوتتۇز بەش - قىرىق ياشلار چامىسىدىكى چوڭراقىنىڭ قېلىن كالپۇكلىرىنى تىترەك باسقاندى ، ياشراقى بولسا ، تۇلكە قۇلاقچىسىنىڭ ئاستىدىكى يانغان كۆزلىرى بىلەن ئۇلارغا تىكىلىپ تۇراتتى .

— قېنى ، راست گەپنى قىلىڭلار ، سىلەر كىم بولۇسىلەر ؟ — دېدى پولك كوماندىرى نەق ئىشقا ئۆتۈپ .

— مېنىڭ ئىسمىم ئىمامبېك ، قالىبەكنىڭ كاتىپى بولىدۇ

مەن ، ماۋۇ ياش يىگىت قالىبەكنىڭ تۇغقىنى بولىدۇ ، يالغۇز جاڭزىدىن پىشىپ قالغان گۆشنى تاشلاپ قاچقان بەش كىشىنىڭ ئىككىسى بىز ئىدۇق ، ئەنە ئاۋۇ باشلىقنىڭ بېشىدىكى قۇلاقچا ، — دەپ ئۇخلاۋاتقان گايىتنى كۆرسەتتى ئۇ ، — بىز قاچقاندا ئوق تېگىپ ئۇچۇپ كەتكەن قالىبەكنىڭ قۇلاقچىسى .

بۇ سۆزنى گايىت ئاڭلىغان بولسا ، ھېلىقى ئوقنى دەل تەگكۈزەلمىگەنلىكىگە ئىنتايىن قانتىق ئۆكۈنگەن بولار ئىدى ، ئۇنىڭسىزمۇ پولۇك باشلىقلىرى گايىتنى قاتتىق ئەلەمگە قويغان ئۇ ئىشقا ئۆكۈنۈشتى .

— قالىبەكنىڭ قانچىلىك ئادىمى بار ؟

— قالىبەكنىڭ ئادەملىرى ئىككى ئەترەت ، بىرسىگە ئۆزى ، يەنە بىرسىگە تاكامان باشچىلىق قىلىدۇ . ھەممىسى بولۇپ سەككىز يۈزدەك ئادىمى بار .

— بارى - يوقى شۇنچىلىكمۇ ؟

— يەنە ئۆزى بىلەن ئەگەشتۈرۈپ يۈرگەن قورالسىز مال-چىلار ، ياش - قېرى ، خوتۇن - بالىلارمۇ كۆپ ، ئۇ ئۆز توپى بىلەن يۈزمىڭدىن ئوشۇق چارۋا مالىنىمۇ بىللە ئېلىپ يۈرىدۇ . ئۇ قەيەرگە بارسا ، مالچىلارنى ، مالىلارنىمۇ ئۆزىگە قوشۇۋالىدۇ .

— بۇنىڭغا قارشىلىق قىلغانلارنىچۇ ؟

— قارشىلىق قىلسا ئېتىپ تاشلايدۇ .

— مىللىي ئارمىيىنىڭ ساۋەندە تۈرۈشلۈق ئىسكادرونى بىلەن قالىبەكنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق بولغان ؟

— قالىبەك ھاكىم بولغاچقا ، ئىسكادرون باشلىقلىرى ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان بولۇشى مۇمكىن ، مەن بۇنى تازا ئېنىق بىلمەيمەن ، بىراق ھاكىم بىلەن ئۇلار بەك يېقىن ئىدى . كېيىن ئۇ ئىسكادرون ئالماشتۇرۇلغان .

— خوپ ، ئۇخلايلى ، — دېدى پولۇك كوماندىرى ، — چارچاپمۇ كەتكەنسىلەر .

بىردەمنىڭ ئىچىدە ھەممىسى ئۇيقۇغا كەتتى . ئۇرۇش ئىـ چىدىكى ھايات شۇنداق قەرەللىك ئىدىكى ، ئۇخلاش ئۇچۇن ئون مىنۇت ۋاقىت بېرىلسە ، كوماندىر ـ جەڭچىلەر بىر مىنۇتنىمۇ زايە قىلماي ئۇخلايتتى .

بىر چاغدا كىمنىڭدۇ ، ۋاي ـ ۋايلىغان ئاۋازى گايىتنىڭ قۇلىقىغا كىردى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ قاراپ ، قولىغا ئوق تەگـ كەن ئەسىرنىڭ ناله قىلىپ ، بىر ئورۇندا ئولتۇرالماي قالغانلـ قىنى كۆردى . ئۇ تېپىچەكلەيتتى :

ـــ ئاھ··· خۇدا ، ئالساڭچۇ بۇ جاننى··· ئۆلسەم بولمامدۇ ، مۇنداق قىينالغۇچە·····

ـــ نېمە بولدۇڭ ، ئۆلۈمتۇك ؟ ـــ دېدى گايىت بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ـــ نېمانچىلا ئىنجىقلايسەن تۇغالمايۋاتقـان خوتۇنـ دەك···

ـــ جېنىم ئاكا ، ـــ دېدى ئۇ يىغلامسىراپ ، ـــ رەھمى قىلىڭ ، مۇنۇ ئوق تەگكەن قولۇم قاتتىق ئاغرىپ ، جېنىم قىيـ نىلىپ كەتتى يا مېنى ئېتىپ تاشلاڭ···

ـــ مۇشۇ چىدىماسلىقىڭ بىلەن قانداقمۇ قولۇڭغا مىلتىق ئالغانسەن ، ئۆلەرمەن··· مەيەرگە كەل .

قاراقىل ئارقان بىلەن ئىككىسىنىڭ قولى قاتتىق چېگىپ تاشلانغاندى . گايىت ئۇنىڭ ئوق تەگكەن قولىنى بوشتىپ قويدى ـ دە ، يەنە يېتىپ ئۇخلاپ قالدى .

بىردەمدىن كېيىن ئۇ بوشتىپ قويغان قولىنى ئارقاندىن چىقىرىۋالدى . يېنىنى ئاختۇرۇپ ئىچ يانچۇقىدىن بەكسىنى ئېلىپ ھەمراھىنىڭ قولى چېگىلگەن ئارقاننى كېسىپ تاشلـ دى . ئىككىسى باش ئىشارىسى قىلىشىپ ، ئۆمىلەپ قاچتى . شارقىراتما يالاپ ئېرىقچە قىلىپ قويغان ، ھازىر بولسا ، سۇيى توختىغان تار سۇ يولىدىن ئىككىسى سىيرىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتتى . ئامال يوق ، باشقا يەردىن ئۆتكىلى بولمايتتى . ئىككىسى

ئۇدۇل شەيتان كۆۋرۈككە ماڭدى .

«قېنى... قېنى ، قېچىپتۇ !...» دېگەن ئەنسىز ئاۋازلار بىلەن تەڭلا گايىت ئويغىنىپ كەتتى .

— نېمە ؟

— باندىتلار قېچىپتۇ !

گايىت ئەندىكىپ كەتتى ۋە ھېلىراقتا ھېلىقى ئىنجىقنىڭ بىر قولىنى بوشتىپ قويغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى ـ دە ، ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ ، ئېتىغا يۈگۈردى : «ئىسىت ، ئىسىت... مەن كوماندىرما ؟... دۇشمەنگە رەھمى قىلمىدىغان مېنىڭدەك كوماندىر پۈتۈن جەڭگىۋار قىسمىنى ھالاك قىلىشى مۇمكىنغۇ !... دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىمەن دېگۈچە ، غۇلجىغا بېرىپ ، ئاجىزلارغا نەپەقە بېرىدىغان ئىدارىدە ئىشلىسەم بولىمامدۇ ـ ھە !...» ئۇ ئاچچىق ئەلەمدە تولغىنىپ ، ئېتىغا قامچا سالاتتى ۋە ئۆزىدىن قاتتىق ئۆكۈنمەكتە ئىدى ، ئۇ ئۆز ئۆمرىدە ئۆز خاتاسىدىن بۇگۈنكىدەك قاتتىق ئۆكۈنمىگەن...

ئۇ شەيتان كۆۋرۈككە تاراسلاپ يېتىپ كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئالدىغا نادەم چىقتى .

— باندىتلار قېنى ؟

— ئۆتۈپ كەتتى .

— سەن نېمە قىلىدىغان ئادەم ، باندىتلارنى قويۇپ بېرىپ... — گايىت تېخىمۇ تولغاندى ، ئۇنىڭ قوللىرىنىڭ تىترەۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى .

— ئىككىسى بۇ يەرگە كېلىپ : «بىزنى پولكوۋنىك قالىبەككە ئەگىشىپ يۈرگەن ئادەملەرنى ئەسىھەت قىلىپ قايتۇرۇپ كېلىڭلار ، بىز سىلەرگە ئىشىنىمىز ، دەپ قويۇپ بەردى ، ئەڭ بولمىغاندا يۈز مىڭدىن ئوشۇق چارۋا ـ مالنى بولسىمۇ ، بىر ئامال قىلىپ ياندۇرۇپ كەلمەكچىمىز ، مانا كوماندىر پەلىيىنى قولىمىزغا كىيدۈرۈپ قويدى ، دېدى . قارىسام ، يارىدار بولغان

قولى ئوبدان تېڭىلىپتۇ ، قولىدا پولكوۋنىكنىڭ بەش بارماقلىق پەلىيى ، ئىشىنىپتىمەن··· ـــ ئىشىنىپتىمەن··· ـــ ئۇنىڭ كۆزلىرى دەھشەتلىك يانغانىدى ۋە قولىنىڭ كۆچلۈك بارماقلىرى نادەمنىڭ كېكىرتىكىنى سىقتى ، سىلكىدى··· دۇشمەن ھىيلىسىگە ئىشەنگەن دۆت ! سەن قانداق يەرنى ساقلاۋاتىسەن ، بىلەمسەن ؟··· سەندىن ئىككى خاتالىق ئۆتتى ، جامالىدىن ئىككىنىڭ نېمىشقا ئەسىرلەرنىڭ يېنىنى ئاختۇرماي ، ھەيدەپ كېلىشتىڭ ؟ دۇشمەننىڭ ھىيلىسىگە ئىشەنگەن نېمىدېگەن ئەقىلسىز سەن ـ ھە ! ـــ ئۇ بىردىنلا ئۆز خاتاسىنىمۇ ئويلاپ قالدى . بارماقلىرى بوشاپ كەتتى ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى··· ئاۋازى ئۆزگەردى :

ـــ خاتالىقنىڭ ئېغىرراقى مەندىن ئۆتتى ، كانىيىمنى سىق ، ئۇر مېنى !··· ئاڭلاۋاتامسەن ، مېنىڭمۇ كانىيىمنى سىق دەۋاتىمەن ، بۇيرۇق قىلىۋاتىمەن !···

ـــ يولداش كوماندىر ، مەن بۇيرۇقنى ئىجرا قىلالمايمەن ، مەن ھەقىقەتەن دۆتلۈك قىپتىمەن ، چوڭ خاتالىققا يول قويدۇم ، مېنى قامىقا ئېلىڭ···

ئاچچىق ئەلەمدە كوماندىرنىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچا ياش ئېتىلىپ چىقتى .

ـــ ياق ، ھەر ئىككىمىز خاتالىق ئۆتكۈزدۇق ، ئېغىرىنى مەن . قامىقا ئالسا ، مېنى ئالسا بولىدۇ !

گايىت لاسسىدە بوشىشىپ قورام تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قالدى .

تاڭ ئاتقاندىن كېيىن پولك باشلىقلىرى شەيتان كۆۋرۈككە كەلدى ، ئۇلار قايتماقچىدى . گايىت پولك كوماندىرنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە ، چاس بېرىپ تۇردى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ، رۇخسەت قىلىڭ ، قالىبەك باندىتلىرىنى ئاسماندا بولسا چىقىپ ، يەر ئاستىدا بولسا كىرىپ ، قوغلاپ يۇرۇپ بىتچىت قىلىمەن ! ـــ دېدى .

پولك كوماندىرى كۈلۈمسىرىدى ، ئۇنىڭ ئۆزىنى تۇتۇۋالمىـ
غۇدەك دەرىجىدە غەزەپلىنىپ كېتىشى چۈشىنىشلىك ئىدى .
ـــ گېنېرال شتابى ۋە گېنېرالنىڭ ئۆزى سىزنىڭ باتالـ
يونىڭىزنى شەيتان كۆۋرۈكنى ئىشغال قىلىشقا ۋە ئۇنى ساقلاپ
يېتىشقا ئەۋەتكەن ، ـــ دېدى ئۇ ، ـــ ئۇلارنىڭ بۇيرۇقىسىز
باتالىيونىڭىز ھېچقايىاققا قوزغالمايدۇ .
پولك باشلىقلىرى مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن ئاتلىرىنى يۈرۈـ
تۈشۈپ تۆۋەنلەپ كەتتى .

ئون تۆتىنچى باب

ئۆزىگە خەلقنى ئالداپ ئەگەشتۈرۈۋالغان باندىتلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۇرۇشلار تارىخىدا ئىنتايىن ئاز كۆرۈلگەن بولۇسا كېرەك .

نىزامىدىننىڭ ئوتتۇرا يۆنىلىشتە قالغان بۇرۇنقى پولكى يېتىپ كېلىپ ، باندىتلارغا قارشى ئوت ئېچىشتا مۇشۇنداق مۇرەككەپ فرونتقا دۇچ كەلدى . بىرنەچچە ئاي قولىغا چوماق ئالغان ئوۋچىنىڭ بۆرىنى قوغلىشىدەك ئۆتۈپ كەتتى . بۆرىنى قوغلىساڭ قاچىدۇ ، توختاپ قالساڭ ھىجىيىدۇ ياكى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىدۇ ، سەل بىغەملىك قىلساڭ ئېتىلىپ كېلىپ ئېغىز سالىدۇ . بېتىۋئۆرگىدە ، چۈنتىدا ، قىران دەريا سىنىڭ بويلىرىدا ، چاتقاللىق ـ توقايلىقلاردا ... ئەنە شۇنداق جەڭلەر بولدى . بۇ قاپتالدىن سۈرۈپ چىقساڭ ، شەيتاندەك يوقاپ كېتىدۇ . بىر-دەمدىلا غايىبتىن بىنا بولغاندەك ئۇ قاپتالدا ياكى تاغ چوققىسىدا كۆرۈنۈپ قالىدۇ ، يەنە بىر دەمدىلا يوقاپ كېتىدۇ . كۆرۈنگەن يەرگە ئات سالىسەن ، بېقىنىڭدىن ئوق چىقىدۇ . كۈننى قوغلاپ يۈرۈش قىلساڭ ، ئاي بىلەن تەڭ تاغ كەينىدىن چىقىسەن . كىيىم ـ كېچەكلەرنى سېلىپ راھەتلىنىپ ئۇخلاشقا ، سەھەر-لەرنىڭ تاتلىق ئۇيقۇلىرىدىن لەززەتلىنىشكە بولمىدى . كېزىلىمگەن تاغ ـ تاش ، دەشت ـ باياۋان ، ئۇزۇپ ئۆتمىگەن دەريا ، ئېھتىيات بىلەن بېسىلمىغان توقايلىقلار ئازمۇ ؟...

ئالا قار مەزگىلىدە نىزامىدىن شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنىڭ بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالدى . بۇيرۇقتا ئوسمان باندىتلىرىنىڭ ئۇلۇۋباي قىزىل تېغىغا چىقىۋالغانلىقى ۋە ئۇنى قور-

شاپ يوقىتىپ ، ئۇ يەرنى ئىگىلەشنىڭ لازىملىقى ئېيتىلغاندى . نىزامىدىن تۆت دۇنزىيىدىن تەركىب تېپىپ قايتا باش كۆتۈر-گەن پولكىنى باشلاپ شىددەتلىك يۈرۈش قىلىپ ، ئۇچىنچى كۈنى ئۇلۇۋباي قىزىل تېغىنىڭ تاپىنىغا يېتىپ كەلدى ، بۇ يەردىن باندىتلارنىڭ چۈچىلىق ئاق بايراقلىرىنىڭ لەپىلدەپ تۇر-غانلىقىنى ئىلغا قىلغىلى بولاتتى . نىزامىدىننىڭ بېشى قاتتى ، باندىتلارمۇ ئۇچىسىغا جۇۋا ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا كىيىۋا-لاتتى ، قايىسىسى باندىت ، قايىسىسى پۇقرا ، بۇنى پەرقلەندۈرگىلى بولمايتتى . ناباب ئوۋچى ئۆز ئېتىنى ئېتىۋالىدۇ ، دېگەن گەپ بار ، ھاڭگىتنى ئاتىمەن دەپ غازنى ئېتىپ قويىدىغان ئىش بولماسمۇ ؟...

نىزامىدىن بۇ يەرگە كېلىپلا رازۋېدكىچىلارنى تەرەپ - تەرەپكە ئەۋەتىۋەتتى ۋە ئۆزى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ، ئالاقارنى دەسسەپ ، ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭدى . تۇرۇپ توختايتتى ، ماڭاد-تى ، تاغ بېشىغا قارايتتى ۋە تۇرۇپلا تۆت ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ ئويلىنىپ قالاتتى . ئۇنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرىدىن خىياللىرىنىڭ تېخى بىر نۇقتىغا جەملەنمىگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى . ئارىدىن ئۇچ سائەت ئۆتكەندىن كېيىن ، رازۋېدكىچىلار ئىلگىرى - كې-يىن كېلىشكە باشلىدى . ئۇ دۇنزىئون كوماندىرلىرىنى چاقى-رىپ مۇنداق بۇيرۇق قىلدى :

— مۇشۇ تاغ بېشىدىكى ئەنە ئاۋۇ چۈچىلىق بايراقلارغا ھۇجۇم قىلىمىز . بىرىنچى دۇنزىئون شەرق تەرەپتىن ، ئىك-كىنچى دۇنزىئون غەرب تەرەپتىن ، قالغانلىرىمىز جەنۇب تەرەپ-تىن ئۇرلەيمىز . شىمالغا ئۆتۈش قىيىن ، ھۇجۇم قىلىشتا مىل-تىق ، پىلىموتلارنىلا ئىشقا سالىمىز ، گراناتلارنى ئىشقا سېلىشقا بولمايدۇ ، قاچقانلارغا تېخىمۇ بولمايدۇ ، پەقەت قولىدا قورالى بارلارنىلا ئاتىمىز . ئەگەر بىزگە ھۇجۇم قىلىشقا توغرا كەلسە ، گراناتلارنى ئىشقا سېلىشقا بولىدۇ . قولىدا قورالى بولمىغانلاردا

گۇناھ يوق ، ھۇجۇم قىلىپ چىقىدىكەن ، باندىت قايسى ، پۇقرا قايسى ئايرىپ ئولتۇرمايمىز ـ دەۋەر دۇشمەنلىرىمىز بىزنى كۆ-رۇپ تۇرۇپتۇ ، ئارىلىق يىراق بولغاچقىلا ئوق چىقارمايۋاتىدۇ . شۇڭا ، شەپىسىز مېڭىشنىڭ ھاجىتى يوق ، مۇھىمى ھەربىكەتتە تېز ، چاققان بولۇشىمىز كېرەك ، ھاڭۋاقتىلىق قىلساق ، تاغدىن ئۇچۇپ كېتىمىز . مەن بەلگە ئوقى ئاتقاندىن كېيىن ، دالدى بىلەن ، ئاۋايلاپ ئۆرلەيمىز .

ئەنە ، ئەڭ ئالدىدا ئاراش چىقىپ كېتىپ باراتتى . ئۇ خۇد-دى كېيىكلەردەك سەكرەپ ـ سەكرەپ ماڭاتتى ۋە ئارىلاپ توخ-تاپ ئەترايىغا سەپسالاتتى . ئۇنىڭ كەينىدىن باتىرغازى ، نادەم ، جامالىدىنلا ئۆرلەپ كېلىۋاتاتتى . ئۆرلىگەنسېرى ئاسمان گۇمبە-زى جەڭچىلەرنىڭ بېشىغا كىيىلىپ قالغان قالپاقتەك بىلىنەت-تى . نادەم توختاپ ، قايرىلىپ تۆۋەنگە قارىدى ، تۆۋەندە ئوزۇق-لۇق ئارتىپ كەلگەن تۆگىلەر بارغانسېرى كىچىكلەپ خۇددى بوتىلاقلاردەك كۆرۈنەتتى . ئەنە ، جەڭچىلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا دوختۇرلۇق سومكىسىنى پۇلاڭلىتىپ ، ھەمشىرە قىزلار كەل-مەكتە ئىدى . نادەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن رەيھاننى تونۇدى . ئۇ-نىڭغا كۇلۇمسىرەپ قاراپ بىردەم تۇردى ـ دە ، قايرىلىپ يەنە يۇرۇپ كەتتى .

ئاسماندا نىزامىدىن ئاتقان بەلگە ئوقى كۆرۈندى . بۇيرۇق دېگەن بۇيرۇقتە ، جەڭچىلەر شۇنچە خاتىرجەم يۇرۇۋاتسىمۇ ، كۆكتىكى يېشىل نۇر بىلەن تەڭ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى ۋە يەر بېغىرلاشقا چۈشتى . شۇنىڭ بىلەن دۇشمەننىڭ ئوقلىرىمۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى . بۇ ھال ئۇرۇش-نىڭ رەسمىي باشلانغىنىدىن دېرەك بەردى .

دىۋىزىئون كوماندىرى گايىت ئېگىزلىكى مەيدىسىگە كەل-گۈدەك يوغان تاشنىڭ ئۈستىدىن دۇربۇن بىلەن ئۆرىگە قارايت-تى . مىلتىقلىرىنىڭ ئۇچىغا شىراق (ئاچا ياغاچ) بېكىتىۋالغان

باندىتلارنىڭ ئەپچىللىك بىلەن ئېتىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . ئېتىلغان ئوقلار تاشلارغا تېگىپ ، بىر سادادىن نەچچە سادا پەيدا بولاتتى .

گايىت ئىسكادرون كوماندىرلىرىغا بۇيرۇق قىلاتتى :

— ئۆرلەڭلار ، بولدۇرۇپ قالغان ئاتتەك تۇرۇۋالماي ، كارامىتى ھېلى ئاشكارا بولىدۇ خۇمپەرلەرنىڭ !

— تاش يونۇش جېڭى بۇ ، — دېدى باتىرغازى ، — تولا قېچىپ يۇرۇپ يۇرىگىمۇ قالمىدى...

— ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ ، بىر قارىساڭ دەھشەتلىك ، بىر قارىساڭ ئاجىز ، بىر قارىساڭ دەرەخكە ئولىشىۋالغان قاغىدەك كۆپ ، بىر قارىساڭ شەيتاندەك يوق ، مېنىڭچە ، مۇنداق دۇشمەن ئەڭ كۆچلۈك ، ئەڭ پەملىك دۇشمەن ، مۇنداق دۇشمەنىنى يوقىتىش ئۈچۈن ھىيلىگەر بولمىساڭ بولمايدۇ ، نىزامىدىن ئەپەندى داخىيەنزىنى ھىيلە بىلەن ئالغان ئەمەسمىدى .

— توغرا ، بۇنىڭ ئۈچۈن سەن مۇشۇ يەرلىك بولۇشۇڭ كېرەك ، — دېدى جامالىدىن نادەمنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ ، يەر شارائىتىنى بىلمەي ھىيلە ئىشلەتكىلى بولمايدۇ — دە .

ئۇنىڭ سۆزى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا ئاراش ئۇلارنىڭ ئالدىغا دومىلاپ چۈشتى . ھاسىراپ يېتىپ كەلگەن رەيھان ئاراشنى يۆلەپ يوغان تاش دالدىسىغا ئېلىپ كەلدى . ئۇ تىك ئېگىزلىككە يامىشىۋاتقان چاغدا ، يان تەرەپتىن ئۇچۇپ كەلگەن ئوق سول مۇرىسىگە تېگىپ كەينىگە ئۇچۇرۇۋەتكەنىدى .

نىزامىدىننىڭ كەينى — كەينىدىن ئاتقان ئوچ پاي بەلگە ئوقى ئاسماندا كۆرۈندى . بۇ تاغلىق رايونلاردا ئاتاكىغا ئۆتۈشۈنىڭ بۇيرۇقى ئىدى . بىردىنلا قىقاس — چۇقان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى ... مانا ئەمدى جەڭچىلەر بىر ئېتىپ ، بىر ئۆمىلەپ ، بىر قىيپاش يۇگۇرۇپ ، شىددەت بىلەن ئۆرلەشكە باشلىدى . قىقاس — چۇقانلار تاشتىن — تاشقا ئۇرۇلۇپ تاغ ئۈستى جاراڭ-

لاپ كەتتى... جەڭچىلەر تاغ ئۈستىگە چىققاندا ، ھېلىلا بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنمەي ئېتىۋاتقان باندىتلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەي قالدى . پەقەت غەرب تەرەپتىن بۇرۇنراق ئۆرلەپ چىققانلار تۆت نەپەر باندىتنى ئەسىرگە ئېلىۋالغاندى . باندىتلار ئەسىرلىرى گومىندانڭ ئەسىرلىرىدەك قول كۆتۈرمەيتتى . بەشىنى ساڭگىلىتىپ ئۆرە تۈرۈشاتتى .

جەڭچىلەر پۇرقىرىتىشىپ تاماكا چېكىشكە باشلىدى .

ــ ئەسىرلەرنى بۇ ياققا ئېلىپ كېلىڭلار ، ــ دېدى دۈنزىئون كوماندىرى گايىت تاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ .

تۆت نەپەر ئەسىر باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى . ئالدىدىكىسى قۇلاقچىسىنىڭ ئاستىدىن قارچىغىنىڭكىدەك ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىككەندى .

ــ قوينۇڭدا يەنە قورالىڭ بارمۇ ؟

ــ يوق .

ــ ئاختۇرۇڭلار !

جامالىدىن بىر ـ بىرلەپ ئاختۇرۇشقا باشلىدى . جۇۋىسىنىڭ ئىچىدىكى پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئىچى ـ تېشىغا قولىنى سېلىپ ، بىرىنچىسىنىڭ قولتۇقىدىن تاپانچىدىن بىرنى سۇغۇرۇۋالدى ۋە ئۇنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى .

ــ ئۇرما ! ــ ۋارقىرىدى كوماندىر .

ــ مانا بۇ قاپىقى يامانىنىڭ تاپانچىسى ، مانا بۇ كۆككۆزنىڭ ، مانا بۇ ئەلەسنىڭ ، مانا بۇ دورداي كالپۇكنىڭ .

ــ نېمىشقا يالغان ئېيتىسەن ، ئۆلگۈڭ كېلىشتىمۇ ؟

جامالىدىن ئاپتوماتىغا بىر دىسكا ئوقنى شاراقلىتىپ سېلىپ ئۇلارغا تەڭلىدى .

ــ توختا ، ــ دېدى گايىت ۋە سوئال سوراشقا باشلىدى :

ــ بىزنى ئالداپ قۇتۇلۇپ كېتەلەمسەن ؟

ــ قورال بىزنىڭ جېنىمىز .

— بىزنىڭمۇ جېنىمىز بولماي ، شەيتاننىڭمىكەن ! راست گەپنى قىلامسەن ، ئۆلەمسەن ؟
— ئاتساڭ ئۆلىمىز .
— ئاتمىساقچۇ ؟
— قورالىمىزنى بېرىۋەتسەڭ ، راست گەپنى قىلىمىز .
— قۇلاقچاڭنىڭ ئاستىدىن ئادەمنى يېۋەتكۈدەك قارايسەن- غۇ خۇمپەرلەر ، ئال بېشىڭدىن !
ئۇلار قۇلاقچىلىرىنى ئاستا ئېلىشتى .
— ھە ، ئەمدى ئادەم سىياقىغا كىرىشتىڭ ، قوراللىرىڭنى بېرىۋېتىمىز ، ئوسمانغا قاچان قوشۇلغان ؟
— ئىككى ئاي بولدى .
— نېمە ؟...
— ئوسماننىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىگە ئىككى ئاي بولدى ، ئوسمان قەيەرگە بارسا ، شۇ يەردىكى ئادەملەر ئۇنىڭ ئەسكىرى بولىدۇ .
— بىز بىلەن ئېتىشقاندا ، ئوسمان مۇشۇ يەردىمىدى ؟
— سىلەر ساينىڭ تاپىنىغا كەلگەندە ، ئۇ قابان بىلەن كۆكتوقاي دەريا سىنىڭ بويىغا چۈشۈپ كەتكەن .
— قابان دېگەن كىم ؟
— ئۇمۇ باشلىقىمىز .
— سىلەر قانچىلىك ئادەم ؟
— قوراللىقلىمىز يەتتە ـ سەككىز يۈزدەك بار ، جاڭ باتۇر① ئەۋەتكەن ئۇچ يۈز كىشىلىك تۈڭگان ئەسكەرلەرنى قوشقاندا مىڭدىن ئاشىمىز .
— جاڭ باتۇرۇڭ يەنە نېمىلەرنى ئەۋەتتى ؟

---

① جاڭ باتۇر — شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال جاڭنى دېمەكچى .

ـــ يۇز تۆگىدە قورال ـ ياراغ ، ئوق ـ دورىلارنى ، ئون نەچچە تاي گەزمال ، چاي ئەۋەتتى .

ـــ يەنچۇ ؟

ـــ ئوسماننىڭ ئۆزىگە بىر تۈلكە جۈۋا ، بىر چىگخەي ئېتى ، يىگىرمە ئوقلۇق قول قورال[1] ئەۋەتىپتۇ .

ـــ ئوسمان بۇ ئەۋەتكەن نەرسىلەردىن رازى بولدىمۇ ؟

ـــ ياق ، خاپا بولدى ، چوڭ قوراللاردىن ئەۋەتمەپتۇ دەپ تېرىكتى ، پەقەت چىگخەي ئېتىدىن بەك خۇشال بولدى .

سوراق ئاخىرلاشتى ، گايىت ئەسىرلەرنىڭ ئىقراسىنى نىزامىدىنغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن تۆۋەنلەپ تاغ قاپتىلىغا ـــ پولك شتابى جايلاشقان يەرگە يۈرۈپ كەتتى .

نىزامىدىن قىسىملىرى ئاتاكىغا ئۆتكەندە ، ئوسمان باندىتلىرى تاغنىڭ شىمالىي بىلەن كۆكتوقاي دەريا سىنىڭ بويىغا چېكىنگەنىدى ۋە ئۇ يەردىمۇ توختىماي داۋاملىق يۈرۈش قىلىپ ، دەريادىن ئۆتۈپ ، شىمالغا چېكىنىپ كەتتى .

كۆكتوقاي دەريا سىدىن ئۆتۈپ ، ئەتراپنى چارلاشقا ئەۋەتىلگەن رازۋېدكىچىلار بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ ، پولك شتابىغا يېڭى مەلۇمات يەتكۈزدى .

ـــ باندىتلار يۇنىلىشنى ئۆزگەرتىپ ، سارتوقايغا قېچىپتۇ .

لېكىن ، بۇ يەردىكى كۈنلەر ، ھەپتىلەر ، ئايلار تىنچ ئۆتكىنى يوق ، پارچە ـ پۇرات تۈيۈقسىز ھۇجۇملار يۈز بېرىپ تۇراتتى . تىنچ ياتساڭ ـ ھۇجۇم قىلىدۇ ، ئوقلار تاراسلاپ ئۇچۇپ كېلىدۇ . قوغلاپ بارساڭ ، باندىتتىن ئەسەرمۇ يوق . پەقەت مال بىقىۋاتقان مالچىلاردىن باشقا ھېچكىمنى كۆرمەيسەن ، بۇ قانداق بولغىنى ؟ نىزامىدىن ۋە ئۇنىڭ شتابىدىكىلەر شۇنى بىلمەيتتى-

---

① يىگىرمە ئوقلۇق قول قورال ـــ مائوزىر .

كى ، ئاشۇ مالچىلارنىڭ ھەممىسى قوراللىق ئىدى ، تۈيۈقسىز ھۇجۇم قىلاتتى ، ئويلىمىغان يەردىن ، بىخەتەر ھېسابلانغان جەرالاردىن ئوق چىقاتتى ، كۈندە بولمىسىمۇ ، كۈندە قۇربان بېرىشلەر بولاتتى . قىستاپ بارساڭ ، بايىقى مالچىلار قوراللىرىنى تاشلارنىڭ ئاستىغا باستۇرۇپ قويۇپ ، قولىغا قويچى تايىقىنى ئېلىۋالاتتى . ئەلەم قىلىدىغىنى شۇ ئىدىكى ، بەزى پۇقرالارنىڭ قوراللىرى بارلىقى ئېنىق تۇرسىمۇ ، ئۇنى يىغىۋېلىشقا شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى رۇخسەت قىلمايتتى .

پولك شتابىدىمۇ ، جەڭچى ـ كوماندىرلار ئارىسىدىمۇ ، ھەر كۈنى ئوسماننىڭ نېمىشقا يۇنىلىشنى ئۆزگەرتىپ سارتوقايغا كەتكەنلىكى ، ئۇنىڭ مەقسىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى ، نېمە قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقى توغرىسىدا تالاش ـ تارتىشلار بولۇپ تۇراتتى .

ئەنە ، باتىرغازى قوللىرىنى بېقىنىغا تىرەپ ، يىراق ـ يىراقلارغا كۆز يۈگۈرتۈپ ، ساپ ھاۋاغا تويمايۋاتقانىدەك چوڭقۇر ـ چوڭقۇر تىنىپ تۇرۇپتۇ .

ـــ تاغ ئۈستىدىن پايانسىز ۋادىلارغا ، قاپتال ـ جىرالارغا ، تولغىنىپ ئېقىۋاتقان دەريالارغا ھەۋەسلىنىپ نەزەر سېلىش نېمىدېگەن ئېسىل تۇيغۇ ، ـــ دېدى ئۇ كەينىگە قاراپ ، تاشقا يۆلىنىپ ئاپتاپ سۈنۈپ ئولتۇرغانلارغا ـــ ئادەم ئۆز ـ ئۆزىدىن غۇرۇرلىنىپ ، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق بولۇپ كېتىدىكەن .

ـــ باندىتلاردىن بۇ تاغنى تارتىۋېلىش ئەلۋەتتە سېنى غۇرۇرلاندۇرىدۇ ـ دە ، ـــ دېدى جامالىدىن ، ـــ تارتىۋالمىغان بولساڭ ، ئۇ ئېسىل تۇيغۇلىرىڭ نەدە ، مەيۇسلىنىپ كېتەر ئىدىڭ ، بايقۇش .

ـــ ياق ، مەن ھەرقانداق ۋاقىتتا مەيۇسلەنمەيمەن ، ئەگەر دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسامۇ ، مەيۇسلەنمەيمەن ، مەغرۇر ياشايمەن !

ـــ ئەنۋەركام ئۆلگەندە مەيۇسلەنمىدىڭما ؟ يىغلىۋىدىڭغۇ ؟

ـــ بىر ئادەم بىرەر ئىشقا نەپرەتلەنسىمۇ كۆلىدۇ ، شۇنىڭ-
دەك غەزەپلىنىپمۇ يىغلايدۇ .
ـــ توغرا ! ـــ دېدى نادەم باتىرغازىنى قۇۋۋەتلەپ ، ـــ
غۇرۇرلىنىشمۇ ، غەزەپلىنىشمۇ بىر خىل تۈيغۇ ، ھەقىقىي ئادەم
غۇرۇرلۇقنى غەلىبە قىلغان ، ئوڭۇشلۇققا ئېرىشكەن چاغلاردىلا
ساقلاپ قالماستىن ، يېڭىلگەن ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىن-
غان چاغلاردىمۇ ساقلاپ قالالايدۇ ! بولۇپمۇ يېڭىلگەن چاغدا
روھسىزلانماسلىق ـــ كىشىدىكى ئەڭ زور مەنىۋى بايلىق ! ...
بەزىلەر ئوسماننى غۇرۇرى كۈچلۈك ئادەم دەيدىكەن ، مې-
نىڭچە ئۇ قارا كۆڭۈل شەخسىيەتچى ، شەخسىيەتچى ئادەمدە
غۇرۇر بولمايدۇ ! شەخسىيەتچى ئادەمدە ۋىجدان ، ئار ـ نومۇس ،
ئىرادە بولمايدۇ ، مۇنداق ئادەم ئۇچۇن مىڭلىغان كىشىلەرنىڭ
ھاياتىدىن بىھۇدە ئايرىلىشى ھېچ گەپ ئەمەس ...
بۇ گەپلەر نېمىشقىدۇ ۋارىسجانغا تېگىپ كەتتى ، ئورنىدا
ئولتۇرالماي قىمىرلاپ ، نەپرەتلىك كۆزلىرى نادەمگە تىكىلـ-
دى ـ دە ، مۇنداق دېدى :
ـــ ئوسماننى قارا كۆڭۈل ، شەخسىيەتچى دېگەندىن كۆرە ،
نادان دېيىش دۇرۇسراق بولار ، ئۇ بىزنى چۈشەنمەي ، مۇشۇ
ئىشلارنى تەۋرىتىپ يۈرگەن بولۇشى مۇمكىن .
ـــ چۈشەنمەي ؟ ـــ نادەم ۋارىسجانغا بۇرۇلۇپ قارا-
دى ، ـــ ئۇ بىزنى ناھايىتى ياخشى چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن ،
گومىندانغا قارىتىۋاتقان مىلىتىقىنى بىزگە قارىتتى . بىر نادان
ئادەمنىڭ شۇنچە زور ئىشلارنى تەۋرىتىشى ناتايىن ، قارا كۆ -
ڭۈللۈك ـــ ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى ، شەخسىيەتچىلىك ئىدىيە-
سى ـــ ئۇنىڭ مەنپەئىتى ، ئۇنىڭ مەنپەئىتى نېمە ؟ ئۇ بىزنى
يوقىتىپ ، شىنجاڭنىڭ خوجايىنى بولماقچى . ئۇنىڭ خوجايىنلـ-
قى خۇددى كىچىك خوتۇننىڭ گېپىگە كىرىپ ، چوڭ خوتۇننى
ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەندەك خوجايىنلىق .

— بولدی ... گەپ سېنىڭلا بولمىسۇن ، «ۋاي نادەم» دەپ قويسا ، گەپدانلىق قىلىۋېرىدىكەنسەن ، — دېدى ژارىسجان . ئۇنىڭ ئاق ـ سېرىق يۈزى تاترىپ ، لەۋلىرى تىترەپ كەتكەندى . قاچانلا بولمىسۇن گەپلىرىنىڭ نادەمنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىشى ئۇنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرەتتى .

نادەم كۈلۈمسىرىدى :

— هەي ژارىسجان ، گەپدانلىق قىلمۇاتقىنىم يوق ، ئۆزۈمنىڭ كۆز قارىشىمنى ئېيتىۋاتىمەن ، سەنمۇ ئېيتىۋاتسەنغۇ ... گېپىڭ توغرا بولسا قوشۇلىمىز ، خاتا بولسا قوشۇلمايمىز ، بۇ دائىم بولۇپ تۇرىدىغان ئىش ، بۇنىڭ نېمىسى گەپدانلىق ؟

— هە ، بولدى ، سېنىڭ توغرا ، — ژارىسجان تەتۇر ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇۋالدى ۋە تىترەپ كەتكەن قوللىرى بىلەن تاماكا يۆگىدى .

— بۇ گەپنى قويۇڭلار ، — دېدى باتىرغازى تېخىچە يىراقلارغا نەزەر تاشلاپ تۇرغىنىچە ، — ئوسمان سارتوقايغا قاچقان بولسا ، ئۇ يەردىن قۇمغا كىرىپ كېتىشى مۇمكىن ، ئۇنداقتا مەقسىتى نېمىدۇ ؟

— ئۇ يەردىن گۇچۇڭغا كېتەر ...

نادەم تەتۇر ئۆرۈلۈپ ئولتۇرۇپ هەدەپ تاماكا چېكىۋاتقان ژارىسجانغا قاراپ قويۇپ مۇنداق دېدى :

— گەپدانلىق بولسىمۇ يەنە سۆزلەي ، ئوسمان گۇچۇڭغا كەتسە ، ئالتاي تەۋەسىدىن چىقىپ كەتكەن ، گومىنداڭ هۆكۈمرانلىقىدىكى رايونغا ئۆتۈپ كەتكەن بولىدۇ . مېنىڭچە ئۇ ئۇنداق قىلمايدۇ ، بىز بىلەن ئاخىرىغىچە ئېلىشىدۇ ، مەقسىتىمگە يېتىمەن دەيدۇ . ئاڭلىمىدىڭلارمۇ ، ئالتاينى ئۆلسەممۇ قارىلىلار[1]غا

---

① قارىلىلار — بۇزۇقلار مەنىسىدە ئوسمان باندىتلىرى ئۆچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىلىرىنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى .

بېرىپ قويمايمەن دېگىنىنى ، سارتوقاينى ئىستراتېگىيلىك جاي دەپ ھېسابلىغان بولۇشى مۇمكىن .

ــ قوغلاۋەرسەك ، ماڭدامدا بىر دەككىسىنى بېرىۋەرسەك ، گۈچۈڭغا قاچماي نېمە ئىلاجىسى .

ــ ئەلۋەتتە ، بولالماي قالغاندا ، پۈتۈنلەي بەربات بولۇشقا كۆزى يەتكەندە ، شۇنداق قىلىشى مۇمكىن ، لېكىن ھازىرچە ئۇ ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ .

يارىسى يېڭى ساقايغان ئاراش تۆۋەندىن بۇلارنىڭ يېنىغا ــ تاغ ئۈستىگە چىقىپ كەلدى .

ــ كە ، بايقۇش ، ــ دېدى باتىرغازى ، ــ ھەيۋەتلىك تاغلارغا ، ۋادىلارغا قارىغىنا ، كۆڭۈللىرىڭ قانچىلىك يايراپ كېتەركىن ، مۇشۇ يەرلەرنىڭ خوجايىنى بىز ، دەپ كېرىلىسەك ، بېشىڭ مۇنۇ كۆپكۆك ئاسمانغا يەتمەسمۇ ...

ــ ھېلىمۇ بېشىڭ يېتىپ تۇرۇۋېتىغۇ !

ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ كېتىشتى ــ دە ، تۆت ئەتراپقا خوجايىنلىق غۇرۇرى بىلەن نەزەر سېلىشتى . كەڭ زېمىن ، ساپ ھاۋا ، ئاق لېنتىدەك ئۇزاقلارغا سوزۇلغان دەريا ئۇلارنىڭ يۈرەك ــ باغرىنى دولقۇنلىتىپ ، كۆچلۈك ھاياجانغا سالغاندى . كۆزلەردە ئىپتىخار ۋە غۇرۇرلۇق ئۇچقۇنلىرى چاقناۋاتتى ، پاھ ... بۇ زېمىننىڭ چېكى بارمىدۇ ...

× × ×

ئۇلۇباي قىزىل تېغىدىن بۇيرۇق بويىچە سار سۈمبىگە قايتىپ كەلگەن نىزامىدىن پولكى ، ئالتىنچى ئايدا سارتوقايغا ئاتلىنىش توغرىسىدا يەنە بۇيرۇق تاپشۇرۇۋالدى .

تاڭ سەھەر يولغا چىققان قوشۇن بىر قونۇپ قارا توڭگىگە يېتىپ كەلدى ۋە ئوزۇقلىنىش ئۈچۈن ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى .

تەييار تاماقلىرى تۆگۈگەندى . شۇڭا ، ھەممىسى بەللىرىگە ئېـ
سىۋالغان تاماق قاچىسىنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئىچىگە ئۇچ يۈز
گرامدىن گۆش ، ئىككى تالدىن ياڭيۇ سېلىپ قايىنىتىشقا باشلـ
دى .

بۇ جىمجىتلىققا چۆكۈپ قالغان يەر بىردەمدىلا ۋاڭ ـ چۈڭ
ئاۋازلارغا ، مىڭلىغان تاماق قاچىلىرىنىڭ ئاستىدىن چىقىۋاتقان
ئاقۇچ تۈتۈنلەرگە تولۇپ كەتتى . لېكىن ، بۇ يەردىكى دەم ئېـ
لىش ـ ئوزۇقلىنىش ئانچە ئۇزاققا بارمىدى . بىر سائەت ئۆتكەنـ
دىن كېيىن ، قوشۇن ئاتلىنىپ ، يەنە يولغا چىقتى .

بېشىغا ماش رەڭلىك شەپكە ، ئۇچىسىغىمۇ ماش رەڭلىك
تېرىكىدىن تىكىلگەن گىمناستوركا ، گەلەپى شىم ، ئايىغىغا
چىگرىن ئۆتۈك كىيىشىپ ئات ئۈستىدە لاچىندەك ئولتۇرغان
كوماندىر ـ جەڭچىلەر تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ سەپلىرىنى بۇزـ
ماي ھەيۋەت بىلەن يۈرمەكتە ئىدى . ئۇلارنىڭ پاگونلىرىدىكى
بالداق ۋە يۇلتۇزلار ، كۆكسىدىكى ئوردېنلار كۈننىڭ شولىسىدا
ۋالىلداپ چاقنايىتتى ...

ئۆزلىرىنىڭ ھەيۋەتلىك يۈرۈشلىرىگە مەسلىكى كەلگەن
جەڭچىلەر ئات ئۈستىدە تېتىك ۋە روھلۇق ئولتۇراتتى . ئۇرۇش
بورانلىرىدىن سىزىقلار پەيدا بولغان ، قارىدىغان يۈزلەردە مەغـ
رۇرلۇق ئەكس ئېتەتتى . چۈنكى ، بۇلار ـ تاغ ـ ئېدىرلاردا ،
دەشت ـ دالىلاردا تېنەپ ـ تەمتىرەپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ
يۈرگەن قاچقۇنلار ئەمەس ، ئاشۇ قاچقۇنلارنى ھېلى تاغقا ، ھېلى
قۇمغا ، ھېلى چاتقاللىققا ۋە ھېلى ئۆڭكۈرلەرگە قېچىشقا مەجبۇر
قىلىۋاتقان مەردانە قوشۇن ، ئەندىشىسىز قوشۇن ، مەغرۇر قوـ
شۇن ! ...

قوشۇننىڭ كەينىدە ئوزۇق ـ تۈلۈك بېسىلغان ھارۋىلار
كالۇننىسى كېلەتتى . ھارۋىلارنىڭ غىچىرلىشى بىر خىل رىتمـ
لىق سازدەك ئاڭلىناتتى . ھارۋىكەشلەر ھەر تەرەپكە زەن قويۇپ

قاراپ تەبىئەتنىڭ بۇ بېزەلگەن مەزگىلىگە زوقلىنىپ باراتتى .

6 ـ ئاي ـــ تاغ ـ دالىلاردا تەبىئەتنىڭ راسا بېزەلگەن ۋاقتى . پۈتۈن دالىلار گۈل ـ چېچەككە پۈركىنىپ ، تۈرلۈك ـ تۈمەن قۇشلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازلىرى ، ھاشاراتلارنىڭ چىرىلداشلىرى ، بولۇپمۇ كاككۇكنىڭ ئۈزۈپ ـ ئۈزۈپ قىچقىرىشى كۆڭۈللەرنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ كېتىدۇ ... ئەنە ، كاككۇكنىڭ ئاۋازى ئىككى بولدى ، ئۈچ بولدى ... كىشىلەر نېمىشقا شۇنچە چىرايلىق ، كۆڭۈللەردە ھادىس نەپىس ـ نازۇك تۇيغۇلارنى قوزغىتىدىغان بۇ جانىۋارنىڭ ئاۋازىنى «غېرىب» دەيدىغاندۇ ؟ غېرىب ئادەملەرنىڭ نېمىشقا ئۇنىڭ بىلەن ئاشنا ـ ئاغىنە بولغۇسى كېلىدىغاندۇ ؟ ئۇنىڭ ئاۋازىنىڭ يېقىملىق ـ تاتىملىق بولغانلىقىدىنمۇ يا ؟ ياكى دەردمەنلەرنىڭ كونا دەردلىرىنى قوزغىتۇۋەتكەنلىكىدىنمۇ ؟ ... قاراڭلار ، پۈتۈن سەپ ـــ كوماندىرلارمۇ ، جەڭچىلەرمۇ جىمجىتلىققا چۆكۈپ كەتكەن ، بۇلارغا نېمە بولغاندۇ ؟ پاھ ... بۇ يېقىملىق ئاۋاز نېمىدېگەن سېھىرلىك كۈچكە ئىگە ـ ھە ! ھەتتا ئاتلارنىڭمۇ پۇرقۇشى ئۆچكەن ، ئۇلارمۇ تەسىرلىنىپ كەتكەنمىدۇ ياكى قۇلاققا ئاڭلانمايۋاتامدۇ ؟ ... شۇ تاپتا ئاسانلا ھاياجانلىنىدىغان ھەمشىرە قىزلارنىڭ ھېسسىياتى قانچىلىك قوزغىلىپ كەتكەندۇ ؟ ... راست ، قىزلارنىڭ كاككۇكلار سايراۋاتقان دەرەخ يېنىغا بارغۇسى كېلەتتى . ئەگەر جەڭگىۋار سەپنى دېمىسە ، كاككۇكلار شېخىغا قونۇۋېلىپ قىچقىرىۋاتقان ئاشۇ دەرەخنىڭ ئاستىدىكى چىملىققا ئۆزلىرىنى تاشلىغان بولاتتى ، ئامال قانچە ... مەيلى ، سايرا ! جانىۋار ! كىشىدە ئازابلىق ھېسلارنى قوزغاتساڭمۇ مەيلى ، توختىماي سايرا ، كەل ئاشنا بولايلى ! ...

كەچ كىردى . تاغنىڭ سالقىن شامىلى باشلاندى ، ئاز دەم ئېلىپ كېچىچە يۇرۇش قىلغان قوشۇن تاڭ قاراڭغۇسىدا سارتوقايغا يېقىنلاپ كەلدى . ئاندا ـ ساندا ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى

ری ئاڭلىنىشقا باشلىدى .

قوشۇن دەريا بويىغا چۈشتى . بۇ يەردە كۆيگەن ، پاچاقلانغان ئىككى ماشىنا ۋە بىرنەچچە ئۆلۈكلەر ياتاتتى . كىملىكىنى تونۇ-غىلى بولمايتتى ، تاڭ ئاتقاندىن كېيىنمۇ تونۇغىلى بولمىدى . ھەممىسى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈلگەن بولۇپ ، خۇددى كۆيۈپ ئۆچ-كەن ياغاچلاردەك قاپقارا بولۇپ كەتكەن ، پەقەت لەززەت ئىسىم-لىك ياش قازاق ئايالنىلا تونۇغىلى بولاتتى . ئۇنىڭ كۆكسى كېسىپ تاشلانغان ، مەيدىسىدە نەيزە ئىزى ، قۇلىقىدىن ئاققان قان ئېڭىكىنى بويلاپ ئېقىپ قېتىشىپ قالغانىدى . قۇۋانىش ئىسىملىك ۋۇزۇود كوماندىرى لەززەتنى تونۇپ ، ئۆزىنى تاشلاپ ، ئۆپكىدەپ يىغلاشقا باشلىدى... بۇ دەھشەتلىك مەنزىرىنى كۆر-گەن جەڭچىلەرمۇ ئۆزىنى توختىتىۋالالمىدى ...

نىزامىدىن شىمالىي فرونت رازۋېدكىسىغا غەزەپلەندى . بۇ يەرنى چارلاشقا كەلگەن رازۋېدكىچىلار شىمالىي فرونتقا ، پۇقرا-لاردىن باشقا ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ ، باندىتلار كېتىپتۇ ، دەپ مەلۇمات ئېلىپ بارغان . شۇنىڭدىن كېيىن پودپولكوۋنىك ئەخ-مەتجان پۇقرالارنى باندىتلارغا ئەگەشمەسلىككە دەۋەت قىلىپ تەشۋىق - تەرغىبات ئىشى بىلەن ئىككى ماشىنىدا ئادەم ئېلىپ كەلگەنىدى . نىزامىدىنمۇ باشقا كوماندىرلارمۇ ، جەڭچىلەرمۇ بۇ ئەھۋاللارنى ئۇقمايتتى .

مىڭلىغان كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇ-رۇپ ، دەھشەتلىك ئۆلتۈرۈلگەن ، قارا كۆزلىرىنى مەڭگۈگە يۇ-مۇپ يانقان ياش ئايال ئالتاي پولكىنىڭ ھەمشىرىسى ئىدى . مىللىي ئارمىيە 1945 - يىلى 10 - ئايدا سارسۇمبىنى ئازاد قىلغاندا ، ياش ئەر - ئايال قۇۋانىش بىلەن لەززەت ئىككى بالىسىنى — بىرسى ئۇچ ياش ، يەنە بىرسى تېخى يېشىغا يەتمىگەن ئىككى قىزىنى ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا تاشلاپ بېرىپ ، مىللىي قىسىمغا قاتناشقان ۋە قولىغا قورال ئالغان . قۇۋانىش

نىزامىدىن پولكىدا ، لەززەت ئالتاي پولكىدا ئىدى . ئۇرۇشلاردا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقلىرى ھەر ئىككىسىنىڭ كۆكسىگە «پىدائىي» لىق ئوردىنلىرىنى ئاسقان .

كونا ئۆيلەرنىڭ بىرىدە پۇتىغا ئوق تېگىپ يالغۇز يانقان قىرىق ياشلار چامىسىدىكى مالچى ، كۆيدۇرۇلۇپ قاپقارا ياغاچقا ئوخشاپ قالغان ئۆلۈكلەرنىڭ ۋە لەززەتنىڭ قانداق ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى .

ئەخمەتجان ئىككى ماشىنىدا تەشۋىقاتچىلارنى ئېلىپ كەلگەنده ، پۇقرا ئەمەس ، پۇتۇن تۈرقى پۇقرالارغا ئوخشاش ئۇچ يۈزدىن كۆپرەك باندىتنىڭ قورشاۋىدا قالغان .

ــ بوي بەرمەڭلار ! ــ دېگەن ئەخمەتجان قەھرى بىلەن ۋارقىراپ ، ــ بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز ! ... پودپولكوۋنىك جەڭچىلىرىنى تېز ئورۇنلاشتۇردى ، ــ ماۋۇ تۆتىگلار ئەسكى تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈڭلار ، ماۋۇ بەشىگلار ماشىنىنىڭ بېقىنىغا ئۆتۈڭلار ، ئاۋۇ قىرنى دالدا قىلىڭلار ، ئازگالغا چۈشۈڭلار ...

ھەرقايسى ئەپلىك جايلاردىن ئابارون تۇتقان جەڭچىلەر بىلەن باندىتلار ئارىلىقى بىر يۈز ئەللىك ـ ئىككى يۈز مېتىر كېلەتتى . دەھشەتلىك ئېتىشىشلار باشلاندى ، قوماچ قورۇغاندەك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى . باندىتلار تۆت تەرەپتىن شىپقاپ كېلەتتى . ئازگالغا چۈشۈۋېلىپ تاپانچىسىدىن ئوق ئۇزۇۋاتقان ئەخمەتجان جەڭچىلىرىگە بۇيرۇق بېرىپ تۇراتتى :

ــ كەينىگە قارا ، گىرانات تاشلا ! ... ئوق يېنىڭغا قارا... سايرات ئاپتوماتنىكنى ! ...

ئايال پۇقرالارغا خىزمەت ئىشلەيمەن دەپ كەلگەن لەززەت تۆت ئەتراپقا چەبدەسلىك بىلەن ئۆملەپ ، يەر بېغىرلاپ ، يۈگۈرۈپ يۈرۈپ يارىدار بولغان جەڭچىلەرنى تاڭدى ، ئاغزىغا سۇ تېمىتتى ، قانلارنى سۈرتتى . بەزى ئېغىر يارىدارلارنىڭ قولىدىن

ئاپتوماتىنى ئېلىپ ، يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان باندىتلارنى ئېتىپ چېكىندۈردى . تۆت سائەتلىك جىددىي ئېلىشىش ئۈنىڭغا بىر سائەتتەكمۇ بىلىنمىدى ...

تاشلانغان بومبىلار ماشىنىلارنى پاچاقلاپ تاشلىدى ، ئۇلار بارغانسېرى يېقىنلىدى ، باستۇرۇپ كەلدى . باندىتلار بىر يۈز يىگىرمىدىن كۆپرەك ئادەمدىن ئايرىلىپ قالغان بولسىمۇ ، ئەخـ مەتجان ، لەززەت قاتارلىق ئون بىر ئادەمنى تىرىك تۇتۇشقا مۇۋەپپەق بولدى .

ئوسماننىڭ لەشكەر باشلىقلىرىدىن بىرسى قابان ئەڭ دەسـ لەپ لەززەتنى سوراق قىلىشقا ئېلىپ چىقتى . لەززەتنىڭ مۇز- چاقنى پاتۇرۇپ قويغاندەك دۇپدۇگىلەك قاپقارا كۆزلىرىدىن غەـ زەپ ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى . قابان ئۇنىڭ مىللىي ئارمـ يىگە قاتنىشىش تارىخىنى سوراپ بولۇپ :

ــ سەن بالا ، بۇ سەپكە ئالدىنىپ قاتنىشىپ قالغانسەن ، بىز بۇنى جىنايەت ھېسابلىمايمىز ، ــ دېدى ئۇ لەززەتكە خەبـ خاھلىق قىلىش ئەلپازىدا .

ــ يوقسۇ ئاقساقال ، مەن ئۆز ئىختىيارىم ، گومىنداڭغا يانغان قەھرىم بىلەن ، ئىككي بالامنى تاشلاپ قويۇپ ، جەڭگىۋار سەپكە قاتناشقانمەن ، ــ دېدى ئۇ .

ــ نەچچە ياشقا كىردىڭ ؟

ــ يىگىرمە ئۈچكە .

ــ ياش ئىكەنسەن ، يان كەينىڭگە ، مانا ئۆز خەلقىڭ ، ئانا تۇپرىقىڭ...

لەززەت كەسكىن ئېيتتى :

ــ مېنىڭ ئۆز يېرىم ، سەن ئېيتىۋاتقان بۇ ئالىقانچىلىك يەرلا ئەمەس . بىلەمسەن ، مېنىڭ ئۆز يېرىم پايانسىز ، ئۇ چېتـ دىن ـ بۇ چېتىگە سەن ئاۋۇ يۇگرۇك قارا ئېتىڭ بىلەن نەچچە ئاي چېپىپمۇ يېتەلمەيسەن ! خەلقىمنىڭ ساننى ئېلىشقا ئەقلىڭ

يەتمەيدۇ !

قاباننىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلدى :

ــ ھەي ، ئەخمەق بالا ، سەن بۇ قىزىل جاھانگىرلارغا ئەگىشىپ نېمە تاپماقچى بولىسەن ؟

ــ سەن ئېيتىۋاتقان «قىزىل جاھانگىرلار» خەلقنى گومىنداڭنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلدۇردى ، ئەمدى ساڭا ئوخشاش تاپاۋىتىڭ ئاستىدىن چىققان قۇيرۇقلارنى ئامان قويمايدۇ :

قابان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى !

ــ مەيدىسىدىكى ئاۋۇ تۆمۈرنى[1] يۇلۇپ تاشلا ! كۆكسىنى كەس بۇ جاۋۇلداقنىڭ !

لەززەتنىڭ باياتىن بېرى بوش تۇرغان قولىنى كەينىگە باغلاشتى ۋە باش ـ كۆزىگە تاراسلىتىپ قامچا سالدى ... گىمناستوركىسىنىڭ ئالدىنى يىرتىپ تاشلاپ ، ئىككى كۆكسىنى كېسىپ تاشلىدى . ئۇ بۇ چاغدا چىشنى ـ چىشىغا چىشلەپ ئۇن چىقارمىدى ، ئۆز قولىدا جان بەرگەن يارىدارلارنى ئېسىگە ئېلىپ كۆزلىرى قىزىرىپ كەتتى ، ماڭلىيىدا قامچا ئىزى قالغان يەردىن چىققان قان يۈزىنى بويلاپ چىپىلداپ ئېقىشقا باشلىدى ...

ــ دادام مۇئەللىم ئىدى ، ــ دېدى لەززەت قەھرى ـ غەزەپ بىلەن ، ــ شېك شىسەي تۇتۇپ كەتكەن ، ئاڭلىشىمچە دادامنى ئورۇمچىدە مانا مۇشۇنداق قىيناپ ئۆلتۈرۈپتىكەن ، ئېيتقىنا ، ئەي جاللات ، سېنىڭ شېك شىسەيدىن نەرىڭ كەم ؟... بىلىپ قويغىنكى ، سەن دەۋاتقان «جاھانگىرلار» سەۋلەرنىڭ كۆلۈڭنى كۆككە سورۇپ ، خەلقنى بۇلاڭ ـ تالاڭدىن ، قان تامغان قىلىچىڭدىن قۇتۇلدۇرىدۇ !

قابان باياتىن بېرى بۇ قارىغايدەك مەغرۇر ياش ئايالنى ئوتنا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈشنى ئويلىغان بولسىمۇ ، لېكىن يۈرىكىنى

---

① تۆمۈرنى — «پىدائىي» لىق ئوردىنىنى دېمەكچى .

زىدە قىلغان خەنجەردەك ئۆتكۈر بۇ سۆزنگە چىدىماي يېنىدىن تاپانچىسىنى سۈغۇرۇۋالدى ـ دە ، كەينى ـ كەينىدىن ئىككى پاي ئاتتى . ئاندىن لەشكەرلىرى سۈنايلاپ يېتىپ قالغان ئايالنىڭ كۆكسىگە نەيزە سانجىدى .

ئۇنىڭدىن كېيىن سوراققا ئەخمەتجاننى ئېلىپ چىققانىدى ، بىراق ئۇنىڭدىن لەززەت ئېيتقان سۆزلەردىنمۇ ئۆتكۈر سۆزلەرنى ئاڭلىدى ، شۇنىڭ بىلەن قابان سوراق قىلىشنى توختاتتى ـ دە ، ئەخمەتجان بىلەن قوشۇپ ، ئون نەپەر جەڭچىنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلاپ ، ياغاچ ئاستىغا بېسىپ كىرسىن چېچىپ ئوت قويۇپ ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇدى...

پۇتۇن جەڭچىلەرنىڭ قەلبىدە ئىنتىقام ئېلىش ئىستىكى ، باندىتلارنى قوغلاپ ـــ سۇر توقاي قىلىپ تۇگەتمىگۈچە تىنماس ئىستىكى يانىدى ! نەملەنگەن كۆزلەردىن غەزەپ ـ نەپرەت ئۇچقۇنلىرى چاچرىدى...

چارلاشتىن تېز قايتقان رازۋېدكىچىلار پولك شتابىغا مۇنداق مەلومات ئېلىپ كەلدى :

ـــ باندىتلار بۇ يەردىن تەخمىنەن ئالتە ـ يەتتە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى دەريا بويىغا توپلىنىۋېتىپتۇ ، ئۆزىگە نۇرغۇن پۇقرالارنى ئەگەشتۈرۈۋالغان ، موڭغۇل پۇقرالارمۇ بار ، ھېسابسىز نۇرغۇن چارۋا ماللارنىمۇ شۇ يەرگە يىغىۋاتىدۇ...

ـــ باندىتلار ئۆزلىرىنى ، پۇقرالارنى ، چارۋا ماللارنى دەريادىن ئۆتكۈزۈۋېلىپ بىزنى ئامالسىز قالدۇرماقچى ، ـــ دېدى نىزامىدىن كوماندىرلارغا ، ـــ ھەقىقەتەن شۇنداق قىلالىسا ، بىز ئامالسىز قالىمىز ، چۈنكى ئۇلار ئۇ قاتقا ئۆتۈپلا مۇداپىئەلىنىۋالىدۇ . تېز يۇرۇش قىلايلى !

پۇتۇن پولك تاراسلاپ يۇرۇپ كەتتى . ئەمما ، ئېدىرلىقلارغا يەتكەندە قارشىلىققا دۇچ كەلدى . ئاتلىرىدىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولدى . لېكىن ، شىددەت بىلەن ئېتىپ ، تەرەپ ـ تەرەپتىن

ئىلگىرىلەۋەردى . بىرىنچى ئېدىرلىق ئىشغال قىلىنغاندىن كېـ
يىن ، باندىتلار ئىككىنچى ئېدىرلىقتا پەيدا بولدى . پۇتۇن قە-
سىم چېچىلىپ كەتتى ، بىر ياقتىن ئېتىپ ، بىر ياقتىن ئىلگە-
رىلەشكە توغرا كەلدى . جەڭچىلەر دەريانىڭ قىستاپ كېتىپ
باراتتى .

چېكىنىپ دەريا بويىغا ئەڭ دەسلەپ يېتىپ كەلگەن ئوسمان
لەشكەر باشلىقى ـــ ئاق ـ سىرىق يۈزلۈك ، كۆككۆز ، ئىنچىكە
بۇرۇتلۇق قاباباشقا مۇنداق دېدى .

ـــ قارىلار بىلەن قاتتىق ئېلىش... كەلگەنلىرىنى ئۆڭتۈ-
رۈۋەت ، يانما ، مىختا بول !...

دەريادىن بىرىنچى بولۇپ ئوسمان ، شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ
قوماندانى گېنېرال جاڭ ئەۋەتكەن ئۈچ نەپەر تېلېگراف ئاپپاراتى
خىزمەتچىلىرى ئۆتۈشتى ۋە توقايلىق ئىچىگە كىرىپ تېلېگراف
ئاپپاراتى ئارقىلىق ئۇرۇمچى بىلەن سۆزلەشتى :

ـــ ئېيت ، چاپسان ئېيت ، ـــ دېدى ئوسمان تاقەتسىز-
لىك بىلەن ، ـــ بىزگە دەرھال ئەسكەر ئەۋەتسۇن ، چوڭ زەم-
بىرەكلەرنى ئەۋەتسۇن ، نېمىشقا ئەۋەتمەيدۇ ، ھە ؟...

ئەسەبىيلەشكەن ئوسمان بىر ئورۇندا تۇرالمايتتى .

ـــ ئەۋەتىش قىيىن دەۋاتىدۇ .

ـــ قىيىن ... نېمىسى قىيىن ، بېرىمەن دەپ ۋەدە قىلغان-
غۇ... نېمىشقا مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمايدۇ ؟... ھەممىسى ئوخ-
شاش بۇ نېمىلەرنىڭ ، چاشقاندەك كىترلاشنىلا بىلىدۇ .

ئۇنىڭ قۇلاق چۆرىلىرىدىن ئاققان تەر تامچىلاشقا باشلىدى ،
قوللىرى تىترەيتتى...

رادىيىستلار ئالغان جاۋابنى ئېيتتى :

ـــ ئازراق ئەۋەتسەك ، بەربىر پايدىسى يوق ، بىرەر ئاۋا-
لىق دىۋىزىيە ئەۋەتەيلى دېسەك ، تەمىنات يەتكۈزۈپ بېرىش تەس
دەۋاتىدۇ .

ـــ تەمىنات... نېمە تەمىنات؟... تاغلاردىكى پۈتۈن قوي ـ كالىلار مېنىڭ ، ئېيت ، كۈندە بەش ژاخ شورپا بېرىشكە قۇربىم يېتىدۇ ! ـــ ئوسماننىڭ كۆزلىرىدە جاھىللىق ، تەرسالىق ئوتلىرى ياندى ، بىرەر ئىشقا چېچىلىپ ، ئەسەبىيلەشكەن چېغىدا ئۇنىڭ سەل قىيىسقراق كۆزلىرى شۇنداق دەھشەتلىك چاقناپ كېتەتتى . «ئارام خۇدا» كۈنلىرىنىڭ بارغانسېرى ئازلاپ كېتىپ بېرىشىمۇ جېنىمغا پاتقاندى .

ـــ ئۇلار بۇ يەردىكى يەرلىك تاماقلارغا كۆنەلمەيتتى .

ـــ سەنمۇ كۆندۈڭغۇ ؟... ياتسىرايدىغان تامىقىڭ قالدىمۇ ؟ كەلمەي تۇرۇپ قورساقنى ئويلايدۇ ، شۇمۇ قوشۇنمىش... شۇڭا ئۇچ ۋىلايەتنى تارتقۇزۇپ قويغان نېمىلەردە بۇ !

ـــ سىزدىن ھال سوراۋاتىدۇ ، ـــ دېدى رادىستلار ، ـــ ھازىرچە بەيتىكنىڭ يېنىدا دەم ئېلىپ ، ئۆزىنى ئوڭشۇۋالسۇن ، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئالدىرىمىسۇن ، ئۇ يەردە بىزنىڭ بىر روتا ئەسكىرىمىز بار ، شۇنىڭ بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرسۇن... دەيدۇ .

ئوسمان رادىستلارنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ :

ـــ مەندىن ھال سورىغىنى قۇرۇسۇن . ماڭا ئەسكەر كېرەك ، دېدى ۋارقىراپ .

ـــ رادىستلار سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ بىز ئاشلىق ، قورال يەتكۈزۈپ بېرىمىز . يەنە مەلۇم قوشۇنمۇ ئەۋەتىمىز ، تازا كۈچ توپلاپ ، بىراقلا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش كېرەك...

ـــ قاچان ئەۋەتىدىكەن ، مەن ئۆلگەندىمۇ ؟...

رادىستلار سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ ھازىرچە ئىلى تەرەپنىڭ ھەربىي كۈچلىرىنى رازۋېدكا قىلىپ ، ۋاقتى ـ ۋاقتىدا تېلېگرام ئارقىلىق بىزگە خەۋەر قىلىپ تۇرسۇن ، ھودۇقمىسۇن ، دەپ تاپىلاۋاتىدۇ .

ـــ ئارام بەرمەيۋاتسا ، ئۆزىنى ئوڭشۇۋالسۇن ، ـــ دەيدۇ

دۆتلەر ، ـــ ئوسمان قولىنى سىلكىدى ۋە يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ غودۇڭشىدى... بۇ چاغدا ئېتىشىش ئاۋازلىرى دەريا ياقىسىغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئۇ قانقا قارىدى ـ دە :

ـــ بولدى ، قۇرۇق سۆزنى قويسۇن ، ـــ دەپ ئورنىدىن تۇردى .

ئوسمان ۋە تېلېگراف ئاپپاراتى خىزمەتچىلىرى بۇ يەردىن تېزلا يۆتكىلىپ ، كۆزدىن غايىب بولۇشتى .

پۇتۇن پولك ئېدىرلىققا يېپىلىپ كەتكەندە ، نىزامىدىننىڭ بۇيرۇقى يېتىپ كەلدى :

ـــ قىسىملار ئاتاكىغا ئۆتسۇن !

بۇ چاغدا ئاراش بىر گۇرۇپپا جەڭچى بىلەن دەريا ياقىسىدىكى توقايلىقتىن باندىتلارغا يېقىنلاپ بارغانىدى ، ئۇ بىرنەچچە باندىتنىڭ تاپانچا ، قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ ، موڭغۇل پۇقرالىرىنى دەريادىن ئۆتۈشكە زورلاۋاتقانلىقىنى كۆردى . مەرگەن ئاراش تاپانچىلىق ئىككى باندىتنى دومىلاتتى ، ئۇچىنچىسىنى ، تۆتىنچىسىنى...

ـــ يۇگۇر ئابدۇقادىر ! ـــ دېدى ئالدىراپ .

ئابدۇقادىر ئوقتەك ئۇچۇپ ئۇلارغا يېقىنلاپ باردى ـ دە ، ئاپتوماتىنى سايرىتىۋەتتى ، ئۇنىڭغا ئۇلاپ قالغان جەڭچىلەرمۇ قوراللىرىدىن توختىماي ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى . باندىتلار ئۆرە ـ تۆپە بولۇشۇپ ، يېقىلغانلىرى ۋارقىرىشىپ ، ئاتلار كىشنەپ ، قويلار مەرىشىپ ، دەريا بويى ئالاقزادىلىك ئىچىدە قالدى . لېكىن ، بۇياققىمۇ ئوقلار ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى...

ـــ ھۇررا !... ئالغا !

كۇچلۇك ئاۋازلار ، ئاتلارنىڭ دۇكۇرلەشلىرى ئاڭلاندى . باندىتلار ئۆزلىرىنى دەريانىڭ ئاتتى . كەڭلىكى ئوتتۇز مېتىردەك دەريا يۈزى خۇددى ئۆلۈك قاغىلار بىلەن تولۇپ كەتكەندەك

يىرگىنىشلىك تۈس ئالدى .

ئۇ قاتتىن ـــ دەريادىن بۇرۇنراق ئۆتۈپ مۇداپىئەلىنىد-
ۋالغانلارنىڭ ئوقىدىن ئاراش يىتىلدى .

ـــ ئاراشقا ئوق تەگدى !

ئابدۇقادىر ئېتىۋاتقان ئاپتوماتنى توختىتىپ ئۇنىڭ يېنىغا
ئوقتەك ئۇچۇپ كەلدى . .

ـــ ئاراش !... ئاراش ! ئاراشقا ئوق تەگدى !... ـــ ئۇ
ئۆزىنىڭ قاتتىق ۋارقىرىغانلىقىنىمۇ بىلمەيتتى . ئاتاكىغا ئۆتكەن-
لەرمۇ دۇكۇرۇشۇپ قىقاس ـ چۇقان بىلەن يېتىپ كېلىشتى .
چېپىپ كەلگەن رەيھان ئېتىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، ئۇنىڭ
بېشىنى تىزىغا ئالدى . لېكىن ، بۇ موڭغۇل يىگىت ئويناق قارا
كۆزلىرىنى مەڭگۈگە يۇمغانىدى .

قىسىم ئۇچۇن قەيسەر جەڭچىسىدىن ئايرىلىش ئەلۋەتتە
ئېغىر ئىدى . ئۆزلىرىنى باندىتلارنىڭ چاڭگىلىدىن قۇتقۇزۇۋال-
غان بۇ مەرد ئوغۇل ئۇچۇن موڭغۇل پۇقرالار ھەممىدىن كۆپرەك
ئازابلاندى... قازاق پۇقرالارنىلا ئەمەس ، بىر ئايدىن بېرى يۇزگە
يېقىن موڭغۇل پۇقرالارنىمۇ باندىتلار ئۆزلىرىگە ئەگەشتۈرۈپ
ئازابلاپ يۇرگەنىدى .

نىزامىدىن ئۇنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ، ھەسرەتلە-
نىپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى... ئۇنىڭ 1944 ـ يىلى بىر ئوۋ
مىلتىقى بىلەن نىلقا تاغلىرىغا يېتىپ بېرىپ قوزغىلاڭچىلارغا
قوشۇلغانلىقىنى ئەسلەپ ، ئۆزىنىڭ كېچىكىپ قالغانلىقىنى ئە-
لەم بىلەن ھېس قىلدى : «خەير ، ئامال قانچە ، ـــ دەپ ئوي-
لىدى ئۇ ، ـــ نەچچە يۈزلىگەن دۇشمەننى غەرق قىلدۇق ،
ئالتە يۈزدىن ئارتۇق پۇقرانى ، يۈزمىڭغا يېقىن چارۋا مالنى
قۇتقۇزۇپ قالدۇق... »

ئەتىسى ئاراشنىڭ جەستى چىڭگىل دەرياسىنىڭ بويىغا
دەپنە قىلىندى . قەبرە ئۈستىگە تاختايدىن ئاددىي قەبرە خاتىرە-

سى تۇرغۇزۇلدى . ئۇنىڭ يېنىغا كۆزلىرى ياش رەيھان دالا گۈللىرىدىن كۆڭۈل قويۇپ تۇزگەن بىر دەستە گۈلنى سانجىپ قويدى . ئېغىر سۈكۈتتە باشلىرىنى ئېگىشىپ تۇرغان كومانـ
دىر ـ جەڭچىلەر ئالدىدا ، ئابدۇقادىر قەيسەر سەپدىشى ، ئىنقىلاب ئوغلانى ، مەرد جەڭچى ئاراشقا ئاتاپ يازغان شېئىرىنى ئوقۇدى :

ـــ چىقتىڭ نىلقا تاغلىرىغا ئوۋ مىلتىقىڭ بەتلەگلىك ،
ئەسىرلەردىن زۇلۇم بىرلە ئېلىڭ بولغاچ پىغان ، دەردـ
لىك .
ئانا يۇرت ئاھىنى ئاڭلاپ قەددىڭنى رۇسلىدىڭ ، ئېيتتىڭ :
زۇلۇمغا قارشى تۇرماسلىق جاھاندا ئەڭ جىنايەتلىك .
بوران ـ يامغۇر ، شۇۋىرغان ھەم سىيرىلما تاغ ۋە يا ساز ـ
لىق .
قەيەردە قىلمىغىن جەڭنى سېنىڭچۇن بەك ئىدى ئەپلىك .
ئەجەب مەرگەن ، ئەجەب قەيسەر ، ئەجەب باتۇر ئىدىڭ
ئاراش .
جىمى جەڭچىگە دىلكەشتىڭ ئەجەب ياخشى پەزىلەتلىك .
«باتۇرلۇق» ھەم «پىدائىي» لىق مېدالى چىقتى كۆكسۈڭـ
گە ،
تېمىپ تۇرغاچ بىساتىڭدىن جاسارەت ، كۈچ ـ قۇۋۋەت
مەردلىك .
سېنىڭدىن ئايرىلىپ قالدۇق ، بىراق باتۇرلۇقۇڭ ئۇلمەس ،
سېنىڭ ھەربىر ئىزىڭ ئەۋلادلىرىڭغا مەڭگۈ دەرسلىك .

ئون بەشىنچى باب

كۆڭلىگە مەلۇم نىيەتنى پۈككەن ئادەم ئۇنى ئىشقا ئاشۇ-
رۇش ئۈچۈن ، بىرەر چارە بىلەن مەيدانغا چىقىدۇ ، ئۇنىڭدىن
نەتىجە چىقمىسا ، يەنە باشقىچىرەك چارىلەرنى ئويلاپ تاپىدۇ .
شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت جاڭ-
نىڭ ئوسمان ، قالىبەكلەردىن كۆتكەن ئۇمىدىدىن تېخىچە بىرەر
نەتىجە چىقمىغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇ كۆڭلىگە باشقا بىر نىيەتنى
پۈكتى ۋە بۇنىڭ چارىلىرىنى گېنېرال مايۇر داڭ بىگاڭ ھەم
گېنېرال مايۇر لىيۇباچى بىلەن مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتى .

شۇنىڭ بىلەن تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىش ، يولىيورۇق بې-
رىش ، بۇيرۇق قىلىشلار بىلەن ئۇرۇمچى شەھىرى بىردىنلا
قاپىقى يامان ئادەمدەك سۈرلۈك تۈسكە كىرىپ قالدى . كىشى
ئەيمىنىدىغان ھالەت شەكىللەندى . تېخى بۇغدا تېغى ، ئۇنىڭ
ئاستىدىكى ئېدىرلىقلارلا ئەمەس ، شەھەرنىڭ ئۆزىمۇ قويۇق تۈ-
مان ئاستىدا قالدى .

ھەر كۈنى قايناپ تۇرىدىغان بازار ئېغىر جىمجىتلىققا چۆك-
كەن ، ئەتىگەندە ئېچىلىپ ، كېچە بىر ۋاقىتلارغىچە تاقالمايدىغان
دۇكانلار تاقالغان . بەزى دۇكانلار ئېچىلغان بولسىمۇ ، بۇ سىر-
لىق ۋەھىمىدىن قايتا يېپىلغان ياكى بىر قانىتى قىيا ئېچىپ
قويۇلغان ، بازار تەرتىپىنى ئادەتتە ساقچىلار قوغدايىتتى ، بۇگۈن
نېمىشقا قوراللىق مۇنتىزىم ھەربىيلەر كوچىلارغا چىقىۋالغان-
دۇ ؟ تېخى سېپىل دەرۋازىلىرى نەچچە قەۋەت سىم توسۇقلار
بىلەن قورشىلىپ قاپتۇ ، بۇ نېمە ئالامەتتۇر ؟... سېپىل ئۈستىگە
چىقىۋالغان ھەربىيلەر پىلىموت ، مىلتىقلىرىنىڭ ئۈچىنى سې-

پىل سىرتىغا قارىتىپ ، كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ تۇرۇشماقتا...
كىشىلەر بۇ ئەندىشىلىك ، ئېغىر ۋەھىمىدىن ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلىشماقتا :
ـــ بۇگۈن شەھەردە بىر شۇم ھەرىكەت بولامدۇ نېمە ؟
ـــ ماناس بويىدىكى مىللىي قىسىملار ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئوخشايدۇ ـ دە...
ـــ بۇگۈنمۇ ئادەم تۇتۇش بولامدۇ يا ؟
كىشىلەرنىڭ بۇ پەرەزلىرى شەپەرەڭدەك ئۇچۇپ ، ئېغىز-دىن ـ ئېغىزغا ، قۇلاقتىن ـ قۇلاققا ئۆتەتتى ، شەھەرنىڭ ۋەزد-يىتىمۇ ئەتىيازنىڭ ھاۋاسىدا پات ـ پات ئۆزگىرىپ تۇراتتى .
بىردىنلا كوچىدا خۇددى بىر يەردىن ئىتتىرىپ چىقىرىۋەت-كەندەك چەكمەن چاپانلارغا ، جۇۋىلارغا ئورىلىۋالغان «نامايىش-چىلار» پەيدا بولدى ۋە ئۇلار ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت تەرەپكە قاراپ ئاقتى . لېكىن ، «نامايىشچىلار» دا كۆتۈرەڭگۈ روھىي ھالەت ، تەنتەنىلىك ـ غەزەپلىك يۇرۇشلەردىن قىلچىمۇ ئەسەر يوق ئىدى . ئۇلار ئۇياق ـ بۇياققا ئەندىشىلىك قارايتتى ، نېمىشقىدۇ قەدەملىرىنى ئېھتىيات بىلەن باساتتى ۋە ئۇن ـ تىن چىقىرىشمايتتى... بىراق ، ئۇلارنىڭ پۇتىغا كىيگەن پاختىلىق سىرىق خەيلىرىدىن ، پاچىقىغا ئورىغان گۈجەيلىرىدىن ھەربىيلە-كى بىلىنىپ تۇراتتى . بىردەمدىن كېيىن ئۇلارغا ئەگەشكۈچە-لەرمۇ كۆرۈندى .
تېخىمۇ كۆچلۈك ئەندىشە قوزغاپ بىردەمدىن كېيىن ئارد-لاپ ـ ئارىلاپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلىنىشقا باشلىدى . لېكىن ، دەرۋازىلىرىنىڭ ئالدىغا چىقىپ تۇرغۇچىلار ، دۇكانلە-رىنىڭ يوچۇقلىرىدىن قارىغۇچىلار ، قۇلاقلىرىنى كوچىغا قارە-غان دېرىزىلەرگە ياققۇچىلار ۋە ھويلىدا تىت ـ تىت بولۇپ ئۇياقتىن ـ بۇياققا ماڭغۇچىلارنىڭ روھىي قىياپىتى بىر خىل ئەمەس ئىدى . بەزىلەرنىڭ يۈزلىرىدە شادلىق ، بەزىلەرنىڭ يۈز-

لىرىدە قايغۇ ، بەزىلەرنىڭ كۆزلىرىدە كۈلكە ئۇچقۇنلىرى ، بەزد-
لەرنىڭكىدە غەزەپ ـ نەپرەت ، ئەلەم ... بەزىلەر كوچىلارغا
چىقمىشقا تەمشەلمەكتە . بەزىلەر مۆكۈنمەكتە ؛ بەزىلەر قىياپىتد-
نى ئۆزگەرتىپ كىيىملىرىنى يەڭگۈشلىمەكتە ، بەزىلەر مۇشتلد-
رىنى تۈگۈپ نېمىگىدۇ تەييارلانماقتا . قورۇدىن ـ قورۇغا ،
تامدىن ـ تامغا بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ سۆزلىشۋاتقانلارنىڭمۇ
سۆزلىرى ھەر خىل : بىرسى : بۇگۈن بېشىنى يەيدىغان كۈن
كەلدى ، دېسە ، يەنە بىرسى : ھە ، بۇگۈن ئېلىشىدىغان كۈن
كەلدى ، دېيىشمەكتە .

شەھەرنىڭ داۋالغۇش ، جىددىيلىشىش ، بىردەم ئۆرلەپ ،
بىردەم پەسىيىپ تۇرىدىغان دولقۇنىسىمان ھەرىكەتكە كۆچكىنىگە
ئىككى يىلدىن ئاشتى . تىنچ كۈنلەر ئۇزاققا بارمايتتى ، ئۆز
ماللىرىنى داڭلاپ ۋارقىرايدىغان ئۇششاق ئوقەتچىلەرنىڭ تەنزد-
لىرىنى كۆتۈرۈپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ قاچىدىغان چاغلىرى
پات ـ پات بولۇپ تۇراتتى .

«نامايىشچىلار» ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قورۇسىغا
كىرىپ ، ھۆكۈمەت بىناسىنى ئورىۋالدى . ئادەم شۇنچىلىك كۆپ
ئىدىكى ، بىرلا ئادەم مىدىرلىسا ، ھەممە ئادەم مىدىرلاپ كېتەد-
تى ، ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىغان شوئارلار ھاۋانى يارىتتى . بايانىن
كوچىدا شۇنچىلىك شۇمشىيىپ ، ئېھتىيات بىلەن ماڭغان «نامە-
يىشچىلار» مانا ئەمدى قورۇ ئىچىگە كىرگەندە ، ئالاھىدە جانلد-
نىپ كەتكەن ، كۆزلىرى يېنىپ دەھشەتلىك تۇس ئالغان ، نەدىد-
دۇ بېرىلگەن كۈچ ئۇلارنى شۇنداق تېرىسىگە پاتمىغۇدەك ھالغا
كەلتۈرۈۋەتكەنىدى .

ـــ ئافۇجۇشى ! ۋامىن ياۋ ئا فۇجۇشى ![1]

---

① بىزگە مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان كېرەك .

ـــ ئافۇجۇشى ! ئا فۇجۇشى بۇلەي بۇشماق[1]

«نامايىشچىلار سەپرا مىجەز بولۇپ ، كەتكەنمۇ ، توختىماي قالايمىقان ۋارقىرىشاتتى . بۇ نامايىش بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇن بولۇپ ئۆتكەن نامايىشقا[2] زادىلا ئوخشىمايتتى .

بىرىنچى قېتىملىق نامايىش ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان قاسىمى ، نازىر رەخىمجان سابىر ھاجىيۇفلار تۇرپان ، پىچان ، توخسۇن ناھىيىلىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە كەتكەندە بولغان ، بۇ قېتىمقىسى ئۇلار كەلگەن ۋاقتىدا يۈز بەردى . ئۇنىڭ ئۈستىگە «نامايىشچىلار» غا ئەخمەتجاندىن باشقا ئادەم كېرەك ئەمەسكەن ، «نامايىشچىلار» تەلەپلىرى

---

① مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان قېنى ؟ ئۇ كەلمىسە بولمايدۇ !

② ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن گومىنداڭ تەرەپ ئون بىر مادداملىق كېلىشىم ھاسىل قىلىپ ، 1946 ـ يىل 1 ـ ئىيۇلدا ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنى قۇرغان . بىتىمنىڭ روھى بويىچە 1947 ـ يىل 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ ، ئۆلكە بويىچە ئومۇمىي يوسۇندا ئەمەلىي ئىشلار باشلىنىشى كېرەك ئىدى . لېكىن ، گومىنداڭ تەرەپ بىتىمنى ئورۇنداش ئەمەس ، ئۇنىڭ بىرمۇنچە ماددىلىرىنى بۇزۇشقا باشلىدى . ناھىيىلەردىكى خەلقچىل سايلامنى رېئاكسىئون ئۇرۇنۇشلار بىلەن ، خەلق ئەركىنلىكىگە تەھدىت سېلىش ، خىيانەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى . گومىنداڭ ھەربىيلىرى مەمۇرىي ئىشلارغا قوپالىق بىلەن ھەتتا تېررورلۇق بىلەن ئارىلاشتى ، شۇنىڭ بىلەن ھەربىي دىكتاتۇرلىق ھۆكۈم سۈردى ، خەلقتە گومىنداڭ تەرەپنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە قاتتىق نارازىلىق تۇغۇلۇپ ، 1947 ـ يىل 21 ـ فېۋرالدا ئۇرۇمچىدە نامايىش كۆتۈرۈلدى . نامايىشچىلار ئېلىپ كەلگەن ئون يەتتە تۈرلۈك تەلىپىنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت باش كاتىپى لىيۇمىڭچۈن ، مۇئاۋىن باش كاتىپ ئابدۇكېرىم ئابباسوفلارغا تاپشۇرۇپ ، يەتمىش ئىككى سائەتتە جاۋاب ئالمىدىغان بولۇپ قايتىشقاندى . بۇ تەلەپلەر مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان ، خەلقنىڭ ئەركىنلىك ھوقۇقلىرىنى تەمىن قىلىشقا قارىتىلغان توغرا تەلەپلەر ئىدى . ھۆكۈمەت ئەزالىرى بۇ تەلەپلەرنى ئىككى كۈن جىددىي مۇزاكىرە قىلىپ ، ئۇنى قوبۇل قىلغان ۋە بۇ ھەقتە قارار قوبۇل قىلغاندى .

رىنى ئالدىنقى قېتىمدىكىلەرگە ئوخشاش كىمگىلا بولسا ـــ باشقا رەئىسلەرگىمۇ ، ھۆكۈمەت ئەزالىرىغىمۇ بەرسە بولىۋېرەتتىغۇ ؟... تېخى بىرىنچى قېتىمدا كەلگەن نامايىشچىلارغا جاۋاب بېرىدىغان كۈندە ، باشقا «نامايىشچىلار» نېمىشقا پەيدا بولۇپ قالدى ؟

بۇگۈن ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ مەجلىس كۈنى ئىدى .

بەزى ئەزالار ئايباسۇف بىلەن سەيپىدىنگە ئەتەي ئاڭلىتىپ سۆزلەشمەكتە ئىدى :

ـــ ئەخمەتجان تېزرەك كەلسە بولاتتى...

ـــ ئۇ ھازىرلا كېلىشى كېرەك ! ئەگەر كەلمىسە چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ ـ دە !...

قىلىنىۋاتقان گەپلەر ، ھويلىدىكى ھەرىكەتلەر ئايباسۇفنى جىددىي ئويلاندۇرماقتا ۋە سەگەكلەشتۈرمەكتە ، ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئاللىقانداق ۋەھىمە ، غەزەپ ـ نەپرەت پەيدا قىلماقتا . ھېلىلا ئۇ «نامايىشچىلار»نى ئارىلىغان ، شوئارلىرىنى ئوقۇغان ، «نامايىشچىلار» نىڭ جۈل ـ جۈل چاپانلىرىنىڭ ئىچىدىن ھەربىي كىيىملىرىنىڭ پەشلىرى چىقىپ قالغانلىقىنى كۆرگەن ، ئۇلارنىڭ پۇقرالاردەك چېچىلاڭغۇ ، ئىختىيارلىرىچە رەتسىز تۈرۈشىنى ئەمەس ، تەلىم كۆرگەن ھەربىيلەردەك رەتلىك تۈرۈشلىرىنى بايقىغانىدى . بۇ ئالامەتلەردىن نېمىنى چۈشىنىش مۇمكىن ؟... چاققان ، بەستلىك ، ئۆتكۈر كۈزلۈك بۇ ياش مۇئاۋىن باش كاتىپ غەربىي شىمال ھەربىي ، مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ بەزى مۇھاپىزەتچىلىرىنىڭ تۈمشۇقىنى جۇۋۇسىنىڭ ئىچىگە تىقىۋېلىپ ، كۆزلىرى بىلەن قىلىۋاتقان ئىشارەتلىرىدىن قورقۇنچلۇق ئېھتىماللارنى ئويلاپ ئۇلگۈرگەن . «نامايىشچىلار» ئەتراپىدا تۇرغان بەزى ئادەملەرنىڭ پىچىرلاشلىرىدىن ، يا ئۇنىڭ گەپلىرىدىن ، بۇ قۇيۇننىڭ قانداق چىقىۋاتقانلىقىنى ۋە سۈيۈم-

لۇك رەھبەرگە قانداق ياۋۇزلۇقلارنىڭ پىلانلىنىۋاتقانلىقىنى بىلگەن ...

ئابدۇكېرىم ئاباسۇۋ سۈكۈت قىلىپ ئولتۇرغان ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا جۈرئەتلىك بىلەن مۇنداق تەكلىپ بەردى :

— مۇئاۋىن رەئىسىمىز ئەخمەتجان ھازىر كېلىپ قالار ، بىز ھۆكۈمەت ئەزالىرى چىقىپ ، «نامايىشچىلار» نىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ باقمايمىزمۇ ؟

مۇئاۋىن باش كاتىپنىڭ تەكلىپىگە ھەممىدىن بۇرۇن نازىر جالالىدىن قارشى چىقتى :

— بىزنىڭ چىقىشىمىز ئورۇنسىز ، كېرەك ئادەم چىقىشى كېرەك ـ دە ! خەۋەر قىلىڭ ، تېز كەلسۇن !

تالادا «نامايىشچىلار» ۋارقىرىشىۋاتقان ، مەجلىسخانىدا جالالىدىننىڭ پىكرى ماقۇللىنىۋاتقان پەيتتە ، قانداق قىلىش كېرەك ؟ ... تالاغا چىقماسلىق ، قورقۇپ ، مۇكچىيىپ ، پۇشۇلداپ ئولتۇرۇش كېرەكمۇ ؟ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ نامىنى ئاتاپ ، قۇلاقنى پاك قىلىۋەتكۈدەك دەرىجىدە ۋارقىرىشىۋاتقاندا ، ئۇچ ۋىلايەت تەرەپتىن بىرەر كىشىنىڭ چىقماسلىقى پۇقراچە كىيىنىۋالغان ئاشۇ ھەربىيلەرنىڭ خورىكىنى تېخىمۇ ئۆستۈرۈۋەتمەسمۇ ؟... ئاباسۇۋ جىددىي ھالدا : بىز ئۆلۈمنى ـــ خەلقنىڭ ئەركىنلىكى يولىدىكى ئۆلۈمنى ئاللىقاچان ئۈستىمىزگە ئېلىپ قويغان ، ئۆلسەك شەرەپ بىلەن ئۆلىمىز ، قالساق شەرەپ بىلەن قالىمىز ، مۇشۇ كىچىككىنە جايدىمۇ خەلق دۈشمەنلىرى بىلەن ئاخىرقى جەڭ قىلىشقا تەييارمىز... دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتۈكۈزدى ـ دە ، ھېچكىمگىمۇ قارىماي ، كۈچلۈك غەزەپ ، يۈكسەك غۇرۇر بىلەن «نامايىشچىلار» نىڭ ئالدىغا چىقتى .

ھويلىدا يەنە ۋارقىراشلار كۆتۈرۈلدى :

— ئەنە ! ، ئەنە چىقتى !...

— بۇ ئەخمەتجان ئەمەس ، كىچىكى چىقىپتۇ !

ـــ ئەخمەتجان قېنى؟ ... ئۇ چىقمىسا بولمايدۇ! ...
ـــ ئۆزىمىز سۆرەپ ئاچىقايلى! ...

ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىشۋاتقان «نامايىشچىلار» رەئىسلەر كابىنىتىنىڭ ئالدىغا توپلانغاندى. ئۇلار ئەخمەتجانغا ۋەكالىتەن چىققان مۇئاۋىن باش كاتىپقا پىكىر ـ تەلەپلىرىنى قويغىنى يوق، بەلكى ئۇنى قىستاپ ـ ئىتتىرىشىپ قىستاققا ئالدى، بىقىنلىرىغا ئۇردى، نوقۇدى، يان قوراللىرىنى پاتۇرۇپ غالۋا-رىدى ... ئۇنى بىردەمدىلا رەئىسلەر كابىنىتىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ قويدى. لېكىن، ئۇنىڭ بىلەن بېسىلىپ قالغىنى يوق، تېخىمۇ غالۋاراپ، تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇنىڭغا دىۋەيلەپ ئېتىلىدىغانلارمۇ چىقتى. بەزى يول تاپالمىغانلىرى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ، ئۆز ئورنىدا يېرىم گەز، بىر گەز سەكرەيتتى، بىرسى توپنى يېرىپ ئېتىلغان بويى چىقىپ كەلدى ـ دە: سا!، سا!، سا![1]... دەپ مۇشت ئاتتى ... ئابدۇكېرىمنىڭ مۇرىلىرىگە مۇشتلار تېگىشكە باشلىدى. لېكىن، شۇ چاغدا، ئەدىندۇ ئۇنى ھىمايە قىلىدىغان ئۇچ ـ تۆت ياش چىقىپ قالدى ۋە ئۇلار ئابدۇكېرىمگە بىر نېمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى، ئېتىلىۋاتقان مۇشتلارغا ئۆزلىرىنى تۇتۇپ بەردى.

ۋارقىراشلار ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلمەكتە، سوراق قىلىشلار ئەۋج ئالماقتا. «نامايىشچىلار» نىڭ يۈزلىرى، كۆزلىرى دەھ-شەتلىك يانماقتا. ئەتراپتىن مۇشتلىشىشلار، ئۇرۇلۇۋاتقان تا-ياقلارنىڭ ئاۋازلىرى، «ۋايجان!... ۋاي بېقىنىم!...» دېگەن ئېچىنىشلىق سادالار ئاڭلانماقتا. شۇ چاغدا «نامايىشچىلار» قە-يىن ـ قىستاققا ئېلىش، سۈرۈپ قىستاش بىلەن بۇرھان شەھە-دىنىمۇ ئابدۇكېرىم ئاببىاسۇغنىڭ يېنىغا ئەكېلىپ قويدى، ئۇمۇ بىرنەچچە تاياقتىن قۇرۇق قالمىدى.

---

① قىر، چاپ!

ئۇرۇش ـ سوقۇش ، بىر نۇقتىغا ئۆزىنى ئېتىش ـــ «نامايىشچىلار» نىڭ ئاساسىي ئىشى بولۇپ قالدى . ئۇلار نېمىگە كەلگەن ؟ ئۆز تەلەپلىرىنى بېرىشكىمۇ ياكى ئادەم ئۇرۇش ـ تىللاشقىمۇ ؟ تېخىمۇ قىزىق يېرى شۇكى ، ئەنە ، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى تاياق يەۋاتىدۇ ، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى مۇشۇ قور-قۇنچلۇق تۈس ئالغان قورۇغا چىقىپ ـ كىرىپ تۇرۇۋاتىدۇ ، ئۆز ئىختىيارلىرىچە بىمالال ، ئەركىن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ ، ئەمما «نامايىشچىلار» بۇلارغا كۆز قىرىنىمۇ سالمايدۇ ، نېمىشقا ئۇلارغا ئېتىلمايدىغاندۇ ؟...

ئۇلار ـــ ئىككىسى ئاران تەسلىكتە رەئىسلەر كابىنېتىغا كىرەلىدى . لېكىن ، خەۋپتىن قۇتۇلغىنى يوق ، قېنى قىزىپ ، كۆزلىرى بۇرىنىڭكىدەك يېنىپ كەتكەن چىشلىرى غۇچۇرلاۋاتقان ئادەملەر كابىنېتقا كىرىشتىن ھەزەر ئەيلەيتتىمۇ ؟ كۆزلەرنىڭ دەھشەتلىك يېنىشى ، چىشلارنىڭ غۇچۇرلىشى ـــ ئادەملەر پەيلىنىڭ بۇزۇلغانلىقى ، ئادەمنىڭ پەيلى بۇزۇلسا ، ھەرقانداق ئىشتىن يانمايدۇ ـ دە !

«نامايىشچىلار» كابىنېت ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىشكە ئۇرۇناتتى ، ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى ئۇراتتى ، جالاقلىتاتتى ، ۋارقىرىشاتتى ، تىللايتتى : «... ئەخمەتجان كېلەمدۇ ، يوق ؟ تېز كەلسۇن... كەلمىسە كۆرىدۇ ، ئاناڭنى ...» دەپ مۇشتلىرىنى تەڭلەيتتى . ئەھۋال ئىنتايىن جىددىيلەشكەن ، خەۋپ كابىنېتنى پۈتۈنلەي ئورىۋالغان... ئەخمەتجان قاسىمنى تېلېفونغا چاقىرماي بولمايتتى ، تېز چاقىرىش كېرەك !

ئابدۇكېرىم تېلېفوننى قولىغا ئالدى :

ـــ ئەپەندىم ! «نامايىشچىلار» نىڭ پەيلى يامان ، ئەھۋال جىددىي ، ئىدارىگە كېلىشتىن ساقلىنىڭ ! بىز بولغاندىكىن كۆ-پايە قىلىدۇ...

ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ھەم جىددىي ھەم مېھرىبانلىق بە-

لەن ئېيتقان جاۋابى ئاڭلاندى :

ـــ بولىدۇ ، ھەر ھالدا ھوشيار بولۇڭلار ، ئۆزۈڭلارنى خەۋپتىن ساقلاڭلار ، ئەھۋالدىن ماڭا خەۋەر قىلىپ تۇرۇڭ...

ئەھۋال شۇنچىلىك جىددىيلەشكەن ، قورۇدا پاجىئەلەر يۈز بېرىۋاتقان چاغدىلا شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ مۇئاۋىن قومانـ دانى گېنېرال مايۇر دالڭ بىگاڭ پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ئۆڭسىلى ئۆچكەن ، ھودۇققان ، تىللىرى گەپكە كەلمەي قالغان ، ئېغىر ئەلەمدىن تولغىنىپ ، يۈزلىرىدە يېڭىدىن قورۇقلار پەيدا بولـ غان ... قوماندانىنىڭ تاپشۇرمىلىرى ئۇنىڭ يادىدا ناھايىتى ئېنىق تۇرۇپتۇ ، شۇ چاغقىچە ئەخمەتجاننى ئالىتوپىلاڭ بولۇۋاتقان بۇ مەيدانغا كەلتۈرمىگەنلىك ئەلۋەتتە ئۇنى پەرىشان ، ئەيىبكار ھا- لىتىگە چۈشۈرۈپ قويغانىدى .

ـــ مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاننى ئۆزۈم چاقىرىپ كېـ لەي ، ـــ دېدى ئۇ ۋە ھودۇققان پېتى چىقىپ كەتتى . بۇ چاغ «نامايىشچىلار» نىڭ سەپراسى تېخىمۇ ئۆرلىگەن ، ۋارقىراش ـ تىللاش ئەۋجىگە چىققان ، بىرسى ئەخمەتجاننى كەلتۈرۈش ئۈـ چۈن چالۋاقاپ ـ ۋارقىراپ كىرسە ، بىرسى ئىشىك ـ دېرىزىـ لەرنى جالاقلىتىۋاتقان چاغ ئىدى . ئاسماننى ئۆرۈۋەتكۈدەك شۇنـ چە زور ئىش بولۇۋاتسا ، بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرى سۈكۈت قىلىپ ئولتۇرۇشىدۇ ، تېخى جانىمقان ، سالىسلار تالاغا چىقسا تۈلكە قۇلاقچىلىرىنى كىيىشىپ ، بۆلۈمىگە كىرسە ، قولتۇقىغا قىستۇرۇپ يۈرىشىدۇ . ھەتتا جالالىدىننىڭ چىرايىدىن كۈلـكـە يېغىپ تۇرىدۇ... ئەمما ئىش جانغا تاقىلىۋاتقان مۇشۇنداق خەۋپلىك پەيتتە ، بەزىلەر دېرىزىلەردىن بوينىنى سوزۇشۇپ ئاۋـ ـدۇكېرىمگە ياخشى كۆڭلىنى بىلدۈرۈشۈاتىدۇ ، يېڭى مەلۇماتلار بېرىۋاتىدۇ...

ئەخمەتجان قاسىمى كۆرۈنۈش بىلەنلا ھويلىدا : دا ! ـ دا ! ، سا ! ـ سا ! دېگەن ئاۋازلار ، خۇددى ئاتا ـ ئانىسى ، ئۇـ

رۇق - تۇغقىنىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن قاتىلغا ئېتىلغاندەك ئۇرۇ-
نۇشلار ، قايناشلار كۆتۈرۈلدى . مۇشتلار ئېتىلدى ، بەزىلەر قول-
لىرىدىكى پالتا - تاياقلىرىنى سىلكىپ پۇلاڭلاتتى . لېكىن ،
ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن ئەخمەتجاننىڭ يېنىغا كېلەلمىگىنىگە تې-
رىكىپ ، ئەسەبىيلىشىپ ۋارقىرىدى ، ئاغزىنى بۇزدى . بەزى
يەڭ ئىچىدە قورالىنى يوشۇرغانلار ئەخمەتجاننى قورۇغا يالغۇز
قويۇپ بەرمەي ، داڭ بىگاڭنىڭ بىللە كىرگەنلىكىگە خاپا بولۇش-
تى ۋە ئۇنى : ئىشىنىڭ يولىنى بىلمەيدىغان دۆت دەپ تىللاشتى .
بۇلار كىرىش بىلەن «نامايىشچىلار» نىڭ ھەرىكىتى تېخىمۇ
جىددىيلەشكىلى تۇردى . ئىشكىلەرنى ئۇرۇش ، سۇندۇرۇش ،
دېرىزىلەرنى چېقىش ، كابىنىت ئىچىگە بېسىپ كىرىشكە ئۇرۇ-
نۇش ئەۋج ئالدى . ئوق ئاۋازلىرىمۇ ئاڭلاندى .
«نامايىشچىلار» نىڭ بىرسى كابىنىت ئىشىكىنىڭ تۈۋىگە
كېلىپ قاتتىق ۋارقىرىدى :
— ۋىلايەت ۋەكىللىرى كەتسۇن !... كېرەك ئەمەس !...
ئۇنىڭغا دەز كەتكەن قوڭغۇراقتەك چىغىلدىغان ئاۋازلار
كەينى - كەينىدىن قوشۇلدى :
— مىللىي ئارمىيە تارقىتىۋېتىلسۇن !
— ئەخمەتجان كەتسۇن !...
— يوقالسۇن ئەخمەتجان !
يۈزلىرى غەزەپتىن تاتىرىپ كەتكەن ، قىرىق ياشلار چامە-
سىدىكى بىر ئادەم ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي ۋارقىرىۋەتتى :
— ئەخمەتجان بىزگە كېرەك !...
يەنە بىرسى ئۇنىڭغا قوشۇلدى :
— ياشىسۇن ئەخمەتجان !
ئاۋازى پۈتۈپ كەتكەن باشقا بىرسى قوللىرىنى شىلتىپ
خىرىلدىدى :
— ئۇر ئۇنى !... ئۆلتۈر !...

— ئاغزىغا ئۇر ! جان يىرىنى چاپ !...

«نامايىشچىلار» نىڭ بىرسى ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ ، بايىقى قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئادەمنىڭ بېشىغا ئاي پالتىنى چاپتى . ئۇنىڭ مېڭىسى چاچراپ چۈشتى . تۇيۇقسىز زەربىدىن ئوڭدىسىغا چۈشۈپ خارقىراپ يانقان ئادەمنى كالتەك بىلەن ئۇ-رۇپ كېتىشتى ، دەسسەشتى . ئىككىنچى ئادەمنىمۇ پالتا بىلەن چاپقاندى ، ئۇنىڭ بۇرۇن ئۇستى بىلەن ئوڭ كۆزى گەۋدىسىدىن ئاجراپ چۈشتى . يەنە ئۇنىڭغا قانائەت قىلماي ، ئېڭىكى پالتا بىلەن چېپىلدى . نېرىدىن يەنە قۇلىقىنىڭ تۈۋىگە خەنجەر ئۇرۇل-غان بىرسى يىقىلدى ، چوڭ تومۇرى ئۇزۇلگەنمۇ ، ئۇ بىردەمدىلا قانسىراپ سۈنايلىنىپ يېتىپ قالدى . پالتا ، خەنجەر ، كالتەك تۇتقان قوللار بارغانسېرى قىزىپ ، توختىماي ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى .

ھويلىدا ئادەم ئۇرۇش ، ئۆلتۈرۈش ئەۋج ئېلىشقا باشلا-دى . ئۆلۈكلەر «نامايىشچىلار» نىڭ ئايىغى ئاستىدا دەسسە-لىپ ، چەيلىنىپ كەتتى . قان تۆكۈلمىگەن ، چاچرىمىغان يەر قالمىدى ، ھەرىكەت بارغانسېرى پاجىئەلىك تۈس ئېلىپ : ئۇر ! ئۆلتۈر ! چاپ !... دېگەن ئاۋازلار ئۇزلۇكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراۋا-تتى . ئەخمەتجان قاسىمنىڭ شوپۇرى ئابلەھەت ، بۇرھان شەھە-دىنىڭ شوپۇرى مۇنۇف ئاخۇنلارمۇ تاياق ئاستىدا قالدى . كىچىك ماشىنىلىرىنىڭ ئەينەكلىرى چېقىلىپ كۆكۈم ـ تالقان بولدى ۋە ماشىنا ماكچايتىۋېتىلدى...

گېنېرال مايۇر داڭ بىگاڭ ئەخمەتجان قاسىمى ، رەھىمجان-لارنى ئەكېلىپ قويۇپ ، ئۆزى بۆلۈمدىن شۇ ھامان چىقىپ غايىب بولۇپ كەتكەندى .

ئەخمەتجان قاسىمى : ئادەم ئۇرۇش — پۇتۇن ۋەھشىي-لىك ، تىللاش ھاقارەت قىلىش — يېرىم ۋەھشىيلىك دېگەندە-دى ، ھازىر ھويلىدا خۇددى شۇنداق «پۇتۇن» ، «يېرىم» ۋەھە-

شىيلىكلەر ئۇلغايماقتا ئىدى . بەزىلەر قان بىلەن بۇلغانغان قولىنى ، پالتىسىنىڭ بىسىنى ھۆزۈرلىنىپ يالىماقتا ۋە ئۆلۈك-لەرنىڭ كۆكسىنى پالتا بىلەن يېرىپ ، يۈرىكىنى سۈغۇرۇۋېلىش-نىڭ قەستىگە چۈشمەكتە ئىدى .

ئەخمەتجان قاسىمى تاقەت قىلىپ تۇرالمىدى ، ھويلىغا چىق-ماقچى بولدى .

ــ ئەپەندىم ! ــ ئۇنىڭ ئالدىنى ئابدۇكېرىم ، رەھىمجان-لار تورىۋالدى ، ــ سەۋۋر قىلىڭ ، سەۋۋر قىلىش توغرىسىدا بىزگە تەلىم بېرەتتىڭىزغۇ ...

شۇ تاپتا سېپىل (شەھەر سىرتى) نەچچە مىڭلىغان ئادەملەر تەرىپىدىن قورشالغان ، سېپىل ئۈستىدىكى پىلىموتلارمۇ مۇشۇ تەۋرەپ كەتكەن ئادەملەرگە قارىتىپ قويۇلغان . كۆزلىرى چەك-چەيگەن ئەسكەرلەر خەلق قاينىمىنى ئوققا تۇتۇش ھالىتىدە تۇ-راتتى . خەلق قاينىمى بارغانسېرى ئۇلغىيىپ ، ۋارقىرىشىپ دەر-ۋازىغا يېقىنلىشاتتى ، قىن ــ قىنىغا پاتماي قالغان ئۇششاق بالىلار ئۇياقتىن ــ بۇياققا چېپىشىپ يۈرەتتى . خەلق ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق رەھبەرلەرنىڭ تەقدىرىنىڭ نېمە بولغانلىقى ، ھاياتىغا قانداق خەۋپ يېتىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرەپ ، ئەنە شۇنداق دولقۇنلىنىپ كەتكەن . سېپىل ئىچىدىكى ۋاڭ ــ چۈڭلار ، ئوق ئاۋازلىرى ۋەھىمە قوزغاپ ، خەلقنى قاتتىق تەشۋىشكە سالغان-دى ، خەلق تەۋرەپ كەتسە ، غەزەپكە كەلسە ، ئاشۇ ئۆزلىرىگە قارىتىپ قويۇلغان پىلىموت بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرام-دۇ ؟ !... نېمىدىندۇ قوللىرى تىترەۋاتقان ھەربىيلەرگە خەلق ئۈستى ــ ئۈستىلەپ قاتتىق تەلەپلەرنى قويۇشماقتا ۋە شوئار توۋلاشماقتا ئىدى .

ئاخىر سېپىل ئۈستىدە تېلەتى سۆزۈن ، ئۇزۇن بويلۇق بىر ئوفىتسېر پەيدا بولدى ، ئۇنىڭ بەلىبىغىدا ماۋزىرى پۇلاڭلاپ تۇراتتى ، چىرايى قانسىز ئىدى .

ـــ سەنلەرگە ئىككى يول بار ، ـــ دېدى ياش يىگىت ۋارقىراپ تۇرۇپ ، ـــ بىرى ، خەلقچىل رەھبەرلىرىمىزنى ئالـ دىمىزغا سالامەت ئېلىپ چىقىسەن ، يەنە بىرى ، دەرۋازىنى ئېـ چىپ بىزگە يول بېرىسەن ، بىرىنى تاللا !...

ـــ گېپىڭنى ئاڭلايدىغان ئادىمىڭگە قىلىش ، بىز ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان مۇنتىزىم قوشۇن ! ـــ ئوفىتسېرنىڭ چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى ۋە چېكە تومۇرلىرى لىپىلداپ كۆپتى .

ـــ ياخشى بىلىمىز ماناس بويىدىن ئارانلا قېچىپ كەلگەن قوشۇنلىرىڭنىڭ قۇدىرىتىنى...

ئۇنىڭ تەرى تۇرۇلدى :

ـــ بىزگە ئەلەپ قىۋىدىغان ھوقۇقنى سەنلەرگە كىم بەردى ؟

ـــ ئۆزىمىز بەرگەن ، ئەگەر تەلىپىمىزنىڭ بىرىنى ئورۇنـ دىمىساڭ ، قانداق كىرىشنى ئۆزىمىز بىلىمىز ، ئۇنىڭدىن چوڭـ نى كۆرىسەن . ئاغىنىلەر ! سېپىلغا يامىشىڭلار ، نېمىدىن قور- قىمىز ، پىلىموت ، مىلتىقلىرى بىزنى قورقىتالمايدۇ !...

خەلق دۇرۇلدەپ ، خۇددى سەلدەك ئالغا سىلجىدى .

ئۇ چىرايىغا زورغا كۈلكە يۈگۈرۈپ مۇنداق دېدى :

ـــ رەھبەرلەر سالامەت ، ئۇلار خاتىرجەم ھالدا نامايىشچـ لارنىڭ تەلەپلىرىنى ئاڭلاۋاتىدۇ .

ـــ يالغان ، ئىشەنمەيمىز !...

ـــ ئۇنداق بولسا ، ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ ئۆز قولى بىلەن يازغان خېتىنى ئېلىپ چىقىسەن...

خەلق تەرەپ ـ تەرەپتىن ۋارقىراپ ، ئۇنىڭ بېشىنى گاڭگـ رىتىۋەتتى ، شۇ ئەسنادا بىرسى تېخىمۇ كۈچلۈك ، خۇددى شو- ئارىدەك توۋلاپ ئۇنى چۆچۈتىۋەتتى :

ـــ دەرۋازىغا ئوت قويىمىز !... ھەي ، خالايىقلار ! پاخال ، كىرسىن ئېلىپ كېلىڭلار ! دەرۋازا تۇۋىگە توپلاڭلار !...

يەنە بىرسى ئېگىزرەك يەردە تۇرۇۋېلىپ ، قوللىرىنى غەزەپ بىلەن پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىدى :

— يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال دېگەن گەپ بار . بىزنىڭ تەلىپىمىزنى بۇ دوزاخ شوتىسى چوڭلىرىغا يەتكۈزەتتىمۇ ، ئامال قىلايلى . سېپىل ئىچىگە قامىلىپ قالغان رەھبەرلىرىمىزنى قۇتقۇزايلى : بۇلارنىڭ ھىيلىسىگە ئىشەنمەيلى ! بىزنى قىرىپ تاشلىسا تاشلىسۇن ، ھامىنى بىر ئۆلۈم !...

— توغرا ، بىزنى ئالدام خالتىغا چۈشۈرمەكچى !...

— ئوت قويۇش كېرەك !

كۆچىيىپ ، غەزەپلىنىپ كەتكەن خەلق دولقۇنى دۈرۈلدەپ ، ئالغا ئىنتىلىپ ، گويا سېپىل ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈشكە تەييارلانغان قۇشتەك تەمشىلىپ تۇراتتى .

ھېلىقى ئۇزۇن بويلۇق ئوفىتسېر چەكسىز ئۇلغايغان ، غەزەپلەنگەن ۋە تەرەپ ـ تەرەپكە چېپىشۋاتقان خەلققە قاراپ :

— سىلەر بىر ئاز تەخىر قىلىپ تۇرۇڭلار ، مەن تەلىپىڭلارنى ھازىرلا يەتكۈزۈپ جاۋابىنى ئېلىپ چىقىمەن ، — دېدى .

ئوفىتسېر كىرىپ كەتكەندىن كېيىن ، كۈتۈش ، زارىقىش ، تەقەززالىق ، سىرلىق جىمجىتلىق باشلاندى . ھەممىنىڭ دىققىتى بىر نۇقتىدا ، سېپىل ئۈستىدە ئىدى . ۋاقىت ئىنتايىن ئاستا ئۆتمەكتە ، بىراق يۈرەكلەرنىڭ رىتىمىدىن ھالقىپ ئۇرۇشى ئۇنىڭغا بەرداشلىق بېرلەمدۇ ؟ ... تىت ـ تىت بولۇش ، جىلە بولۇش ، ئاخىر بېرىپ يەنە تەۋرەش ، غەزەپلىنىش تۈيغۇسى ھەممىنىڭ قەلبىدە يېنىشقا باشلىدى...

بىر يەردە يۈز بەرگەن ۋەقە — ھادىسە ئىككىنچى بىر يەرگە خۇددى ئاتقان ئوقتەك ، ئۇچقۇر قۇشتەك شۇنداق تېز يېتىپ بارىدۇ . ئۇرۇمچى سېپىلىنىڭ ئىچىدە كىشى ئاڭلىسا قورققۇدەك ھالدا يۈز بېرىۋاتقان ئالامەتلەرنىڭ خەۋىرى ، چۈش بولاي دېگۈچە ماناس بويىدىكى مىللىي قىسىملارنىڭ ئارىسىغا

يېتىپ كەلدى .

ئادەتتىكى ھەربىي مەشقلەر بىلەن تىنچ ياتقان بۇ يەر خۇددى تۆيۇقسىز كەلگەن كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈشكە ئاتلانغان كىشىلەردەك بىردىنلا قوزغىلىپ تەۋرەپ كەتتى ، ـــ دەجورنى ، رەزىۋىدەشلەر چاقىرىلىپ ، سۈپىستوكلار چېلىندى . جەڭچىلەر زېمىلانكىلىرىدىن يۇگۈرۈشۈپ ، ھېچنېمىگە قارىماي چېپىشىپ چىقىشتى ، بىلىنداژلار جانلىنىپ ، زەمبىرەكلەر ، ئېغىر تىپتىكى پىلىموتلار ھەرىكەتكە كەلدى··· بەش مىنۇت ئىچىدىلا ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقى جىددىيلىشىپ ئۇرۇش ھالىتىگە كۆچتى . پولكلار ، باتالىيونلار ، روتىلار ، ۋز-ۋودلار ھازىر بولدى !

ماناس دەرياسىنىڭ بۇ تەرىپىدىن بەلگە بايرىقى چىقىرىلدى . شۇ ھامان دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىنمۇ بەلگە بايرىقى كۆرۈندى .

مىللىي ئارمىيە ماناس ئالدىنقى سەپ مۇداپىئە قوشۇنىنىڭ قوماندانى پەقەت ئىككى نەپەر مۇھاپىزەتچىسى بىلەنلا «جىپ» ماشىنىغا ئولتۇردى ـ دە ، ئۇچقاندەك يۇرۇپ كەتتى . ئۇ ئاتمىش كىلومېتىرغا يېقىن يولنى شۇنداق تېز بېسىشى كېرەك ئىدى .

گومىنداڭنىڭ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى قۇتۇبدا تۇراتتى . بۇ يەرگە بىر سائەتكە يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە يېتىپ كەلگەن قوماندان ، بۇ يەردە تۇرۇشلۇق دۇنىزىيە كوماندىرىنىڭ ئالدىغا كىرىپ باردى ـ دە ، بىردىنلا ۋارقىرىشىپ قالدى :

ـــ سىزنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ ، بىزگە بېسىم ئىشلىتىشىڭىزگە ھەققىڭىز يوق !

ـــ بۇنىڭدىنمۇ چوڭراق يەرگە بېرىشقا ھەقلىقمەن !

ـــ مەن يول قويمايمەن !

ـــ يول قويماسلىققا ماقۇل دەيدىغان ۋاقىت ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن ، بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىز ئىككى تەرەپنىڭ كېلىشىمى بويىچە ھاكىمىيەت يۇرگۈزۈشكە بارغان ، ئۇرۇمچى گو-

مىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايون ، ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھاياتىغا ، خاترجەم خىزمەت ئىشلىشىگە گومىنداڭ تەرەپ كېپىللىك قىلىشى شەرت !

ــ ئەلۋەتتە ، بىز بۇنى بىلىمىز .

ــ ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىزنىڭ ھاياتى جىددىي خەۋپ ئاستىدا قالىدۇ ؟

ــ خەلقنىڭ ئامايىش قىلىش ، يىغىلىش ئەركىنلىكى بار ، بۇ خەلقنىڭ ئۆز ئىشى...

ــ شۇنداقمۇ ؟ ... سىلەرنىڭ ئىشىڭلار بولمىسا ، ئىشىڭلار بولىدىغان چاغ كېلىدۇ . ئۇنداقتا بىزنىڭ مىللىي ئارمىيىنىڭ ئۆز ۋەكىللىرىنى قوغداشقا يېتەرلىك كۈچى بار !

ــ كۈچىڭىزنى پەش قىلماڭ...

ــ نېمە ! ... بىزنىڭ كۈچىمىزنى بىلمەيتتىڭىزمۇ ؟... بىز ماناس بويىغا شىددەت بىلەن باستۇرۇپ كەلگەندە ، تىنچلىق كېلىشىمى ئىمزالىساق دەپ يالۋۇرغىنىڭىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ ؟ ... شۇنى ئاڭلاندۇرۇپ قويايكى ، بىزنىڭ ھازىر نەچچە ئونىڭلىغان قوشۇنىمىز ئۇرۇش ھالىتىدە ئۇرۇپتۇ ، ئۇرۇمچىگە بېسىپ كىرىشكە ھەر قاچان تەييارمىز ! تەييارلىق قىلىپ تۇرۇڭ !

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، ئىشىكنى قەھرى بىلەن «جالاققىدە» يېپىپ چىقىپ كەتتى .

گومىنداڭ دىۋىزىيە كوماندىرى خۇددى چۈشى بۇزۇلغان ئادەمدەك بىردىنلا مەڭدەپ قالدى :

ــ توختاڭ ، جانابىي پولكوۋنىك ... مەن شىنجاڭ گارنىزون شتابىغا تېلىپغون بېرەي ، ــ دېدى ئۇ ۋە قوماندانىنى ماناس بويىغىچە ئۇزىتىپ قويۇش ئۈچۈن ، ئىككى پولكوۋنىكنى ئەۋەتتى .

بىراق ، شۇ چاغقىچە ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت قورۇسىدىكى

«نامایىشچىلار» نىڭ ھەربىكىتى تېخىمۇ ئۆرلەپ بارماقتا ئىدى .
بىرنەچچە ئەمەلدارلار بىلەن گېنېرال مايۇر داڭ بىگاڭ كىرىپ كەلدى ـ دە :
ـــ نامايىشچىلار تارقىغىلى ئۇنىماي ، يەنە بېسىپ كىرىۋاتىدۇ ، ـــ دېدى ئۇ خۇددى بىر نەرسىگە ئالدىراۋاتقان ئادەمدەك .
ئەخمەتجان خاتىرجەم ھالدا ، كۆلۈمسىرەپ ئۇنىڭغا قاراپ قويدى . گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەيران قېلىۋاتقان نەرسىسى شۇ ئىدىكى ، شۇنچىلىك جىددىي ، قورقۇنچلۇق پەيتتىمۇ ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ چىرايىدا قىلچە پەرىشانلىق ، ئالاقزادىلىك ئالامەتلەر كۆرۈنمەيتتى ، خۇددى ھېچنېمە بولمىغاندەك ، ھاياتىغا جىددىي خەۋپ يەتمەيۋاتقاندەك ، ھامان خاتىرجەم ، تەمكىن ۋە مەغرۇر ئىدى :
ـــ بۇ پۇقرالارنىڭ ئۆزلۈكىدىن نامايىش قىلىپ كېلىشىمۇ ياكى بىرەر كىشى تەرىپىدىن تەشكىللەنگەنمۇ ؟
ئۇيۇقسىز بېرىلگەن بۇ سوئال داڭ بىگاڭغا قاتتىق تەگدى . ئۇ ئەخمەتجاننىڭ كۆزلىرىدىن ئاچچىق تەنە ، لېكىن قانداقتۇ بىر خىل سىلىق كىنايە ئالامەتلىرىنىڭ ئۇچقۇندىغانلىقىنى سېزىپ قالدى .
ـــ كىم تەشكىللىگەن دەيسىز ... بۇ تەرتىپلىك نامايىش ئىدى... ئۇلار تەلەپلىرىنى سىزگىلا ئېيتماقچىكەن...
ـــ تەرتىپلىك نامايىشما ؟ قاراڭا ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ، مۇئاۋىن باش كاتىپى ، نازىر قاتارلىق ئادەملەر تاياق يەۋاتقان يەردە ، تالادىكى بىزنى ياقلىغان ئاددىي ئادەملەر قانداق ئېغىر ئاقىۋەتكە قالغاندۇ ؟... ئۇنداق بولمىدى ، دەپ ئىسپاتلىيالامسىز ؟ يالغان سۆز ، ئالدامچىلىق پاكىتىنى ياپالامدۇ ؟ ھىيلە ـ نەيرەڭ ـــ ئالدامچىلىق خۇددى قۇيۇن ، ھامان بىردەملا ئۆمۈر سۈرەلەيدۇ ؛ پاكىت ـــ ھەقىقەت ـــ خۇددى

قۇياش ، قارا بۇلۇتلار ھەرقانچە قېلىن بولسىمۇ ، ھامان ئۇنىڭ يۈزىنى توسۇۋالالمايدۇ . «نامايىشچىلار» ئىچىدە تۇسىنى ئۆز-گەرتكەن ھەربىيلەر يوقمۇ ؟ «نامايىشچىلار» نىڭ تەشۋىقات ۋە-رەقلىرى ، شوئارلىرىنى سىزنىڭ قوماندانلىق شتابىڭىز باستۇ-رۇپ بەرمىدىمۇ ؟ دېھقانچىلىققا ياردەم پۇل ، چاي بېرىمىز دەپ پۇقرالار مەجبۇرىي ئالداپ كېلىنمىدىمۇ ؟ سېپىل دەرۋازىلىرىغا سىم توساقلار نېمىشقا بىر كۈن بۇرۇن تارتىلدى ؟ خەنزۇ ئۇيۇش-مىدا بۇ توپىلاڭغا قانداق تەييارلىقلار قىلىندى ؟ ھۆكۈمەت ئا-دەملىرى ـــ ماۋۇ ئارىمىزدا ئولتۇرغان نازىرىمىز جالالىدىن ئەپەندى قانداق كۆرسەتمىلەرنى بەردى ؟ نېمىشقا ئۇنۇگۇنلا مىل-لىي ساقچىلار قورالسىزلاندۇرۇلۇپ سېپىل ـ سىرتىغا چىقىرىۋېتىلدى ؟ ...

ـــ ئەخمەتجاننىڭ كەينى ـ كەينىدىن بېرىلگەن نەيزە ئۇچىدەك ئۆتكۈر سوئاللىرى داڭ بىگاڭنى بىر تەرەپتىن ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ ، يەنە بىر تەرەپتىن ھەيران قالدۇرۇۋاتقان بول-سىمۇ ، ئۇ دەررۇ جاۋاب بەردى :

ـــ بۇنداق ئىشلارنى سىز بىلگەن بولسىڭىز ... بىلمىدىم ، بۇنىڭدىن مېنىڭ خەۋىرىم يوق .

ـــ ئەخمەتجان ئەپەندىم ، ئېيتقاندەك ھىيلە ـ نەيرەڭ ، ئالدامچىلىق خۇددى قۇيۇن ، ئۇ بىردەمدە ئۆمۈر سۈرەلەيدۇ ، بۇنى تەشكىللىگەن قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئادەملەر بار ، ـــ دېدى ئابدىكېرىم ئاببىاسۇف ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ ، ـــ بۇ پۇق-رالارنىڭ نامايىشى ئەمەس ، كىشىلەرگە ئېيتقىلى بولمايدىغان يامان نىيەت يوشۇرۇنغان ۋەقە ، بۇنى «25 ـ فېۋرال قانلىق ۋەقەسى» دەپ ئاتاش كېرەك ! ...

ـــ خۇددى ئابدۇكېرىم ئېيتقاندەك ، ئەگەر سىلەر تىنچ-لىقنى خالىساڭلار ، دەرھال چىقىپ ، مۇنۇ ئادەملەرنى تارقىتىڭ-لار ، بىز ھەم چىقىپ جەنۇبىي دەرۋازىدىكى خەلقلەرنى تارقىتاي-

لى ، بۇ تىنچلىق ـــ ساۋادەت يولى .

ـــ مەن بىر نەچچە قېتىم ئېيتتىم ، تارقىغىلى ئۇنىمايۋا ـ تىدۇ ، ـــ دېدى داڭ بىگاڭ تاتارغان يۇزىگە كۆلكـە يۈگۈر ـ تۈپ ، ـــ سىزنىڭ چىقىشىڭىزنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىۋاتىـ دۇ ، سىزنى كۈتۈۋاتىدۇ...

«جايىدا ئېيتىلغان ئىككى ئېغىز سۆز زەمبىرەك رولىنى ئوينايدۇ» مۇھىمى ، ئۇلارنىڭ مەقسىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ ، شۇنداق دەل سۆزنى قىلىشتا . ساڭا ياغلىما سۆز ـ لەر ، ھىيلىلەر قىلىنىۋاتىدۇ ، ھىيلىنىڭ ماھىيىتىگە يەتسەڭ ، ئاندىن سۆز قىلساڭ ، سېنىڭ سۆزۈڭ نىشانغا تەگكەن زەمبىرەك ئوقىدىن كەم ئۇنۇم بەرمەيدۇ ـ دە ! ئەخمەتجان قاسىمى ۋەقەنىڭ نېمىشقا يۈز بېرىۋاتقانلىقى ۋە ئۇنىڭ كىمگە قارىتىلىۋاتقانلىقىنى چېۋەرلىك بىلەن ئاللىقاچان ئىگىلىۋالغان ، شۇڭا ئۇ سالماقلىق بىلەن مۇنداق دېدى :

ـــ مەن بىر ئەخمەتجان ، مەن ئۆلۈپ كەتسەممۇ ، ئەخمەتـ جانلار تۇگەپ قالمايدۇ ، شۇنى بىلىشىڭىز كېرەكـكى ، مىڭـ لاپ ـ مىليونلاپ ئەخمەتجانلار چىقىدۇ . سىزگە ھازىر ئىككى يول بار : بىرى ، چىقىپ ئەسكەرلىرىڭىزگە «كروگۇم شاگۇم مارش»[1] دەيسىز ، ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ ، بىز چىقىپ جەنۇبىي دەرۋازىدىكى خەلقلەرنى تارقىتىۋېتىمىز ، تىنچلىق بولىدۇ . يەنە بىرسى ، ئىشىكنى ئېچىپ ، ئەسكەرلىرىڭىزنى قويۇپ بېرىسىز ، ئۇلار بىزنى ئۆلتۈرىدۇ ، بۇگۈن ئۇرۇمچىدە ، ئەتىدىن باشلاپ پۈتۈن ئۆلكىدە قان تۆكۈلىدۇ ، مانا شۇ . ئىككى يولنىڭ قايسـ سىنى خالىسىڭىز بىرىنى تاللىۋېلىڭ ... بىز ئۆلۈمدىن قورقمايـ مىز ، بىز ئۆلۈمنى ئاللىقاچان ئۇستىمىزگە ئېلىپ قويغان ئا ـ دەملەرمىز ، ھازىر ھايات قالساق ھەم خەلققە پايدا ، چۈنكى بىتىم

---

① ئارىغا بۇرۇل ، قەدەملەپ ماڭ .

بويىچە خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى تەمىن قىلىمىز ، ئۆلسەك ئۇنىڭ-
دىن ئارتۇق پايدا ، چۈنكى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق قوزغىلىپ
بۇ قېتىم بىتىمغا قارىغاندىمۇ تولۇقراق ئازادلىقنى قولغا ئالىد-
دۇ ، بىزنىڭ قېنىمىز خەلققە ئازادلىق كەلتۈرۈپ بېرىدۇ . بۇ
ئەلۋەتتە بىز ئۈچۈن شەرەپلىك ئۆلۈم بولىدۇ .

داڭ بىگاڭ ئۆزىنى تامامەن دەھشەت ئورىۋالغانلىقىنى ،
پېشانىسىدىن چېپىلداپ تەر ئېقىۋاتقانلىقىنى هويلىغا چىققاندىلا
سەزدى . «نامايىشچىلار» ئۇنىڭ كۆزىگە ياغاچ ئاياغلاردەك ،
خۇددى جىسمى ئۈچۈپ كەتكەن ئەرۋاھلاردەك قارا - كۆرەڭ
بولۇپ كۆرۈندى . شۇ هالدىمۇ ئۇنىڭ يادىغا قومانداننىڭ :
25 - فېۋرالدىكى ۋەقەنىڭ مەقسىتى ئەخمەتجان ... دېگىنى
كەلدى- دە ، پۈتلىرى دىرىلدەپ تىترەشكە باشلىدى ... بىر هازا
ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ يۈزىدىكى چېپىلداپ ئېقىۋاتقان تەرلىرىنى
ئېرتىۋېتىشنى ئېسىگە ئېلىپ ، قولىنى يانچۇقىغا سالغاندا ، هېـ-
لىقى ئۆزۈن بويلۇق ئوفىتسېر ئالدىدا پەيدا بولدى - دە ،
هودۇققان هالدا ئالدىراپ سۆزلەپ كەتتى :

— هۆرمەتلىك گېنېرال ! جەنۇبىي دەرۋازىنى قورشىۋال-
غان پۇقرالار پاخال ، كىرسىنلەرنى تەييارلاۋاتىدۇ ، ئەخمەتجان
باشلىق رەهبەرلىرىمىزنى ئالدىمىزغا سالامەت ئېلىپ چىقمىساڭ-
لار ، دەرۋازىغا ئوت قويىمىز ، بېسىپ كىرىمىز ، دەۋاتىدۇ ،
ئۇلارنىڭ پەيلى يامان... ئەھۋال خەتەرلىك...

داڭ بىگاڭ ياغلىقنى تۇتقان پېتى تۇرۇپ قالدى ۋە
پۇت - قوللىرى بوشىشىپ ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ قولىدىن
ياغلىقى چۈشۈپ كەتكەنلىكىنىمۇ سەزمىدى . ئۇنىڭغىچە يەنە بىر
ئوفىتسېر ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى :

— هۆرمەتلىك گېنېرال ! قۇتۇبى ئالدىنقى سەپتىن تېلې-
فون !...

داڭ بىگاڭ ئايىغىنى ئاران يۆتكەپ ، ياغلىقنى دەسسىگەن

پېتى يان ئۆيگە كىردى ـ دە ، تېلېفوننى قولىغا ئالدى . تېلېفون تۈرۈپكىسىدىن گويا تۈيۈقسىز پارتلىغان بومبىدەك دەھشەتلىك گەپلەر ئاڭلانغىلى تۇردى :

ـــ ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى مىللىي قىسىملار ئۇرۇش ھالىتىگە كۆچتى ! پەيلى يامان ، ئەھۋال ئىنتايىن خەتەرلىك ! ئەخمەتجان باشلىق رەھبەرلىرىمىزنىڭ ھاياتىغا قەست قىلىنىدىغان بولسا ، ئۇرۇمچىگە ھازىرلا يۈرۈش قىلىمىز ! دەۋاتىدۇ ، جانابىي گېنېرال...

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شۇنچىلىك خەۋپلىك ئالىتوپىلاڭ ئىچىدىمۇ ، ھېچنېمە بولمىغاندەك تەمكىن ، مەغرۇر ھالدا ئولتۇرۇشى ۋە ئۇنىڭ يۈرەككە نەشتەردەك سانجىلغان ئۆتكۈر سۆزلىرى ، جەنۇبىي دەرۋازىغا توپلانغان پۇقرالارنىڭ دەرۋازىغا ئوت قويۇپ ، سېپىل ئىچىگە باستۇرۇپ كىرمەكچى بولۇۋاتقانلىقى ، قۇتۇپى ئالدىنقى سېپىدىن كەلگەن دەھشەتلىك خەۋەر ـــ ئۇچ ئامبۇر ، بۇ ئۇچ ئامبۇرنىڭ بىرسى داڭ بىگاڭنىڭ قولىنى ، بىرسى بېشىنى ؛ يەنە بىرسى يۈرىكىنى قاتتىق قىسماقتا ، ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇددى يولۇاسنىڭ ئاستىدا قالغان توشقاننىڭ كۆزىدەك ئېتىلىپ چىقىپ كېتىشكە ئاز قالماقتا ، يۈرىكى مىجىلىنىپ قىسىلماقتا ، قوللىرى زىڭىلداپ ئاغرىماقتا... ئۇ شۇ چاغقىچە ئۆز بېشىغا چۈشمىگەن ئېيتقۇسىز ئېغىر دەھشەت ۋە ئەلەم قاينىمىدا قىينالماقتا . ئۆزلىرى قۇرغان توزاققا ئۆزلىرىنىڭ چۈشۈپ قېلىشىنى ، مۇشۇ ئىشنى پىلانلىغان ، ھازىر بولسا ، ھەشەمەتلىك قوماندانلىق شتابىدا ، دۇخاۋا پەردىلەر كەينىدە تۇرۇپ ، تىنماي ئەلەم بىلەن پۇراقلىق تاماكا چېكىۋاتقان گېنېرال جاڭ ئەپەندى ئويلىمىغان بولغىيدى ؟ !... پاھ ، سەلتەنەتلىك كىيىملەر ئىچىدە تۇرغان گېنېرالىلارغا قاراڭلارچۇ ! ئۇلار مەيدىسىدىكى شۇنچە نۇرغۇن مېدالىلارغا ، مۇرىسىدىكى ئالىي ئۇنۋانلارغا قانداق ئىگە بولغاندۇ ؟ نېمىلەرنى قىلىپ ئېرىشكەندۇ ؟ ...

شۇ تاپتا ئۇلار خۇددى بەزگەك كېسىلگە گىرىپتار بولغان ئادەم-
نىڭ نەق ئۆزى : بىر دەم قىزىيدۇ ، يۇزلىرىدىن ، بويۇنلىرى-
دىن ، قۇلاق چۆرىلىرىدىن قوناقتەك ـ قوناقتەك تەر تامچىلىرى
چىپىلدايدۇ ، بىردەم مۇزلايدۇ ، تىترەيدۇ ، تۇكلىرى تەتۇر ئۆ-
رۈلىدۇ ، شۇركۇنىدۇ ، جالاقلايدۇ ، كۆزلىرى پىلدىرلايدۇ ، ئە-
مىر ـ چىمىر قىلىدۇ...

«نامايىشچىلار» تارقىتىلدى . لېكىن ، ھويلىدا ئۇياقتىن ـ
بۇياققا يۇگۇرۇش ، مۇھاپىزەتچى قىسىملارنى چاقىرىش ـــ ئەز-
سىزچىلىك باشلاندى . سېپىل سىرتىدىن ئالداپ كېلىنگەن بىر
قىسىم «نامايىشچىلار» تارقىغىلى ئۇنىماي ، ئۆزلىرىنىڭ ھاياتى-
غا كېپىللىك قىلىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋشىدۇ ، سېپىل دەرۋا-
زىلىرىنى قورشىغان پۇقرالار بىزنى ئامان قويمايدۇ ، دەپ زار-
لانماقتا ، ھۆكۈمەت بىناسىدىكى ئەمەلدارلارمۇ ئەنسىزچىلىككە
چۈشۈپ كۆزلىرى پارقىراپلا قالدى . ئۇلارنىڭ كەيپى ئۇچقان ،
بىر سائەت بۇرۇنقى مەغرۇرلۇقى ، سىرلىق كۈلۈمسىرەشلىرى-
دىن قىلچىمۇ ئەسەر قالمىغان ، بەزىلىرى ئۆزى سۈرگەن خىيال-
دىن ئۆزلىرى قورقۇپ ، ئەلەرگىدۇ مۆكۈنۈشتى ، گىدەيگەن
گەۋدىلىرى مۇكچەيدى ، پۇكۇلدى ، يايراپ كەتكەن بەدەنلىرىنىڭ
تۈكلىرى تەتۇر ئۆرۈلدى ، چاقىنغان كۆزلەر ئۆلۈك كالىنىڭ
كۆزىدەك خۇنۇكلەشتى . داڭ بىگاڭ پايپىتەك بولۇپ ، ئەخمەد-
جان قاسىمىنىڭ ئالدىغا نەچچە كىردى ، جەنۇبىي دەرۋازىدىكى
پۇقرالارنى تارقىتىۋېتىش توغرىسىدا قانچە ـ قانچە تەكلىپلەرنى
قويدى . مانا ئەمدى ئۇلار ۋەھىمىلىك كۆلەڭگىلەرنى ئۆز بېشىغا
ئۆزى چۈشۈرۈۋالغاندى . ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ كىنايىلىك
گەپلىرىدىن ، مەنىلىك چاقچاقلىرىدىن بەزىلەر ھۇزۇر قىلىپ
كۈلسە ، بەزىلەر ئاچچىق ئەلەمدە تولغىناتتى ...

بۇگۈنكى ئۇيۇننى تەشكىل قىلغان ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ
ئوسال بولۇپ قېلىشىنى ئاۋالراق ئويلىماپتۇ ، ـــ دېدى ئەخمەد-

جان قاسىمى كۈلۈمسىرەپ گەپ باشلاپ ، ـــ قىزىق بىر ھېكايە ئېسىمگە چۈشتى : بىر گېنېرال ئۆزلىرىنىڭ ئوفىتسېرلىرىنى سىنىماق بولۇپ ، بىر كۈنى ئۇلارنى ئۆيىگە چايغا ئېيتىپ ، ئۇستەلنىڭ ئوتتۇرىسىغا سوغۇق تاماق تەييارلاپ ، ئۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن بىر گرانات بېكىتىپتۇ ، گرانات پاختا بەن بىلەن تەييارلانغانىكەن . ئوفىتسېرلەر ئۇستەلگە تاماققا ئولتۇرۇپ ، بىرسى ۋىلكىنى تاماققا سانجىغانىكەن ، ھېلىقى گراناتقا سانجىلىپ بىردىنلا پارتلاپ كېتىپتۇ . ئوفىتسېرلەردىن بىرسى ئۇستەل ئاستىغا ، بىرسى تاشقىرىغا ، بىرسى كارىۋات تېگىگە قېچىپ مۆكۈشۈپ ئاپتۇ . يالغۇز بىر ئوفىتسېر ئورنىدىن قوزغالماي ئولتۇرۇپتۇ . گېنېرال ھەممىسىنى يىغىۋېلىپ : «مەن بۇگۈن سىلەرنى سىنىماقچىدىم ، غەيرىتىڭلار ياخشى بولمىدى» ، ھېلىقى ئوفىتسېرنى كۆرسىتىپ : «غەيرەت مانا مۇنداق بولىدۇ ، بۇ ئوفىتسېرنى خالىغانچە مۇكاپاتلايمەن ، خوش ، سىزگە نېمە كېرەك ؟ ئېيتىڭ ، دېگىنىڭىزنى بېرىمەن» دەپتۇ . ھېلىقى ئوفىتسېر ئورنىدىن قوزغالماي ، ئولتۇرغىنىچە چاس بېرىپ : «مۆھتەرەم گېنېرال ، ھازىر ماڭا دۇنياداۋ ئەڭ ئارتۇق ۋە قۇدرەتلىك نەرسە شۇكى ، بىر دانە تامبال بەرسىڭىز ، يەڭگۈشلەپ ئالسام» دەپتۇ . بۇگۈن مانا شۇ ۋەقەنىڭ دەل ئۆزى بولدى .

خەلق رەھبەرلىرى ھۇزۇر قىلىپ ، ئۇزاققىچە قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى .

كۈلكىنىڭ قۇدرىتى چەكسىز بولىدۇ . كىشىلەر ئىللىتىدىن ، خاتالىقىدىن ، ھەتتا قارا كۆڭۈللۈكىدىن ، قانچىلىك ھەقىقانىي گەپ ، زەھەرلىك تىل ، بەلكى تاياق يەپمۇ يانماسلىقى ۋە ئۇنى پىسەنت قىلماسلىقى مۇمكىن ، ئەمما جايىدا ئېيتىلغان ئۇتكۇر كىنايىلىك ، ئاچچىق مەسخىرىلىك بىر كۈلكە بىلەن ئېيتقۇسىز ئوسال ھالغا چۈشۈپ ، خۇددى زەھەر يۇتۇۋالغاندەك تولغىنىشى تەبىئىي . كۈلكىنىڭ كۈچى ھەممىدىن كۆپرەك گېـ

نىرال مايۇر داڭ بىگاڭغا تەگدى . ئۇ زورغا كۆلۈپ قويغان بولسىمۇ ئىچىدىن يېنىپ ئۆرتەندى ، قوقاسقا پۇچىلانغاندەك تولـ-
غاندى . چىرايى بىردەم قىزىرىپ ، بىردەم تاتىرىپ ، ئاخىر ئۇششۇك تەگكەن يوپۇرماقتەك قاريداپ كەتتى . لېكىن ، ئامال قانچە ، هازىر جىددىي خەۋپ بولۇپ تۇرغان نەرسە ـــ جەنۇبىي دەرۋازىدىكى پۇقرالارنى تارقىتىۋېتىش . بۇ ئىشنى پەقەت ئۆزىنى هېلىدىن ـ هېلى ئوسال هالغا چۈشۈرۈۋاتقان ، سەپداشلىرىنى بولسا توختىماي كۆلدۈرۈۋاتقان ئاشۇ قارا بۇرۇتلۇق ، مەغرۇر ئادەم ـــ ئەخمەتجان قاسىملا قىلالايدۇ . شۇڭا ، ئۇنىڭغا يالـ-
ۋۇرماي ـ يېلىنماي نېمە ئىلاج ؟ !...

جەنۇبىي دەرۋازىغا توپلانغان ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيـ-
گەن . كۈننىڭ ئولتۇرۇپ كېتىشى بىلەن ئۇلار تېخىمۇ جىددىيـ-
لەشكەن . كۆزلەر يانغان ، مۇشتۇملار تۇرۇلگەن ، هەرىكەت تېز-
لەشكەن ، يىغىلغان پاخال ، پاختىلارغا كىرسىنلەر چېچىلىپ ، ئەمدى ئوت قويىمىز دەپ تۇرغاندا ، سەۋر ـ تاقەت ئاخىرقى چېكىگە يەتكەن چاغدا ، بىردىنلا قىقاس ـ چۇقان ، هۇررا سادالـ-
رى ، تەنتەنە ـ ئالقىش ئاۋازلىرى جاراڭلاپ كەتتى .

ـــ ئەنە چىقتى ! ئەنە !...

ـــ سۆيۈملۈك رەهبەرلىرىمىز چىقتى !

ئەخمەتجان قاسىمى باشلىق خەلق رەهبەرلىرى ئىككى كـ-
چىك ماشىنىدا ، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان ئەسكەرلەر-
نىڭ مۇهاپىزىتى ئاستىدا چىقىشماقتا ئىدى .

ـــ ئەنە ، ئەخمەتجان ئەپەندىم !

ـــ ئەنە ئابدۇكېرىم ئاببىاسۇف !

ماشىنا ئەينىكىدىن ئەخمەتجان قاسىمنىڭ قولىنى پۇلاڭلـ-
تىشى ، يېقىملىق كۈلۈمسىرىشى ئېنىق كۆرۈندى ، كۆڭۈللەر تىندى ، تەقەززالىق ئىلكىدە يانغان يۈرەك جايىغا چۈشتى . لېـ-
كىن ، يۈزلەردىكى هاياجان ، كۆزلەردىكى بەخت نۇرلىرىنىڭ

ئۇچقۇنى بىسلغىنى يوق ، بەلكى ئۇلغايماقتا...
خەلق دولقۇنى ماشىنىلارنى ئورىۋالدى ۋە ئۇنى قويۇپ بەر-
مەي تۇرۇۋالدى . ئەخمەتجان قاسىمى ماشىنىنىڭ ئۈستىگە چىق-
تى ، بىردىنلا تەنتەنە ، ئالقىش ، شوئارلار ياڭراپ كەتتى :
ــ خەلق رەھبەرلىرى ياشىسۇن !
ــ ئەخمەتجان ياشىسۇن !
خەلق بۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىنىڭ كېلىشكەن گەۋدىسىگە
كۆز ئۈزمەي قارايتتى ۋە ئۇنىڭدىن پەخىرلىنەتتى ، سۆيۈنەتتى ،
غۇرۇرلىناتتى ، سەۋرسىزلىك بىلەن سۆزلىرىنى ئاڭلىغۇسى ،
تەشنالىقىنى باسقىسى كېلەتتى . قانچىلىك ئادەملەر ئۆز ئۈچە-
سىدىكى چاپانلىرىنى ئۇنىڭ ئايىغىغا پايانداز قىلىپ سالما-
غان ؟ ! ئۇنى كۆرمەي تۇرۇپ ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئۆز ئاغزىدىن
ئاڭلاشنى زارىقىپ كۈتمىگەن ؟ !... ئەگەر ئۇ ماشىنىدىن چۈش-
مىگەن بولسا ، خەلق ئۇنى ماشىنا بىلەن كۆتۈرۈپ ، مەدەنىيەت
كۈلۈبىغا ئېلىپ كەتكەن بولاتتى ، ھېشىدا كۆتۈرگەن بولاتتى...
خۇددى بوران سۈرۈۋەتكەندەك ، بايىقى تومانلار تارقىلىپ ،
شەھەر يۈزى ئېچىلغاندى . يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتكەن كەپتەر-
لەرمۇ قايتىپ كېلىشىپ ، ئۇۋىلىرىنى ئىزدىمەكتە . گەرچە كەچ
كىرىپ كېتىپ بارغان بولسىمۇ ، شەھەردىكى ئەنسىزلىك تارقا-
لىشقا باشلىغان .
ئەخمەتجاننىڭ تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن چىرايى مېھرىبانلىق
بىلەن كۈلگەن كۆزلىرى ئۆزىنى ئالقىشلاۋاتقان خەلققە تىكىل-
دى . ئۇنىڭ قاپقارا قىرقىما بۇرۇتلىرىدا ، يېقىملىق كۆزلىرى-
دە ، لەۋلىرىدە باشقا ھېچكىمدە كۆرۈنمەيدىغان بىر خىل ئىللىق-
لىق جىلۋىلەندى . ئۇ خۇش خۇيلۇق بىلەن ئالقانلىرى ئېچىلغان
ئىككى قولىنى پۇلاڭلىتىپ ، خەلق شاۋقۇنىنى باستى ۋە سۆزگە
كىرىشتى :
ــ قېرىنداشلار !

ئەندىشە قىلماڭلار ! بىتىم بىز ئۇچۇن ئوڭاي قولغا كەلگەن ئەمەس ، ئۇنىڭ ئۇچۇن بىز قان تۆكتۇق ، قۇربان بەردۇق ، ئۇ ئىسىق قانلار بەدىلىگە كەلگەن... بىتىمنى بۇزۇشقا ئۇرۇنغۇچىلار ئەلۋەتتە سوراققا تارتىلغۇسى !

بىردىنلا ئۇنى ئالقىشلىغان جۇشقۇن ، خۇشال سادالار ياڭراپ كەتتى . كەڭ نەنمىڭ مەيدانىغا پاتماي قالغان كىشىلەرنىڭ چىرايلىرىدا هاياجانلىق خۇشخۇي تەبەسسۇملەر جىلۋىلىنىپ ، ئۇنىڭغا باققان سانسىز كۆزلەردە شادلىق ـ بەخت نۇرلىرى چاقنىدى . چۈنكى ، هەممىسىنىڭ قەلبىدە قايىللىق ، رازىمەنلىك تۇيغۇلىرى ئۇرغۇغاندى .

ئەخمەتجان سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

ـــ بىزگە تىنچلىق ۋە خاتىرجەملىك كېرەك ، بىز تىنچلىقنى سۆيگۈچى خەلقمىز ، بىز بىتىمنى هىمايە قىلىمىز . بىتىم بار يەردە بىز بار ، بىتىم ئەمەلگە ئاشۇرۇلمايدىكەن ، ئۇ يەردە بىز يوق . تىنچلىق يولى بىلەن هەقىقەتنى تەلەپ قىلىش كېرەك ، بىز هەققانىيەت ئۇچۇن قوزغالغان ، هەققانىيەت ئۇچۇن جان بېرىمىز . بىز ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىنسانىي هوقۇقى ۋە ئەركىنلىكى ئۇچۇن قان ئايىمىغان ، ئەمدىمۇ ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىنسانىي هوقۇقىنى ، ئەركىنلىكىنى قوغداش ئۇچۇن جان ئايىمايمىز ! بىزنىڭ ئىشىمىز هەق بولغىنى ئۇچۇن ، يولىمىزمۇ ئاق ، ئىستىقبالىمىزمۇ پارلاق !

ئاردىدىن ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، «شىنجاڭ گېزىتى» دە خەلققە مۇنداق مۇراجىئەت چىقىرىلدى :

«پۇتۇن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەت :

... بىز تىنچلىقنى ئىزدەيمىز ، ئۆلكىمىزدە تىنچلىقنىڭ كاپالىتى ئۇن بىر ماددىلىق بىتىمدىن ئىبارەت . بىتىم تولۇق ئورۇنلانسا ، خەلقتە باشقا مۇددىئا قالمايدۇ . بىتىم تولۇق ئورۇندالسا ، خەلق ئۇستىدە بولۇۋاتقان ئېغىرچىلىقلار ، جەبىر ـ

زۇلۇملار كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ ، بۇنىڭدا ھېچقانداق شەك ـ شۈبھە يوق . ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت قەدەممۇ قەدەم بەلگىلىك چارىلەر ئىشلەپ چىقىپ ، خەلقچىللىق سىياسەتنى ، مىللەتلەر باراۋەرلىكنى ، مىللەتلەر دوستلۇقىنى تەمىن قىلىش ھەرىكىتىدە بولىدۇ ، لېكىن ئايرىم ئىستىبداتچى ئۇنسۇرلار ئۇلكىمىزدە ئۇرۇش خەۋپىنى تۇغدۇرۇش ئۈچۈن ، قاتتىق ھەرىكەت قىلماقتا . ئۇلار خەنزۇلار بىلەن مىللىيلار ۋە باشقا مىللىي گۇرۇھ ، قەبىلىلەر ئارىسىدىكى دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى بۇزۇپ ، خەنزۇلارنى مىللىيلارغا قارشى قويۇپ ، دۇشمەنلىك ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىپ ، توقۇنۇش تۇغدۇرۇشقا ئۇرۇندى . ئىستىبداتچى مۇستەبىت زالىم ئۇنسۇرلار شۇ ھەرىكىتى بىلەن ئۇرۇش خەۋپىنى تۇغدۇرۇپ ، مىليونلىغان بىگۇناھ خەنزۇ خەلقى ۋە ئاز سانلىق مىللەت قېرىنداشلىرىنىڭ قانلىرىنىڭ سەۋەبسىز تۆكۈلۈشىگە سەۋەب بولماقتا .

مۇھتەرەم قېرىنداشلار !

سىلەر ھازىر قانداقلىكى قىيىنچىلىق ۋە ھاقارەتلەرگە دۇچ كەلسەڭلارمۇ ، ھەرقانداق پىتنە ـ ئىغۋالارغا ئەسلا يول قويماڭلا ! پۈتۈن ئۇلكە خەلقىنىڭ ئىستىقبالى پارلاق ! خەلقچىللىق سىياسەت جەزمەن ئەمەلگە ئاشىدۇ ! مىللەتلەر باراۋەرلىكى سۆز ـ سىز تەمىن ئېتىلىدۇ ! سىياسىي ئىشلارنى ئەمەلگە قويۇش پروگراممىسى تولۇق ئىجرا قىلىنىدۇ ! دەۋر ئېقىمىغا قارشى چىققۇچىلار ، مۇقەررەر خەلقچىللىق سىياسەت ئەمەلگە ئېشىشىنى بىلەنلا يوقىلىدۇ ! ئۇلار تىنچلىق سىياسەت بىلەن ئۆزلىرىنىڭ يوقىلىپ كېتىشىنى سېزىپ ، ئۇرۇش خەۋپى تۇغدۇرۇشقا ھەرىكەت قىلماقتا . چۈنكى ، ئۇلار مىللەتلەرنى بىر ـ بىرىگە دۇشمەن قىلىپ ، ئۇرۇش تۇغدۇرۇپ ، شۇ ئۇرۇش يانغىنى ئىچىدە ، قېرىنداشلىرىمىزنىڭ تۆكۈلگەن قانلىرى ئىچىدە ئۆزلىرىنىڭ جىنايەتلىرىنى ئازايتماقچى بولىدۇ . ھەرقانداق پىت ـ

نه ـ ئىغۋاغا قۇلاق سالماڭلار ! ھېچقانداق ئۇرۇش بولمايدۇ . تىنچ ھەرىكىتىڭلارنى قىلىپ ، تۇرمۇش كەچۈرۈڭلار !

ئومۇمىي خەلقنىڭ تىنچلىقىنى ، خەۋپسىزلىكىنى تەمىن قىلىش ئۈچۈن ، بىز بىلەن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەرىكەت قىلىڭلار ! مىللەتلەر ئارا دوستلۇقنى ئورنىتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىڭلار !

سوقۇش ئوتىنى ياققۇچى بۇزۇق ئۇنسۇرلارنىڭ ناتوغرا ھەرىكەت ۋە ئىغۋالىرىنى پاش قىلىش يولى بىلەن ، ئۇنداق ھەرىكەتلەرگە يول قويماڭلار ! بىزدىن باشقا كىشىنىڭ سۆزىگە ئەسلا قۇلاق سالماڭلار ! بىز بىتىمنى بۇزمايمىز ! بىز ۋەدىگە ۋاپا قىلىمىز ! بىتىمگە تولۇق رىئايە قىلىمىز !

ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسلىرىدىن :

ئەخمەتجان قاسىمى .

بۇرھان شەھىدى .

ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت مۇئاۋىن باش كاتىپى ۋە ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىدىن :

ئابدۇكېرىم ئابباسۇۋ .

رەھىمجان سابىرھاجى .

مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت .

سەيپىدىن ئەزىزى .

1947 ـ يىل 1 ـ مارت .»

ئون ئالتىنچى باب

سارتوقاينىڭ قىشى ـــ ئىنتايىن قاتتىقلىقى ، زەھەردەك ئاچچىق شۇىرغاننىڭ كېچە ـ كۈندۈز بېسىلماي ئۇرۇپ تۇرۇشى بىلەن مەشھۇر . بۇ يەردە قىش بەش ئاي بولىدۇ . كەم دېگەندە يۈز كۈن شۇىرغانلىق بولىدۇ . قېلىن قار كۆمۈپ ، ئۇچى ئارانلا كۆرۈنۈپ قالغان چاتقاللىقلار دىرىلدەپ تىترەيدۇ ، ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىپ بارغان قاغىلارمۇ مۇزلاپ قېتىپ يەرگە پۇلاڭلاپ چۈشۈپ تۇرىدۇ . 1 ـ ئاي كىرگەندىن بېرى ھاۋانىڭ سۈغۈقلۇقى قىرىق ئىككى ، قىرىق ئۇچ گرادۇسقا يەتتى . شۇنىڭدىن كېيىن جەڭچىلەرنىڭ پوستا تۇرۇش ۋاقتىمۇ ئۆزگەردى . ئۇچ سائەتتىن تۇرۇش بىر سائەتكە قىسقاردى . شۇنىڭغىمۇ چىداش قىيىن ئىدى . سوغۇق جۇۋۇدىنمۇ خۇددى يالاڭ چاپاندىن ئۆتكەندەك ئۆتەتتى . پىيىمنىڭ ئىچىدە تۇرغان پۇتلارمۇ قېتىپ كېتەتتى .

نادەم پوستقا ئالمىشىپ كەلگەندە ، تاڭ ئاتاي دەپ قالغاندىدى . ئۇ كۆزىنى تۆت ئەتراپقا تەكشى تىكىپ ، ئايلىنىپ ـ پىرقىراپ تۇراتتى . تاڭ ئېتىشقا باشلىدى ، شۇىرغانمۇ ئەدىگىلى تۇردى . شامال قار ئۇچقۇنلىرىنى ئۇنىڭ يۈزىگە شىددەت بىلەن ئۇرماقتا ئىدى ، ئۇ ئانىسىدىن ئويلاپ قالىدى . 9 ـ ئايدا بىر پارچە خەت تاپشۇرۇۋالغان ، ئانىسى خېتىدە ئىنىسى ئادىلجاننىڭ مەكتەپكە كىرگەنلىكىنى ، ئۆزىگە ھۆكۈمەتنىڭ قاراۋاتقانلىقىنى يېزىپتۇ . خەتنىڭ ئاخىرىدا : جېنىم بالام ، سېنى سېغىندىم ، لېكىن دۇشمەن تۇگىمەيدىكەن ، بېشىمىزدىكى قايغۇمۇ تۇگىمەيدىكەن ، دۇشمەننى تۇگەتمىگۈچە قايتما ، بالام دەپ-

تۇ . غەيرەتلىك ئانا ، چۈشەنگەن ئانا ، ئوغلىغا تاغدەك يار ـ يۆلەك بولۇپ تۇرىدۇ ... نادەمنىڭ كۆڭلى ئۆزىگە قارىغاندا ھەرقاچان ئانىسىدىن كۆپرەك رازى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ تۇراتتى .

ئاچچىق شۇئىرغان نادەمنىڭ يۈزلىرىنى قىزارتىپ ئېچىشتۇرۇشقا باشلىدى . ئۇنىڭ ئېغىز ـ بۇرنىدىن چىقۋاتقان ھور ئۈنى خۇددى قىش بوۋايغا ئوخشىتىپ قويغاندەك . بىراق ، ئۇنىڭ قەلبى ئوتتەك يانماقتى ، كۆزلىرى روشەن ھالدا تۆت ئەتراپقا تىكىلەتتى : «ئانا ! ـــ دەيتتى ئۇ قىزىق ھېسسىياتلار ئىچىدە ، ـــ سېنىڭ ۋە ساڭا ئوخشاش مىليونلىغان جاپاكەش خەلقىمىزنىڭ بېشىدىن تېخى قارا كۈن پۈتۈنلەي كەتكىنى يوق ، مەن ۋە مېنىڭ سەپداشلىرىم ئەركىن ، قايغۇسىز ، بەختىيار تۇرمۇش ياراتمىغۇچە ، بۇ سەپتىن ـــ قانلىق ئۇرۇش سەپىدىن يانمايمىز . شۇنداق ئۇلۇغ نىيەتلەر ئالدىدا بۇ ۋەھشىي باندىت ، سوغۇق دەھشىتى نېمە ! ... قاراڭغۇنىڭ زۇلمىتى بولمىسا ، يورۇقلۇقنىڭ قەدرى بولامدۇ ، قىشنىڭ دەھشىتى بولمىسا ، باھارنىڭ ئىللىقلىقى بولامدۇ ، قىشنىڭ دەھشىتىنى يېڭەلمىگەن ئادەم ، باھارنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرەلەمدۇ ؟ ... بۇ دەھشەتلىك كۈنلەرنىمۇ يېڭىمىز ، سوغۇقلارمۇ تۈگەيدۇ ، بۇ قېلىن قارلارمۇ ئېرىيدۇ ، ئەمما بىز تۈگىمەيمىز ... »

ئۇ ھازىر ئۆز قىسمىلىرى جايلاشقان زېمىلانكىدىن بىر يېرىم كىلومېتىر يىراقلىقتا ، چەت جايدا مەيدىسىگىچە كېلىدىغان خەندەكتە تۇراتتى . ئەتراپى شۇئىرغان تازا ئۇرۇپ تۇرىدىغان ئوچۇقچىلىق ئىدى ، يەنە قەيەرلەردە قانداق مەخپىي پوستلار بار ، ئۇ بۇنى بىلمەيتتى . قىزىق ھاياجان ئۇنىڭ قورسىقىنىڭ ئىنتايىن ئاچ ئىكەنلىكىنمۇ ، سوغۇق دەستىدىن يۈزلىرىنىڭ ئېچىشۇاتقانلىقىنمۇ ئۇنتۇلدۇرغاندەك .

شۇ كۈنلەردە جەڭچىلەرنىڭ بىر سوتكىلىقىغا يۈز تالدىن

سۇلۇ ، بىر تېرە ، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئاتلارنىڭ گۆشىدىن ئىككى يۈزگرام بېرىلەتتى . پولك شتابى يۈز تال سۇلۇنى ئەتىگەنلىكى تۆزىنى ئۆتكۈزۈپ قاينىتىپ ئىچىۋېلىشنى ، كەچقۇرۇنلۇقى ئۇستىخانلىق ھېلىقى گۆشنى يەپ يېتىشنى بۇيرۇپ تۇراتتى . سارسۇمىبىدىن ئوزۇقلۇق كەلمىگىنىگە ئۇچ ئايدىن ئاشقانىدى . شۇنداق قىلىپ ، ئاتلىق پولك ئاستا ـ ئاستا پىيادىلەر پولكىغا ئايلىنىۋاتاتتى .

پولكتا كېسەللەر كۆپىيىشكە باشلىدى . دەسلەپتە قارا چېچەك كېسەللىكى پەيدا بولدى . بۇ كېسەل پولكقا دەھشەتلىك قورقۇنچ ئېلىپ كەلدى . ئوزۇقلۇق بىلەن تەڭ دورىلارمۇ تۈگەپ كەتكەنىدى . دوختۇرلار مۇشۇ كېسەل بىلەن ئاغرىغانلارنى دەرھال ئايرىدىۋە پولك شتابىغا بۇلارنى يەتتە ـ سەككىز كىلومېتىر يىراقلىققا ئاپىرىۋېتىشنى ، بولمىسا پۈتۈن پولكنىڭ ھالاك بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى . پولك دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ ، ئون كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئورمانغا تاشتىن قوپۇرۇپ ئۆي ياساپ ، كېسەللەرنى ئايرىۋەتتى . نېمىدېگەن ئېغىر ، دەھشەتلىك ئىشلار بۇ ـ ھە ! ئۇلار كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تاش ئۆيلەردە ئۆلۈمنى كۈتۈپ قالدى . سەپداشلىرىڭ ـــ قەيسەر يىگىتلەر گويا تىرىك كۆمۈلدى... ئۇلار ئۆزلىرىمۇ ، بۇ يەردە قالغانلارمۇ ئۇلارنىڭ ئەتە ياكى ئۆگۈن ئۆلىدىغانلىقىنى بىلەتتى . ئىككىنچى قورقۇنچلۇق كېسەل ـــ سىنىق يېتىشمەسلىك كېسەللىكى پەيدا بولدى . كوماندىر ـ جەڭچىلەردىن نۇرغۇنلىرىنىڭ چىشلىرى بوشاپ ، بەزىلىرىنىڭ چۈشۈپ كەتتى . پولك بويىچە بىر كىلوگرامىمۇ كۆكتات يوق ئىدى . قېلىن قارنىڭ ئالدىدا يىغىۋالغان تاغ پىيازلىرىمۇ ئاللىقاچان تۈگەپ كەتكەنىدى . بۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلار ھېلىقى ئىككى يۈز گرام ئۇستىخانلىق ئات گۆشىنى چاينالماي تەس كۈندە قالغان...

بۇ ئېغىر كۈنلەر 11 ـ ئايدىن باشلانغانىدى . نىزامىدىن

سارسۇمبىدىن كېلىدىغان ئوزۇق ـ تۇلۇك ، يەم ـ خەشەكنى تەقەززالىق بىلەن كۈتەتتى .

11 ـ ئايدا ئۈچ سوتكا توختىماي قار يېغىپ بىر مېتىر قېلىنلىققا يەتتى . شۇ چاغدا نىزامىدىننىڭ ئۈمىدى ئۈزۈلۈپ ، ئارقا سەپ تەمىنات باشلىقىنى چاقىرىپ :

ـــ ئەمدى سارسۇمبىدىن ئۈمىد كۈتمەي تۇرايلى ، 10 ـ ئايدا ئەۋەتىلىدىغان ئوزۇقلۇق ، مېنىڭچە ئەۋەتىلگەن ، ئەمما يولدا باندىتلار قولغا چۈشۈرۈۋالغان بولۇشى مۇمكىن . بۇنىڭدىن ئەلۋەتتە شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىنىڭمۇ خەۋىرى بولماسلىقى مۇمكىن ، خوش ، ھازىر قانچىلىك ئوزۇقلۇق بار ؟ ـــ دېدى .

ـــ 10 ـ ئايلىق تەمىنات قىسىپ بېرىلگەچكە ، بىز ھازىرغا بەتتۇق ، يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى تەمىنات بۆلۈم باشلىقى ، ـــ يەنە بىر ھەپتىدىن كېيىن ھېچنېمە قالمايدۇ .

ـــ پەقەتلىمۇ ؟

ـــ ئاتلارغا ئاز ـ ئازدىن بېرىۋاتقان سۇلۇ ، تۇز ھەم ئوت ـ چۆپ بار .

نىزامىدىن ئويلىنىپ قالدى . باندىتلارنىڭ قىسىملارنى ، ئوزۇقلۇقلارنى يولدا توسۇپ تۈيۈقسىز زەربە بېرىدىغانلىقى ، بۇلاپ كېتىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇ ئاچچىق ساۋاقتا ئىگە ئىدى . پولكوۋنىكنىڭ كۆزلىرى شۇنچىلىك يېنىپ كەتتىكى ، تەمىنات بۆلۈم باشلىقى ئۇنىڭغا قاراشتىن ئەيمىنەتتى .

ـــ ھەر بىر ئىسكادروندا ئوتتۇزدىن ئات قالسۇن ، قالغانلىرىنى سويۇڭلار ، كوماندىر ـ جەڭچىلەرگە ئىككى يۈز گرامدىن گۆش ، بىر سەمىدىن سۇلۇ بېرىڭلار ، ئەگەر مۇشۇ ئۆلچەمگە قانائەت قىلماي ، جېدەل قىلغۇچىلار ، ئوزۇقلۇق ئوغرىلىغۇچىلار سېزىلسە ، ئېتىپ تاشلاڭلار ، ـــ دېدى پولكوۋنىك قەتئىيلىك بىلەن .

شۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىر ئاي ئۆتۈپ 12 ـ ئايدا بىراقلا بىر مېتىردىن ئېشۇقراق قار چۈشتى . مانا ئەمدى سارسۇمبىدىن كېلىدىغان ئوزۇقلۇقتىن پۈتۈنلەي ئۈمىد ئۈزۈلدى . سارسۇمبە بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى ئۈچ يۈز كىلومېتىردەك كېلەتتى . قارنىڭ قېلىنلىقىدىن تۆگىلەر بىلەنمۇ ئوزۇقلۇق ئەكېلىش ئەمەدى مۇمكىن ئەمەس ئىدى ، جىلغىلار قار بىلەن تىنغان ، تۆگىلەرمۇ قارغا پېتىپ ئۆلىدۇ .

1 ـ ئايدا نىزامىدىن تەمىنات بۆلۈم باشلىقى بىلەن يەنە مەسلىھەت قىلدى :

ـــ ھەربىر ئىسكادروندا ئوندىن ئات قالسا ، يەنە قانچىلىك ۋاقىت جان ساقلىغىلى بولىدۇ ؟

ـــ 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچىلىك ، يولداش پولكوۋنىك !

ـــ ئۇنداق بولسا ياخشى ، ـــ دېدى نىزامىدىن سەل كۈلۈمسىرىگەندەك ، ـــ 3 ـ ئايغا ئۈلىشىپلا ئالساق ، بىزمۇ بىر ئىلاجىنى قىلارمىز ، گېنېرال شتابىمۇ بىرەر چارە تاپار ، ئۇلار بىزنىڭ قانداق قىيىنچىلىقتا قالغانلىقىمىزنى ، ئاچلىق ئازابىدا جان تالىشۋاتقانلىقىمىزنى ھېس قىلىۋاتىدۇ ؟...

بىراق ، 1 ـ ئايدىكى سوغۇق پولكقا دەھشەت سېلىپ تۇراتتى . سوغۇقنىڭ ئەدىشى بىلەن پۈتۈن كوماندىر ـ جەڭچىلەرمۇ ، ئاتلارمۇ توڭلاپ ئۆلۈش خەۋپىگە دۇچ كەلدى . پولك بىر ھەپتە ھەپىلىشىپ ، بۇ يەردىن سەككىز ـ ئون كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئورمانغا يول ئاچتى .

نىزامىدىن دىۋىزىيە كوماندىرلىرىغا جىددىي ھالدا مۇنداق بۇيرۇق چىقاردى :

ـــ جەڭچىلەر تۇن بويى ئون بەش مىنۇت يۈگۈرۈپ ، ئوتتۇز مىنۇت ئۇخلاپ چىقسۇن ، ئاتلار نۆۋەت بىلەن يېتىلەپ يۈرۈلسۇن ، زەرۋىدەشلەر توختىماي قاراۋۇل پونكتىلىرىنى ئارىلاپ يۈرسۇن !

جەڭچىلەر شۇنچىلىك سەگەكلىشىپ كەتكەندىكى ، بىرلا نوقتىسالا ، ئورنىدىن دەرھال قوپۇپ تالاغا يۈگۈرۈيتتى . يۈگۈ-رۇش مەيدانى تۈن بويى بوشىمايتتى . ھېلى بۇ دۈزىئون جەڭ-چىلىرى يۈگۈرسە ، ھېلى ئۇ دۈزىئون جەڭچىلىرى يۈگۈرۈيت-تى . دۈزىئون كوماندىرلىرىمۇ بىر داۋىرنى ئايلىنىپ يۈگۈ-رۈپ ، جەڭچىلىرىگە ۋارقىراپ تۇراتتى :

ــ تېز يۈگۈرۈڭلار ، ھەي كەينىدە قالغان ، سۆرەلمىلىك قىلما ... تېز قوپ ، سەپكە يېتىش !...

ئاق قۇلاقچا ، ئاق پىيما ، ئاق جۇۋىلىق جەڭچىلەر يۈگۈ-رۈشكە ئانچە قولىشىپ كەتمەيتتى . ماغدۇرسىزلىنىپ ، پۇتلە-شىپ يىقىلغانلار كوماندىرنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭ دەرھال قو-پۇپ ، يۈگۈرۈپ كېتەتتى . ئون بەش مىنۇتلۇق يۈگۈرۈشنى تۈگىتىپ زېمىلانكىغا كىرىپلا بۇيرۇق بېرىلگەندەك تېزلا ئۇخلاپ كېتەتتى .

پولك دوختۇرلىرىنىڭ ۋەزىپىسى پوستقا چىقىدىغانلارنىڭ يۈزىگە ئىت مېيىنى سۈركەش ۋە پوستتىن چۈشكەنلەرنىڭ پۇتىغا قار تېگىش بولۇپ قالغاندى .

نادەم پوستتىن چۈشۈپ ، زېمىلانكا ئىچىگە كىردى ــ دە ، پىيىمىنى يېشىپ پۇتىغا قار تاڭدى . زېمىلانكا ئىچى تالادىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيتتى . جەڭچىلەرنىڭ ئۆزلىرى ياسىۋال-غان ئوچاقلاردا ھۆل ئوتۇن شىرشىم بولۇۋېلىپ تۈزۈك يانمايت-تى ، شۇنداقتىمۇ جەڭچىلەر ئوچاقنىڭ ئالدىنى بەرمەي ، ئىستىن ئېچىشقان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى . بىرنەچچە جەڭچى نېپىز يوتقاننىڭ ئىچىگە كىرىپ ، ئۇستىگە جۇۋىسىنى يېپىپ يېتىشاتتى .

ۋارىسجان ئۆيىنى ئويلاپ ياتاتتى . دادىسى مۇنداق ئايازلاردا سۈرلەنگەن ئات گۆشى بىلەن قىلىنغان نارىننى ۋە قىرغاۋۇل گۆشى بېسىلغان پولۇنى ئەڭ كۆپ ئەتكۈزۈپ يېيىشنى ياخشى

كۆرەتتى . ئۇ دادىسى بىلەن ئىسسىق كاڭدا ـــ ئىككى قاتلانغان يۇمشاق يېكەندازنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، شۇ ئېسىل تاماقلارنى ئىشتىها بىلەن يەيتتى . قورسىقى تويغاندىن كېيىن ، قىرغاۋۇلـ نىڭ پاچىقى ، تۆشلىرىنى غاجىلايتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ئالما ، نەشپۈت ئاقلاپ يەتتى ياكى راھەتلىنىپ قەنت چاي ئىچەتتى ، يانپاشلاپ ياتاتتى ، ئاستا ـ ئاستا ئۇگدەپ تاتلىق ئۇيقۇغىمۇ كېتەتتى··· مانا بۇ مەنزىرىلەر ۋارىسجاننىڭ كۆز ئالدىدا گەۋدەلـ لىنىپ كەلگەندە ، ئۇ ئۆزىنى ـ ئۆزى كايىشقا باشلىدى : ئىنقىـ لابقا قاتناشقىنىڭغا توي ۋارىس ، مۇشۇنداق بەدەن ـ بەدىنىڭگە ئەشتەردەك سانجىلىۋاتقان سوغۇقلاردا ئىسسىق ئۆيدە كېرىلىپ ، مەززە قىلىپ ئولتۇرار ئىدىك ، ئىچىك پۇشسا ، يار ـ بۇرادەرلىـ رىڭنى چاقىرىپ بەزمە قىلار ئىدىك ، ئىسىت ، ئىسىت !··· ـــ ئاندىن ئۇ دادىسىنى قارغاشقا باشلىدى ، ـــ ئۆلمەيدىغان قاقـ ۋاش ، پارتىزانلارغا قوشۇلۇشقا ئاپام ئۇنىمىغان چاغدا : ھەي كالتەپەم خوتۇن ، توپىلاڭنىڭ ئىچىدە يۈرگىنى ياخشى ، كېيىنـ رەك ئۆزۈم ئوق ئاۋازلىرىدىن يىراقراق يەرگە ئەپلەپ ئورۇنلاشـ تۇرۇپ قويىمەن . ھېچ ئويلىمىغان يەردىن بېشىغا ئالتۇن تاج كىيىلىپ قالىدۇ ، دېگەنتى ، مانا تازا كىيىلدى ، ئالتۇن تاج تۇرماق ، تۆمۈر تاجمۇ كىيىلگىنى يوق . تېخى بوينۇمغا ئاچارچىـ لىقنىڭ سىرتمىقى چۈشۈپ ، ئۆلەي دېدىم ، ئىسىت ، ئۆلۈكۈم مۇشۇ دەشت ـ بايۋانلاردا قالىدىغان ئوخشايدۇ ··· تېخى بۇلارنى باندىت ـ بۇلاڭچى دەيدۇ ، بۇلاڭچىغا شۇنچە نۇرغۇن خەۋ نېمىشقا ئەگىشىدۇ ؟ شۇنچە زور ئېقىننى كەتمەندە توپا تاشلاپ توسۇۋالـ غىلى بولامدۇ ؟ ··· بىزنىڭ قىسىلاردىنمۇ بىر ـ ئىككىلەپ ئەمەس ۋۇزۇود ـ ۋۇزۇودلاپ نېمىشقا ئۇلارغا ئۆتۈپ كېتىدۇ ؟··· كەلگۈسىدە نېمە ئىشلار بولار ؟ نادەمدەكلەرنىڭ ئاغزىدىكى گەپـ لىرى راستقا ئايلىنىپ قالسا ، دادامنىڭ دۇنياسىنى كويىقاپ يۈتۈپ كەتمەمدۇ ؟ ئۇنىڭغا قارىغاندا ، مۇشۇ قۇيرۇقلۇق قۇلاقچىـ

لىقلار بىزنى ھىمايە قىلىدىغاندەك ، ئەزىزلەيدىغاندەك تۇرىدۇ-
غۇ... ھەي ئىنقىلاب ، ھەي ئىنقىلاب ، يەرنىڭ ئاستىدا تىنچ
كۆشەپ ياتقان يىلاننىڭ ئۆۋىسىنى بۇزغىسان ئىنقىلاپ ، سەن
بالا ـ قازا بولمىغان بولساڭ ، بۇ چاققىچە مۇنۇ رەيھان دېگەن
نايناق ئۆيۈمنىڭ گۈلى ، مۇنۇ نادەم دېگەن مۇز پېشانە خىزمەت-
تىمنىڭ قۇلى بولماسمىدى ... شۇ چاغقۇچە دادامنىمۇ ، ئۆزۈمنى-
مۇ رازى قىلالمىدىم ، شۇڭلاشقا ئىككىسىنىڭ كۈلكىسى خۇد-
دى بېشىمغا چېقىلغا چۈشكەندەك ئاڭلىنىدۇ . توڭلاپ ئۆلىدىغان
ئوخشايمەن تېخى ، ئۆلىكىم مۇشۇ چۆللەردە قالارمۇ ؟ ...

ۋارىسجان شۇ خىياللار بىلەن مۇزلاۋاتقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇ-
دى ـ دە ، كۆزىنىڭ قىرىدا پۇتىغا قار تېگىپ ئولتۇرغان نادەمگە
قاراپ قويدى ۋە ئۇنى ئېغىز چىشىغا ئېلىپ چاينىۋەتكۈسى ـــ
پۈتۈن ئېچىنىش ، ئەلەم ، پۇشايمانلىرىنى ئۇنىڭدىن ئالغۇسى
كەلدى ، بىراق قولىدىن كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىپ ئېغىر خور-
سىنىدى...

شۇ چاغدا ، ئۇنىڭ پوستا تۇرۇش نۆۋىتى كەلگەندى . ئور-
نىدىن تۇردى ـ دە ، دەلدەڭشىپ زېمىلانكىدىن چىقىپ كەتتى .

نادەم ئورنىغا كېلىپ ياتتى . تالادا شۇىرغان ھەدەپ ئەدر-
مەكتە ئىدى . ئۇ بىردەم گۇركىرەپ ، بىردەم شۇىرلاپ ، بىر-
دەم چىرقىرايتتى ، «شۇنداق شۇىرغانلاردا ئۇرۇش قىلىش نې-
مىدىگەن كۆڭۈللۈك ـ ھە ، ـــ دەپ ئويلاپ قالدى نادەم ،
شۇنداق شۇىرغانلاردا قىلىنغان ئۇرۇشلارنى ئەسكە ئېلىپ ، ـــ
بىردەمدىلا ئالدىڭدا قار دۆۋىلىرى پەيدا بولىدۇ ، سەن ئۇنىڭدىن
پايدىلىنىپ ، زايىسىز ئوق ئاتسەن ـ دە ، ئىلگىرىلەيسەن ، يەنە
ئاتسەن ، يەنە ئىلگىرىلەيسەن ، مۇنداق پايدىلىق شارائىتنى يا-
ساپ بولمايدۇ ، پەقەت تەبىئەتنىڭ سېھىرلىك قوللىا
ياسىيالايدۇ ... »

ئۇرۇشلار ئىچىدىكى ، ۋىزىلدىغان ئوقلار ئىچىدىكى جەڭ-

چىنىڭ ھايات ھەپتىلەپ ، ئايلاپ تىنچ شارائىتتا يۆنكەلسە ، ئۇ خۇددى بازىرى كەلمىگەن ئوقەتچىدەك مەيۇسلىنىپ قالىدۇ . مىلتىق تۇتقان ، قار سىقىمىدىغان قوللىرى ، سۇغا چۇشكەن ، ئوتقا كىرگەن پۇتلىرى قىچىشىپ بىئارام بولىدۇ . بۇنداق چاغ-لاردا جەڭچىنىڭ كۆڭۈللۈك ئىشى ـــ ئۆتكەن ئۇرۇشلارنى ئەسلەش ، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش بولاتتى . شۇ تاپتا ئادەمنىڭ كۆز ئالدىغا قارا ئېدىردا بولغان ئۇرۇش كەلدى :

قارا ئېدىرغا ئۆرلەپ چىققان پولك ، يېزىققا چۇشكەندە ، تۈيۇقسىزلا ئېتىلغان ئوقلار ئىچىدە قالدى . ئوق ئالدىدىن ، ئىككى يانىدىن چىقىۋاتاتتى . جەڭچىلەر بىر تىنىق ئارىلىقىدا ئاتلىرىدىن سەكرەپ ـ سەكرەپ چۇشۇپ كەتتى ـ دە ، ئاتلىرى-نىڭ تىزگىنىنىڭ بىر تەرىپىنى تارتتى ، ئاتلارمۇ ئۆز ئىگىلىرى-دەك شۇنداق تېز ياتتى . ئېتىشىش باشلىنىپ كەتتى . ئىگىر-غان ، ۋاي ـ ۋايلىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىشقا باشلىدى ...

تۈزلەڭلىككە توپلىشىپ ئۇرۇش قىلىش خەتەرلىك ئىدى . جەڭچىلەر بىر ياقتىن ئېتىشىپ ، بىر ياقتىن چېكىنىپ ، كەينى-دىكى يەنە بىر ئېگىزلىككە چىقىۋالدى . شۇ چاغدىلا زايە قىلماي ئوق ئېتىشقا ئېرىشتى . لېكىن ، باندىتلارمۇ نۇرغۇن ئۆلۈكلىرى-نى تاشلاپ ، ئېرىدىكى چوققىغا چىقىۋالدى .

پولك كوماندىرىنىڭ بۇيرۇقى ئالدىنقى سەپلەرگىچە كېلىپ تۇراتتى :

ـــ ئايلىنىڭلار ، چوققىنىڭ كەينىنى ئىگىلەڭلار ، باندىت-لار بىلەن خەلقنى ئايرىۋېلىڭلار :

قىسىملار يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىۋاتاتتى .

ـــ تېز ھەرىكەتلەنمىسەك ، خەلقنى ھەيدەپ قاچىدۇ ، ـــ دېدى باتىرغازى نادەمگە ، ـــ تېز ئاتلىنايلى ، سىيرىل ، بېشىڭ-نى كۆتۈرمە ، ئىلىنغاننى قويمايدۇ بۇ خۇمىسىلار ...

قىسىملار سىيرىلىۋاتاتتى .

باندىتلارنىڭ ئوقلىرى ئاتلارغا تېگىشكە باشلىدى ، يانقان ئانقا ئوق تەگسە ، ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتەتتى ـ دە ، يىقىلاتتى ، ئاسماندا بەلگە ئوقى چاراسلاپ يانغاندا ، جەڭچىلەر چاقماق تېزلىكىدە ئاتلىرىغا مىندى ـ دە ، ئاتاكىغا ئۆتتى . تاشلىق يەرلەردە مىڭلىغان ئاتلارنىڭ شاراقلىغان ـ دۇپۇرلىگەن ئاۋازلىرى ئاجايىپ سۈرلۈك ئاڭلىناتتى ، يەرۋ ئاسمان گۈرۈلـدەپ كەتتى ، باندىتلار قاچسا ھېچكىمنى يەتكۈزمەيتتى . ھۇجۇم ناھايىتى تېز بولغانلىقى ئۈچۈن ، تاڭ بىلەن تەڭ ئېلىنى تاشلاپ قاچقان باندىتلار قارا ئېرتىشنىڭ سارسۇمبە تەرىپىدىكى زور كۆندىلەڭ تاغقا چىقىپ كەتتى . ھەر قېتىمدىكىدەك تاشلاپ كەتـكەن ، ئۆلۈكلىرىدىن قولغا چۈشكەن قورالى ئاز ئىدى . ئۆلۈكـلەر ئىچىدە ئوسماننىڭ مەشھۇر ئادىمى ـــ «شەيتان كۆز» ياتاتتى . ئوق ئۇنىڭ مەيدىسىگە تەككەنىدى .

سىياسىي باشقارما تەشكىللىگەن بىر گۇرۇپپا ئادەم باندىتـلاردىن ئايرىلىپ قالغان شۇ يەردىكى پۈتۈن خەلقنى يىغىپ ، ئوسمانغا ئەگەشمەسلىك ، بىھۇدە ئۆلۈپ كەتمەسلىك توغرىسىدا ، تەڭلىك ـ باراۋەرلىك ، ئىنسان ھوقۇقى ۋە مىللىي ئارمىيىنىڭ مەقسەت ـ نىشانى توغرىسىدا تەشۋىق ئېلىپ باردى .

كەچكە يېقىن قىسىم كۆندىلەڭ تاغقا ياماشتى . بۇ يەردىكى ھۇجۇم ئىككى سوتكىغا سوزۇلدى . كېچىسى باندىتلار ھۇجۇمى كۈچىيىپ كۈندۈزى سۈسلىشىپ قالاتتى .

يورۇقتا ئۆرلەش خەتەرلىك ، قىسىم ئۆزىنى خورىتىۋالـدۇ ، ئەمما ئۇرۇش سوزۇلۇپ كەتسە ، باندىتلار ئېلىنى كۆچۈـرۈپ بولىدۇ ، ئەمىسە قانداق قىلىش كېرەك ؟

نىزامىدىن كوماندىرلىرىغا بۇيرۇق قىلدى :

ـــ دىۋىزىئون ، ئىسكادرون ، ۋزۋودلار تاغ باغرىغا يېيـلىپ كەتسۇن ، ھەربىر قىسىملار ئاتقۇچىلار ۋە ئۆرلىگۈچىلەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنسۇن ، ئاتقۇچىلار شىددەت بىلەن ئۇزۇلدۇر-

مەي ئاتسۇن ، ئۆرلىگۇچىلەر ئۇنىڭ پاناھىدا چەبدەسلىك بىلەن توختىماي ئۆرلىسۇن ! مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ئۆرلىسەك ، بىز ئانچە كۆپ چىقىم تارتمايلا تاغ ئۇستىگە چىقىپ بولىمىز .

قىسىم ئۆرلەپ چىققاندا ، باندىتلار قارا ئېرتىش تېغىغا قاچتى ، ئېلى ئايرىپ قېلىندى .

قارا ئېرتىش تېغىغا شىددەت بىلەن ئۆرلەپ چىققاندا باندىت-لار يەنە قاچتى .

شۇ يەردە باتىرغازىنىڭ ئېتى بولدۇرۇپ قالدى .

تۇيۇقسىز ئاپتومات ئېتىلدى . ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار جەڭ-چىلەرنىڭ بېشىدىن ۋىڭلداپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۇنىڭغىچە بۇلار-نىڭ ئالدىغا شۇ يەرلىك مالچىلارمۇ چىقتى .

باتىرغازى بولدۇرۇپ قالغان ئېتىنى يېتىلەپ ئاق ئۆينىڭ ئالدىغا كەلدى .

ــ ئەنىغۇ ساڭا تەييار توقۇغلۇق ئات تۇرۇپتىغۇ ، بۇنى تاشلا ، شۇنى مىن ، ــ دېدى نادەم .

ئاق ئۆينىڭ ئالدىدىكى موما ياغاچقا بىرنەچچە ئات باغلاپ قويۇلغانىدى ، شۇنىڭ ئىچىدىكى قومۇش قۇلاقلىق ، چىرايلىق كېر ئاتقا باتىرغازىنىڭ كۆزى چۈشتى . ئۇ كېر ئاتنىڭ ئې-گەر ـ توقۇمىنى ئېلىپ يەرگە قويدى ـ دە ، ئۆزىنىڭ ئېتىنىڭ ئېگەر ـ توقۇمىنى ئۇنىڭغا توقۇشقا باشلىدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ دۇمبىسىگە «تارىس» قىلىپ قامچا تەگدى .

ــ ھەي ئوينىشما ، شۇنچىمۇ قاتتىق ئۇرامسەن ، ــ دېدى باتىرغازى ۋە كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىدى ، ئۇنىڭ كەينىدىكى نادەم ئەمەس ، ئۇنى غەزەپ بىلەن بىر قامچا ئۇرغان ، ئاق يۈك ياقە-لىققا ئورالغان ئاتلىق قىز تاراسلاپ ئۇياققا كېتىپ باراتتى .

باتىرغازىنىڭ لەۋلىرى تىترەپ ، كۆزلىرى يېنىپ كەتتى ـ دە :

ــ ۋۇي رەسۋا ! مەن سېنىڭ جېنىڭنى ئالالمامدىم ، ــ دەپ بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ئېتىنى يۇرۇتۇپ ئىت-

شكلەپ كېتىپ بارغان قىزغا تەڭلىدى . نېرىدىن تېز يېتىپ كەلگەن نادەم ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى :

ــ بولدى ، باتىرغازى ، قوي ، قىز بالىكەنغۇ ، شۇ كۈن-لەردە ساڭىمۇ قىزنىڭ قامچىسى دورا بولۇپ قالغان ، ــ دەپ چاقچاق قىلدى نادەم كۈلۈمسىرەپ .

بىرنەچچىسى ئاق ئۆيگە كىردى . ئۆيدە يۈزلىرىنى قورۇق باسقان بىر موماي ، ئۆينىڭ تۆرىدە ئاستىغا كۆرپە سېلىپ بىر كېلىنچەك ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ قۇچىقىدا كۆرپىگە يۆگەلگەن بالىسى بار ئىدى . كېلىنچەك كىرگۈچىلەرنى كۆرۈپ ئورنىدىن قوزغىلىپمۇ قويمىدى ، قاپىقىنىمۇ ئاچمىدى .

ــ تۇنجى تۇغۇتى ، تېخى ئۇچ كۈن بولدى ، كۆزى يورۇ-غىچە تاس قالدى ئۆلۈپ قالغىلى بىچارە ، ــ دېدى موماي .

رەيھان كېلىنچەككە سەپسېلىپ قارىدى ـ دە ، لەۋلىرى بىردىنلا تىترەپ كەتتى :

ــ نەرى تۇغۇتلۇق بۇنىڭ ! چىرايى پوق يېگەن خورازدەك قىپقىزىل تۇرسا !... تۇر ئورنىڭدىن ! ــ دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى ئۇ .

كېلىنچەك قىمىر قىلماي ئولتۇراتتى ، خۇددى رەيھاننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمىغاندەك چىرايى ئۆزگىرىپمۇ قويمايتتى .

قوي كۆزلىرى يېنىپ كەتكەن رەيھان ، ئۇنىڭ مۇرىسىدىن تارتىپ ئورنىدىن قوزغىتىۋەتتى ـ دە ، كۆرپىسىنى يۇلۇۋالدى ، ئاستىدىن ئىككى ئاپتومات چىقتى .

ــ بۇ نېمە ؟... ھە !

باتىرغازى كۈلۈمسىرەپ ئېيتتى .

ــ ھەي كەمپىر ، بۇ ئاپتومات تۇغىدىغان كېلىنچەك دېسىڭىزچۇ ، تېخى قوش كېزەك تۇغىدىكەن...

باشقىلار پاراققىدە كۈلۈۋەتتى .

ــ ھازىر بىزگە ئېتىلغان ئاپتومات مۇشۇ ـ دە ، مۇشۇ

بۇدۇمەت ئاتقانىكەن ـ دە ! ـــ رەيھان غەزەپ بىلەن قورالىنى ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرغان كېلىنچەككە تەڭلىدى . ئۇنى راستـ تىنلا ئېتىۋەتمەكچىدى . نادەم بېشىنى سىلكىدى .

ـــ قوي ، بالام ، ئۇۋال قىلما ، سىلەرگە ئوق ئاتقان بۇ ئەمەس ، ـــ دېدى موماي ھېچنېمە بولمىغاندەك خاتىرجەم ئولـ تۇرۇپ .

ـــ بۇ ئاتمىسا ، نېمىشقا يوشۇرىدۇ ؟ سەن نېمىشقا يالغان ئېيتىسەن جەددال ! بىزنى ئاتسا ئۇۋال بولمامدىكەن ؟...

ـــ بۇ بالام ئاتقان ئەمەس ، ئاق ياغلىقلىق قىز ئاتقان .

ـــ قايسى ئاق ياغلىقلىق ؟

ـــ ھېلىقى ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن ، ئوسماننىڭ قىزى .

ـــ نېمە !...

ئوسماننىڭ قىزى مەرگەنلىكى ، ئاتقا ماھىر ـ چەبدەسلىكى بىلەن پۈتۈن ئالتاي تەۋەسىدە مەشھۇر بولۇپ ، مىللىي قىسىملار ئىچىدە ئۇنىڭ گېپى كۆپ بولغان .

باتىرغازى بىلەن نادەم بىر ـ بىرىگە ئىتتىك قاراشتى ـ دە ، ئۆيدىن چىقتى . ئۇنىڭ قارىسى ئاللىقاچان يېتكەن ، بىر يەلدىن ئېشىپ كەتكەنىدى .

ـــ ئىسىت... ئىسىت !... ـــ دېدى باتىرغازى ۋە پۇشايـ مان ئوتىدا تولغىنىپ يانىدى .

ـــ بولدى ، باتىرغازى ، پۇشايماننى مەن قىلسام بولىدۇ ، مېنىڭدىن ئۆتتى ، ئوسماننىڭ بىر قانىتى سۇنۇتتىكەن ، خەير... ـــ دېدى نادەم ئەلەم بىلەن .

قىسىم قارا ئېرتىش بويىنى ئىگىلىگەن چاغدا ، باندىتلار بىرمۇ كىشى ، بىرمۇ چارۋا مال ئېلىپ كېتەلمەي نەچچە يۈزلـ گەن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ يۇقىرىقى ئالتايغا قاچقانىدى . يەنە قوغلاش كېرەكمۇ ، يوق ؟ دەپ تۇرغاندا شىمالىي فرونت قوماندا- نى دەللىقاندىن بۇيرۇق كېلىپ قالدى :

ـــ ئەمدى قوغلىماڭلار ، ئاساسىي كۆچىگە زەربە بېرىلىپ

بولدى ، پولك دەم ئالسۇن .

قارا ئېرتىش بويىدا پولك دەم ئېلىپ بىر ئاي ياتتى . شۇنىڭدىن كېيىن ، يەنە بىر بۇيرۇق كېلىپ ، پولك سارسۇمبىگە يۇرۇش قىلدى ۋە سارسۇمبىگە يېقىن يەردە ، قىران دەريا سىنىڭ بويىدا قازاق ئۆيلىرى تىكىپ ، پولكنى تولۇقلاش ، ھەربىي مەشىق ھەم دەم ئېلىش بىلەن تۇرۇپ قالدى .

نادەمنىڭ ئەسلىمىلىرى شۇ يەرگە كەلگەندە ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە ، سىرتقا چىقتى . بۇ چاغدا نىزامىدىن بىر دۆۋە قارىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ، قەيەرلەرگىدۇ نەزەر تاشلاپ تۇراتتى . شۇئىرغان قار ئۇچقۇنلىرىنى ئۇنىڭ يۈزىگە شىددەت بىلەن ئۇراتتى . ئۇ كىرپىكىمۇ قاقماي شۇئىرغانغا قارشى غەرب تەرەپكە يۈزلىنىپ ، يىراقلارغا تىكىلەتتى . نىزامىدىننىڭ لەۋلىرى پىچىرلاشقا باشلىدى : «ئەڭ قىيىن شارائىتلارنىمۇ مەنىستىمەسلىك ، يېڭىلىش ، ئوڭۇشسىزلىقلار ئىچىدىمۇ ، ئۇنى جەزمەن يېڭىش ئىشەنچىدە بولۇش ـــ ھەقىقىي جەڭچىدە بولۇشقا تېگىشلىك خىسلەت . بىز دەسلەپ قانچىلىك كۈچ بىلەن قوزغالغان ؟ ھازىر قانچىلىك زورىيىپ كەتتۇق ؟...» ئۇ ئابدۇكېرىم ئابباسۇۋ سۆزلەپ بەرگەن 1944 ـ يىل ، باھار ئايلىرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى ئاجايىپ تەسىرلىك ، ئۈمىدۋارلىققا تولغان بىر ۋەقەنى ئەسلەپ قالدى :

ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ئابدۇكېرىم ئابباسۇۋ غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى تاللىقتا مەخپىي ئۇچراشقاندى .

ـــ مىللىي زۇلۇم ، سىنىپىي زۇلۇم ھەددىدىن ئاشتى . خەلق ھازىر ئات سېلىقىغا[1] كۆچلۈك نارازى ، پۇرسەتنى قولدىن

---

① ئات سېلىقى ـــ 1943 ـ يىلى شىنجاڭدا گومىنداڭ پىرقىلىرى پەيدا بولغاندىن كېيىن ، شىنجاڭغا ئاتلىق دىۋىزىيىلەر (يەر شارائىتىغا قاراپ) كۆپلەپ كىرىشكە باشلىغان . شۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق ئۈستىگە ئون مىڭ تۇياق پاراقلىق ئات سېلىقى چۈشكەن . بۇنى خەلق «گەز ئات سېلىقى» دەپمۇ ئاتايتتى .

بەرمەي ، «ئازادلىق» شوئارى ئاستىدا كۆتۈرۈلۈپ چىقىشنىڭ ۋاقتى يەتتى ، — دېگەندى ئەخمەتجان قاسىمى ، — بۇنىڭ ئۈچۈن ئىنقىلابىي كۈچ تەييارلاش ، خەلقنى ئىنقىلابىي ھەرىكەتكە چاقىرىش لازىم . گومىنداڭنىڭ زۇلۇمىنى كۆپ تارتقان . ئۇنىڭغا گۇمانلىق بولغان ئادەملەرنى ، بىرىنچى نۆۋەتتە گومىنداڭدىن كۆپ ئازار يەپ ، قاچقۇن بولۇپ يۈرگەن ، غېنىنى ، ئەكبەر مەرگەننى قولغا كەلتۈرۈش ، شۇلار ئارقىلىق باشقىلارنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك . دەسلەپكى قەدەمدە مۇسابايۇف تېرە زاۋۇتىغا ، پىلىچى ، گاڭگۇل خاڭلىرىغا ، ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىگە ، سۈيدۇڭ ، كۈرە ، سۇلۇق ئالماتىغا ، قازانچى ، سۇلتانۇۋەس ، سۈپتاي ، ئۇلاستاي ، جالىنقۇل قاتارلىق ئورۇنلارغا ئادەم ئەۋەتىش كېرەك . ھەرقانچە قىيىنچىلىق بولسىمۇ ، خەلقنىڭ ھېچ نەرسىسىگە تەگمەسلىك ، تەشكىل سىرىنى جاندىن ئارتۇق بىلىش ، خائىن ، ئىشپىيونلاردىن قەتئىي ھوشيار بولۇش كېرەك . ھازىر تەشكىلاتنىڭ قولىدا قانچىلىك قورال بار ؟

— مىلتىق ، ئاپتومات ، تاپانچا بولۇپ ئون بەشكە يېتىدۇ ، — دېگەندى ئابباسۇف ، — يەنە يەتمىشتىن ئوشۇق گرانات ، ئالتە دانە فىنلاندىيە خەنجىرى ، بەش يۈز دانە تەشۋىقات ۋەرەقىسى ، ئون نەچچە ئات ، ئىككى تاغار قۇرۇتۇلغان نان بار .

— بۇمۇ زور كۈچ ، — دېدى ئەخمەتجان روھلۇق ھالىدا ، — كۈچىمىز تۆت ـ بەش يۈزگە يەتكەندە ، تارقاق جايلاشقان ئاز ساندىكى گومىنداڭ چېرىكلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ ، شۇلارنىڭ قوراللىرى ھېسابىغا قورالىنىش لازىم . بۇنىڭ ئۈچۈن نىلقا ناھىيىسى ئىستراتېگىيە جەھەتتىن ئەپلىك جاي . ئۇ يەردە گومىنداڭ چېرىكلىرى تارقاق جايلاشقان ، كۈچ يۇتكەپ كەلسە ، تاغلىرى يوشۇرۇنۇپ زەربە بېرىشكە قۇلايلىق...

نىزامىدىن شۇ ۋەقەنى زوقلىنىپ ئەسلىگەندە ، كۆزلىرىدىن

ئوت يېنىپ ، يۈزلىرىدە ئۈمىد ئۈچقۇنلىرى جىلۋىلەنگەنىدى :
مانا شۇنچىلىك كىچىككىنە ئۈچقۇن بىلەن باشلانغان ئىنقىلاب ،
هازىر زورىيىپ قانچىلىك يالقۇنغا ئايلاندى ـ هە !... ـــ دەپ
ئويلىدى ئۇ هاياجانلىنىپ ، ـــ ئىلىدىن تارتىپ ، مۇزات تاغ
تىزمىلىرىغىچە ، ماناس دەرياسى ۋادىلىرىغىچە ، جۇڭغار دالىلىـ
رى ۋە ئالتاينىڭ هەيۋەتلىك تاغلىرىغىچە بىزنىڭ قانچىلىغان
پولكلىرىمىز تارقىلىپ كەتكەن ، بۇنىڭ ئاساسى هېلىقى ئون
نەچچە تال مىلتىق كۆتۈرۈپ چىققانلار ئەمەسمىدى ؟ ...
هازىرچۇ ؟ گويا بۇلاق ـ بۇلاقلاردىن قوشۇلۇپ ، ئۇلغىيىپ ،
دولقۇنلۇق ـ قەهرىلىك دەريانغا ئايلاندى !... بىزنىڭ بۇ قۇدرەتـ
لىك كۆچىمىزگە ئەمدى كىم تەڭ كېلەلەيدۇ ؟ ! مۇشۇنداق كۆچ
ئالدىدا بۇ قۇيۇن ـــ باندىتلار ، قەهرىتان سوغۇقلار
نېمىدى !...

نىزامىدىننىڭ نۇر چاقنىغان كۆزلىرى تېخىمۇ يىراقلارغا
تىكىلگەنىدى .

ئون يەتتىنچى باب

باندىتلارغا قارشى ئۇرۇش باشلانغاندا ، ئېلىنغان مەلۇمات بويىچە ئۇلار تۆت مىڭغا يەتمەيتتى . ھازىرغىچە ئىككى مىڭدىن كۆپرەكى قىرىلىپ تۈگىدى . لېكىن ، يەنە شۇ سان ساقلىنىپ كېلىۋاتاتتى . بۇگۈن بىر ئورۇننى تازىلاپ ئۆتۈپ كەتسەك ، ئەتىسىلا شۇ ئورۇندىن خۇددى قورايدەك ئۈنۈپ چىقاتتى . شۇڭا ، شىمالىي فرونت گېنېرال شتابى باندىتلارغا تولۇق ، تەلتۆكۈس زەربە بېرىش توغرىسىدا ئالتاي پولكى بىلەن نىزامىدىن پولكىغا بۇيرۇق چۈشۈردى .

بۇيرۇق بويىچە ئالتاي پولكى ئالتاينى ئۆرلەپ ، نىزامىدىن پولكى ئۆندىرقاراغا ـــ بۇرۇلتوقاي دەرياسىنى ئۆرلەپ يۇرۇش قىلدى .

3 ـ ئاينىڭ ئاخىرقى مەزگىلى ، كۈن ئىسسىپ قالسا ، قارلار ئېرىپ ـ كىرىستاللىشىپ ، سوۋۇپ قالسا ، قېتىشىپ ، ھاۋا كىلىماتى ئۆزگىرىپ تۇرغان چاغ . نىزامىدىن پولكى ئىز-غىرىن شامالغا قارشى بىرنەچچە كۈن يول يۈردى . بۇ چاغدا ئالتاي پولكىنىڭ سار باستاۋغا يېتىپ كەلگەنلىك خەۋىرى كەل-دى . ئۆزئارا خەۋەرلىشىپ ، ماسلىشىپ ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن ، ساربىاستاۋغا سۈۋەز ئەۋەتىلدى ـــ جامالىدىن باشچىلىقىدا ئۈچ نەپەر سۈۋەز مىلتىق ، يان قورال ، ئالتە داندىن گرانات ئېلىپ يولغا چىقتى .

پولك باندىتلارنىڭ سار تېرەكتە ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپ-تى ـ دە ، توختىماي يۈرۈپ سار تېرەككە چۈشىدىغان پۈتەۋ (تۈيۈق) دېگەن يەرگە كەلدى . شۇنىڭغىچە سۈۋەزلەردىن ھېچ-

قانداق خەۋەر بولمىدى .

ئاخىر بىرىنچى دىۋىزىئون ئات سالدۇرۇپ ھۇجۇم بىلەن سار تېرەككە كىرىپ باردى . ئەمما ، قىسىمغا قارشى بىر پايمۇ ئوق ئېتىلمىدى ، بۇ ھال ھەممىنى ھەيران قالدۇردى .

ژاك ـ چۇك ، قىقاس سادالىرىنى ئاڭلاپ ، ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، تاپانچىسىنى بەتلەپ چىققان گومىنداڭ پولكوۋنىكى قارا ئۆينىڭ ئىشىكى ئالدىدا داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى . چۈنكى ، ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا نادەم باشلىق ئون نەچچە نەپەر ئاتلىق جەڭچى سۈرلۈك قىياپەتتە ئاپتوماتلىرىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ تۇراتتى .

ـــ تاشلا قورالنى ! ـــ قاتتىق ۋارقىرىدى نادەم ، پولكوۋ-نىك غەزەپ بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇراتتى . نادەم ئۇنىڭ بېشى-دىن ئالقىتىپ بىرنەچچە پاي ئوق ئۇزۇگەندىن كېيىنلا ، ئۇ تاپان-چىسىنى تاشلاپ ئىككى قولىنى كۆتۈردى .

ـــ ئۆينى ئاختۇرۇڭلار !

بىرقانچە جەڭچى ئاتلىرىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، پول-كوۋنىك ھېلى چىققان قارا ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

بۇ گومىنداڭ پولكوۋنىكى شىنجاڭ گارنىزون شتابىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ، بىر باتالیون قوشۇنغا يېتەكچىلىك قىلىپ ، ئوسمانغا يارەمگە كەلگەندى . بىر ھەپتە بۇرۇن ئۇلار مۇشۇ سار تېرەككە كەلگەن ، ئۇچ سائەت ئىلگىرى بۇ يەردىكى ئارىلاش-ما قوشۇنلار يۆتكىلىپ كېتىپ ، پولكوۋنىك بۇ يەرنى ئەك پىند-ھان جاي ھېسابلاپ ، ئىسىسىق قازاق ئۆيىدە قالغاندى .

بايىقى جەڭچىلەر ئۆيدىن ئۇچ دانە مىلتىق ئېلىپ چىقتى .

ـــ بىزنىڭ مىلتىقلار !

ـــ ماۋۇ جامالىدىننىڭغۇ ! ...

ـــ نېمە ! ...

مىللىي قىسىم جەڭچىلىرىدە مىلتىقلىرىنىڭ پاينىكىگە ئۆز ئىسمىنى يېزىپ قويۇش ئادىتى بار ئىدى .

ئۇچ نەپەر سۈەزنىڭ تېخىچە ئىز ـ دېرىكى بولمىغانلىقىنىڭ سىرى ئېچىلدى .

نادەمنىڭ كۆزلىرى يېنىپ كەتتى :

ـــ ھەي ، رۇدۇپاي ! ماۋۇ مىلىتىقلارنىڭ ئىگىلىرى قېنى ؟

ـــ بىز ئۆلتۈرۈۋەتتۇق ، ـــ دېدى پولكوۋنىك ھېچقانداق تەپتارتماي .

ـــ ئىپلاس ! ... ـــ تىتىلداپ كەتتى نادەم ، ـــ ئۆلۈكى قەيەردە ؟

پولكوۋنىك ئېرەنسىزلىك بىلەن قولىنى پۇلاڭلىتىپ كەينىدىكى قۇملۇق دۆڭنى كۆرسەتتى .

كىشى غەزەپلەنسىمۇ كۆزىگە ياش كېلىدۇ . نادەم ئۆزىنى ئاران ـ ئاران بېسىپ تۇراتتى . ئۇ چاغدا جامالىدىننى ئويلىماي قانداقمۇ تۇرالىسۇن ، ئاتا كۆرگەن ، ئانا كۆرگەن ، بىر ئېرىقنىڭ سۈيىنى ئىچىشىپ ، بىر ـ بىرىگە كىشىنىشىپ ئۆتۈشكەن ئەمەسمىدى ... خورلۇقنى تەڭ كۆرۈشكەن ، مەرھۇم ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ سۆزلىرىنى ئۆز قەلبلىرىگە تەڭ سىڭدۈرۈشىپ ، زۇلۇمغا قارشى تەڭ باش كۆتۈرۈشكەن ، قوللىرىغا تەڭ قورال ئالغان ، قايناق جەڭلەرنى بىللە قىلىشىپ ، ئىنقىلاب ئوغلانىغا مۇناسىپ ئىشلارنى قىلىشقان ، سېنىڭ تاپىنىڭغا كىرگەن تىكەن ، مېنىڭ كۆزۈمگە كىرسۇن دېيىشىپ بىر ـ بىرىنى ئاسراشقان سادىق ، سەمىمىي دوستلار ئەمەسمىدى ... ئۇنى ئويلىماي ، يانماي مۇمكىنمۇ ؟ ! ...

تېخى دەھشەتلىك مەنزىرىلەر ئۇنىڭ ئالدىدا ئىدى .

ئۇچ جەڭچىنىڭ جەستىنى ئېلىپ كېلىشتى . بىر قارىغان ئادەم ئىككىنچى يېنىپ قارىيالمايتتى . جەڭچىلەرنى قىيناپ ، نەيزە سانجىپ ئۆلتۈرۈشكەنىدى . جامالىدىننىڭ كۆكسىگىلا ئەمەس ، يۈزلىرىگىمۇ نەيزە سانجىلىپ ، غەزەپتىن يانغان كۆزى

ئوچۇق پېتى قېتىپ قالغاندى . جەڭچىلەر ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالال-
ماي بۇقۇلداپ يىغلاپ كېتىشتى...
— ھەي ۋەھشىيلەر ! ... سەنلەرنىڭ نەرىڭ ئادەم ، ئېيت-
قىنا ! ... — دېدى نادەم پولكوۋنىككە ياشلىق كۆزلىرىنى
تىكىپ تۇرۇپ ، — مۇنچىلىك قىينىغىچە ئېتىۋەتسەڭ بولماما-
دۇ ؟ !...
— قولغا چۈشكەن دۈشمەننى قانداق ئۆلتۈرۈش ئۆزىمىز-
نىڭ ئىختىيارىدا ، — دېدى ئۇ نادەمگە گۆلىيىپ قاراپ .
— شۇنداقمۇ ؟ ... سېنىمۇ قانداق ئۆلتۈرۈش بىزنىڭ
ئىختىيارىمىزدا ، — نادەمنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالا-
دى ۋە پۈتۈن بەدەنلىرى جاقىلداپ تىترەپ كەتتى ، ھەممىنى
ئۇنتۇدى . ئۇنىڭ پۈتۈن غەزىپى ئوڭ قولىغا جەملەنگەنىدى :
قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇۋالدى — دە ، قەھرى بىلەن ئۇنىڭغا
ئۇردى !
پولكوۋنىكنىڭ بېشى بوينىدىن ساڭگىلاپ قالدى . جەڭچى-
لەر ئۇھ دېيىشىپ ، گويا خۇمارىدىن چىققاندەك ، ئىنتىقامىنى
ئۆز قولىدا ئالغاندەك بولدى . بىراق ، بۇ ئىش بىردەمدىلا تارقا-
لىپ كۆچلۈك مۇنازىرە قوزغاپ ، پولك شتابىنى داۋالغۇتۇۋەتى-
تى ...
— ئەسىرلەرنى ئۆلتۈرۈش ئىنتىزامغا خىلاپ !
— ئۇنداق جەڭچىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىش كېرەك !
— بولۇپمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرنى ئۆلتۈ-
رۈش — تېخىمۇ جىنايەت ! ...
— جامالىددىنەك قەھرىمان جەڭچىنى قىيناپ ئۆلتۈرسە ،
ئۇنىڭ ئىنتىقامى ئېلىنمامدىكەن ؟ ...
— بىر جاللاتنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە نادەمنى تېگىشۈپتەم-
دىكەن ؟
— نادەمنىڭ قوش «باتۇرلۇق» مېدالى ئاشۇ جاللاتنىڭ

خۇنىغا تەڭ كېلەلمەمدىكەن ؟ ...

مانا بۇ غۇلغۇلىلار پولك كۆچلۈك دۇشمەنگە دۇچ كېلىپ قالغاندەك قىيىن ھەم جىددىي مەسىلىگە ئايلاندى . بەزىلەر ئەگەر نادەمگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنسا ، قىسمىدىن كېتىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى . بەزى كوماندىرلار مىللىي ئارمىيە باش قوماندانىغا ئەرز قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى . يەنە بەزىلەر نادەمنى جازالىمىسا ھەربىي ئۇستاپ ـ تۈزۈمنىڭ بۇزۇلىدىغانلىقىنى تىلغا ئېلىشتى... نادەمنىڭ ئەقىل بىلەن ئەمەس ، ئاچچىق ـ غەزەپ بىلەن قىلغان ئاشۇ ئىشىغا ، قەدىرلىك كىتابخانىلار ، ۋارىسجاننىڭ قانداق كەيپىياتتا بولۇۋاتقانلىقىنى بىلگىلار كېلىدىغاندۇ ؟

ئۇ ھازىر ۋزۋودنىڭ سىياسىي خىزمەتچىسى ، تەشۋىقاتچىسى ئۇنىڭ ۋزۋودتىكى جەڭچىلەر نامىدىن سۆزلەيمەن دەپ ئېيتقان سۆزلىرى گايىتنى ئويلاندۇرۇپ قويدى :

ـــ يولداش كوماندىر دىۋىزىئون ، ـــ دېگەنىدى ۋارىسجان ، ـــ بىز نادەمنى جازالىمىساق ، ھەربىي ئۇستاپنى قانداق قوغدايمىز ، مېنىڭ ھەربىي ئىنتىزام ھەققىدىكى تەشۋىقاتىم ـــ پۈتۈن مىللىي ئارمىيىنىڭ تەشۋىقاتى ، ئىنتىزامى ئەمەسمۇ ، ئۇ چاغدا مېنىڭ سۆزۈمنى كىم ئاڭلايدۇ . ئىنتىزامغا كىم بويسۇندۇ ؟ ...

ـــ بۇ قىيىن ئىش بولدى ، ـــ دېدى گايىتمۇ قىيىن ئىشقا دۇچ كېلىپ گاڭگىراپ ، ـــ نادەمنى جازالىماي بولمايدۇ . جازالىساڭ ، ئاشۇ جاللاتقا تېگىشىلىپ كەتسە ، قانداق چىدايسەن ، قىيىن ... قىيىن ئىش بولدى .

ـــ ھەي گايىتكا ، مەن جەڭچىلەرگە نېمە دەيمەن ؟ ئۇلار ھەربىي ئىنتىزام ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەرمۇ ، ئەمەسمۇ ؟ مەخەت باسقۇنچىلىق جىنايىتى ئۆتكۈزۈپ ، بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتكىنى يوققۇ ، دەۋاتىدۇ . نادەمنى جازالاش ـــ ئۇستاپنى

همایه قىلىش ئەمەسمۇ ؟ ... مەنمۇ ئۇنىڭغا قايغۇرىمەن ، بىراق ئامال قانچە ، تۇزۇم مېنىڭ ھېسسىياتىم ـــ ئارزۇيۇمغا قارىمايدۇ ـ دە !...

باتالیون کوماندىرىنىڭ بېشى خۇددى جىنايەت ئۆتكۈزۈپ قويغان ئادەمدەك چۈشۈپ كەتتى . ۋارىسجانچۇ ؟ كۆرۈپ تۇرۇپ-سىلەركى ، ئۇ ئىنتايىن خۇشال . ئۇنى ئېتىۋەتمىگەن تەقدىردە-مۇ ، قاماقتا يېتىپ چىرىيدۇ ياكى ھەربىيلىكتىن قوغلىنىپ كۆزدىن يىتىدۇ ، دەپ ئويلاۋاتىدۇ . ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى قانچە تىرىشىپمۇ قىلالمىغان ئىشىنى ، نىيىتىم ئوڭغا تارتىپ ، مانا ئەمدى نادەم ئۆزى قىلىدىغان بولىدى ، دەپ خۇشاللىقىدىن قىن ـ قىنىغا پاتماي قالدى . ئۇنىڭ ئىچكى خۇشاللىقلىرى يۈزىگە سەكرەپ چىقمايمۇ قالمىدى . جەڭچىلىك تۇرمۇشتا ، ئۇ-رۇش ئىچىدىكى ھاياتتا ، بىرەر جەڭچى جىنايەت ئۆتكۈزۈپ قوي-سا ، ئۇنى جازالاش خۇشاللىق قوزغىماي ، مەيۇسلۇك قوزغايدۇ . ئاغزىدا ھەربىي ئۇستاپ بويىچە ئىش كۆرۈلسۇن ، دەيدۇ . ئەمە-ما ، كۆڭلىدە ئېچىنىدۇ . جەڭچىلەر ۋارىسجاننىڭ روھىي ھالى-تىدىكى شادلىق خۇشخۇيلۇققا قاراپ ، بىر قىسما ھېسسىياتىمۇ كېلىپ قالدى .

پولك شتابىدا بۇ توغرۇلۇق جىددىي يىغىن چاقىرىلدى . جەڭچىلەرمۇ ئوخلىماي جىددىي تالاش ـ تارتىش قىلىشتى . يۇرۇش ئۇستىدىكى پولك مۇشۇ ئىش بىلەن تەۋرىنىپ كەتتى . دىۋىزىئون كوماندىرلىرى ، كومىسسارلار قاتناشقان يىغىن بۇ مەسىلىنى ئۆزۈل ـ كېسىل بىر ياقلىق قىلالماي تاكى يېرىم كېچىگىچە سوزۇلدى .

ئاخىر گايىت مۇنداق دېدى :

ـــ نادەمنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتالىقى ، مەخەتنىڭ ئۆتكۈزگەن خاتالىقىغا ئوخشاش ، ئەمما نادەم قوش «باتۇرلۇق» جەڭگۋار جەڭچى ، شۇڭا نادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىشكە بولمايدۇ ، يېنىك

جازا بېرىشكىمۇ بولمايدۇ . ئېغىر جازا بېرىش دېرەك ؟ مېنىڭ-چە ، ئوردىنلىرى ، ئۇنۇانلىرى ئېلىپ تاشلىنىپ يا قىسىمدىن قوغلىنىش كېرەك ياكى خوجۇلۇق بۆلۈمدە ئات باقارلىق ئىشىغا قويۇلۇشى كېرەك .

گايىتىنىڭ پىكرى كوماندىرلارنىڭ پىكرىگە يېقىنلاشقان ھەم يىغىننىڭ ئاخىرلىشىپ ، بىرەر چارىنىڭ ئېلان قىلىنىشىدىن دېرەك بېرىدىغان پىكىر بولدى .

ــ نادەم بىلەن مەخەتنى پەرقلەندۈرۈش كېرەك ، ــ دېدى نىزامىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ ، مەخەت باسقۇنچىلىق قىلغان قىز كىم ؟ شۇنداق ئىش قاتتىق جازالانمىسا ، ئارمىيىمىزنىڭ خاراكتېرى نېمىگە ئۆزگىرىپ كېتىدۇ ؟ نادەم چاناپ تاشلىغان پولكوۋنىك كىم ؟ لېكىن ، مەيلى قانداق بولمىسۇن ئەسىرنى ئۆلتۈرۈش ئېغىر خاتالىق ئەمەسمۇ ؟ شۇڭا نادەمگە مۇنداق جازا بېرىمىز ، يەنى ئەڭ ئېغىر ۋەزىپە تاپشۇرىمىز ، ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىسا ئۆزىنى ـ ئۆزى ئۆلۈمگە بۇيرۇيدۇ ، ئورۇندىسا ، خاتالىقى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ .

يىغىن پېرىم كېچىدىن ئاشقاندا ئاخىرلاشتى .

سار تېرەك ــ تېرەكلىك يەر . ئەتىسى ئەتىگەنلىكى پۈتۈن پولك يۈرۈش قىلىش ئۈچۈن تېرەكلىك ئارىسىدا ئاتلاندى . يۈ-رۈشتىن بۇرۇن ئادىتى بويىچە چىرايلى سۈرلۈك تۈس ئالغان نىزامىدىن نادەمنى ئالدىغا چاقىرىۋالدى . سەپ بويىچە رەت ـ رەت تىزىلغان جەڭچىلەر بىردىنلا سۈر باسقان مەيدانغا ، پولك كوماندىرى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدا تاق تۇرغان نادەمگە جىددىيلە-شىپ قاراشماقتا ۋە كوماندىرنىڭ نادەمگە قانداق جازا ھۆكۈم قىلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈشمەكتە ئىدى . مەيدان تە-ۋىشسىز ، ھەممىنىڭ قۇلىقى دىڭ ...

ــ ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەن جەڭچىسەن ، ــ دېدى نىزامىدىن قاپىقى سىلىنغان ھالدا ، ــ ئەمما قوش «باتۇرلۇق»

جەڭگۋار ئوغۇلسەن ! شۇنداقمۇ جەڭچىلەر ؟
جەڭچىلەر گۇرۇلدەپ ۋارقىراشتى .
ـــ شۇنداق ! ... توغرا ...
نادەمنىڭ چىرايىدا قىلچىمۇ ئۆزگىرىش يوق ئىدى . ئۇ خۇددى بۇيرۇق كۈتۈۋاتقان جەڭچىدەك تۇراتتى .
ـــ ئەكە ، يان قورالىڭنى !
نادەم بېلىدىن تاپانچىسىنى ئېلىپ ئۇزاتتى . نىزامىدىن تاپانچىسىنىڭ زاتورىنى قايرىپ ، يەتتە تال ئوقنى ئالدى ـ دە ، ئىككىسىنى ئېلىپ قېلىپ ، قالغىنىنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋەتتى . بىر تال ئوقنى تۆش يانچۇقىغا سالدى ، يەنە بىرسىنى تاپانچىسى بىلەن نادەمگە قايتۇرۇپ بەردى :
ـــ گۇناھىڭنى ئاقلامسەن ؟
ـــ بۇنىڭسىزمۇ ھەرقانداق بۇيرۇققا تەييارمەن ، يولداش پولكوۋنىك !
ـــ بىز ھازىر ئوسماننىڭ تۇرغان يېرىگە يۇرۇش قىلىمىز ، سەن بىزدىن بۇرۇن ماڭىسەن ، گۇناھىڭ ئۈچۈن «تىل» تۈتۈپ كېلىسەن ، ئەگەر تۈتالمىساڭ ، مەن ھېلىقى بەرگەن بىر تال ئوق بىلەن ئۆزۈڭنى ئېتىپ تاشلا ، ئاتماي كەلسەڭ مەن ئېلىپ قالغان بىر تال ئوق بىلەن سېنى ئۆزۈم ئېتىپ تاشلايمەن !
ـــ خوپ بولىدۇ ، يولداش پولكوۋنىك ! بۇيرۇقىڭىزنى قەتئىي ئورۇندايمەن !
ـــ ئاتلان !
نادەم چاس بېرىپ كەينىگە قايرىلدى ـ دە ، كۆك ئېتىغا ئىرغىپ مىندى ۋە تاراسلاپ يۇرۇپ كەتتى .
ھەممە ياق ئاپئاق قار ، پەقەت دۆڭلەر ، قىرلار بىر ئاز ئېچىلغان . سار تېرەك ئىچى شامالسىز بولغانلىقى ئۈچۈن ، خېلى ئىسسىق ئىدى . كۈن ئۆرلەپ چىققاندىن كېيىن ، ئاچچىق

شامال ئۇرغىلى تۇردى . نادەم دەريانى بويلاپ ، ئەتراپقا سىنچى كۆزلىرى بىلەن بېقىپ كېتىپ باراتتى . تۇيۇقسىز ئالدىدىن بىر توشقان چىقىپ قېلىپ ، ئات ئۇركۈپ يانغا تاشلانغاندا ، نادەم ئۇستىدىن ئۇچۇپ كەتتى . ئۇ ئۇستۇېشىدىكى قارلارنى قېقىپ ، خارتىلداپ تۇرغان ئېتىغا مىندى ـ دە ، يەنە يۇرۇپ كەتتى .

يىراقتىن قارا ـ كۆرە بىر نېمە كۆرۈندى ، ئۇ يېقىنلاپ بېرىپ ، دەريانىڭ ئۇ قېتىدا بىر توپ تېرەكنىڭ يېنىدا ئىككى ئادەمنىڭ ئوت قالاپ ئولتۇرغانلىقىنى ئىلغا قىلدى . ئۇ ئېتىنى ئاستىلىتىپ تېخىمۇ يېقىنلاپ باردى . شۇ چاغدا ئىككى شىراق-لىق مىلتىقنىڭ تېرەككە يۆلەپ قويۇلغانلىقىدىن ، ئۇلارنىڭ باندىت ئىكەنلىكىنى ، ئېھتىمال ، ئۇ يەردە قاراۋۇللۇقتا تۇرۇ-ۋاتقانلىقىنى پەملىدى ـ دە ، ئالدىدىكى دۆڭلۇكنىڭ كەينى بىلەن يۇرۇپ ، ئۇلارنىڭ يان تەرىپىدىن چىقىشنى ئويلىدى .

نادەم ئويلىنىپ چىقىشىغا باندىتلار ئۇنى كۆرۈپ قالدى ۋە ئالاقزادىلىككە چۈشۈپ ، ئاتلىرىغا مىندى ـ دە ، بەدەر قاچتى .

ـــ توختا ! توختا ! ...

نادەم مىلتىقىدىن ئىككى پاي ئوق ئۇزدى ، ئۇلار كەينىگە قاراپمۇ قويماي چاپماقتا ئىدى .

نادەم ئېتىنى دېۋىتىپ ئىتتىكلەپ كەلگىنىچە مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرغان دەريا ئۇستىگە سالدى ، ئات سالدىيۇ ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە ، مۇز يېرىلىپ كەتتى . يوغان بىر پارچە قېلىن مۇز بىلەن لەيلەپ قالدى . ئۇ ئېتىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ، تېخى يېرىلمىغان مۇزنىڭ ئۇستىگە سەكرىدى ـ دە ، مۇز يەنە يېرىلىپ كېتىپ ئۇنىڭدىن يوغان بىر پارچە مۇزنىڭ ئۇستىدە قالدى ھەم ئەتراپتىكى مۇزلار يېرىلىپ ، ئۇ ئات بىلەن بىللە ئاقتى . دەل شۇ چاغدا پولۇك يېتىپ كېلىپ ، نادەمگە ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى :

ـــ بولدى ، گۇناھىڭدىن كەچتۇق ! ...

ـــ بۇياققا ئۆتۈپ كەت ! ... ئەپۇ قىلدۇق ...

بۇ ئاۋازلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى . ئۇ قىرغاققا تۇتىشىپ تۇرغان مۇز ئۈستىگە سەكرەپ ئۆتۈپ ، ئېتىنى تارتتى ، ئاتمۇ بىر سەكرەپلا چىقىپ كەتتى . ئۇ ئېتىغا تېزلىك بىلەن مىندى ـ دە ، ئىككىسىنىڭ كەينىدىن ئېتىنى بولۇشچە چاپتۇرۇپ قوغلىدى . ئۇچقاندەك چېپىپ كېتىپ بار-غان نادەم ئۇلارغا يېقىنلاپ كەلدى ، بىرسىنى ئېتىپ ، ئېتىدىن مولاق ئاتقۇزۇۋەتتى . يەنە بىرسىنمۇ مولاق ئاتقۇزۇۋەتكىلى بولاتتى ، بىراق ئېتىپ بولمايدۇ ـ دە ! ئاخىر ئىككىنچىسىگە يېتىپ بېرىپ ، مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇنىڭ دۇمبىسىگە بىرنى سالدى . مۇكچىيىپ قېچىپ كېتىپ بارغان باندىت ئات ئۈستىدىن ئۆزى بىر ياققا ، تېقىمىغا قىستۇرۇۋالغان مىلتىقى بىر ياققا ئۇچۇپ چۈشتى . نادەممۇ ئېتىدىن سەكرەپ چۈش-تى ـ دە ، يەردىكى مىلتىقنى قولىغا ئالدى . ئۇ شۇ چاغدىلا باندىتلارنى قوغلىغان چاغدا جۇۋىسىنى يېشىپ تاشلىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى .

ـــ تۇر ئورنۇڭدىن ! ... ئۆلۈمتۇك ... تىترەيسەنغۇ ، مېنى ئېتىۋېتەمدىكىن دەمسەن ؟ سەندەكلەرنى ئېتىپ تويغانمەن !

نادەم ئۆلگەن باندىتنىڭ يېنىغا كەلگۈچە ، ئۇنى پىيادە ئال-دىغا سېلىپ كەلدى . شۇ چاغدىلا ئىككىسىنىڭ چىرايىغا سەپ-سالدى : ھەر ئىككىسىلا ئون ئالتە ـ ئون يەتتىلەرگە ئەمدىلا بارغان ، ئېگىكلىرىگە تېخى سىرىق تۈكلەرمۇ چىقمىغان ياش بالا ئىدى ، ھايات قالغىنى يىغلامسىراپ تۇراتتى . بۇنىڭدىن ھەر ئىككىسىنىڭ ئوسماننىڭ توپىغا مەجبۇرىي قاتنىشىپ قالغانلىقى-نى ، تېخى ھېچقانداق ئىشنى بېشىدىن ئۆتكۈزمىگەنلىكىنى ھېس قىلغىلى بولاتتى . نادەمنىڭ ئۆلگەن باندىتقا قاراپ ئىچى ئاغرىدى ...

نادەم غەنىيمەت ئالغان ئىككى مىلتىقنى ئۆشنىسىگە ئار-

تىپ ، تۇتۇلغان «تىل» نى ئالدىغا سېلىپ كەلگەندە ، پۇتۇن پولك ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى . ئۇ ئېتىدىن ئىرغىپ چۈشتى ـ ده ، نىزامىدىننىڭ ئالدىغا هۆرمەت قەدەم بىلەن كېلىپ ، ئوڭ قولىنى چېكىسىگە ئالدى :

ـــ يولداش پولكوۋنىك ! بۇيرۇقىڭىز بويىچە «تىل» تۇـ تۇپ كەلدىم ، يەنە گۇناهىم قالدىمۇ ؟

نىزامىدىن كۈلۈمسىرىدى ۋە ئۆز جەڭچىسىنىڭ جاسارىتىگە سۆيۈندى :

ـــ يارايسەن ! ... سېنىڭ گۇناهىڭنىڭ قالغان ـ قالمىغانـ لىقىنى كوماندىر ـ جەڭچىلەر بىلىدۇ .

گۇرۇلدىگەن تەنتەنىلىك ئاۋازلار كۆتۈرۈلدى :

ـــ يارايدۇ ! ... ئوغۇل ! ...

«تۇگمەننىڭ كويلىسىدىن پۇتۇن چىقىدىغان خۇمپەر ... » دەپ ئويلىدى ۋارىسجان ۋە نادەمنىڭ شەنىگە يانغىرىغـان قىـ قاس ـ چۇقانلاردىن ئىچى قاراڭغۇلىشىپ كەتتى .

شۇ يەردىن يولغا چىققان پولك دەريانى بويلاپ داۋاملىق يۇقىرىغا ئۆرلىدى . نادەم تۇتۇپ كەلگەن «تىل» نىڭ ئىقراسى شۇنداق ئىدى : گومىنداڭ قىسمىدىن ئۇچ يۈز كىشى سار تېـ رەكتە بىر هەپتە تۇرغان ۋە ئۇ يەردىن يەنە قوزغىلىپ ، يۇقىرىـ لاپ كەتكەن .

ئەمما ، ئۇرۇشنىڭ هىيلىلىرى كۆپ . رازۋېدكىچىلار باۋـ دىتلار قارا تاغنىڭ شىمالىغا قاچتى دېگەن خەۋەرنى ئېلىپ كېلىدۇ ، كۆز يېتىم يەرگە نەچچە سائەتلەپ ماڭىسەن ، ئۆتۈپ كېتىسەن ، هەتتا كۈنلەپ يۈرۈش قىلىسەن ، ئالدىڭدىن بىر پاي ئوق چىقمايدۇ . چۈنكى ، ئۇ ئاللىقاچان جەنۇب تەرەپكە قېچىپ كەتكەن بولىدۇ . ئۇ ياققا سەپەر قىلساڭ ، كەينىڭدىن ئوق چىقـ دۇ . بىر ئورۇنغا نۇرغۇن كۈچ بىلەن يۈرۈش قىلساڭ ، باندىتـ لارنىڭ قارىسىنىمۇ تاپالمايسەن ، ئاز كۈچ بىلەن يۈرۈش قىلـ

ساڭ ، نەدىندۇر ساڭا يوپۇرۇلۇپ ، شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ كېلىدۇ . لېكىن ، ئاخىرىغىچە ئۇرۇش قىلمايدۇ ، نۇرغۇن ئۆلۈكلىرىنى تاشلاپ ، كۆزدىن غايىب بولىدۇ . شۇڭا ، جەڭچىلەر ئۇلارغا «شەيتان» ، «قۇيۇن» ، «ئېزىتقۇ» دېگەن ناملارنىمۇ قويغان . مەيلى قانداقلا بولمىسۇن ، ھازىرقى ئۇرۇش «شەيتانلار» نى قوغلاش بىلەن خاراكتېرلىنىدىغان ئۇرۇش بولۇپ قالدى .

«شەيتان» نىڭ كۆندىن ـ كۈنگە خورىشى بىلەن ھەپتىلەر ، ئايلار ئۆتۈشكە باشلىدى . ئالتاي تەۋەسىدە مىللىي قىسىملار كەزمىگەن تاغ ـ ئېدىرلار ، چۆل ـ باياۋانلار ، توقاي ـ چاتقالىلىقلار ئاز قالدى . ھازىر مىللىي قىسىملار پولك ـ پولك بويىچە ئەمەس ، دىۋىزىئون ـ ئىسكادرونلار بويىچە «شەيتان» لار ئۈستىگە يۇرۇش قىلىدىغان بولدى . بۇ كەڭرى زېمىنغا «شەيتان» لارمۇ ، مىللىي قىسىملارمۇ تېرىلىپ كەتكەندى .

باتىرغازى ئۆز ئىسكادرونىنى باشلاپ ، ئۇچ كۈندىن بېرى «شەيتان» لارنى قوغلاپ ، ئىزدەپ يۇرەتتى . ئۇرۇشسىز كۈن ـــ جەڭچى ئۈچۈن زېرىكەرلىك كۈن . ئۇ سەپكىلتايدا بولغان ئۇرۇشلارنى ئويلاپ ، ئات ئۈستىدە تەۋرىنىپ كېتىپ باراتتى : «ھاياتلا بولساڭ ، ئۇرۇش دېگەنمۇ قىزىق نەرسە ، ھەيران قالغۇدەك تاسادىپىي ئىشلارنى كۆرىسەن ، ـــ دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلايتتى ئۇ ، ـــ سەپكىلتايدا خۇددى چۆچەكلەردىكىدەك ئۇرۇشلارنى قىلمىدۇقمۇ ، بىر ـ بىرىمىزنى بىر قارا سۈلا ئايرىپ تۇرىدۇ ، ئارىلىقىمىز ئوتتۇز مېتىرمۇ كەلمەيدۇ ، بىر ئېگىزلىكنى تالىشىپ ، خۇددى بەيگىگە چۈشكەندەك باندىتلار بىلەن چېپىشقىنىمىز ـ ھە ... ھېچكىمنىڭ ئېسىگە كەلمەيدۇكى ، ئاتنى ئاستىلىتىپ ، باندىتلارنى كەينىدىن ئېتىپ تۆكۈۋەتكىلى بولاتتىغۇ ... پاھ ، ئات دېگەن جانۋار ، جەڭگە كىرسە ، دۈلدۈل ـ دە ! ئۇچىدۇ . «ئات ـــ ئەرنىڭ قانىتى» دېگەنلەرنى

تىپىپ ئىيتقانىكەن ، كەڭلىكى توت ـ بەش مېتىر كەلگۈدەك چوڭقۇرلۇقلاردىن ئۇچۇپلا ئۆتۈپ كەتتىغۇ ... »

قاش قارايغان مەزگىلدە ، ھۇرۇنلۇق بىلەن يۇرگەن قوشۇن قارا جاباغنىڭ ئايىغ تەرىپىدىن يارلىققا يېتىپ كەلدى ، يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئالتە ـ يەتتە يۈزگە يېقىن باندىتلارنىڭ قورشاۋىدا قالدى . باندىتلار ئۇچ تەرەپتىن ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ ، ئېتىپ كەلمەكتە ئىدى . باتىرغازى بىر پاي ئوق ئېتىش ئارىلىقىدا ئويلاندى : بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىش كېرەكمۇ ؟ ئۇنداقتا مېنىڭ ئىسكادرونۇممۇ ، باندىتلارمۇ قىرىلىپ تۈگىشى مۇمكىن ، ياق ، مەن توقسان كىشىلىك ئىسكادرونۇمنى ئالتە ـ يەتتە يۈز باندىتقا تېگىشۈۋېتەتتىممۇ ...

ئېتىشىش ئەۋج ئالدى . قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىپ باراتتى .

باتىرغازى مۇئاۋىن كوماندىرغا ئېيىتتى :

ـــ قىسمىنى چېكىنىدۇرۇپ ئېلىپ كەت ، ئىككى جەڭچى بىلەن قالىمەن ، ئالدىنى توسۇپ زەربە بېرىمەن !

ـــ بىر تامچە قېنىمىز قالغۇچە ئېلىشىمىز ، ـــ دېدى مۇئاۋىن كوماندىر قەتئىي ھالدا .

ـــ ياق ، ئىسكادروننى ساقلاپ قېلىش كېرەك !

ـــ قۇربان بولساق ، ھەممىمىز بىللە بولىمىز ...

ـــ بۇيرۇق قىلىۋاتىمەن ، ئىسكادروننى چېكىنىدۇرۇپ كەت ، بول چاپسان !

باتىرغازىنىڭ خۇددى ئوتتەك يېنىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن ئۇچقۇنلار چاچرايتتى ...

ـــ يولداش كوماندىر ...

ـــ بۇيرۇقۇمنى ئاڭلامسەن ـ يوق ؟ بۇ مۇنازىرە قىلىدىغان پەيتمۇ ؟ ! ... بول ! ئېتىپ تاشلايمەن !

ئىسكادرون شىپقاپ چېكىنىشكە باشلىدى .

مىڭ تال ئوق ، يىگىرمە گرانات ئېلىپ قالغان باتىرغازى

ئىككى پىلىموتچى بىلەن چوڭقۇرلۇققا چۈشتى ـ دە ، پىلىموتلار-
نى ئەپلىك جايغا ئورناتتى ۋە يوپۇرۇلۇپ كەلگەن باندىتلارنى
ئوققا تۇتتى ، ئىككىنچى قېتىم يوپۇرۇلۇپ كەلگەندە ، گراناتلار
تاشلاندى . باندىتلار چېكىندى . بىردەمدىلا جىمجىتلىق ھۆكۈم
سۈرۈپ كەتتى . تۇن ئۆزىنىڭ قارا پەردىسىنى ھەممە ياققا يايغا-
ندى . ئەمما ، يۇلتۇزلار تاشلىغان غۇۋا نۇر ، مىدىرلىغان جاننى
كۆرسىتىپ تۇراتتى . ئۇچىنچى قېتىم ئۇلار شىراقلىق مىلتىق-
لىرىدىن ئۇق ئۇزۇپ چۈقان بىلەن كەلدى :
ـــ مۇلقا ، چاقاباي ! ... خۇدا يولىدا ئالغا باس !... يا
مۇھەممەت ! ... ئامىن ! ...
ئىككى ياندا ئىككى پىلىموتتىن ، ئوتتۇرىدا باتىرغازىنىڭ
ئاپتوماتىدىن بىراقلا ئوق ئېتىلدى . قوماچ قورۇغاندەك شۇنچە
ۋاڭ ـ چۈڭ ئاۋازلار ئىچىدە «گۇپ ـ گۇپ» قىلىپ يىقىلغان
ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى . بىراق ، ئوڭ يانىدىكى پىلىموتچىغا
ئوق تېگىپ ، كەينىگە ئۆچۈپ كەتتى ، ئوق ئۇنىڭ پېشانىسىگە
تەگكەندى . باتىرغازى ئۇنىڭ پىلىموتىنى قولىغا ئالدى ـ دە ،
سايرىتىۋەتتى .
چوڭقۇرلۇقنىڭ ئۇچ تەرىپىگە ئۆلۈكلەر دۆۋىلىنىپ كەت-
تى . ئۇلار ئەمدى ئوچۇق قالغان تۆتىنچى تەرەپتىنمۇ كېلىشكە
باشلىدى . مانا ئەمدى ئۇلار ئۆز ئۆلۈكلىرىنى دالدا قىلىپ
كەلمەكتە ئىدى . تاشلىنىۋاتقان گراناتلارنىڭ زەربىسىدىن چوڭ-
قۇرلۇق تىترەيتتى ، ئەتراپ بىردە يورۇپ ، بىردە قاراڭغۇلىشاتـ
تى ، ۋىزىلدىغان ئوقلار ئوت بولۇپ ئۇچاتتى . شۇنچە دەھشەتلىك
مەنزىرىلەر ، ئىگىرىغان ئاۋازلار بىر ـ بىرىنى قىرىۋاتقانلار ئۇ-
چۇن ھېچقانداق ئىش ئەمەس ئىدى . ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ،
مەقسەت ـ نىيەتلىرى باشقا ـ باشقا بولغانلىقتىن ، بۇلار دۇنياغا
گويا بىر ـ بىرىنى قىرىش ئۈچۈنلا يارالغاندەك تۇيۇلاتتى .
باتىرغازىنىڭ ئىككىنچى پىلىموتچىسىمۇ ئۆلۈپ ، ئۆزى

يالغۇز قالدى . ئۇ بىردەم ئۇ پىلىموتقا يېپىشسا ، بىردەم بۇ پىلىموتقا يېپىشاتتى ، گىرانات تاشلايتتى . باندىتلار ئۇنىڭ يالغۇز قالغانلىقىنى بىلىپ قالدىمۇ ، شىددەتلىك ھۇجۇم بىلەن باستۇ-رۇلۇپ كېلەتتى ۋە ۋارقىرايتتى :

ــ مۇسۇلمان بولساڭ ، تاشلا قورالنى !

غەزەپتىن پۈتۈن بەدەنلىرى بومبا بولۇپ پارتلاشقا تەييار تۇرغان باتىرغازىمۇ ۋارقىرايتتى :

ــ مۇسۇلمانمەن !... سەندەك گومىنداڭنىڭ تاپىنىنى يا-لاۋاتقان مۇسۇلمانلارنى قىرىدىغان مۇسۇلمانمەن !...

باتىرغازىنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنى ئېتىۋېلىش ئۈچۈن ئې-لىپ قالغان بىر تال ئوقى ۋە بىر تال گراناتى قالدى . ئۇ چوڭقۇرلۇق ئىچىدە ئۆرە تۇراتتى .

ــ كەل ! كېلىشمەمسەن ، ئات مېنى !...

ئۇ ئوڭ تەرەپتىن ئۆمىلىشىپ كېلىۋاتقانلارغا ئاخىرقى گراناتنى كۈچ بىلەن ئاتتى ۋە بىر تال ئوقى قالغان تاپانچىسىنى پېشانىسىگە تەڭلىدى : ياق ! نېمىشقا ئۆزۈمنى ئاتىمەن ، ئۇلار مېنى تىرىك تۇتماقچىغۇ ، مەيلى ، تۇتسۇن ، ئەمدى سۆز بىلەن ئېلىشىپ كۆرەي... ئۇ ئۆزىنى ئېتىۋېلىشتىن يالتايدى ــ دە ، ئالدىغىلا كېلىپ قالغان ئوسماننىڭ ھەيدەر ئاتلىق لەشكەر بېشى-نى ئېتىۋەتتى .

باندىتلار باتىرغازىنى تىرىك تۇتۇشقا مۇۋەپپەق بولدى . ئۇ-نىڭ پۇت ــ قولىنى باغلاپ ، بېشىغا تاغار كىيدۈردى ــ دە ، ئاتقا ئۆڭكۈرۈپ ئېلىپ كەتتى .

× × ×

ئوسمان باندىتلىرى چېگىملىنىڭ ئېلىنى ، كۆكتوقاي ئېلى-نىڭ يېرىمىنى بەيتىككە ئېلىپ كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ ، دېگەن

خەۋەر كەلگەندە ، نىزامىدىن ئېلنى قۇنقۇزۇپ كېلىش ئۈچۈن ، گايىتىنىڭ دۇنىزىئۇننى يۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇدى .

گايىتىنىڭ دۇنىزىئۇنى يۇرۇشكە ئاتلىنىپ يولغا چىققاندا ، كوماندىر ـ جەڭچىلەرنىڭ يادىغا يەنە باتىرغازى كەلدى . ئۇنىڭ ئىزسىز يوقاپ كېتىشى ھەممىنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇراتتى ، يادىدۇراتتى... لېكىن بەزىلەرنىڭ پەرەزلىرى قايغۇلۇق كۆڭۈللەرنى بەزلەيتتى : «خەتەرلىك پەيتكە كەلگەندە ، چېكىنىپ كەتكەندۇر ، نەلەردىدۇ ئېزىقىپ يۇرۇيدىغاندۇ ، يارىدار بولغان ياكى ھالسىراپ كەتكەن بولسا ، كىملەرنىڭدۇ ئۆيىدە خۇپىيانە تۇرۇۋاتقاندۇ ، كىم بىلىدۇ ، بىر كۈنى خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئالدىمىزدا پەيدا بولۇپ قالار... » ئوقلار ئىچىدە ئۆتۈۋاتقان ئۆمۈردە كۆپ يادلىنىدىغانلار ئاز بولىدۇ . باتىرغازى بىرقانچە كۈندىن بېرى كۆپ يادلىنىۋاتقان جەڭچى ، ئۇنىڭ قورقۇمسىزلىقى ، پىداكارلىقى ، تۇز ـ قوپاللىقى ، ساددا ـ ئوچۇق كۆڭۈللۈكى كىملەرنىڭ ئېسىدىن چىقسۇن... شۇنداق ئازابلىق خىياللار بىلەن قىسىم تاغلارغا ئۇلىشىپ كەلدى .

تاغلاردا ئۇرۇش قىلىش ، بولۇپمۇ تىك يارلىق ، چوققىلىق غار ـ ئۆڭكۈرلۈك تاغلاردا ئۇرۇش قىلىش ۋە باندىت قوغلاش ئاباب ئۇۋچىنىڭ ئۇۋ قىلىشىغا ئوخشايتتى . تەمتىرەپ قېلىش ، نىشانغا يۈزلىنىشتىن چەتلەش يۈز بېرىپ تۇراتتى .

قىسىم يۇرۇش بىلەن دۇڭتىنىڭ تېغىغا كەلگەندە ، «ئۇنىمىگەن چىغ تۇۋىدىن تۆرەلمىگەن توشقان چىقتى» دېگەندەك ، ئويلىمىغان ھالدا «شەيتان» لار بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى . ئۇچراشقاندىمۇ ، تەرەپ ـ تەرەپتىن شىددەتلىك ئوققا تۇتۇشقا دۇچ كېلىپ قالدى . قىسىم پىتىراپ كەتتى . ۋاڭ ـ چۇڭ ئاۋازلار ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ، تاتاتلىغان ئوق سادالىرى تاغ ئىچىنى بىر ئالدى . تۆت ئىسكادرون تۆت ياققا ، ۋزۋودلار ، گۇرۇپپىلار ، جەڭچىلەر قاياق ئەپلىك بولسا ، شۇ ياققا قاچتى ۋە ئۇ

يەرلەردىمۇ ئوق بىلەن قارشى ئېلىندى . نۇرغۇن جەڭچىلەر ئاتلىرىدىن ئايرىلدى ، قىسىم قارا باسقاندەك تەمتىرەش ، هودۇقۇش ، ئەندىكىش ئىلكىدە قالدى...

ـــ ئىلغا قىلالىدىڭمۇ ، ژارىسجان ، ـــ دېدى نادەم ئۇدۇلىدىكى بىرەر كىلومېتىر يىراقلىقتىكى تاغ باغرىنى كۆرسىتىپ ، ـــ قارا ، باندىت دېگىنىڭ قىم ـ قىم تېخى ئۇۋۇسى شۇ يەر ئوخشايدۇ .

خۇددى بىر ئادەم ياساپ قويغاندەك يان باغرىدىن ئۇسۇپ چىققان لەمپە تاش ئاستىغا ئادەم بىلەن ژارىسجان كىرىۋالغاندى .

ـــ ئەتراپىمىز پۈتۈنلەي باندىتلار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ ـ دە ، دېدى ژارىسجان ژەھىملىنىپ ، ـــ بۇ يەردىن ساق چىقىپ كېتىش تەس...

ـــ كۆرمىگەن يەرنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرى تولا دېگەندەك ، تەمتىرەپ قالدۇق .

ـــ جىق قىرىلىپ كەتتۇق . باش كۆتۈرۈش قىيىن ... كۆتۈرگۈدەك ئادەم قالدىمۇ تېخى ...

ـــ دەسلەپتە شۇنداق بولىدۇ ، مانا بىزمۇ بىلمىگەن يەرنىڭ ئېپىنى ئېلىۋاتىمىزغۇ ، شۇ تۇرقىدا بىرەر ژۇۋود باندىت كەلسۇنچۇ ، ئىككىمىز تەڭ كېلەلمەمدۇق ؟...

دۇكۇرلىگەن ، ئىگىرىغان ئاۋازلار ، تاشقا تەگكەن ئوقلاردىن چاڭىلدىغان سادالار ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى . قەيەرلەردىدۇ : «هەي ، ئالدانغان قارىلار ، ئۆت بۇياققا ، جايىڭنى تاپ ...» دېگەن ئاۋازلار ئارىلاپ ـ ئارىلاپ سۈس ئاڭلىنىپ تۇراتتى . نادەمنىڭ يۈزىدىن ئاچىق كۈلۈمسىرەش جىلۋىلەنسە ، ژارىسجاننىڭ يۈزىدىن بىردەم قىزىرىش ، بىردەم ئاتىرىش ، تىترەش ئالامەتلىرى كۆرۈنەتتى ...

ـــ يېتىۋېرەمدۇق ، ژارىسجان ؟

— كۆزىتىپ باقايلى .

نادەم ئۆمىلەپ لەمپە تاش ئاستىدىن چىقتى .

— ئاپتوماتىمنى ئېلىۋەت ، قىورالسىز چىقىمىنىمنى قارا ، — ئۇ بوينىنى سۈزۈپ يۇقىرىغا قاراۋاتاتتى . ئاللىقاچان نادەمنىڭ ئاپتوماتىنى قولىغا ئېلىۋالغان ۋارىسجان لەمپىنىڭ ئاستىدىن ئاپتوماتىنى ئۇنىڭغا تەڭلەشكە ئۇلگۈرگەندى :

— ئەمدىغۇ قولغا چۈشكەنسەن ، تۈزۈمنى يەپ ، تۈزلۈ-قۇمغا تۈكۈرگەن ئىپلاس !

چۆچۈپ ئۇنىڭغا قارىغان نادەم داڭقېتىپ قالدى . شۇدەم ئۇنىڭ يادىغا رەيھاننىڭ ۋارىسجاندىن پەخەس بولۇش ھەققىدىكى بىر نەچچە قېتىملىق ئاگاھلاندۇرۇشلىرى كەلدى . ئېتىشنىڭ ئالدىدا تۆت ئېغىز گەپ قىلىۋېلىشنى ئويلىغان ۋارىسجاننىڭ قوللىرى تىترەيتتى .

— ئاتماقچىمۇسەن !

— ئاتىمەن ! ... يۈرىكىڭنىڭ قېنىنى ئىچىمەن ... ئەمدى نىزامىدىنىڭ بارمۇ ، ئۆزۈڭدەك مالاي گايىتىڭ بارمۇ ، ھېلىقى نايىنىڭ بارمۇ ، قېنى سېنى مېنىڭ چاڭگىلىمدىن قۇتۇلدۇرۇپ باقسۇنچۇ ...

قاتتىق غەزەپتىن پۈتۈن ئەزايى ـ بەدىنى چاقىلداپ تىترەپ كەتكەن نادەم بېلىدىكى بۇلغارى قاپلىق تاپانچىسىغا قول ئۇزۇر-تىشنىمۇ ئۇنتۇغان ، شۇ تۇرقىدا قول ئۇزىتىشمۇ مۇمكىن ئە-مەس ئىدى .

— ئات ! — دېدى نادەم قەھرى بىلەن ، — مېنى ئېتىپ ئۆزۈڭنى ئاشكارىلىغىنىڭ مىڭ مەرتىۋە ياخشى ، سېنىڭدەك مۇ-ناپىقنىڭ ئارىمىزدا تۇرىۋېرىشى قىسىمغا زور بالاي-ئاپەت !... ئات !

— سەن خېلى بۇرۇنلا مېنىڭ قولۇمدا ئۆلمەكچىدىڭ ، بىراق...

بىراق ، شۇ چاغدا بىرسىنىڭ يۇقىرىدىن چۈشۈۋاتقانلىقى غىل ـ پال كۆرۈنۈپ قالدى ! ۋارىسجاننىڭ ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلدى ـ دە ، كەينىگە بىرنەچچە قەدەم داجىپ ، ئاپتوماتنىڭ كۆرچىكىنى باستى ۋە تۆۋەنگە چۈشۈپ كەتتى .

يېتىپ كەلگەن رەيھان ئىدى .

قولىغا ، مۇرىسىگە ئوق تېگىپ ياتقان نادەمنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ ئۆڭسىلى ئۆچتى :

ـــ نادەم !

ـــ بولۇڭ ، قوغلاڭ ، مېنى ۋارىسجان ئاتتى !

ـــ ھە !...

ـــ تېز بولۇڭ ، تۆۋەنلەپ كەتتى !

ـــ توختاڭ ، تېڭىۋېتەي ...

ـــ ماڭا قارىماڭ ... باندىتلارغا سىر بېرىدىغان بولدى ، قوغلاڭ ، ئېتىپ تاشلاڭ !...

رەيھان دوختۇرلۇق سومكىسىنى نادەمنىڭ ئالدىغا تاشلىدى ـ دە ، تۆۋەنگە ئوقتەك ئۇچۇپ چۈشۈپ كەتتى . ئۇنىڭ قوي كۆزلىرى ئوتتەك يانغان يۈزىگە يېيىلىپ كەتكەن چاچلىرى لەپىلدەيتتى . ۋارىسجاننىڭ ئارچىلار ئارىسىدا بىر كەينىگە ، بىر ئالدىغا قاراپ قېچىپ كېتىپ بارغانلىقى كۆرۈنەتتى . پۇتۇن غەزەپلىرى پۇتىغا ساقىدىمۇ ، ئۇنىڭ قەدەملىرى يەرگە تەگمەي دېگۈدەك بېسىلاتتى . ئۇ بارغانسېرى يېقىنلاپ بارماقتا ئىدى . يۈز ئەللىك مېتىردەك ئارىلىق قالغاندا ، ۋارىسجان ئۆزىنى قوغلاپ كېلىۋاتقان رەيھان ئىكەنلىكىنى تونۇدى : «ناياق ئۆچ ئالماقچى ، ھېلىقى غىل ـ پال كۆرۈنگەن مۇشۇ ئىكەن ـ دە ، شۇنداق يەردە يەنە مۇشۇ رەسۋا پەيدا بولىدۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە ، تىغ باغرىدا يېيىلىپ كۆكىرىپ تۇرغان ئارچىلار ئارىسىغا مۇكچەيدى . رەيھان ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى سېزىپ ، يوغان تاشنى ئۆزىگە دالدا قىلىپ تۇرۇپ ، ۋارىسجان يوشۇرۇنغان يەرگە ئاپتو-

ماتىدىن تاراسلىتىپ ئوق ئۇزدى .
— ۋاي - جان ! ...
شۇ ئاۋاز بىلەن تەڭلا ۋارىسجان تۆۋەنگە موللاق ئېتىپ كەتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىللە تاش پارچىلىرىمۇ شاراقلاپ دومىلاشقا باشلىدى .
رەيھان ئۆزىنى ئاتتى .
كەينى - كەينىدىن تەگكەن ئوچ پاي ئوق ئۇنىڭ تىزىنى چېقىۋەتكەندى . ئۇ دومىلاپ ، توغرىسىغا تۇرۇپ قالغان يوغان تاشقا تىرىلىپ توختاپ قېلىشىغا ، كۆزلىرىدىن - غەزەپ ئوتلىرىنى چاچرىتىپ رەيھان يېتىپ كەلدى :
— كۆتۈر قولۇڭنى !
بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە ئاغرىق كىرىپ كەتكەن ۋارىسجان نېمە قىلارىنى بىلمەي ، ئەندىكىپ قولىنى كۆتۈردى . بىراق ، ئىككى قولىنى شۇنداق تېز كۆتۈرۈۋەتكەنلىكىگە دەررۇ پۇشايمان قىلدى ، قولىدىن ئاپتومات ئاجراپ كەتكەن بىلەن بېلىدە يەتتە ئوقلۇق تاپانچىسى بەتلەگلىك ئىدى .
— ئىپلاس خائىن ! سېنىڭ قارا كۆڭۈللۈكىڭنى مەن بۇرۇنلا بىلگەن ، ئېنىقكى ، مېنىمۇ ئاتقان سەن ! سېنىڭ تارىخىڭ — ئىپلاس تارىخ ، خائىنلىق تارىخ ، شەرمەندە تارىخ ! ...
تىترەپ چىرايىدا قان قالمىغان ، كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش قۇيۇلۇۋاتقان ۋارىسجان قىزغا يالۋۇرۇشقا باشلىدى :
— سادىغاڭ كېتەي ... خۇدا ھەققى ، ئاتا ئانىلىرىمىز ھەققى ، رەيھانئاي ! مەن ... مەن ...
— نامىمنى ئاغزىڭغا ئالما ، مېنى ئېرىدىمىكىن دەمسەن ، سەن ئۇچۇن مەڭگۇ قىش - شۇبرغانمەن !
— رەيھانئاي ، رەھمى قىلىڭ ...
— سەن كىمگە رەھمە قىلغان ؟ ... قاتىل !
ۋارىسجان قىزدىن رەھمى - شەپقەت تىلەۋاتقان بولسىمۇ ،

بىر قولىنى چۈشۈرۈۋېلىپ ، بېلىدىكى تاپانچىسىنىڭ قېپىنى ئېچىۋاتاتتى .

— تارت قولۇڭنى !

ئۇ تاپانچىسىنى سۈغۈرۈۋېلىشىغا ، رەيھان ئاپتوماتنى قو-يۇۋەتتى ... يەتتە تال ئوق ۋارىسجاننىڭ مەيدىسىگە پاتتى .

رەيھان كەينىگە بۇرۇلۇپ مېڭىشىغا جەنۇب تەرەپتىكى تار-جىرادىن ئابدۇقادىر چىقىپ كەلدى . ئۇ پىتىراپ قېچىپ قىسىم-دىن ئايرىلىپ قالغانىدى .

— ھازىرقى ئاپتوماتنى سىز ئاتتىڭىزمۇ ؟

— ھەئە ، مەن ئاتتىم ، ۋارىسجانغا ئۆلۈم جازاسى بەردىم .

— ۋارىسجانغا ؟ ...

— ئۇ خائىن ، نادەمنى ئېتىپ قاچقاندا ، كەينىدىن قوغلاپ كېلىپ ئېتىۋەتتىم .

رەيھاننىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدى .

— نادەمنى ! ... ئۇ ئۆلدى ؟...

— ياق ، — ئىتتىك جاۋاب بەردى قىز ، — يارىدار ، ئاۋۇ ئېگىزلىكتە يېتىپ قالغان .

— ئىتتىك ماڭايلى ، — دېدى ئابدۇقادىر ، — مېنىڭ كەينىمدە باندىتلار بار .

راست دېگەندەك ئۇنىڭ كەينىدىن بىرقانچە باندىتنىڭ ئۆر-لەپ چىقىۋاتقانلىقى كۆرۈندى .

— سىز تېز مېڭىڭ ، مەن ئالدىنى تورايى .

رەيھان ئۆملەپ يۈگۈرۈپ قويۇق ئارچىزارلىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى . ئابدۇقادىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ ، باندىتلار-نىڭ ئالدىغا چىقىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇردى . ئاتلىق ئۆت باندىت تاراسلاپ جىرادىن چىقىپ كەلدى . ئۇ ئاپتوماتنى تا — تاتلىتىپ ئاتتى . ئىككىسى يىقىلىپ ، ئىككىسى كەينىگە بۇرۇ-لۇپ قېچىپ ، جىراغا چۈشۈپ كەتتى . ئابدۇقادىرمۇ يۈگۈرۈپ

يان باغرىدا ئۆملەپ كېتىپ بارغان رەيھانغا يېتىشۋالدى .

رەيھان ئاياغلىرىنى تېز ـ تېز يۆتكەپ ، چاققانلىق بىلەن ئۆرىگە چىقىپ كېتىپ باراتتى . نادەمنىڭ نېمە بولغانلىقى ئۇنى ئالدىراتماقتا ئىدى ، يۈرىكى ئادەتتىن تاشقىرى قاتتىق ئۇراتتى . ئۇ خېلىدىن بېرى ئۆرىگە چىقىپ ، پەسكە چۈشۈپ چارچاپ كەتتى ، لېكىن چارچىغانلىقىنى بىلمەس ئىدى .

ـــ مانا مۇشۇ يەردە يېتىپ قالغان ، يوققۇ ؟ ...

رەيھاننىڭ كۆزىدىكى پەرىشانلىق ئەلەم بىلەن ئۇچقۇندىدى . ئۇ يەردە تۆكۈلگەن ۋە تاشلارغا چاچرىغان قان داغلىرىدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق ئىدى .

ـــ قىسمىنى ئىزدەپ كەتكەندۇ ...

ـــ ياق ، قىسمىنى ئىزدىگۈدەك ھالى يوق ئىدى ، باندىتلار كېلىپ قالغان بولسا ... ـــ قىزنىڭ ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ سۆزىـ نىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى .

ئېغىر بىر قىسما روھىي كەيپىياتتا قالغان ئابدۇقادىر قىزـ نى ئۇمىدلەندۈرۈپ مۇنداق دېدى :

ـــ بىزنىڭكىلەر ئېلىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن . قىسىم قاياقتىدۇ ؟ بايقايلى .

ئۇلار ئۆز قىسمىنىڭ قاياقتا ئىكەنلىكىنى بايقاش ئۈچۈن ، دالدىلىق يەردە تۈرۈپ ، ئۆز ئاۋازلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاشقا باشلىدى . بىردەمدىن كېيىنلا رەيھاننىڭ خىيالى نادەمگە يۆتكەلـ دى ، ئەگەر باندىتلار ئېلىپ كەتكەن بولسا ، ساق قالمايدىغانلىـ قىنى ، چۈنكى نادەمنىڭ ھەرگىز تىز پۈكمەيدىغانلىقىنى ئۇ ياخشى بىلەتتى . رەيھان ئۆزىنى يەككە ـ يېگانە ، بىچارە ، بەختـ سىز ھېس قىلىشقا باشلىدى . ئۇ ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشنى شۇنچە ئويلىسىمۇ ، تۇنجى مۇھەببىتىنىڭ ئازابى كۆز چاناقلىرىغا ساذـ سىزلىغان ياش تامچىلىرىنى تىزماقتا ئىدى . ئابدۇقادىر بولسا ، كىچىك خاتىرە دەپتىرىنى تىزىغا قويۇۋېلىپ ، جۇشقۇن مىسراـ

لارنى يازماقتا ئىدى :

ۋاپاسىز بەتنىيەتلەرگە ئەجەللىك ئوت ئاچتۇق بىز ، .
ئۇزۇن يىل ئەلنى قاقشاتقان قاۋانلارغا توپ ئاتتۇق بىز .

ئاياغ ئاستىدىن ياۋ چىقسا زىيانى بەك بولۇركەن زور ،
قىسىم قايدا ۋە بىز قايدا ، ئەجەب تېگىرقاپ قالدۇق بىز .

لېكىن ، ئايان هامان بىزگە «قۇيۇن» تۇغ يىقىتالمايدۇ ،
شۇ تاريخ يولىنى بويلاپ شان ـ شۆهرەت بىرلە كەلدۇق
بىز .

ئۆزۈڭنى چاغلىماي مەلئۇن ...
ـــ بايقاۋاتامسىز ، ـــ دېدى رەيهان ياشلىرىنى ئېر-
تىپ ، ـــ بىزنىڭكىلەرنىڭ ئوقلىرى شەرق تەرەپتىن كېلىۋاتـ-
دۇ ، مۇنۇ ئالدىمىزدىكى تاغدىن ئېشىپ چۈشسەكلا ، تېپىپ
ئېلىشىمىز مۇمكىن .
ئىككىسى شەرققە يۈزلىنىپ ماڭدى . ئابدۇقادىرنىڭ قالغان
مىسرالىرى كۆڭلىدە قالدى . دۇنىزىئون بېسىپ ئۆتكەن تاش-
لىق ، ئۆڭكۈرلۈك يەرگە كەلگەندە ، شىمالىي تەرەپتىكى قوڭۇر
تاشلىق تاغ باغرىدىن شىراقلىق مىلتىقلىرىنى تېقىمىغا قىستۇ-
رۇۋالغان يەتتە ـ سەككىز ئاتلىق ئىككىسىنىڭ ئالدىغىلا چىقىپ
قالدى .
ـــ باندىت ! ـــ ۋارقىرىۋەتتى رەيهان .
ئاپتوماتلاردىن تەڭلا ئوق ئۇزۇلدى ، ئابدۇقادىر كەينى ـ
كەينىدىن ئىككى گىرانات تاشلىدى . ئوچ ـ توّتى يىقىلدى . ـ
دە ، قالغانلىرى بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولۇپ كەتتى . ئىك-
كىسى پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ ، تېزلىك بىلەن شەرق تەرەپ-

تىكى تاغقا ياماشتى . رەيھاننىڭ شەرقنى پەرەز قىلغىنى توغرا ئىدى : دۇنىزىئون تۈيۈقسىز ھۇجۇمغا ئۇچراپ ، پىتىراپ كەتكەنده ، دۇنىزىئون كوماندىرى گايىت بىر قىسىم جەڭچىلىرىنى باشلاپ كەينىگە چېكىنگەن ۋە دۇشمەن ھەرىكىتىگە سەپسېلىپ شەرققە بۇرالغان . شۇ چاغدا ئۇ جەڭچىلىرىنىڭ پىتىراپ كەتكەنلىكىگە تېرىككەن : «كىچىككىنە ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كەلسە تېرىقتەك تېرىلىدۇ ، ھودۇقۇپ ، تەمتىرەپ قالغىنىنى قارىماىدىغان ... ھۇجۇم قىلىشنى بىلىدۇ ، چېكىنىشنى بىلمەيدۇ ، چېكىنىشنى بىلمىگەن جەڭچى ئۆزىنى ئۆزى ھالاك قىلىدۇ ، ئۆزىنى ساقلاشنى بىلىش — بۇمۇ بىر جەڭگىۋارلىق ! ... »

ئۇ غودۇڭشىپ جەڭچىلىرىنى داۋاملىق شەرققە باشلىغان . بۇنى پەرق ئېتىشكە ئۇلگۇرگەن جەڭچىلەر كەينىدىن يېتىشىپ بارغان . گايىت باندىتلارنىڭ يان تەرىپىدىن ھۇجۇم قوزغاپ ، ئۆزى ئەڭ ئالدىغا بىرىنچى سەپكە ئۆتكەن . دۇشمەنمۇ ئويلىمىغان ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كېلىپ ، بۇياققا يۈزلەنگۈچە ، گايىتنىڭ قىسمى ئابارۇن تۈتۈشقا ئولگۇرگەن .

ئابدۇقادىر بىلەن رەيھان تاغ ئۈستىگە چىققاندا ، ئۆز قىسمىنىڭ ھەرىكەتتە ئىكەنلىكىنى ئىلغا قىلالىدى ۋە تۆۋەنگە سىيرىلدى . بەزى يەرلەردە يۇمىلاپ ، توختاپ ، يەنە سىيرىلىپ ، ساينىڭ تاپىنىغا چۈشتى .

ئۇلار تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ، توختىماي ئىلگىرىلەپ ، يەنە تاغ ئۈستىگە چىققاندا ، ئۆز قىسمى باندىتلارغا قوغلاپ زەربە بېرىشكە ئۆتكەنىدى .

لېكىن ، نادەمدىن دېرەك يوق .

ئون سەككىزىنچى باب

باتىرغازى ئۆزىنىڭ قانچىلىك ئازابلىنىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئۇ ئاخىرقى قېتىم سۆز بىلەن ئېلىشىپ، باندىتلارنىڭ يۈرەك - باغرىنى زېدە قىلىشنى ئويلاپ، ئۆزىنى ئېتىۋېلىشتىن يالتايغان... ئۇ قانچە - قانچە قېتىم سوراق قىلىندى. يېمىگەن تايىقىمۇ قالمىدى، بەدەنلىرىنىڭ ساق يېرىمۇ قالمىدى. پەقەت ئوڭ مەڭزىدىكى قامچا ئىزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، يۈزىلا ساق تۇرۇپتۇ، ئېھتىمال، ئوسمان سوراق جەريانىدا ئۇنى ئۆلتۈرۈپ قويماسلىقنى تاپىلىغان بولسا كېرەك. مانا بۇگۈن ئۇ ئۆزى سوراق قىلىشقا كەلدى، باتىرغازىمۇ ئۇنى شۇنچىلىك كۈتۈكەندى.

ئوسمان تۈتقۇنلارنىڭ پۈت قولىنى باغلاپ سوراق قىلىشنى يامان كۆرەتتى. شۇڭا، پۈت - قولى يېشىۋېتىلگەن باتىرغازىنى يەردىن يېرىم مېتىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان قارىغاي كۆتىكىنىڭ ئالدىغا تۇرغۇزۇپ قويدى.

ئوتتۇرا بويلۇق، توغرىلىق، قارا ساقاللىق، يۈزى قارامتۇل، كۆزى سەل قىيىسقراق ئوسمان كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بىرنەچچە ئادەملىرى ئۆرە تۇرۇشاتتى. ئۇ ئۇچىسىغا تۈلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن ئۇزۇن جۇۋا، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا، ئايىغىغا قونجى تىزىدىن ئاشقان ئۆتۈك كىيگەن بولۇپ، بېلىدىكى ماۋزىرى جۇۋىسىنىڭ ئىچىدىن يېرىم - يانا كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— خوش، بالا، — دېدى ئۇ، — بىزنىڭ ئىككى يۈزدىن ئارتۇق ئادىمىمىزنى قىرىپ تاشلىغان سەن ئىكەنسەن -

ده ؟

— یاق ، مەنلا ئەمەس ، مېنىڭ یەنە ئىككى سەپدىشىممۇ بار .

— ئىككى سەپدىشىڭنى قوي ، ئۇلارنىڭ جېنى ئاللىقاچان جەھەننەمگە كەتكەن .

— مېنىڭچە ، ئۇلارنىڭ جېنى جەننەتكە كەتتى ، ئىككى يۈز ئادىمىڭ جەھەننەمگە كەتتىغۇ دەيمەن .

ئوسمان باتىرغازىنىڭ بېشىدىن تارتىپ ، ئايىغىغىچە يانغان كۆزلىرى بىلەن بىر قۇر سەپسېلىپ قارىدى .

— سەنلەر قانداق ھۆكۈمەت قۇرماقچى ؟

— بىز ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنى قۇرۇپ بولغان .

— ھۆكۈمىتىڭنىڭ مەقسىتى نېمە ؟

— گومىنداڭ ۋە بارلىق گومىنداڭچىلارنى يوقىتىپ ، شىنجاڭدا ھەممە مىللەتلەر باراۋەرلىكىدىكى خەلقچىل ھاكىمىيەت قۇرماقچىمىز .

— سەنلەرگە قوماندانلىق قىلىۋاتقان كىم ؟

— خەلق ۋە ئۇلارنىڭ ئارزۇسى !

— تۈز گەپ قىل ! ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ ، — ئوسماننىڭ كۆزلىرىدە تەرسالىق ئوتلىرى ياندى...

باتىرغازى كۈلدى :

— ئىنقىلاب قىلغان ئادەم ئۆلۈمنى ئويلىماي گەپ قىلامىدۇ ، مەن ئۆلۈمدىن قورقمايمەن . دۇنيادا ئۆلۈش ، تۇغۇلۇش بولۇپ تۇرىدىغان نەرسە ، بىراق ئۆلۈمنىڭ قەدرى كىم ئۈچۈن ئۆلۈشتە !

— گەپ ساتما ، مەن سەندىن قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئادەمنى سوراۋاتىمەن ، ئۇقتۇڭمۇ ؟

— خەلقنىڭ ئارزۇسى بويىچە ، سۆيۈملۈك رەھبىرىمىز

ئەخمەتجان ، ئالىي باش قوماندانىمىز ئىسھاقبېك ! مەن بىلىمەن ، بىراق سىز بۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسىڭىز خاپا بولىسىز ، لېكىن پۈتۈن خەلق ، پۈتۈن مىللىي قىسىملار بۇلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسا سۆيۈنۈپ كېتىدۇ ۋە ئۇلارنى كۆرسە مۇنداق دەپ ناخشا ئېيتىدۇ :

سالام رەھبىرىمىز ئەخمەتجان[1] ،
ئالىي باش قوماندانىمىز ئىسھاقجان .
چېنىقتۇق پولاتتەك ئۆز قولىڭىزدا ،
ئەگەر بۇيرۇق بولسا بىز تەييار !

ئوسمان تېرىكىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ، باتىرغازىنىڭ ئاشۇ مارشىنى خۇددى ئۆز ئاھاڭى بىلەن ئېيتقاندەك روھلۇق تۇرۇشى ئۇنىڭ ئەرۋاھىنى ئۇچۇرۇۋەتكەندەك . قارامتۇل يۈزى كۆكىرىپ ، قېلىن كالپۇكلىرى تىترەپ كەتكەن ئوسمان :

— ئۆلگۈڭ كەپتۇ سېنىڭ ، پۈتۈنلەي يالغان ئېيتىۋاتىسەن ، تېخى بايىقى ئادەملىرىڭنىڭ ئىچىدىن دەللىقاننىمۇ يوشۇرۇۋاتىسەن...

— دەللىقان بىزنىڭ بىر فرونتنىڭ قوماندانى .

— بىلىمەن ، ئۇنىڭ قارا كۆڭۈل ، ئاڭقاۋ ـ دۆتلۈكىنى مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن ؟

— ئاڭقاۋ — دۆت ؟ — باتىرغازى كۈلدى ، — سىز ئالتاينى ئاران قىرىق كۈن سورالمىدىڭىز ، سىزنى ئالتايدىن سۈرۈپ چىقارغان كىم ؟... دەللىقاننىڭ جەڭچىلىرى ، ئۇنىڭ ئۇرۇش قىلىش تاكتىكىسى ! دەللىقان دۆتمىكەن ؟...

---

① بۇ ئەينى يىللاردا ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ قارشى ئېلىش مارشى ئىدى .

بۇ ھەقىقىي پاكىتنى ئۇ قانداق ياپالايدۇ ، ئالتايدىن قوغ ـ لىنىپ ـــ قىچىپ چىقىپ كەتكەن ئۆزى تۇرسا ! ئۇ بىگىز قولى بىلەن باتىرغازىنى جۇنۇشقا باشلىدى :

ـــ دۆت !... بەرىك دۆت !... ۋۇي پۇشتىدىن تانغان ئەخـ ـمەق قازاق !.....

ـــ قازاقمەن ، پۇشتۇم بىلەن پەخىرلىنىمەن ! لېكىن شۇنى بىلىڭكى ، مەن كىچىككىنە قازاق ئۆيىنىڭ ئوغلى ئەمەس ـ مەن ، ئىنقىلابىي دەۋرنىڭ ئوغلىمەن ! مېنىڭ قازاق بولغىنىم ـ دىن ئىنقىلاب سېپىدە تۇرغۇنۇم مىڭ مەرتىۋە قىممەتلىك ، بۇ سەپ بىلەن تېخىمۇ پەخىرلىنىمەن !... خوش ، ئاقساقال ، ـــ دېدى باتىرغازى ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ، ـــ سىز كىم ـ نىڭ قوماندانلىقى بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتىسىز ؟ سىزنى لەش ـ كەرلىرىڭىز «باتۇر» دەيدىكەن ، باتۇر راست گەپ قىلىدىغۇ ، ئېيتىڭا قېنى ؟

ـــ مېنى باشقىلارنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇندىغان ئۆ ـ زۈگدەك ئەخمەق دەمسەن ؟... مەن ئۆزۈمگە ـ ئۆزۈم قوماندان ـ مەن ، ھەرقانداق ئادەمنىڭ گېپىنى تۇككە ئالمايمەن !...

باتىرغازى كۆڭلىگە پۈككەن گەپلىرىنى ئەمدى ئېيتىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدى :

ـــ باتۇر ئادەم يالغان ئېيتسا ، ئۇيات بولىدۇ ، ئاقسا ـ قال ، ـــ دېدى باتىرغازى ئۇنىڭغا قادىلىپ ، ـــ سىزگە گو ـ سىنداڭنىڭ ، ئۆز تىلىڭىز بىلەن ئېيتقاندا «جاڭ باتۇر» نىڭ ، ئامېرىكىنىڭ ئۇرۇمچىدىكى كونسۇلى ماكىنانىنىڭ قوماندانلىق قىلغىنى يالغانمۇ ؟ سىزنىڭ پودپولكوۋنىك يۈسۈپجاننى سوراق قىلىش ماتېريالىنى ماكىنانغا كۆرسەتكىنىڭىز ، ماكىنانىنىڭ : ئۆلتۈرۈۋەت ، بۇنىڭدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ ، دەپ سىزگە يول ـ يورۇق بەرگىنى يالغانمۇ ؟... ئەنە ئاۋۇ باغلاقلىق چىڭخەي ئېتە ـ نى كۆچىڭدىكى ئاتلىق دىۋىزىيىنىڭ سىزگە سوۋغا قىلغىنى ،

ئۇچىڭىزدىكى مۇنۇ ئېسىل جۇۋىنى ، بىلىڭىزدىكى ماۋۇ يىگىرمە ئوقلۇق مىاۋزىرىنى دىۋزىيە كوماندىرى سىوۋغا قىلىغىنى يالغانمۇ ؟... يالغان ئېيىتىپ ، دۇنيادا باتۇر بولغان ئادەم بارمۇ ؟...

ئوسمان ئورندا تۇرالماي قالدى ، كۆزلىرى دەھشەتلىك يېنىپ قورقۇنچلۇق تۇس ئالدى . قولىنى بىرقانچە قېتىم ماۋزىرىغا ئاپاردىيۇ ، يانداۋرۇۋالدى . ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغانلارنىڭ قېنى تېخىمۇ قىزىپ كەتكەندى ، ئەگەر ئۇلار ئۆزلىرى سوراق قىلغان بولسا ، ئۇنى ئاللىقاچان قامچىسىغا باستۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن بولار ئىدى . لېكىن ، ئوسمان نېمىشقىدۇ بىرەر قامچا ئۇرمايۋاتاتتى .

ــ ھەي ، ئاغزىدىن تەگكەن ھارىمى !... مېنى خەقنىڭ قولىغا قاراپ قالغان دەمسەن ؟ ــ دېدى ئوسمان ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ ، ــ ماڭا پۈتۈن ئالتايدىكى ئادەملەر ئەگىشىدۇ ، مەن مۇشۇ زېمىندا دەسسەپ تۇرغان تاغمەن ! كەينىڭدىكى قارىغايدەك ئادەممەن !...

ــ ھەي ئاقساقال ، ــ دېدى باتىرغازى مىيىقىدا كۈلۈپ ، ــ چۆل بورانلىرىدا قامغاقتەك دومىلاپ يۈرگەن ئادەم ، ئۆزىگە قانداقمۇ خەلقنى ئەگەشتۈرەلىسۇن . زورلۇق ، مەجبۇرلاش ــ بولدۇرۇپ قالغان ئات بىلەن سەپەرگە چىقىشقا ئوخشايدۇ ، ئۇ ھامان يولدا قالىدۇ .

ئوسمان چىشىنى ـ چىشىغا بېسىپ تۇرۇپ ئاخىرقى سوئالىنى سوردى :

ــ سەنلەرگە قورال بېرىۋاتقان كىم ؟

ــ گومىنداڭ .

ــ جىندى ! ئېسىڭ بارمۇ سېنىڭ ؟... مەن نېمىنى سوراۋاتىمەن ؟

ــ بىلىۋاتىمەن ، بىراق سىزگە چۈشەندۈرۈپ قويۇشقا

توغرا كەلدى : دەسلەپتە بىز گومىنداڭدىن يەتتە ماشىنا قورالدىنى قولغا چۈشۈردۇق ، لېكىن بۇ تەۋرەپ كەتكەن خەلققە يېتىشمىدى .

— جۆيلىمە !

باتىرغازى توختىماي سۆزلەپ كەتتى :

— ئالتايدىكى گېنېرال ۋەن تەسلىم بولغاندا ، قانچىلىك قورال - ياراغنى قولغا چۈشۈرگىنىمىزنى بىلمەس بولۇۋالدىڭىزمۇ ؟ ئاشۇ ئەسىرلەرنى تارباغاتايغا يالاپ ئاپارغۇچە ، سىزنىڭ لەشكەرلىرىڭىزنىڭ ئۇلارنىڭ كېيىم - كېچەكلىرىنى ، ئاغزىدىكى ئالتۇن چىشلارنى ، قوللىرىدىكى ساۋەتلەرنى بۇلاپ ئالغانلىقىنىمۇ بىلەرسىز ؟...

— توختا !

— شىخۇدا ، جىڭدا قانچىلىك قوراللارنى ، زەمبىرەكلەرنى ، تانكىلارنى قولغا چۈشۈرگىنىمىزنى بىلمەمسىز ؟ تېخى غۇلجا ئايرودرومىدىكى ئايروپىلانلارنىچۇ ؟...

— توختا !

— مايتاغدىن ، دۇربىلجىندىن ، ئالتايدىن قانچىلىك گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ تولۇق قورالى بىلەن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ بىز تەرەپكە ئۆتكەنلىكىنى بىلمەمسىز ؟...

— توختا ! ئۇر ئاغزىغا !

قامچىنىڭ زەھەرلىك تىلى ئۇنىڭ ئاغزىغا «تاراس» قىلىپ تەگدى - دە كالپۇكى يېرىلدى...

قاباباس مۇپتىنىڭ ساقاللىرى تىترەپ كەتتى ، ئوسمان مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك يېنىپ ، قىزىپ كەتكەن كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ تۇرۇپ سورىدى :

— مۇپتى ، بۇنىڭغا قانداق جازا بېرىش كېرەك ؟

باياتىن بېرى نېمە قىلىشنى ئويلاپ ئولتۇرغان مۇپتى دەررۇ جاۋاب بەردى :

ـــ مۇنداق قىزىل جاھانگىرلارنى ، ئۇنىڭ ئەۋلاد پۇشتىلىرىنى ئوتقا بېسىپ ، كۆيدۈرۈپ ، كۈلىنى كۆككە سورۇۋېتىش كېرەك ، باتۇر .

ئۇ ئۆز جاۋابىدىن ئوسماننى قالتىس خۇشال قىلىمەن دەپ ئويلىغانىدى . بىراق ، ئوسمان ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاراپ ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ـ دە ، ۋارقىرىدى .

ـــ دۆت ! دۆتسەن... ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىلىك جازالىرىنى بىلمەيسەن ، بىلەمسەن ، مۇنداق ئۆزىنى بىلمىگەن مۇناپىقنى ئاتىنىڭ قۇيرۇقىغا سۆرىتىپ ئۆلتۈرۈش كېرەك !

باتىرغازى ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ قاباباس مۇپتىغا ئېيتتى :

ـــ ھەي ، ئاخقاۋ مۇپتى ، ئۆز باشلىقىڭغا شۇنچە يىل ئەگىشىپ يۈرۈپ ، تېخىچە ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى ئىشنى بىلمەيسەن ، ساڭا ئېچىنىمەن ، ئۇۋال ساڭا بىچارە...

ئوسمان باتىرغازىنىڭ ئۆزىنىمۇ ، مۇپتىنىمۇ مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىدىن جاھىل تەرسالىق بىلەن ۋارقىرىدى :

ـــ ئات قۇيرۇقىغا باغلا !

ھازىر بولغان ئىككى باندىت يۈگۈرۈپ كەتتى . ئوسمان قامچىسى بىلەن ئۇنى بىر نەچچىنى ئۇرۇۋۇەتتى . قامچا ئىزلىرى لازا سۈيى قۇيغاندەك ئېچىشىپ ، ئاغرىپ كەتسىمۇ ، ئۇ «ۋاي» دەپمۇ قويماي مەردانە تۇراتتى ۋە ئۇ ئاخىرقى سۆزلىرىنى خۇددى تاپانچىنىڭ ئوقىدەك تاراسلىتىپ ئاتتى :

ـــ بىلىپ قويىنىكى ، ئاقساقال ، تارىخ ساڭا ئاللىقاچان ھۆكۈم ئاتا قىلغان ، ساڭا ئىككى يول بار ئامال يوقكى ، ھەر ئىككىسى ئۆلۈم يولى . بىرى ، سەن ئۆزۈڭنى ھازىرلا گومىنداڭنىڭ قۇچىقىغا ئاتىسەن ، كېچىكىپ يوق قىلىنىسەن ، بىراق نامەردلىك بىلەن ئۆلگەن بولىسەن ؛ يەنە بىرى بىزگە قارشى ئاتلىنىپ چىققان ئىكەنسەن ، بىز بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىپ

ئۆلگۈنۈڭ تۈزۈك . ئۇنداقتا بۇرۇنراق ئۆلسەن ، لېكىن ھەر-
ھالدا مەردلىك بىلەن ئۆلگەن بولسەن ، قايسىنى ماقۇل كۆرد-
سەن ، قېنى ، ئۆزۈڭ تاللا !...

بۇ گەپ ئوسماننىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى ۋە تەرى
تۇرۇلدى ـ دە ، بۇيرۇقىدىن يالتىيىپ ، قۇيرۇقىغا چىگىش
ئۇچۇن ئېلىپ كەلگەن ئاتقىمۇ قارىماي ، باتىرغازىنى ماۋزىرى
بىلەن ئېتىۋەتتى . نېرىدىكى ياغاچ ئۆينىڭ يوچۇقلىرىدىن ئۇنى
پۇتۇنلەي ئاشكارا كۆرۈپ تۇرغان يەنە بىر تۇتقۇن ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ ئىپلاس قاتىللار ! ئاھ ... باتىرغازى !...

قارىغايىنىڭ يېنىدا قېلىن كىرپىكلىرى كۆزىنى يېرىم يا-
قان ، يۇزى ئاپئاق ، بۇرنى ئېقىپ چۇشكەندەك چىرايلىق گۈزەل
قازاق يىگىتى باتىرغازى ئوڭدىسىغا ياتاتتى . قارىغاي شاخلىرى
ئارىسىدىن چۇشكەن قۇياش نۇرلىرى ئۇنىڭ يۇزلىرىدە ئوينايد-
تى ، تاغ شامالىرى پېشانىسىگە يېيىلغان چاچلىرىنى سىلاپ
يەلپۇپ ئۆتمەكتە ئىدى .

ئوسمان ئۇنىڭغا تىكىلىپ ئۇزاق قارىدى ۋە بېشىنى لىڭشـ-
تىپ تۇرۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىگە سۆزلىدى :

ـــ كېلىشكەن يىگىت ئىكەن ، ئامال يوق ، ئۆزىگە ـ ئۆزى
ئۆلۈم بۇيرۇدى . ياشلىقىنىڭ قەدرىنى بىلمىدى... ـــ ئۇ بىر-
دىنلا باتىرغازىنىڭ يۇرىكىگە نەشتەردەك سانجىغان سۆزلىرىنى
ئويلاپ قالدى ـ دە ، بىر نەرسىدىن سەسكىنىپ كەتكەن ئادەمدەك
ئەندىكىپ ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ بۇ ئوڭماغاننى ئاپىرىپ تاشلا !... ئۆلۈكىنى قاغا قوز-
غۇنلار يېسۇن !

باتىرغازىنى ياغاچنى سۆرىگەندەك سۆرەپ ئېلىپ كەتتى .

ـــ ئەمدى ھازىر ۋارقىرىغان سارتنى ئېلىپ چىق ، ـــ
دېدى ئوسمان كۆتەك ئۇستىدە ئولتۇرۇپ .

جازالاش ئۆيىدىن تۇتقۇننى ھەيدەپ چىقتى . جازالاش ئۆيىـ-

نىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەن بۇغداي ئۆڭلۈك ، دۇپدۇگلەك قارا كۆزلۈك ، ئۆڭسىلى ئۆچكەن كىچىك بىر بالا تۇتقۇننى كۆرۈپ تۇرغان ئورنىدا تۇرۇپلا قالدى . ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى لىق ياش ئىدى . تۇتقۇن بالىغا بىر قاراپ قويدى ـ دە ، ئۆتۈپ كەتتى ۋە كۆتەك ئۈستىدە ئولتۇرغان ئوسماننىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى . ئوسمان ئېغىر خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدى :

ـــ ماڭا باش ئېگەمسەن ياكى سەنمۇ ئاۋۇنىڭغا ئوخشاش ئۆلۈمگە ماڭامسەن ؟... دەپ سورىدى ئوسمان ، ـــ گەپ قىل ، كېكەشتەك تۇرىسەنغۇ !

ـــ باش ئېگىش ؟ ـــ ئاچچىق كۈلدى تۇتقۇن ، ـــ ئەلۋەتتە ئۆلۈمگە ماڭىمەن ، ـــ ئۇنىڭ ئاۋازى مەردانە ئىدى ۋە ئوسمانغا قارىماي سۆزلەيتتى .

ئوسمان ئۇنىڭ بېشىدىن تارتىپ تا ئايىغىچە ـــ تونۇغۇ-سىز دەرىجىدە ئىششىپ كۆكىرىپ كەتكەن يۈزلىرىگە ، يول ـ يول بولۇپ تىتىلغان بەدەنلىرىگە ، قۇلاق چۆرىلىرىدىن تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان قانلىرىغا ، ياش يۇقى كۆزلىرىگە قارىدى ـ دە ، بېشىنى ئېغىر ھالدا لىڭشىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

ـــ سېنىڭ شۇنچە قىيناشقا چىداپ سىر بەرمىگىنىڭ ئاخىر سېنى ئۆلۈمگە ئېلىپ بارىدۇ ، ياش ئىكەنسەن ، خەير ، لېكىن بىزدىن رەنجىمە يىگىت... يىغلىغىنىڭ ئەمدى بىكار ...

ـــ مەن سېنىڭ قىيناشلىرىڭغا يىغلىغىنىم يوق ، ئۆزۈم-نىڭ ئۆلۈمگە ماڭغىنىمغىمۇ يىغلىغىنىم يوق ، پەقەت جەڭگۋار سەپدىشىمنىڭ بىئەجەل ئېتىلغىنىغا يىغلىدىم . بۇرى ـ يىرتقۇچ ھايۋان ، لېكىن سەن ئۇنىڭ بالىسىنى ئېتىپ باققىنا ، ئۇ قانداق يىغلايدىكىن ، مەن ـــ ئادەممەن ـ دە ، ئادەمدە ئېچىنىش ، ئەلەم تۇيغۇلىرى بولمامدۇ ، ئىنساندا دوستقا مېھىر ـ مۇھەب-

بەت ، دۇشمەنگە غەزەپ ـ نەپرەت بولمىسا ، ئۇنى قانداقمۇ ئادەم دېگىلى بولسۇن ؟ !

ـــ سۆزۈك ئورۇنلۇق يىگىت ، دېدى ئوسمان ۋە ئەتراپتا تۇرغانلارغا كايىپ يەنە مۇنداق دېدى ، ـــ كۆردۈڭلارمۇ ، قولۇڭغا قورال ئالساڭ مانا مۇشۇنداق جەڭچى بول ، بولمىسا يوق بول ! بىر ئېغىز سىر بەرمەي بەرى ئۆلۈمگە كېتىپ باردۇ ، بۇلار قانداق ئەسىر ؟ بىزنىڭكىلەر قانداق ئەسىر ؟ بىزنىڭ بەرى سىرىمىزنى ئېيتىپ بولغان ، بەرى ئۆلۈمدىن قورقىدۇ ، بەرى توخۇ يۇرەك ، شۇنىڭ ئۈچۈن تاغمۇ تاغ ، چۆلـمۇ چـۆل قېچىپ ـ پېتىراپ يۇرۇشمىسەن... ھەي يىگىت ، ـــ دېدى ئوسمان تۇتقۇنغا ، ـــ بىزگە ئېيتىدىغان ئاخىرقى سۆزۈڭ بارمۇ ؟

ـــ بار ، ـــ دېدى تۇتقۇن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، ـــ مېنى تېزرەك ئاتقۇزۇۋەت !...

ـــ يارايسەن ، مانا بۇمۇ بىر مەردلىك ، خوش ، بالا ، بايىقىسى باتىرغازى دېگەن قازاق ئىدى ، سەن سارتىنىڭ ئېتى ئىمە ؟

ـــ مېنىڭ ئېتىم نادەم ، ناسىر دېگەن ئۆمۇر بويى ئادالەتسىزلىككە بوي بەرمىگەن باتىراقنىڭ بالىسىمەن !

ـــ يارايسەن ، بايىقى ئىككىنىڭ نامى مېنىڭ قوشۇنۇم ئىچىدىمۇ ياشايدۇ ، ـــ ئۇ نادەمگە مىلتىقىنى تەڭلەپ تۇرغان لەشكىرنىگە بۇيرۇق قىلدى ، ـــ بار ، ئات ، ئاشۇ قىرغا ئاپىرىپ ئات ، ساينىڭ تاپىنىغا چۈشۈپ كەتسۇن ، ئۆلۈكىنى قاغا ـ قوزغۇنلار يەپ كەتكۈچە ئېقىپ كەتسۇن .

نادەمنى ساينىڭ قىرىغا ئاپاردى ـ دە ، ئاتتى . ئۇ ئىككى پاي ئوق بىلەن يىقىلىپ ، راست دېگەندەكلا ساينىڭ تاپىنىغا يۇمىلاپ چۈشۈپ كەتتى .

خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ساينىڭ قىرىدا پەيدا بولغان ئون ئۈچ ـ ئون تۆت ياشلار چامىسىدىكى بىر بالا قان تامغان

ئىزنى بويلاپ تۆۋەنگە چۈشۈشكە باشلىدى . ئۇمۇ دومىلاپ دېگۈدەك ساينىڭ تاپىنىغا چۈشتى ـ دە ، ھاسىراپ ئەتراپىغا قارىدى . ئۇ سۈندىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا ، دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈيىدە ، بايىقى ئېتىلغان ئادەمنىڭ ئېقىپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى ! ئۇ ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ ئۇنىڭغا تېز يېتىشۋالدى . قولىغا تاياق ئېلىپ سۈغا چۈشتى . ئۇنىڭ تىزىغا كەلگەن سۈنىڭ ئېقىمى تېز ئىدى . ئۇ سۈ ئىچىدە تاياققا تايىنىپ يۈرۈپ لاكاسلاپ قالغان نادەمنى سۈدىن سۈزۈپ ئالدى ـ دە ، قاشقا ئېلىپ چىقتى . بالا تېزلىك بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى تۆۋەن قىلىپ ساقىتقاندى ، ئاغزى ـ بۇرنىدىن بۇلدۇقلاپ سۇ ياندى . ئۇنى ئوڭدىسىغا ياتقۇزۇپ ئۇياق ـ بۇياققا ئېغىتتى ، قوللىرىنى بىر ئۇياققا ـ بىر بۇياققا تاشلاپ خېلى ئۇزاق ھەرىكەتلەندۈردى . ئاندىن پۇتىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ پۇكۇپ ، يەنە ھەرىكەتلەندۈرمەكچى بولغانىدى «ۋاي···» دېگەن ئاۋاز چىقتى . شۇ چاغدىلا بالىنىڭ كۆزىدىكى پەرىشانلىق يىتۈپ يۈزىگە تەبەسسۇم يۈگۈردى . بالا ئەمدى ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يېرىگە سەپسالدى : بىرىنچى ئوق مۇرە سۆڭىكىنىڭ ئاستىدىن كىرىپ ، تاغاقنىڭ يۇقىرى تەرىپىنى تېشىپ ئۆتكەن . ئىككىنچى ئوق تىزىنىڭ تۆۋەندىكى بۇلجۇڭ گۆشنى تېشىپ كەتكەندى . ئوق تەگكەن يەردىن تېخىچىلا قان سۇس ئېقىپ تۇراتتى . بالا كۆڭلىكىنىڭ ئالدى پېشىنى «جارتلا» قىلىپ يىرتتى . شۇ چاغدا يارىدار نۇرسىز كۆزلىرىنى كۇچ بىلەن ئېچىپ ، كۆڭلىكىنىڭ بىر پارچىسىنى تۈتۈپ تۇرغان كىچىك بالىنى كۆردى ۋە ئۇنى قەيەردىدۇ ، بىر يەردە كۆرگەندەك قىلدى ، ئاخىرى ئۆزىنى ئېتىشقا ئېلىپ كېتىپ بارغاندا غىل ـ پال كۆرۈپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى .

ـــ ئاۋۋال كىيىمىنى يېشەيلى ، ـــ دېدى ئۇ زەئىپ ئاۋازدا ھوشىغا كەلگەندىن كېيىن .

بالا ئۇنىڭ ئوق تەگكەن يېرىنى تېڭىپ بولغاندىن كېيىن ،

ئۇ مۇنداق دېدى :

ــ قېنى ئەزىمەت ، بىر يەرگە تېز مۆكۈنەيلى ، كۈپكۈندۈزى مۇنداق ئوچۇقچىلىقتا يېتىش خەتەرلىك .

بالا سايىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر ئۆتكۈرنىڭ بارلىقىنى بىلەتتى ، ئۇ يارىدارنىڭ قولىغا تاياق تۇتقۇزۇپ ، ئاندىن ئۇنى يۆلىدى . ئۇ بىر قولى بىلەن بالىنىڭ مۇرىسىگە تايىنىپ ، ئىككىنچى قولىدىكى تاياقنى يەرگە تىرەپ تۇرۇپ قەدىمىنى يۆتكىدى . ئۇلار سۇ ياقىسىدىكى چاتقاللىقلار ئارىسىدىن يۇرۇشكە باشلىدى . ئۇ ھەر بىر قەدىمىنى ئاۋايلاپ ـ ئېھتىياتلىق بىلەن باساتتى . ئالاھازەل ئۇچ يۈز مېتىردەك ئارىلىقنى باسقاندىن كېيىن ، چاتقاللىققا ئىلىنىپ قالغان بىر جۈۋا ئۈچراپ قالدى .

ــ مانا كۆردۈڭمۇ ، ــ دېدى ئۇ بالىغا ، ــ بىزگە بۇنى ئاسماندىن پەرىشتە تاشلاپ بەردى .

بالا خۇشاللىقىدا ئىتتىك بېرىپ جۈۋىنى ئالدى ـ دە ، ئۇياق ـ بۇياققا قارىدى . جۈۋىنىڭ بىر يېڭى ، بىر پېشىنىڭ يېرىمى يوق ئىدى . يانچۇقىدىن ناسۋاق سېلىنغان بىر كىچىك بوتۇلكا چىقتى .

ئۇلار ئېغىر چامداپ سەپىرىنى داۋام قىلدى . ئۇنىڭ مانا ئەمدىلا بالىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ، نېمە ئۈچۈن ئۆزىگە خەيرخاھلىق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگۈسى كېلەتتى :

ــ مېنىڭ يول باشلىغۇچۇم ، ئەمدى تونۇشايلى ، ئىسمىڭ نېمە ؟ ــ دېدى ئۇ بالىغا قاراپ .

ــ تاۋقىش .

ــ مېنىڭ ئىسمىم نادەم ، كىمنىڭ بالىسى سەن ؟

ــ مۇلداغەلىنىڭ .

ــ داداڭ نەدە ؟

ــ دادام ... دادامنى ئۇلار ئېتىۋەتكەن ... نادەم ھەيران بولۇپ سورىدى ؟

ـــ كىم ئېتىۋەتكەن ؟
ـــ سىزنى قىينىغان باندىتلار .
ـــ ھە ، مۇنداق ـ دە .
ـــ باندىتلار قايسى كۈنى سىلەرنىڭ بىر ئادىمىڭلارنى تۇتۇۋېلىپ ، باغلاپ ئەكەلدى ، سىزدىن سورىغان سوئاللارنى ئۇ-نىڭدىنمۇ سوردى ، ئۇ پەقەت سۆزلىمىدى . جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن ، تۆمۈرنى قىپقىزىل قىزىتىپ ، مېنىڭ دادامغا : «ئۇنىڭ كۆكسىگە باس» دېدى...
ـــ داداڭ باندىتلار ئارىسىدىمىدى ؟ ـــ دەپ بالىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ سوردى نادەم .
ـــ دادامنى ئەسكەر بولمىساڭ ، ئېتىۋېتىمىز ، دەپ مەجـ-بۇرىي ئەسكەرلىككە ئېلىۋالغان ، ئوسماننىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپى مىلتىقتىن قورقۇپ قوشۇلغانلار ، دادام قىزىغان تۆمۈرنى بېسىشقا ئۇنىمىغاندا ، باشلىق تاپانچىسى بىلەن دادامنى ئېتىۋەتتى...
بالىنىڭ كۆز چاناقلىرىغا تولغان ياشلىرى تامچىلاشقا باش-لىدى .
ـــ بولدى ، كۆڭلۈڭنى بۇزما ئېنىم ، داداڭنىڭ ئۆلۈمى يامان ئۆلۈم ئەمەسكەن .
ـــ ئادەملەرنى قىيناپ ياشىغۇچە ، ـــ دېدى تاۋقىش كۆز ياشلىرىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ ، ـــ ئۆلگەن ياخشى ئەمەسمۇ نادەم ئاغا !
بۇ كىچىككىنە بالىنىڭ سۆزلىرىدىن نادەم قاتتىق تەسىر-لەندى ۋە ئۇنىڭ يادىغا ئەخمەتجان قاسىمى ئېيتقان مۇنۇ سۆز كەلدى : «ئادەم ئۇرۇش ـ قىيناش ـــ پۈتۈن ۋەھشىيلىك ، ھاقارەت قىلىش ـــ يىرتىم ۋەھشىيلىك .» بۇ ۋەھشىي ، قارا كۆڭۈل ئادەملەرنىڭ مۇناسىۋىتىدىن چىقىرىلغان خۇلاسە ، بۇ خۇلاسىنى مۇشۇ كىچىككىنە بالىمۇ چۈشەنگەن . تاۋقىش نادەم-

نىڭ نەزىرىدە بارغانسېرى ئۇلغىيىپ ، ھۆرمەتلىك ، ئەقىللىق بىر ئادەمگە ئايلىنىشقا باشلىدى . شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىسى جىمجىتلىققا چۆكۈپ ، ئاستا ماڭدى . ھاۋانىڭ سوغۇقلۇقىمۇ ، يول ئازابىمۇ ئۇنتۇلماقتا ئىدى .

ئىككى چاقىرىمدىن كۆپرەك ئازابلىق سەپەردىن كېيىن ئۇلار ئۆڭكۈرگە يېتىپ كەلدى . بۇ ئۆڭكۈر ئىككى ئادەملا ئەمەس ، ئۈچ ـ تۆت ئادەم سىغىدىغان چوڭ ئۆڭكۈر ئىدى . نادەم ھۆل بولۇپ كەتكەن كىيىملىرىنى ناھايىتى تەسلىكتە سالدى . تاۋقىش ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە جۈۋىنى يېيىپ ، نادەمنى ئاۋايلاپ يانقۇزدى ـ دە ، ئۇنىڭ كىيىملىرىنى سىقتى ۋە يېيىش ئۈچۈن تاشقىرىغا ئېلىپ ماڭدى .

ـــ توختا ، تاۋقىش ، ـــ دېدى نادەم بېشىنى كۆتۈرۈپ ، ـــ سىرتقا يېيىشقا بولمايدۇ .

تاۋقىش نادەمنىڭ نېمىشقا شۇنداق دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنگەنىدى :

ـــ بۇ يەرگە ھېچكىم كەلمەيدۇ ، نادەم ئاغا ، كەينىمىز ئېگىز تاغ ، ئالدىمىز چوڭقۇرلۇق ، بۇ يەردە ھايۋانلار ئىزىدىن باشقا يول يوق .

ـــ ياق ، بولمايدۇ ... بۇ ئىشتا سەن ماڭا بويسۇنۇشۇڭ كېرەك .

تاۋقىش كىيىملەرنى ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىغا يايدى .

نادەم سۈنايلاپ ياتتى . بۇگۈن ئاچلىقنىڭ ئىككىنچى كۈنى ، تۇرۇپ ـ تۇرۇپ ئۇنىڭ كۆزى قاراڭغۇلىشاتتى ، يۈرىكى تۆۋەن تارتاتتى . بەدىنىدىن قانچىلىك قان كەتكەنلىكىنى بىلمەيتتى ، چىرايى ئاقىرىپ ـ تاتىرىپ كەتكەندى . ھازىرغۇ كۈن ياخشى ، بىراق تاغ ھاۋاسى ئۆزگىرىشچان ، تۈيۈقسىز قار چۈشۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن ، ئۇنىڭ قاپقارا پارقىراپ تۇرىدىغان چىگرىن ئۆتۈكىگە باندىتلارنىڭ كۆزى چۈشۈپ سالدۇرۇۋالغان ، شۇ تاپتا

ئۆزىنىڭمۇ ، تاۋقىشىنىڭمۇ پۈتى يالاڭ ئاياغ . ئۆز قىسمىغا قانداق يېتىۋېلىش ئۈنى قىينايتتى ، ئازابلايتتى...

قاراڭغۇ چۈشۈپ ، ئەتراپتا گويا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرگەندە ، ئۇلار ئۆڭكۈردىن چىقتى .

ــ قېنى ، مېنىڭ يول باشلىغۇچىم ، يولۇڭنى باشلا !

ئۇلار كۈن چىقىشقا قاراپ ماڭدى ، ئۇ بىر قولىدا تاۋقىشىنىڭ مۈرىسىنى تۇتۇپ ، ئىككىنچى قولىدىكى تاياققا تايىنىپ ، قەدىمىنى ئاستا يۆتكەيتتى . تاغ ھاۋاسى سوغۇق ، ئاچچىق شامال ۋىژىلداپ يۈزلەرگە سانجىلىپ ئۆتەتتى . ئۇلارنىڭ يولىغا پەقەت يۇلتۇزلار غۇۋا نۇر چاچاتتى . قەدەملەر ئېھتىيات بىلەن تاشلىناتتى . ئۇزۇندىن بېرى يالاڭ ئاياغ يۈرۈپ باقمىغان نادەم ئايىغىنى ھەر قېتىم باسقاندا ، بىر ئەندىكەتتى . چۈنكى ، ساي بويىدىن ئۆڭكۈرگە كەلگۈچە ، ئۇنىڭ تاپانلىرىدىن سۇ كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن . ئاۋايلىغانسېرى ئوق تەگكەن يەرگە چاتقاللار ئۇرۇلۇپ جېنىنى قاقشاتقان ، شۇڭا ئۇلار بىر سائەتتە ئاران بىر كىلومېتىردەك يول باستى .

ئىككىسى شۇنداق تەمتىلەپ كېتىپ بارغاندا ، يىراقتىن ئات تۇياقلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى .

ــ كېلىۋاتىدۇ ، ئاڭلاۋاتامسەن ؟ ــ دېدى نادەم توختاپ ، ــ كىم بىلىدۇ ، بىزنىڭ رازۋېدكىچىلارمۇ تېخى...

ــ يول يۇقىرىدىن ئۆتىدۇ ، ــ دېدى تاۋقىش ، ــ سىز ماۋۇ تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ ، مەن بايقاپ كېلەي .

سەن بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى بۇ كېچىدە تونۇيالامسەن ؟

ــ نېمىشقا تونۇمايمەن ، كېچىدە كۆرۈنگەن نەرسىنى كۈندۈزى كۆرگەندەك كۆرەلەيمەن ، مەن دادام بىلەن كېچىدە كۆپ قېتىم مال ئىزىدىگەن...

نادەم كۈلۈمسىرەپ بېشىنى لېڭشىتتى .

ــ ئېيتىپ بېرەيمۇ ؟ ــ دېدى بالا جىددىي قىياپەت-

ته ، ـــ سلەرنىڭ ئادەملىرىڭلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كىيىمى ئوخشاش ، ئاتلىرىڭلارنىڭ ئېگەر جابدۇقلىرىمۇ بىر خىل ، يەنە دەپ بېرەيمۇ ؟ ئاتلىرىڭلارنىڭ يۈرۈشى بىر خىل ئەمەس...

بالا شۇنداق دېدى ـ دە ، تېزلا يۈرۈپ كەتتى . ئۇ خۇددى كېيىكلەردەك چاتقاللار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ ، چەبدەسلىك بىلەن كېتىپ باراتتى . نادەم ئۇنىڭ يۈرۈشلىرىگە زوقلىنىپ رازىمەنلىك بىلەن قاراپ قالدى .

ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى ، نادەم ئۇمىد بىلەن شۇ ياققا قاراپ تۇراتتى .

تاۋقىش قايتىپ كەلدى :

ـــ باندىتلار ئىكەن .

غەيرەت قىلايلى ، تاۋقىش ، ماڭايلى ، ـــ دېدى نادەم تاياققا تىرىلىپ تەسلىكتە تۇرۇپ .

ـــ مەن ھارمىدىم ، نادەم ئاغا ، سىزگە قىيىن بولدى ، ئەگەر چوڭ ئادەم ، بولغان بولسام سىزنى ھاپاش قىلىپ بۇنىڭدىنمۇ ئىلدام ماڭالايتتۇق .

ـــ غەيرىتىڭگە بارىكاللا ، تاۋقىش ، لېكىن چىداش كېرەك .

سەپەر داۋام قىلدى ، سۇبھى كۆتۈرۈلگەندە ، ئۇلار مېڭىشىتىن توختاپ ، تاغ باغرىدىكى بىر دالدىلىق يەرگە كىرىپ ياتتى ، ياخشىسى ، بۇ يەرنىڭ ئالدى قويۇق ئارچىزارلىق بولۇپ ، ئۇلارنى يوشۇرۇپ تۇراتتى .

ھەر ئىككىسىگە قاتتىق ھاردۇق يەتكەن ، ئۇيقۇسىمۇ تازا كەلگەن ، بىراق سوغۇق شامال گۈرۈلدەپ ئۇرۇپ ، ھەر ئىككىسىگىمۇ ئارام بەرمەيتتى . بولۇپمۇ نادەمنىڭ يارىلىرى زىڭىلداپ ئاغرىشقا باشلىدى ، ئاغرىق شۇنچىلىك ئەدىدىكى ، ئۇ جېنىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى . بالىغا تۈيدۈرماسلىق ئۈچۈن لېۋىنى چىشلەپ يېتىۋالدى .

ـــ سەن جۇۋنى يېپىنىپ ئۇخلاۋەر تاۋقىش ، مېنىڭ ھېلى ئۇيقۇم كېلىدىغاندەك ئەمەس ، ـــ دېدى نادەم بىر ھازا-دىن كېيىن .

تاۋقىش نادەمنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ يۈزىنىڭ ئاپئاق ئا-قىرىپ كەتكەنلىكىنى ، كۆزلىرىنىڭ تېخىمۇ نۇرسىزلانغانلىقىنى ۋە شۇنچە سۇغۇقتا پېشانىسىدە قوناقتەك ـ قوناقتەك تەر تامچە-لىرىنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۇنىڭ غەيرەت قىلىپ قاتتىق ئاغرىققا چىداپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى بايقاپ قالدى . بالا خۇد-دى قوقاستا پۇچىلانغاندەك تولغىنىپ كەتتى .

ـــ نادەم ئاغا ، ـــ دېدى ئۇ ئىچى سىيرىلغان ھالدا ، ـــ مەن ساق ، قاراڭە ، سوغۇق شامال ئەدەپ كېتىۋاتىدۇ ، يارىڭىزغا سوغۇق تېگىپ قالسا ، قانداق قىلىمىز ؟... جۇۋنى سىز يېپىپ ئۇخلاڭ .

بىرنەچچە قېتىم زورلاپمۇ بالىنىڭ رايىنى يانداۋرالمىغاندىن كېيىن ، ئاخىر نادەم جۇۋنى يېپىنىشقا مەجبۇر بولدى . ئۇ ئاغرىق ئازابىدا ئۇخلىيالمىسىمۇ ، بىراق كۆزىنى يۇمۇپ تېتىنچ يېتىۋالدى . بىر كېچە ـ كۈندۈزدىن بېرى تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىپ ھارغان بالا ، كۆڭلى ئىمىن تاپقاندىن كېيىن ، تېزلا ئۇخلاپ كەتتى . نادەم ئۇستىدىن جۇۋنى ئېلىپ ، ئۇنىڭ ئۇستى-گە ئاۋايلاپ يېپىپ قويدى . ئۆزى ئاغرىق ئازابىدا تولغىنىشقا باشلىدى . يارىلىرى لوقۇلداپ ئاغرىتتى...

چىدام ـ ئازابنى يېڭىدۇ . چىدامنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلغان-لار ئۈمىد بىلەن ياشىرىدۇ . چىدامنىڭ بەلگىلىرى كۆپ : ئېغىر ئازابقا قالغاندا ، مەردلىك بىلەن قۇربان بولغانلارنى ئويلاش ـــ بۇمۇ بىر بەلگىسى ، ئۇ ئازابنى ئۇنتۇلدۇرىدۇ ، ئادەمنى ھاياجانغا سالىدۇ ، تېتىكلەشتۈرىدۇ ، غەيرىتىنى ئاشۇرىدۇ ۋە ئۈمىدلەندۈ-رىدۇ . نادەمنىڭ يادىغا باتىرغازى كېلىش بىلەن ئۇ جېنىنى قاقشىتىۋاتقان ئاغرىق ئازابىنى ئۇنتۇشقا باشلىدى . ئۇلۇمگە تىك

قادىلىپ تۇرۇش ، زورلۇق بىلەن ئۆلۈم ئاتا قىلىۋاتقانلارغا قادىـ
لىپ قاراش ۋە ئۇلارنى مەنىستىمەي ، مەسخىرە قىلىش ، ئۆلۈمـ
دىن ئۈستۈن تۇرىدىغان سۆزلەر بىلەن ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى زىبدە
قىلىش ئۇنىڭ سەپدىشىدىكى ئەڭ ئالىي خىسلەت ۋە ئەڭ ئالىي
چىدام ! «ئىنسانلار دۇنياغا ياخشى ياشاش ئۈچۈن كېلىدۇ ،
ئۇنىڭغا ئېرىشسە ، خۇشال بولىدۇ ، ـــ دەيتتى نادەم ئۆز ـ
ئۆزىگە پىچىرلاپ ، ـــ لېكىن شۇنداق ياشاش يولىدا گېزى
كەلگەندە قۇربان بولۇشقا رازى بولۇش ـــ بۇمۇ خۇشاللىنارلىق
ئىش . مەن ئۆزۈمنى ، باشقىلارنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن ياشاۋا ـ
تىمەن ، باتىرغازى شۇنداق ياشىدى ، ئۇنىڭ قىسمىتىدىن سەپـ
داشلىرى قايغۇرسىمۇ ، خىسلىتىدىن خۇشال بولىدۇ . شۇ تاپتا
رەيھاننىڭ بىر كۆزى ياش ، بىر كۆزى قاندۇر ، سەپداشلىرىم
قايغۇر ۋۇاتقاندا ، دۇشمەنگە باش ئەگمەي ، مۇشۇ ئازابلىق يۈرۈش ـ
تە ئۆلۈپ كەتسەم ، ھەممىسى تېخىمۇ قايغۇرىدۇ ، لېكىن ئاخىـ
قى نۇۋەتتە خۇشال بولىدۇ ، چۈنكى مەن ئىنسانلارنىڭ خۇشال ـ
لىقى ئۈچۈن ئېگىلمەي ياشىدىم ـ دە ! ئەگەر ۋارىسجاندەك ياشـ
غان بولسامچۇ ؟ ھەممىسى لەنەت ئوقۇيدۇ . ئۇنداق ياشاشنىڭ
نېمە قىممىتى ؟ !... ئاپام مېنى سادىر پالۋاندەك ياشا بالام ،
دېگەن ئەمەسمىدى ، ئاپامنىمۇ رازى قىلمىسام ، بالىلىق قەرزىم
نەدە قالىدۇ ؟ !... »

نادەم شۇنداق خىياللار بىلەن چۈشكىچە ئۇخلىيالمىدى ،
ئاغرىق ئازابىنىمۇ سەزمىدى . چۈشتىن كېيىنلا كۆزى ئاران
ئىلىندى . بىراق ، تاۋقىش ئويغىنىپ كەتتى . ئۇ جۇۋۇنىڭ ئۆزى
ئۈستىدە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ، ئۆزىگە قاتتىق خاپا بولدى :
نېمىشقا مەن يېپىنۋالدىم ـ ھە ؟ بايا زورلىغاندا ماقۇل دەپتـ
مەن ـ دە ، ئىسىت ، مېنىڭ نەرىم ئادەم ؟ ، بالا جۇۋۇنى ئېلىپ
نادەمگە يايقاندا ، ئۇ كۆزىنى ئاستا ئاچتى :

ـــ نېمە قىلىۋاتىسەن تاۋقىش ؟ ـــ دېدى نادەم بېشىنى

كۆتۈرۈپ ، تاۋقىشنىڭ قاپاقلىرى تۈرۈلگەن ، چىرايىدىن خاپە-چىلىقى مانا مەن چىقىپ تۇراتتى .

ـــ مەن ئادەم ئەمەسكەنمەن ، ـــ دېدى ئۇ يەرگە قاراپ .

نادەم ئۇنىڭ نېمىگە خاپا بولۇۋاتقانلىقىنى چۈشىنىپ كۈلدى :

ـــ ئۆزۈڭگە ـ ئۆزۈڭ ئورۇنسىز خاپا بولۇۋاتىسەن ، تاۋقىش ، سەن ئۇخلاپ قالغاندا مەن يېپىپ قويغان .

بالا جىمىپ قالدى .

نادەم ئۇسسۇزلۇقتىن قۇرۇپ ، گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى يالاپ قويدى . لېكىن ، تىلىدا لەۋلىرىنى نەملەشتۈرگۈدەك هۆللۈك يوق ئىدى . تاۋقىش لىپ ـ لىپ ئۇنىڭغا قاريدى ـ ده ، جۈۋىنىڭ يانچۇقىدىن هېلىقى كىچىك ناسۋال بوتۇلكىسىنى ئېلىپ :

ـــ نادەم ئاغا ، سىز بەك ئۇسساپ كەتتىڭىز ، سىزگە سۇ ئەكېلىپ بېرەي ، ـــ دېدى .

ـــ ئۇسساپ كەتكىنىم راست ، لېكىن سىرتقا چىقىشقا بولمايدۇ .

ـــ سىز ماۋۇ تاشنى ئاغزىڭىزغا سېلىپ ، تىلىڭىز بىلەن ئۇياق بۇياققا ئايلاندۇرۇڭ ، ئاغزىڭىزغا سۇ يىغىلىدۇ ، مەن هايال قالماي ئېلىپ كېلىمەن ، تۆۋەندە بۇلاق بار ، ـــ تاۋقىش ئۇرۇقچىچىلىق ئىككى تاشنى ئۇنىڭغا سۇندى .

ـــ هاياتىمىز قىلىنىڭ ئۇستىدە تۇرۇۋاتىدۇ ، تاۋقىش ، ئويلاپ ئىش قىلمىساق بولمايدۇ ، يەنە ئۇچ ـ تۆت ساەتتىن كېيىن قاراڭغۇ چۈشىدۇ . مەن هازىر بۇ ئۇسسۇزلۇققا چىدىيالايمەن ، مۇنۇ ئامالىڭ بولىدۇ ، ئەكە تېشىڭنى .

نادەم ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى ـ ده ، بېشىنى تاشنىڭ ئۇستىگە ئاستا قويدى . تاۋقىش جۈۋىنى ئۇنىڭ ئۇستىگە ياخشىلاپ يېپىپ قويدى . سوغۇق شامال ئەدىمەكتە ، هاردۇق يەتكەن ،

ئەتىدىن بېرى ئاغرىق قاتتىق قىينىغان نادەم ، جۇۋۇننىڭ ئىسسىقىدا ئارام ئېلىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى . تاۋقىش ، شۇ چاغدىلا ھېلىقى ناسۋال بوتۇلكىسىنى ئېلىپ ، ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، تۆت ئەتراپقا تازا زەن قويۇپ قاراپ چىقتى ، ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈنمىگەندىن كېيىن ، تۆۋەنگە ئىتتىك چۈشۈپ كەتتى . ئۇ ئۆزىمۇ ئۇسساپ كەتكەنىدى . بۇلاق تۈۋىگە كېلىپ ، ئاۋۋال ئۆزى ئوچۇملاپ تۇرۇپ ، سۈزۈك بۇلاق سۈيىدىن قانغۇدەك ئىچتى . ئاندىن بوتۇلكىنىڭ ئىچىگە لاي تىقىپ ، ئۇنى قايتا ـ قايتا يۇيۇشقا باشلىدى .

ـــ كىم سەن ! ...

ئويلىمىغان يەردىن تۈيۈقسىز چىققان بۇ قوپال ئاۋاز بالىنى چۆچۈتۈپ مەڭدىتىۋەتتى . ئۇ بوتۇلكىنى لايغا پاتۇرۇپ قويۇپ ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ كەينىدىن ـــ ئەللىك مېتىردەك يىراقلىقتا مىلتىقىنىڭ ئىستوۋۇلىنى يەرگە قارىتىپ تېقىمدىۋالغان ، بېشىغا قۇيرۇقلۇق قۇلاقچا كىيگەن ئاتلىق باندىت ئەسكىرى تۇراتتى .

ـــ بۇ ياقتا نېمە قىلىپ يۈرگەن بالىسەن ؟

تاۋقىش ئەمدى ھودۇقماي جاۋاب بەردى :

ـــ موزاي ئىزدەپ يۈرىمەن ، ئاغا ، سىز كۆردىڭىزمۇ ، ئالا موزاي ، بويىندا قىسقاچۇلۇۋرى بار ؟

ـــ موزىيىڭ بۇياقتا نېمە قىلسۇن ، سۇدىن قانداق ئۆتىدۇ ؟

ـــ بىزنىڭ موزاي ناھايىتى يامان ، قايسى كۈنى مۇشۇ يەردىن تېپىپ ، ھەيدەپ كەتكەنىدىم .

ـــ قوي ئەخمەق ، كەچ كىرگەندە ئۆزى بارىدۇ .

ـــ بۇ ياقتا بۆرە كۆپ ، يەپ قويىدۇ .

ـــ جىندى بالىغۇ بۇ ... ـــ دەپ ئۆز ـ ئۆزىگە غودۇڭشىپ يۈرۈپ كەتتى ئۇ . ئۇنىڭ قارىسى يىتكەندىن كېيىن تاۋ-

قىش بوتۇلكىسىغا سۇ ئالدى ـ دە ، ئورنىدىن تۇردى . بىراق ، ئاسمانغا قاراپ تۇرۇپ قالدى . شامال غەرب تەرەپتىن قاپقارا بۇلۇتلارنى ھەيدەپ كەلمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ قاپىقى تۇرۇلدى ، كۆڭلىگە ئەندىشە چۈشتى .

ـــ نادەم ئاغا ، ھاۋا تۇتۇلۇپ كەتتى ، ئەلپازى يامان ، ـــ دېدى ئۇ قايتىپ كېلىپ ، ئاغرىق ئازابىدا ئويغىنىپ كېتىپ ، تاۋقىشىنىڭ يوقلۇقىدىن ئەنسىرەپ ، ئەندىشە بىلەن ئولتۇرغان نادەم ، تاۋقىشنى كايىشىنىمۇ قويۇپ ، بۇگۈن كېچىدىكى يۇرۇش-نى ئويلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالدى . راست دېگەندەك پۈتۈن ئەتراپنى بۇلۇت قاپ-لاپ ، ئاندا ـ ساندا قار ئۈچقۇنداشقا باشلىدى . بىر دەمدىن كېيىن ، قار ئۈچقۇنلىرى ئۇلارغا شىددەت بىلەن ئۇرۇلۇشقا باشلىدى . ئىككىسى تۇگۇلۇپ ئولتۇردى .

قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتتى . يەر يۈزىنى ئاندا ـ ساندا ئاقارتقان قارنى بوران ئۈچۈرۈپ كەتتى ، لېكىن بوراننى ئېلىپ كەتكۈدەك بىرەر كۈچ يوق ، ئۇ ھېلىمۇ شىددەت بىلەن ھۇركىرەپ تۇراۋ-تى . يۇرۇشنى باشلاش كېرەكمۇ ، يوق ؟ بۇ سوئال ھەر ئىككى-سىنىڭ بېشىنى قاتۇرماقتا ئىدى .

ـــ نادەم ئاغا ، ـــ دېدى تاۋقىش خۇددى كۆپنى كۆرگەن كىشىلەردەك تەمكىنلىك بىلەن ، ـــ بۇنداق بوراندا مېڭىش خەتەرلىك ، تاڭغىچە ھاۋامۇ ئېچىلىپ قالار ، بورانمۇ توختا ، ئۇ چاغدا كۈن ئىللىپ قالىدۇ ، شۇ چاغدا ماڭمايمىزمۇ ؟

نادەم بىر مىنۇتلۇق جىمجىتلىقتىن كېيىن مۇنداق دېدى :

ـــ مۇنداق مۇلچەرلەش قىيىن ، تاۋقىش ، ئەتە بەلكى بۇنىڭدىنمۇ بەتتەررەك جۈت بولۇپ كېتەر ، تاغ ھاۋاسىغا كېسىپ بىر نېمە دېيىش قىيىن ، ئەمدى بىزنىڭ بىر ئورۇندا ئۇزاق يېتىشىمىزمۇ خەتەرلىك بولۇپ قالدى ، ماڭايلى ، ھەرىكەت قى-لىش ئادەمدە ئۈمىد پەيدا قىلىدۇ .

جېنى ئارانلا قالغان نادەمنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان بۇ سۆزلەر بالىنى تېتىكلەشتۈردى :

ــ بولىدۇ ، ماڭايلى ، ــ دېدى بالا قەتئىيلىك بىلەن ، ــ هايۋانمۇ ئۆز جېنىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تېپىرلايدىغۇ ، بىز ئادەمغۇ ...

ئۇلار بىر ـ بىرىگە تايىنىپ يالاڭ ئاياغ ئاياغلىرىنى ئاستا يۆتكىدى . ئازابلىق ، ئېغىر يۈرۈش يەنە باشلاندى . بوران توختىغىنى يوق ، كۆز ئېچىش قىيىن ، ئۇلار سەنتۈرۈلەتتى ، مۇدۇرۇپ كېتەتتى . شۇ هالدا ئۇلار تاپانلىرىنىڭ ئىششىپ كەتكىنىنى ، يېرىلغانلىقىنى ، قاناۋاتقانلىقىنى ، يېرىلغان يەرلەرگە ئۇشۇشاق تاش پارچىلىرىنىڭ پېتىۋاتقانلىقىنى تۇيمايتتى . مۇنداق دەهشەتلىك كېچىلەردە ، هەتتا يىرتقۇچ هايۋانلارمۇ ئۆز ئۇۋىلىرىغا كىرىپ كەتكەندۇ ؟ !... لېكىن ئۇلار قەلبىدە يانغان ئىشەنچ بىلەن مەنزىلگە قاراپ ئىلگىرىلەيتتى .

ئۇلار ۋاقىتنىڭ قانچىلىك ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيتتى . يول يۈرۈش بارغانسېرى قىيىنلاشماقتا ئىدى . بەش بارماقنى كۆزىگە تىقسىمۇ كۆرگىلى بولمايدىغان قاراڭغۇلۇقتا نادەم تېيىلىپ يىقىلىپ چۈشۈپ ، تېخىمۇ هالسىراپ كەتتى ...

ــ مېنى يۆلە ، تېخى بىرقانچە كۈن يول باسقۇدەك مادارىم بار مېنىڭ ... ــ تاغ بالىسى يىغلىۋېتىشكە تاس قالدى . دۇنيادا شۇنچىلىك چىداملىق ئادەملەر بولىدىكەن ـ هە !

ئاخىر ئۇلار تاغ باغرىدىكى يوغان بىر قارا تاشنىڭ دالدىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى . ئىككىسى تاشقا يۆلىنىپ ، ئالدىنى جۇۋا بىلەن يېپىپ ، يېقىن چاپلىشىپ ئولتۇردى .

بوران يەنىلا شىددەت بىلەن ئۇرۇلماقتا ، لېكىن تاغ بالىسى بوران توختاپ كەتسىلا يولىمىز راۋانلىشىپ كېتىدۇ ، دەپ قارا كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ ئولتۇراتتى . نادەم كۆزىنى يۇمۇۋالغانىدى .

تاڭ قاراڭغۇلۇقىدا بوران توختىدى . تاڭمۇ ئاتتى .
نادەم بىلەن باتىرغازىنىڭ دېرىكىنى ئېلىش ئۈچۈن ئەتراپقا رازۋېدكىچىلار ئەۋەتىلگەندى . نىزامىدىنمۇ بىر گۇرۇپپا جەڭچى بىلەن قويۇق دەل ـ دەرەخلىق ساي ئىچىدىن ئالدىدىكى ئېگىز تاغقا تاراسلاپ ئۆرلەپ چىقتى . ئۇ بوينىغا ئېسىلغان دۇربۇننى كۆزىگە تۇتۇپ ، تۆت ئەتراپقا تەكشى سەپسالدى ۋە غەرب تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ قالدى . ئۇ يېنىدىكى ھەمراھىغا دۇربۇننى سۇنۇپ :
ـــ قارىغىنا ، ئاشۇ قارىيىپ كۆرۈنگەن بىر پارچە تاشقا تازا زەن قويۇپ قارىغىنا ، مىدىرلاۋاتقان بىزنىڭ نادەم بىلەن باتىرغازى بولۇپ قالمىسۇن يەنە ، ـــ دېدى .
ئىككى ئاتلىق شۇياقتا قاراپ ئوقتەك چاپتى . ھاۋا ئېچىلىغاندىن كېيىنكى سوغۇقتا جۇۋىدىن چىقالماي ، ئەتراپقا مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرغان نادەم ، ئاتلىقلارنى يىراقتىنلا تونۇدى :
ـــ قارا ، تاۋقىش ! بىزنىڭكىلەر ! ... ئەنە بىزنىڭكىلەر ! ! !...
ـــ يېتىپ كەپتىكەنمىزغۇ ! ... ـــ دېدى تاۋقىشمۇ ھايا-جانلىنىپ .
ئالدىدا ئىككى ئاتلىق ، كەينىدىن نىزامىدىن باشلىغان جەڭچىلەرمۇ تاراسلاپ يېتىپ كېلىشتى . نىزامىدىن ئاتتىن چۈشتى ـ دە ، تاۋقىشنىڭ يۆلىشى بىلەن ئاران ـ ئارانلا ئورنىدىن تۇرغان نادەمگە ئۆزىنى ئاتتى :
ـــ نادەم !... نادەم !... بارمۇ سەن !...
نادەمنى كۆرۈپ جەڭچىلەرنىڭ كۆز چاناقلىرى ئاللىقاچان ياشقا تولغانىدى . ئۇنىڭ چىرايى تېگى ـ تېگىدىن سېرىقداپ قان دىدارى قالمىغان ، مەڭزىلىرى ئۇرۇپ چاپلىۋەتكەندەك ئىچىگە كىرگەن ، قۇلاق چۆرىلىرىدە قان داغلىرى ، پەقەت ھالسىز كۆز-

لىرىنىڭ پىلدىرلىشىلا ئۇنىڭ تېخى ھايات ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى .

— باتىرغازى قېنى ؟ — سوربدى پولكوۋنىك تاقەتسىزلىنىپ ، ئۇ ھېچقاچان مۇنداق تاقەتسىزلەنمىگەن...

نادەم تاۋقىشنى كۆرسەتتى :

— مانا ، باتىرغازىنىڭ ئىزباساري ، — ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى ، — ئۇ قۇربان بولدى... ئوسمان ئۆز قولى بىلەن ئېتىۋەتتى...

نىزامىدىننىڭ كۆزىدىن ئىككى تامچە ياش ئىختىيارسىز ئېتىلىپ چىقتى ۋە مەڭزىنى بويلاپ ئاقتى... بۇ ئۇنىڭ ئۇرۇش ئىچىدىكى بىرنەچچە يىللىق ھاياتىدىن ئىككىنچى قېتىم يىغلىشى ئىدى .

× × ×

شىمالىي فرونت گېنېرال شتابىغا غەلىبە خەۋەرلىرى ئارقا - ئارقىدىن كېلىشكە باشلىدى :

ئۇندىرقارادىن خەۋەر :

— بۇ يەردىكى ئوسمان باندىتلىرى بىز بىلەن قاتتىق تىركىشىپ ، كۆپ چىقىم تارتقاندىن كېيىن چېكىنىپ كەتتى !

كورتودىن خەۋەر :

— بۇ يەردىكى باندىتلار ئاساسىي كۈچىدىن ئايرىلىپ ، قوقبارتاسقا چېكىنىپ كەتتى !

قوقبارتاستىن خەۋەر :

— باندىتلارنىڭ تەڭدىن - تولىسى يەر بىلەن يەكسان قىلىندى ، ئاز قىسمى قېچىپ كەتتى !

ئۇلانبۇلاقتىن خەۋەر :

— ئۇچ يۈز باندىت يوق قىلىندى ، يۈزدىن كۆپرەكى

ئەسىر ئېلىندى ، سەكسەن نەچچىسى يوقاپ كەتتى !

...

ئالتاينىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا بىر كۆرۈنۈپ ، بىر كۆرۈنمەي ھەرىكەت قىلىۋاتقان باندىتلارنىڭ ئاساسىي كۈچى يوق قىلىنىپ ، بىر قىسىم قالدۇق كۈچلىرى بەيتىككە چېكىنىپ كەتتى .

بەيتىك باغرى ئوسمانغا خۇددى مېھرىبان ئانا قۇچىقىدەك تۇيۇلدى ، جېنى يايراپ قۇۋاندى... بەيتىكنىڭ شامالىرى ئۇنى ئەركىلىتىۋاتقاندەك ، باش ـ كۆزىنى سىلاۋاتقاندەك : قورقما بالام بۇ پايانسىز يەرلەرنىڭ خوجايىنى سەن ، پەقەت سەن ! جاڭ باتۇرغا يۆلەنسەڭ ، تىيانشاننىڭ شىمالىي ، جەنۇبىي پۈتۈنلەي ساڭا تەۋە بولىدۇ ، دەۋاتقاندەك بىلىندى . ئۇ ئەركىن نەپەس ئالدى ـ دە ، بىرقانچە ئايدىن بېرى خۇددى كۈچلۈك بوراندا قالغان قامغاقتەك دەشت ـ دالىلاردا دومىلاپ يۈرگەنلىرىنى ئۇنتۇدى ۋە ئۇمىدلىك كۆزلىرىنى بۇ يەردىن ئىككى يۈز كىلومېتىر يىراقلىقتىكى گۈچۈڭغا ـــ گومىنداڭنىڭ بىرىنچى ئاتلىق دىۋىزىيىسى تۇرۇۋاتقان جايغا تىكتى . تىكىلگەنسېرى ئۇمىدى ئېشىپ ، ئاشۇ ئاتلىق دىۋىزىيە گويا چېپىپ ـ ئۇچۇپ كېلىۋاتقاندەك بىلىندى ـ دە ، ئۇنىڭ قىيىسق كۆزلىرى قامىشىپ كەتتى...

ئوسمان بەيتىككە چېكىنىپ كەلگەندە ، ئۇنىڭ ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ يېتىپ كەلگەن لەشكەرلىرى مىڭغا يەتمىدى . شۇ ـ ڭا ، ئۇ لەشكەر باشلىقلىرىنى يىغىپ مۇنداق دېگەنىدى :

ـــ ماڭا ئىتائەت قىلغۇچىلار ئالتاي تەۋەسىدە سان ـ ساناقسىز ، مېڭىڭلار ، مىختا بولۇڭلار ، ماڭا ئەگىشىدىغانلار تېز يېتىپ كەلسۇن...

«... مەن شېڭ شىسەي بىلەنمۇ ، مۇنۇ قالماقلار① بىلەنمۇ

---

① مۇنۇ قالماقلار ـــ تاشقى موڭغۇلىيىنى دېمەكچى .

ئېلىشقان ، ئۇلارنى تىرىپىرەن قىلىۋەتكەن ، ـــ دەپ تىت ـ تىت بولۇپ ئويلايتتى ئۇ ، ـــ بۇ قارلىلار نېمانچىلا قور ـ قۇمسىز... خۇددى مەندەك باتۇرلۇق بىلەن ئۇروش قىلىدۇ ـ ھە !... »

ئوسمان قوشۇن توپلاش ئۈچۈن تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتكەن بولسىمۇ ، ئارىدىن ئۈچ ئاي ئۆتكەندە ، قوشۇنلىرى بىر مىڭ بەش يۈزدىن ئاشمىدى . بۇ مۇلچەرىدىن بەك تۆۋەن ئىدى .

ـــ مەن خۇدا يولىدا تەرىقەت يۈرگۈزۈۋاتقان ئادەم تۇرسام نېمىشقا كۆپ كەلمەيدۇ ، ـــ دەپ تېرىككەنىدى ئۇ . لېكىن ، مۇشۇ بىر مىڭ بەش يۈز ئادەمنىڭ ئوزۇقلۇقىمۇ بىر مەسىلە بولۇپ قالدى . شىنجاڭ گارنىزون شتابىغا ، گۇچۇڭدىكى بىرىنـ چى ئاتلىق دىۋىزىيىگە ئارقا ـ ئارقىدىن قۇتقۇزۇش ئاشلىقى سوراپ تېلېگراممىلار ئەۋەتىلدى . لېكىن ، نېمىشقىدۇ ، ئۇلار بىرجىگمۇ ئاشلىق ئەۋەتىپ بەرمىدى .

چىگىش خىياللاردىن ئارامسىزلىنىپ ، تاش ئۈستىدە ئولـ تۇرغان ئوسماننىڭ يېنىغا قارا جاباغدىكى ئۇرۇشتا پۈتىغا ئوق تەگكەن لاتىپ ئاسقاقلاپ كەلدى !

ـــ قوشۇنلارنىڭ ئوزۇقلۇق مەسىلىسى قىيىن بولۇۋاتـ دۇ ، ئۆسەكە[1] ،قانداق قىلىمىز ؟ ـــ دېدى ئۇ .

ـــ نېمىدىن قورقىسەن ، تاغدا ئاچ قېلىپ ئۆلگەن قازاقنى كۆرگەنمىدىڭ ؟ ئاۋۇ قالماقلارنىڭ ماللىرىنى ھەيدەپ كەلمەم ـ سەن ، ـــ ئوسمان ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ يەنە مۇنداق دېدى ، ـــ سەن ئىككى پارچە خەت ياز ، بىرىنى ئۇرۇمچى ژالىيىسى خادىـ ۋاڭغا ، يەنە بىرىنى پۈتۈن مەملىكەتتىكى قازاقلارغا ، مۇسۇلماـ لارغا ياز . ئۇلار نېمىشقا بىزنى قوللىمايدۇ ، كۈچ بەرمەيـ دۇ ... نېمىشقا مۇسۇلمانچىلىققا يەتمەيدۇ ؟...

لاتىپ ئوسماننىڭ يۈزىگە سەپسالدى : ئۇنىڭ كۆزلىرىنىڭ

---

① ئۆسەكە ـــ ئوسماننى ھۆرمەت ۋە يېقىنچىلىق بىلەن ئاتاش .

نۇرلىرى خۇنۇكلەشكەن ، قارامتۇل چىرايى كۆكەرگەن ، يۈزدىن ئېغىر دەرد ، ھەسرەتلىك ئالامەتلەر چىقىپ تۇراتتى .

ئوسماننىڭ ئالدىغا ياش بىر يىگىت كەلدى :

ــ ھۆرمەتلىك باتۇر ، سىزنى ئىككى مۇخبىر خېلىدىن بېرى ساقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ .

ــ ئالدىرىمىسۇن .

لاتىپ ئويلاپ قالدى : مۇشۇ سەرسانچىلىقلارنى ئوسمان ۋە ئۇنى بۇرنىدىن يېتەكلىگەن گومىنداڭ چىقىرىۋاتىدۇ ، نېمىدېگەن قىرغىنچىلىقلار بۇ··· مەن بۇنىڭغا قانداق قىلىپ ئەگىشىپ قالدىم ــ ھە ، ئالتايدا دەلىلقان ۋالي ، مەن مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئەمەسمىدىم ··· مانا ئەمدى دەلىلقان بىلەن ئۇرۇشۇۋاتىمىز···

ئۇنىڭ دانىخورەك ۋە پۇرچاقتەك ــ پۇرچاقتەك بۇدۇر ــ چوقۇر باسقان يۈزىنى ئەلەملىك ئۇچقۇنلار قاپلىدى .

ئوسمان ئېرەنسىزلىك بىلەن ئورنىدىن تۇردى .

چېدىر ئىچىدە نەنجىڭدىن كەلگەن ئىككى مۇخبىر ئوسماننى بىر سائەتتىن بېرى ساقلاپ ئولتۇراتتى . ئۇلارنىڭ بىرسى ، قارا قاش ، ئۇزۇن بويلۇقى ئوسماننى ئىككى قېتىم زىيارەت قىلغان ، سۆھبەتلەشكەن بولۇپ ، بۇ ئۇچىنچى قېتىم كېلىشى ئىدى . يەنە بىرسى ، پاكىنەك پۇچۇق بۇرۇنلۇقىنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشى ئىدى .

ــ سىز سۆزىڭىزدە ئوسماننى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئىتى ياكى ۋالي دەپ قويماڭ ، ــ دېدى ئېگىز بويلۇق ھەربىي مۇخبىر ، ــ ئۇ بۇ ئەمەللەرنى كىچىك كۆرۈپ خاپا بولىدۇ .

ــ ئەمىسچۇ ؟ ــ تەئەججۇپلىنىپ سوردى پاكار بويلۇقى .

ــ ئوسمان باتۇر ياكى ھۆرمەتلىك باتۇر ، دەڭ .

ـــ ئىلىدا ئىسيان كۆتۈرۈلگەندە ئوسمان : بۇ ئىنقىلاب ، مېنىڭ بۇرۇن قىلغان ئىنقىلابلىرىمغا ئۇيغۇن دەپتىكەنغۇ ، كېيىن نېمىشقا قارشى چىقتى ؟

ـــ مەن ئالدىنقى قېتىمقى سۆھبىتىمدە بۇنى سورىغان ، ئۇ : بۇ كومموۇنىستلار ، دىنسىزلار ھەرىكىتى ئىكەن ، قىزىل جاھانگىرلار ھۆكۈمىتىنى قۇرماقچى ، ئۇنداقتا بويسۇنمايدۇ ، ماڭا ئىتائەت قىلمايدۇ ، مېنىڭ ئالتۇن دەۋرنى يارىتىشىمغا يول قويۇلمايدۇ ، دەپ قارىغان ھەمدە ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتتە بىردىنبىر ئادەم مەن بولىمەن دەپ ئويلىغان بولسىمۇ ، ئەمەلدە ئالتايىنىڭلا ۋالىيسى بولغان ، شۇنىڭدىن كېيىن قارشى چىققان .

ـــ ئۇنىڭ ئالتۇن دەۋر دېگىنىدىن نېمىنى چۈشىنىش مۇمكىن ؟

ـــ شۇ قېتىمقى سۆھبەتتە ئۇ يەنە : مەن خۇدانىڭ ئەمرى بىلەن ئالتۇن دەۋر يارىتىش ئۈچۈن ، مۇشۇ تۆمۈر دەۋردە تۇغۇلۇدۇم ، دېگەن . ئۇنىڭ ئالتۇن دەۋر دېگىنى ھەممىدىن ئۆزىگە ئىتائەت قىلىدىغان ئالاھىدە دەۋر بولسا كېرەك .

ـــ ئۇنداقتا ئوسمان ئىلى ۋەقەسىدىكى ئەخمەتجان ، دەلىلىقانلاردەك ئاساسىي شەخسلەردىنمىدى ؟

ـــ نېمانداق نادانلارچە ئويلايسىز ، ئەخمەتجان دېگەن كاتتا بىلىملىك ، يېتىشكەن سىياسەتچى ، ئۇستا دىپلومات . جاڭ جۇڭ جۇڭ ئەپەندى ئۇ تالانتلىق ئادەم دەپ ماختىغان . دەلىلقانمۇ ئوقۇمۇشلۇق ، ھەربىي تاكتىكىغا ماھىر گېنېرال . ئوسمان دېگەن ساۋاتسىز ، قارا قورساق ئادەم ، پەقەت ئۇ جۇرئەت ـ قورقۇمىسزلىقى ، مەرگەنلىكى ، ئاتقا ماھىر ـ چەبدەسلىكى بىلەن داڭ چىقىرىپ ئالتاي خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان... كېيىن ئىلىدىن يۈز ئۆرۈپ ئالتاينى بېسىۋالغاندا ، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتتىن ئاشلىق سورىغان ، بۇرھان ، داڭ بىگاڭلار ئايروپىلان بىلەن ئالتايغا بارغاندا ، ئالتاي خەلقى ئۇنىڭ قاتىللىقى ـــ

بۇلاڭچىلىقىدىن نۇرغۇن شىكايەتلەرنى قىلغان ، شۇ ماتېرىياللار-
نى ئۇلار ئۇرۇمچىگە ئالغاچ كەلگەن . مەن ئوسمان قەبىلىسىنىڭ
ئەھۋالىنى سورىغاندا ئۇ : پۇتۇن شىنجاڭدىكى قازاقلار مېنىڭ
قەبىلەم ، مېنىڭ بالىلىرىم كۆن چىقىشتىكى ئۇلاستايدىن[1] تار-
تىپ ، كۆن پېتىشتىكى ئالمۇتىغىچە بولغان ھەممە يەردە بار ،
ئون تۇمەندىن ئاشىدۇ ، دېگەندى . قاراڭ ، بىر تۇمەننىڭ ئاران
ئون مىڭ ئىكەنلىكىنى بىلمەيۋاتقان ئادەمنى قانداقمۇ ئەخمەد-
جان ، دەلىلقانلار بىلەن تەڭلەشتۇرگىلى بولسۇن...

ئىككى مۇخبىرنىڭ سۆھبىتى تازا قىزىۋاتقان چاغدا ، چې-
دىرغا بىرقانچە ئادەملىرى بىلەن ئوسمان كىرىپ كەلدى . پۇ-
چۇق بۇرۇنلۇق مۇخبىر ئورنىدىن تۇرۇپ :

— سالام ، ھۆرمەتلىك باتۇر ، سىزنى كۆرگەنلىكىمدىن
ئىنتايىن خۇشالمەن . سىز شۇ تۇرقىدا ئېتىلىش ئالدىدا تۇرغان
ئوقيادەك ھالغا كەپسىز ، — دېدى ئۇ .

ئىككى مۇخبىر چاي ئىچىپ بولغاندى ، ئوسمان كىرگەن-
دىن كېيىن يەنە چاي تارتىلدى . پاكار بويلۇق مۇخبىر ئوسمان-
نىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىگە سەپسېلىپ قارىدى : ئوسمان ئۆچە-
سىغا پاختىلىق ئۇزۇن چىبەرقوت چاپان ، تېرە شالۋار ، پۇتىغا
قوپال ئۆتۈك كىيىۋالغان بولۇپ ، تېرە شالۋارىنىڭ ئالدىدىن
ماۋزىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى . مۇخبىرلار چاي ئىچكەچ ئۇنىڭدىن
ئۆزى قىزىققان سوئاللارنى سوراپ ئولتۇردى :

پاكار بويلۇق مۇخبىر :

— سىز نېمىشقا ئىلى تەرەپ بىلەن ياماشلىشىپ قالدى-
ڭىز ؟ — دەپ سوردى .

— نېمىشقا يامانلاشماي ، — دېدى ئوسمان قايناپ ، —
مەن قانچە يىل ئۇرۇش قىلدىم ؟ پەقەت شېڭ شىسەي بىلەنلا

---

① ئۇلاستاي — تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ غەربىي ئۇلكىسى .

ئون يىل ئۇرۇش قىلدىم ، تۇنۇگۈن كۆسەي كۆتۈرۈپ چىققان نېمىلەر ، مېنىڭ ئالدىمغا ئۆتۈپ كېتەمدا ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە نېمىشقا گېپىم گەپ بولىدىغان بىردىنبىر باشلىق بولالمايدىكەن-
مەن ؟... قارىلىارنى يوقاتسام ، ھەمىمىنىڭ چوڭى مەن بولالما-
دىم ، جاڭ باتۇر ماڭا ۋەدە قىلدى ، مېنىڭ ۋەكىللىرىمگە ئۇ :
ئەسلىدە شىنجاڭنى ئوسمان سورىشى كېرەك ئىدى دەپتۇ . جا-
نىمقان ، خادىۋاڭلارنى دەمسەن ؟ مېنى قوللىسا ، يارەدەم بەرسە ،
كۈچ چىقارسا قارشى ئالىمەن . بولمىسا ، مەن ئۇلارنى بىلمەم-
دىم ؟ جانىمقان دېگەن شېڭ بىلەن بىرلىشىپ ماڭا نېمە ئەسكە-
لىكلەرنى قىلمىدى ، خادىۋاڭ دېگەن ئەلەن ۋاڭنىڭ ئورنىنى
بېسىپ قالغان دۆت خوتۇن ، يول قويمايمەن .
ــ سىزنى ماكىنان : سەن جۇڭگولۇقلار ئىچىدىكى جە-
گەرلىك ئەزىمەت دەپتىكەن ، مەنمۇ سىزگە قايىلمەن .
ــ مەن قارىلىارنى يوقىتىشقا جېنىمنى تىكىپ قويدۇم ،
كۈچ توپلاۋاتىمەن ، ــ دېدى ئوسمان قىزىپ سۆزلەپ ، ــ
جاڭ باتۇرغا ۋەكىل ئەۋەتتىم ، ئۇ ئازراق ئادەم ، قورال يۆتكەپ
بەرسە ، قايتۇرما ھۇجۇم باشلايمەن .
ــ مەن سىزنىڭ باتۇرلۇقلىرىڭىزنى يېزىپ ، پۈتۈن مەم-
لىكەتكە تونۇشتۇرىمەن ، سۈرىتىڭىزنى ئالىمەن ، ــ دېدى پا-
كار بويلۇق مۇخبىر ئۇنىڭغا كۈچ بېرىپ .
ئوسمان تازا قىزىپ سۆزلەپ ، ھەدىسلا گېنېرال جاڭنى
تىلغا ئېلىۋاتقاندا ، ئېگىز بويلۇق مۇخبىر : «ھايات دېگەن نە-
مە ؟ ــ دەپ ئويلاپ قالدى ، ــ مەنسەپ ، مەنپەئەت تالىشىش ،
مەنسەپ ، مەنپەئەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش بولىدىكەنغۇ ، گېنې-
رال جاڭ ئىلى تەرەپنى ئوسمان ئارقىلىق يوقىتىۋەتسە ، ئۇنىڭ
مەنپەئىتى ئىشەنچىكە ، كېپىللىككە ئىگە بولىدۇ . ئوسمانغا يۇقە-
رى مەنسەپ كېرەك ، ئۇ جېنىنى تىكىپ ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ ،
بولمىسا ، ئىككىسى تېخى يېقىنلا ئىت ــ مۇشۇك بولۇپ يۈر-

گەنلەر ئەمەسمىدى ؟ !... »

ئوسمان مىللىي قىسىملارغا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش ئۈچۈن ، ئادەم توپلاشنىڭ كويىغا چۈشۈپ ، كۆڭۈلدىكىدەك كۆچكە ئىگە بولالماي ، تىت ـ تىت بولۇپ يۈرگەندە ، ئۈچ پولكنىڭ قوماندانلىقى تاپشۇرۇلغان نىزامىدىن بەيتىككە يۈرۈش قىلىشنىڭ تەييارلىقىغا چۈشتى .

يەنە جەڭگىۋار كۈنلەر باشلانغانىدى .

باھار كۈنلىرىنىڭ بىر ئەتىگىنى نىزامىدىن ئۈچ پولكنى باشلاپ يولغا چىقتى . پۈتۈن تەبىئەت جانلىنىپ ، باھار قۇشلىرى ئۈچ ئاتلىق پولكنىڭ ھەيۋەتلىك يۈرۈشىنى تەبرىكلىگەندەك سۈزۈك ئاسماندا پەرۋاز قىلاتتى ۋە كۆكەرگەن دەرەخ شاخلىرىدا ۋىچىرلىشىپ تىنماي سايرىشاتتى...

ئۈچ پولكتىن بىر ھەپتە بۇرۇن يولغا چىققان ئۈچ رازۋېدكىچىلار ۋزۋودى پولكلار بىلەن يولدا ئۇچراشتى . ئۇلار قايتقاندىدى .

ـــ يولداش پولكوۋنىك ، ـــ دېدى رازۋېدكىچىلار كوماندىرى ، ـــ باندىتلار جەنۇبقا ـــ گۇچۇڭغا قاچتى !

نىزامىدىن يېرىم مىنۇتتەك جەنۇب تەرەپكە قاراپ قالدى ۋە چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى ـ دە ، مۇنداق دېدى :

ـــ گومىنداڭنىڭ بىزگە سالغان ئۈچ توزىقى يەر بىلەن يەكسان قىلىندى ! قارا شەھەر تەرەپتىن سالغان توزىقى ئاللىقاچان بىتچىت قىلىنغان ، ساۋەندىن سالغان توزىقىمۇ تارمار قىلىنىپ ، قالىبەك چەت ئەلگە قېچىپ كەتتى ، ئالتايدىن سالغان توزىقى ئاساسىي جەھەتتىن بەربات بولۇپ ، ئوسمان ئۇر ـ ئۇرغا قالغان چاشقاندەك ھالغا چۈشۈپ ، گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى رايونغا قېچىپتۇ . ئالتاي ۋىلايىتى ، پۈتۈن ئۈچ ۋىلايەت باندىتلاردىن تولۇق تازىلاندى !

قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرلىرى نىزامىدىننىڭ ۋە كوماندىر ـ

جەڭچىلەرنىڭ يۈزلىرىدە ئوينىماقتا ، باھار شامالىرى ئىللىق پۇراقلارنى ئەلەردىندۇ ئېلىپ كېلىپ ، ئۇلارنىڭ دىماغلىرىغا ئۇرماقتا ئىدى . ئاسمان سۈزۈلۈپ ، ئۇنىڭ زەڭگەر رەڭ يۈزى ئېچىلغان ، دالا گۈللىرى مەيىن تاغ شامىلىدا يەلپۈنۈپ ، كۆز-لەرنى قاماشتۇرالمىتى . قاپتال ـ قاپتاللاردا ياشىرىپ تۇرغان قارىغايلار ھادىس گۈزەل ۋە ھەيۋەتلىك تۈس ئالغان . قۇياش نۇرلىرىدا چىمىرلاپ ئېقىۋاتقان تاغ سۈلىرىنىڭ شارقىراشلى-رى ، باھار قۇشلىرىنىڭ چۇرۇقلىغان يېقىملىق ئاۋازلىرى كۆ-ڭۈللەرنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ كېتەتتى ... بۇ ئالتاينىڭ گۈزەل باھارى ئىدى .

ئون توققۇزىنچى باب

ئۇ ئۆز ئۆيىگە كەلدى ، نادەممۇ ئانىسىنى يوقلاش ئۈچۈن يېزىغا چىقىپ كەتتى . نىزامىدىن ئۆيىگە كىرىشى بىلەنلا بوينىدىن ، بېلىدىن قۇچاقلىۋالغان بالىلىرىنى ئەركىلىتىپ سۆيدى ، كىچىك ئوغلىنى كۆتۈرۈۋالدى . ئۇرۇق ئايالى نېمە قىلارىنى بىلمەي ، ياشلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرۇپلا قالغاندى .

ئۇ قېلىن كىيىملىرىنى يېشىپ ، پۇتلىرىنى ئۆزۈن سۈنۈپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇردى . ئۆمرىنى بىرنەچچە يىلدىن بېرى زېمىلانكىدا ، ئۇرۇش مەيدانلىرىدا موك يېتىپ ، موك قوپۇپ ئۆتكۈزۈۋاتقان نىزامىدىن مۇشۇنداق ئازاده ئولتۇرۇشنى سېغىنغاندى . بالىلىرى ئەتراپىغا ئولاشتى :

— دادا ، قاچان كېتىسەن ؟ — بۇ سوئال هەر قېتىم يېڭى كەلگەن چېغىدا سورىلاتتى .

— ئەته ئوغلۇم .

— جىق تۇرساق بولامدۇ ؟

— ئەسكەرلەرگە ئۆيده جىق تۇرۇشقا بولمايدۇ .

— مۇشۇ يەرده تۇرساق بولامدۇ ، ئىسمەتنىڭ دادىسىمۇ سەندەك كوماندىرغۇ ؟ مۇشۇ يەرده تۇرىدىغۇ ؟

— هەممىمىز بىر يەرده تۇرۇۋالساق ، دۈشمەنلەر بىزنى يوق قىلىۋېتىدۇ ، بۆلۈنۈپ تۇرساق ، ئۇلار بىزنى هېچنېمە قىلالمايدۇ ئەمەسمۇ .

ئوغلىنىڭ بالىلىق سوئاللىرى ئۆزگىرىپ تۇراتتى :

— دادا ، سېنىڭدىن چوڭ كوماندىرمۇ بارمۇ ؟

— بار ، ئۇنىڭدىن چوڭىمۇ بار .

ـــ بىزنىڭ مۇئەللىم : ئەخمەتجان ئەپەندىم دېگەن ھەممـ-
مىزنىڭ باشلىقى ، ـــ دېدى .
ـــ شۇنداق ، ئوغلۇم ، ئەخمەتجان ئەپەندىم ئەڭ چوڭ
باشلىقىمىز ، دۇشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقان جەڭچى ـ كو-
ماندىرلارنىڭمۇ ، ئىدارىلەردىكى كادىرلارنىڭمۇ ، سېنى ئوقۇتۇ-
ۋاتقان مۇئەللىملەرنىڭمۇ رەھبىرى شۇ كىشى ! ئۇ كىشى بىزگە
باشچىلىق قىلىپ ، گومىنداڭ دېگەن دۇشمەننى يوق قىلدۇق ،
يەنە يوق قىلىمىز . بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شۇ كىشىنىڭ باشچىلـ-
قىدا خەلق ياخشى كۆرىدىغان نى ـ نى ئىشلارنى قىلىمىز ، ـــ
ئۇ سۆزلىگەنسېرى ھاياجانلىنىپ ، ئالدىدا سوئال سوراۋاتقان
بالىسىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويدى ، ـــ بىز ئەخمەتجان قاسـ-
ىمنىڭ يېتەكچىلىكىدە سىلەر ئوقۇيدىغان تارىخقا يېزىلىدىغان
ئۇلۇغ ئىنقىلابنى قىلدۇق ، شۇ تارىخقا ئۇنىڭ سۈرىتى بېسىلـ-
دۇ ، سىلەرلا ئەمەس ، ھەتتا كەلگۈسىدىكى ئەۋلادلىرىمىزمۇ
ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىدۇ ، ماختىنىدۇ ، غۇرۇرلىنىدۇ !...
چۈنكى ئۇ خەلقىمىزنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى ، كۈچ ـ ئىدراكـ-
نى ئۆزىگە يىغقان ۋە ئۇنىڭ پارلاق ۋەكىلى... ئۇ ھازىرقى زامان
تارىخىمىزدىكى بىر بۇيۇك ئادەم !
دادىسىنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قېلىشقان بالىلىرىنىڭ سوئالى
يەنە بېسىلمىدى . ئۇنىڭ ئالدىغا ھەر قېتىم كەلگىنىدە ئەتكۈزۈپ
يەيدىغان تامىقى ـــ لەڭمەن كەلگەن چاغدىمۇ سوئاللار ئۈزۈلمـ-
گەنىدى .
تاماقتىن كېيىن بالىلىرى يەنە ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى .
ئايلاپ ئەمەس ، يىللاپ ئاران كۆرۈشىدىغان ئاتىغا بالىلار
قانمايىتتى .
كېچە بىر ۋاقىتلاردا بالىلار ئۇخلاپ قېلىشتى . شۇ چاغدىلا
نىزامىدىن ئايالى بىلەن ئائىلە ئىشلىرى توغرىسىدا پاراڭغا
چۈشتى .

ـــ تاماكا زاۋۇتىغا ئىشقا كىرگىنىمگە ، ـــ دېدى ئايا-
لى ، ـــ ئەمدى بىر ئاي بولدى ، بالىلار تېخى كىچىك...
ـــ ھازىرچە بۇنىڭغا ئامال يوق ، ـــ نىزامىدىن چۈشەندۈ-
رۈپ سۆزلەشكە باشلىدى ، ـــ ھۆكۈمىتىمىز تېخى گاداي ،
شۇنىڭدا قارىماي ، خەلق ئىگىلىكىگە ئاجراتقان پۇلىنىڭ ئوتتۇز
پىرسەنتىدىن كۆپرەكى ماۋارىپقا سەرپ قىلىنىۋاتىدۇ ، كەمبە-
غەللەر قۇتقۇزۇلۇۋاتىدۇ... مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ، بىزگە
چويلىغا توختىغۇدەك ماۋاش بېرىلىشى مۇمكىن ئەمەس ، بۇنى
چۈشىنىش كېرەك . ئىشقا كىرگىنىڭ ئوبدان بوپتۇ . بالىلىرد-
مىزنىڭ دەۋرى ـــ ھەر جەھەتتىن يېتىشكەن باي دەۋر بولىدۇ .
نىزامىدىن ئايالىنىڭ مەيۇس قارا كۆزىدىن ، غەمكىن سۈ-
زۈك لېۋىدىن سېغىنىش ئالامەتلىرىنى كۆرگەندىلا ، ئائىلە ئىش-
لىرى توغرىسىدىكى سۆھبەت ئۇزۇلۇپ قالدى .

× × ×

بىر كۈنلۈك رۇخسەت بىلەن يېزىغا چىققان نادەم ئانىسى
بىلەن بىر كېچە مۇڭدىشىپ ، ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ، شەھەر-
گە قايتىپ كىردى . ئۇ شەھەرلەرنى ئارىلاپ كېلىپ ، ساي بويى
كۆۋرۈكىدىن ئۆتتى ـ دە ، بۇرۇنقى مىللەتلەر گىمنازىيىسى ،
ھازىر بولسا بىلىم يۇرتى دەپ ئاتىۋالغان مەكتەپنىڭ ئالدىغا
كەلدى . ئېتىنى ئاشخانا ئالدىدىكى موما ياغاچقا باغلاپ ، مەكتەپ-
نىڭ كۈن چىقىشقا قارىغان دەرۋازىسى يېنىغا كەلدى . ئۇنىڭ
كۆزى ئەڭ دەسلەپ ، دەرۋازا بېشىدىكى ۋىۋىسكىغا چۈشتى :
«شىنجاڭ ئۇلكىلىك ئوتتۇرا دەرىجىلىك مۇتەخەسسىسلەرنى يې-
تىشتۈرۈش بىلىم يۇرتى» . ئۇ بىردىنلا ھاياجانلاندى... مەكتەپ
يىلدىن ـ يىلغا ئۇرلەۋېتىپتۇ ، ئەسلىدە ئۇنىڭ قورقۇمسىز ،
جۇرئەتلىك ئاكىسى نادىرنى ، تەدبىرلىك كوماندىرى ئەنۋەرنى ،

باتۇر سەپدىشى باتىرغازىنى ، رەيھان ، ئىسھاقلارنى مۇشۇ مەكتەپ يېتىشتۈرگەن ئەمەسمىدى ، پاراسەتلىك پولك كوماندىرى نىزا-مىدىن ئەپەندى مۇشۇ مەكتەپكە ئوقۇتقۇچىلىق قىلمىغاندىدى ؟... ئۇلار قانچىلىك ئۇلۇغ ئىشلارنى تەۋرەتتى-ھە !... رېشاتكىلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاشۇ مەيداندىكى ساز-سىزلىغان ئوقۇغۇچىلار يەنە نېمە ئىشلارنى تەۋرىتەر...

دەرۋازىدا تۇرغان ئوقۇغۇچى نادەمنى كۆرۈپ ئىتتىك ئور-نىدىن تۇردى - دە ، چاس بەردى :

— يولداش پودپورۇچىك ! بىرسىنى ئىزدەمسىز ؟

نادەم ئۆزى بىلەن ئوخشاش كىيىمدە ، پەقەت مۇرىسىدە پاگون ، شەپكىسىنىڭ ماڭلىيىدا كاكار بولمىغان بۇ ئوقۇغۇچى-نىڭ ئەخلاق - ئىنتىزامغا ھەيران قالدى :

— ھەئە ، — دېدى ئۇ ، — مەن ئوقۇغۇچى ئابدۇقەيـ-يۇمنى ئىزدەيتتىم .

— قايسى سىنىپتا ؟

نادەم نېمە دېيىشنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى .

— دارىل سىنىپىدىمۇ ؟ ئاگرانوم سىنىپىدىمۇ ؟ يا چارۋە-چىلىقتىمۇ ؟

نادەم ئوقۇغۇچىنىڭ چاقماقتەك سوئاللىرىدىن تېخىمۇ تە-سىرلەندى :

— سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم ، قايسى سىنىپتا ئوقۇيدىغانلىقىنى سورىۋالماپتىكەنمەن .

— قۇرۇلۇش ئىنژېنېرلىق سىنىپىدا قەيىۋۇم دېگەن بىر ئوقۇغۇچى بار ، شۇمۇ يا ؟

— يېزىلىق .

— ھە ، مۇنداق دەڭ ، سىياسىي قانۇن سىنىپىدىكى ئابـ-دۇقەيىۋۇم ساۋۇرنى ئىزدەيدىكەنسىز - دە ، ئۇ بار . بىرئاز ساقلاپ تۇرۇڭ ، يولداش پودپورۇچىك ، ھازىر باشلاپ چىقـ-

مەن .

ئوقۇغۇچى مەكتەپكە كىرىپ كەتكەندىن كېيىن ، نادەم ئۆتۈ-كەنكى ئىشلارنى ئويلاپ قالدى : ئۇ ژارىسجاننى خادۇك ھارۋا بىلەن مۇشۇ مەكتەپكە بىرنەچچە قېتىم ئېلىپ كەلگەن ۋە ئېلىپ كەتكەن . ئاخىرقى قېتىم مەكتەپ ئىچى تازا ئەنسىزلىككە چۈ-شۈپ ، ئوقۇنقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى تۈت - تۈت قىلىۋاتقان چاغدا كېلىپ ژارىسجاننى ئېلىپ كەتكەن ، بۇ يەردىن يېنىپ رەيھاننىڭ ئۆيىگە بارغان ژارىسجان نادەمنى «بىزنىڭ مالاي» دەپ كەمىستىكەندە ، رەيھاننىڭ ھەققانىي ئەيىبلىشىگە ئۇچراپ ، دەككىسىنى يېگەن... نادەمنىڭ كۆز ئالدىدىن خەنزۇ بازىرىدا گومىنداڭ ئوفىتسىرىنىڭ رەيھانغا زورلۇق قىلغانلىقى ، رەيھان ئۇنىڭ ئۆكتەملىكىگە بىر كاچات ياندۇرغانلىقى ، ئوفىتسىر تاپان-چىسىنى چىقارغاندا ژارىسجاننىڭ ئۇنىڭغا يېلىنىپ - يالۋۇرغان-لىقى «لىپ» قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۆمۇر دېگەن ئاجايىپ سىرلىق كارۋان ، بىردە قارىساڭ ، دەھشەتلىك بوراندا قېلىپ ، ھەممە نېمىسىدىن ئايرىلىپ ، ساداسىز ھالدا بېشىنى سېلىپ كېتىپ بارغان ، بىردە قارىساڭ ، كولدۇرمىلىرىنى جاراڭلا-تىپ ، جۇشقۇن ھالدا ھەيۋەتلىك يورۇش بىلەن ئالغا ئىلگىرىلە-ۋاتقان ... ھەي ئۆمۇر ، سەن نېمىدېگەن خىسلەتلىك - ھېكمەت-لىكسەن ، بەزىدە ئۆزۈڭنى قەدىرلەشنى بىلمەيسەن - خورلىنىپ تۇگەيسەن ! بەزىدە ئۆزۈڭنى قەدىرلەشنى بىلىسەن - غۇرۇرلە-نىپ كۈندەك چاقنايسەن ! ئاشۇ كارۋاننىڭ بەزىلىرى ئالقىش ئىپتىخارغا كۆمۈلىدۇ ، بەزىلىرى نەپرەت - لەنەتكە قالىدۇ .

نادەمنىڭ كۆزى مەكتەپ مەيدانىغا چۈشتى . تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ ، سىنىپ - سىنىپلار بويىچە تىزىلىپ ، مارشقا دەسسەۋاتقان ئوقۇغۇچىلار خۇددى ئۆزىنىڭ فرونتلاردىكى ، ئور-مان باغدىكى ، ماناس دەرياسى بويىدىكى جەڭگۋار سەپلىرىنى ئەسلىتەتتى . ئېھتىمال ، يېقىن ئاردا يېتىپ كېلىدىغان مايـ

بايرىمغا تەييارلىق قىلىنۋاتسا كېرەك ، ئوقۇغۇچىلار : «سا-
لام ! سالام ! سالام !...» دېيىشىپ ، يەرلەرنى گۈرسىلدىتىپ
يۈرۈشمەكتە ئىدى . يېرىم ھەربىي ھالەتتىكى سەپلەر مەيداننىڭ
ئوتتۇرىسىدا تۈرغان كاپىتاننىڭ قوماندانلىقىدا جەڭگىۋار ھەر-
كەتلەر ئېلىپ بارماقتا ئىدى .

ئابدۇقەييۇم يېتىپ كەلدى ـ دە ، ئاۋۋال نادەمگە تاق تۇ-
رۇپ چاس بەردى ، ئاندىن ئىككىسى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى .

ـــ بارمۇ سەن ، نادەم !...

ـــ ياخشى تۇرۇۋاتقانسەن !...

ـــ قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلدى سېنى ؟

ـــ ۋەزىپە بىلەن كەلگەن ، ـــ دېدى نادەم يېزىدىشىغا
سەممىي ھالدا ، ـــ تۈنۈگۈن مەھەللىگە چىققان ، سېنى سۈ-
رۈشتۈرسەم ، بىلىم يۈرتىدا ئوقۇۋاتقانلىقىڭنى ئېيتىشتى . يوق-
لاپ ئۆتەي دەپ كېلىشىم .

ـــ رەھمەت ئاداش ، ـــ دېدى ئابدۇقەييۇممۇ دوستىغا
زوقلىنىپ قاراپ ، ـــ مەكتىپىمىز ئەخمەتجان ئەپەندىمنىڭ
تەشەببۇسى ، تەشكىللىشى بىلەن بۇلتۇر قۇرۇلغان . مەھەللىدىن
قاسىم ئىككىمىز چۈشكەن ، ھۆكۈمەت ياتاق ، تاماق ، كىيىم ـ
كېچەك ، ئوقۇش قوراللىرى بىلەن تولۇق تەمىنلەۋاتىدۇ .

ـــ قاسىم قايسى سىنىپتا ؟

ـــ ئۇ تېببىي مەكتەپتە ، لېكىن ئۇلارنىڭ مەكتىپىمۇ
مۇشۇ يەردە .

ئابدۇقەييۇم ھەر خىل ـ ھەر خىل كەسىپتىكى مەكتەپلەر ،
تۇرلۇك ھۈنەر مەكتەپلىرى ، كىتابخانا ، قىرائەتخانىلار ، تەنتەر-
بىيە ـ كۆڭۈل ئېچىش ئۆيلىرىنىڭ ئېچىلغانلىقى ھەققىدە زوق
بىلەن سۆزلەپ كەتتى . قارا ، ـــ دېدى ئۇ مەيداندا مەش دەسسە-
ۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى كۆرسىتىپ ، ـــ بىرىنچى مايدا پاراتتىن
ئۆتىدىكەنمىز ، ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن ، پارات مەشقى ئۆتكۈ-

زۇۋاتىمىز .

— سىلەرگىمۇ ھەربىي تەلىم بېرىلەمدۇ ، قانداق ؟ — دەپ قىزىقىپ سوريدى نادەم .

— شۇنداق ، ھەربىي دەرسىمۇ ئۆتۈلىدۇ ، بىز زاپاستىكى ئوفىتسېرلار ھېسابلىنىدىكەنمىز ، ئەگەر ۋەتەن چاقىرسا ، دەر-ھال قولىمىزغا قورال ئېلىپ ، سىلەرگە قوشۇلىمىز ، بىللە جەڭ قىلىمىز .

نادەم كۈلۈپ قويدى .

— قانداق ياخشى ئەمەسمۇ ؟

— ياخشى ، — دېدى نادەم ، — دېھقان بالىلىرى بىز ، ھەم قەلەم ، ھەم ئەلەم تۇتالىساق ، ئەلۋەتتە ياخشى - دە ، ئۇ چاغدا بىزگە كىم تەڭ كېلەلەيدۇ . خۇددى ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى تەستىقلىغاندەك پاراتقا تەييارلىنىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ناخشىسى ئاڭلاندى :

قەلەم تۇتساق بىر قولدا ،
ئەلەم تۇتىمىز بىر قولدا .
شان - شەرەپ قۇچىمىز ھەردەم ،
چۈنكى ، بىز پارلاق يولدا .

— بىزمۇ كۈنلىرىمىزنى مانا مۇشۇنداق جەڭگىۋارلىق بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتىمىز ، — دېدى ئابدۇقەييۇم مەغرۇر ھالدا ، — بىر قارىساڭ ، پارتىدا ئولتۇرۇپ بىلىم ئىگىلەۋاتقان ئوقۇغۇچى بىز ، بىر قارىساڭ ، فرونتقا ھازىرلىنىۋاتقان جەڭچى بىز .

— بىزنىڭمۇ قورالنى سىلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئوقۇيدىغان ۋاقتىمىز كېلەر ؟

— ئەلۋەتتە كېلىدۇ ، ئورۇنمۇ ئالماشتۇرارمىز ، لېكىن

شۇ تاپتا ئالدىنقى سەپكە بارساق ، كوماندىرىمىز سەن بولىسەن ، بۇ يەرگە كەلسەك ، ئوقۇنقۇچىلىق مەن بولىمەن .

شۇ سۆز بىلەن تەڭلا ئىككىسى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە ئۆز ۋاقتىدا بىر يېزىدىكى ئىككى مالاي ، ھازىر بولسا ، بىرسى ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوقىتىسىر ، يەنە بىرسى سىياسىي قانۇنچى بولۇشقا تىرىشىۋاتقان ئوقۇغۇچى ئىچ ـ ئىچىدىن ھۇزۇرلىنىپ كېتىشتى .

ـــ يۇرى ياتاققا كىرىمىز ، ـــ دېدى ئابدۇقەييۇم نادەمـ ـنىڭ يېڭىدىن تارتىپ ، ـــ ساۋاقداشلىرىمغا سېنى تونۇشتۇـ راي ، ئۇلار بىلەن تونۇش ، سىرداش ، مۇڭداش .

ـــ خوش ، ئالدىرايمەن ، ھازىر باش شتابقا بېرىشىم كېـ رەك ، ئەتە سەھەر يۇرۇپ كېتىمىز ، كۆرۈشكىچە ئامـان بول ، ـــ نادەم كۈلۈمسىرەپ قولىنى ئۇزاتتى .

ئىككىسى قەدىردانلارچە قول سىقىشىپ خوشلاشتى .

× × ×

ئەتىسى ئەتىگەندە ئۇلار يۈك ماشىنىدا شىخۇغا قاراپ يولغا چىقتى . ئابدۇكېرىم ئاببىاسۇف ، نىزامىدىن ۋە مىللىي ئارمىيىـ نىڭ سىياسىي باشقارمىدىن مايور ئۇنۇۋانلىق بىر كىشى كوزۇپتا كابىنكىغا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى . نادەم يەنە بىر پارۇچىك ، ھەرـ بىي دوختۇرخانىدىن ساقىيىپ چىققان ئىككى جەڭچى ئۇلارنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئولتۇرۇشتى . بۇ مەزگىلدە غۇلجا خېلىلا ئىسـ ـىپ ، پاختىلىق چاپانلار ئېغىر كەلگۈدەك بولۇپ قالغان بولسـ ـۇ ، ئوچۇق ماشىنىدا كېچىلەپ يول يۇرۇشكە يەنىلا جۇۋا ، پىيىملار ئەسقاتاتتى . ئۇلار پىيىملارنى كىيىپ ، جۇۋىلارنى ئاسـ ـتىغا سېلىپ ئولتۇرۇشقاندى .

ماشىنا بىر خىل گۈرۈلدەپ يۈرمەكتە . ئولتۇرغانلار بىرـ

دەم ئوڭ ـ سولغا ، بىردەم ئالدى ـ ئارقىسىغا مۇدۇرۇپ ـ سەنتۈرۈلۈپ كېتەتتى . بۇ يوللار قانچە ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل بولسىمۇ ، تىنچ ، خاتىرجەم ئولتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بەرمىسىمۇ ، لېكىن ئولتۇرغانلارنىڭ خىياللىرى بىرنەچچە يىلنىڭ ئالدىغا كەتكەن . ئولتۇرغانلار بىلىدۇ : بۇ يوللار بىرىنچى قېتىم قانلىق جەڭلەر بىلەن بېسىلىپ ئۆتكەن ، ئۇ چاغلاردىكى جەڭگىۋار يۈ-رۈشلەر ، ئۇرۇشلار ، ئۇيقۇسىز كېچىلەر ، ئۇرۇش ئىچىدىمۇ بولۇنغان مۇھەببەتلىك سۆھبەتلەر ، ھايانقا قانماي ، پۇخادىن چىقماي ، يۇمۇلماي قېتىپ قالغان كۆزلەر ، كىرىشكەن چىشلار ، قانسىراپ بىمەزگىل سۇلغان يۈزلەر ، دۈشمەن كانىيىنى سىققە-نىچە قېتىپ قالغان قوللار ـــ بۇلارنىڭ ھەممىسى ئولتۇرغان-لارنىڭ خاتىرىسىدە ناھايىتى ئېنىق ھالدا يانماقتا ئىدى . بۇ خىياللار بەزىدە ئۇلارغا خۇشاللىق ـ غۇرۇلۇقنى بەخش ئاتا قىلسا ، بەزىدە ئۇنسىز ئازاب ، چىدىغۇسىز ئەلەم ، چوڭقۇر ئې-چىنىشلارنى پەيدا قىلاتتى . ئابدۇكېرىم ئاببىاسۇف ئولتۇرغانلار-نىڭ غۇيۇلداپ ئۆتۈۋاتقان يوللارغا ـ تاغلارغا ، ئېدىرلىق ـ تۈزلەڭلىكلەرگە ، شېغىللىق ـ قومۇلۇقلارغا ، سازلىق ـ قومۇش-لۇقلارغا قاتتىق تىكىلىشىدىن ، ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى خىيال قى-لىۋاتقانلىرىنى چۈشىنىپ ، پاراڭ بىلەن ، گۈڭگۈر ـ مۇڭگۇر مېڭىشنى دالالەت قىلىشنى ئويلىماقتا ئىدى .

ـــ ھە ، يولداشلار ، ئۇنىمىز ئۆچۈپ كەتتىغۇ ، ـــ دېدى ئاببىاسۇف ، ـــ پاراڭلىشىپ ماڭايلى ، مەنزىلىمىز تېخى ئۇ-زۇن ، بۇ يوللارنى گەپ بىلەن تۈگەتىمىسەك ، زېرىكىپ قالە-مىز ، ـــ ئۇ نادەمگە كۈلۈمسىرەپ قارىدى ، ـــ قېنى ئويچان يىگىت ، نېمىلەرنى ئويلاۋاتىسەن ، سۆزلىگىنە ؟ ـــ نادەم كۈ-لۈمسىرەپ پەسكە قارىدى ۋە خىياللىرىنىڭ ئاخىرى رەيھانغا بېرىپ تاقالغانلىقىنى بۇ سەزگۈر كىشى بىلىپ قالغاندەك قىز-ىرىپ كەتتى .

ـــ ياش بالىلار ئاۋۋال سۆزلەشكە ئۇنامدۇ ، گەپ ئاۋۋال سىزدىن بولسۇن ، قىزىق ـ قىزىق ۋەقەلىرىڭىز جىق ئىدى. غۇ ، ـــ دېدى نىزامىدىن نادەمنى خىجىللىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ . .

ـــ ماقۇل ، مەن سۆزلەي ، بۇنى قىزىق ۋەقە دېسەكمۇ بولىدۇ ، ـــ ئابدۇكېرىم ھېكايىسىنى باشلىدى ، ـــ جىڭغا يېقىنلاپ قاپتىمىز ، ھەر قېتىم بۇ يەردىن ئۆتسەم ، مۇنداق بىر ۋەقە ئېسىمگە چۈشىدۇ : بۇلتۇر ئەپەندىم ئىككىمىز تازا قەھرىتاندا جىڭغا كەلدۇق ، ئەپەندىم ماشىنىدىن چۈشۈپلا ، ھاكىم ئىدارىسىگە كىرمەي ، مېنى باشلاپ يۈرۈپ كەتتى ، بىر باشلاغۇچ مەكتەپ قورۇسىغا كىرىپ قالدۇق ، ھاۋا سوغۇق ، قار ئۇچقۇنداپ ئۇرۇپ تۇراتتى . دەسلەپتىلا سىنىپ دېرىزىلىرىنىڭ ئەينەكسىزلىكى ۋە ئىشىكلىرىنىڭ ھىم يېپىلمىغانلىقى ئەپەندىمنىڭ كۆزىگە چۈشتى . ئۇنىڭغىچە قوڭغۇراق چېلىنىپ قالدى ، لېكىن بالىلار سىنىپتىن چىقمايتتى . بىر سىنىپقا كىردۇق ، سوغۇقتىن مۇزلاپ كۆكىرىپ كەتكەن بالىلار مەش ئەتراپىنى تالىشىپ ، ئوپۇر ـ توپۇر قىلىشۋاتقانىكەن . باشقا سىنىپلاردىمۇ خۇددى شۇ ئەھۋالنى كۆردۇق . ئاندىن ئوقۇتقۇچىلار بۆلۈمىگە كىردۇق ، بىز سالام قىلىپ كىرگەندۇق ، ھېچكىمنىڭمۇ بىز بىلەن ئىشى بولمىدى ، پەقەت بىر ئوقۇتقۇچى : كېلىڭلار ، دەپ قويدى . ئەپەندىمنىڭ بېشىدا چەت ـ چۆرىلىرى قىرچىلىپ كەتكەن قۇلاقچا ، ئۇچىسىدا ئۆڭۈپ كەتكەن شىرىق چاپان ، پۇتىدا ئۇزۇن قونچىلىق ئىشچى ئۆتۈكى بار ئىدى ، مەنمۇ شۇنداقلا ئاددىي كىينىگەنىدىم . ئۇ دائىم خىزمەت تەكشۈرگىلى بىر يەرگە بارسا شۇنداق ئاددىي كىينەتتى ۋە ئالدىن خەۋەر بېرىپ قويماي باراتتى .

ـــ مەكتەپ مۇدىرى قايىسىڭلار ؟ ـــ دېدى ئەپەندىم ئادەتتى بويىچە يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ .

ـــ نېمە ئىشىڭلار بار ؟ مانا مەن ، ـــ دېدى قىرىق ياشلار

چامسىدىكى بىر كىشى يېزىۋاتقان خېتىدىن بېشىنى كۆتۈرمەي .
ــ سىنىپلار ھاڭقىرقاي ئوچۇق ئىكەن ، بالىلار مۇزلاپ كېتىپتۇ ، ئۇۋال بوپتۇ . سىنىپلارنى ئېتىشنىڭ چارىسىنى قىلغىلى بولماسمۇ ؟
ــ چارىسى ؟ ... قېنى ، قانداق چارىسى باركىن ، سەن كۆرسىتىپ باققىنا ، ــ دېدى ئۇ قوپاللىق بىلەن .
ــ ماۋارىپ بۆلۈمى بىرەر چارە قىلىپ باقمىدىمۇ ؟
ــ ئەينەك يوق ، بىزمۇ قىلىشنى بىلەتتۇق .
ــ قەغەزمۇ يوقمۇ ؟
ــ بىزنى قەغەز چاپلىمىدى دەمسەن ؟ بۇ شۇمتەكلىرىڭ قەغەزنى تىنچ قويامدۇ ؟ ...
كەينى ـ كەينىدىن سوئال سوراپ ئارام بەرمەيۋاتقان ئادەمگە مۇدىرنىڭ تازا ئاچچىقى كەلدى ئەتىمالىم :
ــ بىزنى نېمانچە سوراققا تارتىسەن ، ... سەن نېمىچى ؟ ــ دېدى ئۇ تېرىكىپ .
مەن يولۇچى ، ــ دېدى ئەپەندىم ، ــ كۆزۈم كۆرۈپ كىرىپ قالدىم ، خاپا بولماڭ ، سىزنىڭ دېگەنلىرىڭىزمۇ راستقۇ ، ئەمما ياش بوغۇنلار مەكتەپ تەربىيىسىنى ئەڭ تېز قوبۇل قىلىدۇ ، قەغەزنى يىرتىۋەتسىمۇ ، يەنە چاپلاپ تۇرساق ، تەربىيە بەرسەك ، ئاستا ـ ئاستا تەسىر قىلىدۇ ، ئاسرايدىغان بولىدۇ . ۋەھشىي ھايۋانلارنىمۇ تەربىيىلەپ قولغا ئۆگەتكىلى بولىدىيۇ ، ئادەم بالىسىنى تەربىيىلەپ كەتكىلى بولماسمۇ ؟ ! زېرىكمەي تەربىيىلىسەك قوبۇل قىلماسمۇ ؟ كۆنمىدى ، دەپ تاشلىۋەتسەك ، كۆيۈنمىسەك ، بالىلارغا ئۇۋال بولماسمۇ ؟ ئۆزىمىزنىڭ بالىلىرى ئەمەسمۇ ؟ قاراڭا ، نۇرغۇنلىرى كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرىكەن ...
ئەپەندىمنىڭ سۆزلىرىگە مۇدىر بىر تەرەپتىن قايىل بولسا ، يەنە بىر تەرەپتىن ئوسال ھالغا چۈشۈپ قېلىپ تېرىكتى ۋە غودۇڭشىشقا باشلىدى ، بىزگە ئاڭلىنار ـ ئاڭلانماس قىلىپ :

— نەدىن كەلگەن نىمىدۇ بۇ ، ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قايـ
ـىتىپ ، — دېگەندەك قىلدى . ئەپەندىم ئاڭلىغان بولۇشى
مۇمكىن ، لېكىن ئاڭلىماسقا سېلىپ ، يەنە سوردى :
— تازىلىق ئىشچىسى بارمۇ ؟
باشقىلار ئەمدى بىزگە ئېتىبار بىلەن قاراشقا باشلىدى .
مۇدىر يا «بار» يا «يوق» دېمەيلا قولىنى شىلتىدى :
— ئاۋۇ ئۇدۇلىمىزدىكى ئۆيدە .
ئەپەندىم تازىلىق ئىشچىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى ۋە
بىردەمدىلا بىر قاچا شىلىم كۆتۈرۈپ چىقتى . مەن ئوقۇتقۇچىلار
بۆلۈمىدىن بىرنەچچە تاختا قەغەز تاپتىم . ئۇ ئوچۇق كۆزنەكلەر-
نىڭ ھەممىسىنى ئىچى - تېشىدىن قەغەز بىلەن چاپلاپ چىقتى .
ئوقۇغۇچىلار خۇشال بولۇشۇپ ، چاۋاك چېلىشىپ كەتتى . مۇدىر
بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلەلمەي ، نېرىدىن قاراپ تۇراتتى .
— ئەگەر سۇماي بولسىغۇ ، قەغەزلەرنى ياغلىۋەتسەك ،
بوران - چاپقۇنلارغا چىداشلىق بولاتتى ، — دېدى ئەپەندىم
مۇدىرغا قاراپ ، — مىخ ، پارچە - پۈرات پەنلەر بولسىغۇ ،
ئىشكىلەرنىمۇ ھىم قىلىۋەتكىلى بولاتتى ، تايىنلىق ئۇمۇ يوقتۇ ؟
مۇدىر ئۇنچىقمىدى .
بىز مېڭىشقا تەرەددۇتلەندۇق ، ئەپەندىم قولىدىكى شىلىم
يۇقىلىرىنى ئۇۋۇلىدى . دەل شۇ چاغدا بىزنىڭ بۇ يەرگە كەلگەن-
لىكىمىزنى ئاڭلىغان ھاكىم ئىدارىسىدىكىلەر مەكتەپ قورۇسىغا
دۇكۇرلىشىپ كىرىپ كېلىشتى .
— سالام ، ئەپەندىم ! ...
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئەخمەتجان ! ...
— بۇ نېمە قىلغانلىرى ، سىلىنى ئىزدەپ سەكپارە بولۇپ
كەتتۇق ، — دېدى كىرگۈچىلەردىن بىرى ، — خەۋەرسىز
بولۇپ ، ئالدىلىرىغا چىقالماپتۇق ، سەت بوپتۇ...
— بۇ يەرگە كىرىپ قالغىنىمىز ناھايىتى ياخشى بوپتۇ ،

ئىشىكىڭلارنىڭ ئالدىدىكى مەكتەپ شۇنچە ۋەيران بولۇپ كېتىپ-
تۇ ، سىنىپلار ھاڭقىرقاي ئوچۇق ، بالىلىرىمىز سىنىپتا ئە-
مەس ، مۇشۇ قەھرىتاندا خۇددى تالادا دەرس ئوقۇيدىكەن ، بىز
ئىسسىققىنا ، قېلىن كىيىملەرنى كىيگەنده ، يالاڭ كىيىملەرنى
ئويلىمىساق ، قانداق بولغىنى··· مۇدىر بىلەن دېرىزىلەرنى چاپ -
لاشتۇق ، ـــ دېدى ئەپەندىم كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ .
ئاپئاق قەغەزلەر بىلەن چاپلانغان دېرىزىلەرگە ھەممىسى
قاراشتى . بەزىلەر خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدى .
ـــ ئىولا سەت بوپتۇ ، ئەپەندىم بىز بۇگۈنلا جۆندەي-
مىز ، ـــ دېدى بىرسى پوكاندەك قىزىرىپ .
ـــ تۇنۇگۈنلا جۆندەپ قويغان بولساڭلار ، مۇدىرنىڭمۇ
ئوغىسى قاينىمىغان بولاتتى ، ـــ بۇ چاغدا مۇدىر باشلىق بىر-
نەچچە ئوقۇتقۇچى نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ، داڭقېتىپ تۇرۇپ
قېلىشقانىدى .
ـــ جۇرىسىلە ، ئەپەندىم···
ـــ نەگە بارىمىز ؟
ـــ ھاكىم ئىدارىسىدىن كادىرلار سىلىگە قاراپ تۇرىدۇ ،
ئىسسىقراق چاي ئىچىسىلە ··· سوغۇق قاتتىق···
ـــ كاتتا زىياپەت تەييارلاپ قويغان ئوخشىمامسىلەر ؟
ـــ كاتتا بولمىسىمۇ ، ھەر ھالدا··· كادىرلارنىڭ كۆڭلى
ئەپەندىم··· ـــ ئۇ دۇدۇقلاپ جاۋاب بەردى .
ـــ بىز بۇ يەردە ئارتۇقچە تۇرالمايمىز ، داخىيەنزىغا بېرە-
شىمىز كېرەك ، قايتقاندا ، بىر گەپ بولار ، ـــ ئۇلار ئەپەندىم-
نى قەتئىي سۆزىدىن قايتۇرالمىدى .
داخىيەنزىغا يۇرۇپ كەتتۇق . كەچقۇرۇنلۇقتى بۆلۈمدە ئول-
تۇرساق ھېلىقى مۇدىر ئات سالدۇرۇپ يېتىپ كەپتۇ ، ئۇنىڭ
ئۆڭسىلى ئۆچكەن ، كۆزلىرى پىلدىرلاپ قالغان ھالدا ئالدىمىزغا
كىرىپ كەلدى :

ـــ ئەپەندىم بايا مەن... كەچۈرسىلە ، قالايمىقان ئىش قىپتىمەن... ئەپۇ قىلىشلىرىنى سورايمەن بايا مەن... ئۇ سۆزد-
ىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمايتتى ، قولىنى كۆكسىگە ئالاتتى ۋە بىر ئالدىغا ، بىر كەينىگە ماڭاتتى ... قىلىقلىرى بىر قىسمىلا ئىدى . قىسقىسى ، ئەس ـ ھوشىنى يوقاتقاندەك بولۇپ ، نېمە قىلىۋاتقا-
نىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى ، بايىقى قوپاللىقلىرىدىن قىلچىمۇ ئە-
سەر قالمىغانىدى .

بىز مۇدىرنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدۇق .

ۋەقە مۇنداق بوپتۇ :

بىز مەكتەپتىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ، بىر قانچەيلەن ئۇنى ئەيىبلەپتۇ : «ئەمدى كۆرىسەن ، ئەخمەتجان ئەپەندىمگە شۇنچىمۇ قاتتىق تېگەمسەن ... ئەمدى كۇنىڭ تەس ، ماڭ يۇگۇر ، كەچۈرۈم سورا ، بولمىسا ئۆزۈڭنىڭ نېمىسى بولىدىغانلىقىڭنى ئويلا... »

ئىككىمىز كۇلۇشتۇق ، ئەپەندىم يېقىملىق كۇلۇمسىرەپ قولىنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويدى :

ـــ بىكار ئاۋارە بولۇپ كەپسىز ، ئۇ ئىشلار شۇ يەردە قالدى ئەمەسمۇ ، گەپلەرمۇ ئېيتىلىپ بولدى . بىزنىڭ بەزى ئادەملىرىمىز شۇنداق ئەسكى ئويلارنى ئويلىۋالىدۇ ، ئۇنداق ئويـ-
لاش ئارتۇقچە ، ـــ ئۇ بۇلۇم ئىچىدە يېنىك قەدەم تاشلاپ ، ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ يۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى ، ـــ بىزنى ئاتا ـ ئانىمىز ئازراق ئوقۇتۇپ قويۇپتىكەن ، بالىلىرىمىز-
نى ئوقۇتۇۋاتىمىز ، ئۇلارنى ئاسراش كېرەك ، كۆيۈنۈش كې-
رەك ، ھۆكۈمىتىمىز تېخى كەمبەغەل ، ماۋارىپ ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈشكە چامىمىز يەتمەيۋاتىدۇ ، لېكىن تەدبىرلىك ، چا-
رىلىك بولساق ، بالىلىرىمىزنى مۇشۇ ئەھۋالدىمۇ تۇزۇكرەك ئوقۇتقىلى بولىدۇ . «ئۇزۇم پىش ، ئاغزىمغا چۈش» دېگەن بە-
لەن تەييار ئۇزۇم يوق ـ دە . قاراڭ ، بىر باغنى ئالايلى ، قېرى

كۆچەتلەرنى چىقىرىپ ، يېڭىدىن قويۇپ تۈرمىساق ، باغ مېۋە-
سىز قالىدۇ ـ دە ، بۇنى ئويلىماي بولامدۇ ، بالىلىرىمىزنى
كۆيۈنۈپ ، ئاسراپ تەربىيىلىسەك ، كەلگۈسىگە كىم ئىگە بولـ-
دۇ ؟...

مۇدىرنىڭ ئەندىشىلىرى تارقىلىپ ، كۆڭلى يورۇپ قالدى-
مۇ ، يۈزىدىكى پەرىشانلىق يىتىشكەباشلىدى .

ـــ شۇنداق ئەپەندىم ، ـــ دېدى ئۇ ئۆزىگە كېلىپ ، ـــ
ئەجەب ئەسكى ئىش قىلىپ قويدۇم...

ـــ ئۇ ئىشنى قويۇڭ ، ـــ دېدى ئەخمەتجان ، ـــ ئۇ ئىش
تۈگىدى . سىز ئۇنى يەنە تەگمىسىڭىز ، مەن ئاللىقاچان ئۇنتۇپ
كەتكەندىم ، مۇھىمى بالىلارغا كۆيۈنۈڭ .

ئابدۇكېرىم ئاباباسۇف ھېكايىسىنى تۈگەتكەندىن كېيىنمۇ ،
ماشىنىدا ئولتۇرغانلار مۇدىرنىڭ دەسلەپكى ۋە كېيىنكى روھىي
ھالەتلىرىگە قاتتىق كۈلۈشتى . يەنە بىر تەرەپتىن ئەخمەتجان
قاسىمىنىڭ خىزمەت ئىستىلىدىكى ئېسىل خىسلەتلىرىنى ئۆزلـ-
ىرى بىلىدىغان بەزى مىساللار بىلەن تەرىپلەشتى . شۇنداق مەند-
لىك سۆھبەتلەر ، بۇ كاتاڭلىق يول ئازابىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ بار-
ماقتا ئىدى .

ماشىنا بىر خىل گۈرۈلدەپ ۋە بەزى يەرلەردە ئاۋازىنى
ئۆزگەرتىپ يۈرمەكتە ئىدى . كۈنمۇ ئولتۇرۇشقا ئاز قالدى ،
سوغۇق شامالمۇ گۈرۈلدەپ ئەدەشكە باشلىدى . ئۇلار ئاستىلىرى-
دىكى جۈۋىلىرىنى ئېلىپ كىيىشتى .

ـــ مەنمۇ سىلەرگە بىر ۋەقەنى سۆزلەپ بېرەي ، قاتاردىن
قالماي ، ـــ دېدى مايۇر ئۇنۇۋانلىق سىياسىي باشقارما كادىرى
ھېكايىسىنى باشلاپ ، ـــ بۇ ۋەقەگە ئۇچ يىلدىن ئاشتى .

ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىنىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرى ئىدى ،
ھەممە ياق ئاپئاق قار ، سوغۇق شۇنچىلىك ئىدىكى ، بەزى جەڭـ-
چىلەرنىڭ بۇرۇتلىرىنى قىرو باغلاپ كەتكەن . ئۇ چاغدا مەن

بىر پارتىزان جەڭچى ئىدىم . بىز شاھاجىنىڭ بېغىدىن ھەرەمباغ تۆپىلىكىگە ھۇجۇم قىلاتتۇق . ھۇجۇم يىگىرمە سائەتكە سوزۇلـ دى ، پەقەت ئىلگىرىلىيەلمىدۇق . شۇ چاغقىچە ئاغزىمىزغا بىر يۇتۇم سۇ ، بىر چىشلەم نان سالمىدۇق . ئاخىر بىر ۋزۋود پارتىزان جەڭچى چولاق تاملارنى دالدا قىلىپ ، ئوڭدا يېتىۋېـ لىپ ، يېنىمىزدىكى نانلىرىمىزنى غاجىلاشقا باشلىدۇق . سو- غۇقنىڭ قاتتىقلىقىدىن توڭلاپ كەتكەن نانلىرىمىزغا چىشمۇ ئۆتـ مەيتتى .

شۇ چاغدا نەدىندۇر كەلگەن كالتە جۇۋۇلىق بىر ئادەم بىزنىڭ يېنىمىزدا پەيدا بولۇپ قالدى ۋە بىزنىڭ ھەم قاتتىق ، ھەم توڭلاپ كەتكەن نانلىرىمىزنى غاجىلاپ يېيىشلىرىمىزگە سەپسىلىپ قاراپ كەتتى ـ دە ، ۋزۋود كوماندىرىمىزنىڭ يېنىغا كەلدى .

ـــ جەڭچىلەر قاتتىق نانىنى غاجىلاپ بەك ئاۋارە بولۇپ كېتىپتۇ ، بۇ يەردە چېچىلىپ ياتقان بەسەيلەر كۆپ ئىكەن ، بەسەي شورپىسى قاينىتىپ بەرسەم ، ئىچىۋالسا قانداق ؟ ـــ دېدى ئۇ .

ۋزۋود كوماندىرىمىز ئىككىلىنىپ قالغاندى . ئۇ :

ـــ رۇخسەت قىلىڭ ، ئىسسىققىنا ئىچىۋالسا ، جەڭچىلـ رىڭىز ياخشىراق ھۇجۇم قىلالايدۇ ، گۇمانلانسىڭىز ئاۋۋال ئۆـ زۇم ئىچىپ بېرىمەن ، ـــ دېدى يەنە .

ۋزۋود كوماندىرىمىز يېقىملىق كۆلۈمسىرەپ تۇرغان بۇ ئادەمنىڭ خالىسانە تەكلىپى ۋە سەمىمىي سۆزىدىن تەسىرلـ نىپ ، بېشىنى لىڭشىتتى .

كالتە جۇۋۇلىق ئادەم ئىڭىشىپ يۇرۇپ ، چېچىلىپ كەتكەن بەسەيلەرنى تېرىدى . ئاندىن بىزنىڭ يان تەرىپىمىزدىكى ۋەيران بولۇپ كەتكەن لاپاسنىڭ ئاستىغا كەلدى ـ دە ، يېنىدىكى ئوستى گۇمۇرۇلۇپ چۈشكەن ئۆينىڭ ئىچىدىن يوغان بىر كورا تېپىپ

چىقتى . ئاردىن بەش ـ ئون مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن ، ئوچاق-
تىن ئىس چىقىشقا باشلىدى .. شورپىنى كۆرمەي ، ئىسنى كۆ-
رۈپلا ئاغزىمىزغا سىرتىق سۇ كەلدى .

ئاردىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن ، بۇ خالىس يارەمچى-
نىڭ بىزنى ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى :

ـــ شورپا پىشتى ، شورپا ئىچىۋېلىڭلار !...

ۋۇجۇد كوماندىرى ئۆزى بېرىپ كەلگەندىن كېيىن ، بىزنى
نۆۋەتلىشىپ بېرىپ ، شورپا ئىچىپ كېلىشكە بۇيرۇدى . بىز
ئىككىدىن ـ ئىككىدىن بولۇپ ، بېلىمىزدىكى كۆرۈشكىمىزنى
يېشىپ ، لاپاس ئاستىغا باردۇق ۋە ئۇ ئادەم قويۇپ بەرگەن
شورپىغا نانلىرىمىزنى چىلاپ ئىچىشتۇق . تۇزسىز گۆشسىز ،
مايسىز بۇ بەسەي شورپىسى بىزگە شۇنچىلىك تەملىك تېتىپ
كەتتىكى ، مايلىق قورداق يېگەندىنمۇ ئارتۇق لەززەتلىنىپ كەت-
تۇق ۋە بىزگە يېگىدىن جان كىرگەندەك ، باشقىدىنلا روھلىنىپ
كەتتۇق .

كالتە جۇۋۇلىق ئادەم شۇ شورپىدىن ئىككى قېتىم قاينىتىپ
بېرىپ ، بىر ۋۇجۇد پارتىزان جەڭچى تولۇق تاماقلىنىپ بولغان-
دىن كېيىن ، بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب بولدى . كېيىن مۇنتى-
زىم ئارمىيە قۇرۇلۇپ ، ھەربىي ئۇنۋان ، ئوردېن ـ مېدالىلار
تارقىتىلىپ ، غۇلجىدا داغدۇغىلىق ھەربىي پارات ۋە نامايىش
بولغاندا ، ھېلىقى كالتە جۇۋۇلىق كىشىنى ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي
ھۆكۈمەتنىڭ ھەربىي بۆلۈم باشلىقى نامىدا مۇنبەردە كۆردۇق !
دېمەك ، ئەنە شۇ چاغدا ـــ ۋىژىلداپ ئوقلار ئۇچۇپ ، توپلار
چۇشۇپ تۇرغان قانلىق ئۇرۇش مەيدانىدا بىزگە ئىسسىققىنا
بەسەي شورپىسى قاينىتىپ بەرگەن كىشى ، مۇشۇ سۆيۈملۈك
رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمى ئىكەن .

ھەممىسى ئۇنىڭ ھېكايىسىدىن قاتتىق تەسىرلەندى . ئەخ-
مەتجان قاسىمى بىلەن كۆپ قېتىم بىللە بولغان ، سۆھبەتلەش-

كەنلەرنىڭ ئۇ توغرۇلۇق تەسەۋۋۇرلىرى تېخىمۇ بېيىپ قاناتلان-
دى ، جۇشقۇنلاندى . ئاباباسۇف سۆزىنىڭ ئاخىرىدا : شىنجاڭنىڭ
ھازىرقى زامان تارىخىدا ئۆتكەن شېكى شىسەي ، ۋۇ جۇڭشىن ،
جاڭ جۆجۇك ۋە مەسئۇتلاردا ، ئەخمەتجاندا بار خىسلەتلەرنىڭ
يۇزدىن بىرى تېپىلمايدۇ ، دېدى . بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي
ئولتۇرغان نادەم : خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى بولغان ئادەم
خېيىمخەتەردىن ، ئۆلۈمدىن ، جاپادىن قورقمايدۇ ، خەلقنىڭ ئەڭ
يېقىن سىردىشى ، غەمگۇزارى ، مېھرىبانى بولالايدۇ ، ـــ دەپ
ئويلىدى . نادەمنىڭ كۆز ئالدىغا ئەخمەتجاننىڭ ئۇنى چېرىكلەر
زورلۇقىدىن قانداق قۇتۇلدۇرغانلىقى ، شتاب ئالدىدا پوستا تۇر-
غاندا ، ئۇنى تونۇپ قالغانلىقى ۋە كۆرەش قىلىش روھىغا قانداق
ئىلھام بەرگەنلىكى ، ھەرقاچان تەبەسسۇم جىلۋىلىنىپ تۇرغان
نۇرلۇق چىرايى تېخىمۇ ئېنىق ھالدا گەۋدىلىنىپ كەلدى ۋە ئۇ
شۇنداق رەھبىرىنىڭ بولغانلىقىدىن پەخىرلەندى ، سۆيۈندى ،
غۇرۇلاندى...

كۇن ئولتۇرۇپ كەتتى . جۇڭغار دالىسىنى ئاستا ـ ئاستا
قاراڭغۇلۇق قاپلاشقا باشلىدى . چەكسىز كەتكەن قۇملۇق ، شې-
غىللىق ، قومۇشلۇق ، يۇلغۇن ـــ سۆكسۆكلۈك دالىدا ماشىنـ-
نىڭ گۇركىرىگەن ھەيۋەتلىك ساداسى ياۋايى ھايۋانلارغا ۋەھىمە
سېلىپ ئۆتەتتى . زەھەردەك ئاچچىق شامالمۇ باشلىنىپ قالدى .
بۇ يەرلەردە 4 ـ ئاينىڭ باشلىرىدىمۇ خېلىلا سوغۇق بولاتتى .
ئاچچىق شامال يۇزلەرگە يېڭىدەك سانجىلاتتى . ماشىنىدا ئول-
تۇرغانلار قىش ئوزۇقىڭنى ، ياز يېپىنچاڭنى دېگەندەك ئاتايىن
ئېلىۋېلىپ ، كىيىشىۋالغان جۇۋىلىرىنىڭ ياقىسىنى كۆتۈرۈۋې-
لىشتى . شۇ ئاردا ئوچۇق ھاۋا بىردىنلا بۇزۇلدى ـ دە ، لەپىلـ-
دەپ قار يېغىشقا باشلىدى . بىردەمدىلا ئولتۇرغانلارنىڭ ئۈستـ-
ۋېشىنى ئاپئاق قار چۈمكىدى . بۇغۇ مەيلىدى ، مۇنۇ پېشكەللىك
ئۇلارنىڭ جېنىغا تەگدى :

Altun

ئىتتىك كېتىپ بارغان ماشىنا تۈيۈقسىزلا «ۋاچ» قىلىپ توختاپ قالدى . جۈۋىلىرىنىڭ ياقىلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ ، غەمسىز ئولتۇرغانلار ئالدى ـ ئارقىسىغا يىقىلىپ كېتىشتى .

ـــ چاتاق چىقتى ، يولداشلار ، ـــ دېدى شوپۇر كابىنكىدىن بېشىنى چىقىرىپ ، ماشىنىنىڭ چىرىغى بۇزۇلدى !

ـــ ماڭالماسمىزمۇ ؟ ـــ دېدى نىزامىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ ، ھەممىسى ئۈستىدىكى قارلارنى قېقىشتى .

ـــ قانداق قىلىش كېرەك ؟ قىسىمغا تېز يېتىش كېرەك ئىدى ، ئامال تېپىلماسمۇ ؟...

ئابدۇكېرىم ئاباباسۇف ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشتى ـ دە ، ئەلەم بىلەن تاماكا چېكىۋاتقان شوپۇرنىڭ يەلكىسىگە يېنىككىنە ئۇردى .

ـــ غەم قىلماڭ ، ئامال تاپىمىز ، ـــ شۇ ھالدا ئۇنىڭ يادىغا بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇن بىر ئىسكادرون مىللىي قىسىمىنى باشلاپ ئاقسۇغا چۈشكەن چاغدىكى بىر ئىش كەلدى ، ئۇنىڭغىچە ماشىنىنىڭ ئۈستىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى پەسكە چۈشكەنىدى .

ـــ قاراڭلار ، ـــ دېدى ئابدۇكېرىم شۇ ئىشنى ئېسىگە ئېلىپ ، ـــ بىز ئاقسۇغا چۈشۈپ ، كونا شەھەرنى ئېلىپ ، يېڭى شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشقا تەرەددۇتلىنىۋاتقان چېغىمىزدا ، شەھەرنى مۇداپىئە قىلىۋاتقان گومىنداڭ قىسىملىرى ھەر كۈنى كەچتە سېپىلغا نۇرغۇن چىراغلارنى ئېسىپ قويۇپ ، سېپىل ئاستىنى يورۇتۇۋەتكەن ۋە بىزنىڭ ئۇ يەرگە يېقىنلىشىشىمىزغا ئوڭايسىزلىقلارنى تۇغدۇرغانىدى . بىز سىنچىلاپ قاراپ ، ئېسىلغان چىراغلارنىڭ پىششىق خىش ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدۇق ، دېمەك ، ئۇلار پىششىق خىشنى ھېنزىنغا چىلاپ ، تويۇندۇرۇپ ئاسقان ۋە يانداۋرغانىكەن . ئۇلار شۇنداق ئاماللارنى تېپىپ ، ئۆزىنى مۇداپىئە قىلغان يەردە ، بىز ئامال تېپىپ ، بۇ پېشكەل-

لىكنى يېگىپ ، سەپىرىمىزنى داۋاملاشتۇرالماسمىزمۇ ؟ تاپىـ
جىز ، نى ئاماللارنى تېپىپ ، كۆچلۈك دۈشمەنلەرنى يەڭدۇق ،
ئۇنىڭ ئالدىدا بۇ «دۈشمەن» نېمە !...

ھەممىسى ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى .

ئۇ ئۆزىگە خاس تېتىكلىك ، چاققانلىق بىلەن ماشىنىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ، ماتور ئۈستىگە يېپىلغان ، قەۋەتلىنىپ شىرىلغان لاتىنى ئالدى ـ دە ، ئۇنى ئاپتولىغا مىلەپ ، سەرەڭگە يېقىپ تۇتاشتۇردى . ئوت لاۋۇلداپ ياندى . يورۇقتا ئەتراپتىكىلەرنىڭ تەبەسسۇم جىلۋىلەنگەن چىرايى كۆرۈندى ۋە چۆلگە قايتا ھايات كەلگەندەك تۆت ئەتراپ يوپيورۇق بولۇپ كەتتى .

ـــ بۇ قالتىس ئېسىل چارە بولدى ، مېنىڭ ھۈنىرىمگە يېڭى بىر ھۈنەر قوشۇلدى ، ـــ دېدى شوپۇر خۇشاللىقتىن يايراپ ، ـــ ئەڭ ياخشىسى بۇنىڭغا بىرئاز بېنزىن ئارىلاشتۇ ـ رايلى ، ـــ ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، روكايىتكىنى ئېلىپ ئابباـ سۇفقا سۇندى . ئابباسۇف مايغا چىلانغان ھېلىقى لاتىنى روكايىتـ كىغا باغلىدى .

ئابباسۇفنىڭ چارىسىگە قايىل بولۇپ ، تەسىرلەنگەن نادەم ئۆزلۈكىدىن ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېيتتى :

ـــ بۇنى مەن تۇتاي ، ئەكېلىڭ .

ـــ قېنى ، ئال نادەم ، دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىشتىن كەم ئىش ئەمەس بۇ ، ـــ دېدى نىزامىدىن .

نادەم مەشئەلنى تۇتۇپ ، ماشىنىنىڭ قانىتىدا ياتتى . ماشىنا قوزغالدى ۋە بارا ـ بارا ئىتتىكلەپ ماڭدى . قاراڭغۇلۇقنى يورۇتۇپ كېتىپ بارغان مەشئەل خۇددى دېڭىز دولقۇنلىرىنى يېرىپ ماڭغان كاراپتەك ھەيۋەتلىك تۇس ئالغاندى . ئۇنىڭ يورۇقىدا تاشيول ۋە ئۇنىڭ ياقىلىرىدىكى يۇلغۇنلارنىڭ قېنىق ھال رەڭ ھەم قىزىللىقى ئوچۇق كۆرۈنەتتى .

بىرنەچچە كىلومېتىرلىق مۇساپە بېسىلغاندىن كېيىن ، لاتا

كۆيۈپ تۈگىدى .

ـــ ئەمدى ئامالىمىز كۆپ ، ـــ دېدى ئابدۇكېرىم ۋە پىيىمسىنىڭ قونچىنى كېسىپ ، سۈنۈپ بەردى .

مەشئەلنى تۈتۈپ ، مۇھىم سەپەر يولىنى يورۇتۇپ كېتىپ بارغان نادەمنىڭ خىياللىرى دولقۇنلانماقتا ئىدى . ئۇ ئەلۋەتتە مۇزلىدى ، قوللىرى قېتىپ قالدى ، لېكىن ھېچنېمىنى سەزمەيتتى . ئازابلىق ئۇزاق مۇساپە جەريانىنى كېزىۋاتقان خىياللىرى ھەممىنى ئۇنتۇلدۇرغانىدى . غۇلجىدىن تارتىپ مۇشۇ يەرگىچە ۋە نېرىغىچە ئۇ بۇ يوللارنى قانلىق جەڭ بىلەن بېسىپ ئۆتكەن ، ئۇلۇغ مەقسەت يولىدا دەھشەتلىك زۇلمەت بىلەن نەيزىلەشكەن ، پۈتۈن بەدىنىدىن زەھەر چېچىپ تۇرىدىغان مەخلۇقلار بىلەن ئېلىشقان··· نى ـ نى ئارسىلانلار شۇ يولدا قانسىراپ ، ئەزىز جانلىرىنى قۇربان بەرگەن ۋە مۇشۇ دەشت ـ باياۋانلاردا قەبرىسىز قالغان ، يۈلغۇن قىزارغان مۇشۇ دالىلارغا ئۇلارنىڭ قانلىرى سىڭگەن··· قەھرىمانلار كۆتۈرگەن مەشئەللەر ئەسىرلەردىن بېرى زۇلمەت باسقان مۇشۇ دالىلارنى يورۇتقان ، ئەمدىلىكتە ئۇنى ئۆچۈرۈپ قويۇش مۇمكىنمۇ ؟ ياق ، ياق ، ئۇنى ئۆچۈرۈپ قويۇش ـــ ئۆزىمىزنى يوقىتىش بىلەن تەڭ ، بۇ مەشئەل ئۆچمەيدۇ ، تېخىمۇ زۇلمەت باسقان تالاي دالىلارنى يورۇتىدۇ ! بۇ مەشئەل قولدىن ـ قولغا ئۆتىدۇ ، دەھشەتلىك بورانلارغا سوقۇلىدۇ ، ئەمما قان بىلەن بويالغان ئازادلىق بايرىقىدەك يىقىلمايدۇ ! يىقىلمىدىغۇ ، قورغاننىڭ تېشىدىن ئۇرغان دەھشەتلىك قار ـ شۇۋىرغانلارمۇ ، قورغاننىڭ ئىچىدىن چىققان ئېزىتقۇ قۇيۇنلارمۇ يىقىتالمىدىغۇ !··· بۇ مەشئەل مۇشۇ چۆللۈكلەردە قەبرىسىز قالغان ئارسىلانلارنىڭ بىرگە قالدۇرۇپ كەتكەن ئارزۇ ـ ئارمىنى ، ئۈمىدى ··· ئۇنى ھەرگىز ئۆچۈرۈپ قويغىلى بولمايدۇ ، ئۆچمەيدۇ ! ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز مۇشۇ مەشئەلنى تالاي قېتىم كۆتۈرۈپ چىققان ، لېكىن ئاداققىچە ياندۇرالمىغان···

بۇگۈنچۇ ؟ مىڭلىغان - ئون مىڭلىغان ، مىليونلىغان جان پىدا مەردلەر بۇ مەشئەلنى كۆتۈرمەكتە ، ئەمدى ئۆچمەيدۇ ، مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ !

نادەمنىڭ خىياللىرى بارغانسېرى جۈشقۈنلاشماقتا ئىدى...

ئۇ ئويلىدى : بىزنىڭ يولىمىز ئۇزلۇكسىز داۋاملىشىدۇ ، بىز مۇشۇ مەشئەلنى كۆتۈرۈپ ، دەشت - بايا ۋانلارنى بېسىپ ، تاغ - داۋانلارنى ئېشىپ ، ئازادلىق مارشىنى ياڭرىتىپ ماناس دەريىسى بويىغىچە كەلدۇق ، مەردانە يۈرۈشىمىز مۇشۇنىڭ بىلەن تۈگەپ قالامدۇ ؟ ياق ، ئۇزلۇكسىز داۋاملىشىدۇ . غەلىبە بىلەن ئۇرۇمچىگە كىرىمىز ، ئۇ يەردىنمۇ ئۆتىمىز ، كۆك ئاسماننىڭ تېگىدە ئانا مېھرىدەك ئىسسىق ئەمما ناتونۇش يەرلەر ، چۆللەر ، شەھەرلەر بار ، ئۇ يەرلەردىنمۇ ئاشارمىز ، كۈنلەپ ، ھەپتىلەپ ، ئايلاپ ، بەلكى يىللاپ ئازابلىق يوللارنى يەنە باسارمىز . ئەمما ، بۇ كۈنلەر ، ئايلار ، يىللارنى شۆھرەت ، شان - شەرەپ بىلەن بىزەپ ، تارىخقا يازىمىز . كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىز بىزدىن رازى بولغۇدەك ئۈتۈقلار قازىنىمىز ، تارىخ بەتلىرىنى ئاجايىپ مۆجىزىلەر بىلەن تولدۇرۇۋېتىمىز !...

مەشئەل يورۇقىدا توختاۋسىز يۈرگەن ماشىنا ئەللىك نەچچە كىلومېتىر يولنى شۇ يوسۇندا بېسىپ شىخۇغا يېتىپ بارغۇچە پىيىمسىنىڭ قونچى كېسىلمىگەن بىرمۇ ئادەم قالمىدى .

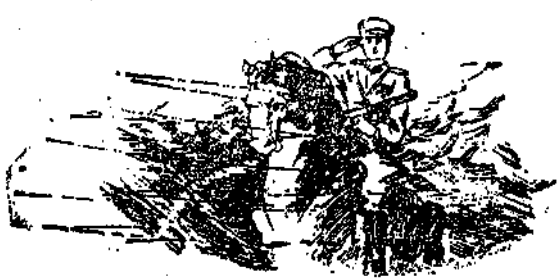

يىگىرمىنچى باب

ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى مىللىي ئارمىيە بىلەن شەرقىي قىرغىقىدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ بىر - بىرلىرىگە مىلتىقلىرىنى تەڭلىشىپ ئۆتكەن تۆت يىللىق تارىخى ئاياغلاشتى . گومىنداڭ ئارمىيىسى مىلتىقلىرىنىڭ ئىستوۋۇللىرىنى يەرگە قارىتىپ ، ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ ، يولىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۆتتى . داغدام يول باش - ئۇچى كۆرۈنمىگەن ھالدا ئىچىلدى !

مىللىي ئارمىيىنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرىگە يېڭىدىن كىيىم تارقىتىپ بېرىلگەن بولسىمۇ ، ئۇلار يەنە ئۆتۈكلىرىنى مايلىشىپ پارقىرىتىۋەتتى ، چاچلىرىنى ياستىپ ، ساقال - بۇ- رۇتلىرىنى ئالدۇردى . ھەمشىرە قىزلار ئەينەككە نەچچە رەت قارىشىپ ، ئۆزلىرىنى تۈزەشتۈردى . ھەممىنىڭ يۈزلىرىدە ھايا- جان ھېسلىرى جىلۋىلىنىپ ئوينايتتى . يۈرەكلىرى دولقۇنلا- نىپ ئۇراتتى ... جەڭچىلەرگە تۆت يىلدىن بېرى ماكان بولغان بۇ يەر تۆت يىلدىن بېرى كۆرۈلمىگەن قاينام - تاشقىنلىققا چۆمۈلدى . چۈنكى ، بۇگۈن كۈتكەن كۈن — ئۇرۇمچىگە كى- رىش كۈنى كەلگەنىدى .

بىرىگادا كوماندىرى گېنېرال مايور نىزامىدىن پولكلىرىنى باشلاپ يولغا چىقتى ، قەھرىلىك ، كۈچلۈك شىر ۋە يولۋاسلار يولغا چىقتى . قانچە - قانچە يىللىق تەشنالىقلار ، زارىقىپ كۈتۈشلەر يۈز ئاچتى !... يۈرۈش باشلاندى !

ئۇلار ماناس بازىرىدىن ئۆتكەندە ، يولىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ تەنتەنە ، ئالقىش ياڭرىتىۋاتقان ئادەملەر ئۆزلىرىنى تۇتۇ-

ۋالالماي ۋارقىراشتى :

ــ توختىساڭلارچۇ ! ... سىلەرنىڭ بۇ مۇبارەك قەدىمىڭ-
لارنى قانچىلىك كۆتكىنىمىزنى ئاڭلىساڭلارچۇ !...

ئارزۇلۇق كۈنلەرگە يېتىش ــ كىشىلەر قەلبىدىكى يۈك-
سەك نىيەتنىڭ يۈز ئېچىشى . ئۇلار قانچە يىل ئاشۇ ئارزۇلار
ئىشقىدا يېنىپ تولغانمىغان ؟ ... روھىي ئازاب ئېغىرلاشقانسېرى
مۇشۇ جەڭچىلەرنىڭ دەريادىن ئۇزۇپ ئۆتۈپ ، ئۆزلىرىگە باشپا-
ناھ بولۇشنى ، ئۆكسىگەن كۆڭۈللىرىنى بەزلىشنى ، يارىلانغان
يۈرەكلىرىنى داۋالىشنى زارىقىپ كۈتمىگەن ؟ !... تۆت يىل ئاز
ۋاقىتمۇ ، شۇنچە يېقىن ، بىر ۋارقىرىسا يەتكۈدەك يەردە ، مۇشۇ
دەريانىڭ غەربىي قىرغىقىدا ، مەردانە قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتقان
تارىخ ئېقىمى ئەجەب توسۇلۇپ قالدى ــ ھە ! ... نېمىدېگەن
رەھىمسىز تارىخ بۇ ! ... سېپىلنىڭ ئۈستىدە قاراۋۇللۇقتا تۇر-
غان گومىنداڭ چېرىكىگە تىكىلىپ قويغان ئادەمنىڭ كۆزى
ئويۇلدى ، «ئاشۇ ئەزىمەتلەر دەريادىن تېزرەك ئۆتسە نېمە
بولار ؟ » دەپ قويغان ئادەمنىڭ كاللىسى چېپىلىپ ، كوچىلاردا
نەچچە كۈن سازايى قىلىندى ، «تاملارغا تەشۋىقات ۋەرەقىسى
چاپلىغان كىم ؟ » دەپ نەچچە يۈزلىگەن ئادەم گۇمانلىق بولۇپ
تۇرمىلەرگە تاشلاندى ... ئادەملەر قاتتىقراق يۆتىلەلمىدى ، ھەتتا
توخۇلار دانلاپ كوچىلارغا چىقالمىدى... مانا ئەمدى يەلكىلەرنى
بېسىپ تۇرغان تاغدىن ، شۇنداق ئېغىر روھىي ئازابتىن قۇتۇل-
دۇرغان مۇشۇ جەڭچىلەرگە ئۇلارنىڭ ئېيتىدىغان يۈرەك سۆزلە-
رى ئازمۇ ؟ ... ماشىنىلار بىردەم توختىسا نېمە بولار ؟ ...

ماشىنىلار كالۇنىنىسى گۈرۈلدەپ توختىماي يۈرمەكتە ئە-
دى . جەڭچىلەر كىشىلەرنىڭ ئەك چوڭقۇر يۈرەك قاتلىرىدىن
ئىختىيارسىز ئېتىلىپ چىقىۋاتقان سۆزلىرىدىن ھاياجانلىنىپ
قوللىرىنى پۇلاڭلىتاتتى ۋە جەڭگىۋار مارشلارنى ياڭرىتاتتى .
بازار ئىچىنى زىلزىلىگە سالاتتى ... ماشىنىلار كالۇنىنىسى قۇتۇ-

پی ، سانجىدىنمۇ خۇددى شۇنداق ئالقىش ـ تەنتەنە سادالىرى ئىچىدە ئۆتتى .

ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن باش ـ ئۇچىغا كۆز يەتمەيدىغان ماشىنىلار سىپى يىقىلغان تاشقا كەلگەندە توختىدى . كوماندىر ـ جەڭچىلەر ماشىنىدىن چۈشتى .

11 ـ ئاي ـــ ئىككى ـ ئۇچ قېتىم قار يىغىپ ، ئۇرۇمچىگە خېلىلا سوغۇق چۈشۈپ قالغان چاغ . يەرلەر توڭلىغان ، ئېرىق ـ ئۆستەڭ سۈلىرى قاتقان ، ئەمما كىشىلەر قەلبىدىكى مىللىي ئارمىيىنىڭ يېتىپ كېلىشىگە بولغان تەشنالىق سوغۇقتىن ئۈستۈن . يۈرەكلەر قىن ـ قىنىغا پاتماي خۇددى باھار تەنتەنىسى جەۋلان قىلىدۇ ، كوچىلارغا ئەر ـ ئايالـلار ، بوۋاي ـ مومايلار ، بالىلار تولۇپ كەتكەن ، بەزىلەر كوچىغا كۆڭلەكچانلار يۇگۈرۈشۈپ چىققان ، ھەممىنىڭ ئاغزىدىن : «كەلدى ، كەلدى ! كېلىۋاتىدۇ !...» دېگەن يۈرەك يېرىلغۇدەك خۇش خەۋەرلەر ياڭرىماقتا ...

بىرىگادا شەھەر رايونىغا قاراپ يەرلەرنى گۈرسىلدىتىپ پىيادە ماڭدى . بېشىغا ئاق قۇلاقچا ، ئۇچىسىغا ماش رەڭلىك شىرىغان چاپان ، گەلەپى شىم ، ئايىغىغا پارقىرىغان ئۆتۈك كىيگەن جەڭچىلەر تۆتتىن بىر رەت تۈزۈپ ، ھەيۋەت بىلەن قەدەملىرىنى تەكشى ئېلىپ يۈرمەكتە ئىدى . نويابىر قۇياشىنىڭ ئالتۇن نۇرلىرىدا ئۇلارنىڭ پېشانىسىدىكى كاكار ، مۇرىلىرىدىكى توچكا ، بالداق ، يۇلتۇزلار ، كۆكسىدىكى مېدال ـ ئوردېنلار ۋالىلداپ پارقىرايتتى . كۆزلەرنى چاقنىتاتاتتى ، يۈرەكلەرنى ھاياجانلىق ئۇچقۇنلار قاپلايتتى ...

ناخشا باشلاندى ، جەڭگىۋار ناخشىلار ـــ جەڭچىلەر قەلبىدىكى سادالىرى جەڭگىۋارلىقنىڭ تەنتەنىسى :

ئال قولۇڭغا قىزىل تۇغنى ،
بەرمە دۈشمەنگە ھېچ ئۇنى .

دۇشمەن سوزسا بىزگە قولىنى ،
يانجىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !

تەشنالىق ـــ كىشىلەر قەلبىدىكى ئەڭ ئېغىر روھىي ئازاب . يولىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرغان ، تەنتەنە قىلىۋاتقان مۇشۇ ئادەملەر ھەيۋەتلىك تۇستە يەرلەرنى تەۋرىتىپ ، مارشلار ياڭرىتىپ كېلىۋاتقان بۇ قۇدرەتلىك قوشۇننى قانچىلىك تەشنالىق بىلەن كۈتىمىگەن ؟ ! ... كىشىلەر ھازىر شۇ روھىي ئازابلاردىن قۇتۇلۇپ ، تەشنالىقىغا يەتكەن ، ھەر قەلب ئىگىسىدە ئىپتىخار ، غۇرۇر ۋە پەخىرلىنىش تۇيغۇلىرى يانغان ...

ئەنە بىرىگادىنى باشلاپ ئەڭ ئالدىدا لەپىلدىگەن بايراق ـــ ئەڭ دەسلەپتە بىرنەچچە ئادەم نىلقىنىڭ تاغ چوققىلىرىغا قاراپ ، مىڭلىغان ـ يۈزمىڭلىغان ئادەملەرگە ئازادلىقتىن بېشارەت بەرگەن بايراق ، نىلقا پارتىزانلىرى قىقاس ـ چۈقانلار بىلەن شەھەرگە بېسىپ كىرىپ ، گومىندانڭ ئارمىيىسىنىڭ غۇلجىدىكى قوماندانلىق شتابىنى كۈمپەيكۈم قىلىپ ، شەھەرنىڭ سۈزۈك ئاسمىنىدا لەپىلدەتكەن بايراق ، ئىلى ۋادىسىدىن ـــ ماناس دەرياسى ۋادىلىرىغىچە ، ئالتاينىڭ ھەيۋەتلىك تاغلىرىغىچە يۈزلىگەن ـ مىڭلىغان ۋەتەن ئوغلانلىرى ئەزىز قانلىرىنى قۇربان قىلىپ ، قولدىن ـ قولغا ئېلىپ كۆتۈرگەن بايراق ، تاپان ئاستىدا چىققان قۇيۇنلار ، ئېزىتقۇلۇق تەتۇر شامالىلاردا يىقىلمىغان بايراق ـــ ئەنە ئېۋۇلان قىلىپ كەلمەكتە ! ئۇ بوران ـ چاپقۇنلاردا ئۆچمىگەن ، تاۋلانمىغان مەڭگۈ يىقىلماس بايراق !

ئەنە ، بىرىگادا كوماندىرى ـــ بېشىغا ئاق قۇلاقچا ، ئۇچىسىغا سۈررەڭلىك شىنىل ، ئايىغىغا قارا خۇرۇم ئۆتۈك كىيگەن مۇرىسىدە گېنېرال مايورلۇق ئۇنۋان ، كۆكسىدە «سادالىقت» ، «پىدائي» لىق ، «باتۇر» لۇق ئوردېنلىرىنى چاقنىتىپ سۈرلۈك نىزامىدىن كەلمەكتە . ئۇ ئىلى مىللەتلەر گىمنازىيىسىدە

ئوقۇغۇچىلارغا شۇنداق سۈرلۈك قىياپەتتە : ئويغانغان خەلق ئالـ
دىدا گومىنداڭ چىرىگەن كۈچ ... دەپ دەرس ئۆتكەن ، ئۇ
مەخپىي تەشكىلاتقا ئىشتىراك قىلغان ، نىلقا تاغلىرىدا پارتىزانلار
ئوتتۇرا ئەترىتىگە باشچىلىق قىلىپ ، غالۋاراپ چىققان گومىن-
داڭ قىسىملىرىغا ئوت ئاچقان چاغدا ، ئۇنىڭ چىرايى شۇنداق
سۈرلۈك تۈس ئالغان ؛ ئۇ ئۆز پولكىنى باشلاپ جۇڭغار دالىلى-
رىنى كەزگەن ۋە شىخۇدىكى ئۇچ كۈندۈز ، تۆت كېچىلىك ئەڭ
كەسكىن جەڭگە شۇنداق ھالەتتە يېتەكچىلىك قىلغان ؛ ئۇ ئالتاي
تاغ ـدالىلىرىدا قۇيرۇچۇقلار بىلەن ئېلىشقاندا ، جان تىكىپ
پولك بايرىقىنى ساقلىغان ، ئۇ ئۆز بىرىگادىسىنى باشلاپ «قۇيۇۋد-
لار » نى ئازاد رايوندىن سۈرۈپ چىققاندا ، ئۇنىڭ چىرايى شۇنداق
سۈرلۈك تۈس ئالغان . ئۇ شۇ تاپتا ـــ ھېسابسىز نۇرغۇن قانلار
بەدىلىگە كەلگەن ئازادلىق تەنتەنىسى ئىچىدە سۈرلۈك قىياپەتتە
كېتىپ بارغىنىدا ، پاراسەتلىك كوماندىر ئەنۋەرنى ، ئىنقىلابنىڭ
سادىق ، جەڭگىۋار ئوغلانلىرى باتىرغازىنى ، جامالىدىننى ۋە
مىڭلىغان قۇربانلارنى ئويلىمىدى دەمسىز ؟ !... ئۇنىڭ پېشانـ
سىگە چۈشكەن قورۇقلار ، چېكىلىرىنى ئارىلىغان ئاقلار ، ئازاب-
لىق ، ئۇنتۇلماس يىللارنىڭ يالدامىسى ئىكەنلىكىنى يولنىڭ
ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ ئالقىش ياڭرىتىۋاتقانلار بىلەمدىكىن ؟ ...
ئىنسانىيەت تارىخىغا يېزىلغان جەڭگىۋار قۇرلار ئۆچمەيدۇ ،
كەلگۈسى ئەۋلادلار بۇ تارىخنىڭ بېشىدىكى مۇشۇ جەڭگىۋار ئا-
دەملەرنى مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ !

قوشۇنلار ئاياغلىرىنى بىر رىتمدا «گۈپ ـ گۈپ» بە-
سىپ ، جەڭگىۋار ناخشىلارنى ياڭرىتىپ كەلمەكتە . كىشىلەر
ئۆز قوشۇنلىرىنىڭ شۇنچىلىك قۇدرەت تاپقانلىقىدىن ، شۇنچە-
لىك مۇنتىزىملاشقانلىقىدىن ھاياجانلىنىپ ، پەخىرلىنىپ ، كۆز
بۇلاقلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان ئۇنچىدەك ياشلىرىنى ئېرىتماقتا ،
بەزىلەر ئۇنلۇك ـ ئۇنلۇك ۋارقىراپ :

ـــ ئىسىت تۆت يىل ، ماناس بويىدا ئۆتكەن تۆت يىل ،... بۇرۇنراق كەلسەڭلەرچۇ كاشكى . بىزنىڭ قايغۇلىرىمىز ، پاجىئەلىرىمىز مۇنچىلىك كۆپىيىپ كەتمەس ئىدى... ـــ دېيىشمەكتە .

ئەنە ، ئۆز پولكىنى باشلاپ سىرتق بۇرۇتلۇق ، پولكوۋنىك گايىت كەلمەكتە . يىگىرمە يىللىق ھاياتى كىشىلەر ئىشكىدە ئۆتكەن نامرات ، ئۇ بۇگۇن ئەسىرلەر ئارزۇسىنى چۈشەنگەن ، ئىنقىلاب دۇلدۇلىنى چاپتۇرغان كوماندىر ... تارىخنى ئەمگەكچىلەر ياراتقان دېگەن ھۆكۈم ، ئۇنىڭ بىسىپ ئۆتكەن ھاياتىدىن ئىسپاتلانمامدۇ ؟ !

ئەنە ، قاراڭلار ، يىگىرمە ئىككى ياشلىق كاپىتان نادەم ناسىرۇپ كەلمەكتە . ئۇ تۇنۇگۇنلا ئەختەمباينىڭ بالا مالىيى ئەمەسمىدى . ئۇ ھاياتقا ئانىسىنى ، ئىنىسىنى بېقىش ئىستىكىدە كىرگەن ، ھازىر ئۇ ئىنقىلابىي دەۋرنى ، مىليونلىغان جاپاكەش خەلقنىڭ ئارزۇسى ، تىلىكى ، ئىرادىسى بولغان ئازادلىقنى يارات-قۇچىلارنىڭ بىرى ، دۇنيانى چۈشەنگەن ئەقىللىق يىگىت ، كۆك-سىگە قوش «باتۇرلۇق» ئوردىنى چىققان قەيسەر جەڭچى ! ئۇنىڭ يۈزلىرى قارىداپتۇ ، لېكىن جەڭگىۋار يۈرۈشلەردە ، دۈشمەن ئىستىھكاملىرىغا ھۇجۇم قىلغانلىرىدا ، قەھرىتان سوغۇقلاردا كۆزلىرىدە يانغان ئوت ھېلىمۇ ئۆچكىنى يوق .

چاچلىرىنى قۇلاقچىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرغان ، مەيدىلىرىدە ئوردىنلارنى پارقىراتقان ، قەدەملىرىنى تەكشى يۆتكەپ ھەيۋەت بىلەن كېلىۋاتقان ھەمشىرە قىزلار سېپى ، كىشىلەرنى تېخىمۇ كۈچلۈك ھاياجانغا سالدى ۋە ئۇلار ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالمىدى ، كۆز ياشلىرىنى توختىتىۋالالمىدى :

ـــ ئوغۇللار بىلەن تەڭ مەيدانغا چىققان قىزلارغا سالام !...

ـــ بارىكاللا سىلەرگە !...

Altun

ـــ ياشاڭلار ، ۋەتەننىڭ قەھرىمان قىزلىرى !...

ئەنە ، رەيھان ـــ پودپورۇچىك ھەمشىرە قىز ـــ دوختۇر-لۇق سومكىسىنى پۇلاڭلىتىپ كەلمەكتە . ئۇ ئانىسىنىڭ زارىغا باقماي ، ۋەتەن ئىشقىدا تەپكەن يۇرىكىنىڭ قوماندانلىقىدا ئىنقىلابنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدىن بوران قۇشىدەك مەغرۇر ئۇچۇپ كەلگەن قىز ! نۇزۇگۇم ، يەتتە قىزلىرىمنىڭ ئارمانلىرىغا ۋارىسلىق قىلغان ، تەڭلىك ، باراۋەرلىك ، ئازادلىققا جەڭلەر بىلەن يەتكەن قىز ! «چىچى ئۇزۇن ، ئەقلى قىسقا» دېگەن ئەپسانىنى يەر بىلەن يەكسان قىلغان قىز !...

ئەنە ، تاۋقىش ، ئۆزىگە دەل قىلىپ تىكىلگەن ھەربىي كىيىم قالتىس ياراشقان تاغ بالىسى ، كۆكسىدە «پىدائىي» لىق ئوردىنى ، ئۇنىڭ دۇپدۇگلەك قارا كۆزلىرى ئوينىاپ كەتكەن ...

كىشىلەرنى زوقلاندۇرۇپ ھەيۋەت بىلەن يۇرۇۋاتقان قوشۇنىڭ ناخشىلىرى يەتتە قات ئاسمانغا يەتكەن ، ئۇرۇمچى كوچىلىرىنى جانلاندۇرۇۋاتقەن :

دۇشمەن سوزسا بىزگە قولىنى ،
يانجىپ تاشلايمىز بىز ئۇنى !

ناخشىلارنىڭ بىرى تۈگىسە ، يەنە بىرى باشلىناتتى :

ئاڭلا ئەي ۋەتەن بالىلىرى ،
شامالىلاردىن خەۋەر بارىدۇ .
...

بىر موماي ئېسىدەپ يىغلاپ ۋارقىرىۋەتتى :

ـــ ئۆزلىرى شۇنچە چىرايلىق ، مېڭىشلىرى شۇنچە چىرايلىق ، ناخشىلىرى ئاندىن چىرايلىق ...

قوشۇنلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى . گۇرسىلدىگەن رىتىم-
لىق ئاۋازلار بىسلىمايتتى . ئۆز قوشۇنلىرىنى شۇنچىلىك جاسا-
رەتكە تولغان ھالدا كۆرۈپ قىن ـ قىنىغا پاتماي قالغان كىشى-
لەرنىڭ ئارزۇلىرى كۆپ ئىدى : جەڭچىلەرنى ئۆيلىرىگە ئاپار-
سا ، ئېسىل تاۋاملىرى بىلەن مېھمان قىلسا ، كۈتسە ، گەپلىرىنى
ئاڭلىسا ، ئۆزلىرىنىڭ دەردلىرىنى تۆكسە ، ئىچ ـ قارىنىنى بو-
شاتسا ... دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق خاسىيەتلىك ئىش بولاتتى-
مۇ ؟ !...

بىرلىرى جەڭچىلەرگە ئۇسسۇزلۇق چاي ، تىلىم ـ تىلىم
قوغۇن ـ تاۋۇزلارنى سۇناتتى :

ـــ ئۇسسىغانسىلەر ، بىر يۇتۇم سۇ ئىچىڭلار... تىلىڭلارغا
بېسىڭلارچۇ...

بىرلىرى سامسا ـ گۆشگىردىلەرنى سۇناتتى :

ـــ يېمىسەڭلارمۇ ، قولۇڭلارغا ئېلىپ قويۇڭلار ...
بېشىمىز ئاسمانغا يەتسۇن !...

بىرلىرى لۆڭگە ـ ياغلىقلارنى تۇتاتتى .

ـــ يۈزۈڭلارنى ئېرىتىڭلار ، بىزگە تەۋەررۈك بولۇپ قالـ-
سۇن !...

گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى كۆرسە ، قولىدىكى ناننى يانچۇقىغا
سالىدىغان ۋە ياكى ھويلىسىدىكى توخۇلىرىنى كاتەككە سولايدى-
غان كىشىلەر ، بۇلارغا بېرىدىغان نەرسە تاپالمايۋاتاتتى . ئانا
قۇچىقى بۇنىڭدىن ئىسسىق ، بۇنىڭدىن مېھرىبان بولامدۇ ، خەلق-
نىڭ ئىشەنچىسىگە ، ھېمايىسىگە ، ھۆرمىتىگە ئىگە بولۇش ـــ
قوشۇننىڭ غەلىبە قىلىشتىكى تۈپ سەۋەبلىرىنىڭ بىرى . ئۆ-
زۈڭنى ئەمەس ، خەلقنى ئويلىساڭ ، مەڭگۈ ياشايسەن ، ئۇلغىيى-
سەن !...

پاھ... قاراڭلارچۇ ! تېخى ھەيۋەتلىك ـ سەلتەنەتلىك يۈ-
رۈشلەر ئەمدى باشلىنىۋاتىدۇ :

زەمبىرەكلەر ، مىنامىيوتلار ، ئايروپىلان ، تانكا ئاتارلار ئېـ
غىر تىپتىكى پىلىموتلار سەپلىرى ئاجايىپ سۇر بىلەن ئۆتۈشكە
باشلىدى . بۇ ئېغىر قوراللار گومىنداڭ قىسىملىرىدىن غەنىيـ
مەت ئېلىنغان قوراللار بولۇپ ، ئۇنىڭغا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمـ
تىنىڭ ئاي ـ يۇلتۇزلۇق بەلگىلىرى بېكىتىلگەن .
ـــ يېقىنقى يۈز يىلدىن بېرى بىر كەلگەن نۆۋەت بۇ ! ـــ
دېدى پەلتولۇق ، بوينىغا شارپا ئورىغان ئادەم كۆزلىرىدىن ئوت
چاقنىغان ھالدا ، ـــ مۇنداق مۇنتىزىم ، مۇنداق خىل قوراللاڭـ
غان قىسمىنى بىزنىڭ تارىخىمىز تېخى كۆرمىگەن ...
ـــ بىز تارىختا مەدەنىيەتلىك ، قۇدرەتلىك خەلق بولۇپ
كەلگەن ، ـــ دېدى ئۇنىڭ ھەمرىيىسى قاما قۇلاقچىلىق ئا ـ
دەم ، ـــ لېكىن ئەسىرلەردىن بېرى خەلقىمىز ئاز خورلۇق
كۆردىمۇ ، ناھىمىز ئۆچەي ـ ئۆچەي دەپ قالغان . يۈز ئاچتۇق .
قۇمغا كۆمۈلگەن ئالتۇن ھامان ئېچىلىدۇ .
تېخىمۇ ھەيۋەتلىك ھالدا ئاتلىق قىسىملار ئۆتۈشكە باشلـ
دى . كىشىلەر تېخىمۇ كۆچلۈك ھاياجاندا ئالقىش ـ تەنتەنە
ياڭرىتىشتى... قومۇش قۇلاقلىق بوز ئاتلار ئۈستىدە لاچىندەك
ئولتۇرغان جەڭچىلەر بىر قولىدا ئاتنىڭ تىزگىنىنى ، بىر قولـ
دا بوينىدىن ئېسىلغان ئاپتوماتنى تۇتۇپ ، مەغرۇر كەلمەكتە
ئىدى . ئاتلار مارشقا دەسسەپ ، سەپلىرىنى بۇزماي ئاياغلىرىنى
تەكشى ئالاتتى . ئاتلارنىڭ ئالدى ئوڭ پۇتىغا قىزىل لېنتىلار
چىگىلگەن ، پۇتۇن قىزىل لېنتىلىق ئاياغلار بىر تاشلانسا ، لېنـ
تىسىز ئاياغلار بىر تاشلىنىپ ، نۆۋەت قاتاردا قىلچىمۇ ئىلگـ
ىرى ـ كېيىنلىك كۆرۈلمەيتتى .
تەرەپ ـ تەرەپتىن ھاياجانلىق سادالار كۆتۈرۈلدى :
ـــ ئاپىرىن !... قوشۇنلىرىمىزنىڭ قۇدرىتىگە ئا ـ
پىرىن !...
ـــ بارىكاللا !... قوشۇنلىرىمىزنىڭ يۈقىرى ھەربىي سەد ـ

ئىتىگە بارىكاللا !...

هاياجانلىق ھېسلارغا چۆمۈلۈپ كەتكەن كىشىلەر 1945 - يىل 9 - ئايدا مۇشۇ قىسىملار ماناس دەريا سىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا شىددەت بىلەن يېتىپ كەلگەندە ، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇمچىنى تاشلاپ قاچماقچى بولغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمەكتە ئىدى .

نەنىڭ — ئۇرۇمچىنىڭ تازا ئاۋات ، قايىنغان كەڭرى بازىرى . بۇ يەردە ئىككى غالىب ئارمىيە — گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى ئىككى تەرەپتىن ، غەرب ۋە شەرق تەرەپتىن قىستاپ كەلگەن ، ئىسكەنجىگە ئالغان ۋە ئۇلارنى تەسلىم بولۇشقا ، قول كۆتۈرۈشكە ، ئون ئىككى قىرلىق بايراقلىرىنى ئېگىز موما يا-غاچنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈرۈشكە مەجبۇر قىلغان ئارمىيە — جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئۇچراشتى . ئازادلىق ئارمىيىمۇ ئۇرۇمچىگە شۇنداق تەنتەنە ، ئالقىش سادالىرى ئىچىدە كىرگەنىدى . ئىككى ئارمىيە-نىڭ بۇ تارىخىي ئۇچرىشى شەنىگە ، ئۇرۇمچىنىڭ ، يەتتە ۋىلايەت-نىڭ ئۇزۇل - كېسىل ئازاد بولۇشى شەنىگە ئېگىز پەشتاقلاردىن ناغرا - سۈناي سادالىرى ياڭرىماقتا ، كىشىلەر يۈرەكلىرىنىڭ ئەڭ ئاستىنقى قاتلىرىدىن كۈلمەكتە ، شادلانماقتا ... جاراڭلاپ چېلىنىۋاتقان «شادىيانە» كۈيىگە كەلتۈرۈپ ئۈسسۈلغا چۈشكەن ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيمەكتە ئىدى .

ئۆز هاياجانلىرىنى باسالماي ئۈسسۈلغا چۈشمىگەن ئادەملەر قالدىمۇ ؟ !...

يۈرەك يېرىلغۇدەك خۇشاللىق دېگەن مۇشۇ : تالاي زامانلار-دىن بېرى مەھكۇملۇقتا قالغان مىللەتلەر ئۈچۈن مىللىي بارا-ۋەرلىك ، ئەركىنلىك ، ئازادلىققا ئېرىشىشتىنمۇ ئارتۇق بەخت بارمۇ ؟ ياق ، يوق !

كەچتە نادەم بىلەن رەيھان كوچىغا چىقتى . كۈننىڭ ئاخىر-

قى نۇرلىرى ئۇلارنىڭ يۈزلىرىدە جىلۋىلىنىپ ئويناپتتى . رەيھان ئۆز بەختىدىن قۇۋۇنغان ... ئۇ ھايانقا تويماپتتى . نادەم بىلەن يانمۇ يان ماڭغىنىغا قانماپتتى . ۋاي ئىسىت ... تېخى قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكىنى يوق ، بولمىسا ئۇ بېشىنى نادەمنىڭ مۈرىسىگە قويۇۋالغان بولاتتى .

— ئادەم نېمىشقا ئۆمۈرگە تويمايدۇ ؟ ئېيتىڭا نادەم ، ھەر بىر كۈن يېڭىدىن - يېڭى تۇيۇلىدۇ ؟ — رەيھان كۆزلىرى بىلەن كۈلۈپ نادەمگە قارىدى .

— دوست بىلەن دۈشمەن ، ياخشى بىلەن يامان ، ئوڭ بىلەن تەتۈر بىر - بىرىگە ھەمراھ بولغانلىقى ئۈچۈن ! — نادەمنىڭ جاۋابى خۇددى بۈرۈن يادلىۋالغاندەك تېز ئېيتىلدى . قىز تەسىرلەندى :

— بەش يىلىمىز چىلىش بىلەن ئۆتتى... يەنە يېڭى چېلىشلار بىزنى كۈتۈۋاتىدۇ - دە ، ھە ؟

— بىز ئۇرۇش قىلغاندا ئۇ چاغدىكى كۈنلىرىمىز يېڭىدىن - يېڭى ئىدى ، ئەمدى كونا بولۇپ قالدى . يەنە يېڭى چېلىشلارنى قىلىشنىڭ كويىدا ياشايمىز . ئەنۋەر ئەپەندىمنىڭ ئارمانلىرىنىڭ تېخى ئوندىن بىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىدۇق ، باتىرغازىنىڭ ئىنتىقامىنى تېخى تولۇق ئالالمىدۇق...

— ئوسمانغۇ ئۇر - ئۇرغا قالغان چاشقان . چىكىنىگە قاچماق تۈگۈل ، يەتتە قات ئاسماننىڭ قەرىگە چىقىپ كەتسىمۇ ، ئۇ ئەمدى قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ .

— بىراق ، ئۇ دۇنياغا يېڭىدىن تۆرەلگەن ھاڭۋاقتى چاشقان ئەمەس ، ئايىغى ئىتتىك ، كۆزى ئۆتكۈر ، ھىيلىگەر چاشقان ، ئۇنى تۇتۇشقا ئاز كۈچ سەرپ قىلىنمايدۇ ، بەش يىلدىن بېرى ئاز قان تۆكتۈقمۇ ، نى - نى يىگىتلىرىمىز قۇربان بولدى ، قاراڭا ، بىزنىڭ يېزىدىكى ۋارىسجاننى ھېسابقا ئالمىغاندا ، بەش كىشى قاتناشقان ، ئۇچى قۇربان بولدى ، مېنىڭمۇ بەش يېرىمگە

ئوق تېگىپ ، ئارانلا ساق قالدىم . ئاشۇ قۇربانلار بەدىلىگە كەلـ
گەن ئازادلىق بىلەنلا ئىشىمىز ئاياغلاشمايدۇ . ئەختەمباي بىلەن
ھېساب ـ كىتاب قىلىدىغان ئىشلار ، ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ئۆزـ
گەرتىدىغان ئىشلار ، خەلقىمىزگە ئازادلىقنىڭ تەمىنى ھەقىقىي
تېتىتىدىغان ئىشلار تېخى ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ ، بۇلارنى سىز
بىلەن بىز قىلىمىز ، شۇڭا ئۆمۈرگە تويمايمىز ـ دە...

نادەم چۈشەنگەن ئۆمۈرنىڭ مەنىسى ـــ ئەمدىكى رېئاللىقـ
نىڭ مەنىسى . ئۈمىدۋارلىق بىلەن ياشاش ـــ كىشىنىڭ روھىي
كۆتۈرەڭگۈلۈكىنى تەمىن ئېتىدۇ . شۇنداق ئۈمىدۋار كىشى بىـ
لەن يانمۇ يان مېڭىش رەيھاننىڭ ئىستىكى ئىدى ، ئۇ بۇنىڭغا
يەتتى . شۇنداق ئۈمىدۋار كىشى بىلەن ئەمدى كەلگۈسىدىكى
ئۇلۇغ ئىشلارغا كىرىش ئۈنىڭ مەڭگۈلۈك بەختى !... شۇ غۇرۇر
ۋە پەخىرلىنىشنىڭ ، بەختنىڭ كەيپىدە بەدەنلىرى سىمابتەك
تىترەپ كەتكەن رەيھان ئىختىيارسىز نادەمگە يۈلەندى :

ـــ بىز ئىنسانلارنىڭ ، ئۆزىمىزنىڭ گۈزەل كەلگۈسى
ئۈچۈن جەڭ قىلدۇق ، ـــ قىزنىڭ يادىغا دەررۇ بىر نەرسە
كەلگەندەك يىگىتكە بۇرۇلدى ، ـــ كەلگۈسىدىن ئەنسىرەيدىغان
لارمۇ بولار ـ ھە ؟

ـــ كەلگۈسىگە ئۈمىد بىلەن ، ئۈمىدسىزلىك بىلەن قارايـ
دىغانلارمۇ ، ئۈنىڭدىن كۈلىدىغانلارمۇ ، قاقشاپ يىغلايدىغانلارمۇ
بولىدۇ ، ئەلۋەتتە !

ـــ راست ئېيتىسىز نادەم ، ئەختەمباي كەلگۈسىدىن يىغـ
لايدۇ ، ئۇ يىغلاتقان ئادەملەر كۈلىدۇ...

ئىككىسى شۇنداق قىزغىن ، مەنىلىك سۆھبەتلەر بىلەن
خاڭچىڭ كۈلۈبىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، ئابدۇقادىر بىلەن نىنا
ئۇچراشتى .

ـــ مانا ، قاراڭلار ، ـــ دېدى ئابدۇقادىر كۈلۈپ ، ـــ
نېمىدېگەن خاسىيەتلىك ئىش بۇ ، مەن بۇنىڭدىن ئالتە يىل

بۇرۇن نىنانى مۇشۇ يەردە ، لۇكچەكلەر چاڭگىلىدىن ئاران قۇ-
تۇلدۇرۇپ ئالغانىدىم ، ئەمدى بۇ يەرلەرنىڭ خوجايىنى بىز...
رەيھان چاقچاق قىلدى :
ــ ئۆزىڭىز ئۇچۇن قۇتۇلدۇرۇپ ئاپتىكەنسىز ـ دە !
ــ سىز ۋارىسجاننى نادەم ئۇچۇنلا ئاتقاندەك ـ دە !
ــ ياق ... ياق مەن ئۇ خائىننى پۇتۇن جەڭچىلەر قەلبى-
نىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئاتقان !...
ئۇلار قاقاقلاپ كۇلدى . ئەتراپتا تۇرغان ئادەملەر ئىلىپكتىر
نۇرىدا كۆكسىلىرىدە ئوردىن ، پاگونلاردا ئۇنۇزان ـ بالداق ۋە
يۇلتۇزلار چاقنىغان بۇ ياش ئوفىتسىرلەرگە مەسلىكى كېلىپ
زوقلىنىپ ، كۆز ئۆزمەي قاراپ كېتىشتى .

1983 ــ 1984 ـ يىللىرى غۇلجىدا يېزىلدى .
1999 ـ يىلى قايتا تۈزىتىلدى .

ئاخىرقى سۆز

جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولغان ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تېمىسىدا ئەسەر يېزىشنى 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىلا ئويلىغانىدىم ، چۈنكى مەن بالـ- لىق چېغىمدا نىلقىدىن غۇلجىغا بېسىپ كىرگەن پارتىزانلارنى ۋە ئۇلارنىڭ لەڭشاڭ ، ھەرەمباغلاردا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرى- نى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم . ئۇ چاغلاردا ئۆزلۈكىدىن پىدائىي بولۇپ سەپكە قوشۇلۇۋاتقانلارغا قورال يېتىشمەيتتى . ئۇلار نەيزە ، توقماقلارنى كۆتۈرۈپ ئۇرۇشقا كىرەتتى . جاھىل قورغان ـــ ھەرەمباغقا ھۇجۇم قىلىنغان چاغلاردا يەنە سانسىز- لىغان قىقاس ـ چۇقانلارمۇ قوراللىقلارنىڭ كەينىدىن ماڭاتتى . مەنمۇ ئاشۇ قىقاس ـ چۇقانچىلارغا ئەگىشىپ ، ئوقلار ۋىڭىلداپ ئۇچۇپ يۈرگەن قانلىق مەيدانلارغا نەچچە رەت كىرگەنىدىم . كېيىن بىزنىڭ مەھەللىدىن پارتىزانلارغا ئۆزلۈكىدىن قوشۇلۇپ كەتكەن ياشلاردىن ۋە شۇلارنىڭ بىرسى بولغان ئاكامدىن نۇرغۇن تەسىرلىك ۋەقەلەرنى ئاڭلىدىم . شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈمدە مۇشۇ تېمىدا ئالدى بىلەن بىرنەچچە پارچە ھېكايە يېزىش ، ئاندىن پوۋېست ۋە ئاخىرىدا رومان يېزىش ئىستىكى تۇغۇلدى .

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىق تېڭىنىڭ بۇرۇن- راق ئېتىشى ئۈچۈن ھېسابسىز نۇرغۇن قانلارنى تۆككەن ، قۇر- بان بەرگەن . ئازادلىق ئىشىدا يانغان ئاشۇ مەردلەرنىڭ باتۇرانە كۈرەشلىرى ، ئەلۋەتتە بىزنىڭ بۇگۈنكى سوتسىيالىستىك ئەدەبى- ياتىمىزدا ئۆز ئىپادىسىنى تېپىشى ۋە كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزغا ئۆز ئاتا بوۋىلىرىنىڭ بەختىيار زامان يارىتىش ئۈچۈن قانداق

قەھرىمانلىقلارنى كۆرسەتكەنلىكىنى روشەن بەدىئىي خاتىرىلەر ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈشى كېرەك . شۇڭا ، مەن ئالدى بىلەن ئاكامنىڭ پارتىزانلارغا قانداق قوشۇلۇپ كەتكەنلىكى ۋە ئاپام بىلەن قىلغان دەتالىشىدىن تۇغۇلغان بىرىنچى ھېكايەم «ئانا ۋەسىيىتى» نى يازدىم . ئۇ 1957 ـ يىلى ئېلان قىلىندى . ئارقىدىنلا «نىزامىدىننىڭ ئىشى» ، «ئاچالدىكى جەڭ» ھېكايىلىرىنى يازدىم .

1964 ـ يىلى پوۋېست يېزىش قارارىغا كېلىپ ، ئالتە باب يازغان چېغىمدا «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلىنىپ ، يازغانلىرىم كۆيدۈرۈۋېتىلدى . 1974 ـ يىلى يەنە يېزىشقا كىرىشتىم . شۇنداق قىلىپ ، ئاخىر «ئىلى دولقۇنلىرى» دۇنياغا كەلدى .

«ئىلى دولقۇنلىرى» نەشر قىلىنغاندىن كېيىن ، كىتابخانىلاردىن نۇرغۇنلىغان خەتلەرنى تاپشۇرۇۋالدىم . ئۇلار خەتلىرىدە رومانىنىڭ داۋامىنى ئوقۇشنى كۈتۈۋاتقانلىقى ھەققىدە ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشكەن . شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ئۆتكۈزگەن سۆھبەت يىغىندا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پېشقەدەم جەڭچىلىرى مېنىڭ كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسمىنى يېزىشىمغا ئىلھام بەردى ۋە رىغبەتلەندۈرۈلدى . شۇنىڭ بىلەن «ئىلى دولقۇنلىرى» نىڭ ئىككىنچى قىسمىنى يېزىپ پۈتتۈردۈم .

مەن بۇ ئىككى كىتابنى يېزىشتا ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ئەللىكتىن ئوشۇق پېشقەدەم ئىنقىلابچىلار بىلەن ئۇچراشتىم ، سۆھبەتلەشتىم ، بەزىلىرى ھەتتا مۇھىم جەڭ مەيدانلىرىنىڭ خەرىتىلىرىنىمۇ سىزىپ بەردى . يەنە بەزىلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى ئەسلىمىلىرىدىن ، خاتىرىلىرىدىن پايدىلاندىم . مەن بۇ يولداشلارنىڭ ماڭا كۆرسەتكەن سەمىمىي يارەملىرىگە ، قوللاشلىرىغا چىن قەلبىمدىن مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن !

ئاپتوردىن